

Lotta Kokkonen

Pakolaisten vuorovaikutussuhteet

Keski-Suomeen muuttaneiden pakolaisten
kokemuksia vuorovaikutussuhteistaan ja
kiinnittymisestään uuteen sosiaaliseen ympäristöön



JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 143

Lotta Kokkonen

Pakolaisten vuorovaikutussuhteet
Keski-Suomeen muuttaneiden pakolaisten
kokemuksia vuorovaikutussuhteistaan ja
kiinnittymisestään uuteen sosiaaliseen ympäristöön

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston vanhassa juhlasalissa S212
marraskuun 8. päivänä 2010 kello 12.



JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2010

Pakolaisten vuorovaikutussuhteet

Keski-Suomeen muuttaneiden pakolaisten
kokemuksia vuorovaikutussuhteistaan ja
kiinnittymisestään uuteen sosiaaliseen ympäristöön

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 143

Lotta Kokkonen

Pakolaisten vuorovaikutussuhteet

Keski-Suomeen muuttaneiden pakolaisten
kokemuksia vuorovaikutussuhteistaan ja
kiinnittymisestään uuteen sosiaaliseen ympäristöön



JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2010

Editor

Maili Pörhölä

Department of Communication, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo, Sini Rainivaara

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Jyväskylä Studies in Humanities

Editorial Board

Editor in Chief Heikki Hanka, Department of Art and Culture Studies, University of Jyväskylä

Petri Karonen, Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Matti Rahkonen, Department of Languages, University of Jyväskylä

Petri Toiviainen, Department of Music, University of Jyväskylä

Tarja Nikula, Centre for Applied Language Studies, University of Jyväskylä

Raimo Salokangas, Department of Communication, University of Jyväskylä

Cover pictures by Lotta Kokkonen

The quote by Simone Weil translated by

URN:ISBN:978-951-39-4068-3

ISBN 978-951-39-4068-3 (PDF)

ISBN 978-951-39-4066-9 (nid.)

ISSN 1459-4331

Copyright © 2010, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2010

”Ihminen juurtuu osallistumalla todellisesti, aktiivisesti ja luontevasti yhteisöön, joka pitää hengissä menneisyyden aarteita sekä tiettyjä ennakkoavistuksia tulevast.”

Simone Weil ”Juurtuminen” (1949, suom. Kaisa Kukkola 2007)

ABSTRACT

Kokkonen, Lotta

Interpersonal relationships of refugees in Central Finland: perceptions of relationship development and attachment to a new social environment

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2010, 260 p.

(Jyväskylä Studies in Humanities

ISSN 1459-4331; 143)

ISBN 978-951-39-4068-3 (PDF), 978-951-39-4066-9 (nid.)

English summary

Diss.

The present study examines refugees' interpersonal relationships. Today, millions of people all around the world are influenced by the fact that they are forced to leave their homes as refugees. The main purpose of this study has been to examine refugee experiences of developing and maintaining interpersonal relationships while living in Central Finland, in order to come to an understanding of the meaning and significance of such relationships in general and within the refugee's attachment to a new social environment. To accomplish this, 27 refugees were interviewed and diaries from 21 refugees were collected. These 48 refugees from nine different countries of origin participated in the study. The data was analyzed using qualitative methods which enabled the researcher to explore the content of the texts and to discover and recognize meanings within the texts. The aim was not to find out the truth or full reality of the situation, but, rather, to describe one of the realities constructed within an individual's experiences and interpretations.

The study considers the concepts of trust and uncertainty as parts of creating, developing and maintaining interpersonal relationships. Lost relationships are also discussed as a fundamental part of refugees' relationship networks. Weak ties, such as relationships with teachers, neighbours, doctors, and police officers were found to be important providers of a social support. Yet, disappointments within these relationships also seemed to have significance for the participants. The study paints a picture of individuals balancing between expectations, rewards, loyalties and support within relationships that are both far away and nearby. The significance of long distance relationships is discussed within the framework of transnationalism and belonging to one's new social environment. The results indicate that refugees are living in realities where long distance relationships and locally based relationships are both constantly negotiated, creating a dialectic process of belonging and transnationalism.

This study adds to the present academic discussion on immigration issues by focusing solely on interpersonal relationships. In addition, the study also contributes to the discussions on immigration, transnationalism and integration in general, approaching these issues from a less studied perspective.

Keywords: refugee, interpersonal relationship, speech communication

Author's address Lotta Kokkonen
Language Centre
University of Jyväskylä, Finland
lotta.o.kokkonen@jyu.fi

Supervisors Professor Maili Pörhölä
Department of Communication
University of Jyväskylä, Finland

Reviewers PhD, MA Psyc., Anne Alitolppa-Niitamo
Väestöliitto, Helsinki

Professor emerita Liisa Salo-Lee
Department of Communication
University of Jyväskylä, Finland

Opponents Professor Pekka Isotalus
Department of Speech Communication
and Voice Research
University of Tampere, Finland

ESIPUHE

Pieni tyttö istuu luokassa ja yrittää parhaansa mukaan olla mukana oppitunnilla. Opettaja näyttää piirrettyjä eläinten kuvia ja lasten tehtävänä on kertoa eläinten englanninkieliset nimet. Tyttö ei tiedä, mitä kissa, koira tai siili ovat englanniksi, mutta hän haluaisi siitä huolimatta osallistua. Tytön vieressä istuu hieman isompi tyttö, joka tietää jo paljon. Iso tyttö on monta kertaa vastannut oikein ja saanut kehuja. Seuraava kuva nostetaan esille, ja iso tyttö kuiskaa pienemmälle työlle suomeksi, että ”tuohan on hirvi”. Pieni tyttö nostaa salamanopeasti kätensä ylös ja kun opettaja antaa hänelle puheenvuoron, hän sanoo kuuluvalla äänellä: ”HIRVI”. Koko luokka rämähtää nauruun. Vasta silloin pieni tyttö tajuaa, mitä on tapahtunut ja purskahtaa itkuun.

Edellä kuvattu pienen tytön kokemus on peräisin Israelista, jossa asuin perheeni kanssa vuoden ollessani 5-vuotias. Vuoden aikana sain ystäviä ja opin jopa hepreaa. Koin monia mukavia seikkailuja ja muistan edelleen, miltä yläkerran naapurin lahjoittamat purukumipallot maistuivat. Uuteen kulttuuriseen ympäristöön tutustuminen on omalla kohdallani aina ollut ahdistavaa ja pelottavaa mutta myös jännittävää ja innostavaa. Jo suorittaessani puheviestinnän ja kulttuurienvälisen viestinnän maisteriopintoja mieltäni askarrutti kysymys siitä, mitä tapahtuu, kun ihminen tavalla tai toisella päätyy keskelle tuntematonta. Tämän väitöskirjatyön innoituksena on ollut pyrkimys vastata tuon kysymyksen. Prosessin aikana olen saanut oppia paljon. Yksin se ei olisi kuitenkaan ollut mahdollista ja olenkin erittäin onnellinen siitä vuorovaikutussuhteiden verkostosta, joka minulla on ollut tukenani tätä tutkimusta tehdessäni. Haluan tässä esipuheessani kiittää kaikkia niitä henkilöitä ja tahoja, joita ilman tätä tutkimusta ei olisi olemassa.

Suurimmat kiitokseni kuuluvat tutkimukseeni osallistuneille pakolaisille. Kiitän heistä jokaista luottamuksesta, jota he osoittivat minua, vierasta, kohtaan. Kiitos tästä ainutlaatuisesta oppimiskokemuksesta: heidän ansiostaan olen opinut uutta niin vuorovaikutussuhteista kuin tutkimuksen tekemisestäkin.

Esitän lämpimät kiitokseni professori Maili Pörhölälle, joka on ohjannut ja kannustanut minua kaikissa tutkimustyöni vaiheissa. Kiitokset väitöskirjani esitarkastajille professori emerita Liisa Salo-Leelle ja Väestöliiton monikulttuurisuusasioiden päällikölle FT Anne Alitolppa-Niitamolle. Heidän palautteensa on ollut konkreettinen tienviitta matkalla uuteen ja suuri apu käsikirjoitukseni loppuun saattamisessa. Haluan myös kiittää lisensiaatintyöni tarkastajaa yliopettaja Kaija Matinheikki-Kokkoa saamastani palautteesta, joka ohjasi tutkimustani eteenpäin. Kiitän myös professori Laura Huttusta, FT Annika Forsanderia ja lehtori Miikka Pyykköstä eri yhteyksissä saamistani väitöskirjatyötäni koskevista asiantuntevista kommentteista.

Väitöskirjaprosessini aikana olen saanut työskennellä useissa eri työyhteisöissä. Kiitos kaikille kollegoilleni matkan varrella saamastani tuesta ja kannustuksesta. Erityisesti haluan kiittää kollegoitani Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksella sekä Jyväskylän yliopiston kielikeskuksessa. Haluan osoittaa lämpimät kiitokseni professori Maarit Valolle ja lehtori Tarja Valkoselle,

sillä he ovat aina olleet halukkaita keskustelemaan tutkimustyöstä ja kannustaneet minua eteenpäin.

Jatko-opiskelijatovereilleni, joista osa on jo ehtinyt väitelläkin, haluan myös esittää kiitokseni. Heidän vertaistukensa ansiosta teoreettiset hypoteesit yhteisöön kiinnittymisen merkityksellisyydestä ovat tulleet todeksi. Erityiskiitokset haluan lausua Sini Rainivaaralle ja Sanna Karhuselle tiukoista tieteenfilosofisista pohdintoista ja mahdollisuudesta tuulettaa. ”Kotiryhmälleni” eli Leena Mikkolalle ja Mikko Jäkälälle suuret kiitokset. He ovat oiva osoitus siitä, kuinka pelkkä tieto saatavilla olevasta sosiaalisesta tuesta on lohdullista ja lämmittää mieltä.

Suomen Kulttuurirahasto, Kansan Sivistysrahasto, E. J. Sariolan säätiö, Emil Aaltosen Säätiö, Kunnallisneuvos C. V. Åkerlundin säätiö, Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitos ja Jyväskylän Akateemiset Naiset ry ovat taloudellisesti tukeneet tutkimustyötäni. Nöyrimmät kiitokseni luottamuksesta tutkimustani kohtaan.

Väitöskirjatyöni englanninkieliset osiot on tarkastanut lehtori Anne Räsänen ja suomenkielisen tekstin lehtori Marja Seilonen. Kiitokset ystävällisestä avusta myös julkaisuamanuenssi Sini Rainivaaralle Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisuyksiköstä.

Läheisimmät ystäväni ovat koko prosessin ajan osoittaneet rajattoman hyväksyntänsä ja arvostuksensa minua kohtaan monin eri tavoin. Olen siitä kiitollinen. Kiitän koko perhettäni, sen hyvin laajassa merkityksessä, siitä tukiverkostosta, jonka he ovat minulle luoneet. Lämpimät kiitokseni vanhemmilleni Juhani ja Ritva Harviaiselle sekä veljelleni Tatu Harviaiselle perheineen myötäelämisestä, huolehtimisesta sekä sydämellisestä ja aina saatavilla olevasta tuesta. Erityinen kiitos kuuluu rakkaalle aviomiehelleni Juha Kokkoselle ja pojillemme Iisakille ja Eevertille, jotka ovat päivittäin pitäneet minusta huolta, rakastaneet ja muistuttaneet minua siitä, mikä elämässä on todella tärkeää ja kiinnittymisen arvoista.

Jyväskylässä 15.10.2010
Lotta Kokkonen

KUVIOT

| | |
|--|-----|
| KUVIO 1 Pakolaisten tyypillinen vuorovaikutusverkosto ja siihen kuuluneet suhdetyypit..... | 156 |
| KUVIO 2 Yksilöllinen vaihtelu haastateltujen suhdetyypeissä..... | 163 |
| KUVIO 3 Kiinnittyminen uuteen ympäristöön ja yllirajaisuus | 181 |

TAULUKOT

| | |
|---|-----|
| TAULUKKO 1 Aineiston ja tutkimuskysymysten suhde | 42 |
| TAULUKKO 2 Jyväskylän pakolaiset 9.9.2002 | 43 |
| TAULUKKO 3 Tutkimuksen osallistujat | 44 |
| TAULUKKO 4 Osallistujien kotitaloudet | 52 |
| TAULUKKO 5 Päiväkirjamerkinnot etäsuhtekontakteista | 71 |
| TAULUKKO 6 Teemahaastatteluihin osallistuneiden ystävät, kaverit ja tuttavat..... | 79 |
| TAULUKKO 7 Päiväkirjoja täyttäneiden heikot suhteet | 93 |
| TAULUKKO 8 Päiväkirjoihin merkityt vierailut, puhelinkeskustelut ja postin välityksellä tapahtunut yhteydenpito | 142 |

SISÄLLYS

ABSTRACT

ESIPUHE

KUVIOT JA TAULUKOT

SISÄLLYS

| | | |
|-----|---|-----|
| 1 | JOHDANTO..... | 11 |
| 1.1 | Pakolaiset maahanmuuttajina..... | 12 |
| 1.2 | Maahanmuuttajien vuorovaikutussuhteet..... | 17 |
| 1.3 | Vuorovaikutussuhde..... | 18 |
| 1.4 | Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimustehtävät | 21 |
| 2 | TUTKIMUKSEN TAUSTAOLETUKSET JA TOTEUTUS | 28 |
| 2.1 | Tutkimuksen tieteenfilosofiset lähtökohdat | 28 |
| 2.2 | Tutkimusprosessi ja menetelmävalinnat..... | 34 |
| 2.3 | Tutkimuksen osallistujat..... | 42 |
| 2.4 | Aineiston analysointi | 45 |
| 3 | PAKOLAISTEN LÄHEISET VUOROVAIKUTUSSUHTEET | 49 |
| 3.1 | Perhe ja sukulaiset | 51 |
| 3.2 | Parisuhde | 53 |
| 3.3 | Lasten ja vanhempien väliset suhteet | 55 |
| 3.4 | Sosiaalinen tuki perheenjäsenten ja sukulaisten välisissä vuorovaikutussuhteissa | 63 |
| 3.5 | Etäsuhteet..... | 69 |
| 3.6 | Koonti perheenjäsenten ja sukulaisten välisistä vuorovaikutus- suhteista | 72 |
| 4 | YSTÄVYYSSUHTEET | 76 |
| 4.1 | Ystäviä, kavereita ja tuttavias | 77 |
| 4.2 | Sosiaalinen tuki ystävyysuhteissa | 82 |
| 4.3 | Suomalaiset ystävät | 87 |
| 4.4 | Koonti ystävyysuhteista..... | 89 |
| 5 | HEIKOT VUOROVAIKUTUSSUHTEET..... | 92 |
| 5.1 | Sosiaalinen tuki heikoissa suhteissa..... | 95 |
| 5.2 | Odotukset ja pettymykset heikoissa suhteissa | 100 |
| 5.3 | Ennakkoluulot ja rasismi | 104 |
| 5.4 | Koonti heikoista suhteista | 108 |

| | | |
|-----|---|-----|
| 6 | MENETETYT VUOROVAIKUTUSSUHTEET | 111 |
| 6.1 | Menetetyt läheiset ja heikot suhteet..... | 112 |
| 6.2 | Menetysten seuraukset ja selviytymiskeinot..... | 115 |
| 6.3 | Koonti menetetyistä suhteista..... | 119 |
| 7 | VUOROVAIKUTUSSUHTEIDEN KEHITTYMINEN JA YLLÄPITÄMINEN | 121 |
| 7.1 | Läheisyyden kehittyminen vuorovaikutussuhteissa..... | 122 |
| 7.2 | Uusiin ihmisiin tutustuminen..... | 124 |
| 7.3 | Läheisyyden syveneminen ja vuorovaikutussuhteiden ylläpitäminen..... | 136 |
| 7.4 | Etäsuhteiden ylläpitäminen | 144 |
| 7.5 | Koonti suhteiden kehittämisestä ja ylläpitämisestä | 150 |
| 8 | VUOROVAIKUTUSVERKOSTOT..... | 154 |
| 8.1 | Vuorovaikutusverkostojen kuvaus | 154 |
| 8.2 | Vuorovaikutussuhteiden merkitys uuteen ympäristöön kiinnittämisessä | 168 |
| 8.3 | Vuorovaikutussuhteet ja ylläpitäminen | 174 |
| 8.4 | Koonti vuorovaikutusverkostoista ja niiden merkityksestä uuteen ympäristöön kiinnittämisessä | 187 |
| 9 | PÄÄTÄNTÖ..... | 190 |
| 9.1 | Pakolaisten vuorovaikutussuhteet..... | 190 |
| 9.2 | Vuorovaikutussuhteiden kehittyminen | 201 |
| 9.3 | Suru, ikävä ja toipuminen menetetyistä vuorovaikutussuhteista... | 206 |
| 9.4 | Uuteen ympäristöön kiinnittyminen | 208 |
| 9.5 | Jatkotutkimustarpeet..... | 213 |
| 9.6 | Tutkimuksen arviointi | 217 |
| | SUMMARY | 231 |
| | KIRJALLISUUS | 239 |

1 JOHDANTO

Liikkuminen ja muuttaminen maasta toiseen eivät ole uusia, mutta kylläkin jatkuvasti kasvavia ilmiöitä. Aina kun henkilö muuttaa paikasta toiseen, hän kohtaa muutoksia ympäristössään. Maasta toiseen muutettaessa on muistettava, että entiseen asuinympäristöön jää myös jotain, mitä ei voi ottaa mukaansa. Kaikkia sukulaisia, ystäviä ja tuttavvia ei voi pakata mukaansa. Maasta toiseen muuttaminen vaikuttaa aina tavalla tai toisella henkilön vuorovaikutussuhteisiin, ja näihin muutoksiin on jotenkin sopeuduttava.

Maasta toiseen muutettaessa vuorovaikutussuhteet siis usein muuttuvat, mutta vuorovaikutussuhteilla on myös merkittävä tehtävä muutoksista selviyttäessä ja niitä käsiteltäessä. Maasta toiseen muuttamista tarkastelleissa tutkimuksissa on toistuvasti esitetty, että vuorovaikutussuhteet ovat tärkeä tekijä maahanmuuttajan sopeutumisessa muuttuneeseen ympäristöön ja uuteen elämäntilanteeseen (esim. Berry 1997; 2006; Jasinskaja-Lahti, Liebkind, Horenczyk & Shmitz 2003; Kealey 1989). Maasta toiseen muuttamista ja sen seurauksia niin yksilön kuin yhteisöjenkin näkökulmasta on tutkittu eri tieteenaloilla, kuten etnologiassa, psykologiassa, sosiologiassa ja viestintätieteissä esimerkiksi vaihto-opiskelijoiden, ensimmäisen, toisen tai jopa kolmannen polven maahanmuuttajien, pakolaisten, ulkomailla työskentelevien henkilöiden ja heidän perheidensä parissa (ks. Kim 2001). Tutkimuksia, jotka keskittyisivät nimenomaan vuorovaikutussuhteisiin, on kuitenkin suhteellisen vähän.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen pakolaisten vuorovaikutussuhteita heidän muutettuaan maasta toiseen. Kun tutkimuksen osallistajat ovat pakolaisia, on syytä muistaa, että heidän maasta toiseen muuttamisensa ei ole ollut vapaaehtoista. Vuosittain miljoonat ihmiset jättävät kotimaansa pakon sanelemana välttääkseen levottomuuksia, nälänhätää, sotia tai syrjintää. Pakolaisten maasta toiseen muuttaminen on usein pysyväisluonteista, vaikka he ovat joutuneet siirtymään toiseen maahan vasten omaa tahtoaan ja toivovat usein voivansa palata joskus takaisin. Lisäksi pakolaisten kotimaasta lähtöön, pakenemiseen ja uuteen maahan saapumiseen on usein liittynyt traumaattisia tapahtumia.

Tämän työn tavoitteena on tarkastella vuorovaikutussuhteita ja niiden merkitystä maasta toiseen muuttamisen jälkeen. Tutkimuksen kohteeksi valikoituivat pakolaiset ja heidän vuorovaikutussuhteensa. Tässä tutkimuksessa selvitän, millaisia käsityksiä ja kokemuksia Keski-Suomeen

muuttaneilla pakolaisilla on vuorovaikutussuhteistaan, niiden luomisesta ja ylläpitämisestä. Lisäksi tarkastelen sitä, mikä merkitys vuorovaikutussuhteilla on pakolaisille tilanteessa, jossa he ovat kohdanneet sekä määrällisesti että laadullisesti suuria muutoksia elämässään muutettuaan maasta toiseen.

1.1 Pakolaiset maahanmuuttajina

Tässä tutkimuksessa käsittelen pakolaisten vuorovaikutussuhteita, mutta käytän kohderyhmästä välillä myös termiä maahanmuuttaja. Kun oleskelu toisessa maassa on pysyvämpää, puhutaan maahanmuutosta, ja yleensä pakolaiset ovat muuttaneet uuteen asuinmaahansa vähintään kuukausiksi, useimmiten jopa vuosiksi. Jotkut jäävät uuteen maahan loppuiäkseen. Maahanmuuttaja on Työministeriön maahanmuuttoa koskevien verkkosivujen mukaan yleiskäsite, jota käytetään kuvaamaan kaikkia muualta Suomeen muuttaneita henkilöitä riippumatta heidän kansalaisuudestaan (Työministeriö 2004).

Maahanmuuton yhteydessä saatetaan puhua myös ulkomaalaisista. Suomen ulkomaalaislain (301/2004) 3. §:n mukaan ulkomaalainen on henkilö, joka ei ole Suomen kansalainen. Koska tutkimukseeni osallistuneista pakolaisena Suomeen tulleista henkilöistä useat olivat haastatteluhetkellä jo Suomen kansalaisia, termi ulkomaalainen ei sovellu kuvaamaan heitä kaikkia. Käytän termiä *ulkomaalainen* ainoastaan siinä tapauksessa, että toinen tutkija tai tähän tutkimukseen osallistunut henkilö on sitä itse käyttänyt.

Ollakseen pakolainen henkilön täytyy täyttää tietyt pakolaisstatusta edellyttävät kriteerit. Yhdistyneiden kansakuntien pakolaisjärjestön United Nations High Commissioner for Refugeesin eli UNHCR:n oikeusasemaa koskevan yleissopimuksen mukaan pakolainen on henkilö, joka on kotimaansa ulkopuolella ja jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa kotimaassaan vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen, tai poliittisen mielipiteen johdosta (UNHCR 1993, 49). Esimerkiksi sota, luonnonkatastrofi tai köyhyys eivät ole Yhdistyneiden kansakuntien eli YK:n määritelmän mukaisia pakolaisasemaan oikeuttavia syitä.

Suomen ulkomaalaislain (301/2004) 106 §:n mukaan pakolaisaseman Suomessa saa:

- 1) turvapaikan Suomessa saanut ulkomaalainen;
- 2) pakolaiskiintiössä Suomeen otettu pakolaisuuden perusteella oleskeluluvan saanut ulkomaalainen;
- 3) perhesiteen perusteella oleskeluluvan saanut, 1. tai 2. kohdassa tarkoitettun ulkomaalaisen pakolaiseksi katsottava perheenjäsen.

Pakolaisuus on maailmanlaajuinen ongelma, joka koskettaa miljoonia ihmisiä vuosittain. Maailman kaikkien pakolaisten todellista lukumäärää on YK:n mu-

kaan vaikea arvioida, mutta vuoden 2003¹ alussa UNHCR (2004) arvioi, että maailmassa on hieman yli 20 miljoonaa pakolaista. Jo tuolloin todettiin, ettei maailman pakolaistilanne tulisi seuraavien vuosien aikana juurikaan helpottumaan. Vuonna 2008 julkaistussa raportissaan UNHCR arvioi, että maailmalla oli 31,7 miljoonaa ihmistä, jotka kuuluivat sen kohderyhmään. Tuo luku koostui 11,4 miljoonasta pakolaisesta, 740 000 turvapaikanhakijasta, 15,8 miljoonasta valtioiden sisällä pakolaisina elävistä henkilöistä (internally displaced persons), sekä 731 000 pakolaisesta, jotka olivat palanneet entisiin kotimaihinsa vuoden 2007 aikana. Lisäksi yli 30 miljoonan pakolaisen joukkoon on laskettu 2,9 miljoonaa kansalaisuudetonta henkilöä ja 69 000 muista syistä pakolaisjärjestön avun tarpeessa olevaa henkilöä. (UNHCR 2008.)

Maailman pakolaistilanteeseen on reagoitu myös Suomessa. Suomen ensimmäiset viralliset pakolaiset saapuivat Chilestä vuonna 1973. Suomeen saapuvat pakolaiset ovat kiintiöpakolaisia tai turvapaikanhakijoita tai he tulevat Suomeen perheen yhdistämisen seurauksena. Suurimpien Suomessa asuvien pakolaisryhmien alkuperämaat olivat vuonna 2003 Irak, Somalia, Iran, Serbia ja Montenegro sekä Afganistan. Vuonna 2003 Suomeen saapui noin 1 200 pakolaista, joista 562 oli kiintiöpakolaisia, myönteisen päätöksen turvapaikkahakemukseen saaneita 347 ja perheen yhdistämisen kautta saapuneita 293 henkilöä. (Työministeriö 2004.)

Vuodesta 2001 vuoteen 2008 Suomen vastaanottamien kiintiöpakolaisten lukumäärä on pysynyt vuosittain suunnilleen samana siitäkin huolimatta, että maailman pakolaistilanne on säilynyt akuuttina vuodesta toiseen. Pakolaiskiintiö vahvistetaan valtion kunkin vuoden talousarviossa ja kiintiön suuruus vuosina 2001 – 2008 on ollut noin 750 vastaanotettua kiintiöpakolaista vuosittain. Suomen tilastokeskuksen verkkosivujen mukaan Suomi oli vuoteen 2008 mennessä vastaanottanut yhteensä 29 550 pakolaista yli 30 alkuperämaasta. Suomen vastaanottamien pakolaisten määrä verrattuna esimerkiksi muihin Euroopan Unionin maihin on alhainen. Vuonna 2008 Suomen osuus koko Euroopan Unionin maihin saapuvista turvapaikanhakijoista oli alle kaksi prosenttia. Suomeen vastaanotetaan vähän pakolaisia, mutta myös turvapaikanhakijoiden määrät ovat alhaisempia kuin esimerkiksi muissa Pohjoismaissa. Vuosittain Suomesta hakee turvapaikkaa noin 3000–4000 henkilöä, kun esimerkiksi vuonna 2007 Ruotsista turvapaikkaa haki hieman yli 36 000 henkilöä. (Maahanmuuttovirasto 2009.)

Pakolaiset ovat monessa suhteessa kuten kuka tahansa maahanmuuttaja tullessaan uuteen maahan ja mahdollisesti hyvin erilaiseen kulttuuriseen ympäristöön. Maasta toiseen muuttaminen vaatii aina sopeutumista ja monenlaisia selviytymiskeinoja. Henkilökohtaisella tasolla maasta toiseen muuttamista onkin pidetty vaativana selviytymis- tai oppimisprosessina (esim. Kim 2001; Ward, Bochner & Furnham 2001). Pakolaisten elämänmuutoksia ja maasta toiseen muuttamista tarkasteltaessa on kuitenkin huomioitava, etteivät he välttämättä ole valinneet kohdemaataan niin kutsuttujen vetävien ominaisuuksien perus-

¹ Tutkimuksen empiirinen aineisto on kerätty vuosina 2002 ja 2003. Tästä syystä vuosi 2003 nousee esille myös tässä.

teella, vaan he ovat joutuneet jättämään entisen kotimaansa pakosta. Maasta muuttamisen syiden on puolestaan nähty vaikuttavan henkilön motivaatioon oppia uutta kieltä ja ylipäättään kiinnittyä uuteen ympäristöön (esim. Berry 1997; Kim 2001).

Maasta toiseen muuttamisesta johtuva muutosprosessi näyttäisi olevan erityisen raskas pakolaisille, sillä pakoon johtavien tapahtumien keskellä heillä on harvoin aikaa etukäteen valmistautua muutokseen ja elämään uudessa ympäristössä. Pakolaisilla ei ole juurikaan mahdollisuuksia esimerkiksi uuden kielien opiskeluun ennen muuttamistaan uuteen maahan (Paananen 2003). Pakolaisten monet taidot, kuten luku- ja kirjoitustaito tai atk-taidot, saattavat olla vähäisiä koulutustaustasta tai lähinnä koulutuksen puuttumisesta johtuen (Kinzie, Boehnlein, Leung, Moore, Riley & Smith 1990; Mollica, McInnes, Sarajlic, Lavelle, Sarajlic & Massagli 1999). Kielitaidon puuttuminen voi vaikeuttaa vuorovaikutussuhteiden syntymistä uudessa kulttuurisessa ympäristössä. Kielitaidon lisäksi myös koulutukseen ja ammattiin liittyvillä tiedoilla, taidoilla ja kokemuksella voi olla vuorovaikutussuhteiden kannalta merkitystä. Vaikka työllistymisen käyttäminen hyvinvoinnin indikaattorina viittaa usein vain taloudelliseen hyvinvointiin, on työmarkkinoille pääseminen monille maahanmuuttajille myös väylä laajempaan sosiaaliseen verkostoon ja mahdollisuus tutustua uusiin ihmisiin (Forsander 2002).

Pakolaiset joutuvat yleensä käsittelemään pakenemiseen liittyviä erilaisia stressitekijöitä, kuten menetettyjä vuorovaikutussuhteita tai väkivaltaisia kokemuksia (Montgomery 2004; Beiser, Turner & Ganesan 1989). Itse pakolaisuus ja siihen liittyvät traumaattiset kokemukset ennen pakenemista, paon aikana sekä paon jälkeen voivat vaikuttaa uuteen elämäntilanteeseen ja sopeutumiseen ympäristön muutoksiin (Rothe, Lewis, Castillo-Matos, Martinez, Busquets & Martinez 2002; Sourander 2003). Tutkimukset ovat osoittaneet, että pakolaisilla näyttäisi olevan uudessa ympäristössä huomattavan paljon psykosomaattisia oireita ja henkistä pahoinvointia (Berry, Kim, Minde & Mok 1987; Lopes Cardozo, Talley, Burton & Crawford 2004; Mollica ym. 1999; Sundquist 1994).

Eri puolilta maailmaa lähtöisin olevien pakolaisten keskuudessa tehdyt tutkimukset osoittavat, että vakavat traumaattiset tapahtumat ennen pakene- mista tai paon aikana ovat yhteydessä pakolaisten psyykkisiin ja fyysisiin oireisiin. Tutkimukset ovat lähinnä psykiatrian ja psykologian tutkimuksia ja niistä käy ilmi, millaisia psyykkisiä ja fyysisiä seurauksia pakolaisuudella ja sitä edeltäneillä tapahtumilla voi olla. Pakolaiset ovat usein todistaneet kansanmurhia ja kidutuksia ja joutuneet osallisiksi niihin. He ovat menettäneet läheisiään ja paikan, jota voi kutsua kodiksi. (Samarasinghe & Arvidsson 2002.) Yhdysvalloissa asuvien nuorten afgaanipakolaisten haastatteluissa ilmeni, että tutkimukseen osallistuneista hyvin monet olivat joutuneet todistamaan joko vieraiden henkilöiden, perheenjäsenten tai ystävien murhia. Pakolaiset olivat joutuneet elämään taivasalla, ilman vettä ja ruokaa. Lisäksi moni oli ollut vankina ja joutunut olemaan erossa perheestään. (Mghir, Freed, Raskin & Katon 1995.)

Pakenemista edeltäneet väkivaltaiset ja ahdistavat tapahtumat voivat aiheuttaa pidempiaikaisia, jopa pysyviä traumoja. Useissa pitkittäistutkimuksissa

on todettu, että vakavista traumaattisista tapahtumista toipuminen kestää useita vuosia (esim. Goenjian, Steinberg, Najarian, Fairbanks, Tashjian & Pynoos 2000; Weine, Vojvoda, Becker, McGlashan, Hodzic, Laub, ym. 1998). Pakolaisleirikokemuksista aiheutunut stressi voi ilmetä vielä neljä tai viisi vuotta tapahtumien jälkeen, ja jotkut pakenemista edeltäneet tapahtumat, kuten kuolemantapaukset, voivat jättää lähtemättömät jäljet (Beiser, Turner & Ganesan 1989).

Väkivallalla ja traumaattisilla kokemuksilla on vaikutuksensa niihin, joihin se kohdistuu, mutta myös niihin, jotka joutuvat todistamaan näitä tapahtumia. Seurauksena kokemistaan traumaattisista tapahtumista pakolaisten on raportoitu kärsivän masentuneisuudesta, psykosomaattisista oireista, alkoholin ja huumaavien aineiden väärinkäytöstä, skitsofreenisista oireista ja post-traumaattisesta stressireaktiosta. (Esim. Ghazinour, Richter, Emami & Eisenmann 2003; Kinzie ym. 1990; Kroll, Habenicht, Mackenzie, Yang, Chan, Vang ym. 1989; Mollica, Wyshak & Lavelle 1987; Sourander 2003; Ward, Bochner & Furnham 2001.)

Mghirin ja kollegoiden (1995) tutkimukseen osallistuneista 38 afganistanilaisesta nuoresta pakolaisesta 11:llä todettiin vakavaa masennusta, viiden nuoren diagnosoitiin kärsivän post-traumaattisista stressireaktioista ja 13 osallistujalla diagnosoitiin sekä post-traumaattisia stressireaktion oireita että vakavaa masentuneisuutta. Post-traumaattisen stressireaktion oireisiin voivat kuulua tunnesäätelyn ongelmat, itsetuhoiset ajatukset, korostunut riskin ottaminen, muutokset keskittymis- ja huomiokyvyssä, muistinmenetykset, jopa muutokset minäkäsityksessä, sekä häpeän ja syyllisyyden tunteet (Weine ym. 1998). Suhtautumisessa muihin ihmisiin post-traumaattinen stressireaktio voi ilmetä esimerkiksi kyvyttömyytenä luottaa muihin, eristäytymisenä, kiintymyksen pelkona, kyvyttömyytenä ilmaista tunteita, kuolleiden tai kadonneiden idealisointina ja voimakkaana menetyksen pelkona. (Esim. Kroll ym. 1989; Mollica, Wyshak & Lavelle 1987; Weine ym. 1998.)

Kidutuksella on vakavat seuraukset pidemmällä aikavälillä myös esimerkiksi perheen vuorovaikutussuhteissa. Yksilöillä ja perheillä on erilaiset tavat selviytyä ja puhua kokemastaan kidutuksesta. Vaikka kidutuksen uhri ei oireilisi hyvin voimakkaasti tai kidutuksesta ei puhuttaisi avoimesti perheessä, Montgomeryn (2004) tutkimuksessa kävi silti ilmi, että perheissä, joissa yksi tai molemmat vanhemmat olivat kokeneet kidutusta, koko perhe joutui kantamaan kidutuksen seurauksia. Kukin perhe suhtautui kidutuksesta puhumiseen omalla tavallaan, mutta vaikka kidutuksesta ei vanhempien mielestä edes olisi puhuttu avoimesti, lapset usein olivat kuitenkin tietoisia asiasta.

Monet kotoaan pakenevat sijoittuvat lähtömaasta poistuttuaan pakolaisleireille, joissa erilaiset tekijät vaikeuttavat usein traumaattisista kokemuksista selviytymistä. Tällaisia ovat köyhyyteen, vaarallisiin työoloihin ja naapurustoihin sekä uuteen maahan muuttamiseen liittyvät stressitekijät. (Palinkas 2000.) Kun turvapaikanhakijat saapuvat Suomeen, heidät sijoitetaan vastaanottokeskuksiin odottamaan päätöstä siitä, saavatko he jäädä maahan vai onko heidän kohtalonaan karkotus maasta. Vastaanottokeskuksissa vietetty aika ei kuitenkaan aina ole paranemisen ja toipumisen aikaa. Sourander (2003) kuvasi tutki-

muksessaan kymmenen pakolaisperheen elämää Suomen vastaanottokeskuksissa. Kuvauksesta kävivät ilmi ne moninaiset ongelmat, joita turvapaikanhakijat joutuivat kohtaamaan odottaessaan päätöstä jäämisestä tai uudelleen lähtemisestä. Turvapaikkaa odottavat turhautuivat ja pitkästyivät mielekkään tekemisen puuttuessa. Tutkimukseen osallistuneet olivat raportoineet masentuneisuudesta ja jopa itsetuhoisista ajatuksista. Tutkimus osoitti, että toimintamahdollisuuksien puuttuminen ja psyykkiset ongelmat kärjistyivät myös esimerkiksi perheenjäsenten välisiä vuorovaikutussuhteita. Vanhemmat oireilivat väsymällä ja apatialla. Lapset puolestaan saattoivat vanhempiensa mukaan olla tottelemattomia ja kiukutella tavallista enemmän.

Suomeen tulleeille pakolaisille työn saaminen, tai lähinnä sen puuttuminen, voivat olla stressiä aiheuttava tekijä, joka voi viedä energiaa ja resursseja aikaisempien tapahtumien ja traumojen käsittelyltä (ks. Forsander 2002; Sourander 2003). Usein maahanmuuton jälkeen ilmeneekin vielä omanlaisiaan stressitekijöitä, kuten taloudellisia ja kulttuurisia paineita, jotka yleensä tulevat vasta ajan myötä merkityksellisemmiksi.

Voisi olettaa, että pakenemiseen liittyvät kokemukset heijastuvat monella tavalla myös pakolaisten vuorovaikutussuhteisiin. Jo yhden läheisenä pidetyn ihmisen menetys on raskas tapahtuma, kun sosiaalista tukea, rakkautta, hyväksyntää ja neuvoja tarjonnut vuorovaikutussuhde on poissa. Pakolaisten kokemat traumaattiset tapahtumat voivat olla moninaisia, ja kuten Souranderin (2003) ja Montgomeryn (2004) tutkimuksissa kävi ilmi, koettelemukset vaikuttavat usein myös olemassa oleviin vuorovaikutussuhteisiin, kuten lasten ja heidän vanhempiensa välisiin suhteisiin. Pakolaisten kohtaamilla tapahtumilla ja kokemuksilla voi olla vaikutuksensa myös tuleviin vuorovaikutussuhteisiin. Esimerkiksi suhteet viranomaisiin voivat kärsiä luottamuksen puuttumisesta. Voisi olettaa, että jos henkilö ei aiempien kokemustensa perusteella pysty luottamaan viranomaisiin, Suomessa erilaisissa virastoissa asiointi voi muodostua odotettua ongelmallisemmaksi.

Pakolaisia koskeva tutkimus on Wardin, Bochnerin ja Furnhamin (2001) mielestä paljolti keskittynyt psykiatriseen arviointiin, jolloin uuteen elämäntilanteeseen ja muutoksiin sopeutumisen mahdollisia muita osa-alueita ei ole huomioitu. Mielestäni nykyiset tutkimukset osoittavat, että sekä ennen pakoa että sen jälkeen ilmenevillä seikoilla on vaikutusta pakolaisten hyvinvointiin ja oletettavasti siis myös vuorovaikutussuhteisiin. Vuorovaikutussuhteiden tarkastelu on kuitenkin kiinnostanut tutkijoita yllättävän vähän, vaikka esimerkiksi vuorovaikutussuhteissa toteutuvan sosiaalisen tuen tarkastelu tässä kontekstissa voisi olla hedelmällistä. Tutkimukset nimittäin ovat osoittaneet, että traumaattisista ja rasittavista kokemuksista selviytymisessä ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ilmenevä ja toteutuva sosiaalinen tuki on keskeinen tekijä (Hobfoll & Stephens 1990; Kaplan & Toshima 1990). Myös maahanmuuttajien psyykkistä hyvinvointia tarkasteltaessa sosiaalista tukea on pidetty yhtenä merkittävänä osa-alueena ja mitattavana muuttujana (ks. esim. Jibeen & Khalid 2010).

1.2 Maahanmuuttajien vuorovaikutussuhteet

Kuten jo aiemmin totesin, vuorovaikutussuhteet nähdään usein yhtenä uuteen ympäristöön ja elämänmuutoksiin sopeutumiseen vaikuttavana tekijänä tai muuttujana. Vuorovaikutussuhteiden onkin useissa tutkimuksissa todettu olevan merkityksellisiä tilanteessa, jossa henkilö muutettuaan maasta toiseen sopeutuu uuteen kulttuuriseen ympäristöön (esim. Berry 1997; Kim 2001; Valtonen 1994; 1998). Tutkimukset ovat osoittaneet, että maahanmuuttajien vuorovaikutussuhteet tarjoavat monenlaista tukea ja apua vieraassa maassa ja uudessa ympäristössä. Valtosen (1994; 1998) mukaan varsinkin heti uuteen ympäristöön muuttamisen jälkeen vuorovaikutussuhteet ja niiden muodostamat verkostot toimivat epämuodollisina tukiryhminä uuteen kulttuuriseen ympäristöön saapuville. Maahanmuuttajat tarvitsevat apua, kun oma kielitaito ei riitä ymmärtämään uutisia, virallisia papereita tai terveydenhuollon ajanvarausjärjestelmää. Aiemmissa tutkimuksissa on raportoitu, että maahanmuuttajat ovat saaneet vuorovaikutussuhteistaan apua arkipäivän rutiineiden hoitamisessa, kuten virastoissa asioimisessa, auton korjaamisessa sekä asunnon tai työpaikan löytämisessä (Forsander 2002; Valtonen 1994; 1998). Maahanmuuttajien saama käytännön apu voi vaihdella hakemuslomakkeiden ja veroilmoitusten täyttämisestä tulkkaukseen, auton korjaamiseen, muuttoapuun ja lastenhoitoapuun (Ahmad 2005; Forsander 2002; Valtonen 1994; 1998). Myös kriisitilanteissa, kuten perheväkivaltatapauksissa, suojaa on saatu ystävien ja tuttavien luota (Hautaniemi 2004).

Suomessa asuvien maahanmuuttajien vuorovaikutussuhteita on käsitelty tai sivuttu esimerkiksi maahanmuuttajien elinoloja, sopeutumista, hyvinvointia tai työllistymistä käsittelevissä tutkimuksissa (esim. Ahmad 2005; Arajärvi 2009; Ekholm 1999; Forsander 2002; Forsander, Ekholm & Hautaniemi 2001; Jaakkola, T. 2000; Pitkänen 1999; Pohjanpää 2003; Pylvänäinen 1989; Valtonen 2001). Maahanmuuttajien vuorovaikutussuhteita sivutaan myös tutkimuksissa, joissa on tarkasteltu suomalaisten asenteita maahanmuuttajia kohtaan (Jaakkola, M. 2000; 2009; Jasinskaja-Lahti, Liebkind, Horenczyk & Shmitz 2003; Suurpää 2002; Talib 1999; Virrankoski 2001), erilaisten vähemmistöryhmien sopeutumista suomalaiseen yhteiskuntaan (esim. Ekholm 1994; Hautaniemi 2004; Liebkind 2000; Sakaraho & Pesonen 1999) ja maahanmuuttajien kielitaitoa (Pälli & Latomaa 1997).

Pohjanpää (2003) on tarkastellut venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten maahanmuuttajien sosiaalisia suhteita osana laajaa maahanmuuttajien elinoloja kartoittavaa tutkimusta. Vuorovaikutussuhteita koskevat kysymykset liittyivät kyseisessä tutkimuksessa yksinäisyyteen, ystävyysuhteisiin, naapurisuhteisiin ja muualla eläviin sukulaisiin, sekä maahanmuuttajien sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen. Tulokset osoittivat, että maahanmuuttajat solmivat ystävyysuhteita erityisesti maanmiestensä kanssa. Joillakin osallistujista oli suomalaisia ystäviä ja tuttavvia, mutta useimpien suhteet suomalaisiin olivat naapurisuhteita, joita erityisesti vietnamilaisten keskuudes-

sa pidettiin toimivina. (Pohjanpää 2003.) Suoranaisesti pakolaisten vuorovaikutussuhteita ja sosiaalisia verkostoja tarkastelevia tutkimuksia on jonkin verran. Alitolppa-Niitamo (1994) on tarkastellut Helsingissä asuneiden somalipakolaisten sosiaalisia verkostoja ja hänen lisäkseen esimerkiksi Hautaniemi (2004) on tutkinut Suomessa asuvien somalialaisten perhesuhteita. Tämän lisäksi esimerkiksi Valtonen on tutkinut eri pakolaisryhmien vuorovaikutusverkostoja 1990-luvun lopun Suomessa (Valtonen 1994; 1998).

Pakolaisten vuorovaikutussuhteista on saatavilla tietoa, mutta yleensä vuorovaikutussuhteiden tarkastelu on lähinnä kuvailevaa, jolloin tuloksina kerrotaan, millaisia vuorovaikutussuhteita maahanmuuttajilla oli tai ei ollut. Maahanmuuttajien sopeutumista tarkastelevissa tutkimuksissa vuorovaikutussuhteet nähdään yhtenä muuttujana ja osana sopeutumista (Ekholm 1994; Hyttinen & Tikkanen 1997; Pohjanpää, Paananen & Nieminen 2003; Rommakkaniemi 1997; Salminen 1997), mutta harvoissa tutkimuksissa lopulta kuitenkin tarkastellaan itse vuorovaikutussuhteita syvällisesti tai problematisoiden.

1.3 Vuorovaikutussuhde

Vuorovaikutussuhde voidaan määritellä monella tavalla, ja Redmondin (1995) mukaan määritelmät riippuvat sovelletusta teoriasta tai tutkimuksen lähtökohdasta. Tarkasteltaessa ihmisten välisiä sosiaalisia suhteita puhutaan usein liittymisestä, toisten kanssa toimimisesta, toisiin yhteydessä olemisesta, toisista tietoisena olemisesta tai molemminpuolisesta vaikuttavuudesta. Ihmisten keskinäisistä suhteista puhutaan sosiaalisina suhteina, ihmissuhteina tai vuorovaikutussuhteina. Suhteella ylipäättään voidaan viitata jonkinlaiseen yhteyteen erilaisten tapahtumien tai entiteettien välillä. Lyhyesti suhteella voidaan Rogersin (1998, 70) mukaan viitata *erilaisuuksien väliseen yhteyteen*. Suhde voidaan määritellä kahden ihmisen väliseksi yhteisen siteen muodostumiseksi tai olemassaoloksi, mutta suhteella voidaan myös viitata erilaisiin siteisiin tai sidoksiin ryhmien ja ryhmän jäsenten välillä. Sosiaalisissa suhteissa voidaan *olla osallisina*, ihmiset voivat kertoa olevansa *sosiaalisesti sidottuina toisiinsa* tai että heillä *on suhde jonkun kanssa* (Rogers 1998, 70).

Vuorovaikutussuhde voidaan nähdä yksilön näkökulmasta, jolloin tarkastelussa korostuvat yksilön kokemukset esimerkiksi identiteetin muodostumisesta, toisen osapuolen attraktiivisuudesta, suhteen herättämästä epävarmuudesta tai itsestäkertomisen määrystä kyseisessä suhteessa (Gayle & Preiss 2002 a). Yksilön näkökulmasta ja kognitiivisen näkemyksen mukaan jokainen tulkitsee suhteitaan oman historiansa ja kokemustensa kautta, eikä kenenkään muun tulkinta kyseisestä suhteesta koskaan ole täysin sama. Tämän näkökulman ja näkemyksen mukaan vuorovaikutussuhde ei siis ole mikään irrallinen kokonaisuus. Vuorovaikutussuhde perustuu osapuolten mielikuviin ja suhteen voidaan ajatella sijaitsevan ihmisten mielissä. (Sigman 1998.) Jos siis haluamme tarkastella vuorovaikutussuhdetta kognitiivisena ilmiönä, joudumme kysymään, kenen tulkintaa suhteesta tarkastelemme: jommankumman osapuolen vai tutkijan

eli ulkopuolisen. Jos tarkastelun kohteena ovat esimerkiksi suhteessa tapahtuvat ulkoisesti havaittavissa olevat toiminnot eivätkä suhteelle annetut merkitykset tai tulkinnat, voi tietysti myös ulkopuolinen tarkkailija havaita samoja asioita kuin suhteen molemmat osapuolet itsekin.

Toisaalta vuorovaikutussuhdetta voidaan tarkastella omana ilmiönään, irrallaan sen muodostavista henkilöistä. Tällöin tutkimuksen ja tarkastelun fokus ei ole vain yksittäisissä osapuolissa, vaan tutkijat ovat kiinnostuneita suhteen yhteistoiminnasta. Tämän relationaalisen näkökulman mukaan suhde ymmärretään *moninkertaiseksi, monimerkityksiseksi, jossain sijaitseväksi, yhdessä konstruoiduksi tapahtumaksi tai ilmiöksi, joka on erotettavissa sen muodostavista osapuolista* (Stewart 1998, 23). Wilmot (1996) konkretisoi samaa ilmiötä toteamalla, että suhteissa on aina myös kolmas osapuoli: itse suhde, joka voi elää aivan omaa elämänsä. Rogers (1998) toteaa suhteen osapuoliin ja suhteeseen itsenäisenä kokonaisuutena liittyen, että jokainen jäsen on välttämätön osa kokonaisuutta, mutta ei yksinään riitä rakentamaan yhdessä määriteltäviä suhteen toimintatapoja ja ilmenemismuotoja. Sosiaaliin suhteisiin liittyy hänen mukaansa aina myös suhteeseen kuuluva relationaalinen ulottuvuus. Suhteiden merkitykset nähdään niissä yhteenliittymisen ja riippuvuuden periaatteissa, joita suhteen osapuolet yhdessä tuottavat suhteen käytänteissä ja vuorovaikutuksessa.

Tässä tutkimuksessa vuorovaikutussuhteet nähdään ontologiselta luonteeltaan viestinnällisiksi. Viestinnällisen näkökulman mukaan vuorovaikutussuhteet syntyvät ja niitä ylläpidetään yksilöiden välisessä vuorovaikutuksessa (Sigman 1998). Suhteen yhteisiä periaatteita ja käytänteitä luodaan nimenomaan vuorovaikutuksessa, jolloin suhteiden nähdään syntyvän viestinnän tuloksena. Myös suhteen luonne ja laatu määrittyvät vuorovaikutuksessa (Littlejohn 2002). Jotta siis voitaisiin puhua vuorovaikutussuhteesta, täytyy osapuolten välillä olla vuorovaikutusta. Wilmotin (1996) mielestä vuorovaikutussuhde on olemassa silloin, kun suhteen osapuolilla on tietoinen mielikuva suhteesta. Tietoisen mielikuvan tulisi olla molemminpuolinen käsitys siitä, että osapuolet ovat huomanneet toisensa. Myöskään Neuliepin (1996) mukaan vuorovaikutussuhteesta tai sen aloittamisesta ei voida puhua, mikäli aiotun tai toivotun vuorovaikutussuhteen toinen osapuoli vain tarkkailee toista tämän tietämättä. Molemminpuolisen suhteeseen liittyvän tietoisen mielikuvan herääminen edellyttääkin sekä Wilmotin että Neuliepin mukaan vuorovaikutusta osapuolten välillä. Myös suhteen kehittyminen on Wilmotin mukaan riippuvaista osapuolten välisestä vuorovaikutuksesta.

Vuorovaikutussuhteet voidaan nähdä ylläpidettävänä, ei niinkään korjattavana tai hoidettavana, pysyvinä kokonaisuuksina tai tiloina, ja suhteita tulisi-kin Sigmanin (1998) mukaan tarkastella prosessimaisesti syntyneinä, jatkuvasti muuttuvina ja ylläpidettävänä merkitysten kategorioina. Wilmot (1996) on todennut, että vuorovaikutussuhteella tulisi olla menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus. Hänen mukaansa vuorovaikutussuhde syntyy omasta historiastaan, muovautuu ajan myötä ja muuttuu jatkuvasti. Osapuolten tulkinnat menneistä tapahtumista vaikuttavat nykyhetkeen, ja samalla mennyt ja nykyinen muokkaavat suhteen tulevaisuutta.

Suhde kehittyy ja muotoutuu jatkuvasti jo siksikin, että yhden osapuolen tulkinnat tapahtumista vaikuttavat siihen, miten toinen osapuoli reagoi ja vastaa ensimmäisen osapuolen reaktioihin ja tulkintaan. Vuorovaikutussuhde voidaan siis määritellä niin, että siihen kuuluu tietty jatkuvuus ja osapuolten henkilökohtainen, aiemmista kokemuksista kumuloituva vastavuoroinen tieto toisesta osapuolesta. Tämä lisäksi suhdetta ja sen kehittymistä ohjaavat molempien osapuolten odotukset omaa ja toisen käyttäytymistä kohtaan.

Gerlander (2003) pohdiskelee jatkuvuuden ehdon täyttymistä potilaan ja lääkärin välisessä vuorovaikutussuhteessa. Hän toteaa, että ensimmäistä lääkärin ja potilaan kohtaamista ei voida pitää lääkäri-potilassuhteena, sillä jatkuvuuden periaate ei toteudu kertakäynnillä. Jos henkilö tapaa useita lääkäreitä, voidaan puhua hoitosuhteista, muttei välttämättä lääkäri-potilassuhteista. Se, muuttuuko jatkuva hoitosuhde lääkäri-potilassuhteeksi, riippuu suhdetta määrittävien tahojen odotuksista, jotka liittyvät suhteen jatkuvuuteen ja suhteen henkilökohtaiseen tietoon. Pakolaisten kohdalla voidaan vastaavasti ajatella, että satunnainen tapaaminen kaupan kassan kanssa ei vielä ole vuorovaikutussuhde, mutta jos henkilö asioi usein samassa kaupassa ja vuorovaikutuksesta kassahenkilön kanssa tulee jollain tavalla osapuolilleen merkityksellistä, voidaan silloin jo mahdollisesti puhua palvelusuhteen sijaan vuorovaikutussuhteesta.

Kulttuurin tai yhteisön jäsenillä on tietoa siitä, milloin suhde määritellään tietyntylaiseksi. Esimerkiksi se, milloin suhde määritellään ystävyysuhteeksi, parisuhteeksi tai ammatilliseksi suhteeksi, riippuu yhteisön neuvottelemista normeista. Kulttuurin tai yhteisön jäsenillä on myös tietoa odotuksista, kuinka tietyissä suhteissa tulisi käyttäytyä (ks. Gudykunst & Ting-Toomey 1996). Viestinnällisen näkökulman mukaan suhteen osapuolten kokemusten ja näkemysten lisäksi onkin huomioitava, että ihmisten edustamien yhteisöjen odotukset ohjaavat vuorovaikutussuhteita. Suhteet ja suhteiden määrittely ovat kuvauksia tietyistä, yhteisöön liittyvistä käyttäytymiskaavoista. (Sigmann 1998.) Suhteista neuvottelu tapahtuu niissä kulttuurisissa ja sosiaalisissa puitteissa, joita on yhteisöllisesti syntynyt ja asetettu (Fitch & Sanders 1994).

Samalla, kun otetaan huomioon vuorovaikutussuhteiden kulttuuriset puitteet, on myös hyvä muistaa, että jokaisella kulttuurin tai yhteisön jäsenellä voi olla erilaisia, jopa ristiriitaisia, kokemuksia ja käsityksiä vuorovaikutussuhteista ja niiden luonteesta. Jokainen vuorovaikutussuhde voidaan myös nähdä omana kulttuurisena yksikkönään, jossa luodaan ja uudistetaan merkityksiä ja käytänteitä sitä mukaa kuin suhde kehittyy (Wilmot 1996). Wilmot (1996) puhuukin kunkin suhteen minikulttuurista, joka muodostuu jokaisessa suhteessa omanlaisekseen ja osapuoltensa mukaiseksi.

Viestinnällinen näkökulma liittyy vuorovaikutuksen tiiviisti suhteeseen ja sen määrittelyyn (esim. Sigman 1995; 1998). Vaikka vuorovaikutus ja suhde nähdään viestinnällisestä näkökulmasta tiiviisti toisiinsa liittyneinä, ne ovat kuitenkin eri asioita. Sigmanin (1995) mukaan kysymys on eritasoisista ja erilaisista prosesseista. Vuorovaikutussuhteen varsinaista alkamiskohtaa tai -tapahtumaa on usein vaikea tarkkaan määritellä, ja osapuolilla voi olla siitä eri-

laisia näkemyksiä. Viestinnän ja vuorovaikutuksen, kuten puhelinkeskustelun tai esityksen, alkamisen tai päättymisen määrittelemisen taas on yleensä huomattavasti helpompaa. Ihmiset voivat siis olla vuorovaikutuksessa keskenään ilman, että heillä on suhdetta, mutta vuorovaikutussuhteesta ei voida puhua siinä tapauksessa, että suhteen osapuolten välillä ei ole vuorovaikutusta.

Tässä tutkimuksessa puhun vuorovaikutussuhteista sen sijaan, että puhuisin esimerkiksi sosiaalisista suhteista, ihmissuhteista tai ihmisten välisistä suhteista. Käytän käsitettä vuorovaikutussuhde kuitenkin synonyyminä edellä kuvatuille termeille, mutta valinnallani haluan korostaa näkökulmaani vuorovaikutussuhteiden viestinnällisestä luonteesta. Tässä tutkimuksessa tarkoitan vuorovaikutussuhteella kahden henkilön välistä suhdetta, johon myös ympäristön tekijät voivat vaikuttaa. Oleellista on, että suhteen osapuolet ovat tietoisia toisistaan ja kokevat, että suhteen toisella osapuolella on jokin merkitys itselle ja/tai itsellä on jokin merkitys suhteen toiselle osapuolelle. Vuorovaikutussuhteen merkitykset kasvavat ajasta ja paikasta riippumatta mutta ovat riippuvaisia osapuolten välisestä vuorovaikutuksesta. Kasvokkain tapahtuva vuorovaikutus ei siis ole sen edellytys, että vuorovaikutussuhdetta voidaan pitää olemassa olevana. Myöskään koettu läheisyys tai vuorovaikutussuhteen vahvuus eivät ole suhteen edellytyksiä.

Vuorovaikutussuhteita voidaan pitää läheisinä, tai ne voivat olla niin kutsuttuja heikkoja suhteita, jolloin suhde voi olla virallisempi tai etäisempi kuin läheiseksi luokiteltu vuorovaikutussuhde. Kelley kollegoineen (1983, 38) on määritellyt läheiset suhteet *kahden ihmisen väliseksi vuorovaikutusketjuiksi, jotka ovat vahvoja, usein toistuvia, monipuolisesti sitovia ja jotka kestävät huomattavan ajanjakson. Heikot suhteet puolestaan ovat epäsäännöllisiä, rajoittuneita tiettyihin toimintoihin tai asioihin, ja perustuvat ohikiitävään tai hetkelliseen vuorovaikutukseen.* Berger (2002) on todennut, että usein vuorovaikutussuhteita satunnaisten tuttavien kanssa kuvataan tällaisiksi heikoiksi suhteiksi ja vastaavasti suhteita ystäviin ja perheenjäseniin kuvataan syviksi ja läheisiksi. Tässä tutkimuksessa tarkastelen sekä satunnaisia että läheisiksi koettuja vuorovaikutussuhteita.

1.4 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimustehtävät

Tutkimuksen tavoitteena on kuvata ja ymmärtää Keski-Suomeen tulleiden pakolaisten vuorovaikutussuhteita. Tutkimuksen päätavoitteena on rakentaa ymmärrystä siitä, millaisia kokemuksia ja käsityksiä pakolaisilla on omista vuorovaikutussuhteistaan. Sen lisäksi, että aineiston avulla haluan kuvata, millaisia vuorovaikutussuhteita pakolaisilla on ja miten he ylläpitävät niitä, haen tutkimuksessa vastauksia siihen, mikä merkitys perheenjäsenten välisillä suhteilla, ystävyysuhteilla ja heikoilla vuorovaikutussuhteilla on tutkimukseeni osallistuville pakolaisille. Aineistoni avulla tarkastelen myös sitä, millaisia merkityksiä rakentuu menetettyihin suhteisiin, joita kaikilla pakolaisilla on vähintään heikkojen suhteiden osalta. Aiemman tutkimuksen pohjalta tiedämme, että Suomessa asuvilla pakolaisilla on maailman eri puolille ulottuvia vuorovaiku-

tussuhteita (esim. Alitolppa-Niitamo 1994; 2003; Valtonen 1994; 1998). Tässä tutkimuksessa käsittelen myös näitä etäsuhteita, ja pyrin aineistoni avulla tarkastelemaan etäsuhteiden ylläpitämistä ja siihen liittyviä haasteita. Tarkastelen myös uudessa ympäristössä lähellä olevien uusien suhteiden syntymiseen ja ylläpitämiseen liittyviä ilmiöitä osallistujien näkökulmasta.

Yllä mainittuihin tutkimukselleni asettamiini tavoitteisiin pyrin seuraavien tutkimuskysymysten avulla:

- 1) Millaisia vuorovaikutussuhteita tutkimukseen osallistuvilla Keski-Suomessa asuvilla pakolaisilla on?
- 2) Millaisia kokemuksia ja käsityksiä tutkimukseen osallistuvilla pakolaisilla on vuorovaikutussuhteidensa luomisesta ja ylläpitämisestä?

Pakolaisten vuorovaikutussuhteita tarkastelevien tutkimusten tavoitteet ja lähtökohdat ovat hyvin usein tavalla tai toisella rakentuneet maasta toiseen muuttamisen problematiikan ympärille. Tämänkin tutkimuksen osallistujien todellisuutta on se, että he ovat muuttaneet uuteen maahan, entuudestaan tuntemattomaan ympäristöön. Kun henkilö muuttaa maasta toiseen, joko pysyvästi tai vain vähäksi aikaa, hän usein myös kohtaa itselleen uuden ja vieraan kulttuurisen ympäristön.

Usein maahanmuuttajatutkimuksessa ollaan kiinnostuneita muuttajan suhteesta uuteen asuinmaahansa ja ympäristön suhtautumisesta tulokkaaseen. Uuden asuinmaan kontekstissa on usein tavalla tai toisella tarkasteltu maahanmuuttajan sopeutumista ja siihen liittyviä ongelmia (esim. Alitolppa-Niitamo 2003; Martikainen & Tiilikainen 2007). Viimeaikaisessa tutkimuksessa on kiinnitetty runsaasti huomiota esimerkiksi maahanmuuttajien työllistymiseen ja siihen liittyviin haasteisiin (esim. Ahmand 2005; Arajärvi 2009; Forsander 2002). Tämän lisäksi useissa tutkimuksissa on tarkasteltu maahanmuuttajan identiteettiä ja oman etnisen ryhmän merkitystä (esim. Harinen 2003; Hautaniemi 2004) sekä maahanmuuttajiin kohdistuvaa rasismia (esim. Pitkänen & Kouki 2002; Rastas 2007).

Siitäkin huolimatta, että sopeutumista uuteen kulttuuriseen ympäristöön on tutkittu paljon, Kim (2001) toteaa, ettei ilmiötä ole kirjallisuudessa ja tutkimuksissa yksiselitteisesti määritelty. Uuteen kulttuuriseen ympäristöön sopeutumiseen liittyvä terminologia on kirjavaa, ja termejä saatetaan käyttää toistensa synonyymeina. Alan tutkijat ovat itsekin todenneet, että termeillä voi tutkijasta riippuen olla hyvin erilaiset merkitykset (esim. Berry 1997; Triandis 1997). Maahanmuuttajatutkimuksessa käytetään esimerkiksi termejä ja käsitteitä kuten assimilaatio, akkulturaatio ja integraatio. Kuten Huttunen (2002) toteaa, näitä käsitteitä on sovellettu sekä yksittäisen maahanmuuttajan ja maahanmuuttajaryhmän uuteen asuinmaahansa muodostaman suhteen analysoinnissa että sen määrittämisessä, millaisen tämän suhteen tulisi olla.

Assimilaation näkökulma sopeutumiseen lähtee siitä, että sopeutumisprosessi ja muutos ovat lähinnä uuteen kulttuuriin saapuvan henkilön tai ryhmän vastuulla. Assimilaation näkökulmasta katsottuna uuteen kulttuuriseen ympä-

ristöön tutustuvan yksilön tai ryhmän tulisi omaksua ympäröivän yhteiskunnan arvot, normit ja tavat. Assimilaation näkemykseen yksisuuntaisesta ja lineaarisesta sopeutumisesta kuuluu ajatuksen alkuperäisen tai etnisen kulttuurin häviämisestä uuden, usein valtakulttuurin oppimisen myötä (Laroche, Kim, Hui & Joy 1996). Vertauskuva sulatusuunista, jossa erilaiset kulttuuriset ja kansalliset ryhmät ikään kuin sulautuvat ympäröivään yhteiskuntaan, on tyypillinen näkemys assimilaatiossa. Assimilaation mukaista sopeutumisprosessia voitaisiin kuvata dikotomisena jatkumona, jonka toinen pää edustaa henkilön omaa kulttuuria ja vastakkainen pää taas ympäröivän yhteiskunnan tai ryhmän kulttuuria. Sopeutuminen tapahtuu kohti uutta kulttuuria, pois omasta kulttuurisesta ajattelusta, toiminnasta ja arvoista. (Ks. Grauman 1951.)

Assimilaation rinnalla on puhuttu myös *akkulturaatiosta*. Jo 1930-luvulla antropologit määrittivät akkulturaatioksi ne ilmiöt ja muutokset, jotka seuraavat eri kulttuureja edustavien ryhmien ja yksilöiden jatkuvasta, välittömästä kontaktista (Redfield, Linton & Herskovits 1936). Myös nykyisin monet käyttävät termiä akkulturaatio viitattaessaan erilaisten ihmisten ja erilaisten kulttuurien kohtaamisesta aiheutuviin muutosprosesseihin (esim. Berry 1997; Liebkind 2000). Usein akkulturaatio on nähty yksisuuntaisena prosessina, jossa ollaan kiinnostuneita lähinnä maahanmuuttajien kulttuurisissa käytännöissä tapahtuvista muutoksista (Huttunen 2002). Yhdensuuntaisissa eli lineaarisissa sopeutumista kuvaavissa malleissa ongelma on Roglerin, Cortesin ja Malgodyn (1991) mukaan se, että ne asettavat erilaiset kulttuurit ikään kuin toistensa vastakohdiksi. Näin ei kuitenkaan välttämättä tarvitse olla.

Pluralismi perustuu ajatukseen, että ryhmät ja yksilöt säilyttävät erilaisten kulttuurien kohdatessa eriasteisia sosiokulttuurisia eroavaisuuksiaan ja erityispiirteitään (Laroche, Kim, Hui & Joy 1996). Pluralismin periaate on, että kaikki kulttuurit ovat yhtä arvokkaita ja että sopeutuminen ympäröivään yhteiskuntaan tapahtuu valikoiden ja kirjavasti erilaisilla sosiokulttuurisilla alueilla. Pluralismin hengessä suomalaisessa maahanmuuttotutkimuksessa on käytetty muiden muassa termiä *integraatio*. Integraatio nähdään kahdensuuntaisena prosessina, jossa maahanmuuttajat tulevat täysivaltaisiksi yhteisön jäseniksi eri elämänalueilla, kuten politiikassa ja työelämässä. Samalla maahanmuuttajilla tulisi olla mahdollisuus vaalia ja säilyttää omaa kulttuurista traditiotaan ylläpitämällä jäsenyyttä omassa etnisessä tai kulttuurisessa ryhmässään (Lepola 2002; Wahlbeck 1999). Integraatio-termillä onkin kuvattu tapahtumaketjua, jossa marginaalissa olevat vähemmistöt tulevat osaksi yhteiskunnallista keskiötä (ks. Forsander 2000; 2002; Wahlbeck 1999).

Integraation näkökulmasta tehtyjä tutkimuksia on usein kritisoitu näkemyksestä, jossa sekä lähtömaan että vastaanottavan maan kulttuurit nähdään selvärajaisina, suhteellisen yhteneväisinä kokonaisuuksina. Perinteinen integraation näkemys yhteneväisestä lähtökulttuurista ja ympäröivän yhteiskunnan monokulttuurisesta traditiosta onkin saanut rinnalleen näkökulman, jota itse kutsun *fuusioksi* (ks. Kokkonen 2006), ja jota Huttunen (2002) kuvaa hybridisenä muutoksena, jossa maahanmuuttajat eivät yksin vain sulaudu tai assimiloitu, eivätkä toisaalta myöskään vain säilytä alkuperäistä kulttuuriaan (ks. myös

Huttunen, Löytty & Rastas 2005). Ong (1999) on kuvannut ilmiötä toteamalla, että kulttuurin muutos on aina dynaaminen prosessi, jossa yhdistellään vanhaa ja uutta. Samalla tehdään tulkintoja ja asiat muuttuvat, niin että maahanmuuttajakulttuurit itse asiassa synnyttävät uusia, uudenlaisia kulttuurisia käytäntöjä ja identifioitumisen muotoja. Nämä käytännöt ja identifioitumisen muodot eivät enää ole palautettavissa alkuperäänsä, sen enempää lähtömaan kulttuuriin kuin uuden asuinmaan enemmistökulttuuriinkaan.

Pakolaisten sopeutumisesta puhuttaessa suomalaisessa politiikassa ja kirjallisuudessa käytetään myös termiä *kotoutuminen* (esim. Lepola 2002). Huttusen (2002) mukaan kotoutumisen käsitteen käyttäminen viranomaiskielessä integraation sijaan antaa käsitteelle myös kotona olemisen ja viihtymisen konnotaatioita. Kotoutumisella viitataan käytännössä usein myös yhteiskunnan toimenpiteisiin, joiden avulla maahanmuuttajan ajatellaan sopeutuvan uuteen elämäntilanteeseensa ja ympäröivään yhteiskuntaan takaamalla hänelle muiden muassa kielikoulutusta. Vaikken tässä tutkimuksessani tarkastele maahanmuuttajien kotoutumista, integroitumista tai sopeutumista sinänsä, tutkimukseni kannalta relevantti on kuitenkin kysymys siitä, milloin ja missä olosuhteissa pakolaiset voivat tuntea olonsa kotoisaksi uudessa ympäristössään.

Sen lisäksi, että sopeutumisprosessin terminologiasta on monta näkemystä, myös sopeutumisprosessiin vaikuttavista tekijöistä ja muuttujista ollaan monta mieltä, eikä niitä ole pystytty yksimielisesti nimeämään. Kuitenkin useissa tutkimuksissa on todettu, että niin satunnaiset kuin läheisinä pidetyt vuorovaikutussuhteetkin edistävät ihmisten sopeutumista maasta toiseen muuttamisesta aiheutuviin muutoksiin (Henderson 1992; Jaakkola, T. 2000; Liebkind 2000; Pitkänen 1999; Työhallinnon julkaisu 243; Valtonen 1999). Vuorovaikutussuhteet koetaan yhdeksi merkittäväksi tekijäksi sopeutumisprosessissa (Sarason, B., Sarason, I. & Gurung 1997; Trickett & Buchanan 1997), tai ne voidaan asettaa jopa sopeutumisprosessin keskiöön (Kim 2001).

Pakolaisten henkilökohtaisten vuorovaikutussuhteiden ja heidän kokemansa uuteen maahan muuttamisesta johtuvan stressin ja psyykkisen hyvinvoinnin välisiä yhteyksiä on löydetty useissa tutkimuksissa (esim. Searle & Ward 1990; van Oudenhoven & Eisses 1998; Ward, Okura, Kennedy & Kojima 1998). Psyykkisen hyvinvoinnin käsite onkin liitetty sopeutumista tarkasteleviin tutkimuksiin hyvin laajalti (esim. Berry 2006; Redfield, Linton & Herskovits 1936; Ward, Bochner & Furnham 2001), joskin ilmiöiden välisen yhteyden olemassaoloa tulisi Rudminin (2009) mukaan tarkastella nykyistä huomattavasti kriittisemmin.

Vaikka tutkimukseni kohteena ovat pakolaisten vuorovaikutussuhteet ja keskusteluun väistämättä liittyvät myös sopeutumisen kysymykset, tässä tutkimuksessa ei olla mittaamassa tai arvioimassa pakolaisten psyykkistä terveyttä. Tutkimuksen tavoitteena ei myöskään ole arvioida tai kartoittaa osallistujien sopeutumista. Tässä tutkimuksessa kiinnostus kohdistuu pakolaisten vuorovaikutussuhteisiin ja siihen, miten pakolaiset merkityksentävät kokemuksiaan suhteissaan muutettuaan Keski-Suomeen.

Uuden asuinmaan konteksti ei välttämättä ole pakolaisille ainoa merkittävä sopeutumisen kohde, vaan erilaiset kulttuuriset, ideologiset, etniset ja emotionaaliset siteet yhdistävät maahanmuuttajia useisiin maantieteellisiin paikkoihin ja kulttuurisiin yhteisöihin. Tutkijat ovat käyttäneet tätä ilmiötä tarkastellessaan esimerkiksi diasporan, transnationaalisuuden ja ylijarajaisuuden käsitteitä. Kaikkia edellä mainittuja käsitteitä määritellään tutkijan lähtökohdista riippuen hyvinkin monella tavoin, mutta relevanttia tämän tutkimuksen kannalta on, että kaikissa niissä korostetaan, kuinka maahanmuuttajan identifioitumisen prosessit ja vuorovaikutussuhteet yltyvät kansallisten rajojen yli (ks. Faist 2000; Martikainen 2006; Vertovec 1999). Huttusen (2002) mukaan globaalissa maailmassa käsitys henkilön sopeutumisesta yhteen tiettyyn maantieteelliseen paikkaan onkin kokenut murroksen. Pakolaisten vuorovaikutussuhteiden tarkastelun rajoittaminen yhteen tai kahteen maantieteelliseen paikkaan ei myöskään tässä tutkimuksessa ole tarkoituksenmukaista, erityisesti kun huomioidaan sen laajasti ilmiötä ymmärtämään pyrkivät tavoitteet.

Kotoutumisen tai sopeutumisen tarkastelu on nykyisessä globaalissa maailmassa entistä moniulotteisempaa ja jopa haasteellisempaa. Samaan aikaan, kun ihmisten vuorovaikutussuhteet ulottuvat yli kansallisten rajojen, ihmiset tuntuvat myös kaipaavan yhteisöjä, joihin kiinnittyä ja sosiaalista ympäristöä, jossa voisi kokea olevansa kotonaan. Kotoutuminen tai integraatio, jonkin paikan kokeminen kotina tai viihtyisänä voidaan nähdä myös kiinnittymisenä tiettyyn sosiaaliseen ympäristöön tai yhteisöön. Tällöin ei suljeta pois myös sitä mahdollisuutta, että henkilö kokisi yhtä aikaisesti kuuluvansa useampaan yhteisöön tai useampaan paikkaan, riippumatta niiden maantieteellisestä sijainnista.

Kuulumisen (belonging, sense of belonging) ja kiinnittymisen tematiikkaa on tarkasteltu maahanmuuttotutkimuksessa erityisesti identiteetin näkökulmasta. Laajasti sovelletut Tajfelin ja Turnerin (1979) sosiaalisen identiteetin teoria (social identity theory) ja Turnerin (1982) sosiaalisen kategorisoinnin teoria (self-categorization theory) lähtevät ajatuksesta, että ryhmien tai yhteisöjen jäsenyydet toimivat ihmisen sosiaalisen ja henkilökohtaisen identiteetin perustana. Näillä jäsenyyksillä, eli kuulumisella erilaisiin ryhmiin tai yhteisöihin, on todettu olevan vaikutusta ihmisten hyvinvointiin. Kuulumisen erilaisiin ryhmiin tai yhteisöihin on todettu olevan erityisen merkityksellistä hyvinvoinnin kannalta erilaisia elämänmuutoksia kohdattaessa (Reicher & Haslam 2006).

Maahanmuuttotutkimuksessa kuulumisen tematiikkaan liittyvät usein myös kansalaisuuden (citizenship) kysymykset (ks. esim. Bhimji 2008), jolloin näkökulma on tätä tutkimusta laajemmassa makrotasossa. Tässä tutkimuksessa ollaan kuitenkin kiinnostuneita nimenomaan mikrotason ilmiöistä, eli vuorovaikutussuhteiden merkityksestä kiinnittymisessä tiettyyn yhteisöön.

Hurh ja Kim (1990) ovat todenneet, että vuorovaikutussuhteiden kautta liitytään ja kuulutaan erilaisiin yhteisöihin. Vuorovaikutuksessa yksilö peilaa itseään ympärillään oleviin ihmisiin ja vahvistaa tai muuttaa käsityksiään itsestään yhteisön jäsenenä tai yhteisöön kuulumattomana henkilönä (Kim 2001; Rogers 1998; Sigman 1998). Vuorovaikutussuhteiden merkitys kiinnittymisessä

ja yhteisön osaksi tulemisessa korostuvat myös tutkimuksessa, jossa maahanmuuttajien kertomusten mukaan maantieteelliset paikat tulevat lopulta kodiksi nimenomaan vuorovaikutussuhteiden kautta. Huttunen (2002) on tarkastellut kodin merkityksiä Suomessa asuvien maahanmuuttajien omaelämäkerroissa. Aineisto koostuu yli 70 kirjoituskilpailuun osallistuneen maahanmuuttajan tekstistä. Kertomuksissa koti ja merkitykselliset vuorovaikutussuhteet liittyvät kiinteästi toisiinsa. Vuorovaikutussuhteet ja sosiaaliset verkostot kodin tuottajina korostuvat Huttusen (2002) tutkimuksessa ja hän toteaa, että ”maantieteelliset paikat tulevat kodeiksi lopulta ihmissuhteiden ja verkostojen kautta” (s. 63). Huttusen toteamus liittyy vietnamilaisen naisen tarinaan, josta käy ilmi, kuinka Suomessa solmittu avioliitto ja täällä syntynyt lapsi kiinnittävät kertojan tiiviisti uuteen ympäristöönsä. Näiden vuorovaikutussuhteiden myötä Suomesta oli tullut naisen uusi kotimaa.

Kuulumisen ja liittymisen tematiikkaa ovat käsitelleet myös monet muut suomalaiset tutkijat tarkastellessaan maahanmuuttajien tai Suomessa asuvien etnisten vähemmistöjen elämää. Alitolppa-Niitamo (2003) on esimerkiksi kirjoittanut jäsenyyksistä ja jäseneksi tulemisen haasteista nuorten somalipakolaisten näkökulmasta. Maasta toiseen muuttamista Alitolppa-Niitamo tarkastelee siirtymänä yhteiskunnasta toiseen. Somalialaisten nuorten kohtaaman siirtymän haasteena hän näkee muiden muassa ”täysivaltaisen jäsenyyden saavuttamisen uudessa yhteiskunnassa” (2003, 19). Harinen ja Suurpää (2003) ovat todenneet, että maahanmuuttajanuorten elämän ristiriitaisuudet ja neuvottelut liittyvät usein juuri yhteiskuntaan kiinnittymiseen. Pohdintoja ja neuvotteluja aiheuttavat yhteiskunnallisiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin sekä arjen vuorovaikutukseen ja tunteisiin liittyvät ilmiöt.

Tässä tutkimuksessa en tarkastele pakolaisten jäsenyyksiä tai käsityksiä jäseneksi tulemisesta, vaan puhun kiinnittymisestä. Moni maahanmuuttaja kokee olevansa ”globaali nomadi”, joka on jatkuvasti matkalla, muttei koskaan perillä ja yhtäaikaisesti useassa paikassa, kuitenkin olematta kunnolla missään (Glick-Schiller & Basch 1995). Tätä tutkimusta varten tekemissäni haastatteluisa tuli kuitenkin selkeästi esille, että haastateltavat toivoivat myös kykenevänsä kiinnittymään uuteen sosiaaliseen ympäristöönsä, jossa he voisivat kokea olevansa kotonaan. Uudella ympäristöllä en viittaa niinkään maantieteelliseen paikkaan, vaan siihen sosiaaliseen ympäristöön, johon pakolaiset Keski-Suomeen muuttaessaan saapuvat.

Tässä tutkimuksessa lähden siitä, että kiinnittymisessä yhteisöön tai sosiaaliseen ympäristöön keskeistä on vuorovaikutus muiden kanssa ja vuorovaikutussuhteet, jotka kiinnittävät tai toisaalta ehkä irrottavat henkilöä yhteisöstä tai kulloisestakin sosiaalisesta ympäristöstä. Oleellista kiinnittymisessä on myös tasa-arvoinen osallistuminen tai täysivaltaisen jäsenyyden saavuttaminen, kuten Alitolppa-Niitamo (2003) asian ilmaisee. Näkökulmani on mikrotasolla ja tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita nimenomaan vuorovaikutussuhteista ja niiden merkityksestä kiinnittymisessä. Näistä lähtökohdista katson soveliaaksi lainata Pörhölän (2008; 2009) vertaisryhmään kiinnittymisen määritelmää puheessani kiinnittymisestä. Pörhölä on omassa koulukiusaamiseen liittyvässä

tutkimuksessaan tarkastellut vertaisryhmään kiinnittymistä nimenomaan vuorovaikutussuhteiden näkökulmasta. Tässä yhteydessä, ja näin ollen myös tässä tutkimuksessa, kiinnittymisellä viitataan tilanteeseen, *jossa henkilö kokee olevansa yhteisössä hyväksytty, pidetty ja arvostettu. Vastaavasti hän itse osoittaa hyväksyntää, välittämistä ja arvostusta vertaisilleen. Tällaisessa tilanteessa henkilö kokisi olevansa yhteisön täysivaltainen ja tasa-arvoinen jäsen.*

Lähtökohtani tässä tutkimuksessa on, että vuorovaikutussuhteiden kautta voidaan tulla osaksi yhteisöä ja ehkä jopa yhteiskuntaa. Toisaalta koti ja yhteisö voivat olla mukana kulkevia, vuorovaikutussuhteissa eläviä kokonaisuuksia. Tässä tutkimuksessa tavoitteenani onkin jo aiemmin mainittujen lisäksi tarkastella vuorovaikutussuhteiden merkitystä uuteen sosiaaliseen ympäristöön kiinnittymisessä. Pyrin siis vastaamaan vielä kolmanteen tutkimuskysymykseen:

- 3) Millainen merkitys vuorovaikutussuhteilla ja niiden muodostamilla verkostoilla on pakolaisten kiinnittymisessä uuteen sosiaaliseen ympäristöönsä?

Saavuttaakseni tutkimukselle asettamani tavoitteet olen määritellyt ja esitellyt tutkimukseni kannalta keskeisiä asioita jo tässä johdantoluvussa. Luku 2 esittelee tutkimukseni empiirisen osuuden, taustaoletukset, valitut menetöt ja aineiston.

Luvut 3–8 esittelevät tutkimuksen tuloksia. Tulosluvut on rakennettu niin, että aineistosta nousevat ilmiöt ja aiheet saavat seurakseen myös teoreettista pohdintaa aiempien tutkimusten ja kirjallisuuden pohjalta. Jokaisen luvun lopussa on lyhyesti koottu kunkin luvun keskeisimmät tulokset. Luku 3 käsittelee pakolaisten läheisinä pitämiä vuorovaikutussuhteita, ja siinä tarkastelen perheen vuorovaikutussuhteita. Myös luku 4 käsittelee osallistujien läheisinä pitämiä suhteita eli ystävyysuhteita. Luvussa 5 käsittelen pakolaisten heikkoja suhteita, kuten suhteita opettajiin ja muihin viranomaisiin sekä naapureihin. Luku 6 käsittelee menetettyjä suhteita. Luvussa 7 tarkastelen puolestaan vuorovaikutussuhteiden kehittymistä ja ylläpitämistä.

Luvut 3–7 vastaavat kukin omalta osaltaan tutkimukselle asettamiini kysymyksiin liittyen siihen, millaisia vuorovaikutussuhteita pakolaisilla on ja millaisia merkityksiä pakolaiset antavat erilaisille vuorovaikutussuhteilleen. Tutkimuksessa tavoitteena on vuorovaikutussuhteiden kuvaamisen lisäksi ymmärtää pakolaisten vuorovaikutussuhteita ja luku 7 kuvaa pakolaisten kokemuksia ja käsityksiä vuorovaikutussuhteiden kehittämisestä ja ylläpitämisestä.

Luvussa 8 kokoa esittämäni aineiston osittain yhteen ja hahmottelen tutkimukseen osallistuneille pakolaisille tyypillistä vuorovaikutusverkostoa. Fokus luvussa 8 on yksittäisten vuorovaikutussuhteiden sijasta vuorovaikutusverkostossa, ja luvussa tarkastellaan myös kysymystä verkoston merkityksestä uuteen sosiaaliseen ympäristöön kiinnittymisessä. Luku 9 esittelee tutkimuksen keskeiset tulokset ja johtopäätökset. Myös tutkimuksen arviointi, jatkotutkimus-
tarpeet ja tutkimuksen eettinen pohdinta on esitetty tutkimusraportin viimeisessä.

2 TUTKIMUKSEN TAUSTAOLETUKSET JA TOTEUTUS

2.1 Tutkimuksen tieteenfilosofiset lähtökohdat

Tutkimusotteeni on laadullinen. Eskola ja Suoranta (1998) ovat todenneet, ettei kvalitatiivisessa tutkimuksessa pyritä tilastollisiin yleistyksiin, vaan sen sijaan tavoite on kuvata jotakin tapahtumaa, ymmärtää tiettyä toimintaa tai antaa teoreettisesti mielekäs tulkinta jostakin ilmiöstä. Tässä tutkimuksessa tavoitteenani on nimenomaan kuvata ja ymmärtää tutkittavana olevaa ilmiötä: pakolaisten vuorovaikutussuhteita.

Tutkimuksen ontologiset ja epistemologiset oletukset pohjaavat lähinnä viestinnän tutkimuksen tulkinnalliseen paradigmaan. Tutkimuksen ontologiset kysymykset liittyvät tutkijan näkemyksiin siitä, mikä on todellista ja miten maailma rakentuu. Epistemologiset kysymykset puolestaan liittyvät tutkijan käsitykseen tiedosta, jolloin tiedostamisen ja tiedonsaannin seikat ovat keskeisiä tutkimuksen epistemologisia pohdintoja. Tulkinnallisen paradigman tavoitteena on selvittää, miten ihmiset ymmärtävät omaa maailmaansa ja kuinka he luovat ja jakavat merkityksiä omasta elämästään. Tulkinnallisen tutkimuksen tavoitteena ei ole kategorisoida tai luokitella, vaan pyrkiä selvittämään, mitä tapahtumat ihmisille merkitsevät ja miten he kokevat sekä jäsentävät itsensä ja ympäristönsä (Rubin H. J. & Rubin, I. 1995).

Tulkinnallinen paradigma kattaa joukon erilaisia lähestymistapoja ja sitä lähellä ovat myös naturalistinen paradigma (Frey, Botan & Kreps 2000) ja konstruktivistinen paradigma (Lincoln & Guba 2000). Usein näistä eri tieteenfilosofisista lähtökohdista puhutaan lähes synonyymeina. Keskeistä tulkinnallisuudessa kuitenkin on Schwandt (1994) mukaan näkemys siitä, että merkitysten tutkiminen edellyttää aina merkitysten tulkintaa tavalla tai toisella.

Vaikka tutkimukseni tieteenfilosofiset lähtökohdat kytkeytyvät vahvasti tulkinnalliseen paradigmaan, tutkimukseni ei perustu yhteen tiettyyn tieteenfilosofiseen traditioon tai lähestymistapaan. Yhtäällä tutkimustani on ohjannut fenomenologinen ja toisaalla fenomenografinen lähestymistapa. Nämä kaksi

lähestymistapaa voidaan molemmat luokitella kuuluviksi tulkinnalliseen paradigmaan, mutta niissä on myös keskinäisiä eroja. Esimerkiksi käsitteet *merkitys* ja *käsitys* voidaan määritellä eri tavoin riippuen siitä, määritelläänkö ne fenomenologian vai fenomenografian lähestymistavan mukaisesti. Myös yksittäisessä lähestymistavassa voi kirjoittajasta tai tutkijasta riippuen olla mielipideeroja jopa tutkimusta koskevissa ontologisissa kysymyksissä.

Schwandt (2007) esittelee erilaisia käsityksiä fenomenologiasta ja hän toteaa, että pohjoisamerikkalaisessa laadullisessa tutkimustraditiossa termillä fenomenologia viitataan usein tutkimukseen, jossa korostetaan subjektiivisuutta ja eksistentialismia (subjectivist, existentialis, and noncritical). Sen sijaan eurooppalaisessa tutkimusperinteessä fenomenologisella tutkimuksella hänen mukaansa pyritään paljastamaan asioiden todellinen, objektiivinen luonne subjektiivisten kokemusten läpi tai ohi. Eurooppalaisesta tutkimusperinteestä puhuessaan Schwandt viittaa esimerkiksi Husslerin (esim. Hussler 1970) kirjoitukseen.

Tämän tutkimuksen yhteydessä tarkoitan fenomenologialla lähtökohtaa ja tavoitetta kuvata vastaajien subjektiivisia kokemuksia ja käsityksiä. Schwandtkin (2007) on todennut, että nykyisellään fenomenologiasta puhutaan usein laadullisessa tutkimuksessa, jossa pyritään identifioimaan ja kuvailemaan vastaajien subjektiivisia kokemuksia. Tässä tutkimuksessa on kysymyksessä arkipäiväisten kokemusten tarkastelu subjektin ja vastaajan, eli pakolaisten, näkökulmasta. Fenomenologisen lähestymistavan mukaisesti pyrin välttämään tarkastelemani ilmiön ja sosiaalisen elämän arvottamista.

Puhuessani pakolaisten *kokemuksista* tarkoitan elettyä, tunnettua, läpikäytyä kokemusta (lifeworld), jota ulkopuolinen tutkija ei kuitenkaan pysty täysin vangitsemaan tai raportoimaan. Kokemukset voivat muodostua mielikuvituksesta, ajatuksista, tunteista, haluista ja toiminnasta (Schwandt 2007). Schwandt (2007) pitää myös käsityksiä (perceptions) osana kokemusta. Tässä tutkimuksessa ymmärrän käsitykset kuitenkin hieman toisin.

Tässä tutkimuksessa lähden siitä, että *käsitykset* muodostuvat ihmisten havainnoinnin ja sen pohjalta luotujen merkitysten kautta kognitiivisena prosessina. Tämä noudattelee fenomenografista näkemystä käsityksistä. Fenomenografiassa ajatellaan, että käsitykset syntyvät henkilön kokemusten ja ajatusten sulautuessa yhteen (Niikko 2003). Käsitys on ajattelun avulla tuotettu kuva jostain ilmiöstä, ja käsitykset ja ilmiöt ovat yhtäaikaaisesti olemassa. Käsitys ei ole vain kuva ilmiöstä, vaan se on kokemusten sanallinen muoto. Käsitys on dynaaminen, eli muuttuva ja se on eri asia kuin mielipide. Fenomenografisen lähestymistavan mukaan käsitys on ajattelukonstruktio ja Niikon (2003) mukaan käsitykset ja niiden hierarkiat muodostavat ajatusrakenteita.

Oleellista on, että keskustellakseni pakolaisten kanssa heidän kokemuksistaan, minun oli lähdeittävä siitä oletuksesta, että kokemukset ovat jotain, mistä osallistujat ovat tavalla tai toisella tietoisia kertoakseen ja kuvaillakseen niitä. Tämän tutkimuksen tavoitteena ei ole päästä käsiksi pakolaisten tunteisiin, mielikuvitukseen ja toimintaan, joista kokemukset muodostuvat, vaan tavoitteena on kuvata heidän kertomuksiaan, jotka liittyvät vuorovaikutussuhteisiin.

Kuvailemalla kokemuskertomusten sisältöjä pyrin siihen, että ymmärtäisin paremmin pakolaisten kokemuksia ja käsityksiä heidän vuorovaikutussuhteistaan, niiden luomisesta sekä ylläpitämisestä.

Ihmiset tekevät jatkuvasti tulkintoja ympärillään havaitsemistaan tapahtumista, ilmiöistä ja vuorovaikutuksesta. Näistä tulkinnoista, olemassa olevista tiedosta ja kokemuksista muodostetaan *merkityksiä* tietyille tapahtumille, teoille ja ilmiöille. Käsitykseni merkityksistä noudattelee Schutzia (1980), joka sanoo, että merkitykset syntyvät siitä, millä tavoin yksilö näkee oman toimintansa ja kokemansa ja millä tavoin hän merkityksentää sitä. Merkitykset siis syntyvät kognitiivisesti ja ne ovat jatkuvasti muuttuvia ja muovautuvia. Merkitykset voivat myös olla jaettuja tai kollektiivisia. Vuorovaikutuksessa ihmiset voivat kuvailla ilmiöille ja asioille antamia merkityksiä, ja kun useamman henkilön merkitykset vastaavat toisiaan tarpeeksi, muodostuu niin kutsuttu kollektiivinen tai jaettu merkitys. Koskaan yksittäisten henkilöiden asioille antamat merkitykset eivät kuitenkaan voi olla täysin toisiaan vastaavia, sillä jokaisella on aiheesta erilaisia tietoja ja kokemuksia. Esimerkiksi kodin merkitys voi kaikille perheenjäsenille olla suunnilleen samankaltainen, mutta silti *koti* voi olla kullekin perheen jäsenelle merkitykseltään myös erilainen. Mitä *koti* kullekin merkitsee, riippuu kunkin henkilön kokemuksista ja ajatuksista kodista.

Tässä tutkimuksessa olen kiinnostunut niistä merkityksistä, joita vuorovaikutussuhteet saavat pakolaisten muutettua maasta toiseen. Tutkijana tehtävänäni on pyrkiä rekonstruoimaan tutkittavien merkityksiä ja kuvata tutkittavana olevaa ilmiötä merkitysten kautta. Koska tutkimuksen tässä osassa keskiössä ovat merkitykset, voidaan lähestymistapaani ja tutkimustani luonnehtia tieteenfilosofisilta lähtökohdiltaan osin myös hermeneuttiseksi.

Tutkimukseni nojaa siis ajatukseen, että ihmisten käsitykset muodostuvat niistä merkityksistä, joita he liittävät kokemuksiinsa joistakin ilmiöistä, ja näin ollen käsitykset kuvaavat omalta osaltaan ihmisten todellisuutta. Pakolaisten vuorovaikutussuhteiden tutkimisen kannalta käsitysten ja kokemusten tutkiminen on perusteltua paitsi ymmärtämisen näkökulmasta myös siksi, että yksilön kokemukset ja niiden käsitteellistäminen heijastuvat yksilön toimintaan ja viestintäkäyttäytymiseen.

Kuten jo aiemmin totesin, tutkimukseni ei noudattele mitään yhtä tai tiettyä traditiota tai lähestymistapaa. Erilaisten tieteenfilosofisten lähestymistapojen yhdistäminen ei suinkaan ole ongelmatonta, ja pyrinkin seuraavaksi selvittämään ja avaamaan lukijalle tutkimukseni taustalla olevia sekä ontologisia että epistemologisia näkemyksiäni vielä hieman tarkemmin.

Todellisuuskäsitykseni

Tulkinnallinen paradigma korostaa ihmisten elämän monimuotoisuutta. Aika ja konteksti ovat merkityksellisiä sosiaalisen elämän kannalta ja ne nähdään jatkuvasti muuttuvina tekijöinä. Tulkinnallisen paradigman mukaisesti ei ole olemassa yhtä totuutta, jota voitaisiin mitata, vaan eri ihmiset ymmärtävät eri tapahtumat eri tavoin ja nämä erilaiset kokemukset ovat ihmisten todellisuutta

tai todellisuuksia (Rubin, H. J. & Rubin, I. 1995). Tässä tutkimuksessa tavoitteeni ei ole toimia positivistisen lähestymistavan mukaisesti tiedon objektiivisena välittäjänä, vaan todellisuuskäsitykseni on lähempänä relativistista näkemystä. Tämä tarkoittaa sitä, että en tutkijana usko yhden ainoan todellisuuden olemassaoloon, vaan sen sijaan on useita sosiaalisia todellisuuksia.

Fenomenografiassa todellisuuskäsitys poikkeaa hieman edellä kuvatusta perinteisestä tulkinnallisesta tavasta hahmottaa todellisuutta. Fenomenografiassa ajatellaan, että on olemassa ihmisen ulkopuolinen todellisuus, mutta sen merkitys muodostetaan inhimillisen ymmärtämisen kautta (Marton & Booth 1997). Martonin (1996) mukaan fenomenografiassa maailmaa ei kuitenkaan nähdä dualistisesti jakautuneena todellisena maailmana ja representaatiomaailmana. Ei siis ole kahta maailmaa, todellista ja koettua, vaan koettua maailmaa voidaan pitää oleellisena osana maailmaa.

Siinä missä esimerkiksi sosiaalisessa konstruktionismissa ajatellaan, että *totuus* syntyy ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa (esim. Berger & Luckmann 1967), fenomenografiassa "totuus" nähdään eri tahojen ajattelutapojen summana (Uljens 1996). Fenomenografia ei siis lähde siitä, että maailma on objektiivisesti tosi ja olemassa ilman ihmistä, mutta ei myöskään siitä, että maailma on olemassa vain ajattelevan ihmisen kautta (Uljens 1996).

Vaikka fenomenografia suhtautuu todellisuuteen mahdollistaen objektiivisen totuuden olemassaolon, kulloisessakin tutkimuksessa tarkasteltavan ilmiön tavoittamista kokonaisuudessaan pidetään silti mahdottomuutena. Koska ihminen tarkastelee ilmiötä aina tietyssä kontekstissa, hän on kykenevä käsittämään vain osan kyseisestä ilmiöstä. Fenomenografiassa lähdetäänkin siitä, että kuvaamalla eri ihmisten erilaisia käsityksiä tutkittavasta ilmiöstä voidaan hahmottaa ilmiön kokonaiskuva. Fenomenografian mukaan ihmisillä on hallussaan tutkittavaa ilmiötä koskevia erilaisia käsityspalasia, joita tutkija kokoaa ja kuvaa tutkimuksessaan. (Marton 1996.) Fenomenografisen tutkimuksen tavoitteena onkin kuvata ilmiötä koskevien ajattelutapojen vaihtelua. Kerättävä aineisto on siis vain joukko käsityksiä, eivätkä ne yhdessäkään pysty tarjoamaan lukijalle kokonaisvaltaista ja kattavaa kuvaa tarkasteltavasta ilmiöstä, eli tässä tutkimuksessa pakolaisten vuorovaikutussuhteista.

Vaikka fenomenologiassa ja fenomenografiassa onkin eroja, on niissä myös yhtymäkohtia, joiden ansiosta näiden kahden kyseisen näkökulman tai lähestymistavan yhdistäminen on myös mahdollista. Molemmissa lähestymistavoissa lähdetään siitä, että todellisuutta ei voi koskaan kuvata sellaisenaan, vaan sitä on lähestyttävä ihmisten kokemusten ja ymmärryksen kautta. Lähestymistavoissa on yhteistä myös se, että niissä molemmissa kokemus ymmärretään samalla tavalla sikäli, että kokemukset ovat sisäisiä suhteita subjektin ja todellisuuden välillä. (Niikko 2003.)

Tässä tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena ovat pakolaisten vuorovaikutussuhteet, ja pyrin keräämäni aineiston avulla tarkastelemaan näitä suhteita ja niihin liittyviä ilmiöitä. Aineisto koostuu tutkimukseen osallistuvien Jyväskylässä asuvien pakolaisten haastatteluista ja päiväkirjoista, ja tarkasteltavana

ovat pakolaisten käsitykset heitä ympäröivästä todellisuudesta, jossa tutkittava ilmiö, vuorovaikutussuhteet, toteutuvat.

Coffey (2005) varottaa tutkijoita etukäteisolettamuksista. Etukäteisolettamustensa mukaisesti tutkija voi olettaa tutkimukseen osallistuvien ajatukset ja kokemukset joko tutuiksi tai vieraisiksi. Omien ennakko-oletuksieni pohjana toimivat aiemmin lukemani kirjallisuus, median luoma kuva pakolaisista, sekä omat kokemukseni maahanmuuttajista ja maasta toiseen muuttamisesta.

Samaan aikaan, kun halusin suhtautua tutkittaviin leimaamatta heitä uhreiksi tai heikompiosaisiksi, olin myös tietoinen siitä, että suurin osa haastateltavista oli kokenut traumaattisia tapahtumia ennen pakenemistaan, sen aikana ja myöhemmin myös asettuessaan uuteen maahan asumaan. Myös näistä ennakko-oletuksistani tulin hyvin tietoiseksi prosessin kuluessa, sillä tutkimukseen osallistuneiden pakolaisten kohtaaminen muistutti minua myös heidän välisistään eroista. Sen lisäksi, että tutkittavat tulivat lähes kymmenestä eri maasta, heidän sosioekonomiset lähtökohdansa, perhetilanteensa ja kokemuksensa esimerkiksi pakenemisesta ja sen seurauksista vaihtelivat suuresti.

Vaikka tavoitteenani on tarkastella vuorovaikutussuhteita pakolaisten näkökulmasta, uskon tulkinnallisen lähestymistavan mukaisesti, ettei tutkija kykene irrottautumaan omasta tulkinnastaan vaikka pyrkisikin näkemään ilmiön tutkimukseen osallistuneiden näkökulmasta. Aivan kuten Potter (1996) on todennut, tutkijan oma tulkinta koskee niin ilmiötä itseään, tilannetta, kontekstia kuin tutkittavien lausuntojakin. Kvale (1996) on myös todennut, että tieteen tekemisessä tulisi aina tunnustaa tutkijan oma subjektiivisuus ja arvosidonnaisuus. Tutkimukseni onkin siis yksi tietyistä lähtökohdista käsin toteutettu puheenvuoro ja yksi paikalleen pysäytetty kuva tutkimukseen osallistuneiden pakolaisten vuorovaikutussuhteisiin liittyvistä käsityksistä ja kokemuksista.

Omien vuorovaikutussuhteiden jäsentäminen, niiden muodostuminen ja kehittyminen ovat ajassa muuttuvia ilmiöitä. Ihmisten käsitykset samastakin kohteesta voivat myös vaihdella huomattavasti jopa lyhyen ajan kuluessa (Hirsjärvi & Hurme 2000). Siksi on aiheellista korostaa, että tutkimukseni kohdistuu tutkittavien senhetkisiin ajatuksiin, kokemuksiin ja toimintoihin. On todennäköistä, että esimerkiksi uuteen elämäntilanteeseen ja ympäristöön sopeutumisen, yhteiskunnan ja lainsäädännön muuttumisen ja kehittymisen myötä myös pakolaisten mielipiteet ja käsitykset vuorovaikutussuhteista voivat muuttua.

Tarkasteluni lähestymistapa on kulttuurienvälinen, ei kulttuureja vertaileva. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että pyrin tarkastelemaan pakolaisten vuorovaikutussuhteita heidän asuessaan Suomessa ja ollessaan vuorovaikutuksessa erilaisten ihmisten kanssa. Tutkimukseni taustaoletus on, että henkilö voi identifioitua monella tavalla kontekstista tai esimerkiksi kulloisestakin vuorovaikutussuhteesta riippuen. Tällöin ei tunnu relevantilta tarkastella tiettyä kulttuurista traditiota, tai nostaa sitä keskeiseksi tekijäksi, joka selittää vuorovaikutussuhteita ja niihin liittyviä ilmiöitä.

Nykyisin ajatellaan, että yhtä selkeärajaista kulttuuria tai kulttuurista identiteettiä on hyvin hankala hahmottaa tai vangita tutkimuksen kohteeksi. Vaikka

jotkut käyttämäni esimerkit ovat tutkimuksista, joissa käsitellään esimerkiksi tietyn kansallisen kulttuurin arvoja tai uskomuksia, tai niissä vertaillaan kahta erilaista kulttuurista traditiota, tavoitteeni ei ole tehdä tutkimusta esimerkiksi tarkastelemalla somalialaisten Somaliassa tapahtuvaa vuorovaikutusta ja suomalaisten Suomessa tapahtuvaa keskinäistä vuorovaikutusta ja verrata näitä kahta keskenään. Kulttuurienvälisyys ei kuitenkaan ole tarkastelemieni vuorovaikutussuhteiden ehto, enkä rajaa tarkasteluni ulkopuolelle esimerkiksi samaan kulttuuriseen ryhmään identifioituvien henkilöiden välisiä vuorovaikutussuhteita. Kulttuuri on kuitenkin teema, jota ei voi välttää, kun keskustellaan eri puolilta maapalloa olevien vuorovaikutussuhteista. Tässä tutkimuksessa käsittelen kulttuurin merkitystä vuorovaikutussuhteisiin niiltä osin, kuin haastateltavat itse nostavat kulttuuriset seikat esille. Tehtävänäni tutkijana ei ole määrittellä, mikä arvo, traditio tai esimerkiksi vuorovaikutussuhteeseen liittyvä tapa johtuu tietyistä kulttuurisista traditiosta, vaan pyrkimykseni on toistaa haastattelemini henkilöiden näkemykset, kokemukset sekä ne kulttuuriset selitykset, joita he vuorovaikutussuhteisiin liittyen tuovat haastatteluissa esille.

Keskeinen tavoite tässä tutkimuksessani on tarkastella pakolaisten käsityksiä omista vuorovaikutussuhteistaan, jolloin tutkimukseni epistemologinen oletus on, että osallistujien kokemukset ja käsitykset ilmentävät heitä ympäröivää todellisuutta. Jotta tutkimuksessa päästäisiin tarkastelemaan pakolaisten omia näkemyksiä ja kokemuksia heidän vuorovaikutussuhteistaan, ja toisaalta pystyttäisiin kuvailemaan heidän vuorovaikutusverkostojaan ja suhteiden ylläpitämistä, on tutkimusaineiston sovelluttava näihin kuvailemaan ja ymmärtämään pyrkiviin tavoitteisiin.

Tämän tutkimuksen tavoitteena ei ole yleistää tutkimukseen osallistujien kertomuksia, vaan ne nähdään subjektiivisina kuvauksina senhetkisestä todellisuudesta, jossa haastateltavat itse kokevat elävänsä. Tutkimus ei voi tuottaa heijastavaa peilikuvaa sosiaalisesta maailmasta, vaan aineiston tehtävänä on, kuten Eskola ja Suoranta (1998) toteavat, laadullisesta haastatteluaineistosta puhuessaan, toimia apuna rakennettaessa ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä. Sen lisäksi, että pyrin aineistoni analyysin yhteydessä kuvailemaan ja tiivistämään sitä, mikä näyttäisi olevan yhteistä tutkimukseen osallistuneiden pakolaisten kokemuksille, käsityksille ja tulkinnoille, pyrin tuomaan esille erilaisia, toisistaan poikkeavia ja jopa ristiriitaisia tulkintoja, käsityksiä ja kokemuksia. Näin tehdessäni toivon kykeneväni rakentamaan mahdollisimman monta erilaista siivua todellisuudesta tai kuvaamaan mahdollisimman monta erilaista tapaa hahmottaa ja rakentaa sitä. Tätä tutkimustavoitetta silmällä pitäen halusin tutkimukseeni mukaan mahdollisimman monipuolisen joukon pakolaisia, joille yhteistä suurelta osin olisi se uusi sosiaalinen ympäristö, johon he olivat muuttaneet.

2.2 Tutkimusprosessi ja menetelmävalinnat

Tässä luvussa kuvaan tutkimusprosessia ja tekemiäni menetelmävalintoja. Schwandt (1994) on todennut, että tulkinnallisen lähestymistavan tai paradigman erityispiirre on, että tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita ensisijaisesti tietämisestä ja olemisesta sinänsä, ei niinkään metodeista. Hänen mukaansa siis myös erilaisten menetelmien yhdistäminen on mahdollista, silloin kun tutkimus ei noudattele ainoastaan yhtä tarkkarajaista metodia tiedonhankinnan ja analyysin teossa. Tutkimuksessani nojaan Schwandtin sanoihin tulkinnallisuudesta, ja tiedonhankintaani ja analyysiäni ovat ohjanneet pääasiallisesti tutkimukselle asetetut tavoitteet ja tutkimuskysymykset.

Laadulliselle tutkimukselle tyypillisesti tämän tutkimuksen tutkimusasetelma on muovautunut tutkimusprosessin kuluessa. Aluksi prosessia olivat käynnistämässä tutkimustavoitteet ja -kysymykset sekä teoreettinen taustatieto aiheesta. Myöhemmin mukaan tuli kerätty aineisto ja prosessin edetessä nämä kaikki kolme palasivat useita kertoja tarkasteluni keskiöön enemmän tai vähemmän yhdessä ja päällekkäisinä. Tutkimuksessani olen edennyt kartoittamalla ensin aiheeseen liittyvää teoriakenttää ja aiempaa tutkimusta ja keräämällä sen jälkeen aineistoa. Aina välillä olen palannut kirjallisuuteen ja tutkimuskysymyksiini, sekä tutkimukselle asettamiini tavoitteisiin. Myös aineiston kerääminen ja käsittely lomittui teoratiedon tarkastelun ja pohdinnan kanssa. Koin tämän menettelytavan mielekkääksi kerätyn tiedon selkeyttämisen ja syventämisen kannalta. Frey, Botan ja Kreps (2000) ovatkin todenneet, että kun tutkimusprosessi etenee spiraalimaisesti aina välillä tutkimuksen aiempiin vaiheisiin palaten tai niitä sivuten, ymmärrys tutkimustehtävästä syvenee.

Opiskellessani kulttuurienvälisen viestinnän maisteriohjelmassa 1990-luvun lopussa kiinnostuin siitä, mitä tapahtuu yksilölle, joka muuttaa maasta toiseen. Myös omien kokemusteni kannustamana aloin etsiä tietoa uuteen kulttuuriseen ympäristöön sopeutumisesta. Tietoa löytyikin runsaasti psykologian, etnologian ja sosiologian kirjallisuudesta. Mielestäni kysymys oli ylipäänsä uuden ja erilaisen kohtaamisesta, olipa kyse eri puolilta Suomea muuttaneista opiskelijatovereista, uudesta työyhteisöstä tai uudesta maasta, johon henkilö oli syystä tai toisesta muuttanut asumaan. Huomasin pian, että useissa alan tutkimuksissa todettiin vuorovaikutussuhteilla olevan suuri merkitys uuteen ympäristöön sopeutumisessa. Halusin tutkia näitä vuorovaikutussuhteita ja aloitin tiedonkeruun valitsemaani aihetta silmällä pitäen kirjallisuudesta ja olemassa olevasta tutkimuksesta.

Kohderyhmäkseni valikoituivat pakolaiset, sillä ajattelin, että heidän kohdallaan uuteen maahan muutettaessa erilaista ja uutta olisi sekä määrällisesti että laadullisesti paljon. Aluksi kartoitin kirjallisuutta niin puheviestinnän, lääketieteen, psykologian, sosiologian kuin etnologiankin aloilta ymmärtääkseni pakolaisten maasta toiseen muuttamisen problematiikkaa. Jo tässä vaiheessa tuli selväksi, että vuorovaikutussuhteita pidettiin merkityksellisinä esimerkiksi pakolaisten psyykkisen hyvinvoinnin kannalta, mutta syvällisempää tietoa itse

vuorovaikutussuhteista löytyi lähinnä puheviestinnän kirjallisuudesta. Tavoitteenani oli lähteä rakentamaan mahdollisimman laajaa kuvaa ja käsitystä pakolaisten vuorovaikutussuhteista ja niiden merkityksestä uuteen sosiaaliseen ympäristöön muutettaessa.

Vielä 2000-luvun alussa Suomessa tehdystä maahanmuuttotutkimusta hyvin harva käsitteli Keski-Suomessa asuneita maahanmuuttajia ja heidän vuorovaikutussuhteitaan. Keski-Suomen tilanne oli kuitenkin hieman erilainen esimerkiksi maamme suurimpien kaupunkien tilanteeseen verrattuna. Maahanmuuttajien työllistymismahdollisuudet olivat huonommat kuin pääkaupunkiseudulla. Ylipäätään Keski-Suomen alueella työpaikkoja oli vähemmän tarjolla kuin esimerkiksi Helsingin alueella. Vuosina 2002 ja 2003 Jyväskylässä asui määrällisesti vähemmän pakolaisia kuin maamme suuremmissa kaupungeissa. Lisäksi Keski-Suomeen saapuneet etniset ja kansalliset pakolaisryhmät erosivat kokonsa puolesta koko maahan saapuneista pakolaisista. Vuosituhannen alussa suurin koko maahan saapuneiden ryhmä olivat somalialaiset ja he myös muodostivat suurimman pakolaisryhmän pääkaupunkiseudulla. Jyväskylässä asui vuonna 2002 Jyväskylän kaupungilta saamieni tietojeni mukaan vain 3 Somaliasta saapunutta pakolaista. Ajattelin, että Jyväskylän alueelta kerätty aineisto toisi myös maantieteellistä vaihtelua ja laajennusta muualla Suomessa tehtyyn tutkimukseen.

Lähtökohtani aineiston keräämisessä oli tavoittaa kohderyhmä, jonka elämässä voi olettaa tiivistyvän tutkimusaiheen kannalta mielenkiintoisia piirteitä. Aineistoni on pikemminkin tutkimusaiheen kannalta kiinnostavaksi arvioitu siivu yhteiskunnasta kuin varsinainen otos. Halusin kerätä aineiston, jonka avulla pystyisin analyysin yhteydessä kuvailemaan ja tiivistämään sitä, mikä näyttäisi olevan yhteistä tutkimukseen osallistuneiden pakolaisten kokemuksille, käsityksille ja tulkintoille, mutta myös tuomaan esille erilaisia, toisistaan poikkeavia ja jopa ristiriitaisia tulkintoja, käsityksiä ja kokemuksia. Päädyin siis keräämään aineistoa eri aikoja Jyväskylässä asuneilta, ei ikäisiltä, eri kansallisuuksia edustavilta miehiltä ja naisilta.

Tämän tutkimuksen aineisto koostuu 21 teemahaastattelusta ja 19 päiväkirjasta. Päiväkirjat olivat strukturoituja lomakkeita, joita tutkimukseen osallistuneet pakolaiset täyttivät viikon ajan. Päiväkirjoja täyttäneet olivat eri henkilöitä kuin teemahaastatteluihin osallistuneet henkilöt. Yhteensä tutkimukseen osallistui 48 (27 henkilöä teemahaastatteluissa ja 21 päiväkirjaa täyttäneitä henkilöä) Jyväskylässä asunutta pakolaista.

Haastattelua on pidetty keskeisenä laadullisen tutkimuksen aineistonkeruumenetelmänä. Koska tavoitteenani on pyrkiä ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä, pakolaisten käsityksiä ja kokemuksia vuorovaikutussuhteista, valitsin haastattelun aineistokeruumenetelmäksi, sillä kuten Kiviniemi (2001) toteaa, haastattelu on laaja-alainen keino lähestyä toisen ihmisen kokemuksellista maailmaa. Lisäksi tämän tutkimuksen tavoitteet huomioiden tutkimukseen sopivat sellaiset menetelmät, jotka mahdollistavat erilaisten kokemusten, käsitysten ja merkitysten esille tulemisen. Erityisesti tilanteessa, jossa minulla tutkijana on rajallinen kokemus ja käsitys maasta toiseen muuttamisen mukana tulevista

muutoksista, valitsemani menetelmän tulisi olla sellainen, joka mahdollistaa myös sellaisten kokemusten, käsitysten ja merkitysten esille tulemisen, joita en ole kyennyt etukäteen ennakoimaan. Tässä tutkimuksessa käytin teemahaastatteluja. Haastatteluisissa teemat olivat samat kaikille, mutta kysymysten järjestys ja käsittelylaajuus saattoivat vaihdella vastaajasta toiseen mahdollistaen myös yksilöllisten käsitysten, kokemusten ja tulkintojen ilmenemisen. Teemahaastattelut toteutettiin syksyllä 2002 ja keväällä 2003. Ajallisesti haastattelut kestivät 45 minuutista 2,5 tuntiin.

Tehtyäni 21 haastattelua mieltäni askarrutti vielä kysymys, keitä pakolaiset oikeastaan tapaavat ja keihin he pitävät yhteyttä tavallisessa arjessaan. Päätin siis vielä kerätä päiväkirja-aineistoa täydentämään haastatteluista keräämäni aineistoa. Päiväkirjat ovat persoonallisia dokumentteja, ja kun niitä tarkastellaan laadullisen tutkimuksen aineistona, päiväkirjan kirjoittajat toimivat myös Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2007) mukaan ikään kuin informanteina omasta elämästään. Päiväkirjoja onkin laadullisissa tutkimuksissa käytetty nimenomaan tarkasteltaessa ihmisten jokapäiväistä elämää ja siihen liittyvää problematiikkaa (Lindlof & Taylor 2002). Päiväkirjamenetelmän on jopa todettu olevan kyselymenetelmää tarkempi juuri pienten arkipäiväisten asioiden, kuten terveyteen liittyvien tapahtumien tarkastelussa (Myllykangas 1986). Päiväkirjojen avulla yksilöiden kokemukset voidaan tuoda esille, ja ne auttavat kokoomaan arkipäivän pieniä tapahtumia ja kokemuksia, jotka yksittäin voisivat tuntua merkityksettömiltä, mutta jotka muodostuvat kuitenkin merkityksellisiksi kokonaisuuksiksi (Clandinin & Connelly 1994).

Oma menetelmiä koskeva ratkaisuni oli praktinen: keräsin päiväkirja-aineiston täydentämään ja ikään kuin jatkamaan haastatteluaineistoa. Jos tutkija valaisee tieteenteoreettiset peruslähtökohdansa ja sitoumuksensa, sekä erittelee mitä näistä lähtökohdista seuraa tutkimuksen toteutukselle, voidaan useiden erilaisten metodien käyttäminen Siljanderin (1992) mukaan kuitenkin sallia.

Tutkimukseni päiväkirja-aineiston kerääminen sijoittui syksylle 2003, minkä jälkeen palasin kirjallisuuden pariin. Tässä vaiheessa halusin jäsentää ja selkeyttää aiemmin kartoittamaani kirjallisuutta ennen aineiston käsittelyä. Lisensiaatintutkimukseni, joka oli kirjallisuuskatsaus pakolaisten vuorovaikutussuhteista, valmistui keväällä 2006. Siinä jäsentelin kirjallisuutta ja tutkimustietoa pakolaisten vuorovaikutussuhteiden kehittymisestä ja ylläpitämisestä. Tarkastelin myös yhtäältä läheisistä suhteista olemassa olevaa tietoa ja toisaalta sitä, mitä kirjallisuuden perustella tiedetään maahanmuuttajien heikkojen suhteiden ylläpitämisestä ja solmimisesta. Kirjallisuuskatsauksen perusteella hahmotin teoreettisesti keskeisiä ilmiöitä ja käsitteitä aihealueesta, sekä niitä kysymyksiä, joihin tutkimuksessa tulisi vielä löytää vastauksia. Kirjallisuuskatsauksen kirjoittamisen jälkeen palasin analysoimaan aineistoani. Analysoituani aineiston kartoitin ja tarkastelin viimeaikaisia julkaisuja pakolaisten vuorovaikutussuhteista ja laajasti ottaen maahanmuuttokysymyksistä.

Tutkimusaineistoni koostuu siis pääosin teemahaastatteluista ja päiväkirjat täydentävät tätä haastatteluaineistoa vain tietyin osin. Tutkijana olen tietoinen siitä, että erilaisten menetelmien ja näkökulmien yhdistämisessä on omat on-

gelmansa. Mäkelän (1990) ja Siljanderin (1992) mukaan erilaiset tutkimusmenetelmät voivat perustua erilaisiin ihmiskäsityksiin, tai ne voivat tutkijoiden näkökulmasta riippuen jopa tarkastella eri tutkimuskohteita, jolloin eri tutkimusmenetelmien yhteensovittamisessa syntyy ongelmia. Tällaisesta näkökulmasta katsottuna erilaisten menetelmien tai lähestymistapojen yhdistäminen eli metodieklektismi voi johtaa käsitteellisiin sekaannuksiin, ristiriitojen sallimiseen ja mielivaltaiseen tiedottamiseen, joka ei perustu teoriaan (Eskola & Suoranta 1998; Siljander 1992). Metodinen eklektismi voi olla ongelmallinen menettelytapa niille, jotka pyrkivät säilyttämään tieteenfilosofiset lähtökohdat yksiselitteisinä. Tässä tutkimuksessa ei pyritä siihen, vaan metodisia ratkaisuja ohjaavat ensisijaisesti tutkimustehtävä, tutkimuksen tavoitteet ja käytettävissä olevat resurssit. Pattonin (2002) mukaan eklektikko toimii juuri näin ja eklektisessä näkökulmassa eri menetöt nähdäänkin toisiaan täydentäviksi siten, että toisella jatketaan siitä, mihin yhdellä päästiin (Siljander 1992).

Teemahaastattelujen toteuttaminen

Teemahaastattelut tehtiin siis vuosina 2002 ja 2003 ja haastatteluja kertyi yhteensä 21 kappaletta. Vastaajia haastatteluissa oli yhteensä 27 henkilöä. Neljää haastattelua voitaneen kuvata ryhmähaastatteluiksi, sillä niihin osallistui enemmän kuin yksi henkilö. Näissä neljässä haastattelussa mukana olleet haastateltavat olivat usein alun perin haastatteluun lupautuneen henkilön aviopuoliso, tai lapsia, tai muutamassa tapauksessa sekä että. Yhdessä haastattelussa mukana oli myös perheen sukulainen. Aineiston analysoinnissa tulen huomioidaan eri haastateltavien vastaukset omina vastauksinaan.

Haastattelut tapahtuivat joko suomeksi, englanniksi tai tulkin välityksellä. Seitsemän haastatteluista tapahtui tulkin välityksellä, jolloin kielenä oli dari, persia, kurdinkieli, ranska tai albania. Osa suomeksi toteutetuista haastatteluista vaati erityistä huomiota analyysin ja arvioinnin vaiheissa, sillä haastateltavien kielitaito oli heikohko. Kielitaidon puutteellisuudesta huolimatta nämä haastateltavat joko eivät halunneet tulkkia, tai tulkin saaminen haastateltaville sopivaan aikaan oli mahdotonta. Kuvatusta rajoituksista huolimatta liitin kyseiset haastattelut tutkimusaineistooni, sillä ne olivat voittopuolisesti kuitenkin ymmärrettäviä.

Haastateltavien hankinnassa käytin niin kutsuttua lumipallo-otantaa, eli saatuani yhden haastateltavan kyselin häneltä lisää mahdollisia haastateltavia. Apunani oli myös Jyväskylän ulkomaalaistoimiston² henkilökunta, jonka avustuksella saimme rekrytoitua lisää tutkimukseen osallistujia. Pakolaiset saivat tietoa tutkimuksestani asioidessaan ulkomaalaistoimistossa ja heiltä kysyttiin, saisiko heihin olla tästä aiheesta yhteydessä. Ne pakolaiset, jotka myöntivät

² Vuosina 2002 ja 2003 Jyväskylän kaupungin maahanmuuttoasioista vastasi ulkomaalaistoimisto. Toimiston nimi on myöhemmin muuttunut, mutta tässä tutkimuksessa puhun ulkomaalaistoimistosta, koska myös vastaajat toistuvasti käyttivät sitä viittaessaan kyseiseen toimistoon ja sen työntekijöihin.

tietojensa antamiseen tutkijalle, saivat hieman myöhemmin puhelinsoiton, jossa kerroin lisää tutkimuksestani ja pyysin heitä haastatteluun.

Useimmat puhelinkeskustelut käytiin tulkin ja mahdollisen haastateltavan välillä. Joillekin mahdollisista haastateltavista soitin itse, jolloin keskustelimme suomeksi. Suurin osa puhelinkeskusteluista päättyi siihen, että sovin haastateltavasta ja -paikasta kyseisen henkilön kanssa. Kaikkiaan pakolaiset suhtautuivat hyvin myönteisesti haastattelupyyntöihini ja tutkimukseeni.

Haastateltavia etsiessäni minulla olivat apunani sekä Jyväskylän kaupungin ulkomaalaistoimiston että Keski-Suomen Tulkkikeskuksen henkilökunnat, jotka auttoivat minua luomaan luottamuksellisen suhteen haastateltaviini heti ensimmäisestä puhelinsoitosta alkaen. Monille pakolaisille oli tärkeää tietää, että myös henkilö, johon he esimerkiksi ulkomaalaistoimistossa luottivat, oli sitä mieltä, että haastatteluun osallistuminen olisi turvallista ja auttaisi tutkijaa tehtävässään. Itse haastattelutilanteet pyrin luomaan sellaisiksi, että tutkimukseen osallistuvat henkilöt kokisivat ne turvallisiksi.

Haastattelijan ei tarvitse luoda ystävyysuhdetta haastateltavaansa, mutta hänen täytyy ymmärtää, että haastattelusuhte on henkilökohtainen suhde, jolloin hän on velvollinen suojelemaan haastateltaviaan kaikelta mahdolliselta harmilta, mitä tutkimuksen tekemisestä voi koitua. Se, miten haastattelija tai tutkija esittelee itsensä tutkimukseen osallistuville henkilöille, voi vaikuttaa lopputulokseen huomattavasti. Kuten Fontana ja Frey (2000) ovat todenneet, luottamuksen saavuttaminen on erittäin tärkeää ja sen menettäminen voi olla hyvinkin herkässä.

Teemahaastattelut toteutuivat eri paikoissa haastateltavien toiveiden mukaisesti. Jotkut haastateltavista eivät olisi voineet osallistua haastatteluihin kotinsa ulkopuolella ilman ylivoimaisia järjestelyjä esimerkiksi lastenhoidollisista syistä. Aineistoa kerätessäni koin tärkeäksi, että haastattelut tapahtuisivat paikassa, jonka haastateltavat kokivat luontevimmaksi ja turvallisiksi. Tutkijan kieltäytyminen haastattelusta haastateltavien kotona olisi voitu tulkita luottamuksen puuttumiseksi, jolloin haastattelu olisi mahdollisesti jäänyt saamatta. Teemahaastatteluista kuusi tapahtui haastateltavien kotona, jolloin neljässä haastatteluista keskusteluihin osallistui useampia henkilöitä. Kymmenen haastateltavan toive oli toteuttaa haastattelut jossain julkisessa paikassa, kuten kahvilassa tai erinäisten oppilaitosten tiloissa. Haastatteluista kolme tapahtui haastattelijan valitsemassa kahvilassa. Seitsemän haastateltavaa koki, että luonteva haastattelupaikka löytyi heidän työ- tai opiskelupaikaltaan. Näissä tapauksissa haastattelut tapahtuivat joko henkilön omassa työhuoneessa tai esimerkiksi oppilaitoksen julkisessa tilassa. Jotkut puolestaan kokivat, että Jyväskylän kaupungin ulkomaalaistoimisto oli luonteva paikka haastatteluille, ja haastatteluista viisi toteutuikin ulkomaalaistoimiston tiloissa suljetuin ovin joko henkilökunnan taukotiloissa tai toimistossa.

Aloitimme haastattelut henkilön taustatietojen selvittämisellä. Taustatietoina halusin tietää, kuinka kauan henkilö oli asunut Suomessa ja kenen kanssa hän oli Suomeen saapunut. Kysyin myös, minkä ikäinen haastateltava oli, mistä

maasta hän oli lähtöisin, sekä mikä oli hänen työ- ja opiskelutilanteensa haastattelun aikaan ja millainen se oli ollut ennen Suomeen muuttamista.

Teemahaastattelujen teemat nousivat kirjallisuuden pohjalta. Ensimmäinen teemani taustatietojen selvittämisen jälkeen koski maasta toiseen muuttamiseen liittyviä kokemuksia ja ajatuksia. Kysyin esimerkiksi siitä, haluaisiko henkilö muuttaa takaisin entiseen kotimaahansa, jos tilanne siellä muuttuisi. Keskustelimme myös siitä, millaisia haasteita haastateltavat näkivät maasta toiseen muuttamisessa ja miten he olivat oman maahanmuuttonsa kokeneet. Lisäksi saatoin kysyä, millaisissa olosuhteissa heidän mielestään olisi helppo tuntea olonsa kotoisaksi uudessa maassa, ja miten pakolaiset heidän mielestään vastaanotettiin Suomessa.

Useissa haastatteluissa pääsimme luontevasti maasta toiseen muuttamisen teemasta vuorovaikutussuhteiden teemoihin, joista ensimmäinen oli läheiset vuorovaikutussuhteet. Lisäksi keskustelimme sukulaisuussuhteista, kuten parisuhteesta sekä vanhempien ja lasten välisistä suhteista, ystävyys-suhteista ja yhteydenpidosta näissä erilaisissa suhteissa. Myös pakolaisten vuorovaikutussuhteet opettajien ja muiden viranomaisten, sekä naapureiden kanssa nousivat yhdeksi teemaksi haastatteluissa. Oma teemansa olivat vuorovaikutussuhdeverkostot. Verkostoja käsiteltäessä puhuttiin myös verkoston laajuudesta ja muuttumisesta maasta toiseen muutettaessa. Muita teemoja haastatteluissa olivat vuorovaikutussuhteiden syntyminen, luottamus suhteissa sekä sosiaalinen tuki. Lähinnä ensimmäisten haastattelujen pohjalta mukaan tulivat myös etäsuhteiden ja menetettyjen suhteiden teemat, jotka näyttivät olevan haastattelemilleni pakolaisille hyvin tärkeitä ja paljon puhuttavia.

Vaikka jokaisen haastateltavan kanssa keskusteltiin samoista teemoista, kysymykset saattoivat hieman vaihdella haastattelusta toiseen, ja teemoja käsiteltiin haastattelusta riippuen hieman eri järjestyksessä. Eri teemoja voitiin käsitellä myös eri laajuudella haastateltavasta riippuen.

Tehtyäni 21 haastattelua koin, että aineistoni oli saavuttanut niin sanotun saturaatiopisteen. Aineiston kylläntyminen, eli saturaatio tarkoittaa sitä, että kun tutkija arvelee, etteivät uudet tapaukset enää tuottaisi tutkimusongelman kannalta uutta tietoa, aineistoa on riittävästi. Myös silloin, kun aineistoa on niin paljon, että se tuo esille tutkimuskohteesta mahdollisesti saatavan teoreettisen peruskuvion, puhutaan aineiston saturaatiosta. (Eskola & Suoranta 1998.) Teemahaastattelujen osalta koin, etten olisi hyötynyt uusista haastatteluista sisällön monipuolisuuden kannalta, mutta sen sijaan halusin vielä tarkastella kysymystä siitä, keitä pakolaiset oikeastaan normaalissa arjessaan tapaavat, keihin he pitävät yhteyttä ja millaisia mahdollisuuksia heillä on tavata uusia ihmisiä ja solmia uusia vuorovaikutussuhteita. Niinpä päätin vielä kerätä päiväkirja-aineistoa Jyväskylässä asuvilta pakolaisilta.

Päiväkirja-aineiston kerääminen

Päiväkirja-aineiston keräämisessä hyödynsin jo olemassa olevia pakolaisryhmiä, eli Eskolaa ja Suorantaa (1998) lainatakseni käytin niin kutsuttua harkinnanva-

raista otantaa. Valitsin päiväkirjoja täyttäviksi ryhmiksi kaksi Jyväskylän Työväenopistossa opiskelevaa ryhmää. Toinen ryhmistä oli luku- ja kirjoitustaitoja opiskeleva ryhmä ja toinen suomen kielen jatkoryhmä. Luku- ja kirjoitusryhmässä (I ryhmä) päiväkirjoja täytti 8 henkilöä ja suomen kielen jatkokurssilla (II ryhmä) vastaajia oli 13. Yhteensä päiväkirja-aineisto koostuu 19 päiväkirjasta, joista kaksi oli kahden henkilön yhdessä täyttämiä. Nämä päiväkirjat olivat avioparien, jotka olivat päätyneet täyttämään päiväkirjat yhdessä.

Jo olemassa olevien ryhmien käyttäminen tässä tutkimuksessa päiväkirja-aineiston keräämiseksi oli käytettävissä olevien resurssien kannalta mielekästä, sillä tarvitsin tulkkausapua sekä päiväkirjojen instruktiota antaessani että niiden palautuksen yhteydessä. Tulkki tai tulkit pystyivät samanaikaisesti selittämään tehtävänannon koko ryhmälle, ja opettaja pystyi motivoimaan osallistujia sekä tarvittaessa myös auttamaan heitä päiväkirjojen täyttämisessä. Lisäksi päiväkirjojen palautuksen yhteydessä tehdyt lyhyet haastattelut saatiin sovittua sekä tulkin että kurssilaisten ajankäytön kannalta mielekkäästi.

Rakenteeltaan päiväkirjat poikkesivat toisistaan ensimmäisessä ja toisessa ryhmässä. Koska luku- ja kirjoitustaidottomien ryhmä ei osannut siis lukea tai kirjoittaa edes omalla äidinkielellään, päiväkirjana toimi yhden sivun mittainen lomake. Lomakkeessa oli suomeksi viikonpäivät, jotka osallistujat olivat opetelleet aiemmin kurssilla ja jotka tulkit vielä käänsivät heille. Lisäksi lomakkeissa oli tilaa merkitä ne henkilöt, joiden kanssa oli kunakin päivänä oltu tekemisissä, sekä lyhyesti se tapa, jolla yhteyttä oli pidetty. Valmiita yhteydenpidon vaihtoehtoja olivat kirje, puhelin ja kasvoitusten tapahtuva vuorovaikutus. Ryhmä II, eli suomen kielen jatkokurssilaiset saivat kirjoittaa vastauksensa joko omalla äidinkielellään tai valitsemallaan muulla kielellä (esimerkiksi suomi, englantti, tai venäjä). Päiväkirjat olivat myös II ryhmällä hyvin yksinkertaiset lomakkeet, joihin saattoi merkitä vuorovaikutusosapuolen ja yhteydenpitomuodon lisäksi käytyjen keskustelujen aiheet. Tälle ryhmälle jaettiin myös darin-, persian- ja kurdinkieliset kirjalliset instruktio.

Päiväkirjoja käytettäessä on hyvä muistaa, että liian laaja tai kunnianhimoinen tutkimusaihe saattaa paisua ja olla epätarkka, niinpä valitsin päiväkirjojen aiheeksi viikon aikana kertyneiden kontaktien ylöskirjaamisen, jolloin aineisto voisi vastata kysymykseen, keitä pakolaiset tapaavat ja keiden kanssa he pitävät yhteyttä kyseisen viikon aikana.

Ennen päiväkirjojen instruktioiden kääntämistä darin, kurdin ja persian kielille pyysin kolmea henkilöä täyttämään päiväkirjaa viikon ajan ja kertomaan kokemuksistaan. Päiväkirjoja täyttäneet henkilöt olivat kaksi suomalaista 20 – 30 -vuotiasta naista ja yksi yli 60-vuotias Suomeen pakolaisena tullut mies. Nämä kolme päiväkirjaa eivät kuulu tämän tutkimuksen aineistoon, mutta niiden ja saadun palautteen avulla tässä tutkimuksessa käytetyt päiväkirjalomakkeet saivat lopullisen muotonsa. Myös tutkimukseen osallistuneiden pakolaisten opettajat tarjosivat hyödyllistä tietoa kurssilaisten resursseista ja jaksamisesta. Palautteen ja saamieni tietojen avulla pyrin tarkentamaan myös päiväkirjojen instruktiota niin, että saisin mukaan tarpeeksi merkintöjä, enkä rajaisi mitään oleellista tarkastelun ulkopuolelle.

Conrath, Higgins ja McClean (1983) ovat suositelleet, että päiväkirjan täyttämiseen saisi kulua korkeintaan kymmenen minuuttia päivässä. Vastaajien työmäärän pitämiseksi järkevänä on ehdotettu esimerkiksi tarkasteltavien vuorovaikutussuhteiden rajoittamista korkeintaan seitsemään tärkeimpään vuorovaikutussuhteeseen (Monge & Contractor 1988). Toisaalta tarkasteltavien vuorovaikutussuhteiden rajaaminen tiettyyn lukumäärään voi rajata tarkastelun ulkopuolelle niin kutsutut heikot suhteet (weak ties) (ks. Granovetter 1973; Rogers & Kincaid 1981). Tässä tutkimuksessa haluttiin ottaa mukaan myös heikot suhteet, kuten suhteet viranomaisiin, sillä maahanmuuttajien vuorovaikutussuhteet suomalaisten kanssa ovat usein pääasiallisesti juuri näitä heikkoja suhteita (ks. esim. Forsander 2002). Osallistujille annettiin ohjeet kirjata kaikki muut tapaamiset tai yhteydenotot paitsi ne, jotka tapahtuvat päivittäisen kursityöskentelyn yhteydessä tai saman ruokakunnan jäsenten kesken. Toisaalta, jos jokin oman ruokakunnan, kurssilaisten tai opettajan kanssa käyty keskustelu syystä tai toisesta jäi vastaajien mieleen päivän aikana, pyydettiin se myös merkitsemään muistiin.

Päiväkirjoja täyttäneet henkilöt olivat kaikki kursseilla, joissa opiskelu tapahtui päätoimisesti arkipäivisin kello 8.30 - 14.30. Päiväkirjojen täyttäminen oli vapaaehtoista eikä se liittynyt kurssityöskentelyyn. Tästä huolimatta opettajat olivat suurena apuna, erityisesti luku- ja kirjoituskursseilla, muistuttamalla opiskelijoita päiväkirjojen täyttämisestä. Kurssien opettajat saattoivat myös auttaa opiskelijoita, jotka pyysivät apua asioiden muistiin merkitsemisessä. Lisäksi kummallakin kurssilla sain käyttää tunnin opetusaikaa päiväkirjojen instruktioita ja tutkimukseni esittelyä varten. Samalla tutkimukseen osallistuvilla henkilöillä oli mahdollisuus esittää kysymyksiä ja kommentteja. Tilaisuuksiin osallistui sekä persian- että kurdinkielinen tulkki, jolloin kaikki kurssilaiset saattoivat seurata esittelyä ja ohjeistusta omalla äidinkielellään.

Päiväkirjojen täyttämisen jälkeen niiden palauttamisen yhteyteen oli järjestetty lyhyt haastattelu tai keskustelu, jossa oli mahdollista kysyä päiväkirjoja täyttäneiden taustatietoja ja tarpeen mukaan keskustella päiväkirjoista ja niiden täyttämisestä. Lindlof ja Taylor (2002) kirjoittavat, että tutkijan tulisi tehdä mahdolliset päiväkirjoja seuraavat haastattelut mahdollisimman nopeasti päiväkirjojen täyttämisen jälkeen, jotta vastaajat vielä muistavat tapahtumien kontekstit ja käänteet. Omat lyhyet haastatteluni tapahtuivat ennakkoon sovittuna aikana kurssin opetusajalla ja tulkin välityksellä. Kukin päiväkirjaa täyttänyt henkilö vastasi lyhyesti taustatietojaan koskeviin kysymyksiin. Kysyin haastattelussa myös sitä, oliko kulunut viikko ollut tyypillinen viikko vastaajalle, vai oliko siinä ollut jotain erikoista ja tavallisuudesta poikkeavaa. Kävimme lyhyesti läpi vastaajan palauttaman päiväkirjan ja mahdolliset siihen liittyvät epäselvyydet. Nämä haastattelut kestivät 10 - 20 minuuttia, ja ne tapahtuivat erillisessä huoneessa päiväkirjoja täyttäneiden pakolaisten opetustilojen välittömässä läheisyydessä. Päiväkirjansa yhdessä täyttäneet pariskunnat myös osallistuivat haastatteluun yhdessä. Lopuksi päiväkirjat, joissa oli esimerkiksi darin- tai persiankielisiä tekstiä, käännettiin Keski-Suomen tulkkikeskuksessa suomeksi.

Seuraavassa taulukossa 1 on tiivistetysti esitettyä, mikä osa aineistoa vastaa mihinkin esittämäni tutkimuskysymykseen.

TAULUKKO 1 Aineiston ja tutkimuskysymysten suhde

| TUTKIMUSKYSYMYS | AINEISTON OSA |
|---|----------------------------------|
| Millaisia vuorovaikutussuhteita tutkimukseen osallistuvilla Keski-Suomessa asuvilla pakolaisilla on? | Teemahaastattelut Päiväkirjat |
| Millaisia kokemuksia ja käsityksiä tutkimukseen osallistuvilla pakolaisilla on vuorovaikutussuhteidensa luomisesta ja ylläpitämisestä? | Teemahaastattelut |
| Millainen merkitys vuorovaikutussuhteilla ja niiden muodostamilla verkostoilla on pakolaisten kiinnittymisessä uuteen sosiaaliseen ympäristöönsä? | Teemahaastattelut |

Osin päiväkirja-aineisto ja teemahaastatteluaineisto vastaavat erilaisiin kysymyksiin, mutta osin niistä saadut tiedot myös täydentävät toinen toistaan. Kuten kaaviosta 1 on nähtävissä, päiväkirja-aineisto vastaa lähinnä vain ensimmäiseen tutkimuskysymykseen. Teemahaastatteluista kertynyttä aineistoa hyödynnän vastatessani kaikkiin kolmeen tutkimuskysymykseeni.

2.3 Tutkimuksen osallistujat

Teemahaastatteluihin osallistuneet Jyväskylässä asuvat pakolaiset edustivat lähes kaikkia Jyväskylään vuosina 1990 – 2003 tulleita pakolaisryhmiä, kun ryhmät määriteltiin pakolaisten lähtömaan mukaan. Syksyn 2002 pakolaistilanne on listattu taulukossa 2 lähtömaiden mukaisesti ja henkilöiden kokonaismäärässä ovat mukana naiset, miehet, kouluikäiset lapset sekä alle kouluikäiset lapset (lähde Jyväskylän kaupunki; ulkomaalaistoimisto).

Suurin kansallinen ryhmä Jyväskylään saapuneista pakolaisista syksyllä 2002 olivat Iranista saapuneet (250 henkilöä) ja pienin ryhmä Etiopiasta saapunut yksi henkilö. Marraskuuhun 2002 mennessä Jyväskylään oli saapunut yhteensä 598 pakolaista (Jyväskylän kaupungin ulkomaalaistoimisto). Pysin haastattelemaan pakolaisia kustakin kansallisesta ryhmästä suunnilleen sen mukaisesti, kuinka suuri ryhmä pakolaisia kyseisestä maasta oli saapunut Jyväskylään vuoteen 2002 mennessä. Pysin siis saamaan haastateltavia vähintään kaikista niistä ryhmistä, joiden osuus Jyväskylässä asuvien pakolaisten määrästä olisi yli prosentti.

Tutkimukseeni osallistuneet olivat kotoisin Afganistanista, Armeniasta, Filippiineiltä, Irakista, Iranista, Entisen Jugoslavian alueelta, Kongosta, Myanmarista ja Turkista. Haastattelemini kansallisuuksien lisäksi Jyväskylään oli vuoteen 2002 mennessä saapunut pakolaisia myös Kamerunista, Somaliasta,

Angolasta, Sudanista ja Etiopiasta. Kysyin myös muutamilta edellä mainittujen Jyväskylässä vähän edustettujen kansallisten ryhmien edustajilta halukkuutta osallistua tutkimukseen. He eivät kuitenkaan osallistuneet tutkimukseeni, koska olivat muuttaneet pois paikkakunnalta tai heillä oli muita syitä olla osallistumatta tutkimukseen.

TAULUKKO 2 Jyväskylän pakolaiset 9.9.2002

| Lähtömaa | Yhteensä henkilöä | % osuus kaikista pakolaisista |
|-----------------|-------------------|-------------------------------|
| Afganistan | 152 | 25,3 |
| Angola | 2 | < 1 |
| Armenia | 6 | 1 |
| Etiopia | 1 | <1 |
| Filippiinit | 10 | 1,7 |
| Irak | 21 | 3,5 |
| Iran | 250 | 41,7 |
| Ent. Jugoslavia | 88 | 14,7 |
| Kamerun | 6 | 1 |
| Kongo | 17 | 2,8 |
| Liberia | 5 | <1 |
| Myanmar | 23 | 3,8 |
| Somalia | 3 | <1 |
| Sudan | 1 | <1 |
| Turkki | 13 | 2,2 |
| | Yhteensä 598 | Yhteensä 100 % |

Haastateltavani olivat kotoisin yhdeksästä eri maasta (taulukko 3). Haastattelemani henkilöt ovat asuneet Suomessa 3 kuukaudesta 13 vuoteen. Keskimäärin he olivat asuneet Suomessa 66 kuukautta, eli noin viisi ja puoli vuotta. Tutkimukseen haastatelluista pakolaisista hieman yli puolet, eli 15, oli naisia ja 12 miehiä. Vanhin teemahaastatteluihin osallistunut oli 51-vuotias ja nuorin 16-vuotias. Haastateltavien keski-ikää on mahdotonta laskea, sillä kaikki heistä eivät tienneet tarkalleen omaa ikäänsä. Olen kuitenkin jakanut haastateltavat ikäryhmittäin. Kuusi haastateltavaa edusti alle 30 -vuotiaita, 30 - 40 -vuotiaita oli yksitoista henkilöä ja yli 40-vuotiaita haastateltavista oli kymmenen. Olen koonnut tutkimukseen osallistuneiden tiedot taulukkoon 2. Kaaviossa ovat nähtävillä sekä teemahaastatteluihin osallistuneiden että päiväkirjoja täyttäneiden lähtömaat, sukupuolijakauma, työllisyys tai opiskelutilanne haastatteluhetkellä, sekä aika, jonka he olivat Suomessa aineistoa kerätessä asuneet.

TAULUKKO 3 Tutkimuksen osallistajat

| TAUSTATIEDOT | Teemahaastattelut, Osallistujien määrä: | Päiväkirjat, Osallistujien määrä: | Yhteensä osallistujia: |
|--------------------------------|--|--------------------------------------|---------------------------|
| Lähtömaa | | | |
| Af = Afganistan | 5 | 13 | 18 |
| Ar = Armenia | 1 | | 1 |
| B = Burma / Myanmar | 3 | | 3 |
| F = Filippiinit | 1 | | 1 |
| Ik = Irak | 1 | 3 | 4 |
| In = Iran | 11 | 5 | 16 |
| K = Kongo | 2 | | 2 |
| J= Ent. Jugoslavia | 1 | | 1 |
| T = Turkki | 2 | | 2 |
| Sukupuoli | | | |
| Nainen | 15 | 11 | 26 |
| Mies | 12 | 10 | 22 |
| | | | |
| Asunut Suomessa | | | |
| 0-12 kk | 2 | 11 | 13 |
| 1 - 3 vuotta | 14 | 8 | 22 |
| 3 - 5 vuotta | 3 | 2 | 5 |
| 5 - 10 vuotta | 3 | | 3 |
| yli 10 vuotta | 5 | | 5 |
| Työllisyys- ja koulutustilanne | | | |
| Työssä | 7 (joista 3 opintoihin liit- tyvässä työharjoittelussa) | | 7 |
| Opiskelee | 10 | 21 | 31 |
| Haastatteluhetkellä kotona | 10 | | 10 |

Haastateltavista neljä oli haastatteluhetkellä vakituisessa työssä. Kolme henkilöä suoritti koulutukseensa kuuluvaa työharjoittelua jyvaskyläläisissä yrityksissä tai organisaatioissa. Yksi haastateltava oli lukiossa ja toinen nuori oli juuri hakenut alempaan korkeakoulututkintoon tähtäävään koulutukseen. Haastateltavista kahdeksan henkilöä oli haastattelun aikoihin erilaisilla suomen kielen ja yhteiskuntaan liittyvillä kursseilla joko Jyvaskylän Työväenopistossa, Jyvaskylän Aikuiskoulutuskeskuksessa tai Jyvaskylän kaupungin Palapeli-projektissa. Palapeli-projekti oli Jyvaskylän kaupungin Euroopan Unionin rahoittama hanke, jonka tarkoituksena oli tukea maahanmuuttajien kotoutumista ja tarjota koulutusta niille maahanmuuttajille, jotka eivät päässeet muuhun koulutukseen tai kursseille.

Moni haastateltava, 10 henkilöä, oli joko kotona hoitamassa lapsia, työttömänä tai juuri päättänyt kurssin sekä menossa seuraavalle kurssille lähiaikoina. Syksyllä 2002 osa haastateluistani sijoittui muslimien ramadanin aikaan, jolloin osa naisista ei käynyt kursseilla, vaan he olivat kotonaan. Kaksi haastat-

telemaani henkilöä oli työttömyystuen varassa. Haastateltavien koulutustausta vaihteli luku- ja kirjoitustaidottomista maisterintutkinnon suorittaneeseen yhteiskuntatieteilijään. Suurimmalla osalla koulut olivat jääneet kesken ja varsinkin naisilla korkeakoulu- tai lukiotutkinnot olivat harvinaisia. Monet haastateltavat olivat ennen Suomeen tuloaan asuneet jopa kymmeniä vuosia pakolaisleireillä, jossa ei luonnollisestikaan ole monipuolisia koulutusmahdollisuuksia.

Päiväkirjoja täyttäneiden pakolaisten ensimmäisessä eli luku- ja kirjoitustaidottomien ryhmässä suurin osa kurssilaisista oli naisia (6) ja ryhmässä oli vain kaksi miestä. Iältään nämä kurssilaiset olivat 30:n ja 50:n ikävuoden väliltä. Viisi ryhmäläistä oli kotoisin Afganistanista, sekä kaksi Iranista ja kaksi Irakista. Useat heistä olivat asuneet jopa yli 20 vuotta pakolaisleireillä oman kotimaansa ulkopuolella ennen Suomeen tuloaan. Keskimäärin ryhmäläiset olivat asuneet Suomessa vähän yli kaksi vuotta (26 kk).

Toisessa päiväkirjoja täyttäneessä ryhmässä oli yhteensä 13 henkilöä, joista viisi oli naisia ja 8 miehiä. Iältään tämän ryhmän osallistujat vaihtelivat huomattavasti enemmän kuin ensimmäisen ryhmän pakolaiset. Nuorin päiväkirjaa täyttänyt henkilö oli virallisesti 18-vuotias, mutta omien sanojensa mukaan vasta 16-vuotias. Vanhin henkilö puolestaan oli lähempänä 50:tä ikävuotta, mutta hän ei kuitenkaan ollut aivan varma iästään. Kolme tämän ryhmän henkilöistä oli lähtöisin Iranista, mutta he olivat kaikki asuneet Irakissa pakolaisleireillä useita vuosia ennen Suomeen tuloaan. Tässä ryhmässä yksi oli kotoisin Irakista ja loput 9 henkilöä olivat lähtöisin Afganistanista. Taulukosta 1 on nähtävillä, että päiväkirjoja täyttäneet pakolaiset olivat asuneet Suomessa huomattavasti lyhyemmän aikaa kuin haastatellut pakolaiset. Haastatellut puolestaan edustivat useampia lähtömaita kuin päiväkirjoja täyttäneet osallistujat.

2.4 Aineiston analysointi

Laajasti ottaen laadullisen aineiston analysointi on toimintaa, joka johtaa aineiston tulkintaan ja teoretisointiin. Schwandt (2007) pitää laadullisen aineiston analyysiä sekä tieteenä että taiteena, ja tutkija etenee prosessimaisesti ajatusten ja aineiston välillä palaten aina yhdestä toiseen ja taas takaisin. Tässä tutkimuksessa koko tutkimusprosessin ajan aineiston tarkastelu ja teorian lukeminen vuorottelivat. Välillä keskityin enemmän teoreettiseen pohdiskeluun ja välillä aineistoni analysointiin. Käytänkin työssäni teoriasidonnaista analyysiä tavalla, jolla Tuomi ja Sarajärvi (2002) ovat sitä kuvanneet. Teorialähtöisessä analyysissä on heidän mukaansa teoreettisia kytkentöjä ja teoria auttaa analyysin etenemisessä. Aikaisemman tiedon merkitys ei heidän mukaansa tähtää minkään teorian testaamiseen, vaan teoria toimii uusien ajatusten tukena ja kyseenalaistajana. Teoriasidonnaisesta analyysistä on sanottu, että tutkijan ajatteluprosessissa teoria, eli valmiit mallit, ja aineistolähtöisyys vaihtelevat keskenään (Kvale 1996; Tuomi & Sarajärvi 2002).

Vaikka lähtökohtanani on toiminut teorialähtöinen analyysi, aineistoni lopullista analysointia ei ole ohjannut mikään selkeärajainen metodi, vaan olen

yhdistelty erilaisia aineiston järjestämisen strategioita. Keskeisimpänä menetelmänä olen soveltanut laadullista sisällönanalyysiksi kutsuttua menetelmää (ks. Frey, Botan & Kreps 2000). Laadulliselle tutkimusotteelle tyypillisesti olen lähestynyt tutkimuskohdettani yhtäältä eri teoreettisten käsitteiden näkökulmista ja toisaalta pyrkinyt aineiston analysointivaiheessa etenemään mahdollisimman aineistojohtoisesti. Tarkoitukseni on ollut tehdä pakolaisten vuorovaikutussuhteista mahdollisimman monipuolisia havaintoja ja löytöjä.

Laadullisen aineiston analyysille tyypillinen vaiheittain eteneminen ilmeni työssäni niin, että lähdin analyysissäni liikkeelle laajojen teema-alueiden etsimisestä osin sen tiedon varassa, joka minulla oli kirjallisuuden pohjalta ja osin teemahaastattelujen aiheiden ohjaamana. Pyrin tarkastelemaan näitä laajoja teema-alueita myös kriittisesti aineiston pohjalta, jotta löytäisin mahdollisesti ne teema-alueet, joita en ollut etukäteen tullut ajatelleeksi. Tässä vaiheessa teema-alueiksi muodostuivat lähinnä tutkimuksen tuloslukuja vastaavat teemat: Pakolaisten perhesuhteet, muut sukulaisuussuhteet, ystävyysuhteet, kaveruussuhteet, sekä erilaiset heikot suhteet. Myös menetetyt suhteet nousivat omaksi teema-alueekseen jo haastatteluja tehtäessä. Teema säilyi yhä aineiston analysoinnin vaiheessa. Viimeksi mainittu teema-alue oli erityisesti sellainen, jota en olisi pelkästään kirjallisuuden perusteella osannut erottaa omaksi teemakseen. Laajojen teema-alueiden rajaamisen jälkeen siirryin erittelemään kutakin teemaa yksityiskohtaisiin merkityskokonaisuuksiin.

Teemojen yksityiskohtaisessa koodauksessa käytin Atlas-Ti-ohjelmaa. Seuraavan esimerkin avulla havainnollistan tekemääni koodausta ja analyysiä. Hakasuluissa ovat tekemäni merkinnät, jotka ohjasivat analyysiäni tästä eteenpäin. Alla oleva esimerkki on haastattelun kohdasta jossa haastateltava kuvasi heikkoja suhteitaan koskevia käsityksiään ja kokemuksiaan.

Maahanmuuttaja voi sopeutua nopeasti, integroitua, mutta suomalaiset eivät. Mutta olen kuullut televisiosta näitä tällaisia puheita miksi maahanmuuttajat eivät halua liittyä meidän kulttuuriimme?[MIELIKUVAT SUOMALAISISTA YLEENSÄ]. En tiedä. Mutta miten me voimme sanoa näin, jos minä itse olen yrittänyt olla lähellä, olla ystävä olla työkaveri, jota he eivät hyväksy.[OMAT KOKEMUKSET TYÖKAVEREISTA] Miten minä voin sanoa, että minä itse olen sivistynyt ihminen, mutta työnantaja, jonka kanssa olen puhunut ja keskustellut, olen ollut haastattelussa, mutta he eivät hyväksy. [HYVÄKSYTYKSI TULEMINEN] Mutta en ole minä ainoastaan, joka menee haastatteluun. On tuhansia. [TUTTAVIEN KOKEMUKSET] Mutta sitä tapahtuu sopeutuminen, sitä että minä voin sanoa, että me olemme sopeutuneet, mutta ne ihmiset joiden kanssa me haluamme olla tekemisissä työssä tai opiskelussa tai jossain muualla, he eivät hyväksy meitä, ja he eivät halua auttaa meitä. [SOSIAALISEN TUEN PUUTTUMINEN] No se tarkoittaa, että me olemme erilaisia ihmisiä.[ERILAISUUDEN KOKEMUS] Elikä statukseltamme me olemme vähän alhaisempia kuin ne jotka haluavat, että mekin olemme työelämässä mukana. Ei kukaan halua. (H1: Ar, 7, m 40)

Kun aineisto oli eritelty edellä kuvatulla tavalla, teema kerrallaan koodeihin, otin kunkin koodin tarkasteluni kohteeksi ja pyrin tiivistämään koodien alle kertyneet sisällöt. Tämän yksityiskohtaisen erittelyn pohjalta rakensin niin kutsuttuja alateemoja yhdistelemällä koodauksen tuottamia sisällöllisiä kategorioita. Jokaisesta kategoriasta nostin esille sisältöä tiivistämällä ne asiat ja ilmiöt, jotka näyttivät muodostuvan yhteiseksi eri haastateltavien vastauksissa. Samal-

la huomioin ja nostin esille myös yhteisestä poikkeavat kokemukset ja käsitykset, jotta fenomenologisen ymmärryksen lisäksi aineiston analyysini ja käsittely mahdollistaisivat myös fenomenografisen tarkastelun. Fenomenologiassa ilmiön ymmärtäminen rakentuu sen kautta, mikä näyttäisi olevan yhteistä eri henkilöiden kokemuksissa. Fenomenografia puolestaan tutkii Martonin (1996) mukaan laadullisesti erilaisia tapoja, joilla ihmiset ymmärtävät tai kokevat jonkin ilmiön, ja tutkittavaa ilmiötä kuvataan ihmisten siitä muodostamien käsitysten kautta. Fenomenografiassa ei hänen mukaansa olla ensisijaisen kiinnostuneita siitä, mikä kaikille tutkittavien käsityksille on yhteistä, vaan siitä millaisia erilaisia kokemuksia ja käsityksiä ihmisillä voi ilmiöstä olla. Nämä erilaiset käsitykset muodostavat kuvat ilmiöstä itsestään ja auttavat meitä ymmärtämään sitä paremmin.

Alasuutari (1994) on todennut, että laadullinen analyysi koostuu aina kahdesta vaiheesta: havaintojen pelkistämisestä ja arvoituksen ratkaisemisesta. Hän myös huomauttaa, että edellisen kaltaisen erottelun voi tehdä vain analyttisesti ja käytännössä havaintojen pelkistäminen ja arvoituksen ratkaiseminen nivoutuvat aina toisiinsa. Aineistoanalyysini eteni siis havaintojen pelkistämisestä erilaisiin teemoihin ja sitä kautta yksityiskohtaisempaan ja teemakohtaisempaan arvoituksen ratkaisemiseen, johtopäätösten tekoon ja ilmiöiden abstrahointiin. Tässä tutkimuksessa arvoituksen ratkaiseminen oli aineistossa esiintyvien merkitysten tulkintaa erilaisten teorioiden ja aiempiin tutkimuksiin suuntautuvan vertailun avulla. Tämän lisäksi arvoituksen ratkaisemista on sisällöllisten ristiriitaisuuksien osoittaminen ja pohtiminen sekä teorian pohjalta että myös aineistolähtöisesti.

Kaikki tekemäni haastattelut nauhoitettiin ja litteroin ne ennen analysointia. Analysoidessani aineistoa ja kuvaillessani sitä olen käyttänyt haastateltavista koodeja, joista käyvät ilmi haastattelun järjestysnumero, haastateltavan lähtömaa (Ar = Armenia, Af = Afganistan, B= Burma, F = Filippiinit, Ik = Irak, In = Iran, K = Kongo, J = Jugoslavia, T = Turkki), Suomessa vietetty aika (vuosia), haastateltavan sukupuoli (n=nainen, m=mies) sekä ikä (noin). Alle vuoden Suomessa asuneiden täällä viettämä aika on osoitettu erikseen koodissa (<1). Järjestysnumero, eli juokseva numerointi koodien edessä selkeyttää lainauksia visuaalisesti ja helpottaa näin lukijaa seuraamaan tekstiä. Esimerkiksi koodilla H1: Ar, 7, m 40 viittaa ensimmäiseen tekemääni teemahaastatteluun, jossa haastateltavana oli armenialainen, Suomessa seitsemän vuotta asunut, noin 40-vuotias mies. Itsestäni käytän haastattelukatkelmissa lyhennettä LK. Kaikissa aineistosta tehdyissä autenttisisissa lainauksissa henkilöiden nimet tai muut tunnistamista helpottavat nimet ja tekijät (esimerkiksi katujen nimet) on joko poistettu tai niiden tilalle on keksitty toiset nimet. Katkelmista on myös poistettu osia, jotka saattaisivat helpottaa haastateltavan tunnistamista. Lisäksi lainauksia on lyhennetty lukemisen helpottamiseksi. Kaikki autenttisista lainauksista tehdyt poistot tai muutokset on merkitty tekstiin hakasuluin [---]. Litteroidessani aineistoa kirjasin myös muutamia vokalisatioita, kuten haastattelijan tai haastateltavan naurahdukset (naurua) ja huudahdukset (!). Lisäksi mukana on muutamia haastateltavan toimintaa selittäviä ja puheenvuorojen ymmärtämistä tar-

kentavia seikkoja, nekin sulkuihin merkittynä. Tällaisia kirjattuja käyttäytymisen tason ilmiöitä olivat esimerkiksi haastateltavan itkeminen (haastateltava itkee).

Päiväkirjat analysoin tarkastelemalla numeerisesti, keihin ja kuinka usein haastateltavat olivat viikon aikana pitäneet yhteyttä. Tätä numeerista tietoa käsitteelin kuitenkin yhdessä laadullisen aineiston kanssa, enkä soveltanut aineistoon mitään määrällisen aineistonanalyysin menetelmiä.

3 PAKOLAISTEN LÄHEISET VUOROVAIKUTUS-SUHTEET

Tässä luvussa tarkastelen tutkimukseen osallistuneiden pakolaisten läheisiä vuorovaikutussuhteita. Käsitelen ensin lyhyesti, miten haastateltavat määrittivät läheisyyttä suhteissaan. Sen jälkeen kuvaan tutkimustani varten kerätyn aineiston pohjalta, millaisia läheisiä suhteita osallistujilla oli ja millaisia merkityksiä osallistujat kuvailivat läheisillä suhteilla heille olevan. Tämä luku on omistettu perheelle ja perheenjäsenten välisille vuorovaikutussuhteille. Ystävyyssuhteita, jotka haastateltavat myös nimesivät läheisiksi suhteikseen, käsitelen seuraavassa, neljännessä luvussa.

Läheisyyttä vuorovaikutussuhteissa on tarkasteltu useista näkökulmista, ja sitä voidaan määritellä hyvin monella tavalla. Tutkijat eivät ole yksimielisiä siitä, kuka pystyy määrittelemään, milloin vuorovaikutussuhde on läheinen. On eri asia, puhutaanko yksilön kokemasta läheisyydestä vai vuorovaikutussuhteessa havaittavasta läheisyydestä. Harvey ja Weber (2002) ovat sitä mieltä, että läheinen vuorovaikutussuhde edellyttää näitä molempia. Kuvaan sekä päiväkirja-aineiston että teemahaastattelujen avulla, millaisia läheisiä suhteita tutkimukseen osallistuneilla pakolaisilla oli. Tässä tutkimuksessa keskityn tarkastelemaan pakolaisten läheisinä pitämiä suhteita, eikä tarkoitukseni ole osoittaa, mitkä suhteet olivat havaittavasti läheisiä. Läheisten suhteiden, kuten perheenjäsenten välisten vuorovaikutussuhteiden ja ystävyyssuhteiden, merkitystä tutkimukseen osallistuneille pakolaisille tarkastelen teemahaastatteluista kertyneen aineiston pohjalta.

Kelley kollegoineen (1983, 38) määrittelee läheisen vuorovaikutussuhteen sellaiseksi, *joka on kestänyt ajallisesti kauemmin kuin tunteja tai päiviä ja jossa henkilöiden väliset vuorovaikutteiset siteet ovat vahvoja, toistuvia ja monimuotoisia*. Heidän mukaansa läheisessä vuorovaikutussuhteessa osapuolet ovat tavalla tai toisella riippuvaisia toisistaan. Esimerkkejä tällaisista vuorovaikutussuhteista ovat heidän mukaansa ystävyyssuhteet, parisuhteet sekä lasten ja vanhempien väliset suhteet.

Aron ja Mashek (2004) ovat nimenneet kaksi seikkaa, jotka usein tulevat esille läheisyyttä määriteltäessä. Heidän mukaansa läheisyyden määritelmät

sisältävät usein tavalla tai toisella minuuden käsitteen ja läheisyys nähdään usein luonteeltaan vuorovaikutuksellisenä prosessina. Minuuden mukana olemista voidaan kuvata niin, että läheisessä suhteessa molempien osapuolten minuus muuttuu vuorovaikutuksen aikana ja sen seurauksena. Toisaalta läheistä suhdetta voidaan kuvata päällekkäisinä minuuksina, jolloin läheisessä vuorovaikutuksessa olevat henkilöt vaikuttavat niin vahvasti toistensa elämään, että kokevat toistensa olevan osa itseään (Aron & Mashek 2004).

Lähinnä englanninkielisissä tutkimuksissa puhutaan suhteen läheisyydestä (closeness) ja intiimiydestä (intimacy). Näitä termejä käytetään paljon toistensa synonyymeina, mutta painotuserojakin on. Läheisyyttä tarkasteltaessa korostuvat Aronin ja Mashekin mukaan (2004) vuorovaikutuksen määrä, molemminpuolinen vaikuttaminen ja kognitiivinen tiiviys. Määrällisesti vuorovaikutussuhteiden läheisyyttä on mitattu esimerkiksi yhdessä vietettynä aikana, yhdessä tehtyjen toimintojen monipuolisuutena tai yhteisten tuttavien ja yhteisten ystävien määränä. Molemminpuolista vaikuttamista on puolestaan tarkasteltu esimerkiksi kysymällä, kuinka suuri merkitys suhteen toisella osapuolella on henkilön päätöksenteossa tai asenteiden muodostumisessa. Kognitiivista tiiviytystä on tarkasteltu tutkimuksissa, joissa on selvitetty, kuinka ja miten vahvasti suhteen osapuolet kokevat minuutensa olevan liittyneinä suhteeseen ja kuinka vahvasti he kokevat olevansa riippuvaisia toisistaan. Vuorovaikutussuhteiden intiimiyden tarkastelussa Aronin ja Mashekin (2004) mukaan korostuvat itseskertomisen ja haavoittuvuuden, vastuun jakamisen ja toisen hyvinvoinnista huolehtimisen sekä fyysisen läheisyyden ja seksuaalisuuden käsitteet ja ilmiöt.

Omassa aineistossani haastateltavat listasivat läheisiksi vuorovaikutussuhteikseen perheenjäseniä, sukulaisia ja ystäviä. Vuorovaikutussuhteiden läheisyydellä viitattiin usein ensisijaisesti välittämiseen, huolenpitoon ja ylipäänsä positiivisiin tunteisiin läheiseksi koettua henkilöä kohtaan. Tämän lisäksi läheisinä pidettyjen suhteiden molemminpuolinen vaikuttaminen tuli esille erityisesti lasten ja heidän vanhempiansa välisissä vuorovaikutussuhteissa. Haastattelussa käytettiin myös muita termejä kuin läheisyys, ja keskustelimme esimerkiksi vuorovaikutussuhteiden tärkeydestä, kuten seuraavassa lainauksesta voidaan nähdä. Lainauksesta näkee myös, kuinka haastateltavat kuvasivat läheisten vuorovaikutussuhteiden merkityksellisyyttä heille.

H: Kyllä se elämässä se aviopari on tärkein. Ja myöskin vanhemmat ovat tärkeitä. Mutta se aviomies on tärkeä, koska elämä yhdessä. (H15: In, 4, n 35)

Sen lisäksi, että haastateltavat puhuivat jaetusta elämästä, kuten edellä olevassa lainauksessa, tutkimukseen osallistuneet puhuivat paljon yhteisistä kokemuksista, jaetusta historiasta ja läheisyydestä.

Suurin osa haastateltavista nimesi lähimmiksi, tai tärkeimmiksi vuorovaikutussuhteikseen perheenjäseniä, muita sukulaisia ja ystäviä. Puhuessaan ystävistään ja kavereistaan osa haastateltavista totesi erilaisten vuorovaikutussuhteiden tärkeyden tai läheisyyden arvioinnin olevan vaikeaa. Haastateltavien käsitykset juuri ystävistä ja kavereista erosivatkin hieman toisistaan, mihin palaan vielä myöhemmin ystävyysuhteita käsittelevässä luvussa. Sitä ennen tar-

kastelen lähestulkoon kaikkien osallistujien tärkeimmiksi tai läheisimmiksi nimeämiä perheenjäsenten ja sukulaisten välisiä vuorovaikutussuhteita.

3.1 Perhe ja sukulaiset

Perheiden todellisuus on erilaisista elämäntyyleistä, asumisjärjestelyistä ja perhearvoista koostuva mosaiikki. Perheestä itsestään voi riippua, lasketaanko esimerkiksi isovanhemmat, sedät ja serkut osaksi perhettä vai ei. Kulttuuriset erot lisäävät tätä moninaisuuden kirjoa, ja samalla ne tarjoavat hyviä esimerkkejä ja mahdollisuuden tarkastella perheiden moninaisuutta. Useat tutkimukset ovat avartaneet käsityksiämme perheestä ja siitä, miten eri tavoin perheenjäsenten välisiä vuorovaikutussuhteita voidaan eri puolilla maailmaa asuvissa perheissä järjestellä (ks. Al-Sharmani 2006; Bastani 2007; Ho & Bedford 2008; Huang, Yeoh & Lam 2008). Sillarsin (1995) mukaan etniset ja kansalliset erot suurentavat ja alleviivaavat kontrasteja, jotka erottavat kaikenlaiset perheet toisistaan. Esimerkiksi Iranissa erityisesti naisten keskeisimmät vuorovaikutussuhteet muodostuivat tiiviin perheyhteisön ja lähellä olevan laajan suvun ympärille (Bastani 2007), mutta samaan aikaan toisaalla tiiviiseen perheyhteisöön tottuneet henkilöt ovat joutuneet muodostamaan hyvinkin uusilla tavoilla toimivia perheitä ja perheenjäsenten välisiä vuorovaikutussuhteita, kun osa perheenjäsenistä on muuttanut maasta toiseen (Al-Sharmani 2006; Ho & Bedford 2008). Jokainen perhe voidaan myös nähdä omana kulttuurinaan, sillä jokaisessa perheessä on omat arvot, uskomukset ja elämäntyyli (Sillars 1995).

Tämän tutkimuksen haastateltavat puhuivat perheestään usein hyvin laajassa merkityksessä. Perheen käsite sulki sisäänsä usein paljon muitakin suhteita kuin ainoastaan samassa taloudessa asuvat vanhemmat ja heidän alaikäiset lapsensa. Perheeseen katsottiin kuuluviksi samassa taloudessa asuvien henkilöiden lisäksi omat aikuiset lapset, omat sisarukset, sekä isovanhemmat ja lastenlapset haastateltavan tilanteesta riippuen.

Tutkimukseen osallistuneiden pakolaisten samassa taloudessa asuvat perheet voitiin jakaa ydinperheisiin, yksinhuoltajien perheisiin, sekä aikuisten perheisiin, joka tarkoitti käytännössä joko yksin asuvia henkilöitä tai kahdestaan asuvaa pariskuntaa. Olen koonnut osallistujien perheitä koskevat tiedot taulukkoon 4, jossa näkyvät sekä teemahaastatteluissa että päiväkirjoihin liittyneissä lyhyissä haastatteluissa mainitut perheenjäsenet. Kuten taulukosta voi huomata, haastateltavista suurin osa edusti samassa taloudessa asuvaa ydinperhettä. Tämä ei juuri poikkea vuoden 2002 tilanteesta suomalaisissa perheissä. Tilastokeskuksen Perheet 2008 -julkaisun mukaan vuosina 2000 ja 2005 perheväestön osuus koko väestöstä oli vähän alle 80 %. Suomalaisista lapsiperheistä myös noin 80 % oli joko avioliitossa tai avioliitossa eläviä kahden vanhemman perheitä.

TAULUKKO 4 Osallistujien kotitaloudet

| Kotitalous /asukkaat | Teemahaastattelut | Päiväkirjat |
|-------------------------------|-------------------|-------------|
| Ydinperheitä | 11 | 15 |
| Yksinhuoltajia | 7 | 2 |
| Yhden/kahden hengen talouksia | 4 | 2 |

Ydinperheellä taulukossa 4 tarkoitetaan kotitaloutta, jossa lapset asuivat molempien vanhempiensa kanssa samassa taloudessa. Tällaisia ydinperheitä teemahaastatteluihin osallistuneiden pakolaisten perheistä oli yksitoista. Yksinhuoltajia haastateltavista oli seitsemän. Yhden hengen talouksia tai kahden hengen talouksia teemahaastateltavien joukossa oli neljä. Päiväkirjoja täytäneistä 17 (15 päiväkirjaa) oli ydinperheistä, kaksi oli yksinhuoltajia, yksi vastaaja asui sisarensa kanssa ja joukossa oli yksi yksin asuva.

Lapsia tutkimukseen osallistuneiden perheissä oli yhdestä kymmeneen. Vanhempiensa kanssa asuvien lasten lisäksi useissa haastattelemini perheissä oli myös lapsia, jotka eivät syystä tai toisesta asuneet vanhempiensa luona.

Useiden teemahaastatteluihin osallistuneiden perheenjäseniä ja muita sukulaisia asui Suomessa, jopa samassa kaupungissa. Yhteensä 13 teemahaastattelussa kävi ilmi, että haastateltavan perheenjäseniä ja sukulaisia, kuten setiä, tettejä, serkkuja, sisaruksia tai isovanhempia asui myös Jyväskylässä. Lisäksi muutamien haastattelemini henkilöiden sukulaisia asui eri puolella Suomea.

Kaikkiaan aineisto osoittaa, että pakolaisten perhetilanteet voivat olla hyvinkin erilaisia. Pakolaisten kohdalla, kuten kaikkien maahanmuuttajien kohdalla, on muistettava, että vaikka joillain haastatelluista oli sukulaisia ja perheenjäseniä maantieteellisesti lähellään, suurimmaksi osaksi sukulaiset ja usein myös perheenjäsenet olivat maantieteellisesti kaukana. Aineistosta käy ilmi, että osallistujilla oli sukulaisia ja perheenjäseniä ympäri maailmaa. Pakolaisten perheet ja suku olivat levittäytyneet pitkin maailmaa, kukin sinne, mistä turvapaikka oli sattunut löytymään ja mihin resurssit olivat riittäneet. Suurin osa ystävistä ja sukulaisista oli jäänyt entiseen kotimaahan tai pakolaisleireille, joissa tutkimukseen osallistuneet pakolaiset olivat monet itsekkin viettäneet useita vuosia ennen Suomeen tuloaan. Suurin osa haastatelluista pakolaisista pystyi pitämään yhteyttä perheenjäseniinsä ja sukulaisiinsa, mutta tutkimuksessa oli mukana myös henkilöitä, jotka eivät voineet näin tehdä.

Seuraava lainaus kuvastaa Afganistanista lähtöisin olleen haastateltavan perheen tilannetta. Kolme vuotta Suomessa asuttuaan haastateltava kuvaili perheenjäsentensä välisiä suhteita, joista osa oli maantieteellisesti lähellä ja osa puolestaan etäsuhteita.

LK: Sinulla on täällä neljä lasta? H: Kolme poikaa ja yksi pieni tyttö ja minä. Ja minun mies Afganistanissa ja neljä veli, kaksi siskoa Afganistanissa ja minun tyttö Pakistanissa. LK: Onko teillä ketään sukulaisia täällä? H: Ei, ei. (H8: Af, 3, n 45)

Kaukana asuvat perheenjäsenet, sukulaiset ja ystävät olivat kaikkien osallistujien arkea. Näitä etäsuhteita käsittelen tämän luvun lopussa. Ennen sitä keskityn kuitenkin vielä perheenjäsenten välisiin suhteisiin. Seuraavaksi esittelen haasta-

teltävien kokemuksia ja käsityksiä parisuhteesta, sekä lasten ja vanhempien välisistä vuorovaikutussuhteista.

3.2 Parisuhde

Pakolaisten parisuhteet nousivat omaksi teemakseen haastatteluissa osin aiemmasta kirjallisuudesta ja osin aineiston pohjalta. Parisuhteella näyttäisi olevan suuri merkitys pakolaisten ja ylipäänsä maahanmuuttajien hyvinvoinnin kannalta (ks. Ali, Van der Zee & Sanders 2003; Black & Stevens 1989; Kealey 1989). Kealey (1989) totesi tutkiessaan kanadalaisia ulkomailla työskenteleviä, että mikäli puoliso ei viihtynyt uudessa asuinpaikassaan, todennäköisyys koko perheen ennakoitua nopeampaan palaamiseen Kanadaan oli huomattavasti suurempi kuin perheissä, joissa puolisoista molemmat kokivat ulkomailla asumisen ja elämisen mielekkääksi. Tämän tutkimuksen aineistossa pakolaiset kertoivat saavansa parisuhteestaan paljon sosiaalista tukea uuteen maahan muuttamiseen liittyvissä elämänmuutoksissa ja haasteissa.

Teemahaastatteluihin osallistuneista 16 oli naimisissa ja kaksi henkilöä kertoi seurustelevansa. Kahden naimisissa olevan henkilön puoliso asui haastatteluhetkellä muualla kuin Suomessa. Joukossa oli kaksi eronnutta henkilöä, kaksi leskeä ja kahden henkilön puolisoitten tilanteista tai olinpaikasta ei haastatteluhetkellä ollut varmuutta. Päiväkirja-aineiston vastaajista 11 oli naimisissa ja asui puolisonsa kanssa samassa taloudessa. Muista vastaajista on mahdollista tietää ainoastaan se, millaisessa taloudessa he vastaushetkellä asuivat (taulukko 4), joten heidän parisuhdetilanteestaan ei ollut tietoa saatavilla. Muutokset muutettaessa maasta toiseen tuovat omat haasteensa parisuhteeseen. Hatfield ja Rapson (1996) ovat todenneet, että kulttuuri, jossa kasvamme, myös muokkaa käsitystämme siitä, millainen on ideaali kumppani parisuhteessa. Tähän tutkimukseen osallistuneet pakolaiset edustivat yhdeksää eri kansallisuutta, ja haastateltavat nostivat kulttuuriset erot parisuhteissa esille.

Romanttisia parisuhteita ja niiden vuorovaikutusta on tutkittu länsimaissa, lähinnä Yhdysvalloissa, todella paljon. Yksi tapa tarkastella parisuhdetta on lähestyä sitä avioliiton tai laillistetun parisuhteen puitteissa. Avioliitto tai siihen rinnastettava laillistettu parisuhde on kuitenkin instituutio, jonka merkitys ja käytännöt voivat vaihdella suuresti maasta tai kulttuurista toiseen. Länsimaissa ajatus laillistetusta suhteesta liittyy usein romanttiseen parisuhteeseen, jossa yksilöt solmivat liiton rakastuttuaan toisiinsa. Kuitenkin esimerkiksi Intiassa ja Iranissa avioliitot voivat olla perheiden järjestämiä, ja pariskunnan ajatellaan kiintyvän toisiinsa vasta avioitumisen jälkeen (Ting-Toomey 1994). Parisuhteella ei välttämättä aina ole romanttisen rakkauden piirteitä, eikä näitä kahta aina liitetäkään automaattisesti toisiinsa.

Kun kysymyksessä ovat pakolaisten parisuhteet, on hyvä muistaa, että parisuhteen solmimis- ja vahvistamistavat voivat vaihdella kulttuurin tai tilanteen mukaan. Aina parisuhteen laillistaminen ei ole ollut vallitsevan tavan mukaista. Kuten seuraavan lainauksen esimerkki osoittaa, parisuhteen laillistaminen

suomalaisille tutulla tavalla ei aina ole edes ollut mahdollista niissä olosuhteissa, joista tähän tutkimukseen osallistuneet pakolaiset olivat tulleet.

H: Silloin kun mä lähdin sieltä mä olin naimisissa, mutta vaimo ei pystynyt tulemaan mukana, mutta hän tuli sitten hieman myöhemmin. LK: Eli tuliko vaimo sitten tämän perheenyhdistämisen kautta? H: Ei se onnistunut sillä tavalla. Mä jouduin tekemään avioliittosopimus uudestaan ja taas hakea ihan normaali prosessi kuin jos suomalaiset menee naimisiin ulkomailla. Koska silloin kun mä olin siellä, sanotaanko vuorilla siellä, kun me olimme naimisissa ei virallisesti. Koska mä en pystynyt rekisteröitymään siellä. Me olemme sopineet sillä tavalla, että ei tarvitse mennä sinne ja rekisteröityä. Elikä oman tavan mukaan naimisissa. Sitten meillä ei ollut sellaisia papereita. Meillä oli siellä paperit ja kaikki, mutta kun mä olin sen oppositiopuolueen jäsen, ei voi mennä sinne ja sanoa. Koska mulla on ollut pidätysmääräys, enkä pystynyt olemaan siellä. (H20: Ik, 13, m 40)

Haastateltavat olivat kiinnittäneet huomiotaan suomalaisiin parisuhteisiin. Kolme haastateltavaa kertoi huomioineensa suomalaisten korkeat eroluvut, ja eroja pyrittiin selittämään esimerkiksi kulttuurisilla seikoilla tai ilmiön trendikkyydellä, kuten seuraavasta lainauksesta voimme nähdä.

LK: Miten sinä Iranista tulleena katsot tätä suomalaisten ihmissuhde-elämää. Onko tässä mielestäsi jotain erityistä? H: Joo. Tää on mun mielestäni, ekanakin me tultiin vähän outo asia, että miten näin helposti ja pienestä asiasta sitten se ero tapahtuu. Ehkä tästä on tullut sellainen muoti, sanotaan. Että mun mielestä jos jotain pientä tapahtuu, niin heti sit erotaan. (H9: In, 12, n 35)

Suurin osa tutkimukseen osallistuneista oli saapunut Suomeen puolisonsa ja perheensä kanssa. Teemahaastatteluihin osallistuneista parisuhteissa elävistä suurin osa, eli 14 henkilöä, oli parisuhteessa samaa etnistä tai kansallista ryhmää edustavan henkilön kanssa.

Aiemman kirjallisuuden pohjalta voidaan todeta, että usein sama etninen tai muuten kulttuuriseksi samankaltaisuudeksi määritelty seikka viehättää parinvalinnassa uuteen maahan muuttaneita henkilöitä. Kanadassa asuvien toisen polven maahanmuuttajien parinvalintaa tutkittaessa todettiin, että traditionaaliset kulttuuriset arvot vaikuttavat yhä nuorten tulevaa aviopuolisoa koskeviin preferensseihin (Lalonde, Hynie, Pannu & Tatla 2004). Myös Ruotsissa asuvat nuoremman polven bosnialaiset suosivat avioliittoja oman ryhmänsä sisällä. Tutkimukseen osallistuneiden mielestä puolison tulisi mieluiten olla samasta etnisestä ryhmästä ja hänen tulisi kunnioittaa perinteisiä tapoja. (Eastmond 1998.)

Käytännössä suurin osa tähän tutkimukseen osallistuneista oli parisuhteessa samaa etnistä tai kansallista ryhmää edustavan henkilön kanssa. Parisuhdetta suunnittelevat ja juuri parisuhteen solmineet toivoivat itselleen kumppania, jonka kanssa olisi paljon yhteistä, kuten yhteinen kieli. Kaikki haastateltavat eivät pitäneet samaa etnistä tai kulttuurista taustaa parisuhteen edellytyksenä, mutta hekin totesivat kyllä, että yhteinen kieli olisi helpottanut vuorovaikutusta suhteessa

H: Eli minulla on nyt kihlainen [kihlattu], se on joka odottaa Turkissa. Mä rakastuin heti! [---] oma kieli ja oma kulttuuri. Se tuntui hyvältä vähän. (H18: Tu, 13, n 35)

H: Se on vain helpompi puhua persiaksi. [...] Äidinkieli on vain vahvempi ja nimen omaan tunneasioissa. Jos haluaa puhua tunteista, toivoisi että toinen puhuu persiaa, niin voisi puhua persiaa. (H4: In, 13, m 32)

Kuten edelliset lainaukset osoittivat, yhteisen kielen ja kulttuuristen arvojen jakaminen tuntui vastaajista hyvältä. Useat tutkijat ovatkin vakaasti sitä mieltä, että samankaltaisuus synnyttää interpersonaalista attraktiota (esim. Cappella & Palmer 1990; Montoya, Horton & Kirchner 2008). Samankaltaisuuden ja attraktiivisuuden kokemisella nähdään yhteys siihen, kenen kanssa tutustutaan ja ystäväystytään. Koettu attraktiivisuus näyttäisi Gaylen ja Preissin (2002 b) mukaan vaikuttavan sekä suhteen syntymiseen että sen ylläpitämiseen.

Samankaltaisuutta tai erilaisuutta voidaan nähdä monessa asiassa. Asenteiden samankaltaisuutta ja attraktiivisuutta on tutkittu paljon (ks. AhYun 2002; Singh & Teoh 1999), mutta tutkimusten tulokset ovat Woodin (2000) mukaan hyvinkin ristiriitaisia. Yhtäältä voidaan ajatella, että pelkkä oletus asenteiden samankaltaisuudesta lisää attraktiivisuutta (Bochner, Kreuger & Chmielewski 1982). Toisaalta taas, kuten Marks ja Miller (1982) huomauttavat, kun pidämme henkilöä attraktiivisena, kuvittelemme hänellä olevan samankaltaisia asenteita ja arvoja kuin itsellämme. Sinänsä ei ole siis ihme, että samaa äidinkieltä puhuvat tai muuten yhteisiä kokemuksia pakenemisesta jakavat henkilöt viihtyivät toistensa seurassa ja halusivat myös kumppanin, joka ymmärtäisi näitä seikkoja.

3.3 Lasten ja vanhempien väliset suhteet

Teemahaastatteluisissa mukana olleista pakolaisista yhdeksällätoista oli itsellään lapsia. Haastatelluista neljä puolestaan oli täysi-ikäisiä vanhempiansa kanssa asuvia nuoria aikuisia. Päiväkirja-aineiston 17 osallistujalla oli lapsia ja kaksi osallistujaa asui itse vielä vanhempiansa kanssa. Haastateltavien iästä riippumatta keskustelimme myös heidän suhteistaan omiin vanhempiinsa.

Haastateltavat pitivät lasten ja vanhempien välisiä suhteita läheisinä. Lasten ja vanhempien välinen läheisyys tuli ilmi ensinnäkin jo siksi, että usein lapset ja vanhemmat nimettiin vuorovaikutusverkoston kaikkein tärkeimmiksi tai läheisimmiksi henkilöiksi. Toiseksi, lasten ja heidän vanhempiansa välisiä suhteita voidaan pitää läheisinä siitä syystä, että näissä suhteissa haastattelemani pakolaiset kertoivat kokevansa positiivisia tunteita ja kiintymystä; he kertoivat tuntevansa itsensä rakastetuiksi ja tarpeellisiksi juuri lastensa tai vanhempiansa ansiosta. Kolmas seikka, joka osoittaa, että näitä suhteita voitiin pitää läheisinä, on lasten ja heidän vanhempiansa suhteissa ilmennyt molemminpuolinen vaikuttaminen. Molemminpuolinen vaikuttaminen on vuorovaikutuksen määrän ja kognitiivisen tiivyyden lisäksi tekijä, joka Aronin ja Mashekin (2004) mukaan korostuu läheisyyttä tarkasteltaessa. Molemminpuolista vaikuttamista on tutkittu esimerkiksi kysymällä, kuinka suuri merkitys suhteen toisella osapuolella on henkilön päätöksenteossa tai asenteiden muodostumisessa. Perheen ja lasten vaikutus henkilön päätöksenteossa nousikin esille erityisesti haastateltavien

kertoessa pakenemiseen ja uuteen maahan muuttamiseen ja sinne jäämiseen liittyvistä ratkaisuistaan.

Lapset ovat luonnollisestikin riippuvaisia vanhemmistaan tai ylipäänsä huoltajistaan. Tässä aineistossa lasten ja heidän vanhempiensa välisen suhteen molemminpuolinen vaikuttaminen ja riippuvuus kävivät ilmi vanhempien päätöksenteossa lähtemisestä ja jäämisestä. Tämän lisäksi lasten nopeampi uuden kielen oppiminen ja ylipäänsä monipuolinen sosiaalinen tuki, joka toteutui vanhempien ja heidän lastensa välisissä vuorovaikutussuhteissa, olivat myös osoitus lasten ja heidän vanhempiensa välisestä molemminpuolisesta vaikuttamisesta.

Vanhempien päätöksenteko lähtemisestä ja jäämisestä

Tähän tutkimukseen osallistuneet vanhemmat olivat tehneet elämässään suuria päätöksiä lähtemisistä ja jäämisistä ajatellen lähinnä lastensa etua. Päätöksistään paeta omasta kotimaastaan ja pyrkiä pakolaisleiriltä yhä eteenpäin haastateltavat perustelivat usein sillä, että uudessa maassa olosuhteiden ajateltiin olevan paremmat ennen kaikkea lasten kannalta. Seuraava lainaus kuvaa hyvin sitä tilannetta ja ristiriitaisia toiveita ja odotuksia, joiden kanssa useat haastateltavat olivat joutuneet tekemään vaikeita päätöksiä. Suomeen oli päätetty lähteä, vaikka samaan aikaan lähteminen aiheutti muutoksia ja ehkä menetyksiä monissa muissa vuorovaikutussuhteissa.

H: Ja sitten me kuulimme, että siellä Euroopassa on se demokratia. Ja sitten me mietimme, että se on se paras mejän lapsille ja heidän tulevaisuudelle myös jos me menisimme sinne Suomeen, vaikka meidän vanhemmat asuvat edelleen sillä leirillä. (H15: In, 4, n 35)

Käytännössä monikaan haastatelluista ei olisi kyennyt haastatteluhetkellä palaamaan entiseen kotimaahansa, mutta siitä huolimatta useat olivat pohtineet palaamista. Kun päätöksiä niin Suomeen tulemisesta kuin täältä pois lähtemisestäkin tehtiin tai mietittiin, ratkaisevinta oli lasten tilanne ja se, mikä vanhempien mielestä näytti olevan lasten kannalta parasta. Kuten seuraavat lainaukset osoittavat, lasten koulutus- ja opiskelumahdollisuudet motivoivat vanhempia jäämään Suomeen, vaikka omia sukulaisia ja ystäviä entisessä kotimaassa olisi ollutkin ikävä.

LK: Eli olette ajatelleet jäädä tänne Suomeen nyt sitten ainakin vähäksi aikaa? H: Joo kyllä tota jos lapset pääsee tänne opiskeluun ja heillä tulee tavallaan niinku elämän alku täällä, niin sitten miksi ei jäis tänne. Niin kauan, kun esimerkiksi oma maa rauhoittuisi, ja siinä menee vielä muutama vuosi. Ja jos on rauhallisempaa siellä omassa maassa, kyllä miksi ei vois vaikka välillä käydäkin siellä. (H2: Af, <1, n 45)

LK: Jos tilanne muuttuisi Iranissa, niin lähtisitkö takaisin? H: Ehkä me menisimme sitten käymään siellä ja tullaan taas takaisin. Että me emme muuttaisi kokonaan sinne sen takia, että mun lapset ovat kasvaneet täällä ja heillä on nyt kaksi kulttuuria jos ajatellaan koulua ja kaikkea. He hallitsevat kouluasiat ja kaikki käsitteet suomen kielellä paremmin, kuin jos me muutetaan sinne. Että ehkä hänellä (lapsella) on hankalaa sitten. (H9: In, 12, n 35)

Sen lisäksi, että päätöksiä lähtemisistä ja jäämisistä oli tehty lasten etuja silmäläpäitäen, myös päätösten seurauksia arvioitiin lasten näkökulmasta. Vanhempien tyytyväisyyttä tai sopeutumista haastateltavat arvioivat kielen oppimisen ja opiskelupaikan, mutta ennen kaikkea lasten hyvinvoinnin ja elämäntilanteen valossa. Kysymykseen omasta sopeutumisestaan vanhemmat saattoivat vastata kertomalla lastensa tilanteista ja lastensa elämää koskevista omista toiveistaan. Lasten sopeutuminen näytti määrittävän myös monen vanhemman omaa tyytyväisyyttä, kuten seuraavista lainauksista näemme.

LK: Miten te määrittelette sopeutumisen uuteen tilanteeseen? H: Jo se, että esimerkiksi lapset pääsis tänne esimerkiksi opiskelemaan, itse pääsis esimerkiksi jollekin kurssille ja oppis esimerkiksi kieltä. Ja lapset oppis kieltä, ja tällaiset asiat vois kyllä tulkita sopeutumiseksi ja olisi kyllä hyvä jos vielä tytär joka on Iranissa hankin tulisi vielä Suomeen. (H2: Af, <1, n 45)

LK: Miten äitisi voi? H: Kyllä hän on tavallaan iloinen siitä, että me olemme täällä ja meillä menee hyvin, hänen lapsillaan. (H6: Ks, 3, m 20)

Maasta toiseen muuttamisesta oli tehty päätöksiä lähinnä ajatellen lasten etuja, kuten koulutusmahdollisuuksia. Tämän lisäksi vanhemmat peilasivat omaa tyytyväisyyttään ja hyvinvointiaan myös lasten menestymisten kautta. Lapsilla oli siis paljon vastuullaan. Haastatteluissa ei suoranaisesti tullut esille tapauksia, joissa lapset olisivat kertoneet tiedostaneensa heihin kohdistuneita odotuksia, mutta yksi haastateltava kertoi, että hän halusi pärjätä hyvin koulussa, sillä hän halusi vanhempiensa olevan ylpeitä itsestään. Toinen haastateltava puolestaan kertoi, ettei hän halunnut kertoa surullisista tai ikävistä asioista äidilleen, koska halusi säästää äitiään murheilta. Nämä käsitykset ja kokemukset voisivat olla kenen tahansa nuoren tuntemuksia vanhempiaan kohtaan.

Haastattelemieni henkilöiden perheissä odotukset lapsia kohtaan saattoivat kuitenkin olla suuria ja perheen lapsilta saatettiin odottaa menestystä esimerkiksi koulussa jo siksikin, että vanhemmat tehneet päätöksensä uuteen maahan muuttamisesta ennen kaikkea heidän takiaan. Lisäksi perhe ja lapset olivat usein lähestulkoon ainoita vuorovaikutussuhteita, joissa suvun ja perheen traditioita ja tapoja oli mahdollisuus ylläpitää.

Maasta toiseen muuttavien vanhempien odotukset konkretisoituvat ehkä kaikkein selvimmin niin kutsutuissa astronauttiperheissä, joissa perheen lapset on joko jätetty tai lähetetty ulkomaille opiskelemaan koko perheen hyvinvoinnin takaamiseksi. Erityisesti aasialaiset kahdella mantereella asuneet perheet saivat huomiota osakseen 1990-luvulla, ja nämä perheet tunnettiin juuri nimellä astronauttiperhe. Tämä tarkoitti sitä, että perheen vanhempien palatessa perheen lähtömaahan esimerkiksi työn perässä, perheen lapset jäivät edelleen Uuteen-Seelantiin tai Australiaan opiskelemaan. (Ho & Bedford 2008.) Astronauttiperheiden kohdalla useassa maassa asumista voidaan pitää strategisena valintana, jonka tavoitteena on maksimoida tai ainakin jollain tavalla turvata perheen opiskelumahdollisuudet, työllisyystilanne, taloudelliset resurssit ja sosiaalinen liikkuvuus (Ho & Bedford 2008; Yeoh, Huang & Lam 2005). Kun näinkin suuri osa koko perheen hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä on lasten harteilla,

on oletettavaa, että odotukset lasten pärjäämisestä esimerkiksi opinnoissaan ovat molemmin puolin korkealla.

Tätä tutkimusta varten kerätyssä aineistossa tuli ilmi, etteivät kotimaastaan paenneet vanhemmat olleet maasta toiseen muuttaessaan lähteneet ensisijaisesti kohottamaan omaa elintasoaan. Suurin motiivi heidän omien sanojensa mukaan oli ollut taata lapsille parempi tulevaisuus vailla sodan kauhuja ja pelkoa tulevaisuudesta. Toki vanhemmat toivoivat itselleenkin parempaa tulevaisuutta, mutta tärkeintä heille ei näyttänyt olevan itsensä toteuttaminen ja omaisuuden kartuttaminen, vaan lasten hyvinvointi ja hengissä säilyminen.

Tämän tutkimuksen haastateltavat raportoivat, että muutettaessa maasta toiseen päätökset lähtemisestä ja jäämisestä tekivät vanhemmat. Mahdollisista odotuksista ja menestymispaineista huolimatta haastattelemani nuoret näyttivät pääosin olevan tyytyväisiä vanhempiansa päätöksiin. Osa haastateltavista ehkä ei ollut tyytyväisiä senhetkiseen tilanteeseensa Suomessa, mutta näytti siltä, että kaikki vanhempiansa kanssa Suomeen muuttaneet ymmärsivät ja kunnioittivat vanhempiansa valintoja ja päätöksiä maasta toiseen muuttamiseen liittyen. Ne nuoret, jotka eivät olleet tyytyväisiä elämäänsä Suomessa toivoivat, että voisivat jonain päivänä asua esimerkiksi Yhdysvalloissa tai että he voisivat perustaa kodin useampaan maahan. Ho ja Bedford (2008) ovat todenneet seurattuaan Uuteen-Seelantiin muuttaneita hongkongilaisten perheitä pitkittäisaineiston avulla, että tutkimukseen osallistuneet nuoret suhtautuivat positiivisesti maasta toiseen muuttamiseen, eivätkä olleet pahoillaan vanhempiansa päätöksestä aikoinaan muuttaa Uuteen-Seelantiin. Tämän tutkimuksen aineiston valossa näyttäisi siltä, että haastateltavat nuoret olivat kokenet useassa maassa asumisen ja maasta toiseen muuttamisen mahdollisena ja jopa tavoiteltavana vaihtoehtona. Uuteen maahan muuttaminen, tai kahdessa eri maassa asuminen toivat mukanaan perheenjäsenten välisiin vuorovaikutussuhteisiin toki myös haasteita, joita käsitellenkin seuraavaksi.

Lasten ja vanhempien eritahtinen oppiminen

Haastatteluissa tuli ilmi paitsi lasten vaikutus haastateltavien päätöksentekoon ja tyytyväisyyden kokemuksiin, myös lasten ja heidän vanhempiansa välinen molemminpuolinen vaikuttaminen uuden kielen oppimisen yhteydessä. Uudessa maassa lapsilla näytti olevan valtaa vanhempiinsa nähden kielitaidon hallintaan ja ympäröivän yhteiskunnan toimintatapoihin liittyvien taitojen kautta. Perinteisesti lapsistaan vastuussa olleet vanhemmat olivat yllättäen riippuvaisia lapsistaan niinkin konkreettisissa asioissa kuin kaupassa käymisessä tai virastoissa asioinnissa.

Vaikka maasta toiseen muuttamisen mukanaan tuomat muutokset voidaan kohdata yhdessä ryhmänä, perheenä tai pariskuntana, on muutoksia kuitenkin käsiteltävä myös yksilöllisellä tasolla. Usein maahanmuuttajaperheet elävät tilanteessa, jossa lapset ja vanhemmat sopeutuvat uuteen elämäntilanteeseen ja kulttuuriseen ympäristöön eri tavoin ja eri vauhdilla (ks. Garcia Coll, Lamberty, Jenkins, McAdoo, Crnic, Wasik & Garcia 1996). Moni perheellinen

haastateltava oli kiinnittänyt huomiotaan siihen, että hänen lapsensa oppivat uuden kielen vanhempiaan nopeammin. Selityksenä aikuisten hitaammalle kielennoppimiselle ja ylipäättään hitaammalle oppimiselle pidettiin ikää, kuten seuraavat lainaukset osoittavat.

H: Että se vain kieltä osaisi. Koska mä olen nyt ihan ikääntynyt. Ja minä en jaksa nyt semmonen kurssi, että se on vaikeaa. LK: Eli mikä oli vaikeinta kun tulitte tänne Suomeen ja Jyväskylään? H: Minä vanha. Ei, ei suomea, ei puhua. (H7: Af, <1, n 45)

H: Minä en opi enempää suomen kieltä koska olen vanha, mutta lapset oppivat enemmän. (H8: Af, 3, n 45)

H: Lapsille on helpompi sopeutua tilanteeseen, koska he oppivat nopeammin. Mutta esimerkiksi meille keski-ikäisille tilanne on toinen. (H17: F, 11, n 50)

Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että pakolaisperheiden sisäiset jännitteet voivat kasvaa, kun lapset omaksuvat uuden kielen ja uusia kulttuurisia tapoja vanhempiaan nopeammin. Lapset voivat toimia tulkkeina vanhemmilleen, jolloin totut roolit ja vanhempien ja lasten välisten vuorovaikutussuhteiden dynamiikka voi muuttua radikaalisti. (Nguyen & Williams 1989; Portes 1997.) Tämän tutkimuksen osallistujat eivät sinänsä nähneet lasten nopeampaa kielen oppimista ja tulkkina toimimista ongelmallisena, tai ainakaan sitä ei haastateluissa tuotu ilmi, mutta välillisiä ongelmia tai murheita lasten nopeammasta uuden kielen ja kulttuuristen arvojen oppimisesta aineistosta nousi esille.

Nopeamman kielenoppimisen lisäksi, ja vanhempien tulkinnan mukaan siitä johtuen, lapset tuntuivat saavan ystäviä ja kavereita vanhempiaan nopeammin. Joissain tapauksissa lapsilla oli ystäviä ja tuttuja vanhempiaan enemmän, ja se sai haastateltavat tuntemaan itsensä hieman yksinäisiksi, kuten seuraavat lainaukset osoittavat.

H: Kyllä minulla on tämä ystäväverkosto, mutta me emme tule toimeen vielä, me emme jossain vaiheessa ymmärrä toisiamme. En tiedä mistä se johtuu. Jos olisin syntynyt Suomeen ja kasvanut täällä, kuten minulla on syntynyt Suomessa yksi poika, ja ei olisi mennyttä elämää, ehkä minä voisin puhua toisella tavalla tällä hetkellä. En ole tyytyväinen. Eikä se riipu minusta tai ystävistä, vaan olen jäänyt vähän alemmaksi tässä suhteessa. Tämä asia ei ole helppo järjestää. (H1: Ar, 7, m 40)

H: Lapset käy koulua ja se sujuu hyvin ja heillä on suomalaisia ystäviä. He myöskin kun he käyvät koulua ja saavat ystäviä, joiden kanssa jos heillä on syntymäpäivä, he menevät heille ja myöskin. Heillä on kavereita. [---] Minä haluaisin ystäviä ja kavereita, joiden kanssa voisi puhua. (H15: In, 4, n 35)

Kun vanhemmat olivat riippuvaisia lapsistaan tulkkausta vaativissa tilanteissa, tämä muutti varmasti myös lasten ja heidän vanhempiensa välistä vuorovaikutussuhdetta ja sen valtdynamiikkaa. Lapset saattoivat toimia tiedon suodattajina tai vartijoina. Haastateluissa kävi ilmi, että stressaavassa elämäntilanteessa vanhempia saatettiin esimerkiksi suojella negatiivisilta uutisilta ja ikäviltä asioilta. Useamman kielen hallintaa pidettiin myös joissain tapauksissa rikkautena.

Jotkut haastateltavat kuvasivat, kuinka he olivat oppineet kieltä yhdessä vanhempiensa tai lastensa kanssa. Kuten seuraava lainaus osoittaa, lapset ja heidän vanhempansa saattoivat hyvinkin luovasti yhdistellä eri kieliä.

LK: Millä kielellä keskustelite (äitisi kanssa)? H: Persiaksi. [---] Se on vain helpompi puhua persiaksi. Mutta voin sanoa, että jos äitini soittaa vaikka mun kännykkään ja mä en vastaa ja sen menee vastaajalle, hän jättää suomeksi viestin. Tai jos hän kirjoittaa mulle tekstiviestin, hän kirjoittaa suomeksi. Tai jos hän kirjoittaa mulle vaikka kortin ystävänpäiväksi, tai jouluksi, hän kirjoittaa suomeksi. Joskus tietyt sanat sanotaan jopa suomeksi. Se tulee helpommin tiettyjen sanojen kohdalla. On oppinu ja se tulee helpommin. Äidinkieli on vain vahvempi ja nimenomaan tunneasioissa. (H14: In, 13, m 32)

Maahanmuuttajalasten ja -nuorten nopeaa uuden kielen omaksumista ei ole aina pidettykään pelkästään negatiivisena ilmiönä vanhempien kannalta, vaan se voi myös helpottaa vanhempien sopeutumista uuteen elämäntilanteeseen. Yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa, jossa sopeutumista uuteen kulttuuriseen ympäristöön tarkasteltiin lähinnä kielitaidon kannalta, maahan muuttaneiden äitien ja heidän tyttäriensä väliset kielenoppimisstrategiat vaikuttivat positiivisesti äitien sopeutumisprosessiin. Äidit ja tyttäret käyttivät useita erilaisia strategioita toistensa ymmärtämisessä ja äidin kielitaidon parantamisessa. Ongelmatilanteissa tyttäret pyrkivät esimerkiksi selittämään ja täydentämään äitinsä englanninkielisiä lauseita. (Usita & Blieszner 2002.)

Huoli lasten kasvatuksesta ja perhesuhteista

Aiemmissa maahanmuuttajien perhesuhteita tarkastelleissa tutkimuksissa on todettu, että lapset omaksuvat usein uuden kielen lisäksi ympäröivän yhteiskunnan arvoja ja käyttäytymismalleja vanhempiaan nopeammin. Joskus erilaisien kulttuuristen traditioiden yhteensovittaminen voi olla ongelmallista ja asettaa perheet kovien muutospaineiden eteen. Aiemmat tutkimukset osoittavat, että ensimmäisen polven maahanmuuttajat ovat kasvaneet erilaisiin kulttuuriin arvoihin kuin lapsensa. Vanhemmat haluavat usein pitää kiinni vanhoista, perinteisistä arvoista ja tavoista tiukemmin kuin uuteen kulttuuriseen ympäristöönsä sosiaalistuneet lapset (Liebkind 1992; Rosenthal, Ranieri & Klimidis 1996).

Pakolaisten perheiden, lasten ja heidän vanhempiensa on ennemmin tai myöhemmin kohdattava erilaiset arvostukset ja tavat toimia vuorovaikutussuhteissa. Yleensä viimeistään siinä vaiheessa, kun lapset menevät kouluun ja saavat paljon uusia kavereita ja oppivat kieltä vanhempiaan nopeammin, muuttuvat perheen sisäiset vuorovaikutussuhteet radikaalisti. Maahanmuuttajavanhemmat voivat kokea olevansa oman kulttuurinsa vaalijoita ja pyrkivät tiukentamaan omaa auktoriteettiaan kokiessaan, ettei ympäröivästä yhteiskunnasta ja yhteisöstä ole tukea lasten kasvatuksessa. Suomeen tulleiden inkeriläisten paluumuuttajien perhekulttuuria tarkastelevassa tutkimuksessa ilmeni, että useat inkeriläiset vanhemmat ovat Suomeen muutettuaan alkaneet korostetusti vaalia venäläisiä kasvatuserinteitään ja paheksuivat lastensa inkeriläisinä tai venäläisinä pidettyjen kulttuuristen arvojen ja tapojen laiminlyöntiä (Marjeta 1998).

Maasta toiseen muutettaessa perheen ja suvun merkitys on usein nähty perinteisiin liittyvän tiedon välittämisessä sukupolvelta toiselle. Kuten Cohler ja Greyer (1983) ovat todenneet, muutettaessa maasta toiseen ja usein erilaiseen kulttuuriseen ympäristöön perhe ja suku voivat olla tärkeimpiä kulttuurisen tiedon välittäjiä ja säilyttäjiä. Myös tässä tutkimuksessa kävi ilmi, että vanhemmat ja suku koettiin merkityksellisiksi nimenomaan kulttuurisen tiedon välittämisessä. Esimerkiksi tieto siitä, miten vuorovaikutussuhteita tulisi hoitaa ja ylläpitää, välittyy usein sukulaisten kautta, kuten seuraavasta lainauksesta voimme päätellä.

H: Ja sitten kun perhe ja sukulaissuhteet on niin vahvat meillä, että me tunnetaan meidän juuret, että mistä ollaan tultukin. Että niin paljon tarinoita kerrottu meille, kuka on meidän iso-isoisä ja mitä se on tehnyt, että nämä sukupolvet tulevat tutuiksi ja kerrotaan sukulaista eteenpäin. Serkkuja tunnetaan myös hirveen hyvin ja ollaan paljon (yhdessä). (H11/3: In, 3, n 16)

Tämän tutkimuksen osallistajat toivat esille joitain huolia lastensa arvoista ja kulttuurisista traditioista, joista he olisivat joutuneet neuvottelemaan lastensa kanssa. Kuten alla olevista lainauksista näkyy, perheen ja suvun keskinäisten vuorovaikutussuhteiden tiivis ylläpitäminen ja vanhempien kunnioittaminen näyttivät olevan tärkeitä, usein kulttuurisena pidettyjä tekijöitä, josta haluttiin pitää kiinni.

H: Mutta meillä on sellanen tehtävä, että viikonloppuna kaikki pitäisi käydä vanhempien luona. Ja me halutaan pitää siitä kiinni. (H11/3: In, 3, n 16)

H: Meidän kulttuureissamme on isoja eroja. Esimerkiksi vanhusten kunnioitus. Täällä en sitä näe. Ja noin niin kuin yleisesti, lapset eivät kunnioita vanhempia ihmisiä. [---] Se eroaa ja sitten tämä tapakasvatus. (H17: F, 11, n 50)

Vanhempien ja lasten välisissä suhteissa kärjistyivät haastateltavien mukaan neuvottelut erilaisten tapojen, arvojen ja uskomusten osalta, joita he pitivät nimenomaan kulttuurisidonnaisina. Osallistajat, kuten seuraavien lainausten haastateltavat, olivat pohtineet kysymyksiä liittyen erilaisten kulttuuristen traditioiden, tapojen, arvojen ja uskomusten kohtaamiseen.

H: Suomalaisten ja kongolaisten välillä on paljon eroja lasten kasvatuksessa. [Kongossa] lapsi ei voi katsoa aikuista suoraan silmiin ja tämä tulkitaan kunnioituksena vanhempia kohtaan. Näitä kahta erilaista näkökulmaa tulisi lähentää toisiinsa kohden. Mutta on vaikea tietää, kumpi näistä on niin sanotusti sivistyneempi ja kumpi on näin ollen parempi. Ja kenen kulttuuri on alempi ja kenen ylempi? (H14: Ko, 2, m 30)

LK: Miten kunnioitus äitiäsi kohtaan näkyy? H: Meidän kulttuuriin kuuluu, että kunnioitetaan vanhempia, ei vain äitiä. Ja esimerkiksi meidän kunnioittaminen on erittäin pienistä asioista kiinni. Esimerkiksi jos mun isä istuu, kukaan ei mene lattialle istumaan. Jalat pidetään suorassa ja yritetään olla aika kitin näköisenä istutaan näin [---] Otan yhteyttä. Se kunnioittaminen on meillä aivan eri. Meillä on ehkä jo aivan liiankin ääri rajoilla tämä kunnioittaminen [---] Niin kunnioituksesta mennään isän määräämän pojan kanssa naimisiin, sitä katsotaan muka kunnioitukseksi. Mutta mä en tiedä onko se elämän pois heittämistä vai kunnioittamista. (H4: In, 13, m 32)

Siinä missä yksi haastateltava olisi halunnut pitää kiinni omista traditioistaan, toiset epäröivät ja neuvottelevat asioista useammasta näkökulmasta. Jotkut puolestaan kokivat, että tietyiltä osin suomalaiset tavat lasten ja vanhempien välisessä vuorovaikutuksessa olivat hyviä ja parempia verrattuna muihin heidän nimeämiinsä traditioihin.

LK: Monet haastateltavat ovat sanoneet, ettei Suomessa lapset kunnioita vanhempia samalla tavalla kuin esimerkiksi Afganistanissa. Oletko sinä samaa mieltä? H: Joo, mutta täällä on paremmin. Jos olisi siellä Afganistanissa tai Iranissa siellä opettajat lyövät oppilaita ja täällä ei. Se on hyvä. Koska siellä jos opettaja lyö lapsia, eivät lapset halua mennä kouluun. Ei hyvä! (H19: In, 2, m 18)

Uudessa kulttuurisessa ympäristössä jokainen muodostaa oman käsityksensä siitä, mikä on traditionaalinen toimintatapa vanhempien ja lasten välillä ja miten itse on valmis tätä traditiota toteuttamaan. Edellä olevien kolmen lainauksen eriäviä näkökulmia tarkasteltaessa on syytä huomata, että kaikkien traditionaalisimmin omiin kulttuurisiin tapoihin tukeutuva oli myös itse kahden teini-ikäisen lapsen äiti. Itse vasta täysi-ikäiseksi tullut nuori puolestaan näki suomalaiset tavat ja traditiot jopa tietyiltä osin parempina verrattuna hänen kokemuksiinsa esimerkiksi iranilaisesta tai afganistanilaisesta koulukurista. Aina ajatukset ja käsitykset eivät perheiden sisällä vastanneetkaan toisiaan, ja niistä oli jouduttu neuvottelemaan, kuten seuraava lainaus osoittaa.

H: Alussa esimerkiksi minun isän perhe, he odottivat minulta enemmän. Mä tiesin kyllä ja etukäteen, mä olin valmistautunut, että he odottavat minulta. Mutta käytännössä se ei onnistu, enkä pysty olla siellä joka päivä tai joka kakspäivä siellä tai he tulevat meille. (H20: Ik, 13, m 40)

Ristiriita vallitsee toisaalta erilaisuuden ymmärtämisen ja arvostamisen, toisaalta omista kulttuurisista arvoista kiinnipitämisen välillä. Tämä näkyi myös siinä, että lasten uusien arvojen tai toimintamallien oppiminen ja omaksuminen oli haastateltavista ymmärrettävää mutta siitäkin huolimatta hieman huolestuttavaa, kuten seuraavan lainauksen haastateltava kertoi.

H: Nuorin tyttäreni on ihan suomalainen. Koska hän oli vain kaksivuotias, kun hän tuli tänne. Vanhemmat lapseni olivat jo aloittaneet koulun siellä, joten he olivat jo oppineet kulttuuria. Mutta lapseni elävät kolmessa kulttuurissa; Suomalaisessa, iranilaisessa ja filippiiniläisessä. Ensimmäisenä on filippiiniläinen, sitten iranilainen ja sitten suomalainen. Erityisesti nuorimmainen. Hän on joskus todella suomalainen. LK: Miltäs se sinusta tuntuu? H: Joskus se tuntuu hassulta, varsinkin kun voin verrata häntä vanhempaan tyttäreeni. Joskus se tuntuu pahalta, mutta me asumme nyt tässä yhteiskunnassa joten hänelle se on varmasti ihan hyvä. Hän on koulussa ja on ihan hyvä, että hän ymmärtää, miten suomalaiset oppilaat käyttäytyvät. (H17: F, 11, n 50)

Vaikka muutokset ympäristössä tuovat pakolaislasten ja heidän vanhempiensa välisiin vuorovaikutussuhteisiin haasteita ja suhteet muuttuvat muutoinkin osapuolten kehittyessä, aina muutos ei ole ongelmallisempaan ja suhteen kannalta negatiivisempaan suuntaan. Perheet ja perheenjäsenet neuvottelivat kulttuurisista traditioista erityisesti lasten ja vanhempien välisissä suhteissa. Haastateltujen perheet ja perheenjäsenet olivat myös kohdanneet monia haasteita

keskinäisissä vuorovaikutussuhteissaan. Näitä haasteita enemmän keskustelimme kuitenkin siitä monipuolisesta tuesta ja avusta, jota haastateltavat kertoivat perheeltään ja perheenjäseniltään saavansa. Tämän tutkimuksen aineistossa on esimerkkejä, joissa vanhempien ja lasten väliset suhteet ovat jopa vahvistuneet yhdessä kohdattujen haasteiden ja ongelmien myötä. Aineistosta myös näkee, että lasten ja heidän vanhempiansa välisissä vuorovaikutussuhteissa sekä annettiin että vastaanotettiin paljon sosiaalista tukea.

3.4 Sosiaalinen tuki perheenjäsenten ja sukulaisten välisissä vuorovaikutussuhteissa

Sen lisäksi, että tutkimukseni tavoitteena on kuvata osallistujien vuorovaikutussuhteita, tutkimukseni tavoitteena on selvittää, mikä merkitys vuorovaikutussuhteilla oli tutkimukseen osallistuneille pakolaisille. Vaikka esimerkiksi kumppanuutta viestittävät ja vahvistavat toiminnot voivat erilaisissa perheissä poiketa hyvinkin paljon toisistaan, perheen merkitys ylipäätään on nähty tiedon välittämisessä, kumppanuudessa, läheisyydessä, sosiaalistumisessa sekä oman ja perheen identiteetin kehittämisessä (Sillars 1995). Perhettä sitovatkin usein vahvat emotionaaliset siteet, joita leimaavat uskollisuus ja luottamus (Fitzpatrick & Badzinski 1994). Perheenjäsenten välisillä vuorovaikutussuhteilla on oma roolinsa ja ne muodostuvat usein hyvin merkityksellisiksi monella tapaa myös maasta toiseen muuttaessa.

Useat tutkimukset osoittavat, että perheidensä kanssa uuteen maahan muuttavat sopeutuvat muutoksiin paremmin verrattuna yksinään uuteen ympäristöön muuttaneisiin henkilöihin (Beiser, Turner & Ganesan 1989; Tran 1991; Williams & Westermeyer 1983). Tutkimukseni haastatteluissa perheenjäsenten tarjoama sosiaalinen tuki nousi selvästi esille. Milardo (1989) onkin todennut, että riippumatta siitä, kuinka laajana perhe nähdään, suvulla ja laajennetulla perheellä on kulttuurista riippumatta merkitystä nimenomaan sosiaalisen tuen kannalta.

Perheen lisäksi tukea tarvitaan myös muualta, sillä elämänmuutokset maasta toiseen muuttaessa eivät liity ainoastaan ympäristöön, vaan uudessa maassa perhe joutuu järjestämään uudelleen vuorovaikutussuhteensa, niin keskinäiset suhteensa kuin suhteensa kodin ulkopuoliseen maailmaankin. Muuttaminen uuteen kulttuuriseen ympäristöön onkin monitahoinen prosessi, joka vaikuttaa myös perheen arkeen ja yhdessä olemiseen (ks. Abouguendia & Noels 2001; Neufeld, Harrison, Steward, Huges & Spitzer 2002; Usita & Blieszner 2002). Perheenjäsenten lisäksi sukulaiset ja ystävät olivat hyvin tärkeitä sosiaalisen tuen näkökulmasta. Muutostilanteissa, kuten muuttaessa paikasta toiseen, sukulaisverkosto voi esimerkiksi tasapainottaa perheen vuorovaikutussuhteita tarjoamalla materiaalista ja emotionaalista tukea tilanteissa, joissa perheen omat resurssit eivät riitä (Cohler & Greyer 1983).

Sosiaalinen tuki voidaan määritellä interpersonaaliseksi resurssiksi, jotka auttavat ihmisiä selviytymään elämässä eteen tulevista paineista ja stressitekijöistä. Oleellista on vuorovaikutus ja toisen henkilön apu resurssien hyödyntämisessä. Jos tarkastellaan yksilön omia toimia resurssien käyttöönottamiseksi, puhutaan sosiaalisen tuen sijaan selviytymisestä. (Leatham & Duck 1990.) Tässä luvussa käsittelen sosiaalista tukea pakolaisten vuorovaikutussuhteissa, mutta on hyvä pitää mielessä, että vuorovaikutussuhteiden tarjoamien resurssien hyödyntämiseen vaikuttavat myös esimerkiksi ympäristötekijät, yksilön henkilökohtaiset tekijät sekä stressin alkuperään liittyvät tekijät. Stressaavista elämäntilanteista ja koettelemuksista selviytymiseen vaikuttavat sosiaalisen tuen lisäksi myös henkilön omat selviytymiskeinot ja edellytykset. (Moos & Mitchell 1982.)

Sosiaalisella tuella viitataan sellaiseen sanattomaan ja sanalliseen vuorovaikutukseen, joka auttaa ihmisiä hallitsemaan tilanteeseen, itseensä, toisiin tai vuorovaikutussuhteisiin mahdollisesti liittyvää epävarmuutta. Vuorovaikutuksessa sosiaalinen tuki voi olla ihmisen henkilökohtaisen elämänhallinnan tunteen vahvistamista (Albrecht & Adelman 1987) tai sellaista toimintaa, joka edistää henkilön elämänhallintaa (Albrecht, Burlison & Goldsmith 1994). Useat tutkijat lähtevät siitä, että sosiaalinen tuki toteutuu vuorovaikutuksessa ja sen kautta (Albrecht & Adelman 1984; 1987).

Tässä tutkimuksessa käytän Mikkolan (2006) määritelmää sosiaalisesta tuesta. Hänen mukaansa *”sosiaalinen tuki on tuen antajan ja saajan välistä verbaalista ja nonverbaalista viestintää, joka auttaa hallitsemaan tilanteeseen, omaan itseän, toiseen tai vuorovaikutussuhteeseen liittyvää epävarmuutta ja vahvistaa näin käsitystä hyväksytyksi tulemisesta ja elämänhallinnasta.”* (Mikkola 2006, 30).

Sosiaalinen tuki voidaan nähdä sateenvarjomaisena käsitteenä, joka omalta osaltaan selittää vuorovaikutussuhteissa tapahtuvaa suhteen vahvistamista, keskinäistä hyväksyntää, tarvittavien resurssien jakamista ja toisen avustamista. Samalla se sitoo ja yhdistää suhteen osapuolia. (Albrecht & Goldsmith 2003.) Sosiaalinen tuki on tavallisiin sosiaalisiin suhteisiin sisäänrakennettu prosessi (Goldsmith, McDermott & Alexander 2000), joka tapahtuu sosiaalisesti rakentuneissa läheisten ystävien, perheenjäsenten, naapureiden ja työtovereiden muodostamissa vuorovaikutussuhteissa (Albrecht & Goldsmith 2003). Sosiaalinen tuki on monitahoinen ilmiö, ja usein vuorovaikutussuhteissa on hankala tehdä eroa sosiaalisen tuen ja jokapäiväisten rutiinien välille (Gottlieb 1990).

Sosiaalisen tuen ja yksilön hyvinvoinnin välisestä yhteydestä on kirjoitettu paljon (Albrecht & Goldsmith 2003; B. Sarason, I. Sarason & Gurung 1997). Cobb (1976) sekä Albrecht ja Goldsmith (2003) ovat niiden joukossa, jotka ovat vakuuttuneita siitä, että sosiaalinen tuki ja hyvinvointi liittyvät kiinteästi toisiinsa. Kanadaa muuttaneiden pakistanilaisten psyykkistä hyvinvointia tutkineet Jibeen ja Khalid (2010) tarkastelivat sosiaalista tukea yhtenä maahanmuuttajien hyvinvointiin vaikuttavana muuttujana. Tutkimus vahvisti useiden aiempien tutkimusten tuloksia siitä, että sosiaalisella tuella oli omalta osaltaan positiivinen vaikutus maahanmuuttajien psyykkiseen hyvinvointiin. Albrecht, Burlison ja Goldsmith (1994) muistuttavat kuitenkin, että koska hyvinvointi ja

sosiaalinen tuki ovat molemmat hyvin monitahoisia ilmiöitä, niiden välisen suhteen olemassaoloa ja täsmällistä luonnetta on vaikea tarkalleen osoittaa.

Käytännössä sosiaalinen tuki on jaettu esimerkiksi emotionaaliseen tukeen, sosiaaliseen kumppanuuteen, materiaaliseen tukeen, kognitiiviseen ohjaukseen ja neuvoihin sekä sosiaaliseen säätelyyn (Mitchell & Trickett 1980). Sosiaalista tukea on tyypitelty myös muilla tavoin, mutta sisällöiltään kategoriat noudattavat enemmän tai vähemmän edellä mainittuja (ks. Cutrona, Shur & MacFarlane 1990). Emotionaalinen tuki voi olla esimerkiksi vuorovaikutussuhteiden kautta saatavaa tietoa, joka auttaa henkilöä näkemään itsensä tarpeelliseksi ja tärkeäksi henkilöksi (Cobb 1976). Edellä kuvatun hyväksynnän lisäksi emotionaalista tukea voi olla vuorovaikutus, joka kohottaa itsetuntoa ja/tai ilmapiiriä tai jonka kautta välittyy myötätuntoa (Albrecht & Goldsmith 2003).

Sosiaalinen kumppanuus sosiaalisen tuen muotona voi olla erilaisiin vapaa-ajan toimintoihin osallistumista ja yhteisen ajan viettämistä. Materiaalinen apu voi puolestaan olla tavaran tai rahan lainaamista tarvitsevalle tai muuta konkreettista auttamista. Kognitiivinen ohjaus ja neuvot liittyvät tiedon hankkimiseen ja jakamiseen. Ohjaaminen ja neuvominen voivat olla tavoitteiden selkeyttämistä tai niihin kannustamista. Sosiaalinen säätely vuorovaikutussuhteissa on tukea, jonka avulla henkilö saa hoidetuksi erilaiset päivittäiset rutiinit, kuten kaupassa käymisen. Sosiaalinen säätely liittyy myös sosiaalisten roolien vaatimusten hahmottamiseen ja täyttämiseen. (Moos & Mitchell 1982.)

Tässä tutkimuksessa perheen ja sukulaisten tarjoama sosiaalinen tuki, tai sen puuttuminen, nousivat voimakkaasti esille. Ne, joilla oli mahdollisuuksia pitää yhteyttä sukulaistensa kanssa, kertoivat avusta ja tuesta, jota näissä vuorovaikutussuhteissa jaettiin. Apua saatiin monissa käytännön asioissa, kuten tulkkauksessa, ruuanlaitossa ja lasten hoitamisessa. Lisäksi apua saatiin kohdatessa erilaisia suruja ja murheita. Seuraava lainaus paljastaa omalta osaltaan myös sen, että sukulaisten tuen koettiin olevan hyvin saatavilla, koska avun antaminen ei rajoittunut työaikoihin tai viraston aukioloihin.

LK: Millaista apua olette saaneet? H: Jos tuo [Ahmed] (sukulaismies) ei olisi ollut täällä, silloin tulkki olisi ollut apuna. LK: Eli tulkista on myös paljon apua. H: Joo, mutta vähän vaikeaa, koska ei aina aikaa. Esimerkiksi kun minä sairas, Ahmed tulee heti. Kun minä soitan, että haluan tulkki, hän (viranomainen) sanoo yksi kuukautta odota. (H11/1: In, 3, n 40)

Emotionaalista tukea saatiin ja vastaanotettiin, kun iloja mutta usein myös suruja ja murheita jaettiin esimerkiksi sisarusten kesken. Emotionalisesta tuesta kertovat myös tarinat siitä, kuka tai ketkä saivat osallistujat tuntemaan itsensä rakastetuiksi ja tärkeiksi.

LK: Kenen puoleen käännyt kun sinulla on suruja? H: Isoveli joka on Yhdysvalloissa. Ja sitten mun vanhemmat, enimmäkseen mun äiti. (H4: In, 13, m 32)

LK: Kuka saa sinut tällä hetkellä tuntemaan itsesi rakastetuksi ja välittää sinusta? H: Se on varmaan se mies, ja veli, vanhemmat, lapset. Lapset. Kyllä se on rakkain. LK: Kuka saa sinut tuntemaan itsesi tärkeäksi ja arvostetuksi? H: Mun pienempi poika. (H15: In, 4, n 35)

Edellä olevat lainaukset osoittavat selvästi, kuinka sosiaalinen tuki omalta osaltaan voi vahvistaa haastateltavan käsitystä hyväksytyksi tulemisesta. Sosiaalisella tuella oli siis merkitystä haastateltavien itsensä kannalta, mutta kuten Albrecht ja Goldsmith (2003) ovat todenneet, sosiaalisella tuella on roolinsa myös suhteen näkökulmasta. Erityisesti puhuessamme haastateltavien parisuhteista sosiaalisen tuen suhteen osapuolia yhteen sitova ja yhdistävä ominaisuus nousi selvästi esille.

Sosiaalinen tuki parisuhteessa

Mikä merkitys parisuhteella oli osallistujille? Universaalit syyt olla parisuhteessa ovat Lampen (1982) mukaan parinvalinta, ajanviete ja seksuaalinen läheisyys. Muita syitä parisuhteelle voivat olla keskinäinen välittäminen, huolenpito, rakkaus, kunnioitus, velvollisuus, perheen toimeentulon takaaminen ja suvun jatkaminen. Tässä tutkimuksessa kumppanin ja parisuhteen merkitys haastatelluille näkyi erityisesti sosiaalisessa tuessa, jota haastateltavat kertoivat parisuhteestaan saavansa. Yhtä lailla parisuhteen merkityksellisyydestä kertoivat myös ne kommentit ja keskustelut, jotka liittyivät tuen puuttumiseen ja parisuhteen kaipuuseen niiden kohdalla, joilla ei ollut vakituista parisuhdetta, joiden suhde puolisoon oli etäsuhde tai joiden puoliso oli kadonnut tai mahdollisesti kuollut.

Kaikkiaan haastateltavat vaikuttivat saavan monipuolisesti tukea puolisoltaan. Tukea saatiin niin emotionaalisesti, kognitiivisesti kuin materiaalisestikin, kuten seuraavat lainaukset osoittavat.

LK: Keneltä saat tukea siihen, jos olet surullinen? H: Ennen kaikkea vaimolta ja sitten perheen muilta jäseniltä ja sitten sukulaisilta. (H3: Tu, 4, m 50)

LK: Kenen puoleen käännyt, jos sinulla on jokin suru? H: Oma mies totta kai ensin, ja sitten omat veljet ja joskus äiti. LK: Ajatellaan vähän iloisempaa asiaa; jos saisit töitä, niin kenelle kertoisit ensimmäisenä. H: Miehelle. [---] LK: Entäs jos tarvitsisitte autokyytiä johonkin, niin keneltä pyytäisitte autoa lainaan tai kyytiä? H: Mieheltä. (H21: Af, 3, n 40)

Tähän tutkimukseen kerätystä aineistosta löytyi useita kertomuksia, joissa parisuhteessa elävät osallistajat kokivat suhteen vahvuutena ja positiivisena asiana sen, että suuret elämänmuutokset oli kohdattu yhdessä puolison kanssa. Puolisolta saatu sosiaalinen tuki ja kannustus olivat selvästikin antaneet voimia ja iloa haastattelemilleni henkilöille. Yhdessä koetut elämänmuutokset olivat muodostuneet merkityksellisiksi kokemuksiksi ainakin seuraavan lainauksen vastaajalle.

H: Mutta se aviomies on tärkeä, koska elämä yhdessä. [---] Elikä se kun tulin mun miehen ja lasten kanssa tänne. (H15: In, 4, n 35)

Yhdessä koetut tapahtumat ja toisen kokemusten ymmärtäminen nousivat haastatteluissa esille. Uuden elämäntilanteen mukanaan tuomista haasteista ja ongelmista puhuttiin usein aviopuolison kanssa. Haastateltavat kokivat, että

yhteinen historia auttoi puolisoita ymmärtämään toisiaan ja näin he ehkä myös kykenivät tukemaan toisiaan paremmin haasteellisissa elämänmuutoksissa.

Kun monet vuorovaikutussuhteet jäävät pitkien välimatkojen taakse, tai katoavat kokonaan, säilyneiden ja olemassa olevien suhteiden merkitys luonnollisesti korostuu sosiaalisen tuen näkökulmasta. Muutamat haastattelemani pakolaiset kertoivat, että heidän pitkään säilyneet parisuhteensa tarjosivat heille niin paljon tukea, etteivät he juuri kaivanneet lisää esimerkiksi ystävyys-suhteita, vaikka pakenemisen johdosta suurin osa heidän muista sukulaisuus- ja ystävyys-suhteistaan olikin jäänyt etäsuhteiksi tai kadonnut kokonaan. Seuraavassa lainauksessa Iranista yli kymmenen vuotta aiemmin Suomeen muuttanut nainen kertoo ystävyys- ja parisuhteestaan:

LK: Onko sulla todella hyviä ystäviä montaa? Sellaisia oikein sydänystäviä? H: Voi sanoa että ei oo niin sydänystäviä. Mun mielestä mun mies on mun sydänystävä. [---] LK: Onko sulla muita ihmisiä miehesi lisäksi, joiden kanssa voit jutella suruista tai murheista? H: Ei ole. LK: Mutta sanoit aiemmin, että et kaipaakaan sellaista. H: Joo mun mielestä mä saan tarpeeksi tukea mieheltäni ja mun mielestä se on riittävä. (H9: In, 12, n 35)

Pakolaisten parisuhde, kuten kaikki muutkin suhteet, joutuvat kohtaamaan monia muutoksia, eivätkä ympäristön muutokset henkilöiden muutettua maasta toiseen ole näistä muutoksista kaikkein vähäisimpiä. Ihmiset muuttuvat ajan kuluessa, myös olemassa olevat parisuhteet ja parisuhteisiin kohdistuvat odotukset muuttuvat (Stafford, Kline & Rankin 2004). Todellisuus ei välttämättä vastaakaan odotuksia, joita pariskunnalla on ollut esimerkiksi ennen naimisiin menoaan.

Tässä luvussa esitettävät lainaukset antavat positiivisen kuvan haastattelemani pakolaisten parisuhteesta ja siitä, miten ympäristön muutokset parisuhteessa heijastuivat. Tutkimuksessa oli mukana myös kaksi haastateltavaa, jotka olivat tulleet Suomeen puolisonsa kanssa mutta eronneet myöhemmin. Näiden haastateltavien kanssa emme keskustelleet sosiaalisesta tuesta tai sen puuttumisesta parisuhteissa, eikä avioerojen syitä käsitelty kummassakaan haastattelussa. Aineistossa oli mukana yksi haastattelu, jossa kävi ilmi, että haastateltava koki parisuhteensa ongelmalliseksi. Haastateltava kertoi sosiaalisen tuen puuttumisesta tilanteessa, jossa hän olisi halunnut puhua suruistaan ja huolistaan puolisonsa kanssa. Haastateltavan kertoman mukaan tilanne oli ollut kuvatus kaltaisen jo Afganistanista lähdettäessä. Ongelmaksi tuen puuttuminen parisuhteessa oli muodostunut uudessa asuinympäristössä, jossa haastattelemani henkilöllä ei ollut ystäviä tai tuttavuuksia, joilta hän olisi saanut kaipaamaansa sosiaalista tukea.

H: Aina hän (puoliso) on kotona ja kuuntelee koraanikasetteja. Että oli ihan samantyyppisiä Afganistanissa ja Pakistanissa, että ei mitään. LK: Kaipaatteko te ystäviä? Olisiko teistä mukavaa, jos olisi ystäviä? H: Joo, minä haluaisin tuttuja. LK: Minkälaisia asioita jaatte ystävien kanssa, tai jakaisitte? H: Että jos vain voisi puhua asioistakin se poistaisi surua. [---] LK: Kenen kanssa jaatte nyt surunne, jos teillä on suruja? H: Vain tytön kanssa mä jaan sen, koska jos mä sanon vaikka miehelle, että hän sitten vaan toistaa sen. LK: Eli teille tyttäret ovat hyvin tärkeitä? H: Joo, joo! Tytöt ja erityisesti iso tyttö. (H7: Af, <1, n 45)

Onneksi edellisen lainauksen haastateltavalla oli muita perheenjäseniä ympärillään, joilta hän kertoi saavansa tukea. Lapsilta saatava ja heille annettava sosiaalinen tuki, kuten rakkaus, huolenpito, neuvot ja konkreettinen apu puolin ja toisin, näyttivätkin olevan hyvin tärkeitä haastateltaville. Kuten seuraavat lainaukset osoittavat, positiivisista uutisista haluttiin usein kertoa puolisolalle, mutta myös omille vanhemmille tai lapsille.

LK: Kenelle ensimmäisenä kertoisit sellaisesta oikein iloisesta asiasta? H: Varmaan lapsille, he ovat ympärillä. Ensin heille kertoisin. (H15: In, 4, n 35)

LK: Mitä koet saavasi tästä suhteesta [äitiisi]? H: Kaiken tuen, neuvot ja purkautumiset voi heittää hänen päälleen ja tota kaiken mikä vaivaa. LK: Mitä koet antavasi tähän suhteeseen? H: En kovin paljon, paitsi ehkä vähän rakkautta. Mä olen äidin poika. [...] Mä yritän vain tukea ja olla paikalla. Jos hänellä on jokin ongelma, ensimmäisenä hän kääntyy minun puoleeni, että hei nyt mulla on tällasta, mitä mä nyt teen. Siis kaikista elämän asioista puhutaan. (H4: In, 13, m 32)

Aivan kuten parisuhteiden kohdalla, stressaavassa elämäntilanteessa saatu sosiaalinen tuki toimi suhteen osapuolia yhdistävänä tekijänä myös lasten ja heidän vanhempiensa välillä. Pakenemiseen ja uuteen elämäntilanteeseen sopeutumiseen liittyvät ongelmat ja haasteet näyttivät yhdistävän vanhempia ja heidän lapsiaan, kuten seuraavat esimerkit osoittavat.

LK: Kenelle puhut, jos sulla on joku (huoli)? H: Isälle. Ja hänkin aina mulle, jos hänellä on joku tai jotain ongelmia. Aina puhutaan. Kun olimme Moskovassa, missä meillä oli ihan vaikeaa, me siellä opimme. Aina sanoimme toisillemme. LK: Eli sä olet erittäin läheinen isäsi kanssa? H: Joo, koska mun isompi veli ei asunut meidän kanssa, vaan hänellä on vaimo ja lapsia. (H19: In, 2, m 18)

LK: Onko suhteessanne ollut käännekohtia, jolloin se (suhde äitiin) olisi selvästi muuttunut? H: Ei selvästi muuttunut, mutta se on tasaisesti kasvanut ja vahvistunut päivästä toiseen. Osa siitä on olleet nämä ongelmat ja vaikeudet, joita on ollut. Että esimerkiksi kun oli aika, että mun äiti oli Iranissa, minä olin Turkissa ja mun isä ja isoisä oli Yhdysvalloissa. Sit äiti tuli pikkuveljen kanssa Turkkiin ja minä olin Turkissa ja samaan aikaan isä ja isoisä oli Yhdysvalloissa. Ne Turkinkin ajat oli erittäin vaikeat, koska siinä oli jatkuvasti ongelmia. Pelkoa ja epävarmuutta ja nää kaikki oli jatkuvasti. Ja nää kaikki toi läheisyyttä. (H4: In, 13, m32)

Perheenjäsenten välisissä vuorovaikutussuhteissa korostuivat sosiaalisen tuen näkökulmasta elämänhallintaan liittyvä apu, kuten tulkkia apu, mutta myös hyväksytyksi tulemiseen liittyvät seikat, kuten empatian, välittämisen ja rakkauden osoittaminen. Haastateltavista moni tuli kulttuurista ja maasta, jossa perhe ja suku olivat olleet usein hyvin keskeisessä asemassa koko vuorovaikutusverkostoa ajatellen. Bastanin (2007) tutkimus teheranilaisten henkilökohtaisista vuorovaikutusverkostoista on otsikoitu osuvasti: Perhe ensin (Family comes first). Tutkimus kuvaa yli 300 teheranilaisen vuorovaikutusverkostojen eroja ja samankaltaisuuksia, mutta ennen kaikkea se osoittaa, kuinka keskeisessä asemassa perhe ja suku olivat iranilaisille. Tämänkin tutkimuksen osallistujista useat olivat Iranista ja myös muut tutkimuksen osallistujat korostivat perheen merkitystä heidän omassa kulttuurissaan, olipa se sitten iranilainen tai kongoilainen kulttuuri. Myös aiemmat tutkimukset osoittavat, että esimerkiksi Suo-

messa asuneiden kurdipakolaisten perheen ja suvun jäsenet muodostavat usein verkoston, joka on moniulotteinen ja sisältää monia ristikkäisiä ja päällekkäisiä suhteita (Valtonen 1998). Tähän tutkimukseen osallistuneiden vuorovaikutussuhteista koostuvat verkostot olivat moniulotteisia myös maantieteellisesti, sillä perheen ja suvun jäsenten väliset vuorovaikutussuhteet ulottuivat useisiin maihin. Vuorovaikutussuhteiden osapuolet saattoivat elää satojen, jopa tuhansien kilometrien päässä toisistaan ja seuraavassa alaluvussa käsittelen näitä etäsuhteiksi kutsuttuja suhteita hieman tarkemmin.

3.5 Etäsuhteet

Pakolaiset ovat aina uuteen maahan saapuessaan tilanteessa, jossa osa heidän aiemmin solmimistaan vuorovaikutussuhteista on niin sanottuja etäsuhteita (long-distance relationships). Etäsuhteen määrittelyssä on käytetty maantieteellisiä mittoja kuten maileja, kilometrejä tai maantieteellisiä rajoja, kuten osavaltioiden tai valtioiden rajoja. Guldner ja Swensen (1995, 313) määrittelevät etäsuhteen sellaiseksi, jossa *osapuolet asuvat niin kaukana, että käytännössä päivittäiset tapaamiset olisivat hyvin vaikeita tai mahdottomia*. Kun puhutaan suhteen etäisyydestä tai läheisyydestä, voidaan tietysti myös tarkastella suhteen laatua ja sitä, kuinka läheisiä tai etäisiä osapuolet kokevat olevansa toisistaan esimerkiksi mielipiteiltään, asenteiltaan tai ajatuksiltaan. Yleensä etäsuhteella viitataan kuitenkin maantieteelliseen välimatkaan.

Tässä tutkimuksessa tarkoitan etäsuhteilla maantieteellisesti toisistaan kaukana asuvien henkilöiden välisiä vuorovaikutussuhteita. Tutkimukseen osallistuneiden pakolaisten monet vuorovaikutussuhteet voitiin Guldnerin ja Swensenin (1995) määritelmän mukaisesti luokitella etäsuhteiksi sen perusteella, että vuorovaikutussuhteiden toinen osapuoli asui satojen tai jopa tuhansien kilometrien päässä. Useat pakolaisten vuorovaikutussuhteet täyttivät etäsuhteen kriteerit myös siitä syystä, etteivät pakolaiset olisi edes halutessaan päässeet päivittäin tapaamaan vuorovaikutuskumppaneitaan. Tämän kriteerin mukaisesti myös monet Suomessa asuneet ystävät ja sukulaiset olisi voitu nimetä etäsuhteiksi.

Pakolaisten etäsuhteisiin liittyi paljon kaipausta ja ikävää, mutta Suomessa asuvista sukulaisista tai ystävistä puhuttiin harvoin ikään kuin etäsuhteina. Keskusteltaessa etäsuhteiden kustannuksista pakolaiset raportoivatkin lähinnä niistä materiaalisista ja immateriaalisista rasitteista, joita kohtasivat pyrkiessään pitämään yhteyttä Euroopassa, Pohjois-Amerikassa, Aasiassa tai Lähi-idässä asuviin ystäviin ja sukulaisiin. Näin ollen, en tässä tutkimuksessa nimeä etäsuhteiksi pakolaisten Suomessa asuvia ystäviä ja sukulaisia. Osallistujien oman näkemyksen lisäksi osallistujilla oli periaatteellinen mahdollisuus matkustaa Suomen rajojen sisällä vapaasti niin tahtoessaan. Tällöin myös kasvokkaiset tapaamiset olivat mahdollisia ja huomattavasti helpommin järjestettävissä kuin maan rajojen ulkopuolelle ulottuvissa suhteissa. Sen sijaan ulkomailla tapahtuvat tapaamiset olivat monelle osallistujalle mahdottomia järjestää.

Tätä tutkimusta varten kerätty aineisto osoitti, että osallistujien perheiden tilanteet olivat hyvin erilaisia. Tunnusomaista pakolaisten perhe- ja sukulaissuhteille oli kuitenkin se, että ne ulottuvat useisiin maihin ja maanosiin. Se, pystyivätkö osallistujat pitämään yhteyttä lähtömaassaan oleviin sukulaisiinsa, riippui kuitenkin osallistujien elämäntilanteesta ja tilanteesta heidän lähtömaassaan. Monella oli perhettä ja sukulaisia maantieteellisesti lähellä, mutta mukana oli myös sellaisia henkilöitä, joilla ei oman ydinperheensä lisäksi ollut yhtään sukulaista, jonka kanssa he olisivat voineet olla yhteydessä.

Kahdeksassa haastattelussa pakolaiset kuvailivat sukulaissuhteita, jotka ulottuivat Euroopan eri kolkkiin, Yhdysvaltoihin, Kanadaan, Venäjälle, haastateltujen lähtömaihin tai maihin, joiden kautta he olivat tulleet Suomeen. Kuten seuraavat lainaukset osoittavat, haastateltujen etäsuhteille oli ominaista, etteivät ne useinkaan kohdistuneet vain yhteen lähtömaahan, vaan levittäytyivät moneen ilmansuuntaan ja monelle mantereelle.

H: Afghanistan, Pakistan, Germany (Haastateltava vastaa ensin itse englanniksi, jonka jälkeen tulkki jatkaa). Totta kai he ovat rakkaita. Että yksi veli on Saksassa perheen kanssa ja muut perheet ovat Afganistanissa ja sisko on kans Afganistanissa. Kolme serkkua Amerikassa. (H7: Af, <1, n 45)

H: Ympäri Euroopassa meillä on sukulaisia, esimerkiksi Norjassa meillä on niin paljon sukulaisia, että serkkuja. Ruotsissa, Ranskassa, Kanadassa ja ympäri maailmaa. (H10/1: In, 3, n 30)

LK: Ja isä on sitten jäänyt kotimaahan. H: Joo niin on.[---] Meillä on enemmän toivoa, että nämä veljet pääsis Suomeen, jotka on Turkissa. LK: Eli ketä teitä on sitten maailmalla? Missä teidän sukulaiset ovat? H: Kanadassa, Amerikassa, Australiassa paljon. Euroopassa ei ole paljon. Ruotsissa on muutamia vanhoja tuttavuuksia. (H11/2: In, 3, m 18)

Myös päiväkirja-aineisto osoittaa, että pakolaisten läheiset vuorovaikutussuhteet, kuten perheenjäsenten ja sukulaisten väliset suhteet, ulottuvat ympäri maailmaa. Olen koonnut päiväkirjoihin merkityt etäsuhdekontaktit taulukkoon 5. Koska kaikki vastaajat eivät olleet merkinneet ulkomaille suuntautuvien kontaktiensa kohdalle, olivatko yhteydenotot sukulaisten vai ystävien välisiä, taulukossa 5 ovat mukana kaikki ulkomaille suuntautuneet mainitut vuorovaikutustapahtumat. Kaikkien päiväkirjojen yhteenlaskettuja etäsuhdekontakteja kertyi viikon ajalle 45. Yhteensä päiväkirjoissa oli 298 merkintää erilaisista kohtaamisista, jolloin etäsuhteiden kontaktit olivat noin 15 % kaikista päiväkirjoissa raportoiduista kontakteista tutkimusviikon ajalta. Lukuja tarkasteltaessa on muistettava, että tutkimukseen osallistujat olivat merkinneet myös kaikki kauppareissut, lääkärikäynnit ja naapureiden kohtaamiset päiväkirjoihinsa.

Taulukossa 5 voimme nähdä, että päiväkirjoja täyttäneillä henkilöillä oli kontakteja kuluneella viikolla ainakin entisissä kotimaissaan asuviin sukulaisiin tai ystäviin Afganistanissa, Irakissa ja Iranissa. Tämän lisäksi sukulaisia ja ystäviä oli Jordaniassa, Pakistanissa ja Turkissa. Sukulaisia oli myös lähempänä Pohjoismaissa, kuten Norjassa, Ruotsissa sekä Tanskassa. Tämän lisäksi osallistujat olivat olleet yhteydessä Alankomaissa, Ranskassa, Saksassa, Yhdysvalloissa ja Kanadassa asuviin sukulaisiinsa ja ystäviinsä.

TAULUKKO 5 Päiväkirjamerkinnot etäsuuhdekontakteista

| Maanosat ja maat, joihin etäsuuhdekontaktit olivat | Kaikkien päiväkirjojen etäsuuhdekontaktit tutkimusviikon ajalta: |
|---|--|
| Eurooppa (Alankomaat, Iso-Britania, Norja, Ranska, Ruotsi, Saksa, Tanska) | 17 |
| Pohjois-Amerikka (Yhdysvallat, Kanada) | 6 |
| Lähi-itä (Irak, Iran, Jordania, Pakistan, Turkki) | 15 |
| Aasia (Afganistan) | 6 |
| Muut (Venäjä) | 1 |

Niillä vastaajilla, joilla oli päiväkirjoissaan merkintöjä kontakteista ulkomaille, oli keskimäärin kahdesta kolmeen etäsuuhdekontaktia viikon aikana. Kontaktit eivät kuitenkaan olleet jakautuneet näin tasaisesti, vaan vuorovaikutustapahumat etäsuhteissa vaihtelivat viidestä yhteen, osallistujasta riippuen.

Vaikka pakolaisten perheenjäsenen välisille vuorovaikutussuhteille olikin hyvin ominaista, että niistä useat olivat etäsuhteita, joukossa oli myös niitä, jotka eivät nimenneet mukanaan olevien tai samassa kaupungissa asuvien perheenjäsentensä lisäksi yhtään sukulaista, johon he olisivat kysyneet pitämään yhteyttä. Nämä haastateltavat tulivat Kongosta ja Burmasta, kuten seuraavien lainausten henkilöt, mutta myös Afganistanista. Näissä kaikissa maissa tilanne haastatteluhetkellä oli hyvin levoton ja epävaka.

H: Kongoon on mahdotonta pitää yhteyttä, joten siellä minulla ei ole kavereita tai sukulaisia. Sukulaisiin ei myöskään voi pitää yhteyttä. (H5: Ko, 3, n 30)

LK: Sinä siis jätit kaikki sukulaisesi jälkeesi. Pidätkö heihin yhteyttä? H: Kun oli Thaimaassa, pystyin pitämään heihin vähän yhteyttä. Mutta nyt Suomessa, olemme kovin kaukana sellaiseen kontaktiin. (H16: Br, 2, m 50)

Etäällä asuvien perheenjäsenten ja sukulaisten lisäksi tutkimukseen osallistuneilla oli paljon ystäviä, jotka asuivat muualla kuin Suomessa. Haastatteluissa mainitut Suomen ulkopuolelle ulottuvat ystävyys- tai kaverisuhteet oli mahdollista luokitella lähinnä kolmeen kategoriaan. Entisessä kotimaassa tai pakolaisleireillä asuneista ystävistä ja kavereista oli yhteensä seitsemän mainintaa, muissa maissa kuten Alankomaissa, Kanadassa, Norjassa, Venäjällä ja Yhdysvalloissa asuneista ystävistä oli 11 mainintaa. Maantieteellisistä rajoista piittaamattomia, muualla kuin Suomessa toteutuvia vuorovaikutussuhteita olivat erilaiset esimerkiksi teknologiavälitteisesti vuorovaikutuksessa olevat burmalaisen ja kurdien yhteisöt. Nämä yhteisöt mainittiin kolmessa haastattelussa. Kaikkiaan aineisto osoitti, että ylläpidettävien perheenjäsenten ja sukulaisten välisten etäsuhteiden lisäksi haastateltavilla oli runsaasti etäällä asuvia ystäviä, joiden kanssa yhteydenpito oli Suomessa asutuista vuosista huolimatta suhteellisen vilkasta. Ystävyys-suhteita tarkastelen seuraavassa luvussa ja etäsuhteiden yhteydenpitoon palaamme luvussa 7.4, jossa käsittelen vuorovaikutussuhteiden ylläpitämistä laajemmin.

3.6 Koonti perheenjäsenten ja sukulaisten välisistä vuorovaikutussuhteista

Tutkimukseen osallistuneilla pakolaisilla oli monenlaisia perheitä. Suurin osa asui ydinperheensä kanssa, mutta lähes kaikissa perheissä oli myös jäseniä, jotka eivät syystä tai toisesta asuneet samassa taloudessa haastateltavien kanssa. Mukana oli myös yksinhuoltajia ja heidän perheenjäseniään. Haastatelluista neljä ja päiväkirjoja täyttäneistä kaksi asui joko yksinään tai puolisonsa kanssa kahden. Perheenjäsenten lisäksi tässä luvussa on käsitelty sukulaisuussuhteita. Useiden haastateltujen perheenjäseniä ja sukulaisia asui jopa samassa kaupungissa mutta myös muualla Suomessa. Toisaalta joukossa oli niitä, joilla ei ollut mahdollisuuksia pitää yhteyttä yhteenkään sukulaiseen tai perheenjäsenensä oman ydinperheensä tai lastensa lisäksi. Näitä poikkeuksia lukuun ottamatta oikeastaan kaikkein muiden haastateltavien perhesiteet ulottuivat myös maantieteellisten rajojen yli. Sukulaisia osallistujilla oli lähtömaissaan, ympäri Eurooppaa, eri Aasian maissa ja Pohjois-Amerikassa. Etäsuhteet perheessä tai sukulaisten kesken olivatkin lähes kaikkien osallistujien arkipäivää.

Tutkimukseen osallistuneiden pakolaisten perheet olivat hyvin erilaisia, mutta tästä huolimatta perheenjäsenten kesken haastateltavat kertoivat antavansa ja vastaanottavansa paljon sosiaalista tukea. Ennen kaikkea emotionaalinen tuki nousi merkitykselliseksi tilanteessa, jossa suru taakse jääneistä omaisista oli kova ja uudessa maassa oli uuden kielen lisäksi myös paljon muuta opittavaa.

Osallistujien parisuhteita tarkasteltaessa yhteiset kokemukset nousivat hyvin tärkeiksi toisen tilanteen ymmärtämisen kannalta. Tätä kautta myös sosiaalisen tuen antaminen ja vastaanottaminen koettiin helpommaksi parisuhteessa, jossa oli tunnettu jo vuosia ja koettu yhdessä usein hyvinkin stressaavia, jopa traumaattisia tapahtumia. Ne osallistujat, joilla oli puoliso mukanaan, raportoivatkin saavansa paljon sosiaalista tukea nimenomaan kumppaniltaan. Parisuhteissa oli varmasti myös haasteita ja ongelmia, mutta tässä aineistossa ne eivät nousseet voimakkaasti esille esimerkiksi poikkeuksellisen suurina avioerolukuina osallistujien keskuudessa. Osallistujista kaksi oli eronnut avio- puolisostaan, mutta heidän kanssaan emme keskustelleet eroihin johtaneista syistä. Yhdessä haastattelussa tuli selkeästi ilmi parisuhteessa olleita ongelmia ja sosiaalisen tuen puuttuminen kyseisessä suhteessa nousi esille haastateltavan hyvinvointiin negatiivisesti vaikuttavana tekijänä.

Osallistujien parisuhteissa yhteisen taustan ja kielen merkitystä ei voida tässä tutkimuksessa ohittaa. Toistaiseksi yksinään elävät mutta parisuhteesta haaveilevat henkilöt kokivat että heistä olisi mukavaa kyetä ilmaisemaan itseään äidinkielellä, jolla esimerkiksi tunteiden ilmaisu tuntui luontevimmalta. Tämä siitäkkin huolimatta, että henkilöllä ei periaatteessa ollut mitään monikulttuurista parisuhdetta vastaan. Sekä oletetun että koetun samankaltaisuuden, kuten samankaltaisten kokemusten, onkin todettu olevan yhteydessä koettuun attraktiivisuuteen (Montoya, Horton & Kirchner 2008). Lisäksi koetun saman-

kaltaisuuden on ajateltu helpottavan sosiaalisen tuen antamista (Albrecht & Adelman 1987). Voidaan pitää hyvin luonnollisena, että pakolaisten parisuh-teissa yhteisen historian ja yhteisen kielen nähtiin helpottavan sosiaalisen tuen antamista ja vastaanottamista, ja samasta maasta kotoisin oleva, samaa kieltä puhuva ja samankaltaisia kokemuksia läpi käynyt puoliso nähtiin attraktiivise-na vaihtoehtona.

Lasten ja heidän vanhempiansa välisissä vuorovaikutussuhteissa on ai-neiston mukaan havaittavissa molemminpuolista vaikuttamista ja riippuvai-suutta. Päätöksiä lähtemisestä ja jäämisestä tehtiin ja harkittiin nimenomaan punniten sitä, mikä olisi vanhempien mielestä lasten etujen mukaista. Oma ikä-vä sukulaisten ja ystävien luo entiseen asuinympäristöön oli monien haastatel-tavien mukaan kova. Paluusta haaveiltaessa todettiin kuitenkin, että lapset oli-vat usein rakentaneet elämäänsä ja vuorovaikutussuhteitaan Suomeen, ja heille muutto takaisin vanhempien entiseen kotimaahan olisi merkinnyt monista asi-oista luopumista. Kun vanhemmat olivat muuttaneet uuteen maahan ajatellen lähinnä lastensa etuja, haasteeksi olisivat voineet muodostua vanhempien kovat odotukset lasten pärjäämisestä uudessa ympäristössä. Odotuksia lasten pär-jäämiselle oli oletettavasti siksikin, että moni vanhempi kertoi oman onnellisuu-tensa ja sopeutumisen uuteen ympäristöön olevan kiinni nimenomaan lasten menestymisestä uudessa yhteiskunnassa ja ympäristössä. Tämä ei kuitenkaan näyttänyt nousevat merkittäväksi ongelmaksi haastateltujen perhesuhteissa.

Lapset ja heidän vanhempansa näyttivät oppivan suomen kieltä hieman eri tahtiin. Selityksenä pidettiin aikuisten oletettua huonompaa oppimiskykyä, mutta myös sitä, että lapset olivat tutustuneet koulussa ja päiväkodissa suoma-laisiin ja näin heillä oli myös enemmän mahdollisuuksia harjoitella uutta kieltä. Myös aiemmat tutkimukset tukevat haastatteluista nousutta näkemystä siitä, ettei lasten ja aikuisten eritahtisessa kielen oppimisessa ole kysymys yksin-omaan erilaisesta oppimiskyvystä, vaan siitä, että maahanmuuttajien lapset ovat yleensä enemmän yhteydessä ympäröivän yhteiskunnan edustajien kanssa (Nguyen & Williams 1989; Portes 1997).

Muutammat vanhemmat olivat hieman huolissaan lastensa omaksumista suomalaisista tavoista erityisesti lasten ja heidän vanhempiansa välisessä kans-sakäymisessä. Heidän mielestään suomalaiset lapset eivät esimerkiksi osoitta-neet kunnioitusta vanhempiaan kohtaan. Tutkimuksen osallistujat olivat usein tottuneet erilaisiin sanallisen ja sanattoman viestinnän keinoihin osoittaa kun-nioitusta sukupolvien välisessä vuorovaikutuksessa. Suomalaisten tavat esi-merkiksi opettajien puhuttelussa tai katsekontakti vieraiden henkilöiden välillä saatettiin kokea hämmentävinä.

Haastattelemani nuoret kertoivat omalta osaltaan käyttäytyvänsä kuten kuka tahansa nuori, eivätkä he välttämättä halunneet jakaa kaikkia asioita van-hempiensa kanssa. Samaan aikaan, kun nuoret ja lapset kävivät läpi vanhempi-ensa kanssa kaikkien lasten ja heidän vanhempiansa välisiin suhteisiin kuuluvia muutoksia ja vaiheita, pakolaistaustaisten nuorten ja lasten oli myös tasapai-noiltava isoista elämänmuutoksista johtuvien ilmiöiden ja asioiden kanssa. Näistä uuden kielen oppiminen ja neuvottelu erilaisista kulttuurisista toiminta-

tavoista nousivat tässä tutkimuksessa selvästi esille haasteina, joista haastateltavat olivat perheessään joutuneet kohtaamaan.

Aiemmat tutkimukset osoittavat, että vaikka nuoret identifioituvat ympäröivään yhteiskuntaan, se ei kuitenkaan välttämättä heijastu heidän perhearvoissaan. Suomessa asuvien venäläisten nuorten perhearvoja tutkineet Jasinskaja-Lahti ja Liebkind (2000) ovat todenneet, että perinteisten perhearvojen hyväksyminen liittyy nuorten ja heidän vanhempiensa välisen suhteen laatuun. Ne maahanmuuttajanuoret, jotka kokivat suhteensa vanhempiensa olevan tukea antava, hyväksyvä ja toimiva, kannattivat enemmän myös vanhemmilleen tärkeitä perhearvoja. Vanhempien tuella ja ymmärryksellä onkin todettu olevan ratkaiseva merkitys maahanmuuttajanuoren psyykkiselle hyvinvoinnille (ks. Liebkind & Jasinskaja-Lahti 2000.) Myös lapsista on tehty samansuuntaisia havaintoja, ja erilaisen kulttuurin keskellä kasvaneiden lasten turvallisuudentunne on usein kiinni vanhempien hyvinvoinnista ja läsnäolosta (Junkkari, K. & Junkkari, L. 2003).

Kaikkiaan temahaastatteluaineisto osoitti, että lasten ja heidän vanhempiensa vuorovaikutussuhteet toimivat vastavuoroisesti. Kun lapset voivat hyvin, vanhemmat kertoivat olevansa tyytyväisiä ja päinvastoin. Suhteissa raportoitiin olevan ristiriitoja ja neuvottelua vaativia tilanteita, jotka koskivat eritah-tista kielen oppimista ja kulttuuristen arvojen omaksumista. Aineistosta esille nousseita neuvottelua vaativia aiheita olivat erilaiset kulttuuriset traditiot yhteyden pitämisessä sukulaisten kanssa tai vanhempien kunnioituksen osoittamisessa. Toisaalta erilaiset haasteet saattoivat myös lujittaa perhesiteitä, kun osapuolet saivat ja vastaanottivat monipuolista sosiaalista tukea toisiltaan, sekä kohtasivat ongelmia yhdessä ja jakoivat näin ainutlaatuisia selviytymiskoke-muksia.

Myös suomalaisessa pakolaispolitiikassa perheen merkitys on pyritty huomioimaan. Pakolaiset sekä henkilöt, joiden oleskelulupa perustuu suojelun tarpeeseen, voivat periaatteessa saada perheensä Suomeen. Alaikäinen hakija voi tuoda Suomeen vanhempansa ja alaikäiset naimattomat sisaruksensa. Perheenyhdistämisprosessi on kuitenkin pitkä ja kestää usein parikin vuotta. Suomen Työministeriön mukaan vuonna 2003 Suomeen saapui 293 henkilöä perheenyhdistämisten kautta (Työministeriö 2004). Perheen yhdistämiseen pyrkivästä politiikasta huolimatta pakolaisten perheet ovat usein vajaita esimerkiksi siitä syystä, etteivät kaikki perheenjäsenet täytä Työministeriön kriteerejä perheelle. Perheet eivät esimerkiksi voi saada täysi-ikäisiä lapsiaan Suomeen automaattisesti. Pakolaisten perheet olivat vajaita myös siksi, että jotkut perheenjäsenet ovat joko kadonneet tai kuolleet. Samalla kun voimme todeta, että tämän tutkimuksen haastateltujen perheissä perheenjäseniltä saatiin paljon sosiaalista tukea, kaikki haastattelemani perheet ja perheenjäsenet joutuivat myös samaan aikaan selviytymään menetettyään perheenjäseniään ja tähän aiheeseen palaan tarkemmin luvussa 6, joka käsittelee menetettyjä vuorovaikutussuhteita.

Lopuksi onkin todettava, että vaikka tämä luku on esitelty haasteita ja ongelmia, joita haastattelemani pakolaisten perheenjäsenten väliset vuorovaikutussuhteet olivat kohdanneet, ei tämä kuitenkaan tarkoita sitä, että suhteet

olisivat voittopuolisesti olleet ongelmallisia. Päinvastoin, perheenjäsenet olivat useimmille haastatelluille voimavara ja monipuolisen sosiaalisen tuen lähde. Tämä tutkimus osoitti, että haastateltavien perheenjäsenten väliset vuorovaikutussuhteet tarjosivat monipuolista sosiaalista tukea. Perheestä saatiin tukea ja apua käytännön asioissa, kuten tulkkausta vaativissa tilanteissa, ja emotionaalistikin. Perheenjäsenet olivat poikkeuksetta niitä, jotka saivat haastateltavat kokemaan itsensä tärkeiksi, rakastetuiksi ja arvokkaiksi. Aineistossa oli useita esimerkkejä siitä, kuinka yhdessä kohdatut haasteet ja ongelmat olivat vahvistaneet vuorovaikutussuhdetta esimerkiksi äidin ja hänen poikansa välillä. Stressaava elämäntilanne ja siitä selviytyminen olivat haastateltavien mukaan tuoneet syvyyttä ja ennen kokematon läheisyyttä heidän perhesuhteisiinsa.

4 YSTÄVYYSSUHTEET

Ystävyyttä on kuvattu sitoutumiseksi, jossa ei ole primäärisiä siteitä (Weiss 1998), ei romanttisia piirteitä (Blieszner & Adams 1992) eikä se välttämättä liity sukulaisuussuhteeseen (Fehr 1996). Hays (1988, 395) määrittelee ystävyyssuhteen *kahden ihmisen vapaaehtoiseksi riippuvuussuhteeksi, jossa osapuolet pyrkivät toteuttamaan sosiaalis-emotionaalisia tarpeitaan*. Myös Blieszner ja Adams (1992) puhuvat ystävyyssuhteen vapaaehtoisesta luonteesta ja haavoittuvuudesta, koska kyseistä suhdetta eivät sido mitkään institutionaaliset siteet.

Tässä luvussa tarkastellaan pakolaisten ystävyyssuhteita sekä päiväkirja-että teemahaastatteluaineiston perusteella. Aineiston avulla kuvaan, millaisia ystävyyssuhteita pakolaisilla oli. Tämä luku vastaa myös kysymykseen, mikä merkitys ystävyyssuhteilla on pakolaisille. Kysymykseen haetaan vastausta tarkastelemalla, mitä haastateltavat kokivat ystävyyssuhteistaan saavansa tai mistä he kokivat jäävänsä paitsi, jos heillä ei mielestään ollut tarpeeksi ystäviä.

Suurin osa haastattelimistani pakolaisista kertoi, että heillä oli elämässään vähintään yksi henkilö, jota he kutsuivat ystäväkseen. Muutamalla haastatelluista näitä ystäviä oli vain se yksi, toisilla muutamia. Osa haastateltavista kuvasi haastattelutilanteessa useiden kymmenien, jopa satojen ihmisten muodostamaa verkostoa erilaisia ystäviä, kavereita ja tuttaviam. Tutkimuksessa oli mukana myös muutama henkilö, joilla ei näyttänyt olevan sellaisia hyviä ystäviä, joiden kanssa olisi voitu pitää yhteyttä säännöllisesti. Teemahaastatteluista yhdessä kävi ilmi, ettei haastateltavalla ollut ketään, kenen kanssa olisi voinut puhua suruistaan ja murheistaan. Myös päiväkirjoja täyttäneistä yhden henkilön merkinnät antavat olettaa, ettei hänellä kyseisen viikon aikana ollut yhtään kontaktia, joka olisi voitu luokitella ystävien väliseksi vuorovaikutukseksi. Tämä ei toki tarkoita sitä, etteikö henkilöllä olisi ollut hyviä ystäviä. Päiväkirjojen palautuksen yhteydessä tehdyssä lyhyessä haastattelussa kävi kuitenkin ilmi, ettei tällä nuorella naisella ollut juurikaan ystäviä, joiden kanssa olisi voinut viettää aikaansa. Haastateltujen pakolaisten raportoimat ystävyyssuhteet siis vaihtelivat määrällisesti mutta myös laadullisesti.

4.1 Ystäviä, kavereita ja tuttavvia

Eritasoisten ystävyysuhteiden välisiä eroja ei ole kovin helppo osoittaa ja määrittellä. Hays (1988) on jakanut ystävyysuhteet kolmeen tasoon sen mukaan, kuinka läheisinä erilaisia ystäviä pidetään. Hänen mukaansa henkilöä voidaan pitää tuttavana (casual friends), ystävänä (close friend), tai sitten ihmisillä voi olla niin kutsuttuja parhaita ystäviä (best friends), joita pidetään ystävästä ja kavereussuhteista kaikkein läheisimpinä. Dainton, Zellej ja Langan (2003), sekä Johnson, Wittenbegr, M. Villagran, Mazur ja P. Villagran (2003) ovat tarkastelleet lähinnä yhdysvaltalaisia tutkimuksia ystävyysuhteista ja todenneet, että nämä kolme ystävyden tasoa näyttäisivät olevan laajasti käytössä. Erilaisia tai eritasoisia ystävyysuhteita on kategorisoitu siis sen mukaan, kuinka läheisenä erilaisia ystäviä on pidetty.

Aivan kuten Hays (1988), myös tähän tutkimukseen osallistuneista moni kuvaili erilaisia ystäviään parhaiksi ystäviksi, ystäviksi ja kavereiksi tai tuttaviksi, kuten seuraavasta lainauksesta voi nähdä.

LK: Millainen ihminen on ystävä? H: Eli vain ystävä, vai tarkoitat paras ystävä? LK: Vaikka se paras ystävä. H: Kun minä olen ulkomailla, minä harvoin valitsen, mutta silloin valitsen kaksi tai kolme, jotka ihan kuin minun omassa kodissa on. Eli minulla on täällä yksi paras ystävä. Se voi tulla neljältä aamulla minun kotiin tai mitä minä voisin sanoa. [---] Mutta kaveri. Se on minulle sillä lailla, että mä jos minulle tulee tyhjä olo ja haluan mennä johonkin ja ei ole ketään ja silloin kaveri tulee tilalle. Tuttu on eri asia. [Tutuille] minä vaan moikkaan. (H18: Tu, 13, n 35)

Johnson kumppaneineen (2003) toteaa, että eritasoiset ystävät, kuten parhaat ystävät, läheiset ystävät ja tuttavat eroavat toisistaan lähinnä siinä, kuinka paljon suhteessa tapahtuu itsestäkertomista, kuinka ennustettavana toisen osapuolen käyttäytymistä pidetään, kuinka tärkeitä suhteesta saatavat hyödyt ja siihen kuluvat resurssit ovat, sekä siinä, miten eri ystävyysuhteita ylläpidetään. Dainton, Zellej ja Langan (2003) sekä Johnson kumppaneineen (2003) ovat kuitenkin todenneet, että on mahdotonta selkeästi rajata erilaisia ystävyden tasoja, sillä ihmiset määrittelevät ystäviään niin eri tavoin. Erilaisten tuttavien ja kavereiden välisen eron tekeminen oli myös haastateltavien mielestä haasteellista, kuten seuraava lainaus osoittaa.

H: Tämä on vähän hankalaa, että ketkä sijoittuvat tähän lähelle, ja ketkä taas vähän kauemmas. [---] Mun mielestä kaikki tuttavat ovat kyllä ihan samanarvoisia ja samassa asemassa. Vain se, ketkä ovat rakkaita, joita ovat mun lapset. [---] Ja sitten mun mieheni täällä. Ja sitten mun siskokset ja sitten veljekset. LK: Eli sulla se suku sijoittuisi siihen lähelle, ja sitten vasta kaverit ja ystävät? H: Just niin ja sitten vasta ne ystävät ja tuttavat, että sillä tavalla. (H9: In, 12, n 35)

Suurin osa haastateltavista kuvaili tilannettaan niin, että heillä oli muutama (tai yksi) hyvä ystävä ja sen lisäksi eri määriä ystäviä, kavereita ja tuttavvia. Kulttuurin ja erilaisten kulttuuristen arvojen, asenteiden, normien ja toimintatapojen on katsottu vaikuttavan ystävyysuhteiden syntyymiseen ja ylläpitämiseen. Esimerkiksi se, ketä kutsutaan ystäväksi ja miten ystävien oletetaan käyttäytyvän, tai

mitä ystävyys edellyttää tai velvoittaa, voi vaihdella kulttuurista toiseen (esim. Maeda & Ritchie 2003; Way & Chen 2000; Way, Cowal, Gingold, Pahl & Bissessar 2001). Kuten alla olevan lainauksen haastateltavakin, muutamat osallistujista olivat kiinnittäneet huomiotaan siihen, että sanalla *ystävä* saattoi olla erilaisia merkityksiä eri kielissä.

H: Erilaiset tavat ja elämän arvot ja mitä sitten tämä ystävä sana merkitsee. Ystävä sana persiaksi on erittäin voimakas sana. Mutta [Suomessa] kadulla voi ihan hyvin kävellä ja olla vaikka jonkun kanssa ystävä ja kuukaudessa vaikka kerran näkis. Mutta hän on hyvä ystävä. Mutta meille on suurin piirtein edes tuttava, jos mä näkisin kerran kuukaudessa vain kadulla tai kirjoittaisin tekstiviestin, 'hei mitä kuuluu?', ja vastaisin 'kiitos hyvää, entäs sinä?' Ja sitten se jää siihen, että sitten taas kuukauden päästä toinen kirjoittaa, 'mitä kuuluu?'. [---] Että se ystävyys, se sanan merkitys, on meillä aivan eri. Se kestää pidemmän aikaa, että meikäläinenkin täällä ymmärtää, että se ystävyys sana täällä ei merkitse sitä, mitä se minulle merkitsee ja odotukset läheskään sitä, mitä mä odottaisin mun ystävältä. (H4: In, 13, m 32)

Teemahaastatteluja tehdessäni törmäsin myös muihin kielellisiin eroihin siinä, millaisia termejä erilaisista ystävästä käytetään. Kahdessa haastattelussa kävi ilmi, ettei haastattelussa käytettävässä kielessä joko haastateltavan tai tulkin mukaan tehty eroa ystävä ja kaverin välille. Molemmissa haastatteluissa termi *kaveri* oli vieras, ja, kuten seuraavassa lainauksessa näkyy, tulkki tai haastateltavakaan eivät löytäneet vastaavaa sanaa kyseisissä haastatteluissa käytetystä albanian kielestä.

LK: Miten määrittelisit ystävä ja miten se eroaa kaverista? Tulkki: Nyt tuli vaikea. Eikö ne ole sama? H: Joo en minä tiedä. Minusta ne on sama. LK: Monta kertaa määrittellään, että kaveri ei ole niin läheinen, eikä hänelle esimerkiksi kerrota ihan kaikkia asioita itsestä. H: Se on sama merkitys, kaveri tai ystävä. Kaikki ovat ystäviä. Olen hänen kanssaan ja kerron kaikista asioista. (H6: Ks, 3, m 20)

Sen lisäksi, että haastateltavista monet jaottelivat ystäviään tuttaviiin, kavereihin, ystäviin ja parhaisiin ystäviin, usein ystävästä ja kavereista puhuttiin mainitsemalla erilaisia ryhmiä. Parhaista ystävästä puhuttiin usein yksilöinä, mutta vähemmän läheisinä pidetyistä henkilöistä, kavereista ja tuttavista kerrottiin usein mainiten jokin laajempi ryhmä tai yhteisö, johon haastateltava kaverinsa tai tuttavansa assosioi.

Ystäviä ja kavereita koskevissa vastauksissaan haastateltavat kertoivat usein esimerkiksi, että suurin osa heidän kavereistaan oli kurssikavereita, tai että eniten he viettivät aikaansa "omanmaalaistensa kanssa". Useimmin mainitut ryhmät tai yhteisöt olivat afgaanit, iranilaiset ja kurdit. Tämän lisäksi moni oli saanut ystäviä kurssikavereista ja työkavereista omasta tilanteestaan riippuen. Muutamat haastattelemani pakolaiset olivat aktiivisesti mukana erilaisissa järjestöissä ja harrastusryhmissä. Myös tätä kautta saaduista ystävyysuhteista puhuttiin usein koko ryhmä mainiten. Haastateltavien vastausten perusteella luokittelin taulukossa 6 esitettävät kategoriat, jotka kuvaavat teemahaastatteluihin osallistuneiden ystäviä, kavereita ja tuttavii. Taulukkoon 6 on otettu mukaan ainoastaan Suomessa asuvat ystävät, kaverit ja tuttavat.

TAULUKKO 6 Teemahaastatteluihin osallistuneiden ystävät, kaverit ja tuttavat

| Ystävävien, kavereiden ja tuttavien edustamat kategoriat: | Mainintoja yhteensä: |
|--|----------------------|
| ”Maanmiehet ja -naiset” | |
| Afgaanit | 8 |
| Albanialaiset ja kosovalaiset | 1 |
| Burmalaiset | 2 |
| Iranilaiset | 3 |
| Turkkilaiset | 2 |
| Etniseen taustaan, kansallisuuteen tai uskontoon liittyvät ryhmät | |
| Kurdit (”arabialaiset”) | 5 |
| Kristitty kirkko | 2 |
| Muut maahanmuuttajat | 2 |
| Ystäväperhe toiminnan kautta tulleet suomalaiset ystävät ja tuttavat | 4 |
| Työn, opintojen ja harrastusten kautta tulleet suhteet | |
| Opiskelu ja ”kurssikaverit” | 18 |
| Työtoverit ja tuttavat (myös työharjoittelusta) | 12 |
| Harrastusten kautta tulleet ystävyys- ja kaverisuhteet sekä tuttavat | 9 |
| Naapurit | 3 |

Taulukossa 6 ovat haastatteluista esille nousseet erilaisia ystäviä edustavat kategoriat. Kategoriat tiivistyivät haastatteluaineistosta löytyvien mainintojen perusteella. Mukana eivät luonnollisestikaan ole kaikki haastateltavien ystävyys-suhteinaan pitämät vuorovaikutussuhteet, vaan taulukossa 6 esitettävät maininnat on kerätty haastatteluista osoittamaan lähinnä sitä, mistä ystäväkategorioista haastateltavat enimmäkseen puhuivat. Taulukkoa 6 tarkasteltaessa ja tulkittaessa on hyvä pitää mielessä, että kategoriat voivat osin olla myös päällekkäisiä. Henkilö, joka kertoi esimerkiksi suurimman osan ystävistään olevan muita afgaaneja, saattoi haastattelun edetessä kertoa myös kurssikavereistaan. Usein käytännössä nuo kurssikaverit olivat muita Afganistanista tulleita pakolaisia. Kuvatun kaltaisessa tilanteessa olen tehnyt merkinnät sekä afgaanit että kurssikaverit kategorioihin. Taulukon tarkoituksena ei ole eritellä yksittäisten vuorovaikutussuhteiden määrää, vaan tarkastella ylipäätään sitä, millaisia kategorioita vastaajien ystävät edustivat.

Taulukosta 6 voidaan nähdä, että ystävät, kaverit ja tuttavat jakautuivat kolmeen yläkategoriaan, jotka olivat 1) maanmiehet ja -naiset, 2) etniset, kansallisuuteen tai uskontoon liittyvät ryhmät tai yhteisöt, sekä 3) työhön, opintoihin ja harrastuksiin liittyvät ystävät, kaverit ja tuttavat. Lisäksi mukana oli kategoria, joka oli pieni, mutta erottui silti omakseen: tämä kategoria olivat naapurit,

ja koska kaikista haastatteluista ei voi päätellä naapureiden kansallisuutta, etnistä taustaa tai muuta tekijää, joiden perusteella kyseiset suhteet olisi voitu sijoittaa muihin kategorioihin, ne liitettiin mukaan omana kategorianaan. Tarkastelen myöhemmin haastateltavien heikkoja vuorovaikutussuhteita tarkemmin, mutta tässä yhteydessä voin todeta, että joillekin haastateltaville oli tärkeää mainita, että he olivat saaneet ystäviä ja kavereita myös naapureistaan.

Kuten taulukosta 6 voi nähdä, opiskelu- ja kurssikaverit olivat ylivoimaisesti useimmin mainittu kategoria. Tämän lisäksi työtoverit ja tuttavat, sekä työharjoittelun kautta syntyneet vuorovaikutussuhteet olivat näkyvässä roolissa pakolaisten ystävyysuhteita ajateltaessa. Aineisto osoitti, että työ ja harjoittelupaikan merkitys ei ollut pakolaisille ainoastaan siinä, että sitä kautta he pääsivät osaksi yhteiskuntaa maksamalla veroja ja saivat mielekästä tekemistä itselleen. Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoista oli se, että työ ja harjoittelupaikan kautta osallistujat usein solmivat ystävyysuhteitaan.

Monelle tutkimukseen osallistuneelle omaa etnistä tai kansallista ryhmää edustavat henkilöt olivat niitä, joilta haastateltavat kertoivat saavansa tukea ja apua. Kuten taulukosta 6 on nähtävissä, suurin osa haastatteluista nimesi erilaisia etnisiä tai kansallisia ryhmiä niiksi, joita heidän ystävänsä pääasiallisesti edustivat. Kuten seuraavien lainausten haastateltavatkin, tämän tutkimuksen osallistujista suurin osa nimesi läheisimmiksi ystävikseen ja kavereikseen muita maahanmuuttajia ja oman etnisen tai kulttuurisen ryhmänsä edustajia.

H: Joo tota niin suomalaisten kanssa on vain ja ainoastaan yks tuttava, ei ole muuta kuin yks. Muiden afgaani- ja afrikaanilaisten kanssa ollaan kyllä tavallaan, otetaan yhteyttä. Ja jos saa työtä tai jos on sairauksia tai ongelmia, tottakai yritämme auttaa toisiamme. (H2: Af, <1, n 45)

LK: Onko sinulla muita tuttavuuksia ja ystäviä Jyväskylässä? H: On, minulla on kurssikavereita. He kaikki ovat hyviä ystäviä, mutta kaikki ovat ulkomaalaisia. (H3: Tu, 4, m 50)

LK: Ketkä ovat sinulle läheisimpiä ihmisiä? H: Kai se on sitten se oma perhe ja siskon miehet on täällä myös ja he ovat myös. Ja sitten ovat nämä muut Albaniasta ja Kosovosta tulleet ihmiset, että enemmän heidän kanssaan vietän aikaa. He ovat läheisimpiä. (H6: Ks, 3, m 20)

Tutkimukseni tavoite on kuvata yhtäältä sitä, mikä näyttäisi oleva ilmiölle tyyppillistä, mutta samaan aikaan haluan korostaa sitä, että pakolaisten vuorovaikutussuhteisiin, kuten ystävyysuhteisiin, liittyy paljon toisistaan poikkeavia tapoja olla ja elää. Vaikka olen tässä luvussa tuonut esille, että suurimmalla osalla haastatteluista pakolaisista oli lukumäärällisesti enemmän omaa etnistä tai kansallista ryhmää edustavia ystäviä ja kavereita, tai ystäväpiiri koostui pääasiallisesti muista ulkomaalaisista, mukaan mahtui myös poikkeuksia, kuten alla oleva lainaus osoittaa.

H: Eli minulla on nyt paljon turkkilaisia kavereita jotka me tavataan [---] Se on aivan upeaa! [---] LK: Onko sulla muuten täällä Jyväskylässä paljon ystäviä ja tuttavuuksia? H: Jyväskylässä suomalaisia ystäviä on enemmän jostain syystä, jos puhutaan totta. Mutta myös turkkilaisiakin on pari tosi hyvää kaveria. (H18: Tu, 13, n 35)

Kim (2001) olettaa, että ajan kuluessa maahanmuuttajan vuorovaikutusverkot sisältävät yhä enemmän myös valtaväestöä edustavia henkilöitä. Vertailtaessa Suomessa asuvien maahanmuuttajien ystävyyssuhteista kertovia tai niitä sivuavia tutkimuksia Suomessa vietetty aika ei kuitenkaan näyttäisi selittävän suomalaisten ystävien määrää. Salminen (1997) toteaa, että vuorovaikutussuhteita suomalaisten kanssa kyllä arvostetaan pakolaisten keskuudessa, mutta usein koetaan, ettei niitä ole helppo solmia. Suomessa asuvat yksinäiseksi itsensä kokevat maahanmuuttajat selittävät ystävyyssuhteiden puuttumista ja yksinäisyyttään esimerkiksi heikolla kielitaidolla tai yhteisen kielen puuttumisella (Pohjanpää 2003). Toisaalta myös suomalaisten negatiivisia asenteita ulkomalaisia kohtaan pidetään selityksenä sille, miksi erityisesti ystävyyssuhteita suomalaisten kanssa ei kovin helposti synny (Ekholm 1994; Salminen 1997). Ekholm (1994) on kirjannut tapauksia, joissa syrjintää kokeneet pakolaiset kertoivat, etteivät edes haluaisi suomalaisia ystäviä ja pitivät koko ajatusta suomalaisista ystäväistä naurettavana ajatellessaan, että kuka nyt haluaisi ystävystyä kiusaajansa kanssa.

Suomessa tehdyt tutkimukset osoittavat, ettei monikaan jopa vuosia Suomessa asunut pakolainen tai maahanmuuttaja nimeä läheisimmiksi ystävikseen suomalaisia valtakulttuurin edustajia, vaan vuorovaikutussuhteet suomalaisten kanssa ovat usein ohuita ja perustuvat viranomaisuuksiin tai järjestettyihin ystäväperheisiin. Usein pakolaisten mahdollisuudet solmia vuorovaikutussuhteita suomalaisten kanssa näyttäisivät liittyvän valmiiksi organisoituihin yhteyksiin, työpaikalle tai koulutustilanteisiin, kuten kielikursseihin tai ammatilliseen koulutukseen. (Alitolppa-Niitamo 1994; Ekholm 1994; Forsander 2002; Hyttinen & Tikkanen 1997; Romakkaniemi 1997; Salminen 1997; Valtonen 1994; 1998.)

Teemahaastatteluihin osallistuneista pakolaisista osa kertoi, että heillä oli suomalaisia ystäviä. Jotkut sanoivat, etteivät he tehneet eroa suomalaisten ja muiden ystäviensä välille, enkä haastatteluissa aina kysynytäkään erikseen, oliko haastateltavilla nimenomaan suomalaisia ystäviä. Kaikesta huolimatta teema nousi haastatteluissa esille, sillä suurin osa haastatelluista kertoi, että heillä oli ehkä muutama suomalainen ystävä ja loput olivat muita maahanmuuttajia, kuten seuraavan lainauksen yli kymmenen vuotta Suomessa asunut haastateltava totesi.

H: Kyllä voin sanoa että maahanmuuttajat ovat kaiken kaikkiaan keskenään enemmän kuin suomalaisten kanssa. Jokaisella maahanmuuttajalla voi olla yks kaks suomalaista ystävää, mutta maahanmuuttajalla on 15 maahanmuuttajaystävää. [...] Enemmän tämä verkosto on maahanmuuttajien kesken kuin maahanmuuttajien ja suomalaisten kesken. (H4: In, 13, m 32)

Päiväkirjoissa oli ainoastaan kaksi merkintää vuorovaikutustapahtumasta muiden kuin viranomaisina toimivien suomalaisten kanssa. Päiväkirjoista käy ilmi, että tutkimusviikon aikana vain kahdella osallistujista oli ollut kontakteja suomalaisten kanssa. Päiväkirjoja täyttäneet viettivät päivästänsä suurimman osan kurssilla, jossa ainut suomalainen oli heidän opettajansa. Vapaa-aikaansa he tuntuivat viettävän kotitöiden ja opintojensa parissa pitäen yhteyttä lähinnä

samanmaalaisten tai samaa etnistä taustaa edustavien henkilöiden kanssa. Kaikkiaan aineisto osoittikin, että viikon aikana tavatuista ystävistä ylivoimaisesti suurin osa oli joko omaa kansallista tai etnistä ryhmää edustavia henkilöitä tai muita ulkomaalaisia. Tämä voi osaltaan selittyä sillä, että päiväkirjoja täyttäneet henkilöt olivat asuneet Suomessa huomattavasti lyhyemmän aikaa verrattuna suurimpaan osaan haastatelluista. Toisaalta, kuten jo edellä totesin, pakolaisten ystävyysuhteiden määrä ei välttämättä juurikaan kasvanut Suomessa asuttujen vuosien myötä. Toinen suomalaisten kontaktien vähyyttä selittävä tekijä voi olla se, että päiväkirjaa pitäneillä oli vähän luontevia tapauspaikkoja. Päiväkirjoja täyttäneiden osallistujien päivät näyttivät kuluvan opintojen parissa ja vapaa-aikaansa he viettivät pääosin perheen ja samaa etnistä ryhmää edustavien tai samasta maasta kotoisin olevien henkilöiden kanssa.

Kohtaamispaikat näyttivät usein ratkaisevan, kehen tutkimuksen osallistujien oli edes mahdollista tutustua. Tämän lisäksi suhteissa koettu sosiaalinen tuki ja luottamus näyttivät usein määrittävät sen, kenestä tuli ystävä ja kaveri ja kuka jäi vähemmän läheisenä pidettäväksi tuttavaksi. Sosiaalisen tuen käsitteeseen kytkeytyy myös luottamus. Moni tutkimukseen osallistuneista oli huomannut nimenomaan ongelmatilanteissa, kuka hänen mielestään oli todellinen, luotettava ystävä. Osallistujat olivat elämässään kohdanneet paljon erilaisia ongelmia, joten ehkä sitä kautta myös ystävyysuhteiden raamit muodostuivat sen mukaisesti, kuka oli ollut valmis auttamaan heitä ongelmatilanteissa. Seuraavassa tarkastelen sosiaalista tukea ystävyysuhteissa ja luottamuksen käsitteeseen palaan vuorovaikutussuhteiden kehittymistä ja ylläpitämistä koskevassa luvussa.

4.2 Sosiaalinen tuki ystävyysuhteissa

Aiemmat ystävyysuhteita tarkastelleet tutkimukset osoittavat, että nämä suhteet voivat sisältää eriasteista ja erityyppistä kumppanuutta, läheisyyttä, kiintymystä ja molemminpuolista avunantoa (Johnson ym. 2003; Hays 1988; Way ym. 2001). Ystävyysuhteet tarjoavat omalta osaltaan emotionaalista sitoutumista ja pysyvyyttä. Niissä ihmisillä on mahdollisuus puhua omista asioistaan ja kokea olevansa tärkeitä. Ystävyysuhteet tarjoavat myös mahdollisuuden sekä vastaanottaa että antaa apua ja tukea. (Duck 1983.) Kuten seuraavissa lainauksissa esille tuotu mahdollisuus jakaa suruja, myös muut sosiaalisen tuen muodot nousivat vahvasti haastatteluissa esille.

H: Ystävä on sellainen, joka itkee sinun kanssasi, jos sinulla on suruja. (H5: Ko, 3, n 30)

H: Mutta minulle ystävä on siis henkilö, johon voi luottaa aivan täysillä. Mulla on vain yksi kaveri tällasena ja sitten tota tarvittaessa jos on nimenomaan ongelma voi saada apua. Koska meillä on tämmönen sanonta, että toisen häihin voi vapaasti ihan kuka vaan mennä, mutta lähdepä sitten hautajaisiin ja siellä lohdutat, se on sitten ystävä. (H4: In, 13, m 32)

Haastateltava raportoivat saaneensa sosiaalista tukea ystäviltään ja kavereiltaan monenmoisissa tilanteissa ja asioissa. Apua oli saatu esimerkiksi majoituspulmissa, suomalaista koulutusjärjestelmää koskevissa kysymyksissä, sekä keskusteluapuna suruissa ja murheissa. Aineisto osoittaa, että ystäviltä saatiin sosiaalista tukea sen kaikissa muodoissaan. Sen lisäksi, että haastateltavat kertoivat saaneensa paljon emotionaalista tukea, he raportoivat vastaanottaneensa sosiaalista tukea, joka voitaisiin luokitella sosiaalisesti kumppanuudeksi, sosiaalisesti säätelyksi tai kognitiiviseksi ohjaukseksi (ks. luku 3.4). Seuraavat lainaukset ovat esimerkkejä tuesta, jota haastateltavat kertoivat ystäviltään saaneensa.

LK: Entäs jos tarvitse tietoa, vaikka suomalaisesta koulujärjestelmästä, miten se toimii. Keneltä kysyt sitä? H: Minun ystävältä, koska hän on pitkä aikaa asunut Suomessa ja hän on 17 tai 18 asunut täällä ja puhuu hyvin suomea. (H19: In, 2, m 18)

H: Joskus tapaan toista ystävääni joka on toisesta aasialaisesta maasta ja me voimme jakaa asioita. [---] Joskus hänellä on yöpymisongelmia ja minä tarjoan hänelle mahdollisuuden olla luonani yhden yön. (H16: Br, 2, m 50)

H: Että sellainen ihminen on ystävä, että kun olet vaikeuksissa mukana ja myös minä olisin sen vaikeuksissa mukana, että ei jätetä vaikeuksissa yksin. Tehään yhdessä ja pidetään hauskaa, mutta myös vaikeuksissa ollaan yhdessä ja ratkaistaan kaikkia ongelmia. Puhutaan kaikista mitä onkin. (H11/1: In, 3, n 40)

Ylipäänsä yhdessä vietetty aika ja yhteiset kokemukset näyttivät mahdollistavan monipuolisen sosiaalisen tuen haastateltujen pakolaisten ystävyysuhteissa. Usein eri tuen muotoja oli myös hankala erotella toisistaan ja ne täydensivät toinen toistaan, kuten yllä olevat lainaukset omalta osaltaan osoittavat. Joskus esimerkiksi autokyydin tai suomalaista yhteiskuntaa koskevan informaation saaminen oli myös emotionaalisesti merkityksellinen kokemus ja ohjasi sitä, kenestä lopulta tuli ystävä ja kaveri.

Ystävien ja heiltä saadun tuen merkitys korostui usein tilanteessa, jossa yhteyden pitäminen sukulaisiin ja perheenjäseniin oli vaikeaa tai jopa mahdotonta. Ystävistä saattoi tulla ikään kuin perheenjäseniä ja heitä myös nimitettiin sen mukaan, kuten seuraavat lainaukset osoittavat.

H: Minulla on erilaisia ystäviä. Yksi on kuin äitini kun hän pitää minusta huolta. [---] Ystäväni on niin hyvä ihminen, että hän on kuin sisko minulle. Siskojen kesken jaamme ihan kaiken ja kerronkin hänelle aivan kaiken. (H5: Ko, 3, n 30)

H: Meistä on nyt tullut läheisiä sen jälkeen kun hänen aviomiehensä esittele meidän toisillemme. Hän kutsuu minua ikään kuin perheenjäsenä. (H17: F, 11, n 50)

LK: Onko sinulla ystäviä täällä Jyväskylässä? H: Onko minulla ystäviä? Oh, en halua valehdella sinulle. Minulla on vain yksi ystävä. Hän on todella hyvä mies. [---] Mutta muut ystävä, jotka ovat samasta maasta, me emme tunne olemme ystäviä, vaan me olemme ikään kuin samaa perhettä. (H16: Br, 2, m 50)

Myös Valtosen (1994) tutkimuksessa kävi ilmi, että tiiviiseen perheyhteisöön tottuneet pakolaiset saattoivat alkaa kutsua joitain erityisen läheisiä ystäviään sukulaisuutta osoittavilla nimillä, kuten setä tai isosisko. Tämän tutkimuksen aineisto osoittaa, että ystävän nimittäminen perheenjäseneksi oli hyvin merki-

tyksellistä niille, jotka itse olivat kaukana omasta perheestään. Niille haastateltaville, joilla ei ollut perhettä Suomessa ystävyysuhteet usein korvasivat, tai vähintään täydensivät, perheenjäsenten ja sukulaisten välisiä ehkä puuttuviakin vuorovaikutussuhteita. Joillekin tutkimukseen osallistuneille ystävilta saatava sosiaalinen tuki oli ehdottoman tärkeää, koska se oli ainoa vaihtoehto, kuten seuraavan lainauksen haastateltava totesi.

LK: Millä muulla tavalla ystävä eroaa muista ihmisistä? H: Parempi, mutta ei sama kuin se lapsi tai sukulainen. Koska täällä Suomessa ei ole ketään, sitten on pakko olla ystävien kanssa. (H8: Af, 3, n 45)

Ystävyysuhteiden vuorovaikutuksessa luodaan henkilökohtaisia ja merkityksiltään ainutlaatuisia symboleja. Symbolit puolestaan heijastelevat menneitä tapahtumia, mukavia yhteisiä aikoja tai muita emotionaalisesti latautuneita aiheita. Leetham ja Duck (1990) ovatkin todenneet, että jaettujen merkitysten kautta esimerkiksi sosiaalisen tuen antaminen ja vastaanottaminen helpottuvat. Tätä taustaa vasten ei liene ihme, että monelle tutkimukseen osallistuneelle omaa etnistä tai kansallista ryhmää tai yhteisöä edustavat henkilöt olivat niitä, joilta haastateltava kertoivat apua ja tukea eniten saaneensa.

Usein sama etninen tai kulttuurinen tausta mielletäänkin ystäviä yhdistäväksi samankaltaisuudeksi itselle vieraamman kulttuurin keskellä. Myös aiemmissa tutkimuksissa on todettu, että Suomessa asuvien maahanmuuttajien ystävät edustavat usein joko samaa etnistä tai kulttuurista vähemmistöryhmää (Alitolppa-Niitamo 1994; Hyttinen & Tikkanen 1997; Rommakkaniemi 1997; Salminen 1997; Valtonen 1994). Valtosen (1994) tutkimukseen osallistuneet vietnamilaiset pakolaiset kokivat, että pakolaisleirillä syntyneet ystävyysuhteet olivat heille tärkeitä ja merkittäviä vielä vuosienkin kuluttua. He kokivat yhteisten kokemusten auttavan tuen antamisessa ja saamisessa niin kutsuttujen kohtalotovereiden kesken.

Samasta maasta lähtöisin olevien tai samaan etnistä taustaa edustavien henkilöiden kanssa jaetaan monia asioita. Koettu samankaltaisuus on usein nähty yhtenä empatian heräämiseen vaikuttavana tekijänä yhteisten kokemusten, tuttuuden (aiempien tapaamisten), oppimisen ja tärkeyden ohella (ks. Preston & de Waal 2002). Albrecht ja Adelman (1984) ovatkin todenneet ihmisten oletettavan, että henkilöt, jotka ovat jakaneet samoja kokemuksia, ovat myös kaikkein auttavaisimpia toisiaan kohtaan. Myös tässä aineistossa tuli esille, että samanlaisia kokemuksia kokeneet halusivat auttaa toisiaan ja toisaalta vastaajat myös kokivat avun vastaanottamisen helpoksi samankaltaisia asioita kokeneilta, kuten seuraavien lainausten haastateltavat totesivat.

H: Kun tulee vaikka Jyväskylään asumaan, heti tutustuu kuka on kuka. Me autamme toisiamme, jos joku ei vaikka osaa kieltä tai jotain me autamme. Meillä on täällä tukiverkosto. Me ymmärrämme, koska myös itse olemme olleet tällaisessa tilanteessa, että ihminen jos hän ei tiedä ketään, hän ei tiedä mitään. Hän on kuin lapsi, kuin vauva. On vaikeaa. (H1: Ar,7, m 40)

H: Esimerkiksi '91 kun mä tulin Suomeen ekan kerran, täällä oli aika paljon eripuraa iranilaisten ja jugoslaavien kesken. Meidän kesken oli isot riidat ja tappelut. [...] Pikkuhiljaa tajuttiin, että me kaikki ollaan tultu pakolaisina ja mitä sitten, kaikki ollaan

samassa tilanteessa. Nekin [ent. Jugoslaviasta tuleet] ovat huomanneet, että meidän kesken voi olla enemmän yhteistä kuin heidän ja suomalaisten. Nyt kun esimerkiksi menemme johonkin, ja jos on joku heistäkin heti mennään juttelemaan ja puhumaan ja keskustelemaan. (H4: In, 13, m 32)

Tähän tutkimuksen osallistuneet raportoivat saaneensa paljon tukea nimenomaan omaa etnistä tai kulttuurista ryhmää edustavilta henkilöiltä. On siis hyvin ymmärrettävää, että heidän joukostaan usein löytyivät myös ne henkilöt, joita pidettiin hyvinä ystävinä.

Vaikka moni kertoi, että suurimmaksi osaksi heidän ystävänsä edustivat samaa etnistä tai kansallista ryhmää, tai muita maahanmuuttajia, kaikki eivät pitäneet ystävien kansallisuutta tai etnistä taustaa merkityksellisenä tai ystävyyttä määrittävänä tekijänä. Ystävyysuhteita yhdistäväksi tekijäksi saattoivat kansallisuuden tai etnisen taustan sijasta muodostua muut yhteiset arvot tai kokemukset molemminpuolisesta luottamuksesta. Seuraavat lainaukset ovat haastatteluista, joissa vastaajien mielestä keskeisiä seikkoja heidän ystävyysuhteissaan olivat yhteinen vakaumus tai positiivinen elämänsenene.

H: En näe suomalaisia ystäviä suomalaisina. He ovat vain niin hyviä ihmisiä. Esimerkiksi kongolainen ystäväni on niin hyvä ihminen, että hän on kuin sisko minulle. Siskojen kesken jaamme ihan kaiken ja kerronkin hänelle aivan kaiken. Ja sen minkä kerron hänelle, voin myös kertoa muille ystävilleni, erityisesti [Kirstille]. Ei ole väliä onko ystävät suomalaisia vai kotoisin muualta. Kaikki ihmiset ovat samanlaisia kirjossa. (H5: Ko, 3, n 30)

LK: Erotteletko sinä näitä ystäviä eri ryhmiin? H: [---] Ja mä haluan kaikkea positiivista ja hyvää itse toteuttaa ja mä en todellakaan katso ikää, enkä sitä, että minkä maalainen hän on, vaan että se ihminen on hyvä.[---] (H13: In, 10, n 20)

LK: Onko se sun mielestä merkitystä ihmisten taustalla? H: Tää on se, monta kertaa on kysytty tämä sama kysymys, vaikka mulle sillä ei ole mitään merkitystä. Kuka tahansa voi olla se tuttu tai ystävä kun on tekemisissä hänen kanssaan. Eli mistä maasta on kotoisin, ei ole mulle tärkeää. (H20: Ik, 13, m 40)

Yhteiset kiinnostuksen kohteet ja kokemukset siis määrittivät useiden haastateltavien ystävyysuhteita. Seuraavan lainauksen haastateltava mainitsee yhteiseksi tekijäksi ruuan, ja oleellista näyttäisi sosiaalisen tuen kannalta olevan tuen saajan ja antajan, tässä tapauksessa ystävien, kyky ymmärtää toisiaan.

H: Ystävän on joku sellainen, jonka kanssa voi jakaa, kuka tietää miltä minusta tuntuu. Kuten maahanmuuttajat, me olemme samassa tilanteessa. Mutta kun puhumme ystävästä, siinä on ero. Kun puhun ystävästäni, tästä suomalaisesta ystävästäni esimerkiksi, tunnen, että hän on aina hyvä minulle. Jos minulla on ongelma hän jakaa sen kanssani. Minä voin mennä hänen huoneeseensa, hän voi tulla minun huoneeseeni 24 tuntia. Voimme koputtaa ovelle, voimme soittaa toisillemme. [---] Ajattelen, että ollakseen ystävä, sinun tulee jakaa ja tietää, tuntee jotain. Ei kaikkea, mutta suurimmaksi osaksi. [---] Minä luotan häneen. [---]Tämä suomalainen ystäväni rakastaa myös Thaimaata ja Phuketia. Hän haaveilee aina menevänsä takaisin Phuketiin ja me voimme jakaa asioita. (H16: Br, 2, m 50)

Samaa etnistä- tai kulttuurista ryhmää edustavien ystävien merkitys on usein nähty henkilön etnisen- tai kulttuuri-identiteetin kannalta merkityksellisenä seikkana (ks. esim. Berry 1997). Ylipäänsä yhteisten asioiden jakaminen oli

merkityksellistä haastateltavien ystävyysuhteissa ja monille yhteinen kulttuurinen tai etninen tausta oli myös merkityksellinen yhdistävä tekijä. Samasta maasta lähtöisin olevilta haastateltava kertoivat saaneensa tukea erilaisissa käytännön ongelmissa, mutta myös yhteisen kielen ja kulttuuristen traditioiden vahvistaminen olivat merkittäviä ystävien välisiä kokemuksia, kuten seuraavat lainaukset osoittavat.

H: Asumme kaikki samaan aikaan Burmasta tulleet suhteellisen lähellä toisiamme. Meillä ei ole autoa, joten lähekkäin asuminen on erittäin hyvä asia. Kaikki yhteisön jäsenet tuntevat toisensa ja auttavat. Samasta maasta tulneiden kanssa me voimme puhua omaa kieltä, laittaa omanlaista ruokaa ja viettää yhteisiä juhlia. (H12: Br, 2, m 30)

LK: Mitä se merkitsee sinulle, että sinulla yhä edelleen on näitä filippiiniläisiä ystäviä? Onko se tärkeää sinulle? H: Kyllä se on tärkeää minulle [---] koska he muistuttavat minua omasta kulttuuristani. Ja sitten minulla on ystäviä Tampereella. [---] Se tekee minut iloiseksi kun saan olla tekemisissä heidän kanssaan. Haluan myös auttaa heitä, koska heille on myös kovin hankalaa pitää yhteyttä omaan maahamme. [---] Tehdä asioita, joita filippiiniläiset tekevät. Kulttuuri ei siis ole vain tätä. Se on tapa olla yhdessä ja on tärkeää olla yhdessä aina välillä ja jakaa kaikenlaisia kokemuksia. LK: Mistä asioista haluat erityisesti jutella heidän kanssaan? H: Kokemuksistamme täällä ja kokemuksistamme erityisesti suomen kielen kanssa. Ja sitten jos olet meidän kanssamme, huomaat, että me nauramme paljon. Me syömme paljon, me puhumme paljon ja me nauramme paljon. Se on se yhteinen asia. (H17: F, 11, n 50)

Ystävyysuhteilla olikin merkitystä monille juuri oman kulttuuritaustan säilyttämisen ja vahvistamisen kannalta. Oman kielen puhuminen, tutun ruuan valmistaminen ja yhdessä syöminen, sekä omankielisten laulujen laulaminen olivat haastateltaville keinoja säilyttää ja vahvistaa omaa kulttuuri-identiteettiään.

Etninen tai kulttuurinen identiteetti nousivat esille useissa haastatteluissa usein epäsuorasti ja haastateltavien välillä oli huomattavia eroja siinä, millaisiin ryhmiin he halusivat itsensä haastattelutilanteessa identifioida. Seuraavan lainauksen haastateltava kertoi, että hänelle muut samasta maasta kotoisin olevat pakolaiset olivat kuin perhe, lähinnä jaettujen kokemusten johdosta. Sen sijaan ulkomaalaisuutta tai maahanmuuttajuutta haastatelta ei pitänyt yhdistävänä tekijänä ystävyysuhteissaan, eikä hän halunnut itsekään identifioitua ensisijaisesti ulkomaalaiseksi Suomessa.

LK: Olet siis tavannut ihmisiä kuvailemissasi paikoissa. Monet maahanmuuttajat ovat kertoneet, että heillä on myös paljon muita maahanmuuttaja kavereita. Tunnetko paljon muita maahanmuuttajia? H: Ei, en halua liikaa sitä. Minusta on parempi yrittää sopeutua yhteiskuntaan. Käyn mieluummin lukemassa kirjastossa, kuin viettän aikaani muiden maahanmuuttajien kanssa, koska en tunne heitä. On totta, että maahanmuuttajat täällä, me tulemme eri maista ja erilaisista kulttuureista ja eri alueilta, joskus on aika vaikeaa ymmärtää toisiamme. Vie aikaa oppia tuntemaan toisia, eivätkä kaikki maahanmuuttajat automaattisesti jaa samoja asioita ja tule toimeen keskenään. Usein on vaikea löytää yhteisiä aiheita. (H16: Br, 2, m 50)

Vaikka monille ystävien kansallinen ja etninen tausta tai yhteiset uskomukset olivat tärkeitä yhdistäviä tekijöitä, joukossa oli useita haastateltavia jotka korostivat sitä, ettei ystävänsä kansallisella tai etnisellä taustalla ollut heille merkitystä. Lisäksi on otettava huomioon, etteivät sama lähtömaa, etninen tausta tai yhteis-

nen uskonto takaa ystävyysuhteiden muodostumista. Suhteellisen pienessä yhteisössä ystävyysuhteiden syntyminen on omat haasteensa, kuten seuraavan lainauksen haastateltava kuvasi.

LK: Mistä johtuu sitten se vaikeus saada enemmän ystäviä ja tuttaviamia? H: Siis, mä jaan taas kahteen ryhmään. Eli ulkomaalaiset, tai siis iranilaisten kesken, ongelmana minulle henkilökohtaisesti on se, että ensinnäkin mä olen naimaton henkilö. Ja meidän kulttuurissa mä olen hankala, naimaton miespuolinen henkilö, jos olisin perheen kanssa ystävä. Sitä ei pidetä kovin hyvänä, vaan ongelmana. Niinpä kaikki yrittää välttää sitä. Kun täällä suurin osa on naimisissa ja heillä on perhe ja lapsia, niinpä tämä joukko tavallan kerrallaan menee pois. Ja sitten nämä nuoret, joita täällä Jyväskylässä ei ole kuin pari sataa henkilöä, ihan kaikki lapset ja vanhukset, miehet ja naiset, ihan kaikki yhteensä ja kun lasketaan nämä pois, jää nuoret yksin asuvat henkilöt ja sitten ei välttämättä tule kaikkien kanssa toimeen. Ja sitten mun työni tulkkina vaikuttaa myös. Jatkuvasti mä olen ihmisten kanssa paikasta toiseen ja tiedän kaikkien elämäntilanteesta, sairauksista ja ongelmista, siis riidoista kaikista, sekin taas pistää jonkinlaista muuria, että ei haluta tavallaan sitä luottamusta siinä työsuhteessa tavallaan rikkoa, että mennään tavallaan liian lähelle. Sitten kun nämäkin jätetään pois, niin se joukko mikä jää, mikä voisi olla ystävä, se on siis niin pieni, ehkä 10 -15. Ja 10-15 henkilön keskeltä on erittäin vaikea löytää. Sekin on hyvä saavutus, että pystyy kahden kanssa olemaan hyvä ystävä viidentoista joukosta. Koska mä en ole antanut kuitenkaan lupaa, että mä olisin kaiken maailman iranilaisten ystävä tai tuttava tai mitään. (H4: In, 13, m 32)

Henkilökohtaisen elämäntilanteen lisäksi pakolaisyhteisöjen politisoituminen voi vaikuttaa etnisen yhteisön sisäisten vuorovaikutussuhteiden muodostumiseen. Yhdessä kaupungissa voi olla samasta lähtömaasta muuttaneiden ryhmittymiä, jotka eivät ole juuri tekemisissä toistensa kanssa. Esimerkiksi sisällissotien vihollisuudet eivät aina jää kotimaahan, vaan ne siirtyvät uusiin yhteisöihin näkymättöminä linjoina, joilla on vaikutusta vuorovaikutuksen määrään ja suuntautumiseen. Pakolaisten kohdalla on tyypillistä, että nämä ryhmittyvät heijastelevat lähtömaan poliittista kenttää. (Alitolppa-Niitamo 1994.) Tässä aineistossa ei kuitenkaan tullut esille selkeitä etnisten, kansallisten tai uskonnollisten ryhmien sisäisiä rajanvetoja ja -linjauksia. Sen sijaan rajat ja linjaukset "meidän" ja "muiden" välillä rakentuivat usein suomalaisten ja maahanmuuttajien välille. Aineiston valossa onkin syytä vielä pohtia, mikä merkitys sitten oli niin kutsutuilla suomalaisilla ystävillä. Suomalaisista ystäväistä ja tuttavista puhuttiin lopulta suhteellisen paljon myös niiden haastateltavien kanssa, jotka eivät periaatteessa halunneet kategorisoida omia ystäviään näiden edustamien kansallisuuksien perusteella.

4.3 Suomalaiset ystävät

Haastatteluissa kävi ilmi, että siitäkkin huolimatta, että etnisestä yhteisöstä on tullut monelle hyvin läheinen, jopa sukua korvaava yhteisö, suurin osa pakolaisista olisi halunnut olla enemmän kanssakäymisissä suomalaisten kanssa. Aineistossa tuli esille, että monet olisivat halunneet enemmän suomalaisia ystäviä ja tuttaviamia, jotta voitaisiin vierailta puolin ja toisin, ja jotta kieltä opittaisiin paremmin.

H: Kyllä haluaisin sellaisen suomalaisen perheen, jossa olisi meidän ikäisiä nuoria, niin kuin että olisi tullu meille kylään ja me voitais mennä sinne kylään. Mutta ei ole ollut tähän mennessä. (H11/1: In, 3, n 40)

H: Pitää muistaa aina, jos joku ulkomaalaisella on suomalaisystävä, hänen kielitaito paranee nopeasti. Jos ei ole suomalaisystävää, kielitaito ei parane nopeasti se on niin vaikeaa. Minä tiedän itsestäni. [---] Ja minusta kieli opitaan varsinkin puhumalla. Jos ei puhuta, unohdetaan helposti. [---]LK: Sanoit, että suomalaiset ystävät ovat tärkeitä? H: Joo. Suomalaiset ystävät ovat tärkeitä. Ihan tärkeitä. Ja sitten kanssakäyminen. Mutta valitettavasti Suomessa kanssakäyminen on ihan vaikeaa, ihan vaikeaa. [---] Pitää puhua! Jos ei ole suomalaisia ystäviä, niin kenen kanssa voi puhua?! Minä tiedän kirjallisesti erittäin hyvin, minä osaan erittäin hyvin kaikki kielioipit, mutta en puhu sujuvasti, koska en ole puhunut tarpeeksi. Jos olisi tilaisuus puhua, minä puhuisin sujuvasti ja minä puhuisin erittäin hyvin. (H3: Tu, 4, m 50)

Osalla haastatelluista oli Suomen Punaisen Ristin tai jokin muun organisaation järjestämiä ystäväperheitä. Näiden ystävien olemassaolo näytti olevan tärkeää vähintään siksi, että silloin haastateltavat saattoivat kertoa heillä olevan myös suomalaisia ystäviä.

LK: Onko sinulla Suomessa ystäviä ja tuttavii? H: Kyllä meillä on yksi perheystävä. Me menee hänen kotiin, hän tulee meidän kotiin istumaan, syömään, puhumaan, kävelemään. LK: Hän on suomalainen? H: Kyllä, hän on suomalainen. Hänellä on kaksi lasta, mies. Hyvä perhe, ystävällinen perhe. Kiva ja ahkera. LK: Ja missä tutustuitte? H: Sosiaalitoimistossa. LK: Onko hän näitä tällaisia ystäväperhe juttuja? H: Joo, kyllä on. LK: Ja se on toiminut mielestäsi hyvin? H: Kyllä. (H21: Af, 3, n 40)

Joskus järjestetyn ystäväperhetoiminnan kautta tulleen ystävän kanssa yhteyttä pidettiin suhteellisen harvoin, verrattuna muihin ystävyysuhteiksi nimettyihin suhteisiin. Silti nämä suhteet haluttiin haastattelussa nimetä ystäviksi. Seuraavan lainauksen haastateltava oli aiemmin kertonut, että hänen mukaansa ystävyys edellytti tiivistä yhteydenpitämistä ja jaettua historiaa. Suomalaisen ystävän kohdalla harvakseltaan tapahtuva yhteydenpito tuntui kuitenkin riittävän ylläpitämään ystävyyttä.

LK: Onko teillä suomalaisia ystäviä? H: Yksi tyttö, opiskelija viime vuonna asui Jyväskylässä. Mutta lähti Viroon. Yliopistoon sinne. [---] Ja lähettää Virosta tekstiviestin ja minä saman takaisin. [---] Hyvä ystävä! LK: Missä tapasitte hänet? H: Hän yksi kerta juhlassa Tikan majalla. Tämä on juhla, jossa paljon ulkomaalaisia ja paljon suomalaisia tulee, jotka haluaa perheystävän. Sitten tämä tyttö tulee istumaan meidän kanssa ja keskustelemaan, ja sitten minä sanon, että hän on tervetullut kotiimme. Aina tulee. Hyvä tyttö! (H10/1: In, 3, n 30)

Kuten jo aiemmin totesin, suomalaiset ystävät olivat merkityksellisiä erityisesti kielen oppimisen kannalta. Seuraava lainaus toistaa tämän, mutta samalla lainauksesta näkee, kuinka näissä järjestetyissä suhteissa ystävyydeltä ei odotettu aivan samoja asioita, kuin muista ystävyysuhteista. Sen lisäksi, että yhteydenpidon tiiviydessä oli selkeitä eroja järjestettyjen ja muiden ystävien välillä, järjestettyjen suhteiden vastavuoroisuuden ei ehkä odotettu toteutuvan samalla tavoin, kuin muissa ystävyysuhteissa.

LK: Onko teillä suomalaisia tuttavii, tunnetko muita suomalaisia, kuin nämä ulkomaalaistoimiston työntekijät? H: Ei. LK: Haluaisitteko tutustua suomalaisiin, vai on-

ko teillä ihan riittävästi ystäviä? H: Me kyllä haluamme, mutta täällä ei ole lähetetty ketään. LK: Eli toivoisitte sellaista ystäväperhetoimintaa? H: Se ilman muuta olisi hyvä, koska kun me kirjoitamme enemmän, olisi hyvä olla joku jonka kanssa voisimme puhua sitä kieltä. (H7: Af, <1, n 45)

Konkreettisen avun lisäksi Suomeen tulleet pakolaiset voivat kokea olevansa tilanteessa, jossa ympäristön hyväksyntää on haettava monella tavalla. Suomalaisen ystävien merkitys voi olla kielen oppimisen lisäksi siinä, että heidän kauttaan pakolaiset osoittavat niin itselleen, kuin muillekin, että he voivat olla osa tätä yhteiskuntaa ja sen hetkistä sosiaalista ympäristöään. Haastateltaville saattoi olla tärkeä ylipäätään pystyä mainitsemaan, että heillä oli suomalaisia ystäviä. Jo pelkästään olemassa olollaan suomalaiset ystävät siis kertoivat jotain hyväksytyksi tulemisesta. Tämän lisäksi haastatteluissa kävi ilmi, että näissä suhteissa myös todennettiin hyväksytyksi tulemistä. Seuraavan lainauksen haastateltava pohti motiivejaan kertoa saavutuksistaan, kuten työpaikan saamisesta, ensimmäiseksi nimenomaan suomalaisille ystävilleen.

LK: Kenelle kerrot uudesta työpaikasta? H: Ensin kerron tälle suomalaiskaverille. Hänelle kerron kaikki iloasia ensimmäisenä. Ehkä siinäkin on alitajuisena joku syy, että hei mä taas onnistuin tai jotain sinne päin. Mutta ehkä ei ole sitäkään, mutta ensimmäisenä vain tulee hän mieleen. Esimerkiksi tämä mun reissukin (haastateltava oli lähdössä töihin ulkomaille), heti ensimmäisenä mä soitin hänelle, että hei mä olen saanut tämmösen paikan. (H4: In, 13, m 32)

Haastattemieni pakolaisten kokemukset ja kertomukset ystävien merkityksestä heijastelevat heidän neuvotteluaan omasta paikastaan uudessa ympäristössä. Erilaiset yhteisöt ja niihin kuuluminen, tai kuulumattomuus, voidaan nähdä sosiaalisen identiteetin neuvotteluprosessina (ks. Tajfel 1981). Jotkut haastateltavat pitivät omaa etnistä tai kansallista yhteisöä ja ystäviä hyvin tärkeänä oman identiteetin säilyttämisen kannalta. Samaan aikaan useat haastateltavat neuvottelivat ja rakensivat muiden maahanmuuttajien kanssa ”toiseuden”, eli maahanmuuttajuuden tai ulkomaalaisuuden kokemuksia. Haastateltavien kesken oli suuria yksilöllisiä eroja siinä, kuinka he haastattelutilanteessa luokittelivat ystäviään ja identifioivat itseään. Kuitenkin suomalaisista ystäväistä ja tuttavista keskusteltiin lähes kaikissa haastatteluissa. Joidenkin haastateltujen kohdalla suomalaiset ystävät näyttivät selkeästi toimivan ikään kuin puntarina tai mittarina hyväksytyksi tulemisessa.

4.4 Koonti ystävyys-suhteista

Lähestulkoon kaikilla tutkimuksen osallistuneista oli yhdestä viiteen hyvää ystävää. Sen lisäksi heillä oli muita ystäviä ja kavereiksi nimettyjä vuorovaikutussuhteita. Tuttavia haastattemillani pakolaisilla tuntui useimmilla olevan vähintään kymmeniä. Parhaiden ystävien identifiointi tiettyjen ryhmien tai yhteisöjen edustajiksi ei ollut niin yleistä, mutta muut ystävät, kaverit ja tuttavat luokiteltiin usein jonkin ryhmän tai yhteisön jäseniksi. Olen luokitellut haasta-

teltavien ystävyysuhteet, kaverit ja tuttavat kategorioihin, jotka olivat 1) maanmiehet ja naiset, 2) etniseen taustaan, kansallisuuteen tai uskontoon liittyvät ryhmät, 3) työn, opintojen tai harrastusten kautta tulleet ystävyysuhteet, sekä 4) naapurit. Suurimpana kategoriana, eli useimmin mainittuna kategoriana, olivat työkaverit ja opintojen kautta tulleet ystävät ja tuttavat. Työ- tai harjoittelupaikan tärkeyttä pakolaisten kannalta kannattaakin korostaa, ei ainoastaan taloudellisista lähtökohdista, vaan myös vuorovaikutussuhteiden näkökulmasta.

Työ- ja opiskelukavereiden lisäksi haastateltavat mainitsivat usein oman etnisen tai kansallisen ryhmän siksi yhteisöksi, jota ystävät haastateltavien mielestä edustivat. Monet haastateltavat kertoivat, ettei ystävien kansallisella taustalla ollut heille periaatteessa merkitystä, mutta suurimmaksi osaksi haastateltavien parhaat ystävät edustivat kuitenkin samaa etnistä tai kansallista ryhmää. Joukossa oli muutama henkilö, jotka kertoivat, että heillä oli määrällisesti eniten suomalaisia ystäviä.

Haastateltavat jaottelivat useimmiten ystävänsä parhaisiin ystäviin, ystäviin ja kavereihin tai tuttaviin kyseisessä suhteessa kokemansa läheisyyden perusteella. Vaikka kaikki eivät kyenneet jaottelemaan ystäviään ja esimerkiksi parhaita ystäviään toisistaan, tai halunneet tehdä sitä, ja vaikka määritelmät ystävydestä saattoivat vaihdella kielestä tai määrittelijästä riippuen, usein ystävyteen liitettiin luottamuksen ja sosiaalisen tuen käsitteet.

Ystävien ja kavereiden tarjoama sosiaalinen tuki oli ollut merkityksellistä erityisesti tilanteissa, joissa sukulaisiin tai perheenjäseniin ei ollut mahdollisuuksia pitää yhteyttä. Toisaalta ystävyysuhteet täydensivät ja tasapainottivat monien haastateltavien perhesuhteita, sillä niissä voitiin keskustella myös sellaisista asioista, joista perheenjäsenten kesken ei haluttu tai voitu keskustella.

Ne, jotka olivat luottamuksen arvoisia ja joilta saatiin apua sitä tarvittaessa, nimettiin ystäviksi. Usein apua ja tukea saatiin samaa kieltä puhuvilta, samalla kurssilla olevilta, tai samoja kokemuksia läpikäyneiltä muilta maahanmuuttajilta. Yhteiset kokemukset tuen antamisessa ja vastaanottamisessa nousivatkin hyvin merkityksellisiksi haastateltujen pakolaisten ystävyysuhteiden ylläpitämisessä. Vuorovaikutussuhteet samaa etnistä taustaa olevien henkilöiden kanssa tarjosivat teknistä ja tiedollista tukea ja apua esimerkiksi asunnon tai työn löytämisessä. Samoin tulkkausapu, kuljetusapu ja monipuolinen emotionaalinen tuki toteutuivat samaa kieltä puhuvien tai samaa uskontokuntaa edustavien ystävien kesken. Myös aiemmat tutkimukset osoittavat, että etnisillä ryhmillä ja maahanmuuttajien vuorovaikutussuhteilla omaa ryhmää edustavien henkilöiden kanssa on hyvin suuri merkitys juuri sosiaalisen tuen näkökulmasta (esim. Hondagneu-Sotelo 2001; Ramirez & Hondagneu-Sotelo 2009; Valtonen 1994; 1998).

Sosiaalisen tuen lisäksi luottamus nousi selkeästi omaksi teemakseen ystäväistä puhuessamme. Erityisesti ongelmatilanteissa haastateltavat kertoivat näkevänsä sen, kuka oli todellinen ystävä. Kuka tahansa oli valmis juhlimaan, he totesivat, mutta todelliset ystävät auttavat myös silloin, kun on suruja ja murheita. Pakolaiset olivat kohdanneet monia traumaattisia tapahtumia ja uu-

teen maahan asettumisessa oli varmasti omat haasteensa. Henkilö, joka pystyi näitä ongelmia ymmärtämään ja oli vielä halukas auttamaan, oli usein sellainen, josta oli tullut ystävä. Osallistujat kertoivat myös pettymyksistään suhteissa, joita olivat pitäneet ystävyysuhteinaan, tai joita suhteen toinen osapuoli oli jopa nimittänyt ystävyysuhteeksi. Aineistosta nousi esille myös haastateltavien kulttuurisina pitämiä eroja siinä, mitä ystävyys kenellekin merkitsi. Nämä erot näkyivät haastateltavien mukaan esimerkiksi siinä, miten luottamusta suhteessa todennettiin ja mitä ystävältä voitiin sosiaalisen tuen puitteissa odottaa. Ystävyysuhteissa luottamuksen katsottiin syntyvän hitaasti, vuosien kuluessa. Kuten jo luvun 3 loppupuolella totesin, sekä päiväkirja-aineisto että haastattelut osoittavat, että vuosia kestäneitä luottamuksellisia ystävyysuhteita ylläpidettiinkin pitkistä maantieteellisistä välimatkoista huolimatta.

Kaikkiaan tutkimukseen osallistuneiden ystävyysuhteissa oli eroja. Toisten ystävä- ja tuttavaverkosto oli huomattavasti laajempi kuin toisten. Tämä johtui usein siitä, että toiset pakolaisista olivat ehtineet Suomessa olonsa aikana opiskella ja työskennellä useissa eri organisaatioissa ja oppilaitoksissa. Osallistujat poikkesivat toisistaan myös siinä, kuinka paljon he kertoivat itsellään olevan erilaisia harrastuksia. Mukana oli niitä, jotka osallistuivat aktiivisesti erilaisten yhdistysten toimintaan tai urheiluharrastuksiin, ja he luonnollisestikin raportoivat määrällisesti suuremmista ystäväverkostoista kuin esimerkiksi kotiöihin ja opintoihinsa keskittyneet henkilöt. Ystävien määrään vaikutti selvästi se, millaisia mahdollisuuksia henkilöllä oli tutustua uusiin ihmisiin. Huomattavan moni haastatelluista kertoi, jo olemassa olevien ystävyysuhteiden määräästä riippumatta, olevansa yksinäinen ja kaipaavansa lisää ystäviä ja tuttavuuksia.

Vaikka haastatelluista useilla oli joitain suomalaisia ystäviä ja tuttavuuksia, vielä useampi tutkimuksessa mukana olleista olisi halunnut tutustua suomalaisiin ja saada enemmän suomalaisia ystäviä. Arkirutiinit suomalaisten kollegoiden ja tuttavien kanssa sujuvan monien mukaan ongelmitta, mutta merkityksellisiä, läheisinä pidettäviä vuorovaikutussuhteita suomalaisten kanssa oli osallistujien mukaan vaikea luoda.

Tarkastelenkin seuraavaksi niitä suhteita, joita suurimmalla osalla osallistujista kuitenkin oli suomalaisten kanssa. Seuraava luku käsittelee heikkoja suhteita, eli pakolaisten suhteita erilaisiin viranomaisiin, kuten opettajiin ja ulkomaalaistoimiston työntekijöihin, sekä naapureihin ja muihin satunnaisiin tuttavuuksiin. Luvussa 6 palataan suhteiden kehittymiseen, jolloin myös tarkastellaan hieman tarkemmin vuorovaikutussuhteiden syntymistä, kuten uusiin ihmisiin tutustumista.

5 HEIKOT VUOROVAIKUTUSSUHTEET

Heikkoina vuorovaikutussuhteina pidetään muita kuin perhe- ja sukulaisuussuhteita. Yleensä heikoiksi vuorovaikutussuhteiksi nimitettäviä vuorovaikutussuhteita ei kuvailla myöskään ystävyyssuhteina, vaan enemminkin tuttavuuksina (Granovetter 1973). Näitä heikkoja vuorovaikutussuhteita voivat olla esimerkiksi työ- tai opiskelupaikalla syntyvät suhteet. Tätä kautta syntyneiden tuttavuuksien lisäksi heikkoja suhteita voivat olla viranomaiskontaktit, kuten opettajat, sosiaalityöntekijät ja työvoimatoimiston työntekijät. Edellä mainittujen, myös formaaleiksi suhteiksi nimettyjen suhteiden (ks. Forsander 2002) lisäksi pakolaisten heikkoja vuorovaikutussuhteita ovat asuinympäristössä ja vapaa-ajalla uusinnettavat suhteet, kuten naapuruussuhteet.

Kuten edellisessä luvussa todettiin, erilaisten ystävyys-, kaveri- ja tuttavuussuhteiden välille on vaikea tehdä selkeää eroa. Osin tutkimukseen osallistuneiden heikkoja suhteita, kuten tuttavuuksia ja työkavereita sivuttiinkin jo edellisessä, läheisiä suhteita käsittelevässä luvussa. Tämä luku on kuitenkin omistettu kokonaan heikoille suhteille ja luvun tehtävä on kuvata, millaisia heikkoja suhteita tutkimukseen osallistuneilla pakolaisilla oli. Lisäksi tarkastelen, millaisia kokemuksia ja käsityksiä pakolaisilla oli erilaisista heikoista suhteistaan, kuten naapureista, työvoimatoimiston virkailijoista, opettajista ja tulkeista. Aineiston avulla tarkastelen myös sitä, mikä merkitys näillä suhteilla ylipäättään näytti osallistujille olevan.

Tutkimukseeni osallistuneiden pakolaisten heikot vuorovaikutussuhteet olivat hyvinkin monipuolisia. He olivat kaikkien Suomeen tulevien pakolaisten tapaan olleet tekemisissä erilaisten viranomaisten kanssa esimerkiksi ulkomaalaistoimistoissa, työvoimatoimistoissa ja poliisilaitoksella. Kaikki haastattelemani pakolaiset olivat lisäksi kohdanneet opettajia ja tulkkeja koulutuksissa ja muissa yhteyksissä.

Päiväkirjoissa erilaiset suhteet viranomaisiin olivat hyvin konkreettisesti nähtävillä. Suurin osa päiväkirjoja täyttäneistä oli nimennyt viikon aikana tapahtuneet kontaktit nimeltä tai merkitsemällä, mistä heikosta suhteesta kulloinkin oli kysymys. Päiväkirjoissa oli merkintöjä esimerkiksi autokoulussa, poliisilaitoksella ja sosiaalitoimistossa asioimisesta. Lisäksi mukana oli merkin-

töjä lääkärikäynneistä ja naapureiden tapaamisista. Oheisessa taulukossa (taulukko 7) on esitetty päiväkirjoihin merkityt kontaktit vastaajien heikoissa suhteissa. Mukana on merkintöjä vuorovaikutustilanteista lääkäreiden, opettajien, poliisin ja muiden viranomaisten kanssa. Naapureiden kanssa tapahtunut vuorovaikutus on taulukossa 7 merkitty omaksi kategoriakseen. Kasvokkaisten tapaamisten lisäksi taulukosta käy ilmi kirjeiden ja postin välityksellä tapahtunut vuorovaikutus.

TAULUKKO 7 Päiväkirjoja täyttäneiden heikot suhteet

| | |
|--|---|
| Kasvokkaiset tapaamiset viranomaisten kanssa | Kaikkien päiväkirja-merkinnät viikon ajalta yhteensä: |
| Autokoulun henkilökunta | 6 |
| Lasten opettajat koulussa ja päiväkodissa | 5 |
| Lääkäri | 9 |
| Kansaneläkelaitoksen ja sosiaalitoimiston henkilökunta | 6 |
| Poliisi | 1 |
| Tulkki | 3 |
| Työvoimatoimiston henkilökunta | 5 |
| Ulkomaalaistoimiston henkilökunta | 7 |
| Kasvokkaiset tapaamiset naapureiden kanssa | 5 |
| Muut (opettajan vierailut, lasten ystävä kylässä) | 8 |
| Kirjeet ja muu posti | |
| Kansaneläkelaitoksen, sosiaalitoimiston, työvoimatoimiston virkailijat | 8 |
| Lääkäri | 2 |
| Muut (kortti lasten ystäviltä) | 2 |

Päiväkirja-aineisto osoittaa, että tutkimusviikon aikana hyvin suuri osa osallistujista oli tavannut erilaisia viranomaisia, kuten terveydenhuollon ammattilaisia tai työvoimatoimiston henkilökuntaa. Aineistossa oli kolme päiväkirjaa, joissa ei ollut yhtään merkintää tapaamisista heikoissa suhteissa kuluneen viikon ajalta. Viikon aikana yhdeksän, eli lähes puolet päiväkirjaa täyttäneistä henkilöistä oli ollut lääkärin vastaanotolla. Lääkäreiden joukossa mainittiin yleislääkäreitä, yksi psykologi ja yksi silmälääkäri, muita lääkäreitä ei eritelty. Päiväkirjaa täyttäneistä kahdeksan oli vierailut viikon aikana joko työvoimatoimistossa, sosiaalitoimistossa, tai ulkomaalaistoimistossa. Kaksi osallistujaa mainitsi tavanneensa lastensa opettajia sekä koulussa että päiväkodissa. Kaksi osallistujaa oli päiväkirjojen täyttämisen aikaan autokoulussa, joten he olivat tavanneet autokouluopettajiaan. Yksi päiväkirjaa täyttänyt raportoi käyneensä viikon aikana poliisiasemalla. Päiväkirja-aineiston perusteella voi tiivistetysti todeta, että osallistujilla oli suhteellisen paljon heikkoja suhteita. Päiväkirjat toki kattoivat ainoastaan yhden viikon mittaisen jakson osallistujien elämästä, mutta

ainoastaan yksi vastaaja kertoi tutkimusviikon olleen jotenkin tavallisuudesta poikkeava. Päiväkirjat osoittivat myös, että ne suomalaiset, joiden kanssa osallistujat olivat kyseisen viikon aikana olleet yhteydessä, ja joiden kanssa siis olivat vuorovaikutuksessa arjessaan, olivat nimenomaan heikkoja suhteita.

Teemahaastattelujen perusteella heikot suhteet, naapureita lukuun ottamatta, puhuttivat vähemmän kuin päiväkirjojen perusteella voisi odottaa. Vaikka heikoista suhteista ei keskusteltu paljon, haastattelut kuitenkin osoittivat, että erilaisten viranomaisten ja naapureiden lisäksi useilla haastateltavilla oli heikkoja suhteita monestakin yhteydestä. Seuraavan lainauksen haastateltava kuvaa, kuinka uudessa ympäristössä tuttavuuksia syntyy niin lasten opettajista kuin lähikaupan työntekijöistäkin.

LK: Entäs kun puhuttiin naapureista, että he ovat tämmösiä tuttavuuksia, niin onko sulla tällaisia tuttavuuksia paljon muuten? H: Tuttavuuksia? Koko kaupunki on tuttu. Menet kauppaan, kaikki ovat tuttuja, koska joka päivä menen, joka toinen päivä menen. Ihmiset ovat tuttuja. Lasten opettajat ovat tuttuja. [...] elikä auton kannalta jos jotain tapahtuu, niin siellä on tuttuja ihmisiä. Menen heidän kanssaan juttelemaan ja odottelemaan ja vitsailemaan. (H1: Ar, 7, m 40)

Tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden heikkojen suhteiden todellista määrää on mahdotonta arvioida. Lisäksi niiden tarkastelu on haasteellista myös siksi, että usein niitä ei pidetä kovin merkityksellisinä ja tärkeinä, vaikka niillä on lopulta oma merkityksensä ihmisten elämässä (Cappella 1987; Gerlander 2003). Yksi osoitus siitä, ettei heikoista suhteista olla aina niin kovin tietoisia, olivat joidenkin haastateltavien ristiriitaisetkin kertomukset omista heikoista suhteistaan. Tutkijana oli välillä vaikea tehdä johtopäätöksiä ja tulkintoja aineistosta, jossa haastateltava yhtäällä sanoo, ettei hänellä ole lainkaan heikkoja suhteita, mutta toisaalla taas toteaa, että koko kaupunki on tuttu, ja naapuritkin ovat ihan kivoja.

LK: Minkälainen verkosto ihmisiä teillä täällä Jyväskylässä on? Onko teillä tuttavuuksia ystäviä? H: Siis tarkoititko suomalaisten vai meikäläisten kanssa? LK: Ihan kenen kanssa vaan. H: Suomalaisten kanssa ei olla missään tekemisissä, ei edes voida omien naapureiden kanssa olla kontaktissa, koska ne ei edes moikkaa meille. Toisaalta meikäläisten kanssa niillä on sellanen tilanne kun ne käy aikuiset kurssilla aamusta kahteen kolmeen ja sitten ne menee kotiin hoitamaan omia ongelmiaan. Ja sitten nuoretkin on koulussa tai jossain muualla, ei me ehditä siis omienkaan maalaisten kanssa olemaan paljon. Eli kontaktit on hyvin heikossa asemassa. Ei olla kontaktissa paljon kenenkään kanssa. [...] LK: Kuinka paljon teillä on yhteyttä muiden ulkomaa-alaisten kanssa? H: Siis minä ite tunnen 90 % Jyväskylän maahanmuuttajista ja muista kaupungeistakin paljon. Ja Jyväskylässä kaikki varmaan tuntee mut suurin osa nuoret aikuiset, vanhat ja lapset. Kun mä yritän koko ajan olla kaikkien kanssa tekemisissä ja löytää kaikkia mahdollisia juttuja mitä on hyvää ja mitä on pahaa jos pystyn niihin vaikuttamaan. Ja äitikin on näitten oman ikäisten kanssa. (H11/2: In, 3, m18)

Edellisen lainauksen alkuosa kuvanee sitä olotilaa ja käsitystä, joka haastateltavilla henkilöillä haastattelutilanteessa heikkoihin suhteisiinsa liittyen oli. Haastateltava koki itsensä yksinäiseksi, vaikka käytännössä hänellä ehkä oli jopa runsaasti heikkoja suhteita. Osallistujan käsitys ja kokemus eivät siis aina täysin vastanneet toisiaan. Kyseisessä esimerkissä ja lainauksessa olemassa olevista heikoista suhteista ja kokemistaan kohtaamisista huolimatta henkilön si-

säinen kokemus yksinäisyydestä oli vaikuttanut ehkä hänen käsitykseensä omasta tilanteestaan, eikä henkilö nähnyt heikkoja suhteita merkityksellisenä tilanteessa, jossa tärkeämpää oli tuoda esille oma käsitys ja kokemus yksinäisyydestä ja omasta asemasta sen hetkisessä sosiaalisessa ympäristössä. Laina- uksessa on nähtävissä myös rajanveto meikäläisten ja muiden välille. Heikot suhteet näyttivät olevan niitä suhteita, joiden perusteella mielikuvia 'meistä' ja 'muista' muodostui. Tarkasteltaessa heikkojen suhteiden merkitystä tähän tutkimukseen osallistuneille pakolaisille aineistosta nousi esille kaksi teemaa ylitse muiden. Ensinnäkin heikot suhteet olivat sosiaalisen tuen kannalta erit- täin merkityksellisiä suhteita. Toiseksi heikot suhteet olivat merkittävässä osas- sa juuri silloin, kun vieraassa ympäristössä muodostettiin käsityksiä siitä, miten ympäristö suhtautui tulijaan ja miten itse suhtautui uuteen ympäristöön.

5.1 Sosiaalinen tuki heikoissa suhteissa

Päiväkirjojen mukaan osallistujilla näyttäisi olleen paljon vuorovaikutusta eri- laisten viranomaisten kanssa. Haastateltavat eivät ehkä tavanneet viranomaisia päiväkirjoja täyttäneiden tavoin yhtä tiheästi, mutta heidän kertomuksensa hei- koista suhteista antoivat olettaa, että ne tarjosivat paljon sosiaalista tukea erilai- sissa tilanteissa. Apua oli saatu muiden muassa auton korjauksessa ja lasten koulunkäyntiin liittyvissä asioissa. Teemahaastatteluihin osallistuneet pakolai- set kertoivat saaneensa monenlaista tukea erilaisilta viranomaisilta, mutta myös naapureilta saatu apu oli jäänyt monelle mieleen, kuten oheisista lainauksista näkyy.

H: Meillä se voileipäpaperi loppui ja mä olin leipomassa ja en huomannut, että meillä oli loppunut se. No sitten ylänaapurista mä kävin hakemassa. (H9: In, 12, n 35)

LK: Muistatko jonkin yksittäisen tapauksen, jossa olet kysynyt apua ja saanut sitä? H: Asunnossani tiesin erään naisen, joka asui alakerrassani. [---]Yhtenä päivänä minulla oli ongelmia internetyhteyden kanssa. [---] Joten kysyin sitten alakerran naapuriltani ja hän auttoi minua paljon. [---] Siitä oli minulle suuri apu, koska ulkomaalaisena minun olisi ollut vaikea selvittää tätä kaikkea itse. (H16: Br, 2, m 50)

Teemahaastatteluihin osallistuneilla pohdintaa aiheutti se, milloin tiettyjä suh- teita kutsuttaisiin tuttavuuksiksi ja milloin niistä voitaisiin puhua ystävyysruh- teina. Moni haastateltava nimesikin ystävikseen ja kavereikseen kokonaisia ryhmiä, joihin he katsoivat ystäviensä ja tuttaviansa kuuluvan. Nimettyjä ryh- miä olivat erilaiset kansalliset (afganistanilaiset ja iranilaiset) ja etniset (kurdit) ryhmät, sekä kirkon muodostama yhteisö. Vastaajat ilmeisesti ajattelivat, että vaikka yksilöt kyseisessä ryhmässä eivät tuntisi toisiaan henkilökohtaisesti hy- vin, he pitivät toisia samaan ryhmään tai yhteisöön kuuluvia automaattisesti läheisempinä kuin ketä tahansa vastaantulijaa. Tämä ajatus avautui lisää kes- kustellessamme vastaajien heikoista vuorovaikutussuhteista.

Aineistossa oli useita esimerkkejä tilanteista, joissa periaatteessa toisilleen vieraat henkilöt olivat valmiita tarjoamaan apuaan samanlaisessa elämäntilan-

teessa oleville entuudestaan tuntemattomille henkilöille.

LK: Kuinka monta Jyväskylässä asuvaa Afganistanista tullutta pakolaista tunnette, eli kuinka moni heistä on tullut teille tutuksi? H: No kyllä täällä tunnen siis nimellisesti ainakin tiedän kaikki, ketkä ovat afgaaneja. Mutta tota ei välttämättä kaikkien kanssa olla mitenkään ystävyysuhdetta. [---] Ja se, että tota niin ihmiset tulis tutuksi, sillä tavalla että minkälainen tyyppi hän on, onko se hyvä ihminen vai ei, tällasessa tilanteessa se ei ole kovin helppoa, mutta silti autetaan toisiamme. (H7: Af, <1, n 45)

H: Sitten muutenkin nähdään kun on semmoisia kun on joku vaikka kuollu, tai on joku muu juhla tai tämmöstä, niin siellä nähdään. Tavataan kaikki Jyväskylässä asuvat (Afganistanista tulleet) ja kaikkien kanssa tervehditään, mutta sitten on muutama perhe, joka on ystäviä. (H21: Af, 3, n 40)

Tässä tutkimuksessa yhteisö nähdään laajempänä kokonaisuutena kuin ryhmä. Ryhmän jäsenet yleensä tuntevat toisensa, tai ainakin ryhmän jäsenet tietävät, keitä muita ryhmään kuuluu. Sen sijaan yhteisössä voidaan kokea samanlaisia koheesion ja yhteenkuuluvuuden tunteita kuin tiiviissä ryhmässä, mutta tästä huolimatta yhteisön kaikki jäsenet eivät välttämättä tunne toisiaan tai tiedä keitä kaikkia yhteisöön kuuluu.

Yhteisön ja ryhmän tuki

Useissa tutkimuksissa on tuotu esille heikkojen vuorovaikutussuhteiden merkitys kriisitilanteissa tai muuten stressiä aiheuttavissa elämäntilanteissa (esim. Barabasi 2002; Granovetter 1973; Montgomery 1994). Moni haastattelemani pakolainen oli kokenut elämässään vakavia kriisejä. Tällaisia olivat puolison katoaminen, lasten menettäminen, sukulaisten ongelmat ja kykenemättömyys auttaa heitä, sekä psyykkiset ja fyysiset oireet pakenemisen ja uuteen kulttuuriseen ympäristöön asettumisen yhteydessä. Lisäksi moni oli menettänyt useita läheisiä pitämiään vuorovaikutussuhteita, jotka olisivat normaalioloissa tarjonneet henkilöille heidän tarvitsemaansa sosiaalista tukea. Sekä läheisenä pidetyt että heikot vuorovaikutussuhteet olivat merkityksellisiä ja näyttivät jopa täydentävän toisiaan kriisitilanteissa, joissa sosiaalinen tuki oli tarpeen.

Aina sosiaalista tukea tarjoavaa heikkojen suhteiden muodostamaa yhteisöä ei löytynyt Jyväskylästä. Muutamat haastateltavat raportoivatkin pitävänsä yhteyttä esimerkiksi Tampereella asuviin saman maalaisiin henkilöihin, tai kuten seuraavan lainauksen haastateltava kertoi, sosiaalista tukea saatiin ympäri maailmaa olevilta samasta maasta kotoisin olevilta henkilöiltä.

LK: Sanoit, että kirjoitat ja lähetät kirjoituksiasi Yhdysvaltoihin ja Kanadaan? H: Joo, siellä on myös yhteisöjä ja yhdistyksiä. LK: Pidätkö yhteyttä näiden yhteisöjen kanssa? H: Tietysti. Ne ovat tärkeitä minulle ja verkon välityksellä voimme jakaa tunteitamme. Ne saavat minut tuntemaan, että kun joskus kun olen yksinäinen, voi ottaa heihin yhteyttä. Sillä tavoin yksinäisyyden taso voi laskea vähäksi aikaa. Meidän on kiittäminen teknologiaa ja Internetiä. (H16: Br, 2, m 50)

Kun haastateltavat kokivat itsensä yksinäisiksi, heikkojen suhteiden merkitys sosiaalisen tuen antajana luonnollisesti korostui. Haastatteluissa kävi ilmi, että osa haastateltavista oli iloisia jopa lyhytaikaisemmista tuttavuuksista, joiden

kanssa he saattoivat jakaa ajatuksiaan. Ylipäänsä ihmisten kanssa keskusteleminen koettiin positiivisena asiana ja sosiaalisena tukena silloin, kun haastattelutavat kokivat apua muuten olleen niukasti saatavissa. Seuraavassa lainauksessa haastateltava kuvaa sitä, kuinka lyhytaikainenkin tuttavuus voi tuen näkökulmasta olla merkityksellinen.

LK: Oletteko te tyytyväisiä siihen ihmissuhdeverkostoon, mikä teillä tällä hetkellä täällä on? H: Minä ainakin tulen hulluksi tällä tavalla jos jatkuis. Että pitää olla ihmisten kanssa tekemisissä. Ja sitten vaikka on nyt sä (haastattelija) olet täällä, sä olet puhumassa. Se auttaa aika paljon, sillä me ei mietitä ongelmia nyt, että me keskustellaan ja tämänkin auttaa. (H11/1: In, 3, n 40)

Moni haastateltava kertoi olevansa yksinäinen ja päiväkirjojen mukaan joukossa oli useita pakolaisia, jotka viikon aikana olivat erilaisten viranomaisten lisäksi pitäneet yhteyttä lähinnä muissa maissa asuviin sukulaisiinsa. Kurssikaverit ja opettajat olivat silloin luonnollisesti niitä vuorovaikutussuhteita, joissa yksin elävillä, yksinäisiksi itsensä kokevilla pakolaisilla oli mahdollisuus puhua asioistaan ja hakea tukea itselleen. Alla oleva lainaus osoittaa, miten suuri merkitys opiskelun yhteydessä tavattavilla tuttavilla, tässä tapauksessa kurssikavereilla, saattoi haastateltaville olla.

LK: Esimerkiksi jos sinulla on iloja ja suruja niin voitko jakaa ne jonkun kanssa? H: Ei ole sellaisia. [---] LK: Olitko silloin, kun olit itse kurssilla paremmalla mielin kun oli tekemistä, vai oletko nyt tyytyväisillä mielin kun on lomaa ja saa olla kotona? H: Silloin kun olin kurssilla oli parempi. Minä olin silloin tekemisissä muiden kanssa ja ihmisiä tapasin. (H8: Af, 3, n 45)

Edelliset lainaukset osoittavat, kuinka tuttavat, näissä esimerkeissä kurssikaverit tai jopa tutkija-haastattelija, koettiin tärkeiksi tilanteessa, jossa sosiaalista tukea oli muuten ehkä niukalti saatavissa.

Tuki viranomaisuuhteissa

Viranomaiskontakteista erityisesti opettajat ja tulkit olivat henkilöitä, joilta pakolaiset kertoivat saaneensa apua jopa työajan ulkopuolella ja asioissa, jotka eivät virallisesti olisi kuuluneet tulkkien tai opettajien virkatehtäviin. Esimerkiksi tulkit olivat joustaneet työajoissaan, kun tutut asiakkaat olivat soittaneet pyytääkseen apua mennessään lääkäriin tai lyhyellä varoitusajalla sovittuun tapaamiseen. Seuraava lainaus on haastattelusta, jossa äänessä oli tulkkinäkökulma työkentelevä henkilö.

LK: Apua on siis saatavilla? H: Joo, Se on sellanen kulttuuri, että mulle on soitettu monesti, enkä mä tunne sitä ihmistä tiedän vain hänen nimen ja tiedän kuka mä olen. Keskellä yötä on mulle soitettu, kun on ollut hätätilanne täällä sairaalassa, tule tänne. Mä olen mennyt! Että meillä on semmonen, että jos joku tarvitsee apua, niin me autamme aina. Kuka tahansa ihminen, ei tartte olla kurdi. Sitä autetaan. (H10/2: In, 5, m 30)

Pakolaisten kertoman mukaan opettajilta ja ulkomaalaistoimiston työntekijöiltä saadun avun lisäksi, tulkit olivat merkittäviä heikkoja suhteita. Usein tulkit oli-

vat niitä henkilöitä, jotka maahan saapuvat pakolaiset ensimmäiseksi kohtasivat. Seuraavassa lainauksessa tulee hyvin esille, miten nämä ensimmäiset hetket uudessa maassa ja silloin saatu tuki koettiin merkityksellisinä kokemuksina vielä vuosienkin jälkeen tapahtumista.

H: Joku on tulossa meitä vastaan. Olin niin hermostunut ja shokissa; mitä tapahtuu nyt? Uusi maa ja kaikki on uusi. LK: No oliko teitä joku täällä vastassa? H: Kolme henkilöä joo oli kyllä. Tulkki oli ja kaksi henkilöä. Me olimme heidän vastuulla, miten se sanotaan. Suoraan he veivät meidät kotiin ja näyttävät vähän: tämä on teidän koti nyt ja rahaa annettiin vähän ja sitten ruokaa tuli ja he muistanut lasten vaippaa ja lasten ruokia. Se oli hyvä juttu minulle. [---] Me olimme aivan ymmällä, minne minä menen ja mitä minä teen. Mä istuin vain kotona ja halusin mennä ulos. Se vähän pelotti. Kenelle mä puhun? Mutta onneksi tulkki oli apuna mutta ei totta kai koko aikaa. (H18: Tu, 13, n 35).

Haastateltujen joukossa oli neljä henkilöä, jotka työskentelivät itsekin tulkkeina. Heidän kertomuksensa tukivat muista haastatteluista nousutta näkemystä siitä, että tulkki ei ollut ainoastaan kielenkääntäjä, vaan erittäin keskeisessä roolissa oleva avainhenkilö, johon luotettiin ja jonka asiantuntemukseen ja palveluihin turvaututtiin myös työajan ulkopuolella, kuten seuraavat lainaukset osoittavat.

LK: Entäs jos tarvitsit tietää jotain Suomesta, esimerkiksi jostain kurssista tai kirjasta, tai jostain tapahtumasta, niin keneltä kysyisit siitä? H: Tulkilta, tai toiselta tulkilta. LK: Eli näiltä, jotka ovat jo kauemmin asuneet Suomessa? H: Kyllä, ja myös heiltä, joihin luotamme. (H21: Af, 3, n 40).

H: Esimerkiksi tulkkina mun rooli on jäävyys, että mä teen tulkkauksia täällä. Mutta jos he kysyvät jotain neuvot, millä tavalla pitäisi toimia ja mitä. Mä yritän kaikin voimin auttaa jos jotain kauppoja he kysyvät, että mistä saa semmosen tavarat ja esimerkiksi miten pitäisi käydä lääkärissä ja mikä terveysasema on heidän lähellään ja ne numerot, mitä he tarvitsevat. Kyllä mä mielelläni autan. Tulkkina ehkä mä olen tehnyt ylikin siitä. Joskus viikonloppuna tullut soitto, kun on tullut joku hätä. Kyllä mä olen mennyt sinnekin Kyllöön (ensiapuasema) tulkkamaan. Ihmisenä mä ajattelen, että pitäisi auttaa. (H9: In, 12, n 35)

Haastattelemani pakolaiset olivat kaikki Suomessa osallistuneet erilaisiin koulutuksiin ja opetukseen, jolloin heillä oli ollut kontakteja myös eri alojen opettajiin. Opettajia pidettiin yleisesti merkityksellisinä sosiaalisen tuen lähteinä. Opettajilta saatiin paljon kielen oppimiseen ja suomalaisen kulttuuriinkin liittyvää tiedollista tukea.

H: Jos on valtava asia, pyydän apua opettajaltani. Esimerkiksi [Pirkko] (opettaja). Olen kiitollinen hänelle. Se tuntuu, että hän on niin avulias ulkomaalaisia kohtaan. Jos jollakin ulkomaalaisella on ongelmia, jos uskaltaa pyytää apua hän auttaa ystävällisesti ja tarpeeksi. [---] Jos kielitaidosta on ongelmaa voin kysyä kurssin opettajalta ja varsinkin he auttavat. Meillä on hyvä ilmapiiri. (H3: Tu, 4, m 50)

LK: Missä olet saanut eniten tietoa Suomesta? H: Kurssilla saa tiedot kaikki. LK: Keskusteletko te kuinka paljon, että miten Suomessa toimitaan? H: Keskustelemme kyllä. Tietoa olen saanut kurssilta. (H6: Ks, 3, m 20)

Myös ulkomaalaistoimisto ja sen työntekijät mainittiin usein niin tiedollisen kuin materiaalisinkin tuen lähteinä. Ulkomaalaistoimiston tehtäviin kuuluvat lääkäriaikojen järjestämiset ja muut käytännön toimenpiteet mainittiin myös

toidentuneena sosiaalisena tukena. Seuraavat lainaukset ovat henkilöiltä, jotka haastatteluhetkellä olivat joko työharjoittelussa tai Jyväskylän kaupungin järjestämässä kotouttamis- tai työvoimapolitiisessa koulutuksessa, eli heillä oli haastattelujen aikaan ympärillään opintojen kautta mahdollistunut heikkojen suhteiden verkosto.

LK: No jos ajatellaan tämän hetkistä tilannetta. Ajatellaan, että tarvitsette lääkäriä, niin kenen puoleen käännytte silloin? H: [Pekka] (ulkomaalaistoimiston työntekijä). LK: Eli tämä ulkomaalaistoimisto on teille sellainen tukikohta? H: Joo. Minulla on jalat kipeät ja kaksi viikkoa sitten oli hartiatkin kipeät. LK: Ja olet saanut apua siihen? H: Joo. [---] LK: No entäs jos tarvitset jotain tietoa Suomen ja Jyväskylän kulttuuri-menoista tai jostain uudesta kurssista tai sellaisista asioista, niin kenen puoleen silloin käännyt? H: Opettajalta, työvoimatoimistolta ja täältä (ulkomaalaistoimistolta). (H7: Af, <1, n 45)

On luonnollista, että juuri maahan muuttaneet henkilöt saavat tukea ja apua nimenomaan opettajilta, tulkeilta ja esimerkiksi ulkomaalaistoimiston työntekijöiltä, mutta tässä aineistossa oli nähtävissä, että nämä kyseiset suhteet olivat merkityksellisiä vielä vuosienkin jälkeen Suomeen muuttamisesta.

Tulkkien ja opettajien lisäksi haastattelemillani pakolaisilla oli kaikilla ollut kontakteja myös muihin suomalaisiin viranomaisiin. Yleisesti ottaen suomalaisia viranomaisia pidettiin ammattitaitoisina ja ystävällisinä. Seuraavat lainaukset kuvaavat haastattelemini pakolaisten henkilökohtaisia kokemuksia viranomaisten kanssa. Haastateltavien omat kokemukset esimerkiksi poliisin kanssa asioimisesta tai työvoimatoimiston virkailijoista olivat lähes poikkeuksetta positiivisia, ja ne koettiin kannustavina sekä luottamusta herättävinä.

LK: Minkälainen mielikuva sinulle jäi noista viranomaisista ja heidän kanssaan asiointista? H: Aivan tavallisia. Ne olivat aika hyviä. Rehellisyys oli korkeaa tasoa, koska minä olen tullut maasta joka on anarkinen maa. Ja täällä tehdään asioita kun tarvitaan. Asiat tehdään järjestyksessä. Oli hyvä suhtautuminen. Eli kun otetaan ihmisiltä tietoja ja erilaisia haastatteluja ja sitten niiden avulla. Tai nämä haastattelupaperit ja muut olivat aina tallella, eikä niitä hävitetty esimerkiksi mihinkään. Myös kysymyksiin sai aina vastaukset, eikä olla hoitamatta mitään ongelmia. Ollaan ihmisen lähellä. (H1: Ar,7, m 40)

LK: Oletko saanut tähän masennukseen tukea muilta maahanmuuttajilta, joilla on samanlainen kohtalo? H: Joo, olen keskustellut suomalaisten kanssa; virkailijoiden kanssa. Vastaanottokeskuksessa varsinkin se oli lääkäri. Hän on auttanut minua. Myös minun vaimo oli masentunut vastaanottokeskuksessa. Häntä autettiin tarpeeksi ja mä olen kiitollinen kaikille virkailijoille ja lääkäreille. [---] LK: Onko mielestäsi liian vähän tällaista apua tarjolla? H: [---] vastaanottokeskuksessa autetaan erittäin hyvin. Erittäin hyvin. (H3: Tu, 4, m 50)

H: Minä olen kolme kertaa ollut leikkauksessa ja kaikki on hyvää. Kaikki lääkärit ovat olleet ystävällisiä minulle. Tai sairaanhoitaja, kaikki on hyvä. Aina tulee iloinen ja hymyilee ja minulle puhuu. Tai haluan ottaa kuvan heistä perhealbumiini. Kaikki on hyvä ja minä olen iloinen lääkäreistä ja sairaalasta ja hoitajista. (H21: Af, 3, n 40).

Heikoista suhteista saatavan sosiaalisen tuen merkitys kokonaisuudessaan ja kaikessa laajuudessaan paljastui haastateltavien vastauksissa, joista kävi ilmi, että heikot suhteet omalta osaltaan auttoivat osallistujia oman elämän hallinnan tunteen saavuttamisessa. Seuraava lainaus on jo seitsemän vuotta Suomessa

asuneen henkilön haastattelusta. Suomessa vietetystä ajasta johtuen hänelle oli ehtinyt muodostua jonkinlainen kuva heikkojen suhteiden merkityksestä uudessa ympäristössä.

LK: Minkälainen merkitys on sillä, että on näitä tuttuja ihmisiä? Onko sillä minkäänlaista merkitystä? H: (Nauraa) Kyllä on, koska me asumme samassa veneessä, me asumme samassa kaupungissa ja jos jotain tapahtuu Suomessa, minä menen lääkärille ja tämä lääkäri heti perään tulee tutuksi. Ja toisen kerran kun minä menen, hän on tuttu ihminen. Ja nämä on elämän sivut. Näin me toimimme. Elikä jokaisessa alassa on tuttuja, koska me käytämme ne sivut, me menemme läpi ja luemme ne. Ne on elämää. Se on elämää, eli on pakko käydä esimerkiksi hammaslääkärillä, ja siellä on tuttuja ihmisiä ja poliisi asemalla on pakko käydä, koska me tarvitsemme viisumia. [---] Pitää mennä, pitää tutustua, pitää keskustella. Ja tämä on elämän järjestelmä. Ilman kontakteja, miten ihminen voisi olla ihminen? Joko hän on sairas, tai en tiedä ilman kontakteja. Ei, pitää kommunikoida. Ilman kommunikointia tämä ei tapahdu. (H1: Ar, 7, m 40)

Omaan elämään vaikuttaminen liitettiin myös konkreettisesti olemassa oleviin vuorovaikutussuhteisiin ja kuten seuraavan lainauksen haastateltava totesi, Suomessa – kuten missä tahansa muuallakin – suhteet ratkaisevat, tai ainakin edesauttavat monia asioita.

LK: Onko sinulla mielestäsi tarpeeksi näitä vaikuttamisen keinoja? H: On, joo. Voin sanoa, että tavallaan tietystä määrin. Vaikuttamista siinä määrin, että mä hoidan aika paljon asioita puhelimitse ja sanon, että minä täällä ja viranomaisen siellä toisessa päässä tietää kuka mä olen ja hoitaa asian. Että ei tarvitse välttämättä käydä siellä. Tai jos käy jossain, voi saada apua. [---] Että kyllä sillä tavalla pystytään esimerkiksi ohittaan jonoja. Suhteita kyllä on ja niitä hyödynnän, koska Suomi on suhteiden maa jos mikä. LK: Onko sinulla jotain esimerkkiä, millaisissa tilanteissa Suomessa miestäsi voi hyötyä siitä, että on näitä suhteita. H: No esimerkiksi tämä asunto. Ilman suhteita mä en olisi tätä saanut. [---] Esimerkiksi voi sanoa hammashoitola, kun sinne on yleensä pitkät jonot ja tota mä olen tehnyt mun suomalaiskaverille, joka valittaa että on pitkät jonot, mä sanoin, että milloin sulle käy se aika, mä voin järjestää sulle sen. Yleensä ne nauraa. Tai mä olen soittanut ja sanonut, että minä täällä ja jos pystyis järjestämään huomiseksi yhdelle mun ystävälle aikaa, niin he kysyy että mikä aika sopii? Ja mä olen järjestänyt [---] Suhteilla, eikä sillä ole kovin paljon merkitystä, mutta kuitenkin suhteilla hoidetaan. (H4: In, 13, m 32)

Sen lisäksi, että heikoista suhteista saatiin siis paljon sosiaalista tukea, niiden merkitys korostui kaikkiaan pakolaisten punnitessa mahdollisuuksiaan vaikuttaa omaan elämäänsä. Tämän lisäksi heikot suhteet näyttivät olevan keskeisessä roolissa silloin, kun haastateltavat pohtivat kokemuksiaan hyväksytyksi tulemisesta. Usein nämä kokemukset liittyivät odotuksiin, joita haastateltavat olivat heikkoihin suhteisiinsa kohdistaneet ja pettymyksiin, joita he olivat käyttämissä ehkä kokeneet.

5.2 Odotukset ja pettymykset heikoissa suhteissa

Pakolaisten näkökulmasta heikoilla suhteilla näytti olevan hyvinkin suuri merkitys hyväksytyksi tulemisen tunteen kannalta. Heikoista suhteista saatu tai

niissä puuttumaan jäänyt apu ja tuki, sekä hyväksyminen nivoutuivat pakolaisten kertomuksissa hyvin usein yhteen, kuten alla olevasta lainauksesta näkyy.

H: Minä uskon, että enemmän suomalaiset ovat avuliaita, suvaitsevaisia ja ystävällisiä jos uskallat kysyä jotakin, jos tahdot jotakin apua. [---] LK: Mutta ensin pitää kysyä? H: Niin, ensin pitää kysyä. Pitää uskaltaa ja pitää kysyä. Pitää haluta apua. Jos ei kysy, ei saa. Jos ei tahdota apua, ei auteta. Se riippuu suomalaisten kulttuurista. (H3: Tu, 4, m 50)

Aiemmat kokemukset erilaisista viranomaisista voivat muokata pakolaisten käsityksiä siitä, kehen saattoi luottaa ja keneltä apua oli saatavilla. Kokemusten lisäksi myös omat odotukset ja taustat saattoivat vaikuttaa siihen, miten erilaisiin heikkoihin suhteisiin, kuten viranomaisiin, suhtauduttiin ja miten näissä suhteissa vuorovaikutusta kulloinkin tulkittiin. Pakolaisten toivomaa apua ei aina ollut saatavilla esimerkiksi siitä syystä, että heidän odotuksensa viranomaisia kohtaan ylittivät viranomaisten valtuudet. Pakolaisten opettajat ja tulkit saattoivat joutua työssään tilanteisiin, joissa rajaa henkilökohtaisen avun ja työroolin edellyttämän formaalin tuen välille oli hyvin vaikea määritellä ja toteuttaa. Useinkaan asiaa ei helpottanut se, että vuorovaikutuksen osapuolet olivat lähtöisin erilaisista kulttuurista ympäristöistä, ja eroja saattoi ilmetä esimerkiksi siinä, miten ystävyyttä määriteltiin ja millaisia palveluksia ystävältä voitiin odottaa.

Monet tutkimukseen osallistuneet olisivat kaivanneet heikoista suhteistaan enemmän apua, kuin he olivat kokeneet saavansa. Pettymykset ja täyttymättä jääneet odotukset näkyivät ja kuuluivat pakolaisten kertomuksissa, kuten seuraavassa lainauksessa.

H: Mutta äiti sano sen, että kun se halusi kesällä mennä käymään Turkissa. Kun se, joka on turvapaikanhakija on paljon vaikeuksissa ja sosiaalityöntekijä on tietoinen kaikista. Niin äiti yritti kovasti päästä käymään sinne ja vähän helpottamaan tätä asiaa, koska yli kolmeen vuoteen ei ole nähnyt häntä (Turkissa asuva täysi-ikäinen haastateltavan veli). Me ei tiedä hänestä mitään, vaan puhelimesta mitä nyt on soiteltu. Ja sitten kun puhelimesta kuulee niin kauheita asioita, että niin kun äiti ei malta oottaa. Mutta kun se vain yritti sosiaalityöntekijän kanssa puhua siitä matkakustannuksista, ei ne millään suostuneet auttamaan ja se jäi tekemättä. Ei pystynyt käymään siellä. (H11/2: In, 3, m 18)

Haastatelluilla oli ollut odotuksia myös vuorovaikutussuhteiden syntyisestä ja ylläpitämisestä uudessa ympäristössään. Seuraavassa lainauksessa täyttymättömät odotukset ja yksinäisyys nivoutuvat yhteen ja siitä näkyy myös, miten monet tutkimukseen osallistuneet kokivat pettymykset ja täyttymättä jääneet odotukset vuorovaikutussuhteissaan.

H: Kun joku pakolainen tulee Suomeen tai Eurooppaan, hänellä on paljon odotuksia, koska hän omassa maassaan on joutunut erilaisia hankaluuksiin. Ja sellaisessa toivossaan hän muuttaa tänne Eurooppaan, että hän eläisi eri tavalla ja että häntä kohdeltaisiin eritavalla kuin omassa kotimaassa. Että kun täälläkään ne odotukset eivät toteudu, niin se on tosi vaikeaa ja tekee pahaa. Ja painetta syntyy ihmisille. Esimerkiksi yksinäisyys, että jos puhun paljon suomalaisten kanssa, sellaisten kanssa, jotka asuvat yksinään ja niillä menee aika hyvin, eikä niillä ole yhtään valittamista. Mutta kun meikälaiset eivät ole tottuneet siihen, että se on ihan niin, että jokainen haluaa, että asiat menee niin kuin hän ajattelee. (H10/2: In, 5, m 30)

Heikoista suhteista saatujen kokemusten perusteella tehdään johtopäätelmiä, jotka voivat heijastua myös henkilön muissa suhteissa. Seuraavassa lainauksessa haastateltava kertoo, kuinka huonot kokemukset ja väärinkäsitykset olivat vaikuttaneet hänen motivaatioonsa ylipäätään tutustua suomalaisiin.

H: Sitten meillä aina olen tottunut naapurille sanomaan terve ja moi, ja joskus ei moikannut, joskus moikannu. Ja se teki ensimmäinen niin kipeää. [---] Mä en tajunnut mitä he yrittävät sanoa, tykkääkö vai eikö tykkää? Se pitäisi näkyä. Mutta minä en ymmärtänyt mitään ja sanoin, etten halua olla missään tekemisissä heidän kanssaan. Eli minä vein lapseni päiväkotiin, menin kauppaan, ostin ruokaan, menin kotiin ja laitoin ruokaa. Elin omalla ympyrälläni. Päätin, että ei mitään suomalaisia kavereita, ei mitään tuollaisia. (H18: Tu, 13, n 35)

Kuten edellisen lainauksen haastateltava, myös moni muukin oli kiinnittänyt huomiotaan naapureiden väliseen kanssakäymiseen. Useat haastatelluista olivat huomanneet, että naapurit käyttäytyivät Suomessa hyvin eri tavoin, kuin mihin he olivat entisessä elämässään tottuneet. Usein naapureiden vieraana pidettyä käyttäytymistä selitettiin kulttuurieroilla, kuten seuraavan lainauksen haastateltava teki.

LK: Mitenkäs, kun monet maahanmuuttajat sanovat, että on vaikea tottua suomalaisten naapureiden tapaan olla kutsumatta toisiaan kylään ja niin edelleen. Onko tämä sinusta outoa tai erilaista verrattuna siihen, mihin olet tottunut? H: Täysin erilaista, mutta en odotakaan naapureilta ystävyyttä. Tiedän, että jokaisessa maassa on omanlaisensa tavat elää ja oma kulttuurinsa. Ihmisillä on omanlaisensa luonne, ja suomalaisilla on omanlaisensa luonne, joten meidän on opittava. [---] Se on todella erilaista kun Thaimaassa. (H16: Br, 2, M 50)

Kuten edellä oleva lainauskin osoittaa, kokemuksen myötä naapureiden käyttäytymiseen totuttiin, eikä sitä enää välttämättä tulkittu viestinä suvaitsemattomuudesta. Pidempään Suomessa asuneet osallistujat olivat pyrkineet avaamaan tätä myös uusille tulokkaille, kuten seuraavasta lainauksesta voi nähdä.

LK: Mitä on sellaisia asioita, joihin on alussa vaikea sopeutua? H: Esimerkiksi se naapurin kanssa se kontakti. Monelle voi olla täällä se outoa ja ihmeellistä, että miksi he tervehtivät ja saattaa olla että naapuri ei vastaa heille. Mä voin sanoa, että ei tarvitse siitä loukkaantua, että se on kulttuuri, että liittyy siihen, että ei tarvitse välittää siitä ollenkaan. Just näitä viestintätilanteita kun ajatellaan, että kanssakäymisessä, että jos jotain on ei tarvitse sitä ihmetellä ja loukkaantua, se kuuluu suomalaiseen kulttuuriin. (H9: In, 12, n35)

Vaikka naapurisuhteet herättivät paljon keskustelua, haastateltavien joukossa oli muutamia, jotka eivät pitäneet naapurisuhteitaan mitenkään erityisen huomionarvoisina. Kuten seuraavan lainauksen haastateltava totesi, naapureiden tervehtiminen tai tervehtimättömyys eivät sinänsä olleet kaikille niitä tärkeimpiä seikkoja, joihin he olivat uudessa sosiaalisessa ympäristössään kiinnittäneet huomiotaan.

LK: Miltä sinusta tuntuu, kun suomalaiset eivät tervehdi kadulla tai hississä? H: On erilaisia tilanteita. Jotkut sanovat terve, ja jotkut ei. Että jos sanovat haluan kyllä sanoa heille takaisin. Mutta jotkut ei sano, vaan katsovat vain lattiaan. Minä kyllä sa-

noisin ja katson heitä. LK: Miltä se tuntuu, kun suomalaiset katsoo lattiaan? H: Oikeasti minulle sillä ei ole minkäänlaista merkitystä. Jos sanovat, että täällä ei tervehditä, ei se minua haittaa. Jos minua tervehditään, tervehdin takaisin. (H6: Ks, 3, m 20)

Kuten monesta tässä luvussa esitellystä haastattelulainauksesta voimme nähdä, ennako-odotusten lisäksi omat kokemukset saattoivat vaikuttaa haastateltujen käsityksiin heikoista suhteista, kuten suomalaisista viranomaisista. Aina henkilöiden omat kokemukset ja toisaalta käsitykset esimerkiksi naapureista ja heidän välisestään vuorovaikutuksesta eivät kuitenkaan olleet täysin ristiriidattomasti tulkittavissa. Aineistossa oli esimerkki, joissa haastateltava ensin kertoo naapureilta saamastaan tuesta, mutta siitä huolimatta myöhemmin raportoi olevansa pettynyt siihen tapaan, jolla naapurit kohtelevat toisiaan Suomessa. Seuraavassa on haastateltavan kuvaus naapureilta saadusta tuesta ja pohdiske-lua suomalaisista naapureista ylipäätään.

LK: Koetko, että sillä on merkitystä, että sinulla on naapureita, jotka ovat myös tällaisia tuttavita? H: Kyllä. [---] Jos tapahtuu jotain niin hekin huolestuvat lapsista ja talon asioista, mitä talossa tapahtuu ja aikaisin ilmoittavat ja hoitelevat asioita meidän puolestamme myös jos me emme ole kotona ja jos jotain tapahtuu. Jos joku esine jää ulos tai tällaisista asioista olemme yhteisymmärryksessä. Mutta niitä on vähän. [---] On aika vaikeaa ymmärtää, kun naapuri ei tunne naapuria, tai kuka siinä naapurissa asuvat. He eivät tervehti! Mutta mistä tämäkin on tullut? Miksi pitäisi olla näin? Jos ihminen on ihminen, on aika vaikeaa ymmärtää toimintaa, joka on mennyt vähän sivulle. Elikä ainakin minä en ymmärrä tässä tilanteessa ihmisiä jotka on, joilla on vain omat ongelmat tai omien intressien puolesta he asuvat. (H1: Ar, 7, m 40).

Edellä olevan lainauksen haastateltavan negatiivisia käsityksiä suomalaisista naapureista voidaan osaltaan ehkä selittää tapahtumilla, joita haastateltava kuvasi aiempiin naapurisuhteisiinsa liittyen. Haastateltava oli juuri Suomeen tultuaan joutunut tilanteeseen, jossa koki naapureidensa pilkanneen häntä ja hänen perhettään.

H: Mekin olemme tulleet tänne Jyväskylään vuonna '97. Ja me tunsimme kaksi naista talostamme ja he tulivat keräämään rahaa joulutapahtumaan. Annoimme heille rahaa. [---] Rahalla järjestettiin tapahtuma taloyhtiön asukkaille ja kun menimme ovista sisään, ja katsoimme, kun kaikki naapurimme istuivat pöydissä. No, minä ja vaimo ja kolme lasta, kukaan ei noussut vastaanottamaan meitä tilaisuuteen emmekä mahtuneet istumaan. Emme tienneet mitä tehdä, emme päässeet istumaan. Ja kun seisoi-me siinä, muut alkoivat nauramaan. Me olimme tilanteessa, jossa, en tiedä, tuln hulleksi ja lähdimme pois. Kukaan ei sanonut mitään. (H1: Ar, 7, m 40)

Edellä kuvattu muisto aiemmista naapureiden välisistä tapahtumasta oli ehkä niin voimakas, että nykyiset tukea-antavat naapuruussuhteet eivät riittäneet muuttamaan haastateltavan käsityksiä suomalaisista naapureista yleisesti positiivisempaan suuntaan. Tämän haastateltavan kohdalla emme voi lopulta tietää, oliko asia todella näin, mutta kaikkiaan aineisto antaa aiheutta olettaa, että ennako-oletuksilla ja aiemmillä kokemuksilla heikoista suhteista on merkitystä siinä, miten vastaaviin suhteisiin myöhemmin suhtaudutaan ja millaisia käsityksiä esimerkiksi suomalaisista naapureista tai viranomaisista pakolaisille syn-tyi.

Aiemmat tutkimukset osoittavat, voivat kokemukset ja mielikuvat suomalaisista viranomaisista vaihdella suurestikin riippuen siitä, keneltä ja millaisista tilanteista kysytään. Salminen (1997) toteaa, että entisestä Jugoslaviasta tulleet pakolaiset ovat olleet tyytyväisiä viranomaisten toimintaan. Salmisen haastatellamat pakolaiset kertoivat olevansa erittäin kiitollisia saamastaan avusta ja vastaanotosta. Lisäksi viranomaisia keuhuttiin ystävällisiksi ja avuliaksi. Myös vuonna 2003 ilmestyneessä laajassa venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten maahanmuuttajien elinoloja kartoittavassa tutkimuksessa kävi ilmi, että enemmistö tutkimukseen osallistuneista yli tuhannesta maahanmuuttajista oli tyytyväisiä viranomaisilta saamaansa palveluun (Pohjanpää 2003). Siitä huolimatta, että moni maahanmuuttaja kokee saavansa hyvää palvelua viranomaisilta, tutkimuksen vastaajista monet ovat kokeneet edelleen saavansa huonoa palvelua. Pohjanpää (2003) muistuttaa, että maahanmuuttajat saavat omasta mielestään huonoa kohtelua yleensä juuri niissä paikoissa, joissa asiointi on heidän kannaltaan kriittisintä. Tässä yhteydessä on syytä tarkastella myös usein juuri heikoissa suhteissa toteutuvaa ennakkoluuloista tai jopa rasisiteksi tulkittavissa olevaa viestintää ja sen merkitystä pakolaisten vuorovaikutussuhteissa.

5.3 Ennakkoluulot ja rasismi

Ennakkoluuloinen kohtelu ja negatiiviset asenteet olivat usein esillä pakolaisten arjessa joko omina kokemuksina tai tuttavien kertomuksina tapahtumista maahanmuuttajien ja esimerkiksi viranomaisten kesken (ks. Jasinskaja-Lahti, Liebkind & Vesala 2002). Aineistossani ennakkoluulot ja rasisiteet näkyivät heikkojen suhteiden lisäksi kokemuksina täysin vieraiden ihmisten kanssa tapahtuneesta vuorovaikutuksesta. Tuntemattomat ihmiset ja heidän kanssaan tapahtunut vuorovaikutus ei sinänsä kuulu heikkoihin suhteisiin, mutta käsittelemistä näitä tässä yhteydessä silti, sillä ne näyttäisivät liittyvän hyväksytyksi tulemisen tunteisiin, joihin myös heikot suhteet osaltaan vaikuttavat. Monille haastatteleilleni henkilöille heikot suhteet ja tuntemattomien henkilöiden kanssa käyty vuorovaikutus vaikuttivat olevan lähes ainoat kontaktit suomalaisiin, joten niiden perusteella osa haastatelluista pakolaisista olikin muodostanut käsityksiään suomalaisista yleensä.

Vuorovaikutussuhteissa, niin heikoissa kuin läheisissäkin, ilmenevä ennakkoluuloinen kohtelu voi osaltaan vaikuttaa tunteeseen hyväksytyksi tulemisestä. Ennakkoluuloinen tai rasisiteinen käyttäytyminen itseä kohtaan tulkitaan usein varmaankin niin, että vuorovaikutuksen toisella osapuolella on negatiivisia asenteita ja ajatuksia joko minusta henkilönä tai edustamastani ryhmästä, enkä näin ollen ole tervetullut tai haluttua seuraa. Haastatteluissa tuli ilmi useita henkilökohtaisia kokemuksia rasisiteesta tai ennakkoluuloisesta viestinnästä erilaisissa heikoissa suhteissa ja entuudestaan tuntemattomilta henkilöiltä. Ennakkoluulot esiintyivät monenlaisissa yhteyksissä, joista lievemmät olivat väärinkäsityksiä ja vääriä uskomuksia pakolaisten aiemmista elinoloista ja koulu-

tustasosta. Vakavammat esille tulleet tapaukset liittyivät vieraiden ihmisten huuteluihin, sekä naapureiden tai koulutovereiden haukkumisiin.

H: Suomalaiset luulee, että ulkomailta tulevat, että heillä ei ollut niin hyvä elämä, eikä ne ole niin moderneja ja ajattelevat, että he ovat niin en mä tiedä. Meitä pidetään semmosina kyläläisinä, jotka eivät osaa yhtään. Maalaiskunnasta tulleita, ettei me osata mistään yhtään mitään! Ne kysyy joskus, että onko teidän kotimaassa niinkun koulua. Onko siellä kerrostaloja? Kerrankin yks kysy multa, että onko teidän maassa makkaraa? Mä sanoin, että voi ei; kyllä, kyllä on. (H11/3: In, 3, n 16)

H: Kyllä mäkin olen törmännyt tuohon [ennakkoluuloihin]. Esimerkiksi ihan katseesta voi ymmärtää, [---] Esimerkiksi se numero kuusi. Mä osaan ihan hyvin lausua sen ja kaupassa kun olen sanonut kuusi, olen joutunut toistamaan sen monta kertaa. Että johtuuko se siitä, että ihminen ei kuuntele vai miksi ei kuuntele? Siksikö, että mä en puhu kunnan suomea, tai että on erinäköinen ja ulkonäkö on erilainen kuin suomalaisilla?(H10/1: In, 3, n 30).

LK: Oletko muuten kohdannut Jyväskylässä tämmöistä ihmisten ennakkoluuloja, stereotyyppioita, tai jopa rasismia? H: Tosi harvoin. Tosi harvoin, mutta olen. Minusta se on niin tyhmää, koska mä itse olen töissä ja turkkilaisilla on yrityksiä. [---] Ja he sanoivat minulle, että te otatte minun veron ja elannon ja tuollaista höpötyksiä mä kuulin pariin kertaan. [---] Mutta minun lapselle on huudeltu paljon. Monta kertaa neekeriksi ja sitten kun mä selitin hänelle, että mitä se tarkoittaa, hän suuttuu. Minä sanoin, älä suutu. (H18: Tu, 13, n35)

Sen lisäksi, että omat kokemukset voivat muokata pakolaisten käsityksiä hyväksytyksi tulemisesta, myös tuttavien kertomuksilla ja muiden kokemuksilla on merkitystä. Tuttavien ja ystävien kokemukset näyttivät myös omalta osaltaan vaikuttavan haastateltujen käsityksiin suomalaisista viranomaisista. Kuten seuraava lainaus osoittaa, kokemuksia jaettiin ja näin tuttavien kertomukset tulivat osaksi myös omaa todellisuutta.

LK: Sanoit, että olet kohdannut rasismia, ja olit kyllästynyt siihen. Onko ne ollut sinulle kipeitä asioita? H: Sillä tavalla ne on ollut kipeitä, että koska ennen ajattelin, että Suomessa on turvallista ja suomen kieli on mun äidinkieltä joissakin kohdissa. Ja mä olen aina pitänyt itseäni suomalaisena. Mä en tykkää siitä, että ne sanoo: 'painu omaan maahan'. Että mä olin heti ihmeissäni, että mitä minä olen tehnyt ja miksi ne sanoo tollasta. No hän on ihan ihminen, mutta mä olen asunut Suomessa jo kauan ja tietysti se satutti. Mutta kaikissa maissa on rasismia. [---] LK: Kuinka paljon sulla on ystäviä, jotka on myös kohdanneet tämmöstä samanlaista. Ja puhutteko te näistä asioista? H: Kyllä me puhutaan ja kaikki mun maahanmuuttaja ystävät on kohdanneet rasismia. Ja monet eivät vieläään ymmärrä, vaan vieläkin haukkuu, että ei voi sanoa noin. Mä olen yrittänyt selittää heille. Mutta se on vieläkin heille vaikeata, kun he on kärsineet rasismista. (H13: In, 10, n 20)

Heikkojen vuorovaikutussuhteiden merkitystä voidaan tarkastella sekä oma-kohtaisten kokemusten kautta, mutta myös sitä kautta, millaisia asioita tuttavien tarinoista ja kuulluista asioista muistetaan ja tuodaan esille. Useilla haastatelluista henkilöistä ei itsellään ollut negatiivisia kokemuksia esimerkiksi viranomaisten kanssa asioimisesta, mutta he olivat kuulleet tuttaviltaan kertomuksia maahanmuuttajien kohtaamasta ennakkoluuloisesta kohtelusta Suomessa. Tuttavat olivat kertoneet tapauksista, joissa maahanmuuttajien ongelmia ei ollut haluttu ratkaista, tai heillä oli ollut vaikeuksia työn saamisessa työnantajien ennakkoluulojen takia.

LK: Minkälainen mielikuva sinulle jäi noista viranomaisista ja heidän kanssaan asiointista? H: Aivan tavallisia. Ne olivat aika hyviä. [---] Oli hyvä suhtautuminen. [---] Mutta olen kuullut ystäväiltäni, että jotkut tapaukset vievät vuosia kun he [viranomaiset] eivät halua ratkaista tai ei kiinnosta heitä tai on joku vika. (H1: Ar,7, m 40)

H: Mutta olen kuullut muilta ja nähnyt vierestä mustien ihmisten kokemuksia. Mutta omasta puolestani en voi puhua koska olen vasta opettelemassa suomea. Mutta yksi tuttavani, joka on kotoisin Norsunluurannikolta, oli yliopistossa Suomessa ja hän sai tutkinnon tietokonetieteistä ja hän on yrittänyt kovasi, mutta ei saa töitä. Ja nyt hän yrittää lähteä muualle, kuten Pariisiin, mistä voi saada työtä. (H5: Ko, 3, n 30)

Suomalaiset viranomaiset ovat olleet useiden asennekartoitusten kohteena viimeksi kuluneiden vuosikymmenten aikana (esim. M. Jaakkola 2009; Pitkänen 2006; Pitkänen & Kouki 2002.) Tutkimukset ovat toistuvasti osoittaneet, että suomalaisten viranomaisten asenteissa ulkomaalaisia kohtaan olisi parantamisen varaa. Tätä tutkimusta varten haastattelemini pakolaisten henkilökohtaiset kokemukset suomalaisista viranomaisista olivat kuitenkin pääosin positiivisia. Sen sijaan tuttavilta kuultuja kertomuksia kohtaamisista esimerkiksi suomalaisen poliisin kanssa leimasi negatiivinen sävy. Seuraava lainaus on hyvä esimerkki siitä, kuinka omista positiivisista kokemuksistaan huolimatta haastateltava tuo esille tuttaviansa kokemuksia perustellakseen omaa negatiivista ja kriittistä suhtautumistaan suomalaisiin viranomaisiin.

LK: Suomalaisten kanssa joudutte varmaan toimistoissa tekemisiin, niin onko teillä minkälaisia kokemuksia viranomaisista? H: Siellä on ollut hyviä ja on ollut huonoja. LK: Tuleeko mieleen sellainen hyvä kerta? H: Ihan varmasti on ollut huonoja ja hyviä kokemuksia. Se riippuu ihmisestä. Että minkälaisen ihmisen kanssa asioi. [---] H: Mä en voi kaikesta vaan valittaa, mutta sä voit itse siitä päätellä, minkälainen se on. Mä sanon esimerkin. Mulla on niin paljon esimerkkejä, että mä en tiedä, mistä mä puhuisin sulle! Kerran kaks kaveria meni kaupungille, kun he tulivat sieltä pois, he joutuivat jonkun rasistiryhmän väkivallan kohteeksi [---] Se tyttö [avun soittanut henkilö] oli kiroillut sitä ja sanonu, että te [poliisit] olette rasisteja. Koska kun ihminen täällä tarttee apua, että sen takia hän on maahanmuuttaja ja heikoin lenkki sanotaan tässä yhteiskunnassa. Ja jos esimerkiksi mun kaveri olisi menettänyt, niin kuin menettikin toinen tuttava silmänsä, niin se olisi ihan sama, koska poliisi ei siinä tapauksessa pystynyt seuraamaan asiaa, koska he [rikoksen tekijät] eivät jääny kiinni. (H10/2: In, 5, m 30)

Alitolppa-Niitamo (1994) toteaa, että huhut epäoikeudenmukaisesta kohtelusta leviävät nopeasti, jolloin omien kokemusten lisäksi muiden maahanmuuttajien kokemukset voivat vaikuttaa esimerkiksi siihen, kehen halutaan solmia vuoro-vaikutussuhteita ja missä halutaan asua ja elää. Alitolppa-Niitamoin tutkimuksessa selvisi, että pakolaiset ovat jopa muuttaneen paikkakunnalta toiselle rasis- tisten viranomaisten ja epäoikeudenmukaisen kohtelun takia.

Tätä tutkimusta varten kerätty aineisto osoittaa, että vaikka haastattele- mineni henkilöiden omat kokemukset suomalaisista viranomaisista pääosin olivatkin positiivisia, ei heidän suhtautumisensa suomalaisiin viranomaisiin silti ollut automaattisesti positiivista. Keskustellessamme heikoista suhteista, puhe usein kääntyi haastateltavien opiskelu- ja työmahdollisuuksiin, naapurei- den käyttäytymiseen ja suomalaisten viranomaisten auttamishalukkuuteen. Heikoilla suhteilla nähtiin yhteys oman elämän hallintaan ja pärjäämiseen uu- dessa ympäristössä. Heikot suhteet linkitettiin esimerkiksi juuri työnsaanti- ja

opiskelumahdollisuuksiin. Useat haastatelluista kertoivat tuttavistaan, jotka asuivat joko jossain muussa Pohjoismaassa, tai esimerkiksi Pohjois-Amerikassa. Tässä yhteydessä haastateltavat useimmiten vertasivat omaa tilannettaan muualla asuvien tuttaviansa kertomuksiin. Esimerkiksi Ruotsissa oli haastateltavien mukaan paljon paremmat työllistymismahdollisuudet, koska maahanmuuttajiin luotettiin enemmän kuin Suomessa.

H: Ruotsissa mitä mä olen nähnyt kun mulla on siellä kavereia, jotka on asunut kaksi vuotta siellä eikä osannut kieltä yhtä hyvin kuin mitä mä nyt osaa täällä, niin ne sit sai työpaikan lentokentältä, marketista ja siis ne jakoi työt niin, että viikonloppuisin siinä ja ne oli myös koulussa. Että siis niillä oli niin hyvin, mutta en mä sano, että Ruotsi on tosi hyvä maa ulkomaalaisten kannalta. Toisaalta se onkin paljon, paljon parempi Suomeen verrattuna. [---] Että siinä ne pääsee tosi helposti, ja ulkomaalaisiin luotetaan jo. Mutta ei täällä luoteta yhtään. Siis täällä on niin paljon ennakkoluuloja, että mä itte joskus epäilen, että olenko mä sellanen tai olaanko me kaikki sellasia. Siellä niinkun ne on pankissa töissä, ne on toimistossa töissä, ne on kaikkialla. Ne on vaatekaupoissa ja marketeissa. (H11/2: In, 3, m 18)

Kuten edellisestä lainauksesta voi huomata, useimmiten tuttavien kertomuksia käytettiin tilanteissa, joissa omaa sen hetkistä huonoksi koettua tilannetta haluttiin korostaa. Joukossa oli kuitenkin myös yksi henkilö, joka ei kokenut tilanteensa olevan sen huonompi, kuin muillakaan tuntemillaan pakolaisilla. Hänen mukaansa vieras on aina vieras, olipa hän sitten missä päin maailmaa tahansa.

LK: Jos voisit unelmoida Suomesta hyvän paikan asua, millainen paikka se olisi? Mitä haluaisit itsellesi täällä tai tänne Suomeen, jotta voisit olla onnellinen? H: Ei täällä Suomessa. Sama tilanne on Yhdysvalloissa, tai Kanadassa, tai jopa Norjassa. Sain kirjeen ystävältäni Norjasta, ja heillä on aivan samat ongelmat. Elämä länsimaisessa yhteiskunnassa ja uudessa ympäristössä on vaikeaa. 'Different is still different!' (H16: Br, 2, m 50)

Tuttavien kertomusten ja tarinoiden perusteella muokattiin ja vahvistettiin siis käsityksiä omasta tilanteesta. Myös ennen Suomeen tuloa tuttavien tai esimerkiksi muiden maiden viranomaisten kertomusten perusteella syntyneillä odotuksilla oli merkitystä omaa tilannetta arvioitaessa. Omien kokemusten lisäksi tuttavien kokemukset ja kertomukset näyttivät siis muodostavan sen todellisuuden, jossa pakolaiset elivät ja olivat vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Seuraavan lainauksen haastateltava oli kuullut Suomesta todella negatiivisia asioita ennen tänne muuttamistaan, ja hänen ennakko-oletuksensa olivat olleet sen mukaiset.

H: Olin alussa todella negatiivinen ja ajattelin, että tulemme vain kärsimään sielläkin [Suomessa]. Ja minulle sanottiin, että älä ala juttelemaan ihmisten kanssa Suomessa, mutta jos joku juttelee sinulle, sitten se on ok. Ihmiset haluavat olla rauhassa, joten älä mene juttelemana heille. Enkä uskaltanut alussa puhua kenellekään. Mutta sitten yllätyin ja huomasin, että ihmisille voi puhua. Luulen, että jos olisin tullut ajatellen että kaikki on positiivista, olisin pettynyt pahasti. Mutta koska ajattelin, että kaikki on negatiivista, yllätyin positiivisesti, ja se on auttanut minua kovasti. (H5: Ko, 3, n 30)

Useissa aiemmissä tutkimuksissa on todettu, että realistiset ennakko-odotukset auttavat maahanmuuttajia sopeutumaan uuteen elämäntilanteeseensa. Kun ih-

minen on pystynyt valmistautumaan ja tutustumaan tulevaan ympäristöönsä, hänen odotuksensa tulevasta ovat yleensä realistisempia kuin henkilöillä, joilla ei ole mitään käsitystä siitä, mihin ovat menossa, tai joiden tiedot perustuvat muutamiin ennakkokäsityksiin ja stereotypioihin (Black & Gregersen 1990; Searle & Ward 1990). Realistiset odotukset ja niiden täyttyminen voivat antaa maahanmuuttajalle onnistumisen kokemuksia, joiden avulla psyykinen hyvinvointi vahvistuu ja sopeutuminen helpottuu. Sitä vastoin pettymykset ja täyttymättömät odotukset voivat johtaa turhautumiseen ja katkeruuteen esimerkiksi uuden ympäristön järjestelmää tai ihmisiä kohtaan. (ks. Kim 2001, 111; Perreault & Bourhis 1998.) Tätä aineistoa tarkasteltaessa on syytä kiinnittää huomiota siihen, että pakolaisilla oli harvoin ollut aikaa valmistautua Suomeen muuttoon. Tästäkin johtuen heikoista suhteista saatava tieto Suomesta ja suomalaisista yleisesti näytti olevan merkityksellistä osallistujien uuteen elämään orientoitumisen kannalta.

Vaikka tämän tutkimuksen perusteella mitään yleistä ei voida tehdä, aineisto näyttäisi kuitenkin viittaavan siihen, että ennako-odotukset ja -käsitykset esimerkiksi naapureista tai viranomaisista voivat vaikuttaa siihen, kuinka paljon pakolaiset kokevat saavansa apua näissä heikoissa suhteissaan. Ennakkokäsityksen vaikuttavat myös siihen, keneen vuorovaikutussuhteita halutaan myös jatkossa solmia.

5.4 Koonti heikoista suhteista

Granovetter (1973) kirjoitti jo 1970-luvulla heikkojen suhteiden merkityksellisyydestä, mutta siitä huolimatta nämä heikot suhteet on usein ohitettu maahanmuuttotutkimuksissa tai niiden merkityksellisyyttä ei ole tarkasteltu syvemmin. Poikkeuksen tekevät ne tutkimukset, joissa on tarkasteltu viranomaisten asenteita maahanmuuttajia kohtaan (esim. Jaakkola 2000; 2009; Pitkänen 2008; Pitkänen & Kouki 2002). Suomessa asuvien pakolaisten näkökulmasta heikkoja suhteita on tutkittu jokseenkin vähän, vaikka esimerkiksi Forsander (2002) on todennut, että hänen tutkimukseensa osallistuneiden Suomessa asuvien maahanmuuttajien kontaktit valtaväestöön rajoittuivat useimmiten nimenomaan viranomaiskontakteihin, suomalaisen puolison kautta syntyviin kontakteihin ja naapureiden tervehtimiseen.

Suomessa on 2000-luvun alussa tutkittu runsaasti maahanmuuttajien työllistymiseen liittyviä kysymyksiä, sillä työn saamisen nähdään olevan liittyneenä maahanmuuttajien hyvinvointiin (esim. Ahmad 2005; Forsander 2002). Sinänsä nämä asiat liittyvät tiiviisti toisiinsa, sillä heikot vuorovaikutussuhteet ovat osoittautuneet erittäin tärkeiksi työn saamisen kannalta (esim. Granovetter 1973; Hondagneu-Sotelo 2001; Ramirez & Hondagneu-Sotelo 2009). Avoimista työpaikoista ja työhön liittyvistä kysymyksistä saadaan erilaisista heikoista suhteista, esimerkiksi tuttavilta, ja toisaalta työpaikan saaminen edellyttää usein tavalta tai toisella myös epävirallisia suosituksia.

Kaikki tutkimukseeni osallistuneet pakolaiset olivat kohdanneet erilaisia viranomaisia, kuten poliiseja sekä silloisen ulkomaalaistoimiston ja työvoimatoimiston työntekijöitä Suomeen muutettuaan. Lisäksi kaikki olivat jossain vaiheessa Suomeen tulonsa jälkeen osallistuneet erilaisille kursseille ja koulutukseen, jolloin kursseilla olleet muut opiskelijat ja opettajat ovat myös niitä heikkoja suhteita, joista haastattemieni pakolaisten kanssa keskustelimme. Haastateltavista osa oli ollut työssä tai työharjoittelussa ja erityisesti heidän kanssaan keskustelimme työtovereiden ja kollegoiden merkityksestä ja roolista heidän elämässään.

Heikoille suhteille, kuten suhteille naapureihin, lääkäreihin tai opettajiin on yhteistä se, että vaikka niitä ei pidetä kovin läheisinä tai merkityksellisinä, niillä on kuitenkin merkitystä ihmisten elämässä (Cappella 1987; Gerlander 2003). Koska heikot suhteet, kuten mitkä tahansa vuorovaikutussuhteet, ovat monelle arkipäiväistä rutiinia, niiden analysointi ja niihin liittyvien ilmiöiden käsitteellistäminen voivat olla haasteellisia tehtäviä. Tästä huolimatta aineistosta nousee selkeästi esille, että heikoilla suhteilla oli suuri merkitys sosiaalisen tuen antajina tutkimukseen osallistuneille. Haastattelemani pakolaiset kertoivat saavansa paljon tukea ja apua erilaisilta kohtaamiltaan viranomaisilta. Erityisesti tulkit ja opettajat, sekä ulkomaalaistoimiston työntekijät olivat avainasemassa, kun haastattelemani pakolaiset pohtivat sitä, kenen puoleen he kääntyisivät jos tarvitsisivat apua ja tukea. Myös naapurisuhteet ja heikot suhteet työpaikoilla herättivät paljon keskustelua. Useille haastattelemistani pakolaisista kontaktit suomalaisiin rajoittuvat nimenomaan heikkoihin suhteisiin. Esimerkiksi opettajat voivat olla jopa vuosia Suomessa asuneille pakolaisille miltei ainut kontakti syntyperäisiin suomalaisiin.

Naapureiden ja kollegoiden, sekä jopa itselle vieraiden ihmisten viestinnästä tehdään johtopäätöksiä, jotka yhdessä henkilön lähtökohtien ja aiempien kokemusten kanssa muodostavat pohjan sille, miten muiden viestintää ja omaa asemaa uudessa ympäristössä tulkitaan. Koetut ympäristön asenteet, tuttavien tarinat ja omat kokemukset avun saamisesta tai puuttumisesta tietyssä tilanteessa voivat omalta osaltaan vaikuttaa pakolaisten käsityksiin hyväksytyksi tulemisesta, kuulumisesta ja liittymisestä uudessa asuinympäristössään. Opettajien lisäksi naapureista ja heidän tervehtimisestään, tai tervehtimättä jättämisestään, sekä muusta käyttäytymisestä syntyikin paljon keskustelua. Useat haastattelemani pakolaiset kertoivat, kuinka tärkeitä erilaiset tuttavat ja muut heikot suhteet heille olivat, riippumatta tuttavien kansallisuudesta tai etnisestä taustasta. Osa kuvaili heikkojen suhteiden herättämiä positiivisia tunteita: oli mukavaa ja se tuntui kivalta, kun naapurit tervehtivät. Samaan aikaan useat haastattelemani pakolaiset kuvailivat negatiivisia tunteitaan: tuntuu oudolta ja loukkaavalta, kun naapurit eivät ole tervehtineet, tai hassulta tuntui myös se, kun kollegat eivät halunneet viettää yhteistä aikaa työajan ulkopuolella.

Kun tarkastellaan tähän tutkimukseen osallistuneiden kokemuksia suomalaisten viranomaisten kanssa asioimisesta, miltei kaikkien haastattemieni pakolaisten henkilökohtaiset kokemukset olivat haastateltavien mukaansa positiivisia. Tästäkin huolimatta mielikuvat esimerkiksi suomalaisesta poliisista

saattoivat olla negatiivisesti värittyneitä. Tässä tutkimuksessa mukana olleiden pakolaisten omien kokemusten lisäksi heikot suhteet näyttäytyivät merkityksellisinä myös siinä, millaisia tuttavien kertomuksia ja ajatuksia tuotiin esille. Usein negatiivisia mielikuvia ennakkoluuloisista viranomaisista, kuten poliisista, vahvistettiin nimenomaan tuttavien kertomuksilla, vaikka omat kokemukset olisivatkin olleet pääosin positiivisia.

Haastattelemieni pakolaisten kokemuksista ja kertomuksista voi tehdä johtopäätöksen, että vaikka monilla on paljon niin kutsuttuja heikkoja suhteita, eikä heillä ole henkilökohtaisia negatiivisia kokemuksia esimerkiksi suomalaisista viranomaisista, he eivät silti koe olevansa hyväksytyjä uudessa ympäristössään. On luonnollista, että henkilö haluaa liittyä ja kuulua niiden henkilöiden yhteisöön, joilta kokee saavansa sosiaalista tukea, kuten hyväksyntää ja monenlaista apua, ja toisaalta kokee voimakasta kuulumattomuutta niiden suuntaan, joilta apua ja tukea ei ole saatavilla. Toteutuneen avun ja aiempien kokemusten lisäksi mielikuviin vaikuttavat henkilön tausta ja odotukset saatavilla olevasta tuesta.

Alitolppa-Niitamo (1994) tarkasteli 1990-luvulla Suomessa asuvien somalipakolaisten sosiaalisia suhteita ja niiden muodostumista. Hänen tutkimuksensa kävi ilmi, että tutkimukseen osallistuneet pakolaiset kokivat olevansa pettynytneitä ja petettyjä, kun he eivät saaneet viranomaisilta kaipaamaansa apua ja tukea. Usein pakolaiset kokivat, etteivät sosiaalityöntekijät ymmärtäneet heidän tilannettaan. Tässä tutkimuksessa mukana olleilla pakolaisilla oli samansuuntaisia kokemuksia, ja tämä tutkimus osoitti lisäksi, että pettymyksillä noissa heikoissa suhteissa saattoi olla kauaskantoisempiakin vaikutuksia. Haastattelussa kävi ilmi, että heikkojen suhteiden perusteella pakolaiset tekivät päätelmiä hyväksytyksi tulemisesta tai siitä, kehen ylipäätään halusivat itse vuorovaikutussuhteitaan solmia.

6 MENETETYT VUOROVAIKUTUSSUHTEET

Maasta toiseen muuttaminen tarkoittaa aina joidenkin vuorovaikutussuhteiden muuttumista. Pakolaisille muutokset tarkoittavat usein sitä, että he menettävät vuorovaikutussuhteitaan, sillä muutettuaan uuteen maahan pakolaiset eivät aina kykene pitämään yhteyttä entisessä kotimaassaan tai muualla maailmalla asuviin ystäviinsä ja sukulaisiinsa, heikoista suhteista puhumattakaan.

Ennen kuin tarkastelemme aineistoa ja tutkimukseen osallistuneiden kokemuksia ja käsityksiä menetetyistä suhteista, on syytä lyhyesti määritellä, mitä vuorovaikutussuhteen menettämisellä tässä tutkimuksessa tarkoitetaan. Vuorovaikutussuhteen menettämisellä voidaan lyhyesti viitata siihen, että suhteessa, jossa on ollut vuorovaikutusta, ei sitä enää ole. Toisaalta asia voidaan nähdä myös niin, että vuorovaikutussuhteet menetetään, kun ne päättyvät johonkin ratkaisemattomaan konfliktiin tai kriisiin. Esimerkki tällaisesta vuorovaikutussuhteen menettämisestä olisi ero parisuhteessa. Toisaalta voidaan myös ajatella, että vuorovaikutussuhde on ihmisen mielessä ja ajatuksissa oleva entiteetti, eli kerran syntynyt vuorovaikutussuhde ei oikeastaan voi edes menettää. Vuorovaikutussuhteen menettämisen määrittely riippuu siis siitä, miten itse vuorovaikutussuhde määritellään.

Tämän tutkimuksen johdannossa esittämäni määritelmä vuorovaikutussuhteesta edellyttää, että vuorovaikutussuhteen osapuolet ovat tietoisia toisistaan ja suhteestaan – eivät välttämättä yksimielisiä suhteen laadusta tai tilasta – ja lisäksi vuorovaikutussuhteen osapuolten välillä tulisi olla vuorovaikutusta. Esittämäni määritelmää noudatellen menetetty vuorovaikutussuhde siis nähdään sellaisena suhteena, jossa osapuolten välillä on ollut vuorovaikutusta ja jota syystä tai toisesta ei enää ole.

Tyypillisimmät syyt vuorovaikutussuhteiden menettämiseen tähän tutkimukseen osallistuneilla olivat toisen osapuolen kuolema, katoaminen tai se, ettei vuorovaikutus ollut mahdollista joko esimerkiksi puutteellisten taloudellisten tai tietoteknisten resurssien vuoksi tai siksi, että yhteyden pitäminen esimerkiksi perheenjäseniin olisi voinut aiheuttaa ongelmia perheelle.

Kuolleet tai kadonneet henkilöt olivat useissa tapauksissa edelleen hyvin merkityksellisiä haastattelimilleni pakolaisille, ja heistä saatettiin edelleen pu-

hua ikään kuin olemassa olevista suhteista. Koska näkemykseni mukaan vuorovaikutussuhde vaatii kaksi osapuolta, tällaisissa tapauksissa en enää kuitenkaan puhu olemassa olevasta vaan menetetyistä vuorovaikutussuhteista.

6.1 Menetetyt läheiset ja heikot suhteet

Tähän tutkimukseen osallistuneet pakolaiset olivat menettäneet useita vuorovaikutussuhteitaan maasta toiseen muuttaessaan, mutta tämä lisäksi moni heistä oli menettänyt useita vuorovaikutussuhteita jo ennen pakenemistaan, esimerkiksi sodissa tai muissa levottomuuksissa. Seuraava lainaus kuvastaa haastattelemani kongolaisen naisen tilannetta. Lainausta lukiessamme voimme vain kuvitella, kuinka monia vuorovaikutussuhteita haastattelemani nainen onkaan matkan varrella menettänyt.

H: Aina vuoteen '94 saakka asuin vain sodan keskellä Ruandassa ja muualla. Olen muuttanut ja paennut maasta toiseen moneen kertaan. Edes kotimaassani Kongossa en voinut elää rauhassa. Keniassa minulla oli myös ongelmia, mutta miehelläni oli työtä Keniassa. [---] Ruandassa olin nähnyt ystäväni ja siskojeni tapetun ja nuo tapamiset säilyivät mielessäni ja minä vain pakenin ja pakenin. Olin koko ajan peloisani. [---] Keniassakaan nukkumisesta ei tullut mitään, koska koko yön sain kuunnella räjähdysten ja aseiden ääniä. Elämä siellä on niin levotonta, kun ihmisiä tulee Somaliasta, Sudanista ja niin edelleen. Ja kaikki taistelevat keskenään. (H5: Ko, 3, n 30)

Kaikkien haastattelemani pakolaisten tilanne ei ollut yhtä lohduton, kuin edellä esittämäni lainauksen haastateltavalla. Moni heistä pystyi pitämään yhteyttä ystäviinsä ja sukulaisiinsa sekä entiseen kotimaahansa että muualle. Kuten läheisiä vuorovaikutussuhteita käsittelevässä luvusta totesin, useilla haastattelemillani pakolaisilla asui sukulaisia jopa samassa kaupungissa tai muualla Suomessa. Tästäkin huolimatta kaikki olivat myös menettäneet useita sekä läheisiä että heikkoja vuorovaikutussuhteitaan, ja aineistosta nousi selkeästi esille ikävä ja kaipaus, jota menetetyt suhteet pakolaisissa herättivät.

Pakolaisten vuorovaikutussuhteiden menettämiseen ja siitä selviämiseen liittyvät prosessit ovat usein hyvinkin moninaisia. Vain muutama haastateltavani oli tullut suoraan entisestä kotimaastaan Suomeen. Jotkut nuoremmista haastateltavista olivat syntyneet esimerkiksi pakolaisleirillä, eivätkä he olleet siis koskaan asuneet vanhempiensa lähtömaassa. Tutkimukseen osallistuneista pakolaisista jotkut olivat asuneet jopa kymmeniä vuosia pakolaisleireillä Thaimaassa, Pakistanissa tai Irakissa. Tuossa ajassa heille oli ehtinyt muodostua läheisiä vuorovaikutussuhteita pakolaisleirissä ja sen ympäristössä. He olivat siis menettäneet vuorovaikutussuhteitaan useamman kerran muuttaessaan maasta toiseen.

Pakolaiset puhuivat usein yksinäisyydestä, ikävästä ja surusta kertoessaan menetetyistä läheisistä vuorovaikutussuhteistaan. Lähinnä psykologian kirjallisuuden (ks. esim. Archer, 1999) ja arkikokemusten perusteella tiedämme, että läheisen ihmisen menettäminen on usein henkisesti vaativa prosessi. Seuraava lainaus kaikessa lyhykäisyydessään kuvaa hyvin sitä ikävää ja surua, jota useat

haastatteleman pakolaiset kertoivat kokevansa menetettyään vuorovaikutussuhteitaan.

H: Joskus mä mietin elämästä, voiko se jatkua tällä tavalla tai jonain päivänä elämä loppuu. Tai jos olisi täällä sukulaisia, niin olisi hyvä. (Haastateltava itkee). (H8: Af, 3, n 45)

Myös seuraava lainaus kuvastaa haastateltujen tuntemuksia menettämiinsä vuorovaikutussuhteisiin liittyen. Lainauksen haastateltava, Burmasta kotoisin oleva mies, ei kyennyt Suomesta käsin pitämään yhteyttä yhteenkään sukulaisensa tai perheenjäsenensä. Muutettuaan maasta toiseen jo useampaan kertaan, ensin Burmasta Thaimaahan ja Thaimaasta Suomeen, kyseinen haastateltava oli myös menettänyt läheisinä pitämiään suhteita useaan otteeseen.

H: Haluaisin soittaa heille [vanhemmille] ja näen unia heistä. Mutta koska tilanne maassa on mikä on, me tiedämme molemmat, että molemmat kärsimme tilanteesta. [---] Tulen siis aina olemaan pahoillani ja surullinen elämässäni. [---] LK: Kaipaatko sukulaisiasi? H: Totta kai! En halua asua täällä yksin. Aina kun ajattelen perhettäni ja isääni, en ole onnellinen. Joten olen surullinen usein. (H16: Br, 2, m 50)

Kaikki tähän tutkimukseen osallistuneet pakolaiset olivat menettäneet useita vuorovaikutussuhteitaan lyhyen ajan sisällä. Normaalioloissa useiden läheisten vuorovaikutussuhteiden menettämiseen yhtäaikaaisesti liittyy usein jokin onnettomuus tai katastrofi. Itse asiassa tilanne tuntuikin olevan ahdistava, jopa katastrofaalinen joillekin haastattemilleni pakolaisille. Turhautuminen, viha, suru, epätoivo ja ahdistus ovat termejä, joita haastatellut käyttivät kuvaillessaan tuntemuksiaan kertoessaan menetyksistään. Seuraavan lainauksen useita sukulaisiaan menettänyt, elämäntilanteeseensa turhautunut haastateltava koetti etsiä syyllistä ja selitystä kokemilleen menetyksille. Haastattelussa henkilö kertoi, että hänellä oli tuhansia sukulaisia, mutta tämä luku kuvasti ehkä ennemmin sitä tunnetta, joka henkilöllä haastatteluhetkellä oli, eikä niinkään todellista menetettyjen vuorovaikutussuhteiden lukumäärää. Lainauksesta voidaan kuitenkin päätellä, kuinka suuri oli se tuska ja ikävä, jonka menetykset olivat aiheuttaneet.

H: Minulla kokonaan, jos haluatte tietää, minulla oli neljä enoa. Isäni veljiä siis ja isällä oli vielä kaksi siskoa. Eli heidän perheessään oli seitsemän jäsentä. Niistä seitsemästä jäsenestä nyt tällä hetkellä minun kirjanpidossani, eli laskelman mukaan, on lähes tuhat ihmistä. Lapsia, aikuisia. Enemmän, kuin tuhat yhteensä. Tuo isäni isoisä oli [---] eli hänet tapettiin, hänen sisaruksensa ja vanhempansa. [---] Hänen kauttaan minulla on ehkä noin 5000 sukulaista, mutta Jyväskylässä minulla on kaksi serkkua. [---] Eli meitä on kolme sukulaista. Mutta kenen syy, että tällä hetkellä sukulaisia on tuhansia, emmekä me voi mennä vieraaksi ja me emme voi. Tällainen on tilanne. [---] On aikomukseni sanoa, että tää maailma meidän kannalta koska minä olen pakolainen, eli olen lähtenyt maasta missä olen syntynyt, missä olen kasvanut, missä olen opiskellut yliopistossa, ja missä minulla oli kaverit ja tällä hetkellä minulla ei ole mitään! (H1: Ar, 7, m 40)

Ikävä ja kaipaus tulivat esille menetetyistä suhteista puhuttaessa monella tapaa. Toiset kertoivat yksittäisistä menetetyistä läheisistä vuorovaikutussuhteista, kuten serkuistaan, lapsistaan tai puolisoistaan, toiset haastateltavat taas totesi-

vat, etteivät he kaivanneet haastatteluhetkellä ketään tiettyä henkilöä, vaan sen sijaan he kertoivat kaipaavansa laajaa vuorovaikutusverkostoa kokonaisuudessaan; sellaista, johon he olivat entisessä elämässään tottuneet.

Läheisten suhteiden menettämisen lisäksi myös heikkojen suhteiden menettäminen oli ollut merkityksellinen kokemus useille tutkimukseen osallistuneille. Moni kertoi surevansa ystävien ja sukulaistensa menetysten lisäksi menetettyjä tuttavaverkostojaan ja heikkoja suhteita. Vaikka osalla haastateltavista oli mahdollisuus pitää yhteyttä kaukana asuviin läheisiinsä, harvoin entisellä paikkakunnalla asuneeseen viranomaiseen, naapuriin tai opettajaan pidettiin yhteyttä, ellei näistä vuorovaikutussuhteista ollut tullut lähinnä ystävyudeksi luokiteltavia suhteita. Vaikka haastattelemani pakolaiset eivät olisi kaivanneet tiettyjä yksittäisiä suhteita, kuten tiettyä kaupan kassaa tai naapuria, useiden heikkojen suhteiden menettäminen yhtäaikaisesti oli ollut heille merkityksellinen kokemus, kuten seuraavat lainaukset osoittavat. Harrastusten, kuten jalkapallon tai työn mukanaan tuomien suhteiden menettäminen oli muuttanut haastattelemini elämää merkittävästi siitä, mihin he olivat aiemmin tottuneet.

H. Kun olin kotikaupungissani, kaikki tunsivat minut koska olin kaupungin jalkapallovalmentaja. Joten olen myös pelannut jalkapalloa kotikaupunkini joukkueessa. Sosiaalisesti olin aktiivinen ja ympärilläni oli paljon suhteita. LK: Vaikuttaako se, ettei sinulla ole tuota sosiaalista piiriä sinuun? H: Siitä on pitkä aika kun viimeksi ajattelin tätä ja aina kun ajattelen tällaisia asioita ja nyt käytännössä täällä Jyväskylässä asun yksin, tämä on erilainen elämä. [---] LK: Tunnetko itsesi yksinäiseksi? H: Totta kai, koko ajan. Mutta koska elämäni on ollut pakenemista koko ajan. Thaimaassakin, vaikka minulla oli pakolaisstatus jouduimme silti pakoilemaan poliisia. Olimme aina liikkeellä ja pakosalla, mutta olimme koko ajan yksinäisiä ja peloissamme. (H16: Br, 2, m 50)

H: Ennen Suomeen tuloani olen ollut töissä koko ajan Filippiineillä. Olin 15 vuotta töissä toimistossa ja samaan aikaan meillä oli mieheni kanssa pieni kauppa. Mutta meidän piti luopua kaikesta. Minun piti luopua jopa vanhasta maastani ja koko perheestäni. LK: Ja miltä se sinusta tuntuu? H: Oooh! Ensin oli vaikea sopeutua, mutta kunhan sinulla on perhe, erityisesti filippiiniläisessä kulttuurissa, perhe on aina etusijalla ennen itseäsi. Niin vain mieleni toimi. Mutta totta kai kaipaen sukulaisiani ja ystäviäni siellä. Olin siellä niin kovin aktiivinen. Olin töissä ja meillä oli oma yritys. Ja sitten tulin tänne; ei työtä ja menet vain suomenkielen kurssille, jossa kieli on niin vaikeaa ja sää oli vaikea. Mutta minä selvisin! (H17: F, 11, n 50)

Osa haastatelluista kertoi selvinneensä heikkojen suhteiden menetyksestä hyvin, mutta toiset kokivat tilanteen vielä ongelmallisena. Erityisesti, jos uusia tuttavuuksia ei ollut ehtinyt syystä tai toisesta syntyä, tilanne koettiin haastavana. Seuraava lainaus kuvaa suhteitaan menettäneen pakolaisen kokemuksia ja sitä, miten hänen minäkuvansa oli muuttunut yhteisölleen tärkeästä ja sosiaalisesti aktiivisesta yksilöstä henkilöksi, jonka vaikutusmahdollisuudet niin sosiaalisesti kuin henkilökohtaisestikin tuntuivat suhteiden menettämisen myötä kaventuneen.

LK: Onko tämä sinun sosiaalinen piirisi muuttunut siitä, mitä se oli Turkissa? H: Joo on muuttunut niin paljon. Turkissa olin niin tärkeä mies. Olen toiminut yhden puolueen puheenjohtajana, sitten opettajien yhdistyksen puheenjohtajana ja olen toiminut ihmisoikeusyhdistyksen jäsenenä ja sen takia mulla oli niin mahtava piiri. LK: Miltä se nyt tuntuu, kun se piiri on nyt kutistunut näin pieneksi? H: Tuntuu huonol-

ta. Jos, miten selitän, se masentaa. Koska en ole tottunut sellaiseen pieneen piiriin, vaan mulla oli mahtava ilmapiiri, työkaverit, mielipidekavereita ja toimintakavereita esimerkiksi ihmisoikeuksien puolustuksen kavereita, myös rauhan puolustuksen kavereita ja sukulaisia myös kavereita. En ole tottunut tällaiseen! LK: Tuntuuko sinusta, että sinusta osa on vielä siellä Turkissa? H: Joo, kaikki on siellä, kaikki. Jos olisin saanut suomalaisystävän, ehkä se auttaa. Jos en saisi suomalaisystävää, varmaan sitten tulee katastrofi. (H3: Tu, 4, m 50)

Kuten edellinen lainauskin osoittaa, vuorovaikutussuhteiden menettäminen oli henkisesti raskasta, eikä ihme, sillä sen on todettu vaikuttavan jopa henkilön identiteettiin (Harvey & Weber 2002). Kun ihminen on kokenut olevansa kiinteä osa tiettyä sosiaalista piiriä, jonkun vaimo tai mies, äiti tai tytär, kollega tai joukkuetoveri, on aivan luonnollista, että muutos tässä vaatii myös itsensä uudelleen määrittämistä ja sopeutumista. Muutos voi toki olla positiivinen, mutta se vaikuttaa silti elämän rutiineihin ja usein myös henkilön kuvaan itsestään.

6.2 Menetysten seuraukset ja selviytymiskeinot

Kun oma elämä muuttuu uuden kulttuurin keskellä, menetettyjen vuorovaikutussuhteiden sureminen ja toipuminen menetyksistä voivat olla haasteellinen tehtävä, jota harvat sopeutumista tarkastelevat tutkimukset huomioivat. Sen lisäksi, että pakolaiset voivat joutua selviytymään läheisten kuolemasta, ne pakolaiset, joiden sukulaisia tai ystäviä on kadoksissa, voivat joutua elämään jatkuvan menettämisen pelon kanssa.

Menettämisen pelko vaikuttaa varmasti myös olemassa oleviin muihin vuorovaikutussuhteisiin. Kuten eräs haastattelemani äiti kertoi, huoli oman lapsen terveydestä tai ylipäänsä tietämättömyys siitä, oliko lapsi elossa vai ei, sitoi energiaa niin runsaasti, että motivaatio tutustua täysin uusiin ihmisiin oli hänen mukaansa haastatteluhetkellä hyvin alhainen. Väsyneenä energian suuntaaminen uusien vuorovaikutussuhteiden solmimiseen voikin tuntua ylivoimaiselta, tai jopa turhalta tehtävältä, kuten myös seuraavan lainauksen haastateltava totesi.

LK: Vaikuttaako se sinun jokapäiväiseen elämääsi, että sinulla on tämä suuri suru mukanasi koko ajan? H: Se on ongelma, joka vaihtelee. Monet asiat muistuttavat minua enkä jaksa olla innostunut tai kiinnostunut monista asioista. Minun pitäisi parantaa kielitaitoani, mutta en tiedä millainen tulevaisuus minulla on täällä Suomessa. Minun pitää aloittaa aivan alusta. Tai niin ainakin teidän hallituksenne olettaa. (H16: Br, 2, M 50)

Tähän tutkimukseen osallistuneet läheisiä suhteitaan menettäneet pakolaiset raportoivat haastatteluissa olevansa väsyneitä ja yksinäisiä. Johtuipa koettu yksinäisyys sitten yksittäisten tai useiden vuorovaikutussuhteiden menettämisenä, se oli monille haastattelemilleni pakolaisille ongelma. Se, että niin moni tutkimukseen osallistunut pakolainen kertoi ainakin jossain vaiheessa kokeneensa yksinäisyyttä, on hyvin vakavasti otettava asia. Yksinäisyydestä voidaan pyrkiä selviämään päihteiden avulla, ja se voi johtaa masennukseen.

Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että useat pakolaiset kärsivät esimerkiksi juuri masentuneisuudesta. Pakolaisilla näyttäisi olevan huomattavan paljon psykosomaattisia oireita ja ongelmia (esim. Lopes ym. 2004; Mghir ym. 1995; Mollica ym. 1999; Samarasinghe & Arvidsson 2002; Sundquist 1994). Psykosomaattisten oireiden lisäksi tutkimuksissa on raportoitu pakolaisten kärsivän masentuneisuudesta, alkoholin ja huumaavien aineiden väärinkäytöstä, skitsofreenisista oireista ja post-traumaattisesta stressireaktiosta seurauksena kokemistaan traumaattisista tapahtumista (esim. Ghazinour ym. 2003; Kinzie ym. 1990; Kroll ym. 1989; Mollica, Wyshak & Lavelle 1987; Sourander 2003; Ward, Bochner & Furnham 2001).

Tähän tutkimukseen osallistuneista muutama haastateltava kertoi olevansa masentunut, ja yksi henkilö kertoi saaneensa apua masennukseensa ammatitauttajalta. Muut yksinäisiksi itseään kuvaavat haastateltavat eivät kertoneet tavanneensa psykologeja tai psykiatreja, mutta sen sijaan he kertoivat muunlaisista selviytymiskeinoista. Seuraavat lainaukset kuvaavat näitä selviytymiskeinoja, kuten sitä, että he pyrkivät pitämään itsensä toimeliaina ja kiireisinä erilaisin askarein ja opintoihin liittyvin tehtävin. Tämän lisäksi keskittyminen senhetkisiin ongelmiin nähtiin ikävää lieventävänä toimintana.

H: Yrittää pitää itsensä koko ajan kiireisenä, ettei ole aikaa ajatella ja surra. (H2: Af, <1, n 45)

H: Niin kuin sanoin minulla on nämä kaksi kaveria joiden kanssa olemme jatkuvasti yhdessä. [...] Ja yksi syy opintojeni jatkamiselle, tai olen jatkuvasti töissä ja teen pitkiä päiviä, viikonloppunakin, on juuri siinä, etten halua olla yksin kotona, koska en ole tottunut siihen. [...] Mutta nyt kun on tämmöinen kämpppä. Sä tulet tänne ja mitäs sitten tekis? Niinpä pitää vain itsensä kiireellisenä, oikei mä luen tai teen sitä tai tätä. (H4: In, 13, m 32)

LK: Kuinka paljon te ajattelette niitä sukulaisia, jotka ovat muualla? H: Tällä hetkellä mä mietin enemmän mun omia ongelmia, kun mulla on niin paljon ongelmia. Mä yritän ennemmin löytää semmosta keinoa ja ratkaisua näistä asioista. Mutta perinteen ja kulttuurin mukaan me käytiin viikottain vähintään sukulaiusten luona. [...] Mutta täällä tilanne on sellainen, että pitää unohtaa kaikki ja miettiä miten itse selviää tästä. Miten pärjää eteenpäin. (H11/2: In, 3, m 18)

Ystävät ja muut olemassa olevat vuorovaikutussuhteet tarjosivat keinon käsitellä, tai olla käsittelemättä, koettuja menetyksiä. Seuraavassa lainauksessa haastateltava kuvaa, kuinka ystäväistä oli apua erilaisten ongelmien käsittelyssä.

Sinun on pakko tehdä koko ajan jotain. Et voi vain istua, et voi luottaa sukulaisiisi, etkä myöskään lapsiisi. Kun lapset kasvavat, heillä on heidän oma elämänsä! Tämä pitää minut liikkeessä. Sen sijaan, että ajattelisin kuinka masentunut olenkaan, jatkan vain. Yritän olla yhteydessä ystäviin ja se on yksi asia mikä on motivoinut minua sen sijaan, että ajattelisin niitä sydänsuruja, joita minulla on. (H17: F, 11, n 50)

Kaikki haastateltavat eivät kysyneet käsittelemään yksinäisyyttään ja menetyksiään pelkän toimeliaisuuden, opiskelun tai senhetkisiin ongelmiin keskittymisen avulla. Seuraava lainaus on haastattelusta, jossa osallistuja kertoi opiskelevansa silloin, kun ei omien sanojensa mukaan ollut niin surullinen. Haastatelta-

va kuitenkin myös paljasti turvautuvansa alkoholiin tilanteissa, joissa muut keinot eivät enää tuntuneet toimivan.

LK: Mitä teet kun olet yksinäinen tai surullinen? H: Kun en ole niin surullinen, yritän opiskella suomea. Olen käynyt nyt paljon täällä kirjastossa ja aion opetella tietokoneasioita. [---] Aina kun olen surullinen ja kaipaen kotimaatani, yritän tulla tänne kirjastoon ja opiskella jotain uutta [---] LK: Miten tulet toimeen noiden [yksinäisyyden ja surun] tunteiden kanssa? Miten selviät? H: Ollakseni rehellinen, aina kun minulla on paljon stressiä juon paljon. Juon paljon alkoholia samassa tilanteessa olevien ystäväni kanssa. Me emme selviä ja pärjää, emmekä näe tulevaisuutta kovin valoisana. (H16: Br, 2, m 50)

Vuorovaikutussuhteen menettämisestä, kuten läheisen kuolemasta selviämistä, on kuvattu ajassa etenevänä, joskus vuosia kestävässä prosessina. Surussa ja toipumisessa käydään läpi erilaisia vaiheita, ja jokaiseen vaiheeseen voi kuulua erilaisia oireita ja selviytymiskeinoja. Kuten jo edellä olevista lainauksista näemme, osallistujat kertoivat heillä olevan monia keinoja ja tapoja vuorovaikutussuhteiden menettämistä ja ikävää käsitellessä.

Tässä luvussa jo mainittujen selviytymiskeinojen lisäksi yksi keino voi olla menetetyt henkilön idealisointi ja eristäytyminen mielikuviin, joissa menetetty henkilö on edelleen läsnä (Harvey & Weber 2002). Omassa aineistossani ei tullut esille tilanteita, jotka olisivat antaneet olettaa, että haastattelemani pakolaiset olisivat eläneet mielikuvissaan menettämiensä suhteiden kanssa. Menetettyjä vuorovaikutussuhteita kaivattiin kuitenkin voimakkaasti, jopa siinä määrin, että välillä kertomukset menetetyistä suhteista kuulostivat jopa suhteen idealisoinnilta. Seuraava lainaus on esimerkki tilanteesta, jossa menetetyt vuorovaikutussuhteet tuntuivat korvaamattomilta ja niiden veroisia suhteita tuntui olevan mahdotonta saavuttaa uudessa elämäntilanteessa. Omalta osaltaan menetettyjen vuorovaikutussuhteiden idealisointia saattoivat lisätä henkilön Suomessa kokemat pettymykset niin naapuruussuhteissaan kuin työpaikallakin.

H: Elikä kun joku, no kun sanotaan rikkaudesta, elikä minä olin rikas ihminen. Rikas ihminen ei vain materiaalisesti, vaan henkisesti, koska minulla oli ystäviä, koska minulla oli sukulaisia, minulla oli sisaruksia, [---] Kaikki nuo katosivat, mutta ne jäivät mieleen. Ne ei katoa! [---] Ihmiset eivät [Suomessa] ymmärrä toisiaan. Ihmiset eivät halua ratkaista ongelmia, jos joku syntyy. Jokainen omalla tavalla asuu ja jokaisella on omat tällainen pieni kulma jokaisella. [---] He [suomalaiset] eivät halua liittyä tähän ongelmaan, tai ongelmanratkaisuun. [---] olen asunut Armeniassa ja selitin, miksi olemme lähteneet. [---] Siellä asui kreikkalaisia, juutalaisia, kurdeja, venäläisiä, erilaisia kansoja ja monia vähemmistöjä. Mutta ennen sotaa ja väkivaltaa oli aika rauhallista ja minulla oli satoja hyviä ystäviä. Me olimme kuin yksi perhe. Suhteet ja erilaiset tavat toimivat aivan helposti. Mutta Suomessa on aika vaikeaa. (H1: Ar,7, m 40)

Myös menetettyjen vuorovaikutusverkostojen idealisointi saattoi osaltaan vaikuttaa tyytyväisyyteen nykyisissä vuorovaikutussuhteissa. Mielikuvat naapureiden ja sukulaisten muodostamista verkostoista, joissa vierailut puolin ja toisin olivat jokapäiväisiä tapahtumia, saattoivat muodostua ideaaliksi, jota uudessa asuinympäristössä olisi periaatteessa mahdotontakin saavuttaa. Yksittäisten vuorovaikutussuhteiden menetyksen lisäksi tutkimukseen osallistuneet pakolaiset kaipasivat vuorovaikutussuhteita sellaisina, kuin he ne aiemmasta elä-

mästään muistivat. Erityisesti yhteydenpidon tapoja, kuten kasvokkaisia tapaamisia sukulaisten, perheenjäsenten sekä ystävien kanssa ikävöitiin.

Selviytymisen prosessi

Menetyksistä toipumista kuvataan siis prosessina ja aineistosta näkyikin, että juuri maahan muuttaneilla henkilöillä oli hyvin erilainen tilanne kun esimerkiksi 13 vuotta Suomessa asuneilla pakolaisilla. Näyttäisi siltä, etteivät juuri maahan saapuneet (alle vuoden Suomessa asuneet) pakolaiset kokisi itseään niin yksinäisiksi, kuin esimerkiksi kolme tai neljä vuotta Suomessa asuneet haastateltavat. Seuraava lainaus on henkilöltä, joka oli haastatteluhetkellä asunut Suomessa vajaan vuoden ja joka kertoi olevansa tyytyväinen yhteen ystävänsä.

LK: Toivoisitko, että olisi myös muita mahdollisuuksia tavata tuttavien ja ystäviä? H: Ei, koska tällä hetkellä emme tunne sellasta tarvetta. Meillä on tällä hetkellä vain tarve on, että jos joku pystyis auttamaan minua tai esimerkiksi minun lapsia kielellisesti. Siis sellaista henkilöä, joka vois auttaa, opettaa ja neuvoa. Ja tämä yksi tällä hetkellä riittää. (H2: Af, <1, n 45)

Miksi menetettyjä vuorovaikutussuhteita alettiin kaivata vasta muutamien vuosien kuluttua uuteen maahan muuttamisesta voi selittyä sillä, että juuri maahan saapuneet henkilöt olivat vielä akuutissa kriisin tilassa, jossa pääasia oli selvittää päivittäisistä rutiineista. Juuri maahan muuttaneilla ei ollut aikaa surra menetettyjä vuorovaikutussuhteitaan. Kun aikaa oli kulunut hieman enemmän, kolme tai neljä vuotta, monilla oli paremmin aikaa surra menetettyjä suhteitaan ja käsitellä menetyksiä, kuten seuraavan lainauksen haastateltava kuvasi.

LK: No jos ajatellaan sitä aikaa kun tulitte tänne Suomeen, niin mitkä asiat silloin vaikuttivat kaikkein vaikeimmalta tässä uudessa tilanteessa? H: Alussa kun muuttimme tänne se aika meni nopeasti ja me emme huomanneet. Mutta tämän parin kolmen vuoden aikana tiedämme. Minä kaipaen sukulaisia, ja toivoin että ehkä vuoden päästä joku mun veli tai sisko, tai joku muu olisi tullut tänne. (H8: Af, 3, n 45)

Usein menetettyjen tai puuttuvien vuorovaikutussuhteiden merkitykset nousivat esille vasta tilanteissa, joissa olisi kaivattu tietynlaista sosiaalista tukea, mutta jota olemassa olevat vuorovaikutussuhteet eivät pystyneetkään tarjoamaan. Seuraavassa haastateltavani oli yli neljä vuotta Suomessa asunut henkilö, joka kertoi perhettään kohdanneesta tapaturmasta. Tapaturma ja sen aiheuttama akuutti kriisi olivat nostaneet esille myös aiemmin menetettyjen vuorovaikutussuhteiden merkityksen. Kriisitilanteessa selviytyminen olisi haastateltavan mukaan ollut huomattavasti helpompaa, jos menetetyt vuorovaikutussuhteet olisivat olleet tarjoomassa tilanteessa kaivattua sosiaalista tukea.

H: Se tapahtuma [tapaturma] voi olla surullista ja vaikeaa, mutta kun täällä vieraassa maassa ei ole se vanhemmat ei ole täällä eikä ole siskoa. Sekin se vaikeuttaa asiaa. Jos olisin kotimaassa, kyllä siellä olisi vähän helpompi. [...] Kyllä aina [ennen] oli paljon ihmisiä. Joka tunti joku tuli. Sisko, tai veli tai isä tai joku muu sukulainen tuli vierailulle. Sittenkin kun sen [tapaturman] jälkeen sukulaiset olisivat voineet sen koko

vuoden jatkuvasti käydä ja kysyä, mitä heille kuuluu ja mitä on se tapahtunut. Meillä siellä se vähän helpompi. Täällä on se vaikeampi. (H15: In, 4, n 35).

Aineistosta näkyi, että jopa viidestä seitsemään vuotta Suomessa asuneet henkilöt kaipasivat aktiivisesti menetettyjä vuorovaikutussuhteitaan, kuten kavereita tai sukulaisiaan. Erityisesti ne haastateltavat, joille uudessa ympäristössä solmittavat suhteet olivat tuottaneet pettymyksiä tai jotka kokivat uusien suhteiden solmimisen Suomessa hankalaksi, ikävöivät menettämiään ystäviä ja tuttaviamia. Myös pidempään, jopa yli kymmenen vuotta Suomessa asuneet henkilöt kaipasivat ehkä tiettyjä suhteita, mutta myös laajaa ystäväverkostoaan ja totuttua tapaa olla yhdessä eri ystävien ja tuttavien kanssa.

LK: Koetko sinä, että sulla on tarpeeksi ystäviä? H: Ei. Jos mä olisin Turkissa, niin minulla olisi ehkä sata ystävää. Mutta täällä minä en laske tuttuja, koska he ovat vain tuttu. Ystävydestä jos puhutaan, niin minusta se on vähän. Ja jos haluaa tutustua uusi ystävä, se on niin vaikea. Täällä on automaattisesti: Sä menet töihin, sä menet kotiin. (H18: Tu, 13, n 35)

Kaikki haastateltavat kertoivat, että heillä oli Suomessa vähemmän vuorovaikutussuhteita kuin lähtömaassaan tai muissa maissa, joissa he olivat elämänsä aikana asuneet. Moni osallistuja oli tottunut aiemmassa elämässään määrällisesti suureen ja maantieteellisesti lähellä olevaan vuorovaikutusverkostoon. Heillä oli ollut paljon sukulaisia ja ystäviä ympärillään, ja sen lisäksi monet olivat olleet sosiaalisesti aktiivisia työelämässä ja harrastustensa parissa. Kun uudessa ympäristössä vuorovaikutusverkostoista ei muodostunutkaan yhtä laajoja, kuin mihin haastateltavat olivat aiemmassa elämässään tottuneet, tai syntyneiden vuorovaikutussuhteiden tarjoama sosiaalinen tuki ei vastannut pakolaisten odotuksia, saattoivat he tuntea itsensä yksinäisiksi, jopa masentuneiksi. Ylipäänsä menetyksistä toipuminen vei aikaa ja edellytti energiaa, jota juuri uuteen maahan muuttamisen jälkeen harvoilla tuntui olevan.

6.3 Koonti menetetyistä suhteista

Kaikki tutkimukseen osallistuneet olivat menettäneet useita heille läheisiä vuorovaikutussuhteita paetessaan ja ennen pakoa. Näiden menetettyjen suhteiden sureminen on jokaiselle omanlaisensa prosessi. Myös heikkojen suhteiden menettäminen oli monelle haastattelumalleni pakolaiselle merkityksellinen kokemus. Erityisesti heikkoja menetettyjä suhteita kaivattiin silloin, jos haastateltavat kokivat, että Suomessa samanlaisten tai samanlaista sosiaalista tukea ja aktiviteetteja tarjoavien vuorovaikutussuhteiden luominen oli erityisen hankalaa, tai jopa mahdotonta.

Aineistosta kävi ilmi, että monet osallistujat kokivat itsensä yksinäisiksi. Tämä tulos on linjassa aiempien Suomessa tehtyjen tutkimusten kanssa, sillä ainakin Pohjanpään (2003) maahanmuuttajien elämää tarkastelleen tutkimuksen mukaan monet Suomessa asuvat maahanmuuttajat kokevat yksinäisyyttä. Viitteitä pakolaisten kokemasta yksinäisyydestä ja sen seurauksista on nähtävillä

lä muissakin tutkimuksissa. Suomessa asuvien turvapaikkaa odottavien pakolaisten olosuhteita kuvannut laadullinen tapaustutkimus antaa esimerkkejä siitä, kuinka yksinäisiä pakolaisena maahan tulleet henkilöt voivat kokea olevansa, vaikka olisivat tulleet Suomeen perheensäkin kanssa. Usein yksinäisyyden kokemukset liittyvät väsymykseen tai psyykkisiin oireisiin, joita ei ole pakon jälkeen pystytty purkamaan ja hoitamaan. (Sourander 2003.)

Tässä tutkimuksessa haastattelemani pakolaiset kaipasivat erityisesti perheenjäseniään ja sukulaisiaan. Lisäksi he kaipasivat ystäviä, joiden kanssa he olisivat voineet jakaa huoliaan ja murheitaan.

Jos pakolaiset olivat saapuneet Suomeen ydinperheensä kanssa ja heillä asui muitakin sukulaisia lähettyvillä, muutamat vuodet maahan muuttamisen jälkeen näyttäisivät menevän suhteellisen hyvin arkisiin rutiineihin totutellussa ja uuden ympäristön asioita omaksuttaessa. Muutamien vuosien jälkeen haastateltavat alkoivat kuitenkin kaivata myös muita sukulaisia ja menettämiään ystävyysuhteita. Tähän tutkimukseen haastatelluista pakolaisista suurimmalla osalla näytti olevan aikaa surra menetettyjä suhteita noin kolmen tai neljän vuoden kuluttua uuteen maahan asettumisesta. Usein menetettyjen suhteiden ikävän laukaisi jokin uusi elämänmuutos, jossa olisi tarvittu tietynlaista sosiaalista tukea. Omalta osaltaan pettymykset uudessa ympäristössä syntyneissä vuorovaikutussuhteissa saattoivat myös lisätä menetettyjen suhteiden kaipausta.

Haastateltavista ainoastaan yksi kertoi turvautuneensa ammattiauttajien, kuten psykologin apuun selvittääkseen pakenemiseen ja menetyksiin liittyvistä haasteista. Pakenemisen liittyvät ongelmat ja haasteet ovat kuitenkin hyvin monimuotoisia, ja menetetyt vuorovaikutussuhteet olivat yksi osa-alue, jota pakolaiset joutuvat käsittelemään ja johon he olisivat kaivanneet myös apua ja tukea.

Olen tähän mennessä tarkastellut pakolaisten läheisiä, heikkoja ja menetettyjä vuorovaikutussuhteita. Aivan kuten kenen tahansa vuorovaikutussuhteet, myös pakolaisten vuorovaikutussuhteet muuttuvat aikojen kuluessa. Osa vuorovaikutussuhteista syvenee ja kehittyy läheisemmiksi, osa on lähinnä tuttavuuksiksi nimitettäviä heikkoja suhteita, joiden ei välttämättä edes odoteta muuttuvan tai kehittyvän. Osa vuorovaikutussuhteista menetetään ja jotkut suhteet tuntuvat säilyvän tietyiltä ominaisuuksiltaan samanlaisina vuodesta toiseen, vaikka ympäristö ja tilanteet muuttuisivat. Pakolaisille monet läheisinä pidettyjen vuorovaikutussuhteiden osapuolet olivat jääneet maantieteellisesti pitkien matkojen päähän. Perhe ja sukulaiset saattoivat olla tuhansien kilometrien päässä, mutta toisaalta läheisiä ystäviä ja sukulaisia asui hyvinkin lähellä, jopa samassa taloyhtiössä.

Nyt tiedämme siis, millaisia vuorovaikutussuhteita pakolaisilla oli, mutta miten näitä vuorovaikutussuhteita pidettiin yllä ja miten vuorovaikutus käytännössä näissä suhteissa toteutui? Entä miten suhteet muuttuivat ajan kuluessa ja miten sitten uudet suhteet muodostuivat ja kehittyivät? Muun muassa näihin kysymyksiin pyrin vastaamaan aineistoni avulla seuraavassa luvussa, jossa käsittelem vuorovaikutussuhteiden ylläpitämistä ja kehittymistä.

7 VUOROVAIKUTUSSUHTEIDEN KEHITTYMINEN JA YLLÄPITÄMINEN

Edellisessä luvussa on käsitelty sitä, kuinka pakolaiset olivat menettäneet useita heille merkityksellisiä vuorovaikutussuhteita. Samaan aikaan moni myös kertoi onnekseen saavansa tukea olemassa olevista vuorovaikutussuhteistaan. Aineisto osoitti, että tutkimukseen osallistuneet pakolaiset saivat vuorovaikutussuhteidensa kautta tietoa suomalaisesta kulttuurista ja toimintatavoista. Materiaalista apua kerrottiin saadun esimerkiksi tilanteissa, joissa auto vaati korjausta tai leivinpaperi oli loppunut kesken ruuanlaiton. Erityisesti läheiset suhteet tarjosivat haastatelluille mahdollisuuden tuntea itsensä rakastetuiksi ja tärkeiksi. Tässä tutkimuksessa sosiaalinen tuki, joksi esimerkiksi työllistymistä helpottava apu voidaan nimetä, nähdään nimenomaan vuorovaikutuksessa toteutuvaksi ilmiöksi (ks. Mikkola 2006). Jotta sosiaalinen tuki ylipäättään siis olisi mahdollista, on erilaisia vuorovaikutussuhteita solmittava ja tavalla tai toisella ylläpidettävä.

Haastateltavat kertoivat, että uusia tuttavuuksia, kavereita ja ystäviä oli tavattu kursseilla, työpaikoilla ja harrastusten parissa. Uusien vuorovaikutussuhteiden syntyminen ei uudessa ympäristössä aina ole aivan ongelmaton. Aiemmat tutkimukset osoittavat, että useat maahanmuuttajat ovat kokeneet uusien vuorovaikutussuhteiden solmimisen erityisesti suomalaisten kanssa haasteelliseksi (esim. Alitolppa-Niitamo 1994; Ekholm 1994; Romakkaniemi 1997; Valtonen 1994; 1998).

Tässä luvussa paneudun vuorovaikutussuhteiden syntymisen ja ylläpitämisen teemoihin. Luvun tavoitteena on vastata esittämäni toiseen tutkimuskysymykseen ja luvussa tarkastellaan, millaisia kokemuksia ja käsityksiä pakolaisilla oli vuorovaikutussuhteidensa luomisesta sekä ylläpitämisestä.

7.1 Läheisyyden kehittyminen vuorovaikutussuhteissa

Vuorovaikutussuhteiden kehittymistä tarkastellaan usein suhteessa koetun läheisyyden kehittymisenä. Suosittu teoria vuorovaikutussuhteiden ja läheisyyden kehittymisen tarkastelussa on Altmanin ja Taylorin (1973) sosiaalisen läpäisyn teoria (Social penetration theory). Teorian mukaan vuorovaikutussuhteen läheisyys kehittyy ja suhde syvenee, kun suhteen osapuolet tutustuvat toisiinsa vuorovaikutuksessa. Vuorovaikutussuhteiden ajatellaan kehittyvän erilaisten vaiheiden kautta ja Taylor ja Altman (1987) ovat nimenneet neljä vuorovaikutussuhteen kehittymisvaihetta. Nämä vaiheet ovat nimeltään orientaatiovaihe, tutustumisvaihe, kiintymyksen vaihe ja pysyvän vuorovaikutuksen vaihe. On ajateltu, että vaihe vaiheelta suhteen osapuolet paljastavat itsestään erilaisia asioita ja samalla koettu läheisyys syvenee. Suhteen kehittyminen on kuin sipulin kuorimista: uuden vaiheen tai uuden kerroksen jälkeen ollaan aina hieman lähempänä henkilön sisintä, eli aluetta joka paljastetaan vain kaikkein läheisimmiksi koetuille henkilöille.

Altmanin ja Taylorin lisäksi esimerkiksi Knapp (Knapp & Vangelisti 2005), Phillips ja Wood (1983) sekä Wilmot (1987) kuvaavat vuorovaikutussuhteiden kehittymistä erilaisten vaiheiden kautta eteneväksi prosessiksi. Prosessin nähdään etenevän ajassa, eikä vuorovaikutussuhteessa koetun läheisyyden odoteta syntyvän hetkessä. Altmanin ja Taylorin (1973) teoriassa läheisyys kehittyy vuorovaikutussuhteessa neljän vaiheen kautta, Knappin ja Vangelistin (2005) kuvaamassa teoriassa vaiheita on viisi, Phillips ja Wood (1983) listaavat kuusi vaihetta ja Wilmot (1987) on nimennyt vain kaksi suhteen kehittymisen vaihetta. Vaiheiden lukumäärästä riippumatta suhteen kehittymistä on kaikissa teorioissa kuvattu lineaarisena prosessina, jossa vuorovaikutussuhteet kehittyvät ensimmäisestä kohtaamisesta intiimiin, läheisenä pidettyyn suhteeseen. Intiimillä suhteella ei aina tarkoiteta ainoastaan seksuaalisessa mielessä intiimiä, vaan läheistä suhdetta esimerkiksi ystävän kanssa.

Lineaarisesti suhteen kehittymistä kuvaavien mallien rinnalle on ehdotettu suhteen kehittymistä prosessina tarkastelevia näkökulmia. Eräs tällainen näkökulma tai teoria on vuorovaikutussuhteiden jännitteiden teoria (Baxter & Montgomery 1997). Vuorovaikutussuhteiden jännitteiden teoria kuvaa suhdetta jatkuvana ja jatkuvasti muuttavana, dialektisena, prosessina.

Vuorovaikutussuhteiden jännitteiden teoriassa (Relational dialectics theory) suhteen ei ajatella kehittyvän lineaarisesti kohti pysyvää, saavutettavissa olevaa läheisyyden tilaa. Baxter ja Montgomery (1997) ovat todenneet, että suhteen kehittyminen on ennalta määrittelemätön prosessi, jossa ei ole selkeitä vaiheita tai kehityspolkuja. Sen sijaan teoriassa oletetaan, että läheisenäkin pidetyssä suhteessa voi olla välillä hetkiä, jolloin joko toinen osapuoli tai molemmat osapuolet kokevat hetkellisesti olevansa etäisiä toisilleen.

Vuorovaikutussuhteiden kehittymisestä jännitteiden teoriaa kehittäneet Baxter ja Montgomery (1997) toteavat, että vuorovaikutussuhteissa, kuten missä tahansa sosiaalisessa systeemissä, on myös jatkuva dynaaminen jännite pysy-

vyiden ja muutoksen välillä. Vuorovaikutussuhteiden syntymisen ja päättymisen välillä suhteet voivat saavuttaa jonkinasteisen tasapainon sosiaalisesti määritellyiltä alueilta ja tasoilta. Romanttisessa parisuhteessa nämä sosiaalisesti määritellyt alueet tai tasot voivat olla esimerkiksi tapailu, seurustelu ja pysyvä parisuhde. Ystävyys-suhteissa vastaavasti sosiaalisesti neuvotellut tasot voivat olla esimerkiksi tuttavuus, kavereus, ystävyys ja parhaiden ystävien taso. Näillä yksittäisillä tasoilla erilaisista suhteen ominaisuuksista kuitenkin neuvotellaan jatkuvasti. Suhteessa voi lisäksi olla erilaisia seikkoja, joiden suhteen esimerkiksi juuri etäisyydestä ja läheisyydestä neuvotellaan.

Jännitteiden, joihin jo teorian nimessä viitataan ja joista suhteissa neuvotellaan, ajatellaan syntyvän erilaisten suhteeseen liittyvien vastakkaisten ominaisuuksien olemassaolosta. Baxterin ja Montgomeryn (1997) mukaan erilaisista vastavoimista ja vastakkaisista ominaisuuksista neuvottelu on väistämättäkin osa vuorovaikutusta ja suhteen prosessia. Vastakkaisia voimia voivat olla esimerkiksi etäisyys ja läheisyys, epävarmuus ja tuttuus sekä itsenäisyys ja riippuvaisuus. Jotta henkilö pystyy ymmärtämään tai toteamaan esimerkiksi kokemansa läheisyyden suhteessa, hänen tulee myös samalla määritellä, mikä on läheisyyden vastakohta. Läheisyyttä ei siis ilmene ilman sen vastakohtaa ja päinvastoin. Usein läheisyyden vastakohtana nähdään etäisyys, mutta henkilöstä riippuen vastakohta voi olla myös joku muu käsite. Jännitteet suhteessa siis syntyvät erilaisten vastakohtaisten, mutta toisiinsa kiinteästi liittyvien käsitteiden olemassaolosta. Jännitteen käsitteellä ei viitata negatiiviseen ilmiöön, vaan suhteessa syntyvät ja siihen liittyvät jännitteet kehittävät ja muuttavat suhdetta moneen suuntaan.

Riippumatta siitä, millaisena prosessina läheisyyden kehittyminen nähdään, länsimaisilla ihmisillä näyttäisi Aronin ja Mashekin (2004) mielestä olevan jokseenkin yhteneväinen käsitys siitä, miten koettu läheisyys kehittyy ja miten sitä ilmaistaan, vaikka läheisyyttä voidaankin teoriassa määritellä hyvin monella eri tavalla. Läheisyyden kehittymiseen liittyvistä ilmiöistä puheviestinnän tutkimuksissa on tarkasteltu esimerkiksi epävarmuuden hallintaa (esim. Berger & Bradac 1995; Knobloch, Miller, Bond & Mannone 2007), itsestäkertomista (esim. Altman & Taylor 1973; Baxter & Montgomery 1996) ja luottamusta (esim. Anderson & Emmer-Sommer 2006). Tämän tutkimuksen aineistossa erityisesti koettu epävarmuus ja luottamus suhteissa nousivat esille. Epävarmuudesta keskusteltiin sekä uusiin ihmisiin tutustumisen yhteydessä että olemassa olevien vuorovaikutussuhteiden ylläpitämisen yhteydessä. Luottamus puolestaan nousi selkeästi esille niissä tilanteissa, joissa haastateltavat erottelivat todelliset ja parhaat ystävät muista kavereistaan ja tuttavistaan.

Vaikka tässä tutkimuksessa ei lähdetä siitä, että vuorovaikutussuhteet kehittyvät aina lineaarisesti vaihe vaiheelta, oli selvää, että haastattelemani pakolaiset olivat pohtineet suhteidensa erilaisia tasoja ja suhteidensa kehittymistä. Osallistujilla oli ystäviä ja sukulaisia, joiden kanssa oli törmätty suhteiden säilyttämisen ja ylläpitämisen kysymyksiin. Haastateltujen ylläpitämässä vuorovaikutussuhteissa oli paljon etäsuhteita. Sukulaisia ja ystäviä oli jäänyt ja muuttanut sekä entiseen kotimaahan että kolmansiin maihin, kuten Yhdysvaltoihin

ja moniin Euroopan maihin. Lisäksi ystäviä ja sukulaisia oli jäänyt pakolaisleireille esimerkiksi Thaimaahan tai Pakistaniin. Nähtiinpä suhteen kehittyminen millaisena prosessina tahansa, suhde alkaa aina jostain ja kronologisesti käsitte- len tässä luvussa ensimmäiseksi uusiin ihmisiin tutustumista. Uudessa ympä- ristössä pakolaiset olivat solmineet uusia vuorovaikutussuhteita vähintään sil- loin, kun he olivat olleet tekemisissä erilaisten viranomaisten, kuten ulkoma- laistoimiston henkilökunnan tai opettajien kanssa.

7.2 Uusiin ihmisiin tutustuminen

Vuorovaikutussuhteiden kehittymistä kuvaavissa teorioissa on luonnollisesti nähtävissä erilaisia näkemyksiä vuorovaikutussuhteesta ja sen määrittelemises- tä. Tämä puolestaan vaikuttaa luonnollisesti siihen, milloin vuorovaikutussuh- teen voidaan katsoa alkavan. Vuorovaikutussuhteen ensimmäistä vaihetta on kutsuttu orientaativaiheeksi (Altman & Taylor 1973) tai aloitusvaiheeksi (Knapp & Vangelisti 2005; Wilmot 1987). Phillipsin ja Woodin (1983) näkemys poikkeaa muista mainituista sikäli, että he ovat nimenneet suhteen kehitty- misen ensimmäisen vaiheen yksilön tarkkailun vaiheeksi. Phillipsin ja Woodin (1983) mukaan ensimmäinen vaihe ei välttämättä sisällä vuorovaikutusta, vaan vaihe keskittyy yksilön kokemuksiin ja haluun solmia vuorovaikutussuhde toi- sen henkilön kanssa. Phillips ja Wood näkevätkin vuorovaikutussuhteen tältä osin yksilön kognitiivisena kokemuksena. Sen sijaan Altman ja Taylor (1973), Knapp ja Vangelisti (2005) ja Wilmot (1987) olettavat, että suhteen kehittyminen voi alkaa vasta henkilöiden välisestä vuorovaikutuksesta. Vuorovaikutussuh- teiden jännitteiden näkökulmasta suhteiden kehitymisessä ei nähdä olevan selkeitä vaiheita, mutta toki suhteen kuitenkin katsotaan alkavan jostain. Vu- rovaikutuksen jännitteen teorian hengen mukaisesti voi olla kuitenkin hyvin vaikea tarkalleen määrittää, mihin satunnainen vuorovaikutus päättyy ja mistä varsinainen suhde alkaa.

Vaikka tässä tutkimuksessa vuorovaikutussuhde on määritelty niin, että olemassa oleva suhde edellyttää osapuolten keskinäistä vuorovaikutusta, esitän silti, että jo ennen ensimmäistä tapaamista syntyneillä ennakkokäsityksillä ja vuorovaikutussuhteeseen kohdistuvilla odotuksilla on myös vaikutuksensa tutustumiseen. Tätä tutkimusta varten kerätty ja heikkoja suhteita käsitteleväs- sä luvussa esitelty aineisto osoitti, että ainakin joidenkin haastateltujen haluk- kuuteen tutustua esimerkiksi suomalaisiin naapureihinsa olivat vaikuttaneet heidän ennakkokäsityksensä ja aikaisemmat kokemuksensa muista suomalai- sista. Haastatteluissa kävi ilmi, että jos aiemmat kokemukset suomalaisista oli- vat olleet negatiivisia, saattoi se vaikuttaa negatiivisesti pakolaisten halukkuu- teen ylipäättään olla kontaktissa suomalaisten kanssa.

Vaikka osallistujilla oli etäsuhteita ja perheenjäseniä, joiden kanssa vuoro- vaikutussuhteet olivat kestäneet jo vuosia, tämän tutkimuksen kaikki haastatel- tavat kertoivat tutustuneensa uusiin ihmisiin Suomeen muutettuaan. Itse asias- sa moni haastatelluista koki, että tullessaan uuteen maahan he olivat joutuneet

aloittamaan ikään kuin alusta, tyhjältä pöydältä ja täysin vailla olemassa olevia vuorovaikutussuhteita, kuten seuraava lainaus kuvastaa.

H: koska minä olen pakolainen, eli olen lähtenyt maasta missä olen syntynyt, missä olen kasvanut, missä olen opiskellut yliopistossa, ja missä minulla oli kaverit ja tällä hetkellä minulla ei ole mitään! Elikä tullessaan Suomeen aika oli minulle hämmästyttävä tällainen ympäristö, eikä jos et tiedä kieltä. Sinulla ei ole tuttuja ihmisiä, ei ole mitään. Et tiedä mistä aloitat, mitä teet ja miksi pitäisi tapahtua. (H1: Ar, 7, m 40)

Kuten edellä esitetty lainaus osoittaa, uusien suhteiden luomista värittää usein tavalla tai toisella epävarmuus. Uuteen maahan saapuvien pakolaisten koko elämäntilanne, johon myös edellisen lainauksen haastateltava viittasi, oli epävarmuutta herättävä. Vuorovaikutusta ohjaavat normit ja tavat voivat olla uudessa maassa hyvin erilaisia, kuin mihin henkilö on ehkä aiemmassa elämässään tottunut. Kieli on vieras ja ihmisten keskinäinen vuorovaikutus saattaa olla vaikeasti tulkittavaa. Lisäksi epävarmuutta saattaa herättää se, että monille tieto jäämisestä tai uudelleen lähtemisestä on jopa kuukausia epäselvää viranomaisten käsitellessä henkilön turvapaikkahakemuksia.

Liiallinen epävarmuus vuorovaikutuksessa koetaan yleensä epämiellyttäväksi ja sitä pyritään näkökulmasta riippuen joko vähentämään tai hallitsemaan. Bergerin ja Bradacin (1995) mukaan epävarmuutta halutaan vähentää ja toisten käyttäytymistä selittää erityisesti silloin, kun vuorovaikutukseen tai toisen käyttäytymiseen liittyviä odotuksia on rikottu. Pakolaisten kannalta epävarmuuden tarkastelu on perusteltua siksikin, että maasta toiseen muuttamista on jo itsessään pidetty epävarmuutta herättävänä kokemuksena. Gudykunstin (1995; 2005) laajasti sovellettu ahdistuneisuuden ja epävarmuuden hallinnan teoria (Anxiety / Uncertainty management theory: AUM) tarkastelee koettua epävarmuutta ja ahdistuneisuutta vuorovaikutussuhteissa nimenomaan kulttuurienvälisessä kontekstissa.

Epävarmuus vuorovaikutussuhteissa

Tutkijat ovat jo pitkään ajatelleet, että epävarmuudella on merkittävä rooli vuorovaikutussuhteiden kehittymisessä, ylläpitämisessä ja päättymisessä (esim. Berger & Calabrese 1975; Gudykunst 1995; 2005; Dainton & Aylor 2001; Knobloch & Solomon 1999). Herman ja Schild (1961) totesivat jo 1960-luvulla, että uusi ja vieras tilanne, kuten entuudestaan tuntemattoman henkilön seurassa oleminen, voi aiheuttaa turvattomuuden tunteen. Vieras saattaa käyttäytyä tilanteesta ja kontekstista poikkeavalla, osapuolten odotuksia rikkovalla tavalla. Tämä johtaa Levinen (1979) mielestä väistämättä epävarmuuden ja ahdistuneisuuden lisääntymiseen vuorovaikutuksessa.

Epävarmuus vuorovaikutuksessa voidaan nähdä kognitiivisena ilmiönä, jolloin epävarmuus johtuu lyhyesti sanottuna henkilön kyvyttömyydestä arvioida ja ennustaa muiden käyttäytymistä vuorovaikutustilanteessa (Gudykunst & Kim 1992). Bergerin ja Calabresen (1975) mukaan vuorovaikutukseen liittyvää epävarmuutta on kahdenlaista. Epävarmuus voi ensiksikin liittyä toisten asenteiden, tunteiden, uskomusten, arvojen tai käyttäytymisen ennustamiseen.

Toiseksi epävarmuus voi liittyä vuorovaikutussuhteen toisen osapuolen asenteiden, tunteiden ja ajatusten selittämiseen. Henkilö voi siis olla epävarma siitä, ymmärtääkö hän vuorovaikutuksen toista osapuolta ja toisaalta, tuleeko hän itse ymmärretyksi.

Knobloch ja Solomonin (1999) mukaan vuorovaikutussuhteissa koettuun varmuuden ja epävarmuuden tasoon vaikuttavat tietämättömyys tai epäselvyys omasta ja kumppanin sitoutumisen tasosta ja osallistumisesta suhteeseen, mutta myös suhde itsessään voi herättää epävarmuutta. Suhteessa epävarmuutta voivat herättää epäselvyudet esimerkiksi normeista, jotka ohjaavat käyttäytymistä. Lisäksi epävarmuutta voivat herättää kysymykset suhteen osapuolten tunteiden molemminpuolisuudesta, suhteen laadusta sekä suhteen tulevaisuudesta. Kaikkiaan epävarmuus voi siis liittyä vuorovaikutussuhteeseen, vuorovaikutustilanteeseen, vuorovaikutuksen toiseen osapuoleen tai vuorovaikutukseen itseensä.

Epävarmuutta vuorovaikutussuhteissa ja vuorovaikutuksessa on pyritty vähentämään (reduce) tai hallitsemaan (manage) näkökulmasta ja teoriasta riippuen. Epävarmuuden vähentämisen teoriassa (Uncertainty reduction theory, URT) (Berger & Calabrese 1975) lähtökohtana on, että kykenemättömyys ennakoida vuorovaikutussuhteen tulevaisuutta tai epävarmuus suhteen tasosta ja vastavuoroisuudesta johtaa jännittyneeseen, konfliktierkkään vuorovaikutukseen suhteen osapuolten välillä. Näin ollen epävarmuus nähdään vuorovaikutussuhteen kehittymisen kannalta negatiivisena ilmiönä, jota olisi syytä pyrkiä vähentämään.

Yksi keino vähentää epävarmuutta on välttää epävarmuutta herättävää tilannetta tai henkilöä, mutta vuorovaikutussuhteessa toisen osapuolen välttäminen johtaisi väistämättä suhteen päättymiseen. Berger ja Calabrese (1975) ovat todenneet, että epävarmuutta voidaan pyrkiä vähentämään myös tiedon avulla. Knapp ja Vangelisti (2005) sekä Altman ja Taylor (1973) ovat todenneet, että vuorovaikutussuhteiden alussa osapuolet pyrkivät keräämään mahdollisimman paljon tietoa vuorovaikutuskumppanista ja itse vuorovaikutussuhteesta. Kun henkilö pyrkii löytämään tietoa, joka auttaisi häntä ennustamaan ja selittämään vuorovaikutussuhteen toisen osapuolen käyttäytymistä, hän pyrkii samalla vähentämään tai hallitsemaan epävarmuuttaan (Gudykunst & Kim 1992; Gudykunst 1995; 2005; Berger & Calabrese 1975).

Epävarmuuden vähentämiseen perustuvassa näkökulmasta ajatellaan siis, että tiedon hankkiminen vuorovaikutuksen muista osapuolista ja heidän käyttäytymisestään on keino vähentää epävarmuutta ja kehittää suhdetta. Vuorovaikutussuhteen alussa tieto toisesta ja suhteesta ei ole kovin henkilökohtaista (Knapp & Vangelisti 2005) ja keskustelu on usein rajoittunut jutusteluun esimerkiksi paikasta tai tilanteesta, jossa tavataan, säästä tai osapuolten ammanteista (Neuliep 1996). Myöhemmin tieto muuttuu yhä henkilökohtaisemmaksi ja sitä kertyy myös määrällisesti lisää. Toiseen henkilöön ja suhteeseen liittyvän tiedon myötä suhteen osapuolet kokevat kykenevänsä jossain määrin ennakoimaan toistensa vuorovaikutusta. Taylorin ja Altmanin (1987) mukaan pitkälle kehittyntä vuorovaikutussuhdetta ilmentää tilanne, jossa osapuolet kykene-

vät arvioimaan ja ennakoimaan toistensa käyttäytymistä ja tunteita, jolloin siis vuorovaikutustilanteessa koettu epävarmuus on hyvin hallittavissa.

Tässä tutkimuksessa vuorovaikutussuhteiden tutustumisvaiheeseen liittyvä epävarmuus tuli esille erityisesti haastateltavien ajatuksissa omasta kielitaidostaan. Puuttuva suomen kielen taito oli haastateltujen mukaan epävarmuutta lisäävä tekijä ja se vaikutti heidän halukkuuteensa solmia uusia vuorovaikutussuhteita. Seuraava lainaus on esimerkki siitä, miten haasteellisena jotkut haastateltavat kokivat vieraalla kielellä kommunikoinnin.

LK: Sanoit, että osaltaan se on myös maahanmuuttajien syytä, että ei tutustuta. Mikähän siinä voisi olla? H: Joo, ulkomaalaisetkin voi olla ujoja. Onko keskusteleminen hyvä tai ei? Onko kaikki [kieliopillisesti] paikallaan tai ei? Se riippuu siitä, ja ei uskalla puhua. Pelkää, että hän puhuu väärin ja sitten tulee vaikka katastroofi. (H3: Tu, 4, m 50)

Haastateltavilla saattoi myös olla omakohtaisia kokemuksia siitä, ettei heidän kielitaitoaan pidetty tarpeeksi hyvänä. Tämä oli varmasti ollut omiaan vahvistamaan epävarmuuden tunnetta vuorovaikutustilanteissa, joissa yhteinen kieli oli pääasiallisesti suomi. Seuraava lainaus on kuvaus haastatellun kiusaamiskokemuksista suomalaisessa koulussa.

H: Mä olen huolissaan kielestä ja mua joskus nolottaa, jos joskus tulee virheitä ja mä pelkääkin niitä. Että sitten kaikki nauravat mulle. Mutta kerran mä muistan, että kaksi tyttöä istui mun takana ja sitten siellä oli myös uusi kavero ja hänkin oli ulkomaalainen ja mä yritin puhua mahdollisimman selvästi suomea kun mä osaan. Mä aina käytän hänen kanssaan kirjakieltä, ja sitten mun takana nämä tytöt nauroivat minulle ja puhetyylille: "Katothan miten hän puhuu!". Minä käännyin heihin päin ja sanoin, että katothan, kun mä en ole suomalainen. Ehkä se mun puheessa on virheitä. Mutta se ei ole niin tärkeää, vaan se, että mä olen vasta kolme vuotta asunut Suomessa. (H11/3: In, 3, n 16)

Edellisen lainauksen valossa onkin hyvä muistaa, että yksi epävarmuuden vähentämisen keino on välttää epävarmuutta herättäviä tilanteita tai henkilöitä. Kukapa haluaisi tietoisesti pyrkiä tilanteeseen, jossa muiden suhtautuminen itsen on epävarmuutta herättävää ja aiempien kokemusten perusteella jopa mahdollisesti loukkaavaa. Tutkimukset ovatkin osoittaneet, että voimakkaasti epävarmuutta herättäviä tilanteita ja henkilöitä pyritään välttämään (esim. Samochowiec & Florack 2010). Toki, kuten Gudykunst (2005), sekä Samochowiec ja Florack (2010) toteavat, ihmiset suhtautuvat vieraisiin ja epävarmuutta herättäviin tilanteisiin eri tavoin. Toiset suhtautuvat varauksellisemmin kaikkeen itselle vieraaseen ja pyrkivät yleensä välttämään tilanteita ja suhteita, jotka herättävät epävarmuutta. Toiset voivat puolestaan jopa nauttia tietynasteisesta epävarmuudesta. Gudykunst (2005) on myös huomauttanut, että tietty määrä epävarmuutta suhteessa pitää osapuolten mielenkiintoa yllä.

Berger ja Bradac (1995) esittävät, että tiedon keräämisessä ja epävarmuuden vähentämisessä on kolmenlaisia tiedonhankkimisen strategioita. Passiiviset tiedonhankintastrategiat liittyvät observointiin ja tiedon kartuttamiseen muiden tarkkailun kautta. Epävarmuutta voi pyrkiä vähentämään tiedon avulla, jota kertyy tarkkailemalla eri ihmisiä tietyissä tilanteissa tai seuraamalla tiettyjä ih-

misiä erilaisissa tilanteissa. Aktiiviset tiedonhankintastrategiat voivat olla tiedon hankkimista kirjojen, lehtien, television ja Internetin kautta. Aktiivinen strategia on myös ympäristön strukturointi. Tämä tarkoittaa joidenkin ympäristöön liittyvien tekijöiden manipulointia ja tiedon keräämistä siitä, kuinka muut reagoivat tehtyihin muutoksiin. Kolmas tapa tiedon keräämiseksi ovat vuorovaikutteiset strategiat, joita ovat kyseleminen ja itsestäkertominen. (Berger & Bradac 1995.)

Tämän tutkimuksen osallistujat kertoivat käyttäneensä erilaisia tiedonhankinnan strategioita. Haastatteluissa tuli esille, että he toivoivat enemmän sekä suomalaisia mutta myös muita ystäviä ja tuttavuuksia, jotta he olisivat voineet oppia uusia asioita. Haastateltavat ehkä ajattelivat, että oppiessaan kielen ja saadessaan lisää tietoa ympäristöstään he myös kykenisivät paremmin hallitsemaan uudessa ympäristössä ilmennyt ja koettua epävarmuutta. Kuten seuraava lainaus osoittaa, ylipäänsä tieto, oli se sitten suomalaisten tai muualta tänne tulleiden kertomaa, koettiin hyödylliseksi epävarmuutta herättävässä tilanteessa.

LK: Millaisiin ihmisiin sinun on helppo tutustua? H: Minun mielestäni on helpompi kosovolaisten kanssa tutustua, mutta kyllä suomalaistenkin kanssa haluaisin tutustua. Aina olen halunnut tutustua suomalaisten kanssa ja puhuttaisiin ja tutustuisin Suomeen. LK: Miksi haluaisit tutustua? H: Ymmärtäisin paremmin. LK: Luuletko, että se auttaisi siinä sopeutumisessa? H: Kyllä on niin, että se auttaisi. Mutta on myös niin, että jos joku toinen kertoo jostain asioista esimerkiksi Suomesta tai jotain, niin olen huomannut, että on helpompi muiden albaniankielisten ihmisten kanssa täällä. Että silloin kun minä heille selitän jotain sanoja tai kerron jotain, on heillekin helpompi. Kun joku toinen kertoo, on helpompi ymmärtää. (H6: Ks, 3, m 20)

Moni tutkimukseen osallistuneista oli omien sanojensa mukaan myös tehnyt havaintojaan käytännön tilanteissa, eli myös toisten tarkkailu oli yksi haastateltavien merkittävä tiedonhankinnan strategia. Jos Bergerin ja Bradacin (1995) esittämiä tiedon hankkimisen strategioita tarkastellaan vuorovaikutussuhteiden kehittymistä käsittelevien mallien rinnalla, törmätään kysymykseen vuorovaikutussuhteen olemuksesta ja määritelmästä. Jos tutkija uskoo, että vuorovaikutussuhde voi alkaa esimerkiksi toisen tarkkailulla (vrt. Phillips & Wood 1983), voidaan passiivinen tiedonhankinta nähdä jo osana vuorovaikutussuhteen kehittämiseen liittyvää tiedonhankintaa.

Jos taas tutkija uskoo, että vuorovaikutussuhteesta ei voida puhua ennen kuin vuorovaikutussuhteen osapuolet ovat tietoisia toisistaan, ei passiivinen tiedonhankinta ainakaan tietoisena valintana voi liittyä vuorovaikutussuhteiden kehittämiseen. Toisaalta voidaan ajatella, että jos osapuolilla on jo toisistaan tai toisten edustamasta ryhmästä tietoa, ilman että he ovat tietoisia toistensa huomiosta, voi myöhemmin vuorovaikutustilanteessa koettu epävarmuus olla paremmin hallittavissa. Tällöin vuorovaikutussuhteen määritelmästä riippumatta myös passiivisilla tiedonhankinnan strategioilla voidaan nähdä olevan ainakin epäsuoria vaikutuksia vuorovaikutussuhteiden kehittämiseen.

Tämän tutkimusaineiston valossa oleellinen kysymys lienee se, onko mahdollista, että vuorovaikutuksen toista osapuolta koskeva tieto voisi myös lisätä epävarmuutta. Epävarmuuden vähentämisen näkökulmasta kertyvä ja

saatava tieto nimenomaan auttaa vähentämään epävarmuutta ja lisäämään varmuutta (esim. Berger & Calabrese 1975; Gudykunst 1995). Tutkimuksissa on vähemmän käsitelty negatiivisen tiedon merkitystä ja vaikutusta koettuun epävarmuuteen ja halukkuuteen solmia tai syventää vuorovaikutussuhteita. Tämän tutkimuksen aineisto osoitti, että hyvin negatiivinen ennakkotieto ja aiemmat huonot kokemukset saattoivat vaikuttaa haastateltavien halukkuuteen solmia vuorovaikutussuhteita eri ihmisten kanssa. Myöhemmin tässä luvussa käsittelem myös uusiin ihmisiin tutustumista, ja palaan aiheeseen.

Tutkijat ovat myös huomanneet, että joskus suhteessa koettua epävarmuutta halutaan ylläpitää. Afifi ja Schrodt (2003) ovat todenneet, että vuorovaikutussuhteen osapuolet voivat tarkoituksellisesti välttää puhumasta esimerkiksi suhteen tulevaisuudesta ja ylläpitää näin koettua epävarmuutta suhteessa. Tätä tutkijat selittävät sillä, että suhteen osapuolilla on tarve suojella joko itseään tai suhdettaan tilanteessa, jossa saatava tieto saattaisi vaikuttaa negatiivisesti suhteeseen tai sen tulevaisuuteen. Afifin ja Shrodtin tutkimukseen osallistuneet avioeroperheiden lapset saattoivat välttää keskusteluja perheessä tapahtuneista muutoksista. Tutkijoiden mukaan tarkoituksellinen epävarmuus tapahtumista toimi ikään kuin suojakilpenä lapsille. Koska epävarmuus näyttäisi olevan hyvinkin moniulotteinen käsite, eikä suinkaan aina puhtaasti ei-toivottu ominaisuus suhteessa, Bradac (2001) on ehdottanut, että epävarmuuden vähentämisen sijaan puhuttaisi epävarmuuden hallinnasta.

Epävarmuuden hallinnan näkökulmasta epävarmuutta ei nähdä ainoastaan suhdetta tuhoavana ja ei-toivottuna ilmiönä. Sunnafrankin (1986) mukaan epävarmuuden merkitystä suhteen kehittymisessä tarkasteltaessa tulisi esimerkiksi huomioida osapuolten yksilölliset tavoitteet ja toiveet suhteen tulevaisuudesta. Tilanteissa, joissa epävarmuuden vähentäminen on yksilön kannalta relevanttia ja kannattavaa, siihen pyritään. Epävarmuutta voidaan myös ylläpitää tilanteissa, joissa se edesauttaa yksilön tavoitteita kyseisessä suhteessa, toteaa Sunnafrank (1986). Afifi ja Schrodt (2003) puolestaan totesivat tutkittuaan etäsuhteessa elävien pariskuntien suhtautumista suhteeseen liittyvään epävarmuuteen, että epävarmuus ei aina ole ainoastaan ei-toivottu ominaisuus kyseisissä suhteissa. Kaikkiaan epävarmuutta voidaan käsitellä ilmiönä, josta suhteen osapuolilla on omanlaisensa käsitykset, mutta josta myös neuvotellaan jatkuvasti suhteessa. Knobloch ja Solomonin (2003) mukaan vuorovaikutussuhteen osapuolten tavoitteena on lopulta pyrkiä hallitsemaan epävarmuutta niin, että kunkin osapuoli voi maksimoida suhteesta saatavat edut ja minimoida suhteeseen kuluvat kustannukset.

Tämän tutkimuksen osalta tarkoituksellinen epävarmuus nousi esille lähinnä keskusteluissa etäsuhteiden ylläpitämisestä. Ennen kuin tarkastelen etäsuhteiden ylläpitämistä, käsittelem kuitenkin vielä uusien suhteiden syntymiseen liittyviä seikkoja. Koetun epävarmuuden, aiempien kokemusten ja käsitysten lisäksi uusien tuttavuuksien syntymisessä oleellista näytti olevan se, että suhteen osapuolilla oli ylipäätään mahdollisuus kohdata ja aloittaa vuorovaikutus.

Luontevat tapaamispaikat

Jotta vuorovaikutussuhteet pääsisivät syntymään, täytyy olla jokin paikka tai tila, jossa osapuolet voivat olla vuorovaikutuksessa keskenään. Paikat ja tilanteet, joissa pakolaiset olivat olleet vuorovaikutuksessa heille entuudestaan tuntemattomien, vieraiden ihmisten kanssa, olivat pääosin koulutukseen, työhön, harrastuksiin ja maahanmuuttoviranomaisten toimintaan liittyviä. Viranomaisien kanssa asioitaessa, naapureiden kanssa jutusteltaessa ja uutta kieltä opiskeltaessa pakolaiset kohtasivat uusia ihmisiä ja saattoivat solmia uusia vuorovaikutussuhteita. Erilaiset yhdistykset ja harrastusryhmät tarjosivat myös mahdollisuuksia vuorovaikutussuhteiden solmimiseen.

Kaikki haastattelemiini pakolaiset olivat osallistuneet Suomessa formaaliin kieli- ja kotouttamiskoulutukseen. Niille haastateltavilleni, jotka eivät olleet työssä haastattelun aikoihin, erilaiset kielikurssit ja muu koulutus näyttivät olevan hyvin merkityksellisiä kohtaamispaikkoja kodin ulkopuolella. He mainitsivat useimmin opintojensa, työnsä tai työharjoittelun kautta tulleet ystävät, sekä harrastustensa kautta tulevat tuttavat ja kaverit. Muutamat haastattelut sattuvat Ramadanin aikaan, jolloin haastateltavat naiset olivat kotona, mutta haastateluissa tuli selkeästi esille, että kurssit olivat olleet keskeisiä tapaamispaikkoja heille, kuten seuraavan lainauksen haastateltava totesi.

LK: Ja pidätkö yhteyttä näiden naisten kanssa? H: Kun me oltiin kurssilla, me oltiin yhdessä. Mutta nyt kun on kaksi viikkoa, ettemme ole pitäneet yhteyttä. Ramadani ei. (H7: Af, <1, n 45)

Haastatelluista seitsemän oli joko työharjoittelussa tai vakituisessa työssä ja heille työpaikka oli luonnollisesti se ympäristö, jossa uusiin ihmisiin oli ollut mahdollista tutustua. Seuraavasta lainauksesta näemme, kuinka erilaiset työtehtävät toivat uusia tuttavuuksia ja ystäviä haastateltujen elämään.

H: Tämän projektin kautta olen tavannut [Annan], joka on erään toisen projektin johtaja. Meistä tuli ystävät [---] Suurin osa ystäväistäni täällä, en tuntenut heitä aiemmin, mutta kun teemme täällä asioita yhdessä ja tutustumme toistemme perheisiin ja meistä tulee läheisiä. [---] Kun ajattelen itseäni, olen mennyt monesta systeemistä läpi, harjoittelu, työkokeilu, ja jonkin ajan jälkeen löysin itseni. Tutustumalla erilaisiin mahdollisuuksiin ja ihmisiin olen löytänyt paikkani. (H17: F, 11, n 50)

Maahanmuuttajia suomalaisilla työmarkkinoilla on tarkasteltu laajasti 2000-luvun Suomessa (esim. Arajärvi 2009; Forsander 2002; Juuti 2005; Martikainen & Tiilikainen 2007). Usein tutkimuksissa on tarkasteltu maahanmuuttajien työllistymiseen liittyviä tekijöitä, mutta niissä on myös sivuttu tai käsitelty työn merkitystä laajemminkin maahanmuuttajien integroitumiseen ja sopeutumiseen liittyen. Kuten edellinen lainaus osoitti, myös tässä tutkimuksessa työn merkitys oman paikan löytämisessä uudessa ympäristössä nousi erityisesti työelämässä mukana olleiden kohdalla esille. Tämän lisäksi myös ne, jotka eivät olleet suomalaisessa työelämässä mukana, haaveilivat työpaikasta. Työtä toivottiin, ei ainoastaan sen tuoman taloudellisen turvan takia, vaan työpaikka nähtiin usein myös hyvänä paikkana solmia merkityksellisiä uusia vuorovaikutussuhteita.

Seuraava lainaus osoittaa, kuinka haastateltavat oppivat asioita ja omien sanojensa mukaan myös voivat paremmin ollessaan työssä ja tekemisissä erilaisten ihmisten kanssa.

LK: Kuinka tärkeänä pidät sitä, että on töitä? H: Minusta tosi parempi. Koska kun olet töissä, sä kuitenkin tutustut ihmisiin ja sulla on jotain tekemistä. Mutta kun olet kotona koko ajan, et tiedä mitä teet. Mä olin [kotona] ekat neljä, viisi vuotta. Tässä kielessä meni kauan, kun mä yritin opiskella. Se olikin minun pahin virhe, mutta kun töissä aina mulla on jotain tekemistä. Minulle on vähän, mutta lounasaikaan mä olen töissä. Mutta kuitenkin menen kotiin, mä teen lapsille ruokaa ja tuolla lailla sen yhtä äkkiä huomaa, että päivä on lopussa. Mutta silloin kun mä olin kotona, niin mä masennuin. (H18: Tu, 13, n 35)

Työpaikan, koulun ja kurssien lisäksi ulkomaalaiset ja maahanmuuttajat kohtasivat uusia tuttavuuksia asioidessaan erilaisten viranomaisten, kuten maahanmuuttoviranomaisten kanssa. Seuraava lainaus kertoo, että Jyväskylässä ulkomaalaistoimistosta saatiin monenlaisen tuen ja avun lisäksi myös sosiaalisia kontakteja.

LK: Missä olet tavannut sitten näitä muita afgaaneja? H: Silloin kun vasta tullaan Suomeen esimerkiksi kun täällä sosiaalitoimistolla tuovat tänne haastatteluun ja täällä on sellainen kohtaamispaikka, missä voi tutustua muihin afgaanilaisiin. (H2: Af, <1, n 45)

Vapaa-ajalla erilaiset harrastusryhmät ja kansalaisjärjestöt olivat joillekin haastateltaville paikkoja, joissa he tapasivat ystäviään ja tuttaviaan.

H: Elikä kun mä sanoin työkaverit, ei ole kaikki, vaan ne muutamat. Jotka ovat ystävät. Ja myöskin nämä toimintaryhmien, sanotaanko se toimintaryhmien, kansalaisjärjestöjen toiminnassa suomalaisten kanssa. (H20: Ik, 13, m 40)

H: Ja sitten minulla on ystäviä Tampereella. Meillä on siellä yhdistys, jonka kautta voimme toimia. Toimin aktiivisesti yhdistyksessä, joten minulla on paljon filippiiniläisiä ystävinä. Se tekee minut iloiseksi kun saan olla tekemisissä heidän kanssaan. Haluan myös auttaa heitä, koska heille on myös kovin hankalaa pitää yhteyttä omaan maahan. Jotkut heistä asuvat kaukaisissa paikoissa ja esimerkiksi täällä Jyväskylässä me yritimme pitää heille leirin, jossa he voisivat olla yhdessä. Tehdä asioita, joita filippiiniläiset tekevät. Kulttuuri ei siis ole vain tätä. Se on tapa olla yhdessä ja on tärkeää olla yhdessä aina välillä ja jakaa kaikenlaisia kokemuksia. (H17: F, 11, n 50)

Pyykkönen (2003) on haastatellut maahanmuuttajayhdistyksissä toimivia nuoria ja todennut, että yhdistykset ja niissä syntyvät vuorovaikutussuhteet voivat olla hyvinkin merkittäviä nuorten identiteetin kannalta, ja toisaalta niiden kautta maahanmuuttajanuoret saavat apua kieliongelmissa ja kulttuuriperäisissä sopeutumisvaikeuksissaan. Suomessa on noin 600 - 700 maahanmuuttajien yhdistystä. Pyykkönen (2003; 2007) toteaa, että erilaiset monikulttuurisuusyhdistykset, uskonnolliset yhdistykset, naisten yhdistykset, kotouttamisyhdistykset ja maahanmuuttajaryhmien kulttuuriyhdistykset toimivatkin kohtaamispaikkoina maassamme asuville maahanmuuttajille.

Erilaisen formaalin koulutuksen ja työelämän lisäksi siis organisoitu harrastustoiminta sekä viranomaiskontaktit olivat haastattelemilleni pakolaisille

pääasiallinen väylä vuorovaikutussuhteiden solmimiseen. Kohtaamisen paikkoja oli kohtuullisesti, mutta harva raportoi spontaaneista tapaamisista ja mahdollisuuksista tutustua esimerkiksi suomalaisiin naapureihin. Harrastustoiminta oli yksi väylä uusien vuorovaikutussuhteiden solmimiseen ja tämän aineiston lisäksi esimerkiksi Pyykkösen (2007) Jyväskylän alueelta keräämän maahanmuuttajayhdistyksiä koskevan tiedon avulla tiedetään, että erilaista harrastustoimintaa oli tarjolla ja erilaisia yhdistykset tarjoavat kohtaamispaikkoja maahanmuuttajille. Tämän tutkimuksen haastateltavat toivat kuitenkin esille oman aktiivisuuden tärkeyden niin yhdistystoiminnassa kuin muussakin harrastamisessa. Erityisesti omaa aktiivisuutta tarvittiin silloin, kun mieleistä harrastustoimintaa ei alueella vielä ollut tarjolla. Seuraavat lainaukset ovat haastateluista, joissa haastateltavien oman aktiivisuuden merkitys vuorovaikutussuhteiden syntymisessä oli ilmeinen.

LK: Miten sitten silloin kun tulit Suomeen, niin miten tutustuit uusiin ihmisiin? Oliko se helppoa vai liittykö siihen mitään ajatuksia, muistatko? H: Alussa mulle ei ollut se vaikeaa näiden maahanmuuttajien kanssa. Sekin sen takia näiden kansalaisjärjestöjen kautta kun mä olen ollut aktiivisesti neuvomaan heitä tai näissä toiminnassa olen aina ollut mukana. Mulla on ollut paljon kontaktia sen takia. Ja sitten myöskin kun olin yliopistolla, se myöskin siellä näitä kontakteja syntyi ja tuli tuttavii. LK: Eli olet myöskin ollut itse aktiivinen ja sinulla on harrastuksia, mitä kautta sitten olet saanut ystäviä? H: Kyllä sitä kautta. Ja myöskin sen jälkeen. Samalla tavalla sen minä itse olen lähtenyt mukaan esimerkiksi näihin suomalaisiin toimintoihin, niin kuin kansalaisjärjestöihin. (H20: Ik, 13, m 40)

LK: Sanoit tuossa myös, että pelaat jalkapalloa, eli minkälaisessa porukassa sä pelaat jalkapalloa? H: Tavallisesti siellä missä mä asun, siellä on se kenttä siinä vieressä. LK: Niin, että te menette kavereiden kanssa pelaamaan?! H: Joo. LK: Niin, että et pelaa missään seurassa? H: Ei, ei. Mutta mä harrastin yhtä itsepuolustuslajia siellä viisi vuotta ja mä osasin sen hyvin. Mutta täällä ei ole paikkaa, missä voisi sitä harrastaa. Mutta mä aion järjestää sitä. Täällä ei ole, mutta mä ite järjestän sitä kavereitten kanssa siellä Graniitissa (paikallinen urheilukeskus). (H19: In, 2, m 18)

Haastateltujen elämäntilanteet vaihtelivat kovasti ja mukana oli muutama henkilö, jotka kertoivat tavanneensa uusia tuttavii ja ystäviä myös koulutukseen tai työhön liittyvien paikkojen, sekä harrastusten lisäksi Jyväskylän yöelämässä. Haastateluissa lähinnä miehet kertoivat tapaavansa ystäviään ja tuttaviaan myös harrastusryhmien, kurssien, työn, kodin ja oman pihapiirinsä ulkopuolella. Toisaalta joillekin luonteva tapaamispaikka oli paikallinen seurakunta, jossa he olivat jäseninä.

LK: Miten tapaat ystäviäsi ja mitä teette vapaa-aikananne? H: Soitamme ja kysymme mitä kuuluu? Näemme keskustassa, missä haluamme. Soitamme viikolla ja viikonloppuna. Käymme baarissa. (H6: Ks, 3, m 20)

LK: Sanoit, että sinulla on paljon suomalaisia ystäviä. Missä olet heidät tavannut. H: Minulla on ystäviä ympäri Suomea. Pidämme yhteyttä kyläilemällä, he tulevat käymään, ja soitamme. Jotkut ystäväni asuvat Helsingissä. Olen tavannut ystäväni kirjossa. (H5: Ko, 3, n 30)

Kuten jo aiemmin totesin, spontaanit tapaamiset ja naapureiden kanssa tutustuminen oli harvinaisempaa. Myös aiemmin aikuisten pakolaisten vuorovaiku-

tussuhteita tarkasteltaessa on huomattu, että tavallisesti aikuisten maahanmuuttajien solmimat vuorovaikutussuhteet paikallisten kanssa liittyvät niihin fyysisiin ja sosiaalisiin olosuhteisiin, joissa he elävät, kuten työpaikalle, naapurustoon tai harrastuksiin (Kim 2001). On oletettavaa, että Suomeen muuttanut japanilainen tietokoneinsinööri tutustuu työtovereihinsa työskennellessään uudessa yrityksessään ja saa sitä kautta uusia tuttavien ja ystäviä. Tilanne on hyvin toinen esimerkiksi pakolaisnaiselle, joka muuttaa Suomeen pienten lasten ja miehensä kanssa. Salmisen (1997) mukaan Suomessa asuvien entisen Jugoslavian alueelta tulleiden nuorten naisten vuorovaikutussuhteiden luomista vaikeuttaa naisten perhetilanne, sillä pienten lasten takia heidän oli vaikea päästä kielikursseille tai harrastamaan kodin ulkopuolelle.

Paikkoja ja tilanteita, joissa tutkimukseen osallistuneet kertoivat suomalaisiin tutustuneensa, oli huomattavasti vähemmän, kuin niitä paikkoja ja tilanteita, joissa esimerkiksi omaa etnistä ryhmää edustavia henkilöitä tavattiin. Työn kautta haastateltavat olivat saaneet myös paljon uusia tuttavuuksia, ja erityisesti suomalaisten tuttavien ja ystävien kerrottiin tulleen työpaikan kautta. Siitäkin huolimatta, että haastattelemani pakolaiset kertoivat useista foorumeista ja paikoista, joissa he tapasivat uusia ihmisiä ja solmivat vuorovaikutussuhteita, moni kertoi olevansa yksinäinen. Tutustumista uusiin ihmisiin ja erityisesti suomalaisiin pidettiin ongelmallisena.

Suomalaisiin tutustumisen vaikeus

Suurin osa haastatelluista piti vuorovaikutussuhteiden solmimista suomalaisten kanssa hyvin haasteellisena. Ongelmia tutustumisessa selitettiin suomalaisten sulkeutuneisuudella, ujoudella, hiljaisuudella ja Suomen ilmastolla.

H: Suomalaiset ovat kovin sulkeutuneita. Heidän on vaikea avautua ja keskustelua on vaikea aloittaa. Suomalaisten vain pitäisi avautua. Siihen voi mennä kauan aikaa, mutta kuten olen oppinut ja kuten sanon aina puheessani, kun suomalaisiin on vaikea tutustua, mutta kunhan heihin tutustuu ja heistä tulee ystäviä, sitten he ovat ystäviäsi loppuikäsi. (H17: F, 11, n 50)

H: Joo. Suomalaiset ystävät ovat tärkeitä. Ihan tärkeintä. Ja sitten kanssakäyminen. Mutta valitettavasti Suomessa kanssakäyminen on ihan vaikeaa, ihan vaikeaa. Minusta se riippuu vähän maahanmuuttajista, mutta enemmän niistä suomalaisista. Suomalaisten kulttuurista ja suomalaisten luonteesta. Tiedän, että se riippuu ilmastosta. Suomi on kylmä maa ja sitten suomalaiset ovat ujoja kyllä. Se riippuu siitä. Minä tiedän, että suomalaiset kohdistavat samalla tavalla suomalaisiin ja minä tiedän, että suomalaiset yleensä eivät tervehdi ja eivät käy kylässä toistensa luona. (H3: Tu, 4, m 50)

Suomalaisten tuttavien ja ystävien vähyyttä selitettiin myös yhteisen kielen puuttumisella. Odotukset uusien vuorovaikutussuhteiden solmimiseen liittyivät monilla erityisesti vähemmän aikaa Suomessa asuneilla osallistujilla juuri kielenoppimiseen. Varsinkin alle vuoden tai muutaman vuoden Suomessa asuneet osallistujat kertoivat ajattelevansa, että kunhan he hallitsisivat suomen kielen, he alkaisivat myös saada ystäviä.

LK: Toivoisitteko, että tutustuisitte useampiin suomalaisiin? H: Niin kauan kun ei hallita kieltä, se on vähän hankalaa. Mutta sen jälkeen kun hallita kieli, sen jälkeen kyllä on helpompi tulla tutuksi, ja voisi jutellakin. (H2: Af, <1, n 45)

Useat haastateltavat toivoivat suomalaisia ystäviä nimenomaan oppiakseen kieltä paremmin. Haasteeksi muodostui kuitenkin sellaisten tuttavien saaminen, joilta kieltä olisi voinut oppia. Kielenopiskelun tueksi toivottiin vuorovaikutussuhteita, joissa kieltä voisi harjoitella, ei niinkään kieliopin harjoittelua ja kirjasta lukemista, kuten seuraavien lainausten haastateltavat totesivat.

H: Sitten kielitaidon kehittäminen on vaikeaa. Pitää muistaa aina, jos joku ulkomaalaisella on suomalaisystävä, hänen kielitaito paranee nopeasti. Jos ei ole suomalaisystävää, kielitaito ei parane nopeasti. Se on niin vaikeaa. Minä tiedän itsestäni. [---] Ja minusta kieli opitaan varsinkin puhumalla. Jos ei puhuta, unohdetaan helposti. (H3: Tu, 4, m 50)

H: Kieli on todella vaikeaa, en voi uskoa sitä miten koville se ottaa. Thaimaassa opin kielen kuudessa kuukaudessa ja olen ollut täällä jo kohta kaksi vuotta enkä pysty aina puhumaan. Luulen, että se on yksi syy, miksi minulla ei ole sen enempää ystäviä, koska en voi viestiä heidän kanssaan. Thaimaassa voin keskustella ihmisten kanssa ja sitten voin harjoitella kieltä ihmisten kanssa, ja sitten oppiminen on helpompaa. Thaimaassa vain juttelimme ihmisten kanssa ja täällä Suomessa opettajat vain paukuttavat kielioppia, kielioppia. Osaan minä lukea ja tiedän mitä on partitiivi tai geneetiivi, mutta se ei anna minulle varmuutta tämän kielen kanssa. (H16: Br, 2, m 50)

Osa Suomessa jo pidempään asuneista ja suomen kieltä hyvin tai erittäin hyvin hallitsevista henkilöistä oli edelleen sitä mieltä, että uusiin ihmisiin oli kielitaidosta huolimatta Suomessa vaikeaa tutustua. Suomalaisten tutustumishaluttomuutta selitettiin suomalaisten ennakkoluuloisuudella ja negatiivisilla asenteilla maahanmuuttajia kohtaan. Seuraava lainaus on yli 10 vuotta Suomessa asuneen tulkkina toimineen henkilön haastattelusta. Koska kielitaito ei voinut olla selittävä tekijä hänen kokemuksilleen uusien ihmisten kohtaamisesta ja tapaaamisesta, selitykset täytyi löytää muualta. Lainaus on pitkä, mutta se on kokonaisuudessaan hyvä kuvaus haastatellun kokemuksista useissa eri tilanteissa ja erilaisissa konteksteissa, joissa hän oli törmännyt ennakkoluuloihin ja negatiivisiin asenteisiin yrittäessään avata keskustelua vieraiden ihmisten kanssa.

Täällä ei tosiaankaan voi olla helposti jätkien kanssa pelkkä ystävä, eikä edes tyttöjen kanssa ystävä. Mulla on tapahtunut ihan ennakkoluuloista johtuvia juttuja. Esimerkiksi täällä yliopistolla meille annettiin tunnilla tehtävä ja sanottiin, että nämä tehtävät on suunniteltu tehtäviksi pareittain. Valitkaa oma parinne. Mä en tuntenut siellä ketään ja mä vain katsoin ympärilleni. Mä istuin aivan ekassa rivissä ja vain mun vierellä oli jotain ihmisiä. Vieressä istui yksi henkilö ja hän oli tyttö. Mä kysyin häneltä, että hei tehdäänkö tämä työ yhdessä? Hän vastasi, että mulla on poikakaveri. Mä katsoin, että hetkinen, mä en kosinut sua ja mä vain kysyin tästä tehtävästä. Hän punastui ja sanoi, anteeksi, anteeksi, siis joo, ehkä myöhemmin katsotaan. Mä mietin, että mitähän se on ajatellut minusta koko ajan kun olen istunut hänen vieressään. No sitten mä oli kerran Turussa yhdessä baarissa, jossa oli vain tarjoilijoiden lisäksi ehkä noin neljä muuta ihmistä. Mä ajattelin, että hyvänen aika, tämä on niin tylsää, mä menen jonkun kanssa jutteleen. Baaritiskillä istui yksi jätkä ja mä menin hänen viereensä istumaan ja kysyin, että missä ihmiset on, kun täällä on niin hiljaista. Hän sanoi, että en mä tiä, mut mä en ole mikään saatanan homo. Mä ajattelin, että hetkinen. No tämä oli kai sitten iskuryitys. Epäonnistui, mutta mitäs sitten ja lähdin pois. Siis haloo! Menet vain juttelemaan. Tyttö sanoo, että mulla on poikakaveri ja toinen sanoo, ettei hän ole homo. Eihän täällä uskalla edes mennä ihmisten kanssa jutteleen.

Ihmisiällä on kaikilla ne ennakkoluulot. Ja nimenomaan, kun on mustat hiukset, se vaikuttaa vielä enemmän. Sen takia mun mielestä on vaikeaa tutustua suomalaisten kanssa. [---] Se on erittäin vaikeaa. Mä en näe mitään muuta kansaa niin vaikeana tutustua. Paitsi yhdessä poikkeus: että voi mennä hyvin juttelemaan, puhelinnumerot vaihdetaan j n e. Mutta seuraava päivä tulee, ei kuulu enää mitään. Ja se on silloin, kun ne on humalassa. Ja voit vaikka koko illan jutella saman kaverin kanssa, mutta kun soitat seuraavana päivänä, ne kysyy: 'kuka sä olet?' Ei normaalitilanteessa voi mennä vain pöytään juttelemaan ja kysyä saanko mä istua tähän teidän kanssa. Kaikki vaan ihmettelee, että mitä tääkin yrittää. (H4: In, 13, m 32)

Joidenkin haastateltavien mielestä myös sukupuolella oli merkitystä tutustuttaessa uusiin ihmisiin Suomessa. Haastateltavista neljä, joiden haastatteluista kaksi alla olevaa lainaustakin ovat, olivat sitä mieltä, että Suomessa oli helpompi tutustua naisiin kuin miehiin.

H: Suomalaisiin olen tutustunut Jyväskylässä. Heidän kanssaan jos asioidaan, soitamme, keskustelemme, tapaamme, teemme yhdessä ratkaisuja. Elikä enemmän naisia. (H1: Ar, 7, m 40)

LK: Millaisiin ihmisiin sinun on helppo tutustua? H: Ensinnäkin sukupuoleltaan naisiin on helpompi tutustua ylipäätensä ja ehkä se on sitä että suomalaiset tytöt ja naiset ovat niin kuin avoimempia verrattuna miehiin. Vaikka päinvastoin toivois, että voisi tutustua suomalaisiin miehiinkin, mutta se ei yleensä niin helposti onnistu. (H4: In, 13, m 32)

Pitkäsen ja Koukin (2002) tutkimus osoitti, että korkeasti koulutetut naiset suhtautuvat kaikkein suvaitsevaisimmin Suomessa asuviin ulkomaalaisiin. Tutkimuksen aineistosta nousut huomio siitä, että naisiin oli helpompi tutustua, oli looginen sikäli, että ennakkoluulottomasti ulkomaalaisiin suhtautuvat oletettavasti myös ottavat kontaktia heihin herkemmin ja toisaalta suhtautuivat avoimemmin heitä lähestyviin henkilöihin. Toisaalta, kuten eräs haastateltava totesi, hänen vuorovaikutussuhteidensa sukupuolisuus määrittyi hyvin pitkälle sen mukaan, millaisessa kontekstissa tai tilanteessa vuorovaikutussuhteita oli ollut mahdollista syntyä.

H: Kun mä sanoin sen harrastukset kautta mä olen saanut enemmän ystäviä. Siitä kautta omia ystäviä. LK: Ovatko he suurimmaksi osaksi miehiä, vai onko sulla myös naisia, jotka ovat ystäviä? H: Suurin osa on miehiä. Ystäviä naisia on [---] Sekin vaikuttaa, että kun harrastan sählyä ja jalkapalloa, sitten se enemmän miehiä on siellä. Mutta sitten se joskus on toimintaa, kuten nämä kansalaisjärjestöt, joissa naiset on. Sitä kautta myöskin se toinen verkosto syntyy. Siellä on paljon naisia sitten. (H20: Ik, 13, m 40)

Suomalaisten ja maahanmuuttajien välisiä vuorovaikutussuhteita oli pyritty luomaan esimerkiksi Suomen Punaisen Ristin ystäväperhetoiminnan avulla. Näiden kohtaamispaikkojen lisäksi haastattelemani pakolaiset kertoivat järjestetyistä tapaamisista esimerkiksi ystäväperhetoiminnan tai erilaisten tilaisuuksien muodossa. Jotkut haastateltavista kertoivat saaneensa suomalaisia ystäviä ja tuttavuuksia erilaisista juhlista ja järjestetyistä tapahtumista. Erityisesti järjestetyt tilaisuudet herättivät kuitenkin ristiriitaisia mielipiteitä, joita käsittelemme heikkoja suhteita tarkastelevassa luvussa. Ylipäätään tutustuminen uusiin ihmisiin ei

kaikkien haastateltavien mukaan ollut uudessa elämäntilanteessa välttämättä helppoa.

Kaikkiaan on muistettava, että uuteen maahan muuttamisen jälkeen pakolaiset saattoivat kokea elävänsä tilanteessa, jossa vieraat säännöt ja epävarmuus vaikuttivat myös siihen, kuinka he käyttäytyivät vuorovaikutussuhteissaan. Seuraava lainaus kuvastaa, kuinka pakolaisten näkökulmasta vuorovaikutussuhteiden solmiminen ja ylläpitäminen eivät normalisoidu aivan heti uuteen sosiaaliseen ympäristöön saapumisen jälkeen.

LK: Kuinka monta Jyväskylässä asuvaa afgaania tunnette, kuinka moni heistä on tullut teille tutuksi? H: No kyllä täällä tunnen siis nimellisesti ainakin tiedän kaikki, ketkä ovat afgaaneja ja mutta tota ei välttämättä kaikkien kanssa olla mitenkään ystävyyssuhdetta. [---] Ja se, että tota niin ihmiset tulis tutuksi, sillä tavalla, että minkälainen tyyppi hän on, onko se hyvä ihminen vai ei, tällasessa tilanteessa se ei ole kovin helppoa. (H2: Af, <1, n 45)

Epätavallisesta tilanteesta vuorovaikutussuhteiden solmimisen kannalta kertoi myös toisenlainen esimerkki, jossa haastateltava kertoi ottaneensa yhteyttä näkemäänsä henkilöön vastoin omia aiempia toimintamallejaan ja -tapojaan.

H: Kun minä tulin Jyväskylään vuonna '97 kun ikkunasta katsoin, asemalla oli nainen ja kaksi lasta ja he olivat maahanmuuttajia. Se on heti seuraava päivä, kun soitin ja sanoin, hei minä olen kurdi. Minä menin ja kysyin häneltä, kuka hän on ja he asuivat lähellä meitä. Haluaisin vain sanoa, että kun ihmiset ovat oudossa tilanteessa ja vieraassa maassa, niin toimitaan eri tavalla. En koskaan, jos minä olisin kotimaassa kaupungista, toisessa menisi kysymään kuka hän on. Mutta täällä on aika ihmissäinen tunne. Elikä ihminen hän on rakennettu näin, että jos joku - no me olimme aika vasta tulleet ja ei tuttuja ei mitään - aika sisäinen kutsu mennä ja kysyä, kuka hän on, mistä hän on, onko hän kurdi. (H1: Ar,7, m 40)

Kaikkiaan epävarmuus vuorovaikutussuhteissa ja niiden luomisessa aiheutti tarvetta saada lisää tietoa sekä vuorovaikutussuhteen toisesta osapuolesta, mutta myös siitä kontekstista, jossa suhteita oli tarkoitus luoda. Vuorovaikutussuhteissa suomalaisiin epävarmuutta herättivät negatiiviset ennakkokäsitykset ja huonot henkilökohtaiset kokemukset. Tästä huolimatta moni oli onnistunut luomaan merkityksellisiä ja läheisiä pitämiään vuorovaikutussuhteita niin suomalaisten kuin muidenkin ympärillään olevien kanssa. Seuraavaksi tarkastelenkin aineiston valossa koetun läheisyyden syvenemistä ja vuorovaikutussuhteen ylläpitämistä.

7.3 Läheisyyden syveneminen ja vuorovaikutussuhteiden ylläpitäminen

Kun vuorovaikutuksen toinen osapuoli on näkökulmasta riippuen joko kohdattu tietoisesti, tai häntä on tarkkailtu jonkin aikaa, lineaarisen näkemyksen mukaan vuorovaikutussuhteen ajatellaan kehittyvän ensimmäisten vaiheiden jälkeen tutustumis- tai kokeiluvaiheiden kautta kohti pysyvää vuorovaikutusta (Altman & Taylor 1973), pysyvyyttä (Wilmot 1987) tai sitoutumista (Knapp &

Vangelisti 2005; Phillips & Wood 1983). Tutkijoista riippuen aloitusvaiheen ja lopullisen pysyvän tai sitouttavan vuorovaikutuksen vaiheen väliin mahtuu vielä erilaisia vahvistamisen vaiheita (Knapp & Vangelisti 2005; Phillips & Wood 1983) tai kiintymyksen vaiheeksi nimettyjä vaiheita (Altman & Taylor 1973), joissa kussakin toiseen osapuoleen liittyvä tieto syventää läheisyyttä ja läheisyyden kokemista.

Dialektisen näkemyksen mukaan vuorovaikutussuhteet kehittyvät jatkuvassa muutoksessa. Muutokset voivat olla erittäin pieniä tai huomaamattomia ja suhteissa on jopa pysyvyyden hetkiä, jolloin muutoksia ei tapahdukaan (Baxter & Montgomery 1997). Dialektisesta näkökulmasta ei ole haluttu erotella ja tarkasti määritellä suhteelle tyypillisiä kehitysvaiheita. Sen sijaan vuorovaikutussuhteiden kehittymistä on tarkasteltu esimerkiksi analysoimalla vuorovaikutussuhteiden käännekohtia (turningpoint analysis) (esim. Johnson ym. 2003). Vuorovaikutussuhteen käännekohdalla tarkoitetaan mitä tahansa tapahtumaa, joka on tavalla tai toisella muuttanut suhdetta. Käännekohtat ovat nimensä mukaisesti jollain tavalla suhteen osapuolille käännteentekeviä, eli ne jäävät henkilölle mieleen. Perinteisesti tällaisia käännekohtia esimerkiksi parisuhteessa voivat olla ensimmäinen tapaaminen, ensimmäinen suudelma ja suhteen virallistaminen menemällä naimisiin. Baxter ja Pittman (2001) ovat todenneet, että usein näitä käännekohtia juhlitaan ja muistellaan tavalla tai toisella, kuten vuosipäivin ja valokuvin.

Guerrero, Andersen ja Afifi (2007) muistuttavat, että vaikka käännekohtat ovat usein erityisen muistiin painuvia tapahtumia, myös jokapäiväisellä vuorovaikutuksella ja vähemmän emotionaalisilla tapahtumilla on merkitystä vuorovaikutussuhteiden kehittymisen ja ylläpitämisen kannalta. Ideaalitilanteessa suhteen kehittymistä olisi siis hyvä tarkastella sekä muistiin painuneiden emotionaalisesti merkityksellisten tapahtumien valossa että arkisen vuorovaikutuksen tasolla. Yksittäisten suhteiden osalta käännekohtien tarkastelu on mielekäs, mutta tämän tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella hieman laajemmin, millaisia kokemuksia tutkimukseen osallistuneilla pakolaisilla oli vuorovaikutussuhteiden kehittymisestä ylipäätään. Tässä tutkimuksessa ei erikseen pyydetty haastateltavia muistelemaan tiettyjä emotionaalisesti latautuneita käännekohtia suhteissaan. Joitain selkeitä käännekohtia esimerkiksi lasten ja vanhempien välisissä suhteissa nousi kuitenkin esille haastatteluisa. En esittelenä näitä yksittäisiä tapauksia sen tarkemmin, vaan käsittelen niitä osana muuta aineistoa vuorovaikutussuhteiden kehittymiseen liittyen.

Kaikkiaan tämän tutkimuksen aineisto osoittaa, että haastateltavat kokivat suhteiden kehittymisen olevan prosessi, joka vei aikaa. Aineiston perusteella ei kuitenkaan ole mahdollista tehdä johtopäätelmiä siitä, millaisena prosessina haastateltavat itse näkivät ja kokivat vuorovaikutussuhteidensa kehittymisen. Kysymys siitä, ajattelivatko he kenties suhteita lineaarisesti kehittyvinä vai dialektisina prosesseina, jää vaille vastausta. Tutkimuksen kannalta ei lopulta ole ehkä edes relevanttia pyrkiä jaottelemaan osallistujien näkemyksiä suhteen kehittymisestä tiukasti eri näkökulmiin, sillä ystävyysuhteiden käännekohtia analysoineet Johnson kumppaneineen (2003) totesivat, että heidän tutkimuk-

seensa osallistuneiden vuorovaikutussuhteista hieman alle puolet noudatteli perinteisempää lineaarista kehitysmallia. Hieman yli puolessa tarkastelluista ystävyys-suhteista koettu läheisyyden syveneminen ei puolestaan noudatellut suoralinjaisesti ajassa etenevää mallia.

Vaikka tässä tutkimuksessa en ole vuorovaikutussuhteiden kehittymisen tarkastelussa soveltanut käännekohta-analyysiä, eikä tutkimuksen tarkoituksena ole ollut kartoittaa millaisena prosessina osallistujat suhteidensa kehittymisen näkivät, voidaan aineiston valossa kuitenkin todeta, että usein suhteen suuntaa ja suhteessa koettua läheisyyttä ohjasivat haastateltavien kokemukset epävarmuudesta. Epävarmuuden lisäksi luottamus nousi vahvasti esille aineistossa ystävyys-suhteista puhuttaessa.

Luottamus vuorovaikutussuhteiden kehittymisessä

Luottamus on nähty tärkeäksi elementiksi vuorovaikutussuhteissa ja niiden kehittymisessä (ks. esim. Larzelere & Huston 1980; Rempel, Holmes & Zanna 1985). Vuorovaikutussuhteissa luottamusta on tarkasteltu esimerkiksi terveydenhuollon kontekstissa potilaiden ja lääkäreiden välisessä vuorovaikutuksessa (Truog, Christ, Browning & Meyer 2006) sekä johtajien ja heidän alaistensa välisissä suhteissa (esim. Albrecht & Travaglione 2003; Willemyns, Gallois & Callan 2003).

Luottamus on nostettu yhdeksi suhteen tyytyväisyyttä määrittäväksi muuttujaksi koetun samankaltaisuuden, sitoutuneisuuden, läheisyyden, koetun varmuuden sekä viestintätyytyväisyyden lisäksi (Anderson & Emmers-Sommer 2006). Vuorovaikutussuhteissa luottamuksen on ajateltu näkyvän esimerkiksi rehellisenä, vilpittömänä ja oikeudenmukaisena käyttäytymisenä sekä huomionosoituksina suhteen toiselle osapuolelle (Larzelere & Huston 1980). Luottamus voi myös näkyä halukkuudessa uskoa toisen haltuun tietoa, materiaalista omaisuutta tai jopa oma fyysinen turvallisuus (Johnson-George & Swap 1982). Luottamuksen voidaan ajatella ilmenevän monilla eri tavoilla, kuten vaikutelmana, käsityksenä, vakaumuksena ja tunteena (Harisalo & Stenvall 2001). Iivosen ja Harisalon (1997) mukaan luottamusta on pyritty määrittelemään esimerkiksi toisen osapuolen käyttäytymisen perusteella. Tämän lisäksi luottamus on määritelty erilaisten ominaisuuksien, kuten rehellisyyden ja oikeudenmukaisuuden perusteella (Iivonen & Harisalo 1997).

Luottamuksen käsite nousi esille teemahaastattelussa, ja tutkimukseen osallistuneet pakolaiset totesivat lähes poikkeuksetta, että esimerkiksi ystävyys-suhteen ja koetun läheisyyden kehittymiseen menee vuosia ja se edellyttää luottamusta.

H: Ystävyys-suhteen kehittyminen vaatii kolme, neljä vuotta ja tätä henkilöä pitää testata jatkuvasti pienillä tehtävillä ja luottamustehtävillä, ja testata onko hän luottamuksen arvoinen. (H2: Af, <1, n 45)

Aivan kuten haastateltavat, myös Rempel, Holmes ja Zanna (1980) ovat todenneet, ettei luottamus vuorovaikutussuhteessa synny hetkessä. Luottamus syntyi

haastateltavien mukaan kokemuksista, ettei esimerkiksi toiseen haltuun uskotua tietoa kerrottu eteenpäin, ja toisen luottamuksellisuutta saatettiin testata pienin tehtävin, kuten edellä oleva lainauskin osoittaa. Ystävään tuli kyetä luottamaan tilanteessa kuin tilanteessa, ja ystävä piti haastateltavien mukaan aina sanansa. Larzelere ja Huston (1980) ovatkin todenneet, että luottamuksen syntymiseen vaikuttavat vahvasti aiemmat kokemukset ja sen katsotaan olevan tärkeä osa läheisyyttä pidempään kestäneissä vuorovaikutussuhteissa.

Kun haastateltavat kuvailivat ystävyysuhteitaan, luottamus nousi keskeiseksi ominaisuudeksi, jolla erilaisissa ystävyys- ja kaverisuhteissa koettua läheisyyttä arvioitiin. Luottamus erotteli haastateltavien mukaan todelliset ystävät muista suhteista. Luottamuksen tulisi myös olla molemminpuolista ja se oli haastateltavien kokemusten mukaan suhteellisen harvinaista. ”Joskus yksi neljästäkymmenestä pitää salaisuuden”, eräs Afganistanista kotoisin oleva haastateltava totesi (H7:Af, <1,n45).

Jos vuorovaikutussuhteiden kehittymistä tarkastellaan dialektisesta näkökulmasta, osallistujien kertomuksissa luottamus kytkeytyy hyvin vahvasti ystävyysuhteiden eri tasoista neuvottelemiseen, kuten seuraava lainaus osoittaa.

LK: Miten sä määrittelet ystävän? Milloin kaverista on tullut ystävä? H: Ystävä voi olla se, joka luottaa. Elikä luottamus syntyy molemmin puolin, ei vain yksipuolisesti. Sillon kun se syntyy, sillon voi sanoa se ystävä. (H20: Ik, 13, m 40)

Keskeistä vuorovaikutussuhteen ja luottamuksen kehittymisen kannalta oli siis myös vastavuoroisuus, johon edellisen lainauksen haastateltavakin viittasi. Luottamuksen voidaan ajatella ilmenevän monella tapaa, kuten tunteena, käsitöksenä tai esimerkiksi tietynlaisena käyttäytymisenä (ks. Harisalo & Stenvall 2001; Iivonen & Harisalo 1997; Johnson-George & Swap 1982; Larzelere & Huston 1980). Tässä aineistossa pakolaisten henkilökohtaiset kokemukset ja tapahtumat painottuivat suhteen luottamuksen ja suhteen toisen osapuolen luotettavuuden arvioinnissa. Usein tutkimuksen osallistujat olivat omien kokemustensa kautta päättelleet, kehen he kokivat voivansa luottaa. Luottamuksen arvoiset henkilöt olivat todellisia ystäviä, kuten seuraava lainaus kuvastaa.

H: Ihmiset voivat ajatella monella tavalla, mikä on ystävyys. [...] voidaan ajatella ystävät laajemmin ja voidaan ajatella pelkkä ystävä. Mutta en minä tiedä. Ystävään voidaan luottaa, jos hän on todellisuudessa tehnyt jotain ja on kokemusta siitä ihmisestä. Mutta jos ystävä paljastaa jotain salaisuutta tai jotain, niin silloin ei ole ystävä. (H1: Ar,7, m 40)

Pakolaisten kohdalla on ymmärrettävää, että ystävien luotettavuutta arvioiessaan he nojautuivat suurimmaksi osaksi omiin kokemuksiinsa. He eivät luottaneet välttämättä toiseen, ennen kuin näkivät varmasti, että tämä oli luottamuksen arvoinen. Pakolaisista moni oli tullut olosuhteista, joissa kaikkiin ympärillä oleviin henkilöihin ei suinkaan voinut luottaa ja salaisena pidetyn tiedon kertominen väärille henkilöille saattoi merkitä hengenvaaraa. Pakolaisten ystävyysuhteita tarkasteltaessa tuli esille myös, että ne vuorovaikutussuhteet, joissa osallistujat kertoivat saaneensa sosiaalista tukea, olivat lopulta niitä, joista oli tullut heille merkityksellisimpiä ja läheisimpiä.

Brehm ja Rahn (1997) ovat tarkastelleet henkilön sosiaalisissa suhteissaan kokemaa luottamusta kolmen kysymyksen avulla. Yksi näistä kysymyksistä koski nimenomaan sosiaalista tukea. Brehm ja Rahn mittasivat luottamusta kysymällä tutkimukseen osallistuneilta, että kuka oli pyrkinyt hyötymään osallistujista, kuka oli osoittautunut luotettavaksi ja kuka oli ollut vastaajalle avulias. Sosiaalisella tuella näyttäisi siis olevan merkitystä siihen, kenen kanssa tuttavuudet syvenevät ystävyysuhteiksi ja keihin luotetaan.

Suhteiden ylläpitäminen

Tässä aineistossa luottamus nousi selkeästi esille vuorovaikutussuhteiden kehittymisen yhteydessä, mutta luottamus kytkeytyy omalta osaltaan myös suhteiden ylläpitämiseen. Staffordin ja Canaryn (1991) mukaan eräs vuorovaikutussuhteiden ylläpitämisen keino on avoimuus suhteessa. Heidän mukaansa avoimuus ilmenee mahdollisuutena kertoa ja tulla kuulluksi suhteessa ja lisäksi avoimuus on sitä, että suhteessa on mahdollisuus osoittaa empatiaa. Aineistossa avoimuus suhteiden ylläpitämisen keinona tuli esille tilanteissa, joissa haastateltavat kuvailivat ystävyysuhteitaan. Muutamat haastateltavat totesivat, että ystävän erottaa tuttavasta nimenomaan se, että hänen kanssaan voi keskustella avoimesti mistä tahansa asiasta. Usein avoimuuteen liitetii myös luottamuksen käsite, kuten seuraavasta lainauksesta näkyy.

LK: Kun on puhuttu näistä ystäväistä, niin mitä ystävyys sinulle on? H: Sellainen, jonka kanssa pystytään kaikista asioista puhumaan ja sitä voi luokitella vaikka omaa miestä ja sisarusia, vanhemmat. Ja toiset ystävät on sellaisia, joille ei ihan kaikista voi puhua. Esimerkiksi joku luokkakaveri tai muut maanmiehet. Heidän kanssaan voi vain tervehtiä ja puhua normaaliasioista, mutta ei välttämättä kaikista. (H21: Af, 3, n 40)

Avoimuuden lisäksi suhteen ylläpitämiseen liittyviä strategioita ovat Staffordin ja Canaryn (1991) mukaan positiivisuus, vahvistus, verkosto ja tehtävien jakaminen. Suhteen ylläpitämisen erilaisia strategioita on nimetty myös muilla tavoin, mutta nämä viisi suhteen ylläpitämisen strategiaa kuvaavat mielestäni kattavasti erilaisia esitettyjä strategioita ja menetelmiä. Pyrkimykset pitää vuorovaikutus miellyttävänä ja iloisena, pienet palvelukset toiselle ja välittämisen näyttäminen ovat positiivisuutta, joilla Staffordin ja Canaryn (1991) mukaan vuorovaikutussuhdetta voidaan ylläpitää. Suhdetta myös vahvistetaan, kun vuorovaikutuksen osapuolet kertovat ja osoittavat toisilleen, että he ovat rakastettuja, kunnioitettuja ja arvostettuja. Vahvistus vuorovaikutussuhteen ylläpitämisen strategiana onkin sitoutumisen, rakkauden ja uskollisuuden osoittamista. (Stafford & Canary 1991.)

Tehtävien jakamisella voidaan tarkoittaa erilaista tukea ja apua, jota osapuolet voivat tarvittaessa antaa ja saada. (Canary, Stafford, Hause & Wallace 1993; Stafford & Canary 1991.) Verkosto vuorovaikutussuhteen ylläpitämisen strategiana puolestaan tarkoittaa ajan viettämistä yhteisten ystävien ja tuttavien kanssa (Stafford & Canary 1991). Käytännössä verkosto eroaa yhden vuorovaikutussuhteen yhdessä vietetystä ajasta ajatuksellisesti siis niin, että verkoston

strategiaa sovellettaessa esimerkiksi pariskunta viettää yhteistä aikaa toisen pariskunnan, yhteisten ystäviensä kanssa.

Staffordin ja Canaryn listaamien vuorovaikutussuhteiden ylläpitämisstrategioiden lisäksi puhutaan myös välttämisen strategiasta. Tällöin strategiana on pyrkiä välttämään henkilöitä tai asioita, jotka todennäköisesti johtaisivat konfliktiin suhteessa. Välttäminen voi myös olla oman ajan ja tilan antamista ja ottamista suhteessa. (Canary, Stafford, Hause & Wallace 1993.)

Kysyessäni haastateltavilta, kuka saa heidän tuntemaan itsensä rakastetuksi, useimpien vastauksiin liittyi sukulaisia ja perheenjäseniä. Oli siis selvää, että haastattelemani pakolaisten perheet ja sukulaiset, sekä monella ystävät olivat niitä henkilöitä, joiden kanssa suhteen ylläpitämiseen liittyi sekä vahvistamisen että positiivisuuden strategia.

Tähän tutkimukseen osallistuneiden kohdalla käytännössä usein oli niin, että samaan aikaan kun vuorovaikutuksen osapuolet pyrkivät pitämään vuorovaikutustaan miellyttävänä, he myös saattoivat tehdä palveluksia toisilleen. Kaikki tämä saattoi tapahtua tilanteessa, jossa haastateltavat viettivät yhteistä aikaa vierailemalla toistensa luona. Haastateltavat siis toteuttivat Staffordin ja Canaryn (1991) nimeämistä suhteen ylläpitämiseen liittyvistä strategioista verkoston strategiaa, sekä positiivisuuden ja tehtävien jakamisen strategioita. Vuorovaikutussuhteiden ylläpitämisen strategioita voikin käytännössä olla hankala erotella toisistaan.

Vuorovaikutussuhteen ylläpitämisellä voidaan tarkoittaa hieman erilaisia asioita riippuen siitä, miten se määritellään. Dindia (2003) on tarkastellut suhteen ylläpitämisen erilaisia määritelmiä, ja joskus suhteen ylläpitämisen määrittelyksi näyttäisi hänen mukaansa riittävän, että suhteen todetaan olevan olemassa. Tämän mukaan suhdetta ylläpidetään silloin, kun pariskunta on esimerkiksi naimisissa, ei eronnut. Yleensä suhteen ylläpitämisellä ei kuitenkaan Dindian mukaan viitata suhteen olemassaoloon, vaan kysymys on suhteessa ilmenevän läheisyyden, luottamuksen, sitoutumisen ja muiden suhteelle tyypillisten piirteiden ylläpitämisestä. Tällöin suhteen ylläpitämisellä voidaan tarkoittaa suhteen pitämistä tietyssä tilassa tai tietyntilaisena. Vuorovaikutussuhteen ylläpitämisellä voidaan viitata suhteen laadun ylläpitämiseen tyydyttävällä tasolla, tai sillä voidaan tarkoittaa jatkuvaa suhteen parantamista ja korjaamista.

Näkemykseni suhteen ylläpitämisestä jatkuvana suhteen korjaamisena tai parantamisena on mielestäni osin päällekkäinen suhteen kehittymistä kuvaavien teorioiden kanssa. Näitä kahta käsitettä on kuitenkin tarkasteltu erillään. Tässä tutkimuksessa suhteen ylläpitämisellä tarkoitan kaikkea sitä vuorovaikutusta, jonka tavoitteena on joko säilyttää tai muuttaa suhdetta johonkin suuntaan. Useinkaan suhteen ylläpitämiseen liittyvät tavoitteet eivät ole tietoisia, joten esimerkiksi arkipäiväinen keskustelu työasioista, elämäntilanteesta, lapsista tai tuttavista voi olla suhteen ylläpitämistä. Seuraavaksi tarkastelen vielä hieman tarkemmin osallistujien kuvailemia keinoja vuorovaikutuksen ylläpitämiseksi, sillä vuorovaikutussuhteen ylläpitäminen edellyttää toki vuorovaikutusta suhteessa.

Keinot vuorovaikutuksen ylläpitämiseksi

Stafford ja Canary (1991) ovat todenneet, että vuorovaikutusta ylläpidetään useiden eri keinojen avulla, kuten kyläilemällä, puhelimella, postin ja sähköpostin välityksellä. Päiväkirja-aineisto osoitti, että kaikkein yleisin yhteydenpidon keino olivat kasvokkaiset tapaamiset. Näin erityisesti heikoissa suhteissa. Sen sijaan läheisissä suhteissa, ja erityisesti etäsuhteissa, puhelin oli tärkein yhteydenpidon väline. Olen koonnut päiväkirjoihin merkityt yhteydenpidon keinot seuraavaan taulukkoon (taulukko 8).

TAULUKKO 8 Päiväkirjoihin merkityt vierailut, puhelinkeskustelut ja postin välityksellä tapahtunut yhteydenpito

| Yhteydenpidon tapa/väline | Tapahtumat viikon ajalta yhteensä: | Viikon tapahtumien keskiarvo | Viikon tapahtumien vaihteluväli |
|--|------------------------------------|------------------------------|---------------------------------|
| Tapaamiset (kasvokkain) | 151 | 7,2 | 1 - 20 |
| Puhelut Suomessa | 69 | 3,3 | 0 - 13 |
| Puhelut ulkomaille | 57 | 2,7 | 0 - 6 |
| Kirjeet ja muu posti | 13 | 0,6 | 0 - 4 |
| Vuorovaikutustapahtumat yhteensä viikon ajalta kpl | 290 | 13,8 | 3 - 26 |

Taulukosta 8 voidaan nähdä, että yhteydenpidossa oli suuria eroja yksilöiden välillä. Jollakin vastaajalla oli 20 kasvokkaista tapaamista viikon aikana, kun taas joku toinen oli tavannut yhden tuttavansa kurssityöskentelyn lisäksi. Vaikka lähes 14 keskimääräisen viikoittaisen kontaktimäärän lukumäärää voidaan siis pitää kohtuullisena, yksilöllinen vaihtelu vastaajien välillä oli suuri.

Taulukosta 8 on nähtävissä, että suurin osa päiväkirjoja täyttäneiden osallistujien vuorovaikutustapahtumista oli puhelinsoittoja ystäville ja sukulaisille. Niistä lähes puolet suuntautui ulkomaille, jolloin osallistujat raportoivat soittaneensa sukulaisilleen esimerkiksi Iraniin, Turkkiin, Saksaan tai Yhdysvaltoihin. Kasvokkaiset tapaamiset olivat ystävien vierailuja, erilaisten viranomaisien ja naapureiden tapaamisia.

Seuraava lainaus kertoo laadullisesti sen, mitä taulukko 8 päiväkirjoja täyttäneiden osalta kertoo. Puhelin oli haastattelemieni pakolaisten keskuudessa selkeästi yleisin yhteydenpidon väline riippumatta siitä, oliko kyse yhteydenpidämisestä maantieteellisesti kaukana asuviin sukulaisiin ja ystäviin, vai huomattavasti lähempänä, jopa samassa kaupungissa asuviin ystäviin ja tuttaviin.

H: Sisaruksia minulla on Kreikassa, Venäjällä ja Armeniassa. Heidän kanssaan pidetään yhteyttä puhelimitse. Minä en kirjoita kirjeitä. Me puhumme myös vaimon sisarukset. Myös he ovat lähteneet Armeniasta. Kuukaudessa ehkä kaksi tai kolme kertaa me soitamme. Kyllä meillä on yhteyttä jonkin verran. (H1: Ar, 7, m 40)

Työn, koulutuksen tai kotona tapahtuvan vuorovaikutuksen lisäksi yhteisen ajan viettäminen kyläilyn merkeissä näytti olevan erittäin merkityksellinen yh-

teyden pitämisen keino silloin, kun siihen oli mahdollisuus. Haastattelemani pakolaiset kävivät kylässä samassa kaupungissa asuvien ystäviensä ja sukulaistensa luona. Lisäksi he matkustivat tapaamaan tuttujaan muualle Suomeen ja usein vierailut suuntautuivat jopa ulkomaille. Kun sukulaisiin ja ystäviin oli mahdollista pitää yhteyttä kyläilemällä, pakolaiset kertovat vierailevansa puolin ja toisin jopa viikoittain. Yhteyttä pidettiin muutenkin tiiviisti, kuten jo taukko 8 osoitti, ja josta myös seuraavat lainaukset kertovat.

LK: Kuinka usein te näette tai pidätte yhteyttä esimerkiksi isäsi perheen kanssa? H: No sanotaan, että sellaisia kotikäyntejä joskus kerran viikossa tai kahdessa viikossa käydään. Mutta se mun veli ja sisarukset joskus useammin kerran viikolla. Joskus kun pelaamme sählyä, tulemme sinne pelaamaan. Tai jalkapalloa. Tai muutenkin siellä kaupungilla. Mutta jos puhutaan näistä kotikäynneistä ja sovitusta tapaamisista, niin kerran viikossa tai kahdessa viikossa kerran. (H20: Ik, 13, m 40)

LK: Ja pidätkö äitiäsi ja veljeäsi joka päivä yhteyttä? Soitatteko tai käyttekö kylässä? H: Varmasti. Joka päivä tai yksi päivä jälkeen (joka toinen päivä). (H21: Af, 3, n 40)

Useat tutkijat uskovat, että vuorovaikutussuhteeseen liittyvät rutiinit ja arkipäivän yhdistävät tapahtumat ovat vuorovaikutussuhteiden ylläpitämisen ja kehittymisen ydin (esim. Aron & Mashek 2004; Duck 1994; Johnson ym. 2003). Tämäkin aineisto osoitti, että tutkimukseen osallistuneet pakolaiset ylläpitivät vuorovaikutussuhteitaan erilaisin rutiinein, jotka toivat ihmiset yhteen. Yhteiset lounaat opiskeltaessa tai työpaikalla, harrastukset ja vuotuiset tapaamiset muodostuivat monille tällaisiksi rutiineiksi. Myös arkisiin askareisiin ja asioihin liittyvässä jokapäiväisissä keskusteluissa vahvistettiin ja rakennettiin suhteen läheisyyttä, jonka siis katsotaan olevan suhteen kehittymisen ohella suhdetta ylläpitävää toimintaa.

Aina yhteyden pitäminen ei ollut yhtä tiivistä, kuin edellä kuvatuista lainauksista voisi kuvitella. Kaikki haastattelemani pakolaiset eivät tavanneet ystäviään ja sukulaisiaan edes viikoittain, vaikka nämä olisivat asuneet samassa kaupungissa. Eräs haastateltava esimerkiksi kertoi, että hänen ystäviään olivat muut samassa kaupungissa asuvat samaan etniseen vähemmistöön kuuluvat henkilöt, ja he tapasivat noin kerran kuukaudessa. Vaikka siis suurin osa tutkimukseen osallistuneista pakolaisista tapasi ystäviään ja sukulaisiaan hyvinkin aktiivisesti, myös tässä yhteydessä on hyvä muistaa, että pakolaisista puhuttaessa kukin heistä on yksilö ja toimii omalla yksilöllisellä tavallaan riippuen esimerkiksi omasta elämäntilanteestaan tai mielialastaan.

H: Minä olen vähän poikkeus. Joskus minusta ei kuulu mitään kolmeen kuukauteen ja sitten he [samasta maasta kotoisin olevat tuttavat] soittelevat minulle, että hei miten sinulla menee. Olen kiireinen omassa huoneessani. Jos olen vapaalla, tapaan suomalaista ystävääni. Joskus tapaan toista ystävääni, joka on toisesta aasialaisesta maasta ja me voimme jakaa asioita. [---] En näe häntä kovin usein. Nytkään en ole nähnyt häntä kahteen kuukauteen. Olen lähettänyt hänelle viestin, että miten hän voi. (H16: Br, 2, m 50)

Olen tässä luvussa käsitellyt vuorovaikutussuhteiden kehittymistä ja ylläpitämistä. Luottamus nousi keskeiseksi teemaksi niin suhteiden kehittymisen tarkastelussa kuin suhteen ylläpitämistäkin pohdittaessa. Perhe ja sukulaiset olivat

useille vastaajista niitä, joihin he kokivat voivansa myös hädän hetkellä luottaa, ja joihin yhteyttä pidettiin tiiviisti aina, kun se vain oli suinkin mahdollista. Useiden vastaajien sukulaisista moni asui kuitenkin satojen, jopa tuhansien kilometrien päässä ja tarkastelenkin seuraavaksi etäsuhteiden ylläpitämistä.

7.4 Etäsuhteiden ylläpitäminen

Koetun tai tarvittaessa saatavilla olevan sosiaalisen tuen terveysvaikutuksista on kirjoitettu paljon (esim. Albrecht & Goldsmith 2003; B. Sarason, I. Sarason & Gurung 1997). Albrecht ja Goldsmith (2003) ovat niiden tutkijoiden joukossa, jotka uskovat sosiaalisen tuen ja henkilön hyvinvoinnin välillä olevan yhteys. Tutkijoiden mukaan jo pelkkä mielikuva saatavilla olevasta tuesta on merkityksellistä ihmisten hyvinvoinnin kannalta. Mielikuva oletetusta tuesta säilyy maantieteellisistä rajoista ja välimatkasta huolimatta, eikä tuen saamisessa ajatella olevan vaihtelua ajan tai tapahtumien suhteen (Lakey & Cassady 1990). Omalta osaltaan tämä voi selittää, miksi pakolaisten vuorovaikutussuhteet kaukanakin asuviin sukulaisiin ja ystäviin säilyivät pitkistä välimatkoista huolimatta. Aineisto osoittaa, että etäsuhteista saatiin paljon sosiaalista tukea ja yhteyttä pidettiin tiiviistikin silloin, kun se ylipäättään oli mahdollista. Etäsuhteiden ylläpitämisen liittyy kuitenkin myös haasteita. Paikalliset vuorovaikutussuhteet voivat olla ongelmallisia etäsuhteille silloin, jos niihin kuuluu niin paljon energiaa ja huomiota, että etäsuhteiden ylläpitäminen jää vähemmälle. Toisaalta taas, jos paikallisia vuorovaikutussuhteita ei ala syystä tai toisesta muodostua, etäsuhteisiin sitoudutaan enemmän. Maantieteellisesti lähellä olevien läheisenä pidettyjen, tukea antavien vuorovaikutussuhteiden puuttuminen voi luonnollisesti johtaa siihen, että etäsuhteita pidetään aktiivisemmin yllä, kuten seuraava lainaus omalta osaltaan osoittaa.

LK: Ja onko sinulla sukulaisia täällä Suomessa? H: Ei, ei ketään. Tämä on aivan uusi maa. LK. Entäs Euroopassa? H: Minulla ei ole ketään sukulaisia, mutta ystäviäni asuu ympäri Eurooppaa. Esimerkiksi Ruotsissa ja Norjassa, Hollannissa. (H16: Br, 2, m 50)

Haastatteluissa kävi ilmi, että etäsuhteita ystävien kesken ylläpidettiin vuosia, ja ne saattoivat säilyä kymmenenkin vuotta vaikka yhteydenpito suhteissa oli vähäistä. Myös Valtonen (1994) totesi Suomessa asuvien pakolaisten vuorovaikutusverkostoja tutkiessaan, että esimerkiksi pakolaisleirillä syntyneitä vuorovaikutussuhteita ylläpidettiin vuosienkin jälkeen riippumatta siitä, mihin päin maailmaa kukin oli pakolaisleiriltä lähtönsä jälkeen sijoittunut. Ystävyys-suhteista pidettiin kiinni, vaikka yhteydenpidossa olisi ollut vuosienkin tauko, kuten tämän haastattelun esimerkissä.

H: Mutta mulla on nyt sellainen ystävä, että hän on asunut Ruotsissa ja sitten me olimme seitsemän vuotta toisistamme ei oltu tiedossa, mutta minäkin yritin löytää hänet. [---] Mutta nyt me olemme löytäneet toisemme ja kesällä tapasimme toisemme. Ja olimme niin iloisia, että pystyimme löytämään toisemme, koska se on niin tärkeä

ystävä, että voin luottaa ja voimme keskustella hänen kanssaan. Koska kaikilla on oma elämänsä ja semmoisia salaisuuksia, että ei voi sanoa edes äidille. Se tuntuu niin hyvältä, kun sä puhut hänen kanssaan ja voit luottaa häneen. (H11/3: In, 3, n 16)

Etäsuhteiden ylläpitäminen ei kuitenkaan aina ollut helppoa saati mahdollista. Seuraavaksi tarkastelen etäsuhteista aiheutuneita kustannuksia.

Etäsuhteiden kustannukset

Etäsuhteiden ylläpitämisestä aiheutuvat kulut ovat yleensä matkustuskuluja tai viestintäteknologian, kuten puhelimen ja sähköpostin käytöstä aiheutuvia kuluja (Aylor & Dainton 2002; Canary ym. 1993). Kun ei ole mahdollisuutta tavata säännöllisesti, etäsuhteessa olevat henkilöt ovat kehittäneet vaihtoehtoisia viestintätapoja kuten video- ja ääninauhat (Stafford & Reske 1990). Viestintäteknologia onkin tuonut monia mahdollisuuksia etäsuhteiden ylläpitämiseen. Sähköposti, erilaiset verkkosivut ja keskustelufoorumit, sekä muut teknologiset sovellukset verkossa mahdollistavat monenlaisten viestien lähettämisen ja vastaanottamisen jopa reaaliajassa. Suomessa asuvien nuorten somalimiesten elämää kuvaava tutkimus on osoittanut, että vuorovaikutussuhteita muualla kuin Suomessa asuviin sukulaisiin ylläpidetään vilkkaasti erilaisten viestintäteknologioiden avulla. Videot ja valokuvat kulkivat postitse tai tuttavien mukana paikasta toiseen. Tietoliikenne, faksit ja puhelut olivat näiden pakolaisten arkipäivää. (Hautaniemi 2004.)

Tutkimukseen osallistuneilla pakolaisilla oli paljon etäsuhteita, joita he ylläpitivät muiden muassa puhelimen avulla. Aikana ennen Skypeä tai muita käyttäjilleen edullisia reaaliaikaisen audio- ja video-yhteyden mahdollistavia järjestelmiä. Puhelimen lisäksi tutkimuksen osallistujat pitivät yhteyttä etäsuhteissaan lähettämällä kirjeitä ja joskus videotallenteita. Puhelin oli kuitenkin kaikkein tärkein yhteydenpidon väline ja vain muutamissa tapauksissa haastateltavat kertoivat käyttävänsä sähköpostia tai Internetin keskustelupalstoja. Kaikkiaan puhelineläykset ja kirjeiden lähettäminen tulivat haastattelemani pakolaisten mukaan kalliiksi perheille, jotka usein joutuivat muutoinkin elämään säästeliäästi.

H: Heille (sukulaisille) on vaikeaa ottaa yhteyttä meihin. Minä lähetän kirjeitä tai soitamme heille. Mutta se onkin kallista. H: Sanoitkin alussa, että puhelinlaskut ovat kamalat. H: Kyllä se on kallista se puhelinlasku. (H8: Af, 3, n 45)

Verkossa tapahtuva vuorovaikutus voi olla hyvinkin intiimiä ja sosiaalista (Walther 1996), ja se on osoittautunut arvokkaaksi keinoksi vuorovaikutussuhteiden luomisessa ja ylläpitämisessä (Rintel & Pittam 1997). Verkossa voi tavata uusia ihmisiä, jotka jakavat samat intressit, ja näistä vuorovaikutussuhteista voi tulla erittäin merkityksellisiä (ks. McKenna, Green & Gleason 2002). Wellman, Salaff, Dimitrova, Garton, Gulia ja Haytronite (1996) toteavat, että verkosta on tullut nykyaikainen kokoontumispaikka torin ja kahviloiden sijaan, ja verkko tarjoaa ihmisille paikan muodostaa ja ylläpitää yhteisöjä. Vuonna 2002 ja 2003 useimmilla osallistujista oli itsellään tietokone ja Internet yhteyden käyttömah-

dollisuus. Ongelmaksi muodostui kuitenkin se, ettei muualla asuvilla sukulaisilla tai ystävillä ollut mahdollisuutta käyttää tietokonetta Internet yhteyksistä puhumattakaan. Tässä aineistossa ainoastaan muutama haastateltava kertoi käyttävänsä tietokonetta yhteydenpitämiseen vuorovaikutussuhteissaan, mutta uskon, että tilanne on muuttunut ja viestintäteknologia on yhä enenevässä määrin myös pakolaisten yhteydenpidon välineenä.

Maailmanlaajuiset yhteisöt esimerkiksi samaa etnistä ryhmää edustavien henkilöiden kesken voisivat löytää verkosta foorumin, jossa he pystyvät muodostamaan ja ylläpitämään merkityksellisiä vuorovaikutussuhteita ja samalla ylläpitämään ja vahvistamaan omaa kulttuurista tai etnistä identiteettiään. Uusimmista tutkimuksissa on raportoitu esimerkiksi Egyptissä asuvien somalia-laisten äitien olevan jopa huolissaan lastensa Internetin liiallisesta käytöstä (Al-Sharmani 2006). Myös Suomessa asuvien maahanmuuttajien Internetin ja tietokoneen käyttöä on kartoitettu, ja tutkimus osoitti, että maahanmuuttajat ovat aktiivisia netin käyttäjiä (Maasilta, Simola & af Heurlin 2008).

Yhdysvaltalaisen tutkimuksen mukaan kehittyneistä teknisistä mahdollisuuksista huolimatta useat etäsuhdetta ylläpitävät henkilöt kokevat, että säännölliset kasvokkaiset tapaamiset ovat tärkein tapa ylläpitää etäsuhdetta (Aylor & Dainton 2002). Kasvokkaiset tapaamiset olivat myös osa joidenkin tähän tutkimukseen haastateltujen etäsuhteiden ylläpitämistä. Tapaamisia esimerkiksi sukulaisten kanssa oli järjestynyt joko niin, että sukulaiset olivat vierailleet Suomessa, haastatellut olivat vierailleet itse entisissä kotimaissaan, tai sitten esimerkiksi vanhemmat ja heidän lapsensa olivat tavanneet jossain kolmannessa maassa. Seuraava lainaus kuvastaa hyvin kasvokkaisten tapaamisten merkitystä haastattelemilleni pakolaisille. Usein tapaamisia oli jouduttu odottamaan vuosia ja tilanteet sukulaisia ja ystäviä tavatessa olivat varmasti emotionaalisesti latautuneita.

H: Eli minä kymmenen vuotta en nähnyt ketään. Me vain soitimme ja jos mä lähetin kirjeet ja valokuvat ja tuollaiset. Niin tälleen me pidettiin yhteyttä. Mutta mä sain Suomen kansalaisuuden ja sitten mä sanoin, että nyt mä menen ja nään mun perheen. Se oli tosi, tosi hienoa! (H18: Tu, 13, n 35)

Yli puolet teemahaastatteluihin osallistuneista, yhteensä 14 henkilöä, kertoi olevansa yhteydessä entisessä kotimaassa oleviin sukulaisiinsa. Usein yhteydenpitäminen oli kuitenkin syystä tai toisesta rajoitettua. Haastatteluissa kävi ilmi, etteivät kasvokkaiset tapaamiset kauempana asuvien sukulaisten ja perheenjäsenten kanssa olleet aina mahdollisia joko taloudellisista tai muista syistä joutuessaan. Kun kasvokkaiset tapaamiset eivät olleet mahdollisia, ikävä perheenjäseniä ja sukulaisia kohtaan oli kova. Oma elämäntilanne ja kykenemättömyys tavata omia etäällä asuvia sukulaisia ja ystäviä saattoi tuntua turhauttavalta, kuten seuraavan lainauksen haastateltavan tapauksessa.

LK: Onko teillä sukulaisia siellä Iranissa, joita kaipaatte? H: Joo, on paljon siellä. Äiti, sisko. Mä annan pienen esimerkin sulle: Minä ja mun veli molemmat asutaan täällä Jyväskylässä ja mun isä on kuollut. Mä olen lähettänyt äidille kaks kertaa, kahessa eri vuodessa vierailukutsun, [---] ei kertaakaan hyväksytty tulemaan vaikka kolmeksi kuukaudeksi käymään ja tulemaan täällä. Ja sitten kun mä olen kysynyt sitä syytä, se

on salaisuus; ei sanota. [---] että mä en voi tavata omaa äitiä, se on aika sääliä toimintaa! Silloin sä voit päätellä, että minkälainen tilanne meillä on. (H10/1: In, 3, n 30)

Tutkimukseen osallistuneet vanhemmat olivat pohtineet pitkän välimatkan vaikutuksia vuorovaikutussuhteisiin, kuten sukulaisten välisiin suhteisiin. Osallistujien läheisistä suhteista monet olivat etäsuhteita ja lasten sukulaisuussuhteiden säilymisestä oltiinkin huolissaan, kuten seuraava lainaus osoittaa.

LK: Koetko sinä, että sun lapset jäävät jotain vaille, kun heillä ei ole sitä sukua tässä lähellä? H: Kyllä, kyllä. Vaikka me aina kerrotaan heistä ja sitten he puhuvat puhelimessa ja sitten kuvissa he näkevät heitä. Mutta mä en tiedä antaako se todellisen kuvan heille, että minkälainen hänen tätinsä tai setänsä on, tai eno on, ja serkut. Että mun mielestä se tunne ei ole samalla lailla, kun jos kasvetaan sitten samassa paikassa ja ollaan sitten yhteydessä ja kontaktissa. (H9: In, 12, n 35)

Etäsuhteiden kustannuksiin ja kuluihin voitaneen laskea kokonaisuudessaan se emotionaalinen taakka, jota maantieteellisesti etäällä asumisesta aiheutui. Etäsuhteissa välimatka aiheutti esimerkiksi sen, ettei suhteissa voitu toimia halutulla tavalla ja tämä myös aiheutti murheita haastatelluille, kuten seuraavien lainausten haastateltavat kuvasivat.

H: Omalla kohdallani minulla ei ole koskaan ollut mahdollisuutta huolehtia omista vanhemmistani. Tämä on minulle hyvin hankalaa, sillä suhde pojan ja vanhempien välillä on erittäin tärkeä ja merkityksellinen. [---] Mutta koska tilanne maassa on mikä on, me tiedämme molemmat, että molemmat kärsimme tilanteesta. Siis kukaan ei voi auttaa. Vaikka olisin rikas mies täällä, en voisi muuttaa tilannetta vanhempieni kohdalla. Aikaa on kulunut ja se olisi jo liian myöhäistä. Tulen siis aina olemaan pahoillani ja surullinen elämässäni. (H16: Br, 2, m 50)

H: [K]un mun poika asuu Kanadassa, niin siis vaikka mä olen kuinka yrittänyt päästä käymään siellä, niin ei onnistunut millään. [---] Täällä me ollaan taloudellisesti niin heikoilla, [---] jos on yli viikon, niin sulta menee kaikki toimentulotuki ja kaikki, mitä saat niin. Ja sit meille ei riitä viikko, koska meno ja yks päivä takas, eli viis päivää ei millään riitä. (H11/1: In, 3, n 40)

Erityisesti niissä etäsuhteissa, joita ei voitu ylläpitää tietokoneen välityksellä, haasteeksi nousi usein yhdessä vietetty aika, joka jäi kovin vähäiseksi. Yhdessä vietetty aika ja yhdessä tekeminen koetaan tärkeänä vuorovaikutussuhteen ylläpitämisen kannalta. Yksi syy suhteiden kariutumiseen tai hiipumiseen voikin olla juuri näiden puuttuminen. (Hays 1988.) Toisaalta tutkimus on osoittanut, että aikuisiässä ystävyysuhteet voivat säilyä ilman jatkuvaa yhteistä tekemistäkin, jos osapuolilla on tunne siitä, että toinen on paikalla tarvittaessa (Finchum 2005; Rawlins 1992). Aikuisiässä vuotuinen postikortti voi riittää ylläpitämään tietynasteista ystävyyttä, mutta nämä ystävät eivät yleensä ole niitä, joiden puoleen käännytään ongelmatilanteissa (Finchum 2005).

Vieraantumisen vuorovaikutussuhteissa ei välttämättä ole toivottu lopputulos etäsuhteessa, ja suhteissa koettua läheisyyttä ja kiintymystä yritetään vahvistaa ja ylläpitää mahdollisuuksien mukaan. Jos kasvokkaiset tapaamiset eivät ole mahdollisia ja muut yhteydenpidon keinot ovat rajoitettuja esimerkiksi taloudellisten syiden tai olemattomien teknisten yhteyksien johdosta, jäljelle jää

vielä yksi keino. Staffordin ja Resken (1990) mukaan suhteen toisesta osapuolesta haaveileminen voi olla keino ylläpitää etäsuhteita. Kun aikaa kuluu, voivat mielikuvat entisestä asuinmaasta tai siellä olevista henkilöistä vääristyä. Etäsuhteessa vääristymä voi syntyä siksi, että toista idealisoidaan todellisuutta ystävällisemmäksi, hauskemmaksi tai esimerkiksi romanttisemmaksi, kuin mitä hän todellisuudessa on. Kuinka todellisia nuo haaveet sitten ovat, on tietysti toinen kysymys.

Ruotsissa asuvien Iranista tulleiden pakolaisten keskuudessa tehty tutkimus osoitti, että jotkut tutkimukseen osallistuneet olivat idealisoineet entistä asuinmaataan ja sinne jääneitä vuorovaikutussuhteita muodostamalla nostalgisen ja positiivisen mielikuvan maasta, josta kuitenkin olivat joutuneet pakenemaan. Idealisoitua kuvaa Iranista pidettiin yllä puhumalla vanhoista hyvistä ajoista, joilla usein viitattiin aikaan ennen levottomuuksia ja pakenemiseen johtaneita tapahtumia. Vaikka mielikuvien mukaista Iranin valtiota ei enää olisi ollut olemassakaan, vanhoilla hyvillä ajoilla voitiin viitata sukulaisuussuhteisiin, perinteisiin iranilaisiin arvoihin, uskomuksiin ja toimintatapoihin. Tuossa jähmettyneessä mielikuvassa pitäytyminen oli joidenkin tutkimukseen osallistuneiden kohdalla johtanut siihen, ettei uudessa kulttuurisessa ympäristössä haluttu solmia vuorovaikutussuhteita sellaisten henkilöiden kanssa, jotka eivät uskoneet samaan jähmettyneeseen kuvaan, arvoihin ja uskomuksiin, tai jotka eivät noudattaneet samanlaisia toimintatapoja. (Graham & Khosravi 1997.) Tutkimus ei kerro, miten haaveilijat ja entisten hyvien aikojen ideaaliin uskovat pakolaiset olivat kokeneet mahdolliset vierailut lähtömaahansa. Oletettavaa on, että mielikuvat idealistisesta kotimaasta ja entisenkaltaisesta elämästä olisivat kohdanneet todellisuuden jopa kipein seurauksin.

Ajan myötä ihmiset muuttuvat ja erilaisten kustannusten lisäksi yhtenä etäsuhteen haasteena pidetäänkin kasvokkain tapaamisiin liittyviä suuria odotuksia ja emotionaalisia vaihteluja (Rofling 1995). Jos osapuolten odotukset kasvokkaistapaamisesta ovat kovin erilaisia, voivat pettymyksetkin olla isoja. Useat haastattelemani henkilöt haaveilivat vierailevansa sukulaistensa ja ystäviensä luona entisessä asuinmaassaan. Käytännössä vain muutamat kertoivat lopulta käyneensä entisessä kotimaassaan. Yksi haastateltava kuvasi, kuinka värittyneet mielikuvat entisestä kotimaasta olivat muuttuneet tehdyn matkan aikana. Turkista kotoisin oleva nainen kertoi, kuinka hän oli odottanut pääsyä *kotiinsa*, mutta huomannut matkansa aikana, että itse asiassa kuva entisestä kotimaasta oli ollut jokseenkin idealistinen.

LK: Oliko vaikea tulla takaisin? H: Oli tosi vaikea. Minun lapsi sanoikin alussa, en mä halua palata. Mutta sitten kun nähtiin se realiteetti siellä, niin me olimme kyllä tottuneet tässä (Suomessa) elämään. Tuossa näköjään ei enää ole mitään meille tarjottavaa. Vain sukulaiset, perheet ja kaverit, ja sekin on kuin loma. (H18: Tu, 13, n 35)

Tämän tutkimuksen haastatteluissa ei käynyt ilmi, että haastateltavat olisivat selvästi idealisoineet entisiä hyviä aikoja ja asuinympäristöjään. Sen sijaan osallistujien joukossa oli paljon niitä, jotka viittasivat entisiin hyviin vuorovaikutussuhteisiinsa, joiden kautta heille oli avautunut monipuolisia vaikuttamisen mahdollisuuksia entisessä elämässään. Tutkimuksen osallistujat käyttivät myös

paljon aikaansa lähtömaassaan tai pakolaisleirillä asuvien läheistensä ajattelemiseen, koska olivat usein näistä huolissaan. Tutkimukseen osallistuneiden etäsuhteissa koettua emotionaalista taakkaa lisäsi omalta osaltaan tieto sukulaisten ja ystävien huonoista olosuhteista. Kuten seuraavien lainausten haastattelvat, moni kertoi miettivänsä ja murehtivansa sukulaistensa ja ystäviensä tilannetta lähtömaassaan.

LK: No sulla on perhe täällä Suomessa, mutta onko sulla muita sukulaisia? H: Ei. LK: Entäs sitten muualla Euroopassa? H: Euroopassakaan ei ole. On Iranissa. LK: Miltä se tuntuu, kun on suku niin kaukana? H: No onhan se surullista, totta kai. [---] Totta kai. Kun mä muistan niitä aikoja. Mä olisin toivonut, että hekin tulisi tänne. Tilanne Irakissa on ihan vaikea. Meille oli sama kuin heillä. (H19: In, 2, m 18)

Osallistujien etäsuhteisiin liittyi usein konkreettinen huoli omaisten hyvinvoinnista. Haastattelemani pakolaiset olivat menettäneet useita läheisiä ja heikkoja suhteitaan ja he myös tiesivät, että menetyksiä saattaisi tulla lisää. Vuorovaikutussuhteita leimasi epävarmuus suhteiden jatkuvuudesta. Olot maissa, joista pakolaiset olivat lähtöisin, olivat usein sekavia, eikä kaikkien omaisten kohtalosta ollut tietoa. Pakolaisten ollessa kyseessä mielestäni on hyvä muistaa, että kaikki tutkimukseen osallistuneet joutuvat vuorovaikutussuhteidensa olemassaoloon liittyviä kysymyksiä: Milloin jokin vuorovaikutussuhde on lopullisesti menetetty ja milloin surutyön ja toipumisen voi aloittaa? Milloin on vielä toivoa ja uskoa suhteen jatkumisesta kaikista haasteista ja ongelmista huolimatta?

Vaikka epävarmuuden vähentämisen teoriassa (URT) lähdetään siitä, että etäsuhteissa epävarmuus on aina stressaava ja ei-toivottu ominaisuus, epävarmuuden hallinnan teoria (UMT) puolestaan ottaa huomioon tulevaisuuden mahdollisuudet arvioitaessa epävarmuuden rasittavuutta ja merkitystä suhteessa. Maguire (2007) huomasi, että vaikka parisuhteessa elävät henkilöt joutuivat olemaan toisistaan maantieteellisesti etäällä, etäisyys ei haitannut osallistujia niin paljon, jos he tiesivät jonakin päivänä olevansa samassa kaupungissa kumppaninsa kanssa. Toisaalta ne henkilöt, jotka tiesivät, etteivät he tulisi asumaan samassa kaupungissa kumppaninsa kanssa, eivät ehkä odotusten vastaisesti olleetkaan kaikkein onnettomimpia. Sen sijaan ne osallistujat, jotka olivat kaikkein epävarmimpia suhteensa tulevaisuudesta, eli he eivät tienneet, tulisivatko he koskaan asumaan samassa kaupungissa kumppaninsa kanssa, raportoivat kaikkein eniten tyytymättömyyttä. Tämä voi tutkijan mukaan selittyä sillä, että todennäköisyyden ja epävarmuuden välillä on kurvilineaarinen suhde. Tämä tarkoittaa sitä, että kun tietty tapahtuma on yhtä todennäköistä kuin epävarmaa, se stressaa kaikkein eniten.

Tarkastelin aiemmin tässä luvussa epävarmuutta vuorovaikutussuhteissa ja pakolaisten etäsuhteiden kohdalla on syytä pohtia myös sitä, olisiko joissain suhteissa myös tarkoituksenmukaista säilyttää epävarmuutta (ks. Afifi & Schrodt 2003). Niille osallistujille, jotka olivat epä tietoisia puolisonsa terveydestä tai lapsensa olinpaikasta, epävarmuus näistä läheisistä suhteista saattoi toimia suojaimekanismina. Niin kauan, kun läheisen kuolema ei ollut varmaa, oli toivoa. Olisiko varma tieto henkilön kohtalosta sitten kuitenkin ollut vähemmän stressaavaa, kuin se mahdollisuuden ja epävarmuuden hauras tasapaino,

josta haastateltavat minulle kertoivat? Kaikkiaan tähän tutkimukseen osallistuneiden pakolaisten vuorovaikutussuhteiden kehittymistä leimasivat vahvasti epävarmuus ja luottamuksen punnitseminen.

7.5 Koonti suhteiden kehittymisestä ja ylläpitämisestä

Tässä luvussa on tarkasteltu pakolaisten vuorovaikutussuhteiden kehittymistä ja ylläpitämistä. Vuorovaikutussuhteiden kehittymisessä voidaan nähdä erilaisia vaiheita, tai se voidaan nähdä dynaamisena prosessina näkökulmasta ja teoreettisista lähtökohdista riippuen. Tässä tutkimuksessa suhteen kehittymistä ei ole tarkasteltu yhden tietyn teoreettisen näkökulman tai teorian pohjalta. Aineistosta nousseet ilmiöt, kuten epävarmuuden hallinta ja luottamus ovat kuitenkin ilmiöitä, jotka tiiviisti kytkeytyvät puheviestinnän teoriakenttään. Näitä ilmiöitä on tarkasteltu osallistujien kokemusten ja käsitysten kautta hyödyntäen myös suhteiden kehittymiseen ja ylläpitämiseen liittyvää teoreettista tietoa.

Pakolaiset kertoivat, että heillä oli sekä huonoja että hyviä kokemuksia suomalaisten kanssa solmittavista vuorovaikutussuhteista. Suomalaisiin tutustumista pidettiin kuitenkin haasteellisena jo siitäkin syystä, etteivät kaikki osallistujat hallinneet suomen kieltä mielestään tarpeeksi hyvin tutustuakseen suomalaisiin. Heikko kielitaito koettiin epävarmuutta lisäävänä tilanteessa, jossa uuden ympäristön kohtaaminen saattoi jo itsessään olla epävarmuutta herättävää. Moni osallistuja olisi halunnut suomalaisia ystäviä parantaakseen kielitaitoaan.

Epävarmuutta herättävässä tilanteessa ihminen usein turvautuu siihen, mikä tuntuu tavalla tai toisella tutulta. Jotkut haastateltavat kertoivat, että heidän oli helpompi tutustua samaa kieltä puhuvien, samasta maasta kotoisin olevien henkilöiden kanssa. Usein tutustumista helpotti myös se, että näiden henkilöiden kanssa heillä oli yhteisen kielen lisäksi myös samankaltaisia kokemuksia kotimaasta pakenemisesta ja uuteen maahan asettumisesta. Koettu samankaltaisuus saattoi olla samankaltaisten kokemusten ja yhteisen kielen lisäksi samankaltainen arvomaailma. Usein samankaltaisuudeksi miellettiin yhteinen lähtömaa tai etninen ryhmä, mutta muutama haastateltava kertoi myös tavanneensa suurimman osa ystävistään ja tuttavistaan kirkossa, jossa oli jäsenenä.

Ylipäänsä paikat, joissa haastateltavat tapasivat uusia ihmisiä, liittyivät heidän opintoihinsa, työhönsä ja harrastuksiinsa. Haastateltavista vain osa oli aineiston keräämisen aikoihin työsuhteessa, ja suurin osa koulutuksessa olevista osallistujista oli maahanmuuttajille suunnatussa koulutuksessa, jossa opettaja ja muut viranomaiset olivat heille miltei ainoita kontakteja suomalaisten kanssa. Tältä osin tutkimuksen tulokset eivät yllättäneet, sillä jo aiemmat tutkimukset osoittavat, että maahanmuuttajien läheisimpinä pidetyt ystävät ovat yleensä muita maahanmuuttajia ja samasta maasta tai etnisestä ryhmästä olevia henkilöitä (Alitolppa-Niitamo 1994; Forsander 2002; Rommakkaniemi 1997). Usein maahanmuuttajat ja aihetta tutkineet tutkijat selittävät maahanmuuttajien vähäisiä ja ohuita vuorovaikutussuhteita suomalaisten ennakkoluuloisuudella ja

negatiivisilla asenteilla ulkomaalaisia kohtaan (esim. Alitolppa-Niitamo 1994; Ekholm 1994; Valtonen 1998).

Tutkimukseen osallistuneista suurimman osan mukaan suomalaisiin oli vaikea tutustua. Selityksiä löytyi suomalaisten ennakkoluuloisuudesta ja ujoudesta, mutta myös siitä, miten yhteiskunta on haastateltavien mukaan rakennettu toimimaan työn eikä niinkään ihmissuhteiden ehdoilla. Kulttuuriset erot tutustumisessa ja suhteen kehittymisessä nousivat esille muutamassa haastattelussa ja haastateltavat esimerkiksi totesivat, että heidän oli vaikea ymmärtää suomalaisten naapureiden käyttäytymistä. Entisissä elämäntilanteissaan haastateltavat olivat tottuneet siihen, että naapureista yleensä tuli ystäviä, ja Suomessa tilanne oli heidän kokemustensa mukaan hyvin erilainen.

Tässä tutkimuksessa suhteiden kehittymisen kannalta luottamus korostui aineistossa. Luottamusta olivat herättäneet ne vuorovaikutussuhteet ja -tilanteet, joissa tutkimukseen osallistuneet pakolaiset olivat kokeneet tullessaan autetuiksi. Aiemmissä tutkimuksissa luottamuksen merkitystä on tarkasteltu esimerkiksi maahanmuuttajien työllistymisen yhteydessä (Forsander 2002), mutta Suomessa asuvien pakolaisten vuorovaikutussuhteiden kehittymisessä luottamusta ei juuri ole empiirisesti tutkittu. Osaltaan tämä voi johtua siitä, että luottamuksen määrittely ja kuvaaminen ylipäätään on vaikeaa (Iivonen & Harisalo 1997).

Luottamus ja sosiaalinen tuki olivatkin merkittävässä osassa pakolaisten suhteiden kehittymisessä. Läheisiksi tulivat ne, joilta tukea oli saatu ja joiden apuun ja tukeen voitiin myös ongelmatilanteissa luottaa. Myös pettymykset ja tilanteet, jolloin tukea odotusten vastaisesti ei saatu, olivat jääneet haastateltavien mieliin. Haastateltavien kertoman mukaan tapahtumista tehdyt tulkinnat olivat ohjanneet ainakin osittain heidän halukkuuttaan tutustua erilaisiin ihmisiin myös myöhemmin.

Maasta toiseen muuttaminen muuttaa niin vuorovaikutussuhteita kuin usein sitä tapaa, jolla vuorovaikutussuhteita ylläpidetään. Haastatteluissa tuli ilmi, että haastateltavat kaipasivat usein ylipäätään enemmän ystäviä ja tuttavuuksia. Pakolaiset olivat tottuneet useissa tapauksissa lähellä oleviin vuorovaikutussuhteisiin, joissa yhteydenpito oli tiivistä ja aktiivista. Nyt uuteen ympäristöön muuttamisen jälkeen yhteydenpitäminen oli luonnollisesti etäällä olevissa suhteissa muuttunut ja haastateltavista tuntui, etteivät heille tutut tavat pitää yhteyttä lähellä olevien ystävien ja tuttavien kanssa voineet toteutua Suomessa. Moni haastattelemani pakolainen koki, ettei hänellä ollut riittävän laajaa yhteisöä, eikä tarpeeksi tukea antavia vuorovaikutussuhteita ympärillään. Tämä koski myös useita niistä osallistujista, joilla näytti numeerisesti mitattuna olevan jopa runsaasti vuorovaikutussuhteita.

Pakolaiset pitivät yhteyttä ystäviensä ja sukulaistensa kanssa vieraillemalla toistensa luona, puhelimitse ja lähettämällä postia, sekä joissain tapauksissa myös sähköpostitse. Päiväkirja-aineisto osoitti, että suurin osa vastaajista oli tavannut ainakin muutamia maantieteellisesti lähellä asuvia ystäviään ja sukulaisiaan tutkimusviikon aikana. Tutkimukseen osallistuneista kaikki, joilla oli mahdollisuus ylläpitää etäsuhteita sekä sukulaisten että ystävien kanssa, kertoivat niin myös tekevänsä. Tässä tutkimuksessa oli mukana henkilöitä, joiden

melkein kaikki sukulaiset asuivat edelleen entisessä kotimaassa, jonne joko ei ollut yhteyksiä tai yhteydenpitäminen olisi ollut vaarallista. Nämä vastaajat tulivat Kongosta ja Burmasta. Mukana oli myös muutama Afganistanista tullut, joka kertoi, ettei voinut pitää yhteyttä entisessä kotimaassaan asuviin sukulaisiinsa. Etäsuhteita pakolaiset ylläpitivät puhelimen ja joskus myös perinteisten kirjeiden avulla. Tästäkin johtuen etäsuhteiden taloudelliset kustannukset olivat haastateltujen mukaan mittavia. Etäsuhteiden kustannuksista tässä aineistossa olivat kaikkein selkeimmin esille emotionaaliset kulut. Pakolaiset ikävoivät ympäri maailmaa olevia sukulaisiaan ja ystäviään, ja huoli omaisten hyvinvoinnista tuli esille monissa haastatteluissa.

Näyttäisi siltä, että pian uuteen maahan muuttamisen jälkeen vuorovaikutusverkoston muuttuminen ja mahdollinen pieneneminen olivat loogisia ja hyväksytyjä seurauksia vaikeasta elämäntilanteesta. Myöhemmin vuorovaikutussuhteiden solmimisen vaikeus ja etäsuhteiden kustannukset tai ylläpitämättömyys nähtiin kuitenkin yhtenä epävarmuutta ja ahdistuneisuutta aiheuttavana tekijänä. Kun uusia vuorovaikutussuhteita ei alkanut odotuksista huolimatta syntyä esimerkiksi naapureiden kanssa, eivät myöskään odotukset sosiaalisesta tuesta toteutuneet. Tällaisessa tilanteessa, kun tukea ei ollut paikallisesti tarjolla, saattoi etäsuhteiden merkitys korostua. Toisaalta läheisinä pidetyt suhteet, joissa sosiaalista tukea oli saatavilla, olivat usein etäsuhteita, ja on luonnollista, että niihin turvauduttiin myös ensisijaisesti sosiaalisen tuen lähteinä. Onhan jo useaan otteeseen todettu, että koettu samankaltaisuus, kuten yhteinen historia ja yhteiset arvot edistävät sosiaalisen tuen antamista ja vastaanottamista (ks. Albrecht & Adelman 1987).

Tämän tutkimuksen aineistossa luottamus ja epävarmuus nousivat keskeisiksi osallistujien vuorovaikutussuhteiden kehittymistä määrittäviksi tekijöiksi. Anderson ja Emmers-Sommer (2006) tarkastelivat koettua tyytyväisyyttä romanttisissa parisuhteissa, joissa vuorovaikutus toteutui pääosin viestintäteknologian välityksellä. Käytännössä siis voitiin puhua myös etäsuhteista. Tutkimuksessa selvisi, että koettu läheisyys, luottamus ja viestintätyytyväisyys ennustivat tyytyväisyyttä etäsuhteessa. Luottamus ja koettu läheisyys puolestaan olivat selvästi yhteydessä toisiinsa. Kun läheisyys syveni, tutkijoiden mukaan myös luottamus suhteen toista osapuolta kohtaan vahvistui. Vastaavasti taas, kun luottamus suhteessa vahvistui, myös suhteessa koettu läheisyys syveni. Luottamuksen keskeisenä komponenttina tutkijat pitivät suhteen osapuolten käyttäytymisen ennakoitavuutta.

Rempel, Holmes ja Zanna (1985) ovat jo vuosikymmeniä sitten todenneet, että luottamus näkyy vuorovaikutussuhteessa käyttäytymisen ennustettavuutena. Myös Beaudoin ja Thorson (2006) näkevät ihmisten välisen (interpersonaalisen) luottamuksen tulkintoina siitä, kuinka muut todennäköisesti käyttäytyvät vuorovaikutustilanteissa. Teoreettisestikin epävarmuuden ja luottamuksen käsitteet siis näyttävät kietoutuvan toisiinsa. Tämän tutkimuksen aineistossa tuli esille, että suhteen alussa epävarmuutta koettiin, koska vuorovaikutuksen toinen osapuoli saattoi käyttäytyä omista normeista ja tavoista poiketen. Suhteen kehittyessä ja sen ylläpitämistä tarkasteltaessa luottamuksen kysymykset taas

nousivat vahvasti esille. Sekä sosiaalisen tuen, että syntyneen luottamuksen avulla määriteltiin, kenestä tulee hyvä tai erityisen läheisenä pidetty ystävä, ja ketkä ovat vähemmän läheisinä pidettyjä kavereita tai tuttavvia.

8 VUOROVAIKUTUSVERKOSTOT

8.1 Vuorovaikutusverkostojen kuvaus

Tutkimukseni kahden ensimmäisen tutkimuskysymyksen tavoitteena on selvittää, millaisia vuorovaikutussuhteita Suomeen tulleilla pakolaisilla on ja millaisia kokemuksia ja käsityksiä heillä on vuorovaikutussuhteidensa luomisesta ja ylläpitämisestä. Hakiessani vastauksia edellä mainittuihin kysymyksiin, olen käsitellyt aineistosta nousseita ilmiöitä ja asioita lähinnä yksittäisten vuorovaikutussuhteiden tasolla. Näiden lisäksi voidaan tarkastella vuorovaikutussuhteiden muodostamia verkostoja.

Tässä luvussa tarkastelen tutkimukseen osallistuneiden pakolaisten vuorovaikutussuhdeverkostoja ja niissä ilmenneitä samankaltaisuuksia mutta myös yksilöllisiä eroja. Kokonaisuudessaan tämä luku myös vastaa tutkimukseni kolmanteen tutkimuskysymykseen, joka liittyy vuorovaikutussuhteiden ja niiden muodostamien verkostojen merkitykseen uuteen ympäristöön kiinnittymisessä.

Vuorovaikutussuhteista muodostuneet verkostot ovat saaneet useita nimiä tutkimuksen lähtökohdasta ja näkökulmasta riippuen. Sosiologian, sosiaalipsykologian, antropologian ja viestintätieteiden kirjallisuudessa on käsitelty interpersonaalisia verkostoja (interpersonal networks), sosiaalisia verkostoja (social networks), viestintä- tai vuorovaikutusverkostoja (communication networks), egoverkostoja (ego networks) ja henkilökohtaisia yhteisöjä (personal communities) (Kim 2001). Yleisesti vuorovaikutusverkostoilla käsitetään ja kuvataan erilaisten vuorovaikutussuhteiden muodostamaa verkostoa, joka on syntynyt ja jota ylläpidetään vuorovaikutussuhteiden kautta. Tässä tutkimuksessa puhun käytännöllisyyden vuoksi vuorovaikutusverkostoista, enkä esimerkiksi vuorovaikutussuhdeverkostoista, vaikka tarkoitankin vuorovaikutusverkostolla nimenomaan vuorovaikutussuhteiden muodostamaa verkostoa.

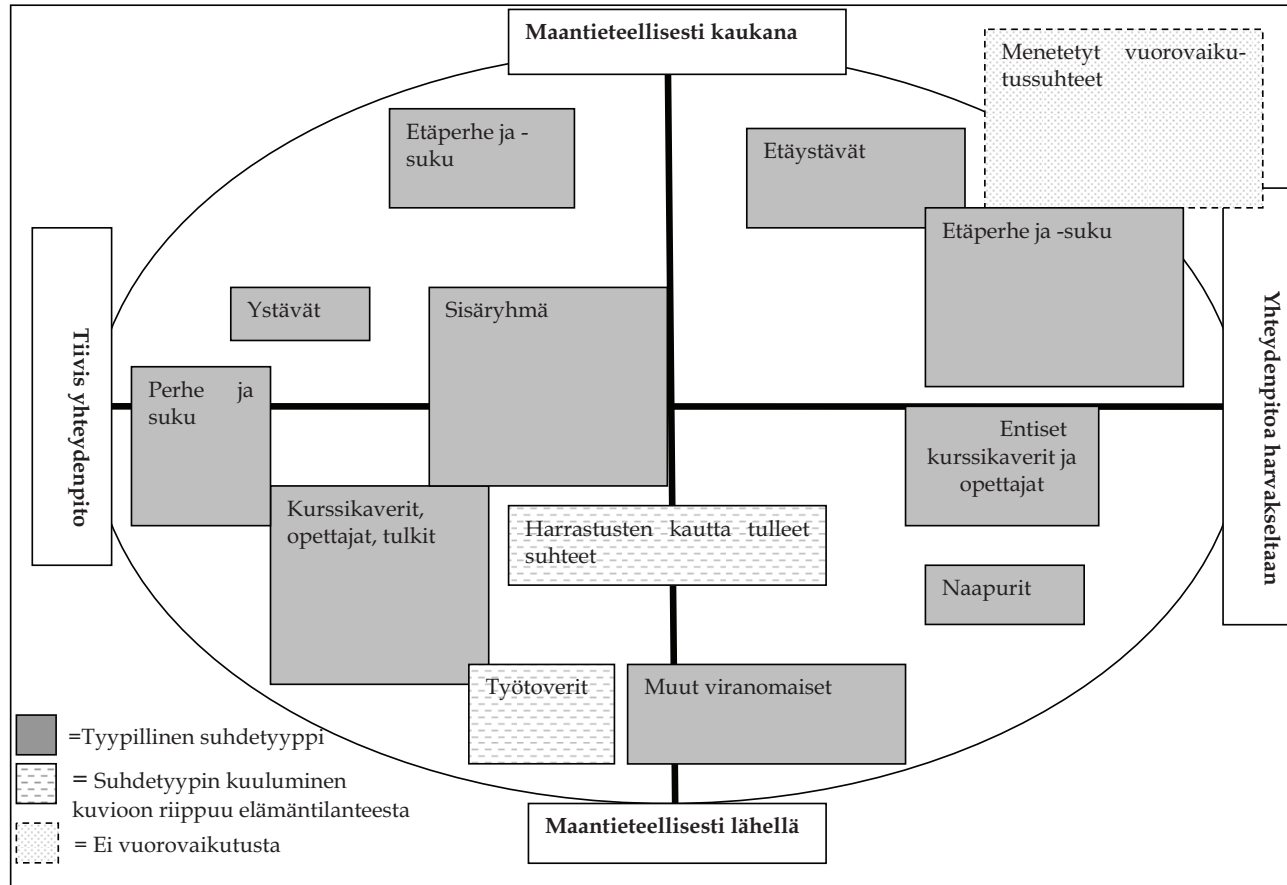
Vuorovaikutusverkostoja voidaan tarkastella yksilöstä käsin, ikään kuin hänen ympärilleen levittäytyvänä verkostona. Toisaalta vuorovaikutusverkostoja on tarkasteltu myös laajoina sosiaalisina systeemeinä, joissa yksittäiset hen-

kilöt eivät ole niinkään verkoston keskiössä vaan osana sitä. Näin tarkasteltuna voitaisiin esimerkiksi pyrkiä selvittämään, kuka tuntee kenet ja miten erilaiset suhteet liittävät ihmiset eri puolilla maailmaa toisiinsa. Laajasti ajateltuna verkostoteoriaa (network theory) on sovellettu paljon muuhunkin kuin ihmisten muodostamien verkostojen tutkimiseen (ks. Newman, Barabási & Watts 2006). Nykyisin teknologia mahdollistaa tuhansien, jopa satojentuhansien verkostoihin kuuluvien suhteiden ja yhteyksien tutkimisen. Vuorovaikutusverkostojen tutkimus hyödyntää ja tutkii teknologiavälitteisesti tapahtuvaa vuorovaikutusta ja esimerkiksi erilaisten verkkoyhteisöjen, kuten Facebookin ja MySpace'in, tarkastelu on lisääntynyt huomasti (ks. Boyd & Ellison 2007).

Vuorovaikutusverkostoja on tutkittu sekä määrällisin että laadullisin menetelmin. Wellman (2007) on todennut, että yleensä verkostoa analysoivat tutkijat haluavat selvittää, millaisia ihmisiä verkostoissa on (esimerkiksi ystäviä, sukulaisia tai tuttavvia), millaisia suhteita verkostoihin kuuluu (heikkoja vai vahvoja; yhteydenpidoltaan tiiviitä vai satunnaisia) ja millaisia resursseja erilaiset verkostot tarjoavat (esimerkiksi saadaanko sukulaisilta enemmän emotionaalista tukea kuin ystäviltä).

Tämän tutkimuksen tavoitteena on tarkastella pakolaisten käsityksiä ja kokemuksia omista vuorovaikutussuhteistaan, jolloin on loogista ajatella, että tutkimukseen osallistuneet henkilöt puhuvat nimenomaan itsensä ympärille levittäytyvistä vuorovaikutussuhteista. Vuorovaikutusverkostoja tarkastellaan siis yksilöstä käsin ja laadullisella otteella, jolloin tutkimuksen tarkoituksena ei ole ollut kartoittaa haastateltavien tai päiväkirjoja täyttäneiden vuorovaikutusverkostojen jokaista yksittäistä suhdetta. Sen sijaan tavoitteenani on hahmottaa, mikä oli yhteistä tutkimukseen osallistuneiden pakolaisten vuorovaikutusverkostoille ja pohtia, millaisia eroja niissä oli.

Kuten jo aiemmissa luvuissa selvisi, haastateltavat usein puhuivat ystävis-tään ja tuttavistaan niiden edustamien yhteisöjen tai ryhmien edustajina. Haastateltavat saattoivat puhua sukulaisiltaan saamasta emotionaalisesta tuesta, he kertoivat, että suurin osa heidän ystävistään oli muita kurdeja, tai että tuttavvia he olivat saaneet entisistä työkavereistaan. Tutkimukseen osallistuneiden pakolaisten yksittäisten vuorovaikutussuhteiden selvittäminen olemassa olevan aineiston avulla oli mahdotonta, joten saadakseni käsityksen tutkimukseeni osallistuneiden pakolaisten vuorovaikutusverkostoista kokosin teemahaastatteluis-ta nousseet yksittäiset havainnot kuviossa 1 esitetyn kaltaiseen nelikenttään. Luokiteltuani aineistosta nousseet havainnot rakensin luokittelun pohjalta pakolaisten vuorovaikutussuhteita kuvaavia suhdetyyppejä, jotka on myös kuvattu haastateltujen tyypillistä verkostoa kuvaavassa kuviossa 1.



KUVIO 1 Pakolaisten tyypillinen vuorovaikutusverkosto ja siihen kuuluneet suhdetyypit

Luokittelun pohjalta syntyneet suhdetyypit on nimetty seuraavasti: 1) *perhe ja suku*, 2) *ystävät*, 3) *sisäryhmä*, joka oli usein samaa etnistä tai kansallista ryhmää edustavien henkilöiden ryhmä tai jokin muu yhteisö, kuten kirkko, 4) *kurssikaverit, opettajat ja tulkit*, 5) *muut viranomaiset*, kuten ulkomaalaistoimiston ja kansaeläkelaitoksen työntekijät, poliisit ja lääkärit, 6) *työtoverit*, 7) *harrastusten kautta tulleet suhteet*, 8) *etäperhe ja -suku*, eli maantieteellisesti kaukana asuvat perheenjäsenet ja sukulaiset 9) *etäystävät*, eli ystävät lähtömaassa tai ns. kolmansissa maissa, 10) *entiset kurssikaverit ja opettajat*, 11) *naapurit*, sekä 12) *menetetyt vuorovaikutussuhteet*.

Kuvio 1 esittää haastateltujen pakolaisten tyypillistä vuorovaikutussuhdeverkostoa. Kuvion vuorovaikutusverkostossa on edustettuna haastateltavien vuorovaikutusverkostoissa olleita ja mainittuja suhdetyyppejä. Kuvio 1 ei siis ole matemaattisesti ajateltuna tyypillinen vuorovaikutusverkosto tutkimukseen osallistuneille. Sen sijaan kuvioon on koottu kaikki ne suhdetyypit, jotka näyttivät aineiston perusteella olevan tavalla tai toisella merkityksellisiä vuorovaikutussuhdetyyppejä tutkimukseen osallistuneille. Kuvio ei siis myöskään sellaisenaan vastaa kenenkään yksittäisen osallistujan henkilökohtaista vuorovaikutusverkostoa.

Kuvattujen suhdetyyppien koko kuviossa 1 heijastaa kyseisen suhdetyypin yleisyyttä ja merkitystä haastateltaville. Suhdetyyppien koko on määräytynyt aiemmin tässä tutkimuksessa esitettyjen tulosten perusteella, joten tuloksia ei niiltä osin toisteta tässä kohdassa.

Kuviossa 1 pystyakselille sijoitettu jatkumo kuvastaa vuorovaikutussuhteiden maantieteellistä läheisyyttä tai etäisyyttä ja vaakatasossa oleva jatkumo yhteydenpidon tiiviyyttä. Vuorovaikutussuhteiden maantieteellisen etäisyyden jatkumon sisällyttämistä kuvioon 1 perustelen sillä, että tutkimukseeni osallistuneiden pakolaisten monet vuorovaikutussuhteet olivat etäsuhteita, joissa toinen osapuoli asui satojen, ellei tuhansien kilometrien päässä. Aineisto on osoittanut, että etäsuhteet olivat esimerkiksi sosiaalisen tuen kannalta hyvin merkityksellisiä. Myös muut tutkimukset osoittavat, että Suomessa asuneiden pakolaisten vuorovaikutusverkostot ovat olleet maantieteellisesti hyvinkin laajalle levittäytyneitä (Hautaniemi 2004; Niemelä 2003; Valtonen 1994; 1998). Ajatus juuriltaan irrotetuista pakolaisista ei usein pidäkään paikkaansa, vaan pitkistä maantieteellisistä välimatkoista huolimatta vuorovaikutussuhteita ylläpidetään aktiivisesti (Weine, Muzurovic, Kulauzovic, Besic, Lezic, Mujagic, ym. 2004).

Pakolaisten vuorovaikutusverkostoja kuvaavassa kuviossa 1 vaakatasossa oleva jatkumo kuvastaa vuorovaikutussuhteiden yhteydenpidon tiiviyyttä. Yhteydenpitämisen tiiviys on kuviossa mukana, jotta saisimme kuvan myös siitä, kenen tai keiden kanssa tutkimukseen osallistuneet pakolaiset aikaansa tyypillisesti viettivät. Yhteydenpitämisen tiiviyyden ymmärtäminen ja hahmottaminen on oleellista siksi, että arkisella puheella ja yhdessä vietetyllä ajalla on nimenomaan merkitystä suhteen ylläpitämisen kannalta (esim. Duck 1994).

Tämän tutkimuksen heikkoja suhteita käsittelevässä luvussa totesin, että ehkä merkityksettöminä pidetyistä mutta usein tavattavista suhteista, kuten opettajista ja muista viranomaisista, voi muodostua pakolaisille tärkeitä esi-

merkiksi uuden kielen oppimisen kannalta. Lisäksi yhteydenpidon tiiviys on merkityksellistä siksi, että muutaman tapaamisen perusteella ja lyhyessä ajassa suhteen syveneminen ja ystävyysuhteen syntyminen eivät ole yhtä todennäköisiä kuin suhteissa, joissa toista osapuolta tavataan usein. Jotta ymmärtäisimme tutkimukseen osallistuneiden vuorovaikutussuhteita, kuten ystävyysuhteita, onkin mielestäni myös perusteltua tarkastella yhteydenpidon tiiviyttä erilaisissa suhteissa ja sitä, keiden kanssa pakolaiset itse asiassa aikaansa viettivät.

Kuvioon 1 sijoitetut suhdetyypit perhe ja suku nousivat tavalla tai toisella esille kaikissa haastatteluissa. Perhe ja suku kuuluvat siis itseoikeutetusti pakolaisten tyypillistä verkostoa kuvaavaan kuvioon, mutta aineiston perusteella tämän suhdetyypin sijoittaminen kuvion 1 nelikenttään oli haasteellista. Lähes kaikilla haastattelemillani pakolaisilla oli mahdollisuus pitää yhteyttä ainakin osaan perheestään ja suvustaan. Lisäksi useimmat haastateltavani asuivat perheenjäsentensä kanssa ja useilla oli myös muita sukulaisia Suomessa. Kaikkien edellä mainittujen tekijöiden perusteella olen sijoittanut *perheen* ja *suvun* suhdetyypin kuviossa 1 sen vasempaan alalaitaan, maantieteellisesti lähellä oleviin suhteisiin, vaikka päivittäiset tapaamiset eivät käytännössä kaikkien kanssa olleetkaan mahdollisia. Mainittu suhdetyyppi oli kuitenkin sijoitettava myös maantieteellisesti etäällä olevaksi, sillä tutkimuksessa ilmeni, että perheenjäseniä ja sukulaisia haastattelemillani pakolaisilla oli ympäri maailmaa. Suurin osa teemahaastatteluihin osallistuneista pakolaisista kykeni pitämään yhteyttä etäällä oleviin perheenjäseniinsä ja sukulaisiinsa. Aineisto myös osoitti, että usein tämä yhteydenpito oli säännöllistä ja tiivistä.

Vaikka perhe ja suku tulevat eittämättä haastateltujen tyypillistä vuorovaikutusverkostoa esittävään kuvioon mukaan, kävi neljässä teemahaastattelussa ilmi, etteivät haastateltavat kyetneet nimeämään mukanaan olevien tai samassa kaupungissa asuvien perheenjäsentensä lisäksi yhtään perheenjäsentä tai sukulaista, johon he olisivat pitäneet yhteyttä. Nämä haastateltavat tulivat Kongosta ja Burmasta, joissa molemmissa tilanne oli haastatteluhetkellä hyvin epävakaa. Tämän lisäksi muutamissa haastatteluissa ilmeni, että usein yhteyden pitäminen perheenjäsenten ja sukulaisten kanssa oli syystä tai toisesta hyvin vähäistä ja saattoi rajoittua yhteen puhelinsoittoon kahdessa vuodessa. *Etäperhettä* ja *-sukua* kuvastava suhdetyyppi onkin sijoitettu kuviossa 1 maantieteellisesti kaukana olevaksi, mutta yhteydenpidoltaan suunnilleen jatkumon puoleen väliin.

Perheen ja suvun lisäksi läheisiksi vuorovaikutussuhteiksi olivat muodostuneet ystävyysuhteet. Kaikki haastattelemani henkilöt nimesivätkin ainakin yhden henkilön, jota pitivät ystävänä. Mainittujen ystävien määrä vaihteli yhdestä kahteenkymmeneen. Yksittäiset ystävät, jotka haastateltavani mainitsivat ja joista teemahaastatteluissa puhuimme, olivat pääasiallisesti henkilöitä, jotka haastatteluhetkellä asuivat Suomessa. Suhdetyyppi *ystävät* onkin sijoitettuna kuvion 1 vasempaan laitaan maantieteellisesti lähellä olevaksi suhdetyypiksi. Moni haastateltava kertoi, ettei syystä tai toisesta voinut pitää yhteyttä lähellä olevien ystäviensä kanssa niin usein kuin olisi halunnut, joten yhtey-

denpidon tiiviydeltään tämä suhdetyyppi on sijoitettu noin puoleen väliin kyseistä jatkumoa.

Muually, kuten Ruotsissa, tai haastateltavien lähtömaassa asuviin ystäviin viitattiin kuudessa teemahaastattelussa. Näiden ystäviensä kanssa haastateltavat yleensä pitivät yhteyttä harvakseltaan, ja joskus kuulumiset kulkivat jopa muiden henkilöiden, kuten haastateltujen sukulaisten kautta. Tästä syystä kuviossa 1 on mukana myös etäystävien suhdetyyppi.

Ystävästä puhuttaessa lähes kaikki haastattelemani pakolaiset mainitsivat tärkeäksi vuorovaikutusverkoston osakseen joko samasta maasta tulleet toiset pakolaiset tai samaan etnistä yhteisöä edustavat henkilöt. Haastattelemani pakolaisten tärkeänä pitämä ystävästä ja tuttavista koostuva yhteisö saattoi olla konkreettisesti tietty ryhmä, kuten samassa kaupungissa asuvat kurdit tai samasta turkkilaisesta kylästä kotoisin olevat henkilöt. Monelle kyseinen yhteisö oli myös esimerkiksi virtuaalinen, laajempi yhteisö. Läheisenä pidetty yhteisö saattoi ulottua maantieteellisten rajojen ulkopuolelle, eikä kaikkia yhteisön jäseniä edes välttämättä tunnettu henkilökohtaisesti, mutta yhtä kaikki, tämä yhteisö oli hyvin kiinteä ja merkittävä osa henkilön vuorovaikutusverkostoa. Kutsunkin tätä suhdetyyppiä nimellä *sisäryhmä*. Sisäryhmä on usein sosiaaliseen luokitteluun perustuva ryhmä tai yhteisö, johon henkilö kaikkein voimakaimmin identifioituu ja jonka vuoksi hän on valmis tekemään uhrauksia (ks. Dovidio, Gaertner & Kawakami 2003; Tajfel 1981). Kuviossa 1 sisäryhmä on sijoitettuna tiiviin yhteydenpidon puolelle, noin puoleen väliin sekä lähellä ja etäällä olevia suhteita edustavaa jatkumoa.

Kulttuuristen, etnisten tai uskonnon ympärille syntyneiden yhteisöjen lisäksi erilaiset harrastusryhmät ja yhdistykset olivat monelle haastattelemani pakolaiselle keino saada tuttavien ja kavereita. Tämän suhdetyypin olen sijoittanut kuvion 1 vasempaan alalaitaan, sillä usein nämä harrastuksiin liittyvät vuorovaikutussuhteet olivat myös maantieteellisesti lähellä. Teemahaastatteluista kahdeksassa tuli ilmi, että haastateltavat osallistuvat jonkinlaiseen yhdistys- tai vapaa-ajantoimintaan. Kuusi haastateltavaa mainitsi erilaiset kulttuuriyhdistykset, joissa kertoi toimivansa ja neljä haastateltavaa mainitsi jonkin muun harrastuksen, kuten jalkapallon. Harrastus- ja yhdistystoimintaan osallistuminen riippui osallistujien elämäntilanteesta. Toiset haastatellut pakolaiset olivat hyvin aktiivisia erilaisissa yhdistyksissä ja urheiluseuroissa, toiset taas eivät maininneet osallistumisestaan tällaiseen toimintaan. Tämän suhdetyyppi onkin kuviossa kuvattu muista suhdetyypeistä poikkeavasti muita vaaleammalla ja kuvioidulla värityksellä. Kuviointi muistuttaa siitä, että kyseinen suhdetyyppi oli oleellinen vain osalle haastatelluista ja suhdetyypin kuulumisen vuorovaikutusverkostoon oli riippuvainen henkilön elämäntilanteesta.

Pakolaisten vuorovaikutusverkostoon kuului paljon tuttavien, joista moni oli samalla kurssilla tai samassa työpaikassa. Suurin osa pakolaisista oli haastateltuhetkellä joko työssä, työharjoittelussa tai erilaisilla kursseilla. Tästä johtuen suhdetyyppi *kurssitoverit ja opettajat* on sijoitettu pakolaisten tyyppillisen vuorovaikutusverkoston vasempaan alalaitaan, tiiviin yhteydenpidon alueelle. Joillakin haastatelluista oli kurssikavereiden ja opettajien joukossa myös ystäväksi

nimettyjä vuorovaikutussuhteita, mutta suurimmaksi osaksi näitä samoilla kursseilla olleita ihmisiä luonnehdittiin kavereiksi tai tuttaviksi.

Joissakin haastatteluissa myös aiemmat kurssit ja niiltä saadut tuttavat mainittiin, vaikka näiden henkilöiden kanssa yhteydenpitäminen ei niin tiivistä ollutkaan. Kaikki haastattelemani henkilöt olivat osallistuneet erilaisiin koulutuksiin, joten heillä kaikilla oli ainakin tuttavia entisissä kurssikavereissa. Tästä syystä kuviossa 1 on myös suhdetyyppi *entiset kurssitoverit ja opettajat*, mutta se on sijoitettu yhteydenpidoltaan lähemmäs harvakseltaan tapahtuvaa vuorovaikutusta verrattuna nykyisiin kurssikavereihin ja opettajiin.

Työpaikalla solmittavat vuorovaikutussuhteet näyttivät olevan mainitsemisen arvoisia niille, jotka olivat haastatteluhetkellä työssä tai työharjoittelussa. *Työtoverit* on suhdetyyppinä sijoitettu kuviossa 1 sen vasempaan alalaitaan, tiiviin yhteydenpidon alueelle ja lähellä oleviksi. Kolmessa haastattelussa keskustelimme myös aiemmista työpaikoissa tutuiksi tulleista henkilöistä, joihin ei enää pidetty tiiviisti yhteyttä, mutta jotka yhtä kaikki kuuluivat vastaajien vuorovaikutusverkostoihin. Tämä suhdetyyppi on kuvattu muista poikkeavasti vaaleammalla kuvioidulla värityksellä. Tämä siksi, että vain osa yli kahdestakymmenestä haastatellusta kertoi sekä aiemmista että senhetkisistä työkokemuksistaan ja niissä solmimistaan vuorovaikutussuhteista. Kuviosta 1 voi siis nähdä, että kyseisen suhdetyypin kuuluminen pakolaisten vuorovaikutusverkostoon oli riippuvainen henkilön elämäntilanteesta.

Naapurit olivat ryhmä tuttavia, jotka mainittiin lähes kaikissa haastatteluissa. Osallistujat kertoivat, että vuorovaikutus naapureiden kanssa oli lähinnä tervehtimistä rappukäytävässä, ja silloin tällöin naapurit olivat myös auttaneet esimerkiksi nettiyhteyden järjestämisessä. *Naapureiden* suhdetyyppi onkin sijoitettuna kuviossa 1 oikeaan alalaitaan, lähellä olevaksi mutta harvakseltaan tapahtuvan vuorovaikutuksen alueelle.

Opettajien lisäksi haastattelemani pakolaiset olivat tavanneet myös muita viranomaisia, kuten työvoimatoimiston, silloisen ulkomaalaistoimiston ja kansaneläkelaitoksen henkilökuntaa. Teemahaastatteluissa mainittiin useimmin ulkomaalaistoimiston työntekijät. Heidät mainittiin viidessä haastattelussa. Muut viranomaiset mainittiin harvoin ja haastatteluaineistosta saadun tiedon perusteella tapaamiset olivat olleet suhteellisen harvinaisia. Erilaisista viranomaisista koostuva suhdetyyppi tulisi tämä tiedon perusteella sijoittaa pakolaisten tyypillistä vuorovaikutusverkostoa kuvaavan kuvion 1 oikeaan alalaitaan.

Tässä yhteydessä on syytä ulottaa tarkastelua myös päiväkirjoihin, vaikka kuvio 1 on syntynytkin lähinnä teemahaastattelujen pohjalta. Yhteydenpidossaan erilaisten viranomaisten kanssa teemahaastatteluihin osallistuneet ja päiväkirjoja täyttäneet pakolaiset nimittäin erosivat toisistaan hyvin selkeästi. Päiväkirja-aineisto osoittaa, että tutkimusviikon aikana suuri osa vastaajista oli tavannut erilaisia viranomaisia, kuten terveydenhuollon ammattilaisia ja työvoimatoimiston henkilökuntaa. Kuvaavaa oli sekin, että viikon aikana yhdeksän, eli melkein puolet päiväkirjaa täyttäneistä henkilöistä oli ollut lääkärin vastaanotolla.

Erot päiväkirjoissa ja teemahaastatteluissa raportoiduista viranomaiskontakteista voivat johtua siitä, että päiväkirjaa täyttäneet henkilöt olivat asuneet Suomessa keskimäärin lyhyemmän aikaa verrattuna haastateltuihin pakolaisiin. Haastateltavat olivat asuneet Suomessa keskimäärin viisi ja puoli vuotta (66 kk). Päiväkirjoja täyttäneet osallistujat taas olivat olleet Suomessa keskimäärin 26 kuukautta, eli runsaat kaksi vuotta. On todennäköistä, että vähemmän aikaa uudessa maassa asuneet tarvitsivat enemmän käytännön apua juuri eri alojen viranomaisilta.

Teemahaastattelut ja päiväkirjat ovat myös hieman toisistaan poikkeavia aineistonkeruun menetelmiä ja päiväkirjoja voidaan pitää hyvänä menetelmänä nimenomaan arkisten, usein ehkä vähemmän merkityksellisten, vuorovaikutussuhteiden esille nostamisessa (ks. Myllykangas 1986). Päiväkirjoja täytettäessä vuorovaikutussuhteista raportointi tapahtuu lyhyemmällä aikavälillä verrattuna haastateltuihin. Pidemmällä aikavälillä vuorovaikutussuhteita muisteltaessa merkityksettömältä tuntuneet ja emotionaalisesti ehkä neutraalit heikot vuorovaikutussuhteet helposti unohtuivat, eikä niitä ehkä pidetty mainitsemisen arvoisina. On oletettavaa, että yleensä ihmiset muistavat paremmin tapahtumia ja asioita, jotka poikkeavat tutuista rutiineista ja päinvastoin, rutiinilla hoidetut vuorovaikutustapahtumat unohdetaan, tai niistä ei olla yhtä tietoisia, jolloin niitä ei myöskään muisteta yhtä hyvin. Voi olla, etteivät haastateltavat ehkä muistaneet kaikkia viimeaikaisia tapaamiaan viranomaisia yhtä tarkasti kuin päiväkirjojen täyttäjät. Päiväkirjoja täyttäneiden ja viranomaisten välinen kanssakäyminen ei ollut ehkä vielä niin rutinoitunutta, kuin ehkä jo kymmenen vuotta Suomessa asuneen ja useita kertoja saman viranomaisen tavanneen henkilön vuorovaikutus vastaavassa tilanteessa olisi ollut. Suhdetyypin *muut viranomaiset* päädyin lopulta sijoittamaan kuviossa 1 yhteydenpidon tiiviyttä kuvaavan jatkumon puoleen väliin.

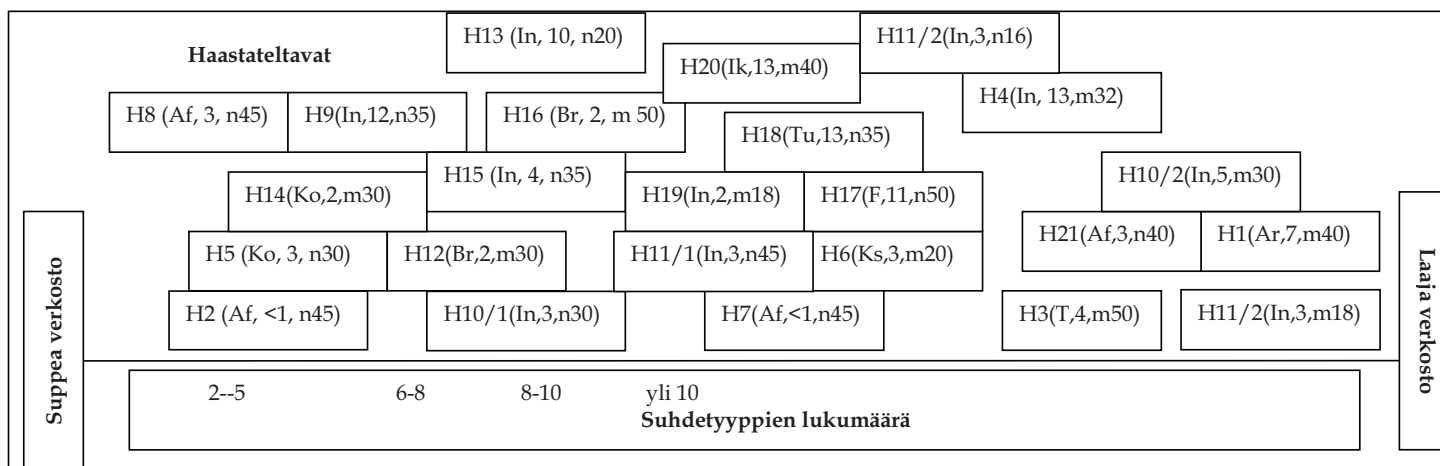
Kuviossa 1 on myös suhdetyyppi *menetetty suhteet*. Vaikka näissä suhteissa ei ollutkaan vuorovaikutusta, oli tämä suhdetyyppi erittäin merkityksellinen haastattelemilleni pakolaisille. Menetetty vuorovaikutussuhteet on sijoitettu kuvion 1 oikeaan ylälaitaan. Myös tämä suhdetyyppi on merkitty muista poikkeavalla värityksellä, sillä kuten jo totesin, näissä suhteissa ei ollut lainkaan vuorovaikutusta.

Vaikka olen tiivistänyt haastatteluaineistoni tulokset ja aineistosta nousseet suhdetyypit pakolaisten vuorovaikutusverkoston kuvioon, oli osallistujien vuorovaikutusverkostoissa runsaasti yksilöllistä vaihtelua. Tätä yksilöllistä vaihtelua osallistujien vuorovaikutussuhdeverkostojen suhdetyypeissä olen kuvannut seuraavassa kuviossa (kuvio 2). Mikäli haastatteluissa, joissa oli useita haastateltavia tuli esille selkeitä eroja haastateltavien verkostoissa, on verkostot kuvattu myös erikseen (esim. H11, jossa haastateltavana oli kolme henkilöä, joiden vuorovaikutusverkostot tuntuivat poikkeavan toisistaan). Sen sijaan niissä tapauksissa, joissa esimerkiksi aviopuolisoiden verkostot haastateltavien kertomusten mukaan olivat hyvin samankaltaisia, on haastateltavien verkosto kuvattu yhdeksi verkostoksi kuviossa 2.

Vaikka pakolaisten vuorovaikutusverkostoa kuvaavassa kuviossa on 12 erilaista suhdetyyppiä, kuvio 2 kuitenkin osoittaa, että tyypillisimmillään teemahaastattelujen osallistujien vuorovaikutusverkostoissa oli kuudesta kymmeneen suhdetyyppiä. Erilaiset harrastusten kautta tulevat vuorovaikutussuhteet, sekä nykyiset ja entiset työkaverit olivat sellaisia ryhmiä, joiden mukana olo riippui täysin henkilön elämäntilanteesta. Kyseiset suhdetyypit onkin kuviossa 1 merkitty kuuluviksi pakolaisten vuorovaikutusverkostoon ainoastaan henkilön elämäntilanteen niin salliessa.

Koska suurin osa tutkimukseeni osallistuneista pakolaisista oli tutkimusaineiston keräämisen aikaan työssä tai heillä oli koulutuspaikka (he olivat pariaikaa kurssilla, he olivat juuri lopettaneet kurssin tai aloittamassa opiskelua) ja koska esittämässäni vuorovaikutusverkostossa ovat mukana myös heikot suhteet, kaikilla oli verkostoissaan vähintään kymmenen yksittäistä vuorovaikutussuhdetta tai vähintään kaksi suhdetyyppiä.

Kuviosta 2 voimme nähdä, että mukana oli haastateltavia, jotka kertoivat vuorovaikutusverkostonsa koostuvan ainoastaan muutamasta suhdetyypistä. Esimerkiksi eräs haastateltava (H8: Af, 3, n 45) kertoi olevansa haastattelun aikaan kotonaan, ja päivät kuluivat lähinnä kotiaskareissa ja lastenhoidossa. Haastateltavalla oli perheenjäseniä ja sukulaisia Pakistanissa ja Afganistanissa, mutta yhteydenpito heidän kanssaan ei ollut mahdollista. Haastateltavan vuorovaikutusverkostoon kuului siis ainoastaan lähellä oleva perhe, mahdollisesti entisten kurssikavereiden suhdetyyppi sekä menetetyt suhteet. Näin ollen vuorovaikutusverkostossa olevien suhdetyyppien lukumäärä jäi kolmeen.



KUVIO 2 Yksilöllinen vaihtelu haastateltujen suhdetyypeissä

Toisessa ääripäässä ovat ne tutkimukseen osallistuneet viisi haastateltavaa, jotka kuvailivat hyvin laajoja vuorovaikutusverkostoja. Heidän vuorovaikutusverkostoissaan olivat edustettuina lähes kaikki 12 kuviossa 1 mainittua suhdetyyppiä. Esimerkiksi eräs perheensä kanssa asuva haastateltava (H1: Ar, 7, m 40) kuvasi useista eri työ- ja opiskelupakoista saamiaan vuorovaikutussuhteita. Lisäksi mies oli erittäin aktiivinen monissa harrastuksissa, kuten yhdistystoiminnassa. Haastateltava myös kertoi, että hänellä oli paljon tuttavuuksia erilaisissa viranomaisissa ja hänen sukulaisiaan ja ystäviänsä asui sekä Suomessa että ulkomailla.

Kuviosta 2 voidaan huomata, että Suomessa asuttujen vuosien määrä ei näyttäisi aivan suoraan selittävän haastateltavien vuorovaikutusverkostojen laajuutta. Pieni yhteneväisyys Suomessa asutulla ajalla ja vuorovaikutussuhteiden määrällä toki oli sikäli, että alle viisi erilaista suhdetyyppiä maininneet haastateltavat olivat asuneet Suomessa huomattavasti vähemmän aikaa kuin kahdeksasta kymmeneen suhdetyyppiä maininneet henkilöt. Kaikkein laajimpia vuorovaikutusverkostoja kuvailleet henkilöt eivät kuitenkaan olleet niitä, jotka olisivat haastatteluhetkellä asuneet Suomessa automaattisesti muita pidempään. Sen sijaan joukossa oli esimerkiksi haastateltava, joka oli asunut Suomessa vasta kolme vuotta, mutta jolla kertomansa mukaan oli todella laaja ja monipuolinen vuorovaikutusverkosto. Hänen verkostossaan oli kaikki kuviossa 1 mainitut 12 erilaista suhdetyyppiä.

Tarkasteltaessa tutkimukseen osallistuneiden pakolaisten vuorovaikutussuhteiden tai suhdetyyppien lukumäärää, on hyvä muistaa, että moni asia voi vaikuttaa siihen, mistä suhteistaan haastateltavat ylipäätään tutkijalle raportoivat. Esimerkiksi Monge ja Contractor (1988) ovat todenneet, että henkilöt, joilla on sekä määrällisesti että laadullisesti paljon vuorovaikutussuhteita, näyttäisivät raportoivan vain tietyistä vuorovaikutussuhteistaan. Toisaalta heidän mukaansa henkilöt, joiden vuorovaikutus on suhteellisen rajattua, yliarvioivat vuorovaikutuksensa määrää ja laatua. Koska tutkimukseni tavoitteena ei ole mitata tai laskea vuorovaikutussuhteiden määrää sinänsä, vaan tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita pakolaisten kokemuksista ja käsityksistä heidän vuorovaikutussuhteistaan, voidaan mielestäni edelleen tarkastella pakolaisten vuorovaikutusverkostoissa esiintyvien suhdetyyppien määrällisiä eroja. On kuitenkin pidettävä mielessä, että käsitys vuorovaikutussuhteiden määrästä perustuu henkilön omaan subjektiiviseen arvioon ja tämä käsitys saattaa vaihdella ajasta ja kontekstista riippuen. Monen haastateltavan käsityksiin vuorovaikutusverkostonsa koosta vaikutti varmasti esimerkiksi se, millainen vuorovaikutusverkosto hänellä oli ollut lähtömaassaan tai esimerkiksi pakolaisleirillä, jossa monet haastateltavat olivat viettäneet useita vuosia ennen Suomeen saapumistaan.

Haastatteluissa tuli usein esille, kuinka dramaattisesti haastateltavat kokivat vuorovaikutusverkostojensa muuttuneen Suomeen muuttamisensa jälkeen. Muutokset vuorovaikutussuhteissa ja niiden muodostamisessa verkostoissa olivat sekä määrällisesti että laadullisesti merkittäviä. Käsittelenkin seuraavaksi pakolaisten käsityksiä ja kokemuksia heidän vuorovaikutusverkostoissaan tapahtuneista muutoksista maasta toiseen muutettaessa.

Muutokset vuorovaikutusverkostossa

Vuorovaikutussuhteet eivät synny ja kehity umpiossa tai ympäristöstään irrallisina. Niinpä erilaiset muutokset elämässä vaikuttavat olemassa oleviin vuorovaikutussuhteisiin ja niiden ylläpitämiseen. Harvey ja Weber (2002) uskovat, että ihmisten elämään liittyvillä psyykkisillä ja fyysisillä muutoksilla on vaikutuksensa myös vuorovaikutussuhteisiin ja niiden ylläpitämiseen. Lapsen syntymä vaikuttaa vanhempien keskinäiseen vuorovaikutussuhteeseen, koulun aloittaminen tuo lapsen elämään paljon uusia vuorovaikutussuhteita ja uusi työ- tai opiskelupaikka tuo mukanaan monia uusia vuorovaikutussuhteita. Vuorovaikutussuhteet myös itsessään muuttuvat elämänmuutosten myötä ja kehittyvät ajan kuluessa. Esimerkiksi parisuhteen ylläpitämiseen tähtäävät tapahtumat ja toimintatavat voivat olla suhteen alussa hyvin erilaisia kuin suhteen kestätyä useita vuosia.

Maasta toiseen muuttaminen on usein suuri elämänmuutos, jolla on myös vaikutuksensa henkilön vuorovaikutussuhteisiin. Tähän tutkimukseen osallistuneiden pakolaisten vuorovaikutusverkostot olivat muuttuneet paljon heidän muutettuaan maasta toiseen; konkreettisin muutos lienee ollut useiden vuorovaikutussuhteiden menettäminen. Kun pakolaisten vuorovaikutussuhteita tarkastellaan vuorovaikutusverkostojen näkökulmasta, on huomattava, että yleensä koko verkosto muuttui. Ainakin suurin osa suhteista muuttui ja vähintään muuttuivat ne keinot ja tavat, joilla suhteita ylläpidettiin.

Haastateltavien mukaan muutokset vuorovaikutusverkostoissa olivat olleet mittavia sekä määrältään että laadultaan. Kaikki kertoivat Suomessa asumansa ajan pituudesta huolimatta, että vuorovaikutusverkostot olivat nykyisin pienempiä, kuin mihin he olivat entisessä elämässään tottuneet.

H: Siellä (lähtömaassa) minulla oli paljon ystäviä, koska olin ollut töissä siellä hallituksen toimistossa. Mutta sen lisäksi, että minulla oli filippiiniläisiä ystäviä, tunsin monia ulkomaalaisia, koska he tulivat meidän toimistoomme jos heillä oli joku ongelma. [---] Sitten minulla oli tämä yritys ja sitä kautta tunnen paljon ihmisiä. LK: Miltä sinusta nyt tuntuu, kun sinulla ei ole kaikkia noita ihmisiä ympärilläsi? H: Minä kaipaen heitä ja yritän joskus soittaa heille ja päivittää tietoni heidän tapahtumistaan. (H17: F, 11, n 50)

Muiden suhteiden ohella perheen ja suvun vuorovaikutussuhteet olivat usein myös muuttuneet maantieteellisesti lähellä olevista tiiviin yhteydenpidon suhteista etäsuhteiksi, ja tämä tuntui monesta osallistujasta pahalta ja surulliselta.

H: Kun olimme Afganistanissa, siellä meillä oli paljon sukulaisia, paljon tuttavuuksia ja sitten se tapahtumia, joihin me kaikki kokoontuimme ja olimme yhdessä. [---] Se on vaikeaa, kun mä mietin näitä asioita. Jos minulla olisi sukulaisia täällä. Muutamia perheitä olisi hyvä. (H8: Af, 3, n 45)

Haastattelemani pakolaiset ymmärsivät, että muuttaminen maasta toiseen, nykyinen tilanne entisessä kotimaassa ja monet muut seikat olivat johtaneet vuorovaikutusverkostojen pienentymiseen. Suomalainen yhteiskunta ja elämäntapa olivat muutamien haastattelemini mukaan myös selitys sille, miksi heidän

senhetkiset vuorovaikutusverkostonsa eivät olleet niin aktiivisia ja laajoja, kuin he olisivat toivoneet.

H: Jos katsotaan se yleensä, niin en ole tyytyväinen siitä se ihmissuhteesta. Kun mä sanoin, että järjestelmä vaikuttaa, niin ihmiset toimivat robottina, niin sekin se vaikuttaa ihmissuhteisiin. Sillä perusteella en joskus ole tyytyväinen. [---] Kun mä itsekin, samalla tavalla kun muut suomalaiset, aamulla lähdän töihin ja illalla neljän aikaan tulen kotiin, muutama tunti ollaan lasten kanssa ja sitten väsyneenä katsotaan telkkää tai lehtiä luetaan ja sitten nukkumaan. Se sama systeemi se jatkuu. Elikä se, miten se sanotaan, ihmiset on sama kuin kone. Se vaikuttaa tämä kun sanotaan, että ihmiset ovat kylmiä. (H20: lk, 13, m 40)

Sen lisäksi, että verkostot olivat muuttuneet vuorovaikutussuhteiden määrän kannalta, myös tavat yhteydenpidossa olivat olleet haastatteltavien mukaan erilaisia entisessä ympäristössä ja Suomessa. Haastatteluissa tuli esille kaipaus, jota pakolaiset kokivat tiettyjä vuorovaikutussuhteitaan kohtaan, mutta myös sitä tapaa kohtaan, jolla he olivat tottuneet ylläpitämään vuorovaikutussuhteitaan aiemmin. Uudessa elämäntilanteessa erilaiset suhteiden ylläpitämisen keinot ja tavat olivat saaneet monet haastateltavat ikävöimään aikaisempaa elämäntilannettaan, kuten seuraavat lainaukset osoittavat.

LK: Kaipaisitko Suomessa enemmän hyviä ystäviä? H: Se on se, mitä kaikista eniten kaipaamaan täällä. En minä pelkästään, vaan kaikki meidän kulttuurissa, kun olemme tottuneet aika paljon olemaan lähellä toisiaan ja jatkuvasti ollaan ja mennään. Tämä on ensimmäinen vaikeus, mikä yleensä ihmisille tulee täällä, yksinäisyys. Että kaikki on vain yksin, että kaikki on vain minä ja ei tiedetä kuka on naapuri ja mitä hän tekee, milloin tulee, milloin menee. Siis totaalaisesti ei mitään. [---] Miltei päivittäin soitetaan toisillemme, ellei nähdä. Että ainakin joka toinen päivä toista nähdään ja sitten päivittäin soitetaan toisillemme. Se on tosiaan jotain sellaista mitä kaippaa. Sen keskellä on kasvanut ja sitä kaippaa enemmän kuin aurinkoa täällä. (H4: In, 13, m 32)

LK: Mitä on sellaisia asioita että kaipaat, kun suku ei olekaan täällä Suomessa? H: Vain se yhdessä oleminen [---] ennen kuin mä olin nuori niin siellä oltiin yhdessä ja meillä oli hauskaa ja kaikenlaisia asioita tehtiin yhdessä. Mentiin ulos syömään ja sitten retkille mentiin yhdessä ja matkustettiin yhdessä. Ja se hauskanpito tavallaan oltiin yhdessä ja se oli mun mielestäni hyvä. (H9: In, 12, n 35)

Omien sanojensa mukaan moni tutkimukseen osallistuneista oli lähtöisin maasta ja kulttuurista, jossa yhteisöllisyys liittyi tiiviisti vuorovaikutussuhteiden maantieteelliseen läheisyyteen. Muutokset yhteydenpidon tavoissa näyttivät olevan monelle hyvin merkittäviä. Tähän tutkimukseen osallistuneista moni ajatteli, että yhteisöllisyys ja yhteisöt olivat Suomesta katoamassa tai jo kadonneet. Haastatteltavien kokemukset kuulostavat hyvin samankaltaisilta kuin Wellmanin (1985) raportoimat 1960-luvulla maaseutuyhteisöistä kaupunkiin muuttaneiden ihmisten kokemukset. Lähellä oleviin vuorovaikutussuhteisiin tottuneet kaupunkiin muuttaneet tutkimuksen osallistujat olivat huolissaan yhteisöjensä puolesta. Wellmanin tutkimukset naapurustoista ja sukulaisuussuhteista paljastivat kuitenkin, että yhteisöt ja ihmissuhdeverkostot kukoistivat ja että esimerkiksi tukea antavat vuorovaikutussuhteet ulottuivat kauas yli sukulaisuussuhteiden ja maantieteellisten rajojen. Yhteydenpidon tavat vain olivat muuttuneet siitä, mihin ihmiset olivat aiemmin tottuneet.

Tutkimukseni tulokset näiltä osin ovat hyvin samansuuntaisia aiempien tutkimusten kanssa. Suomeen saapuneet vietnamilaiset pakolaiset olivat Valto- sen (1994) 1990-luvulla tekemissä tutkimuksissa kertoneet kaipaavansa entistä asumismuotoaan, jolle oli hyvin tavallista, että samassa taloudessa asui ydin- perheen lisäksi useita perheenjäseniä. Somaliasta on tullut Suomeen paljon pa- kolaisia, ja sielläkin perheet ovat perinteisesti eläneet maantieteellisesti lähellä toisiaan ja esimerkiksi aikuiset lapset ovat voineet asua vanhempiensa luona, kunnes ovat menneet naimisiin (esim. Hautaniemi 2004; Niemelä 2003). Monet tähän tutkimukseen osallistuneista olivat lähtöisin Iranista, jossa perheiden yh- teydenpito ja asumismuodot voivat olla paljon tiiviimpiä kuin suomalaisissa perheissä. Bastani (2007) kuvaa juuri iranilaisten perheiden vuorovaikutusta ja tutkimuksesta käy ilmi, että yhteydenpito vuorovaikutusverkostoissa oli hyvin aktiivista ja erityisesti naisten vuorovaikutusverkostojen osalta erittäin perhe- keskeistä.

Tässä tutkimuksessa tuli esille, että tiiviiseen yhteisöön tottuneelle pako- laisille maantieteellisesti väljempi vuorovaikutusverkosto herätti monenlaisia negatiivisia mielikuvia. Mahdollisia vääринymmärryksiä syntyi yhteydenpitoon liittyvien tapojen eroista, ja joskus pakolaiset olivat jopa ajatelleet, etteivät suo- malaiset ylipäänsä halua olla tekemisissä muiden ihmisten kanssa.

Vuorovaikutusverkoston merkitys ja syy monien kaipuuseen kiteytyy seu- raavassa lainauksessa, jossa haastateltava pohtii käsitystä itsestään ja heijastelee sitä vuorovaikutusverkostonsa kokoon. Laajaan ja monipuoliseen vuorovaiku- tusverkostoon tottuneille useiden vuorovaikutussuhteiden menettäminen oli haasteellinen tilanne myös itsetunnon ja identiteetin kannalta.

H: Turkissa olin niin tärkeä mies. [---] mulla oli niin mahtava piiri. LK: Miltä se nyt tuntuu, kun se piiri on nyt kutistunut näin pieneksi? H: Tuntuu huonolta. Jos, miten selitän, se masentaa. [---] En ole tottunut tällaiseen. (H3: Tu, 4, m 50)

Aineistosta nousi esille myös esimerkkejä, joissa pakolaisena maahan muutta- nut henkilö koki olevansa heikommassa asemassa verrattuna ympärillä asuviin suomalaisiin. Omat vaikutusmahdollisuudet koettiin vähäisiksi ja moni haasta- teltava kuvasi itseään myös yksinäiseksi. Tunne oli saattanut syntyä monesta- kin syystä. Usein heikon taloudellisen tilanteen, työn saamiseen liittyvien ongelmien ja ennakkoluuloisen kohtelun lisäksi huonommuuden tunnetta saattoi synnyttää ja vahvistaa se, ettei henkilöllä ollut vuorovaikutusverkostoa, joka olisi antanut hänelle tunteen kuulumisesta ja tärkeydestä. Uuteen ympäristöön kiinnittymisessä on kyse nimenomaan hyväksytyksi tulemisesta, arvostuksesta ja sosiaalisesta tuesta (ks. Pörhölä 2008; 2009), ja seuraavaksi käsittelenkin vuo- rovaikutussuhteiden merkitystä uuteen ympäristöön kiinnittymisessä.

8.2 Vuorovaikutussuhteiden merkitys uuteen ympäristöön kiinnitymisessä

Aineistosta käy ilmi, että osallistujilla oli laajalle maailman eri kolkkiin ulottuvia vuorovaikutusverkostoja. Samaa aikaan suurin osa haastateltavista olisi kaivannut paikkaa, jota olisi voinut pitää kotinaan ja johon olisi voinut kiinnittyä. Aineistoa analysoidessani kävi koko ajan ilmeisemmäksi, että vuorovaikutussuhteilla oli suuri merkitys siinä, miten uusi ympäristö oli alkanut tuntua kotoisalta ja milloin haastateltavat olivat tunteneet olevansa kiinnittyneitä senhetkiseen sosiaaliseen ympäristöönsä. Vastaavasti kuulumattomuuden tunteisiin liitettiin usein vuorovaikutussuhteissa koetut pettymykset ja vastoinkäymiset. Tutkimukseni kolmanneksi tutkimuskysymyksesi muodostuikin kysymys vuorovaikutussuhteiden merkityksestä uuteen ympäristöön kiinnitymisessä. Uudella ympäristöllä tässä tutkimuksessa on tarkoitettu sitä sosiaalista ympäristöä, johon pakolaiset ovat saapuneet Suomeen muutettuaan. Ympäristöllä ei siis viitata mihinkään konkreettiseen maantieteelliseen paikkaan.

Kiinnittyminen läheisten vuorovaikutussuhteiden kautta

Olen tässä tutkimuksessani käyttänyt Pörhölän (2009) määritelmää vertaisryhmään kiinnittymisestä tarkastellessani pakolaisten kiinnittymistä uuteen sosiaaliseen ympäristöönsä. Määritelmässä keskeisiä ovat hyväksytyksi, pidetyksi ja arvostetuksi tulemisen tunteet ja näiden tunteiden vastavuoroisuus. On luonnollista, että osallistujien läheiset vuorovaikutussuhteet, joista he kertoivat saavansa paljon emotionaalista tukea, toimivat kiinnittävinä linkkeinä sen hetkiseen sosiaaliseen ympäristöön. Aineistosta nousi useita esimerkkejä, joissa tietty perheen jäsen tai sukulainen oli toiminut uuteen ympäristöön kiinnittävänä linkkinä. Joissain tapauksissa uusi ympäristö koettiin vieraiksi aina siihen saakka, kunnes osallistujilla oli perheenjäseniään lähellään. Toisaalta tyytyväinen olotila saattoi vaihtua ikäväksi ja suruksi, jos esimerkiksi kaivattu puoliso ei odotuksista huolimatta päässytäkään tulemaan haastateltavan perässä Suomeen. Seuraavat lainaukset ovat esimerkkejä siitä, kuinka ympäristö ja läheiset suhteet nivoutuivat yhteen kiinnittymistä pohdittaessa ja analysoitaessa.

LK: Kauanko sulla meni siinä, osaatko suunnilleen sanoa, että se rupesi kääntymään siitä negatiivisesta siihen, että ehkä täällä onkin ihan hyvä olla? H: Odota. Ehkä kun minun sisko tuli. Viisi, kuusi vuotta. Joo silloin kun minulla oli joku! [...] Viisi vuotta mä olin asunut Suomessa ja minulla olikin kavereita, mutta minä en ollut koskaan tyytyväinen. Mutta kun hän (sisko) tuli, sitten mä aloinkin pitämään Suomesta ja pitämään täällä asumisesta. Ennen kuin olisit kysynyt minulta, mä olisi sanonut, että jos vähän Turkissa menee paremmin, mä muutan heti takaisin. Nyt mä sanon ei. Tämä on hyvä koti. En mä halua, okei mä menen lomalla, mutta ei. Tämä on mun koti. (H18: Tu, 13, n 35)

LK: Joko sinusta nyt tuntuu kodilta? H: Ongelmana on se, että kaipaen miestäni. Olin todella onnellinen, mutta nyt kun odottaminen vain venyy ja venyy alan huolestua ja ikävöidä enemmän. Minulla on turvallinen olo täällä. Heti kun tulin, tunsin oloni turvalliseksi. [...] Mutta nyt vain odotan päätöstä, että miehieni voi tulla Suomeen.

Mutta nyt se on kestänyt jo niin kauan, että nyt minusta tuntuu jälleen, että minulla on ongelma. Minusta tuntuu, etten voi enää elääkään ilman ongelmia, aina niitä vain tulee lisää ja uusia. (H5: Ko, 3, n 30)

Tätä tutkimusta varten haastatelluista suurin osa raportoi Suomessa ja Jyväskylässä olevien perheenjäsenten välisten vuorovaikutussuhteidensa toimivan uuteen ympäristöön kiinnittävänä tekijänä. Jos lähellä asui läheisinä pidettyjä sukulaisia ja perheenjäseniä, täältä ei välttämättä haluttu lähetä muualle. Samaan aikaan aineistosta oli nähtävissä, että jos haastateltavalla oli paljon perheenjäseniä ja sukulaisia edelleen kaukana, jopa saavuttamattomissa, ikävä ja huoli heidän hyvinvoinnistaan saattoivat olla kiinnittymistä häiritseviä tekijöitä. Seuraava lainaus kuvastaa tilannetta, joissa haastateltavien lapsi, aviopuoliso ja käytännössä melkein kaikki muutkin sukulaiset olivat kaukana. Vuorovaikutus näissä etäsuhteissa oli erittäin hankalaa, eikä haastateltava tuntenut sen vuoksi oloaan kotoiseksi uudessa ympäristössään.

LK: Sanoit äsken, että nyt on paha olla, kun tyttö on Pakistanissa. H: Pakistanissa ja minun neljä veljeä ja kaksi siskoja ja minun mies on kaikki Afganistanissa. Minulla tämä vaikeaa. [---] Minä ensin katsoin kolme vuotta, mutta nyt en tiedä enää. Nyt Afganistanissa vähän parempi tilanne, ei sotaa. Hyvä, mutta ei hyvä. Minulla vaikeata. [---] Minulla on kaksi siskoja ja veljiä ja minulla on ikävä heitä. Ja tyttö ja tytön lapsi. [---] LK: Mitä se sinun mielestäsi, että kokee olevansa kotoutunut, tai että sinusta tuntuisi kodilta täällä? H: Elikä jos minulla, jos puhun henkilökohtaisesti itsestäni, olisi hyvä jos minun sisko ja veli olisivat täällä. Mä en tiedä, mitä siellä tapahtuu mun miehelle. (H8: Af, 3, n 45)

Kaikki haastateltavat toivat perheenjäsenten merkityksen esille pohtiessaan kiinnittymistään nykyiseen ympäristöönsä, joko kiinnittämistä vahvistavana tai sitä heikentävänä tekijänä. Vaikka tässä tutkimuksessa ei tarkasteltu, saati arvioitu, osallistujien tyytyväisyyttä omaan elämäntilanteeseensa, tulokset näyttäsivät olevan hyvin samansuuntaisia aiempien aihetta tarkastelleiden tutkimusten kanssa. Useat tutkimukset osoittavat, että fyysisesti lähellä olevat perheenjäsenet ja sukulaiset voivat edistää kiinnittymistä uuteen ympäristöön. Yhdysvalloissa asuvien iäkkäiden indokiinalaisten pakolaisten sopeutumista ja asumisjärjestelyjä tutkittaessa kävi ilmi, että iäkkäät pakolaiset olivat huomattavasti tyytyväisempiä ja sopeutuivat paremmin uuteen kulttuuriseen ympäristöönsä, jos he saivat asua perheensä parissa (Tran 1991). Perheelliset maahanmuuttajat eivät myöskään ole osoittaneet masentuneisuuden oireita yhtä usein, kuin ilman aviopuolisoaan tai perhettään uuteen maahan saapuneet henkilöt (Beiser, Turner & Ganesan 1989). Tämän lisäksi pakolaiset ovat itse kertoneet voivansa paremmin, jos he saivat olla tiiviisti yhteydessä perheidensä kanssa (Tran 1991). Kaikkiaan perheensä kanssa uuteen ympäristöön saapuneiden maahanmuuttajien on todettu voivan psyykkisesti paremmin kuin yksin uuteen maahan muuttaneet (Beiser, Turner & Ganesan 1989; Williams & Westermeyer 1983).

Perheenjäsenten merkityksellisyys kiinnittymisessä tuli esille myös niissä tapauksissa, joissa nämä läheiset suhteet olivat toimineet ikään kuin päinvastoin, kiinnittymistä estävinä suhteina. Kuten jo aiemmin totesin, perheenjäsenten väliset etäsuhteet saattoivat olla niin suuren kaipauksen kohde ja huolenaihe, ettei haastateltava kokenut kykenevänsä, tai ehkä edes haluavansa, kiinnit-

tyä uuteen sosiaaliseen ympäristöönsä. Tämän lisäksi mukana oli yksi haastateltava, joka kertoi aviomiehen suhtautuvan hyvin negatiivisesti uuteen ympäristöön kiinnittymiseen ja täällä solmittaviin vuorovaikutussuhteisiin. Haastatellun naisen oli vaikea solmia uusia vuorovaikutussuhteita, koska hänen kertomansa mukaan mies pyrki rajoittamaan naisen sosiaalista kanssakäymistä.

Perheen ja suvun lisäksi ystävillä oli haastateltavien mukaan merkitystä uuteen ympäristöön kiinnittymisessä. Ystävyysuhteita käsittelevässä luvussa nousi esille, että ystävät tarjosivat paljon sosiaalista tukea haastattelemleni pakolaisille. Seuraava lainaus osoittaa, kuinka sosiaalisella tuella on merkitystä yhteisöön kiinnittymisessä vähintään siksi, että sosiaalinen tuki vahvistaa henkilön käsitystä hyväksytyksi tulemisesta (ks. Mikkola 2006).

H: Mun ex-tyttöystävän äidin 50-vuotis päivillä, silloin me ei enää seurustellut, jossa myös mä olin mukana kutsuttuna sattu sellanen juttu. Muutama sukulaisnainen ihmetteli mun mukanaoloa. Mä menin keittiöön ja selitin perheen isälle, et mä poistun aivan kohta, koska mun paikallaoloa selvästi ihmeteltiin. Kun se [Pekka] kuuli sen, se otti mua kädestä ja vei mut keskelle juhlaväkeä ja sano tosi kovalla äänellä nii että kaikki kuuli: 'Tämä henkilö tässä on minun ystäväni ja hänet on kutsuttu kunniavieraina näihin juhliin. Hän on minulle kuin oma poika ja jos hänen läsnäolonsa häiritsee jotakuta, ovi on tuossa.' Tää oli mulle tosi tärkeä juttu! (H4: In, 13, m 32)

H: [J]os näet, että ihminen ei tunne oloaan kotoisaksi, et sinäkään tunne olevasi oma itsesi hänen seurassaan. Mutta kuten [Tuija], ensin juttelimme vähän ja hän todella hyväksyy minut. [---] Hän myös huolehtii lapsista ja hän voi olla täällä (kotona) ilman, että itse olen paikalla. [---] Silloin tiedän tuntevani hänet ja tunnen, että hän on henkilö, jonka kanssa voin todella olla oma itseni. Jos minulla on murheita, hän saattaa itkeä kanssani. [---] Ystäväni kanssa minulle ei koskaan tule ulkopuolinen ja erillainen olo. (H5: Ko, 3, n30)

Tässä tutkimuksessa käytetyssä yhteisöön kiinnittymisen määritelmässä korostetaan myös suhteen vastavuoroista luonnetta. Sen lisäksi, että henkilö itse kokee olevansa hyväksytty, arvostettu ja pidetty, *vastaavasti hän itse osoittaa hyväksyntää, välittämistä ja arvostusta vertaisilleen* (Pörhölä 2008; 2009). Jotta tämä vastavuoroisuus toteutuisi, tulis haastateltavien mukaan vuorovaikutussuhteen osapuolilla olla yhteinen kieli ja mahdollisuus vuorovaikutukseen. Vaikka moni totesi, ettei ystävien kansallisuudella ollut väliä, samaan aikaan suomalaisia ystäviä kaivattiin enemmän juuri kielen oppimisen tueksi. Tähän tutkimukseen osallistuneista useat selittivät vuorovaikutussuhteiden syntymiseen liittyviä haasteita ja ongelmia yhteisen kielen puuttumisella. Kielitaidon merkitystä uuteen ympäristöön kiinnittymisessä ei voidakaan vähätellä. Esimerkiksi Rommakkaniemen (1997) tutkimukseen osallistuneet Suomessa asuvat inkeriläiset nuoret olivat kertoneet, että synnä suomalaisten ystävien puuttumiseen oli nimenomaan yhteisen kielen puuttuminen. Vaikka Rommakkaniemen tutkimuksessa lähes kaikki haastateltavat puhuivat suomea välttävästi, kielitaito muodostui heidän ja suomalaisten väliseksi eroksi, jolla ystävyysuhteiden puuttumista selitettiin.

Usein kielitaitoa pidetään yhtenä edellytyksenä sille, että henkilö kykenee toimimaan uudessa vieraskielisessä ympäristössään ja kokemaan olevansa osa yhteiskuntaa ja yhteisöä. Laajassa, vuosituhaten vaihteessa tehdyssä Suomessa asuvien maahanmuuttajien elinoloja tarkastelevassa tutkimuksessa kävi ilmi,

että ne maahanmuuttajat, joilla oli suomalaisia ystäviä, pitivät omaa suomen kielen taitoaan hiukan parempana, kuin muut tutkimuksessa mukana olleet maahanmuuttajat (Pohjanpää 2003). Selityksenä voi olla se, että suomalaiset ystävät auttavat kielen oppimisessa tarjoamalla mahdollisuuksia kielen käyttämiseen ja esimerkiksi uusien sanojen oppimiseen. Tämän tutkimuksen tulokset osoittivat, että yhteinen kieli on siis myös vuorovaikutussuhteiden näkökulmasta erittäin keskeinen tekijä uuteen ympäristöön kiinnittymisessä, sillä se näyttäisi edistävän uusien vuorovaikutussuhteiden solmimista.

Pelkkä kielitaito ei kuitenkaan yksinään riitä uuteen ympäristöön kiinnittymiseen, vaan nimenomaan vuorovaikutussuhteet olivat sen edellytys, että osallistujat olisivat voineet kokea olevansa osa yhteiskuntaa. Kuten lainauksessa näkyy, henkilö saattoi erittäin hyvästä kielitaidosta huolimatta jäädä ilman paikallisia suomalaisia ystäviä ja tuttavvia, jolloin hän koki jäävänsä ulkopuoliseksi monista asioista.

H: Just se mitä mä sanoin, se sopeutuminen. Eli se, että mä katson, että minut on hyväksytty tähän yhteiskuntaan, yksi merkki voi olla juuri se, että mulla olisi enemmän suomalaisia ystäviä, jotka on hyväksynyt minut ihmisenä. Eikä vain, että tämä on nyt pakko ottaa tähän joukkoon, vaan että molemmin puolin haluaisimme itse olla ystäviä, ei järjestettyä. Jos olisi enemmän suomalaisia ystäviä, sekin voi vaikuttaa että olet enemmän yhteiskunnassa kiinni. Voit tietää asioista enemmän joita suomalaiset tietää. Mä olen esimerkiksi asunut täällä 13 vuotta enkä vielä tiedä kaikista asioista, mistä suomalaiset tietää kun heidän keskellä puskaradio toimii. Mäkin voisin kuulla siinä välissä, että mitä tapahtuu, eikä tarvitsisi aina itse juosta kaiken tiedon perässä. Voihan ohimennessäkin kuulla. (H4: In, 13, m 32)

Sukulaisten ja perheenjäsenten lisäksi ystävät olivat siis keskeisessä roolissa pakolaisten pohtiessa kiinnittymistään uuteen ympäristöönsä. Läheisten suhteiden merkitys oli aineistossa ilmeinen, mutta myös heikot suhteet näyttivät olevan hyvin tärkeässä asemassa uuteen ympäristöön kiinnittymisessä.

Heikkojen suhteiden merkitys kiinnittymisessä

Perheen, sukulaisten ja ystävien lisäksi uuteen maahan kiinnittymisen tunteisiin vaikuttivat heikot vuorovaikutussuhteet, kuten suomalaisten naapureiden ja viranomaisten suhtautuminen haastateltaviin. Henderson (1977) on jo kauan sitten todennut, että heikot vuorovaikutussuhteet voivat antaa henkilölle tunteen yhteenkuuluvuudesta ja liittää hänet yhteisöön. Tässä tutkimuksessa ei ole ollut tarkoitus hakea syy-seuraussuhteita yhteenkuuluvuuden ja heikkojen suhteiden väliltä, mutta aineiston valossa näyttää siltä, että heikoilla vuorovaikutussuhteilla todellakin oli merkitystä siinä, että uusi ympäristö saattoi tuntua kodilta ja että henkilö koki kiinnittyvänsä siihen.

Heikot suhteet voivat todentaa henkilölle, ettei häntä pidetä vieraana ympäristössä, jossa hän kulloinkin liikkuu. Ihmisten tervehdykset ja sanaton viestintä, kuten hymy, saattoivat vahvistaa henkilön tunnetta kuulumisesta uuteen ympäristöön. Kaupan kassa, jonka kasvot olivat useiden ostosreissujen jälkeen tulleet tutuiksi, tai samaan aikaan bussipysäkillä odotellut tuttava saattoivat iloisella tervehdyksellä todentaa henkilölle, että häntä ei pidetty vieraana kysei-

sessä ympäristössä. Heikoissa suhteissa toteutuvan vuorovaikutuksen ansiosta henkilö saattoi kokea kuuluvansa kyseiseen sosiaaliseen ympäristöön. Seuraava lainaus kuvaa, miten heikkojen suhteiden merkitys voi usein olla tiedostamattomana. Samalla haastateltava oli kuitenkin pannut merkille heikkojen suhteiden positiiviset vaikutukset.

H: Toinen talossa [Kettu]tiellä minulla on paljon ystäviä. [---] minä odotan pysäkillä ja kaikki tulee pysäkille ja sanoo 'huomenta', 'huomenta', 'huomenta' kaikki tammoinen ja kaikki minulle tervehtii. Kaikki on minun ystävä. En tiedä miksi. (nauraa) Kyllä en tiedä miksi. Kaikki sanoo, minun naapurikin sanoo 'terve', 'terve', 'huomenta', 'huomenta'. Hän myös pitää ovea auki minulle, että minä ensimmäisenä menen. Se on kiva tammoinen. (H21: Af, 3, n 40)

Kuten heikkoja suhteita käsittelevässä luvussa todettiin, haastatteluissa syntyi paljon keskustelua suomalaisista naapureista. Kokemukset ja tulkinnat naapureiden käyttäytymisestä eivät kuitenkaan aina olleet edellä kuvatun kaltaisia, positiivisia kokemuksia. Useat haastateltavat olivat entisessä elämässään tottuneet hyvin erilaiseen vuorovaikutukseen naapureidensa kesken, kuin mitä he suomalaisessa asuinympäristössään kohtasivat. Tulkinnat ja johtopäätelmät naapureiden käyttäytymisestä liittyivät usein juuri hyväksytyksi tulemisen tunteeseen, tai lähinnä sen puuttumiseen, kuten seuraavat lainaukset osoittavat.

H: Kyllä me ollaan ja tunnetaan sellasta vierailu juttua kunnes suomalaiset (naapurit) tulee lähemmäs. Että kun me ei olla missään tekemisissä niitten kanssa, totta kai meillä on semmonen olo, ettei olla missään tapauksessa tervetulleita. Me ollaan vähän vieraita täällä. (H11/1: In, 3, n 40)

H: [S]itten meillä aina olen tottunut naapurille sanomaan terve ja moi. Joskus ei moikannut, joskus moikannut. Ja se teki ensimmäinen niin kipeää. [---] Eli he (naapurit) kutsuivat meitä joskus ulos, mutta kun me ei osattu puhua ei mitään, he kyllästyivät. Ja hekin eivät yrittäneet puhua meidän kanssa. He eivät ymmärtäneet meitä, me kutsuttiin heitä kotiin, mutta eivät he tulleet. Eli se kauppaan meneminen edistyi minua enemmän. Alusta mä en halunnut suomalaisia kavereita. Mä sanoin, että he ovat niin omituisia jos mä rehellisesti puhun. Ajattelin, että joskus he ovat niin hyvä ja yrittävät jotain, ja joskus heitä eivät meikälaiset kiinnosta yhtään. Se hämmensi minua, ymmärrätkö? (H18: Tu, 13, n35)

Naapureiden lisäksi työtoverit olivat selvästi niitä suhteita, joiden perusteella tehtiin johtopäätelmiä hyväksytyksi tulemisesta ja kiinnittymisestä. Seuraavan lainauksen haastateltava oli tulkinnut työtovereidensa vuorovaikutusta. Itselle vieraat normit ja erilaiset tavat toimia olivat selvästi hämmäntäneet häntä.

H: Työkaverit. [---] Jos otetaan koko toimisto, olemme samassa paikassa töissä. Mutta kuten sanoin, me teemme kahdestaan töitä. [---] Mutta muiden kanssa emme mene esimerkiksi johonkin kahvilaan, tai emme tule vielä toimeen. [---] minulle kaikki ketkä ovat tässä rakennuksessa, miten me teemme työtä yhdessä vaikka meidän alamme on erilainen; sanotaan työtoveriksi. Mutta heille ei. Heille emme ole kavereita. En ymmärrä miksi näin on? [---] Mutta miten me voimme sanoa näin, jos minä itse olen yrittänyt olla lähellä, olla ystävä olla työkaveri, jota he eivät hyväksy. [---] ne ihmiset joiden kanssa me haluamme olla tekemisissä työssä, tai opiskelussa, tai jossain muualla, he eivät hyväksy meitä, ja he eivät halua auttaa meitä. No, se tarkoittaa, että me olemme erilaisia ihmisiä. Elikä statukseltamme me olemme vähän alhaisempia. (H1: Ar, 7, m 40)

Kokemukset heikoissa suhteissa ja pettymykset esimerkiksi työpaikan vuorovaikutussuhteissa saattoivat pahimmillaan johtaa siihen, että henkilö ei kokenut olevansa tervetullut eikä kuuluvansa joukkoon. Kuten seuraavan lainauksen haastateltava totesi, työpaikan saaminen ei ollutkaan merkityksellistä ainoastaan taloudellisessa mielessä, vaan mielekäs tekeminen ja työpaikan kautta saatavat vuorovaikutussuhteet olivat olleet oleellinen tekijä hyväksytyksi tulemisen tunteen syntymisessä.

H: Mun mielestä se työ on tärkeä juttu. Tai harjoittelupaikka, johon ihminen sitten pääsee että hänet hyväksytään. Hän on hyödyllinen myös, että hän voi tehdä jotain. Mun mielestä siitä lähdetään. Myös sitten hänen henkilökohtainen tavoitekin on todella tärkeä, että mihin hän haluaa pyrkiä ja minkälaisia aikoja hänellä on. Se motivaatio. Jos hän saa positiivista palautetta koko ajan ulkopuolelta, niin sitten se vahvistaa hänen motivaatiotaan joka sitten lisääntyy, lisääntyy. [...] Mun mielestä se ulkopuoleltakin, kun se hyväksyntä tulee, se miellyttää ihmistä. Että hänet on hyväksytty siihen, että se on positiivista palautetta mulle itselleni. (H9: In, 12, n 35)

Edellä esitetyssä lainauksessa näkyy myös vastavuoroisuus vuorovaikutuksessa, joka koetaan myös kiinnittymisen edellytyksenä. Henkilöllä on oltava motivaatio ja halu kiinnittyä, kuten lainauksen haastateltava totesi.

Kaikkiaan sosiaalisella tuella niin läheisissä suhteissa kuin heikoissakin suhteissa oli suuri merkitys uuteen ympäristöön kiinnittymisen kannalta. Konkreettinen apu esimerkiksi kielitaitoon liittyvissä kysymyksissä voitiin kokea myös emotionaalisenä tukena, kuten tunteena hyväksytyksi tulemisesta. Aineistoa tarkasteltaessa huomio kiinnittyi erityisesti siihen, miten esimerkiksi tiedollinen tuki voi saadun informaation lisäksi myös vahvistaa pakolaisen hyväksytyksi tulemisen tunnetta. Kuten seuraavat lainaukset osoittavat, johtopäätöksiä siitä, miten muut suhtautuvat itseän uudessa ympäristössä tehtiin muuten muassa sen perusteella, keneltä oli saatu apua aiemmin.

LK: Millainen merkitys sinulle on sillä, että siellä on niitä työkavereita? H: Se tuntuu hyvältä. Minä uskon, että enemmän suomalaiset ovat avuliaita, suvaitsevaisia ja ystävällisiä jos uskallat kysyä jotakin, jos tahdot jotakin apua. Varmasti suomalaiset auttavat sinua. (H3: Tu, 4, m 50)

H: Myöhemminkin hän (naapuri) soitti minulle kahteen kertaan varmistaakseen, että kaikki toimii hyvin. Minusta on hienoa, että hän välitti minusta ulkomaalaisesta. (H16: Br, 2, m 50)

Hyväksytyksi tulemisen ja kuulumisen tunteita voi olla hankala eritellä ja analysoida, eikä esimerkiksi instrumentaalisen tai emotionaalisen tuen ja hyväksynnän välistä eroa ole välttämättä helppoa tehdä. Ohimennen heitetty ystävällinen tervehdys tai pieni ylimääräinen palvelus voivat olla hyvinkin tärkeitä kokemuksia uuteen ympäristöön kiinnittymistä puntaroivalle henkilölle.

Heikot suhteet olivat tämän tutkimuksen kannalta huomionarvoisia jo siitä syystä, että kaikilla tutkimukseen osallistuneilla oli heikkoja suhteita suomalaisten viranomaisten kanssa. Erityisesti päiväkirja-aineisto osoitti, että näitä suhteita saattoi olla määrällisesti paljon. Joillekin ne olivat lähestulkoon ainoat suhteet suomalaisiin.

Vaikka tutkimukseen osallistuneiden henkilökohtaiset kokemukset suomalaisista viranomaisista olivat lähes poikkeuksetta positiivisia, on hyvä muistaa, että haastatellut puhuivat paljon myös negatiivisista käsityksistään suomalaisista viranomaisista. Haastatteluisa tuli esille useiden tuttavien tarinoita heidän kohtaamastaan epäoikeudenmukaisesta kohtelusta. Heikoista suhteista saatu tai niissä tulkittu vuorovaikutus ja palaute toimivatkin ikään kuin peilinä sille, millaisena oma itse ja muut nähtiin. Opettajat, kollegat, naapurit ja muut heikot suhteet olivat usein vuorovaikutusapuolena silloin, kun muodostettiin mielikuvia vieraudesta, hyväksytyksi tulemisesta sekä kiinnittymisestä.

8.3 Vuorovaikutussuhteet ja ylläpidettävyys

Useat maahanmuuttajien vuorovaikutussuhteita ja sopeutumista tarkastelevat teoreettiset mallit tai viitekehykset ovat käsitelleet vuorovaikutussuhteita lähinnä maantieteellisesti lähellä olevina vuorovaikutussuhteina (esim. Berry 1997; Kim 2001). Yhä enemmän tutkimuksissa on kuitenkin kiinnitetty huomiota myös maahanmuuttajien etäsuhteisiin. Tutkimukset osoittavat, että etäsuhteet eivät edes pitkällä aikavälillä täysin korvautu paikallisilla vuorovaikutussuhteilla, vaan niitä ylläpidetään aktiivisesti vuodesta toiseen. (Esim. Alitolppa-Niitamo 2003; Ho & Bedford 2008; Huttunen 2002; Singla 2008; Vuorinen 2003; Zechner 2006.) Puhuttaessa pakolaisten uuteen ympäristöön kiinnittymisestä ja vuorovaikutussuhteista on muistettava, että monen tämänkin tutkimuksen osallistujan vuorovaikutussuhteista jopa suurin osa oli etäsuhteita. Sen lisäksi, että maantieteelliset paikat ja uusi sosiaalinen ympäristö saattavat tulla kodiksi vuorovaikutussuhteiden kautta, voikin yhtä lailla vuorovaikutussuhteista tulla mukana kulkeva koti (ks. Huttunen 2002) tai toisaalta jatkuvan kaipauksen kohde.

Joillekin pakolaisille ja maahanmuuttajille kotina pidetty paikka ja etäsuhteet muodostuvat kovan ikävän ja kaipauksen kohteeksi. *Diasporan* käsite kuvaa tilannetta, jossa maantieteellisesti kaukana asuva henkilö tai ryhmä kaipaa kotiaan tai kotimaanaan pitämäänsä paikkaa, muttei syystä tai toisesta saa mahdollisuutta asua siellä. Diaspora voidaan määrittellä monella tavalla ja näkökulmia on useita. Shuvalin (2000) mukaan termillä viitataan paikaltaan siirtyneisiin tai siirrettyihin henkilöihin, jotka tuntevat, ylläpitävät, luovat tai verestävät yhteyttä entiseen *kotiinsa*. Diasporan käsitteeseen liitetään ilmiöitä ja käsitteitä, kuten myytit ja muistot kotimaasta, vierauden tunne uudessa maassa, suhteet kotimaahan, kollektiivinen identiteetti sekä toive paluusta kotimaahan. Toive palata kotimaahan voi olla epävarmaa, tai jopa utopistista, mutta yhtä kaikki, se näyttäisi olevan yksi keskeinen elementti diasporaa määriteltäessä. (Shuval 2000.)

Diasporalla voidaan tarkoittaa ensinnäkin sellaisten ihmisten hajaannusta, joita yhdistää kaipuu kotimaana pidettyä paikkaa kohtaan. Tällaisenaan diaspora kuvaa esimerkiksi juutalaisten tilannetta muualla kuin heidän historiallisessa kotimaassaan. Toisaalta diaspora voidaan nähdä henkisenä tilana ja iden-

titeetin muodostumiseen liittyvänä käsitteenä ilman välttämätöntä sidosta tiettyyn maantieteelliseen paikkaan. Diaspora voidaan nähdä sosiaalisena rakenteena, joka perustuu ihmisten tunteisiin, tiedostamiseen, muistiin, mytologiaan, historiaan, merkityksellisiin kertomuksiin entisestä kotimaasta, ryhmäidentiteettiin, kaipaukseen, unelmiin, sekä vertauskuvallisiin ja todellisiin elementteihin, joilla kaikilla on oma roolinsa diasporisen todellisuuden muodostumisessa (Shuval 2000).

Diasporan käsitettä on käytetty myös suomalaisessa maahanmuuttotutkimuksessa (esim. Huttunen 2002; 2006; Tiilikainen 2000; Vuorinen 2003) ja käsitteen avulla on tarkasteltu esimerkiksi kurdien elämää Suomessa ja Englannissa (Wahlbeck 1999). Huttunen (2002) on tarkastellut Suomeen tulleiden maahanmuuttajien kokemuksia heiltä kerätyn kirjoitusaineiston avulla. Huttunen puhuu erilaisista diasporisista asennoista tarkastellessaan kirjoituksista nousseita käsityksiä tulevaisuuden kodista, sodan särkemästä kodista ja ylipäättään maastamuuton vaikutuksista kodin merkityksentämisessä. Huttunen on pohtinut myös diasporan käsitteeseen usein liitettyä identiteetin rakentumista rajoilla, kahden maan ja kulttuurin vaikutuspiirissä. Suomessa asuvat maahanmuuttajat näyttäisivät rakentavan omaa identiteettiään sekä maantieteellisesti että kulttuurisesti myös Suomen rajojen ulkopuolelle.

Hall (2003) käsittelee diasporaa etnisenä, kollektiivisena identiteettinä, joka on vailla siteitä tiettyyn maantieteelliseen tai historialliseen paikkaan. Näin ymmärrettynä diasporan näkökulmasta henkilöllä voi olla useita *koteja* ja tapoja *olla kotona*. Keskeistä diasporassa tämän näkökulman mukaan on uudenlaisen kulttuurisen identiteetin muokkautuminen kahden tai useamman kulttuurin rajapinnalla. Vaikka diasporalla viitataan usein kahteen kulttuuriin tai paikkaan, on Huttunen (1999) myös todennut, että identiteetin muodostumiseen vaikuttavat nykyisen asuinpaikan ja kulttuurisen taustan lisäksi lähtömaa, mahdolliset välietapit sekä kotimaahan jääneet sukulaiset ja ystävät. Usein diasporalla kuitenkin viitataan kahteen tiettyyn maahan tai kulttuuriin, ja esimerkiksi Tiilikaisen (2000) tutkimukseen osallistuneille diasporassa eläneille somalialaisille Suomi olikin väliaikainen asuinpaikka heidän pyrkiessään palaamaan vanhaan kotimaahansa tai kuvitteelliseen, mielikuvissa rakentuneeseen tulevaisuuden kotimaahan. Myös Huttunen (2006) tarkastelee bosnialaista diasporaa käsittelevässä artikkelissaan Suomessa asuvien entisestä Jugoslaviasta, nykyisen Bosnia-Hertsegovinan alueelta muuttaneiden pakolaisten suhdetta kahteen maantieteelliseen paikkaan: Suomeen ja Bosniaan. Kuten Pyykkönen (2007) toteaa, kaikki diasporiset yhteisöt tai diasporassa elävät yksilöt eivät kuitenkaan aio palata kotimaahansa eivätkä he rakenna kotimaastaan idealisoitua ja kaivattua mielikuvaa.

Yleisesti ottaen voidaan todeta, että diaspora-termiä käytetään puhuttaessa mistä tahansa ryhmästä, joka on syystä tai toisesta siirtynyt paikaltaan (ks. Shuval 2000; Wahlbeck 2002). Se, mikä erottaa diasporassa elävät maahanmuuttajat muista, on Shuvalin (2000) mukaan vahvasti ylläpidetty kiintymys ja lojaalisuus aiempaa kulttuuria ja entistä kotimaata kohtaan. Shuval (2000) on todennut, että nykyisen globaalien liikkuvuuden ja monipuolisten yhteydenpitomah-

dollisuuksien myötä maantieteellisesti lähellä olevilla henkilöillä voi olla keskenään jopa vähemmän jaettavaa kulttuurisella tasolla kuin ympäri maailmaa hajallaan olevilla henkilöillä. Diasporan käsitteen vakiintuminen maahanmuuton tutkimukseen heijastaa Pyykkösen (2007) mukaan etnisyyden, kulttuurin, identiteetin sekä paikan välisen suhteen hämärtymistä.

Diasporan käsite kollektiivisesta kuulumattomuudesta kuvastaa hyvin joidenkin haastattelemieni pakolaisten tuntemuksia ja ajatuksia kodista. He kertoivat kaipaavansa entistä kotimaataan, ja jotkut heistä olisivat olleet lähdössä takaisin joko lopullisesti tai vierailemaan, kuten seuraavat lainaukset osoittavat.

LK: Jos itse voisit muuttaa takaisin Iraniin, niin menisitkö? H: Jättäisin tämän haastattelun ja lähtisin kerralla. Kaikilla on jotain toiveita ja mulla se on, että joskus pääsis takaisin Iraniin. Voin sanoa, että aina kun mä teen jotain, tai opiskelen tai ostan tai myyn, ihan kaiken, mä mietin, että jos mä menen Iraniin. [---] Jatkuvasti on se mielessä, että kunpa pääsis edes käymään. (H4: In, 13, m 32)

H: Me ollaan itäkurdistanilaisia. Ja totta kai menisimme takaisin, jos meille annetaan oikeutta siellä. Koska en mä tiedä oletko sä kuullut kurdien tilanteesta, että jos annetaan meille ihmisoikeudet, totta kai lähetään takaisin. Jokaiselle on oma kotimaa tärkeä, isänmaa. Mutta ei se tarkoita, että me ei haluta asua Suomessa. Kyllä me ehkä mennään kesäisin sinne, tai sitten kesällä täällä ja talvella siellä. Matkustellaan niin. Ja voi ollakin, että lapset tykkää tästä ja ne jää tänne. Mäkin opin ja jään tänne. Se on vähän tilanteesta kiinni. (H11/1: In, 3, n 40)

Sen lisäksi, että jotkut haastateltavat kaipasivat tiettyä maantieteellistä paikkaa, kotimaataan, moni kaipasi entiseen kotimaahan tai kolmansiin maihin jääneitä vuorovaikutussuhteita. Haastateltavat kaipasivat tiettyjä vuorovaikutussuhteita mutta myös vuorovaikutusverkostoja kokonaisuudessaan ja sitä tapaa, jolla vuorovaikutussuhteita oli aiemmin ylläpidetty.

H: Mutta silti kaipaen Filippiineille vaikka se onkin kehitysmä. Se on edelleen kotimaani, koska olen kasvanut siellä, olen saanut koulutukseni siellä ja aloitin oman perheeni siellä. Ja nyt en voi jakaa näitä asioita kaikkien kanssa. Joten joo, kyllä kaipaen kaikkia niitä ihmisiä siellä. (H17: F, 11, n 50)

LK: Kaipaisitko Suomessa enemmän hyviä ystäviä? H: Se on se, mitä kaikista eniten kaipaen täällä. En minä pelkästään, vaan kaikki meidän kulttuurissa, kun olemme tottuneet aika paljon olemaan lähellä toisiaan ja jatkuvasti ollaan ja mennään. Tämä on ensimmäinen vaikeus, mikä yleensä ihmisille tulee täällä, yksinäisyys. (H4: In, 13, m 32)

H: Minulla on ikävä kotiin. Kaipaen vanhempiani ja kavereitani. Kaipaen myös kirkkoa sellaisena, kuin se oli Afrikassa. (H14: Ko, 2, m 30)

Tähän tutkimukseen osallistuneiden etäsuhteet eivät kohdistuneet vain yhteen, tai edes kahteen maahan, vaan monien vuorovaikutussuhteet ylettyivät useisiin maihin ja moneen maanosaan. Pakolaisten etäsuhteita tarkasteltaessa diasporan käsitteen rinnalle sopii myös nykyisin laajalti maahanmuuttotutkimuksessa käytetty *transnationaalisuuden* käsite (esim. Bartley & Spoonley 2008; Ho & Bed-

ford 2008; Huang, Yeoh & Lam 2008; Huttunen 2006; Zechner 2006), josta voidaan myös käyttää nimitystä *ylirajaisuus* (esim. Martikainen 2006); itse käytän tässä tutkimuksessa tätä suomenkielistä termiä.

Wahlbeck (2002) on todennut, että transnationaalisuus on diasporaa laajempi käsite (ks. myös Faist 2000). Transnationaalisuus viittaa ylirajaisiin suhteisiin, verkostoihin, toimijoihin ja ylipäättään maantieteelliset rajat ylittävään tilaan. Diaspora sen sijaan korostaa kahden tai useamman paikan välistä erityistä riippuvuussuhdetta. Martikainen, Sintonen ja Pitkänen (2006) ovat havainnollistaneet samaa toteamalla, että diasporassa esimerkiksi somalialaisten elämään Suomessa vaikuttaa aivan erityisellä tavalla suhde entiseen kotimaahan. Suhde voi heidän mukaansa olla joko kuvitteellinen tai todellinen, mutta se on joka tapauksessa voimakkaasti läsnä oleva.

Huttunen, Löytty ja Rastas (2005) ovat käsitelleet suomalaista monikulttuurisuutta nimenomaan paikallisten ja ylirajaisien suhteiden näkökulmasta. Heidänkin mukaansa ylirajaisuuteen, kuten he ilmiötä nimittävät, kuuluu käsitys vuorovaikutussuhteiden ulottumisesta kansallisten rajojen yli ja ohi sen sijaan, että niitä käsiteltäisiin kansallisten rajojen välillä tai sisällä.

Ylirajaisuudella voidaan viitata yksinkertaisesti siihen, että maahanmuuttajien vuorovaikutussuhteet ovat konkreettisesti maantieteellisistä rajoista ja paikoista riippumattomia ja laajalle levittäytyneitä. Alan tutkijat näyttäisivät käyttävän diasporan ja ylirajaisuuden käsitteitä kuitenkin kukin hieman eri merkityksessä. Vaikka perinteisesti diasporan käsitys on liitetty kahden paikan tai valtion välisiin suhteisiin tai kaipaukseen, näyttäisivät myös useat ylirajaisuuden määritelmät korostavan nimenomaan yhteyksiä kahden maan tai valtion välillä. Sosiaalisten suhteiden lisäksi ylirajaisuudella viitataan myös muihin toimintoihin, joiden avulla maahanmuuttajat ylläpitävät yhteyksiä synnyinmaansa ja nykyisen asuinmaansa välillä. Yhteydet saattavat olla virallisia tai epävirallisia ja ne voivat koostua henkilökohtaisista siteistä, järjestöistä, verkostoista tai kaupankäynnistä. (Faist 2000; Vertovec 1999.) Tässä tutkimuksessa tarkastelu on rajattu vuorovaikutussuhteisiin. Ylirajaisuudella viitataan siihen, että nämä vuorovaikutussuhteet ulottuvat useisiin maihin ja jopa useisiin maanosiin, eivät siis ainoastaan tiettyyn synnyinmaahan, tai kotimaana pidettyyn paikkaan.

Ylirajaisuuden tarkastelu voidaan Martikaisen, Sintosen ja Pitkäsen (2006) mukaan jakaa makro-, meso- ja mikrotasoon. Makrotason ylirajaisuudella viitataan yleensä ”niihin puitteisiin, jotka erilaisilla kansainvälisillä sopimuksilla ja vastaavilla asettavat rajoja ja mahdollisuuksia yhteisöjen ja yksilöiden väliseen toimintaan.” (s. 24). Mesotaso eli yhteisöllinen taso puolestaan viittaa erilaisten organisoitujen toimijoiden ja yhteisöjen ylirajaiseen toimintaan. Tällaisia toimijoita voiva olla esimerkiksi yritykset, yhdistykset ja seurakunnat. Ylirajaisuuden mikrotaso, eli yksilöllinen tai perheen taso, on niitä suhteita, joita yksittäisillä ihmisillä tai perheillä on muihin valtioihin. Esimerkiksi perheenjäsenten keskinäinen sosiaalinen tuki, kuten rahalähetykset, toimivat usein juuri mikrotasolla. Tämän tutkimuksen kohteena ovat pakolaisten vuorovaikutussuhteet, joten ylirajaisuuden tarkasteluni rajautuu nimenomaan mikrotasolle.

Hyvin pelkistetysti ylirajaisuudella voidaan viitata erilaisiin suhteisiin, jotka ulottuvat kansallisvaltioiden rajojen yli. Usein tutkijat kuitenkin kuvaavat ylirajaisuutta myös hieman laajempaan käsitteenä. Erityisesti etnologian ja sosiologian tutkimuksissa on käytetty ylirajaisen tai transnationaalisen tilan käsitettä kuvaamaan maahanmuuttajien elämäntilannetta ja kokemuksia. Pelkistetyn ylirajaisessa sosiaalisessa tilassa on kysymys siitä, että ylläpidettäessä uudesta asuinmaasta yhteyttä lähtömaahan jääneisiin ihmisiin syntyy ylirajaisia sosiaalisia tiloja. Pries (2001, 69) määrittelee *transnationaalisen, tai ylirajaisen sosiaalisen tilan monipaikkaiseksi viitekehyydeksi, joka ohjaa ihmisten jokapäiväisiä käytänteitä, sosiaalisia positioita, työllistymisen kehityskaaria ja henkilöhistoriaa, sekä ylipäättään ihmisten toimintaa*. Tämä kaikki tapahtuu hänen mukaansa sosiaalisessa kontekstissa, joka ylittää kansallisvaltioiden rajat. Faist (2000, 191; 196-198) puolestaan viittaa transnationaalisella *sosiaalisella tilalla suhteisiin, henkilön asemaan verkostoissa tai organisaatioissa ja organisaatioiden verkostoihin, jotka ulottuvat useiden valtioiden rajojen yli. Sosiaaliset tilat ovat sosiaalisia prosesseja, eivätkä suhteet sinällään tai asema verkostoissa tai organisaatioissa yksinään merkitse tai muodosta sosiaalista tilaa*. Faist nimittää ylirajaisia yhteisöjä eräänlaisiksi ylirajaisiksi, tai transnationaaleiksi, tiloiksi.

Huttusen (2006) mukaan globalisaatioksi nimetty ilmiö on problematisoinut tapaamme ymmärtää paikka ja tila. Huttunen käyttää tilasta käsitettä eletty tila ja artikkelissaan hän sanoo tarkastelevansa sitä, miten valtioiden rajat ylittävää eletty tila rakentuu. Hän kertoo olevansa erityisen kiinnostunut siitä, millaisista sosiaalisista suhteista se muodostuu. Eletyllä tilalla Huttunen tarkoittaa sosiaalisissa käytännöissä syntyvää suhdetta paikkaan ja tilaan.

Hyvönen (2007) tarkastelee artikkelissaan transnationaalisia tiloja, ja hänen keskeiset kysymyksensä koskevat Suomessa asuneiden virolaisäitien ylirajaisia suhteita. Hyvönen on halunnut selvittää, kehen äidit pitävät yhteyttä, millaisia muotoja yhteydenpito saa ja millainen merkitys näillä ylirajaisilla suhteilla haastatelluille on. Hyvösen esittämät kysymykset kuulostavat hyvin tutuilta ja koen, että tarkastelussamme ja näkökulmissamme on yhtymäkohtia mutta myös eroavaisuuksia. Lähtökohtaisesti en tässä tutkimuksessa tarkastele ylirajaisia tiloja, vaan tutkimuskohteenani ovat pakolaisten vuorovaikutussuhteet ja pakolaisten kokemukset näistä suhteista.

Huttunen (2006) on pohtinut antropologin näkökulmasta kenttätyön haasteita ylirajaisen suhteiden maailmassa. Hän tarkastelee bosnialaisten suhdetta Suomeen ja Bosniaan ja sitä, miten ”nämä yhdessä tuottavat ymmärrystä transnationaalien eletyn tilan rakentumisesta bosnialaisessa diasporassa” (s. 58). Transnationaali tila rakentuu siis myös kahden valtion välille, ja Huttunen toteaa myös tarkastelevansa bosnialaisten suhdetta Suomeen ja Bosniaan. Elettyyn tilaan Huttunen liittyy henkilöiden suhteet tiettyihin valtioihin, jota tässä tutkimuksessa ei tehdä. Ylirajaisuuden tarkastelussa on usein huomioitu eri valtioiden lainsäädäntö, joka omalta osaltaan ohjaa ja vaikuttaa liikkuvuuteen ja mahdollisuuksiin toteuttaa transnationaalisia suhteita ja niiden käytänteitä. Transnationaalilla käytänteillä voidaan tarkoittaa maasta toiseen suuntautuvia puheluita, yhteydenpitoa Internetin välityksellä, vierailuja sekä raha- ja tavaramääräisiä (Hyvönen 2007).

Tässä tutkimuksessa tarkastelen vuorovaikutussuhteiden merkitystä uuteen sosiaaliseen ympäristöön kiinnittymisessä ja ylirajaisuudessa. Tarkastelussa liikutaan mikrotasolla, mutta toki on muistettava, että myös meso- ja makrotason ilmiöt vaikuttavat siihen, millaiset puitteet mikrotason ilmiöillä on toteutua ja ilmetä. Tässä tutkimuksessani en myöskään puhu ylirajaisista käytänteistä (vrt. Hyvönen 2007), vaan tarkastelen vuorovaikutussuhteiden ylläpitämistä.

Ylirajaisuuden käsite näyttäisi aineiston mukaan kuitenkin olevan hyvin olennainen osa vuorovaikutussuhteiden uuteen ympäristöön kiinnittymisen problematiikkaa, joten tässä tutkimuksessa ylirajaisuudella tarkoitan tilannetta, jossa henkilö kiinnittyy (tai haluaisi kiinnittyä) vuorovaikutussuhteidensa kautta muualle kuin senhetkiseen sosiaaliseen ympäristöönsä. Olen tässä tutkimuksessa käsitellyt vuorovaikutussuhteiden merkitystä uuteen sosiaaliseen ympäristöön kiinnittymisessä, mutta vastaavasti voidaan ajatella myös, että henkilö voi kiinnittyä vuorovaikutussuhteidensa kautta myös muualle, kuten virtuaalisyhteisöön, entiseen kotimaahansa tai esimerkiksi kolmanteen maahan, jossa asuu sukulaisia ja ystäviä.

Martikaisen, Sintosen ja Pitkäsen (2006) mukaan globalisaatiotutkimuksen yksi painopistealue on ollut globaalien ja lokaalien (paikallisten) välinen suhde. Heidän mukaansa transnationaalisuus on uudissana, jota on alettu käyttää, kun *globaalina* on pidetty liian yleisenä. Tässä tutkimuksessa ylirajaisuus (globaali) ja toisaalta uusi sosiaalinen ympäristö (lokaali) nousivat molemmat esille. Tutkimuksessa tuli hyvin selvästi esille se, että ylirajaisia etäsuhteita pidettiin yllä, vaikka osa tutkimukseen osallistuneista oli asunut Suomessa ja Jyväskylässä jo yli kymmenen vuotta. Etäsuhteita oli paljon ja osallistujat olivat kukin tavallaan oppineet, tai pakotettuja, elämään näiden etäsuhteidensa kanssa. Toiset ikävöivät etäsuhteitaan kovasti, jopa siinä määrin, että kaipaus vaikutti heidän arkeensa ja esimerkiksi opintoihinsa. Toiset puolestaan kertoivat matkustavansa sukulaistensa ja ystäviensä luo ja tapaavansa heitä aina tilaisuuden tullen lisäksi soitellen ja lähettäen perinteistä postia tapaamistensa välillä. Toki näissäkin tilanteissa kasvokkaisia tapaamisia kaivattiin lisää, mutta ajatusta etäsuhteista ei pidetty ahdistavana.

Useat haastateltavat kertoivat, etteivät he kokeneet Jyväskylää, Suomea tai ylipyähtään senhetkistä sosiaalista ympäristöään kodikseen, vaan kaipasivat aktiivisesti johonkin muualle. Johonkin, jossa voisi kokea olevansa kotonaan. Samaa aikaan mukana oli haastateltavia, jotka kertoivat viihtyvänsä hyvin nykyisessä sosiaalisessa ympäristössään, vaikka heillä oli paljon etäsuhteita. Kaikille haastatelluille pakolaisille yhteistä oli se, että he kertoivat tasapainoilevansa sekä uuteen ympäristöön kiinnittymisen että etäsuhteiden välillä.

Aineiston pohjalta rakentuu kuva dialektisestä prosessista, jossa henkilö tasapainoilee ja neuvottelee ylirajaisuudesta ja uuteen sosiaaliseen ympäristöönsä kiinnittymisestä. Neuvotteluun vaikuttavat kaikki henkilön vuorovaikutussuhteet, myös menetetyt suhteet, ja muutokset noissa suhteissa. Kuviossa 3 kuvaan, miten erilaiset suhteet orientoivat ja kiinnittävät henkilöä yhtäällä ylirajaisuuteen (globaaliin) ja toisaalla tiettyyn sosiaaliseen ympäristöön (lokaaliin). Kuviossa on esitettyä hyvin pelkistetyksi uuteen ympäristöön kiinnitty-

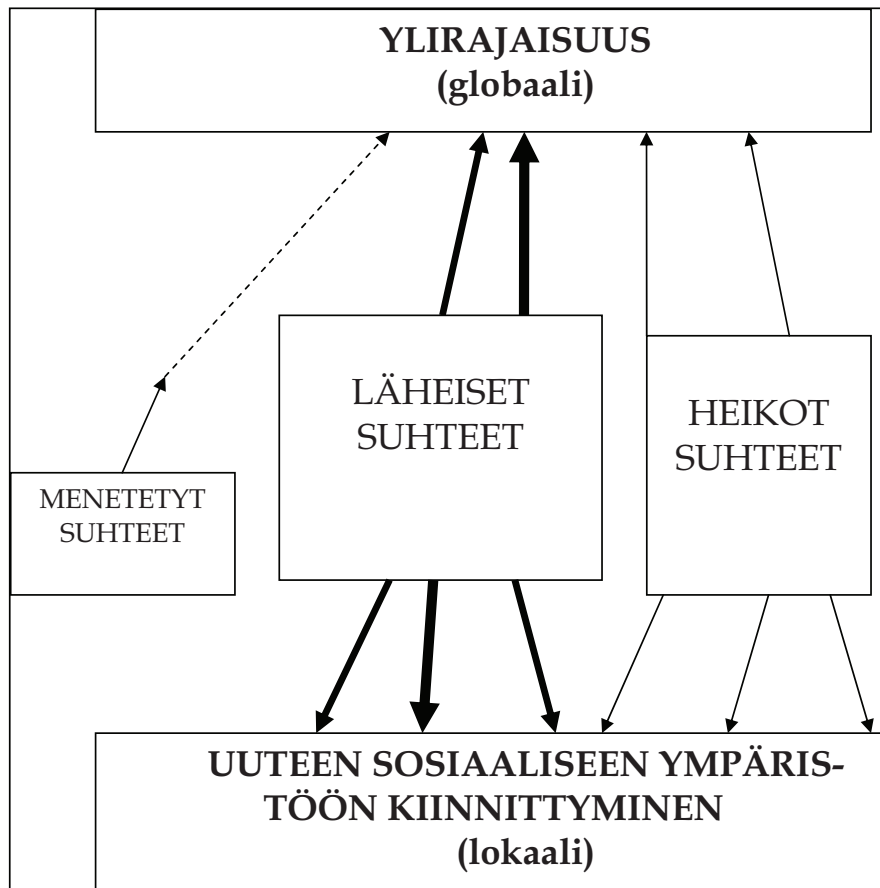
misen ja ylirajaisuuden prosessi niiden suhdetyyppien avulla, jotka aineiston mukaan näyttäisivät olevan keskeisimpiä.

Kuviossa 3 kuvatussa prosessissa ylirajaisuus ja uuteen ympäristöön kiinnittyminen ovat siis jatkuvasti molemmat läsnä pakolaisten elämässä. Tavallaan ylirajaisuus ja uuteen sosiaaliseen ympäristöön kiinnittyminen voidaan nähdä vastakkaisina, mutta toisiaan täydentävinä (vrt. Baxter & Montgomery 1996; 1997, vuorovaikutussuhteen kehittyminen dialektisena prosessina). Kaikkien tutkimukseen osallistuneiden vuorovaikutusverkostoissa oli sekä niitä suhteita, jotka orientoivat heitä kohti ylirajaisuutta, että niitä suhteita, joiden perusteella uuteen sosiaaliseen ympäristöön kiinnittymistä peilattiin ja neuvoteltiin. Useimmissa tapauksissa henkilö vuorovaikutussuhteineen sijoittuu johonkin näiden kahden välille.

Toisaalta vuorovaikutussuhteet kiinnittävät pakolaista uuteen ympäristöönsä, ja toisaalta suhteet ja niissä tapahtuvat muutokset voivat ohjata henkilön orientaatiota ylirajaisuutta kohden. Käytännössä tämä näkyy esimerkiksi siten, että jos etäsuhteissa tapahtuu jotain negatiivista, henkilö saattaa orientoitua enemmän lähellä olevaan sosiaaliseen ympäristöönsä. Esimerkiksi etäällä oleva puoliso voi käytännössä vaikuttaa siihen, että senhetkinen sosiaalinen ympäristö ei tunnu niin kiinnostavalta ja kiinnittymisen arvoiselta. Jos tällainen etäparisuhte päättyy, henkilö voi vahvemmin motivoitua tutustumaan uusiin ihmisiin myös senhetkisessä sosiaalisessa ympäristössään.

Vaikka ylirajaisuutta ei lähtökohtaisesti arvoteta negatiiviseksi tai positiiiviseksi olotilaksi, moni haastateltava puhui myös neuvotteluprosessiin liittyvistä emotionaalisista kokemuksistaan. Monet kertoivat olevansa ikävissään ja yksinäisiä. Tämä mielestäni kertoo siitä, että heidän etäsuhteensa, joita heillä oli runsaasti, suuntasivat heidän energiaansa ja motivaationsa pääasiassa ylirajaisuuteen, jolloin he eivät myöskään kokeneet kiinnittyvänsä uuteen sosiaaliseen ympäristöönsä.

Kuviossa 3 esitetty prosessi voi käytännössä tarkoittaa, että pakolaiset voivat tuntea olevansa kiinnittyneitä ympäristöönsä, ja samaan aikaan pitävät tiiviisti yhteyttä ylirajaisissa suhteissaan. Toisaalta voi olla niinkin, että kaipaus etäsuhteissa ahdistaa sekä aiheuttaa surua ja huolta. Samaa aikaan senhetkinen sosiaalinen ympäristö ei tunnu kotoisalta, koska siihen kiinnittäviä vuorovaikutussuhteita ei oikeastaan ole, tai ne eivät ole tarpeeksi vahvoja. Yleensä haastattelemani henkilöt tuntuivat sijoittuvan johonkin ylirajaisuuden ja uuteen sosiaaliseen ympäristöön kiinnittymisen välimaastoon, kokien kaipuuta ja ikävää, mutta pohtien myös kiinnittymistä fyysisesti lähellä olevien ja uusien syntyneiden vuorovaikutussuhteidensa kautta.



KUVIO 3 Kiinnittyminen uuteen ympäristöön ja ylijärjaisuus

Kaikilla osallistujilla oli etäsuhteita ja useimmilla myös halu kiinnittyä senhetkiseen sosiaaliseen ympäristöönsä. Kukin pyrki omalla tavallaan neuvottelemaan ja säilyttämään jonkinlaisen tasapainon ylijärjaisuuden ja senhetkisen sosiaalisen ympäristönsä välillä. Jännitteet prosessissa syntyvät sekä yksittäisissä suhteissa, mutta myös ylijärjaiten suhteiden sekä senhetkisen sosiaalisen ympäristön ja siihen kiinnittävien suhteiden välillä. Kiinnittymistä uuteen ympäristöön ja ylijärjaisuutta ei siis nähdä prosessina, jossa olisi alku ja loppu, tai jota voitaisiin kuvata lineaarisena jatkumona. Sen sijaan kysymyksessä useimmilla osallistujilla oli elämän loppuun asti jatkuva neuvotteluprosessi, jossa muutokset vuorovaikutussuhteissa myös aiheuttivat muutoksia ylijärjaisuuden ja kiinnittymisen kokemuksiin.

Sekä diasporaa että ylijärjaisuutta on molempia kuvattu myös aiemmissa tutkimuksissa alati muuttavana, jännitteisenä prosessina. Shuvalin (2000) mukaan diasporaa teoretisoitaessa tulisi huomioida ilmiön dynaaminen luonne. Hänen mukaansa ryhmä tai yhteisö voi synnyttää kokemuksen diasporasta,

mutta myös unohtaa tai hävittää sen. Unohduksissa ollut diaspora voi puolestaan vahvistua uudelleen ja käsitys diasporasta voi muuttua ajan kuluessa. Hutunen (2006) kuvaa puolestaan jännitteistä neuvottelua transnationaaleissa suhteissa ja tilassa. Hänen tutkimukseensa osallistuneet bosnialaisten vanhempien lapset olivat toisaalta kiinnittyneet jo hyvin vahvasti Suomeen, mutta perheiden vanhemmat kertoivat samanaikaisesti kaipaavansa Bosniassa asuvia sukulaisiaan. Vahvat, kahteen suuntaan samanaikaisesti vetävät suhteet aiheuttivat hämmennystä ja herättivät voimakkaita emotionaalisia reaktioita myös minun tutkimukseni haastateltavissa.

Kuviossa 3 keskeistä on se, että kaikki vuorovaikutussuhteet, niin läheiset, heikot kuin menetetytkin, voivat olla osallisina rakentamassa henkilön kokemuksi ja tunteita kiinnittymisestä uuteen ympäristöön ja toisaalta yllirajaisuuteen. Eri suhdetyyppien ja yllirajaisuuden tai uuden ympäristön välisten nuolten paksuus kertoo sen painoarvon, jonka suhdetyypit tässä prosessissa saavat. Läheiset suhteet ovat painoarvoltaan vahvempia kuin heikot suhteet, mutta usea heikko suhde yhdessä saattaa saada yhtä vahvan painoarvon, kuin jokin läheinen suhde. Oleellista on tarkastella kuviota kokonaisuutena, ei ainoastaan yksittäisten suhteiden näkökulmasta. Seuraavaksi tiivistän vielä kuvioon 3 valittujen suhdetyyppien osalta kaikkein keskeisimmät seikat.

Kaikilla haastateltavilla oli läheisinä pitämiään vuorovaikutussuhteita, jotka etäsuhteina siirsivät kuviossa 3 painopistettä yllirajaisuuden suuntaan. Suurin osa haastateltavista totesi, että heillä olisi ollut paljon parempi olo, ja he olisivat kokeneet kiinnittyvänsä uuteen sosiaaliseen ympäristöönsä, jos he olisivat saaneet muutamia perheenjäseniään lähelleen. Samaan aikaan mukana oli henkilöitä, jotka kertoivat, kuinka tietyt läheiset suhteet olivat kiinnittäneet heitä uuteen ympäristöönsä. Toisaalta ongelmat ja pettymykset maantieteellisesti lähellä olevissa suhteissa, esimerkiksi parisuhteessa, voivat vastaavasti myös orientoida henkilöä yllirajaisuutta kohti.

Kaikilla tutkimukseen osallistuneilla oli menetettyjä suhteita. Menetyksillä näyttäisi olevan useimmiten yllirajaisuuden suuntaan orientoiva vaikutus, sillä menetyksistä toipuminen oli monien haastateltavien mukaan rakas prosessi, joka vei energiaa niin paljon, ettei sitä jäänyt uuteen ympäristöön kiinnittymistä mahdollisesti tukevien suhteiden ylläpitämiseen, saati uusien vuorovaikutussuhteiden solmimiseen. Aineiston valossa menetetyt suhteet ovatkin hyvin olennainen osa uuteen ympäristöön kiinnittymisen problematiikkaa.

Aiemmissa yllirajaisuutta tarkastelleissa tutkimuksissa on usein keskitytty läheisten suhteiden, kuten perheenjäsenten välisten suhteiden, tarkasteluun (esim. Al-Sharmani 2006; Bartley & Spoonely 2008; Ho 2008; Ho & Bedford 2008; Huang, Yeoh & Lam 2008; Hyvönen 2007). Tässä tutkimuksessa heikot suhteet nousivat kuitenkin vahvasti esille myös yllirajaisuutta ja kiinnittymistä määrittävänä tekijänä. Heikot suhteet eivät yksinään näyttäisi riittävän takaamaan sitä, että henkilö kokisi kiinnittyneensä uuteen ympäristöönsä. Omalta osaltaan ne kuitenkin voivat vahvistaa käsityksiä hyväksytyksi tulemisesta, kuulumisesta tai kuulumattomuudesta, joten kokonaisuuden kannalta niillä on oma merkittävä roolinsa neuvoteltaessa yllirajaisuudesta ja uuteen ympäristöön kiinnitty-

misestä. Dialektiselle ja jännitteiselle prosessille tyypilliset ristiriitaiset emotionaaliset reaktiot nousevat aineistossa esille. Omassa tutkimuksessani tuli esille, että etäsuhteet voivat aiheuttaa kovaa ikävää ja viedä paljon energiaa. Tällöin energiaa ja innostusta uusien lähellä olevien vuorovaikutussuhteiden solmimiseen ja ylläpitämiseen jää luonnollisesti vähemmän. Näin ollen ylirajaisuus ja etäsuhteet voivat aiheuttaa tunteen kuulumattomuudesta ja kiinnittymättömyydestä senhetkiseen sosiaaliseen ympäristöön. Näin ei kuitenkaan aina näytännyt käyvän. Ylirajaisuuden kokemukset voitaisiin aineiston perusteella hyvin karkeasti tyypitellä kolmeen kategoriaan.

Ylirajaisuus voidaan nähdä resurssina ja sosiaalista pääomaa vahvistavana tekijänä. Toisaalta ylirajaisuus voidaan liittää yksinäisyyteen ja se voidaan kokea ahdistavana ja rankkana esimerkiksi eri suuntiin repivien velvollisuuksien johdosta. Tähän tutkimukseen osallistujien joukossa oli useita, jotka tuntuivat suhtautuvan ylirajaisuuteen ja uuteen sosiaaliseen ympäristöönsä suhteellisen neutraalisti. Tällä tarkoitan sitä, etteivät haastateltavat kertoneet suunnattomasti kärsivänsä tilanteestaan, mutta eivät kokeneet myöskään erityisellä tavalla hyötyvänsä etäsuhteistaan.

Ensimmäiseen kategoriaan listasin ne henkilöt, jotka näyttivät suhtautuvan ylirajaisuuteen neutraalisti. Suhtautumistapaa kuvannee erään haastateltavan toteamus elämäntilanteestaan, että ”tässä ollaan ja parhaamme tehdään” (H20: Ik, 13, m 40). Monissa haastatteluissa ajatus tietystä etniseen taustaan perustuvasta kotimaasta rakentui hyväksytyyn ylirajaisuuden rinnalle. Haastateltavalla saattoi olla mielessään kuva tulevasta kotimaasta, kurdien omasta valtiosta siellä jossain, mutta samaan aikaan hän ajatteli matkustavansa nykyisen asuinmaansa ja tulevan kotimaan väliä. Siirtymistä paikasta toiseen pidettiin luonnollisena vaihtoehtona, kuten seuraava lainaus osoittaa.

H: En mä ole käynyt vielä (Iranissa), mutta mä ensi kesänä kun mä pääsen, mä haluaisin matkustaa sinne ja takaisin. Kaverin luona ja sukulaisten luona. LK: Eli sulla jäi myös kavereita sinne? H: On joo, paljon. LK: Ja pidätkö sitten miten heidän kanssaan yhteyttä? H: Koska pitkä aika, totta kai on ikävä. Mutta mä matkustan. (H19: In, 2, m18)

Moni haastattelemani pakolainen oli myös suunnitellut elämänsä eteenpäin pitäen ylirajaisuutta luonnollisena osana ja ratkaisuna tilanteessa, jossa mikään yksi maantieteellinen paikka tai sosiaalinen ympäristö ei itsessään merkinnyt kotia. Muutamit haastattelemani henkilöt suhtautuivat perheen hajallaan asumiseen positiivisemmin kuin toiset, ja syynä tähän saattoi olla heidän elämäntilanteensa. Merkityksellistä näytti olevan haastateltavien kokemus siitä, oliko ylirajaisuus vapaaehtoinen henkilökohtainen valinta vai pakon sanelema. Seuraavan lainauksen haastateltava pystyi matkustamaan maasta toiseen, ja hänellä oli myös kokemusta siitä, että matkustaminen oli käytännössä, esimerkiksi taloudellisesti, mahdollista. Seuraava lainaus on haastattelusta, jonka vastaaja edusti haastatteluhetkellä mielestäni toista kategoriaa ylirajaisuuteen suhtautumisessa. Hän suhtautui ylirajaisuuteen mahdollisuutena ja jopa positiivisena seikkana.

LK: Voisitko kuvitella muuttavasti takaisin? H: Totta kai. Veljeni kyselee koko ajan, että milloin tulet tänne. Juuri viime maanantaina, kun juttelin veljeni kanssa puhelimessa, hän kysyi, että aiotko milloin tulla takaisin? Minun täytyy ensin mennä vähäksi aikaa, koska minun pitää huolehtia lapsistani. Enkä voisin tehdä niin, että menen sinne talveksi ja tulen aina kesäksi takaisin. (H17: F, 11, n 50)

Ho & Bedford (2008) ovat todenneet, että monille heidän tutkimukseensa osallistuneille aasialaisille perheille yllirajaisuus on strateginen valinta, jolla pyrittiin maksimoimaan perheen taloudellinen hyvinvointi. Näin ollen, vaikka etäsuhteista aiheutuu aina ikävää ja kaipuuta, yllirajaisuutta ei sinänsä nähty ongelmallisena, vaan perheen toimeentuloon positiivisesti vaikuttavana mahdollisuutena.

Aiemmin esitettyä yllirajaisuuteen positiivisesti suhtautuvan henkilön haastattelusta otettua lainausta lukiessa on muistettava, että suurimmalle osalle tutkimuksen osallistujista matkustaminen sukulaisten ja ystävien luo Suomen rajojen ulkopuolelle esimerkiksi entiseen kotimaahan ei ollut taloudellisesti tai muutenkaan mahdollista. Monien osallistujien lähtömaissa tilanne oli haastatteluhetkellä edelleen hyvin levoton, eikä heidän olisi ollut turvallista palata edes lyhyeksi aikaa. Usein yllirajaisuus ei näistä haastateltavista tuntunut viehättävältä vaihtoehdolta vaan pakon sanelemalta ahdistavalta kokemukselta. Vaikka henkilö olisi sopeutunut yllirajaisen vuorovaikutusverkoston ajatukseen, useille haastattelemilleni pakolaisille oli merkityksellistä ja tärkeää, että edes osa heidän perheenjäsenistään oli myös konkreettisesti lähellä. Pakolaisten tilanne onkin haastava siksi, että heidän yllirajaisiin suhteisiinsa liittyi usein huoli omaisten ja ystävien hyvinvoinnista, koska olosuhteet heidän läheistensä asuinpaikassa saattoivat olla levottomat, jopa hengenvaaralliset. Toisaalta tutkimukset myös osoittavat, että etäsuhteissa huoli on aina tavalla tai toisella läsnä (esim. Vuorinen 2003).

Kolmas kategoria yllirajaisuuteen suhtautumisessa ovat ahdistuneet ja epävarmuudesta avoimesti kertoneet haastateltavat. He kokivat, että etäsuhteet ja yllirajainen elämä olivat heille todellakin pakon sanelema, väliaikainen vaihe elämässä. Nämä henkilöt toivoivat pääsevänsä nopeasti takaisin entiseen kotimaahansa ja sukulaistensa luo. Usein näissä haastatteluissa kävi myös ilmi, että maantieteellisesti lähellä olevissa vuorovaikutussuhteissa oli ollut useita pettymyksiä, eikä henkilö kokenut kiinnittyneensä senhetkiseen sosiaaliseen ympäristöönsä.

Ihmiset luonnollisesti suhtautuvat eri tavoin vuorovaikutussuhteissaan tapahtuneisiin muutoksiin. Hyvinvointiin ja koettuun tyytyväisyyteen uudessa kulttuurisessa ympäristössä vaikuttaa moni seikka, joista vuorovaikutussuhteita on pidetty vain yhtenä osatekijänä. Esimerkiksi henkilön persoonallisuudella on nähty olevan vaikutusta siihen, kuinka henkilö sopeutuu ympäristön muutoksiin (esim. Ward & Chang 1997) tai kuinka hän ylipäänsä suhtautuu elämänmuutoksiin (esim. Stewart 1982). Tässä luvussa esittämäni yllirajaisuuden kokemisen typologia ei ole täydellinen, vaan se edellyttää vielä empiiristä kriittistä tarkastelua. On myös muistettava, että käytännössä kukaan haastattelemani henkilöistä ei "puhtaasti" edustanut mitään edellä kuvaamaani tyyppiä,

mutta heidän haastattelujensa perusteella olen kuitenkin kyennyt sijoittamaan heidät siihen tyyppiin, joka kenties oli sillä hetkellä lähinnä heidän kertomaansa.

Ylirajaisuudesta ja sosiaaliseen ympäristöön kiinnittymisessä on kysymys dynaamisesta prosessista, joten on hyvä muistaa, ettei typologia pidä paikkaansa pitkällä aikavälillä tarkasteltuna. Olenkin pyrkinyt kuvaamaan sillä lähinnä paikalleen pysäytettyä hetkeä haastattelemini ihmisten elämässä. Jokaisen henkilökohtainen suhtautuminen ylirajaisuuteen on varmasti ajan kuluessa muuttunut.

Kaikkiaan etäsuhteita ja uuteen ympäristöön kiinnittymistä tarkasteltaessa on vielä todettava, että moni olisi halunnut enemmän paikallisia ystäviä ja tuttavvia, muuta syystä tai toisesta he eivät olleet onnistuneet solmimaan merkityksellisiä vuorovaikutussuhteita esimerkiksi valtaväestön edustajien kanssa. On luonnollista, että tällöin haastatellut pyrkivät pitämään kiinni etäsuhteistaan ehkä vahvistaakseen omaa etnistä ja kulttuurista identiteettiään, mutta ennen kaikkea siksi, että näissä suhteissa haastatellut kokivat saavansa eniten tukea ja apua sitä tarvitessaan. Maantieteellisesti lähellä olevien vuorovaikutussuhteiden vähäisyys tai puuttuminen saattoi omalta osaltaan vaikuttaa siihen, että etäsuhteissa olisi kaivattu enemmän kasvokkaista vuorovaikutusta ja esimerkiksi entiseen kotimaahan jääneitä vuorovaikutussuhteita kaivattiin, joskus jopa idealisoitiin.

Etäsuhteiden kaipaus ja ikävä eivät välttämättä myöskään aina ole negatiivinen, stressiä ja ahdistusta aiheuttava seikka. Maguire (2007) totesi tarkasteltuaan koettua epävarmuutta etäsuhteissa, että pitkä välimatka saattoi joskus olla jopa toivottu ominaisuus suhteessa. Tämä koski kuitenkin lähinnä niitä tapauksia, joissa suhteen osapuolet tiesivät asuvansa samassa kaupungissa joskus tulevaisuudessa. Kuten jo aiemmin totesin, tämän tutkimuksen osallistujista useimmilla ei ollut mahdollisuutta lyhentää välimatkaa etäsuhteissaan, joten oli hyvin ymmärrettävää, että useimmiten etäsuhteet koettiin stressaavina ja epävarmuutta herättävinä.

Korinek, Entwisle ja Jampaklay (2005) tutkivat maaseudulta kaupunkiin muuttaneiden thaimaalaisten kokemuksia ja käsityksiä uuteen määränpäähensä eli urbaaniin ympäristöön kiinnittymisestä. Kuuden vuoden pitkittäistutkimus osoitti, että osallistujien kokemuksiin ja käsityksiin uuteen ympäristöön asettumisesta vaikuttivat nimenomaan heidän sosiaaliset suhteensa. Tutkijoiden mukaan maaseudulta kaupunkiin muuttaneiden muuttopolut - eli se, palasivatko he takaisin kylään, josta olivat lähteneet, asettuivatko he uuteen urbaaniin ympäristöönsä vai muuttivatko edelleen yhä uuteen ympäristöön - riippui syntyneistä sosiaalisista suhteista ja niiden kautta muodostuneesta asemasta uudessa ympäristössä. Monisäikeiset ja monitahoiset, monipuolista sosiaalista tukea tarjoavat vuorovaikutussuhteet näyttivät toimivan kiinnittävänä linkkinä uuteen urbaaniin ympäristöönsä. Ne, joilla oli edellä kuvatun kaltaisia suhteita, asuivat edelleen kuuden vuoden kuluttua urbaanissa ympäristössään. Vastavasti taas ne henkilöt, joilla oli vähemmän vuorovaikutussuhteita uudessa ympäristössään, olivat todennäköisemmin palanneet entiselle kotipaikkakunnal-

leen. Jos palaaminen ei olisikaan mahdollista, kuten tämän tutkimuksen osallistujilla, ikävä ja kaipuu etäsuhteissa saattoi muodostua isoksi stressitekijäksi ja arkea kuormittavaksi seikaksi.

Huang, Yeoh ja Lam (2008) ovat myös nostaneet esille emotionaaliset jännitteet lokaalin ja globaalin identiteetin välillä. Alan kirjallisuudessa ylijärjestyksen toisinaan viitataan jo kliseeksi muodostuneella mielikuvalla henkilöstä, joka "ei ole tällä, mutta ei sielläkään". (ks. Glick-Schiller & Basch 1995). Tällaisen henkilön on kuvattu olevan ainaisessa liikkeessä ja kokevan juurettomuutta. Hän ei koskaan oikein saavu perille, koska ei ole koskaan oikeastaan lähtenytäkään. Toisaalta ylijärjestyttä voidaan kuvata myös olemisena yhtä aikaa useassa paikassa. Silloin henkilön ajatellaan olevan yhtäaikaaisesti kiinnittyneenä ja juurtuneena usean sosiaalisen kentän rakenteisiin. Huang, Yeoh ja Lam (2008) muistuttavat kuitenkin, että olipa henkilön orientoituminen ja suhtautumistapa ylijärjestyksen mikä tahansa, ylijärjestyksissä vuorovaikutussuhteissa ja ylijärjestyksessä tilassa elävät ja heidän perheensä joutuvat usein käsittelemään liminaalisuutta ja kuulumattomuutta, kun he neuvottelevat ylijärjestyksen elämänsä suunnasta.

Seuraavat lainaukset osoittavat, kuinka uudessa elämäntilanteessa ja muutettaessa maasta toiseen tarvitaan monenlaisia ystäviä ja tuttavuuksia, koska ongelmat ja syyt avun tarvitsemiseen olivat monenlaisia.

LK: Entäs auton lainaus, tai jos tarvitset kyytiä johonkin. Saatko apua sellaiseen? H: Ystävältä saan. Jos se on aamu, pitäisi soittaa sille ystävälle, joka ei ole töissä. Jos päivällä, sille ystävälle, joka on kotona. Jos iltapäivälle, soitan sille ystävälle, joka ei käytä alkoholia, koska työn jälkeen monet käyttävät alkoholia.[...] Kyllä ystävä voi olla vähän lähellä, erilaisia ihmisiä. Minulla on ystäviä, joihin minä luotan. Ystäviä, joille minä puhun raha-asioista, ja toisaalta on ystäviä, joille en puhu raha-asioista. Työasioista. Jokaisella on oma näkökulma ja ihmiset ovat erilaisia. Ja itse valitsen, ja aika näyttää keneltä pitää kysyä ja keneltä mitä vastata. (H1: Ir, 7, m 40)

Tässä luvussa esitettyjen tulosten, lainausten ja päätelmien tarkoituksena on ollut osoittaa, että yksittäisillä vuorovaikutussuhteilla tai niiden yksittäisillä ominaisuuksilla, kuten ystävän kansallisuudella, ei välttämättä ole ratkaisevaa merkitystä pakolaisten uuteen ympäristöön kiinnittymisessä. Uuteen ympäristöön kiinnittyminen ei myöskään ollut monille itsetarkoitus, vaan tutkimukseen osallistuneet pakolaiset elivät todellisuudessa, jossa eri maantieteelliset paikat, sosiaalinen ympäristö ja ylijärjestyksisyys olivat jatkuvasti kaikki läsnä. Oleellista näyttäisi olevan, että vuorovaikutusverkostossa olisi sekä laadullisesti että määrällisesti riittävästi vuorovaikutussuhteita takaamaan henkilön tarvitsema sosiaalinen tuki. Tätä kautta voisi löytyä myös tasapaino ylijärjestyksessä ja uuteen ympäristöön kiinnittymisessä.

8.4 Koonti vuorovaikutusverkostoista ja niiden merkityksestä uuteen ympäristöön kiinnittymisessä

Luku 8 on käsitellyt tutkimukseen osallistuneiden pakolaisten vuorovaikutussuhteita niiden muodostamien vuorovaikutusverkostojen näkökulmasta. Vuorovaikutusverkostoja on tässä tutkimuksessa tarkasteltu yksilöstä käsin, ikään kuin yksilön ympärille levittäytyvänä verkostona. Verkostoa on tarkasteltu rajaamatta siinä mahdollisesti olevia vuorovaikutussuhteita etukäteen. Näin toivoin saavani mukaan mahdollisimman laajalti tietoa tutkimukseen osallistuneiden vuorovaikutussuhteista.

Kuviossa 1 olen kuvannut haastatelluille tyypillistä vuorovaikutusverkostoa. Verkostossa esiintyvät suhdetyypit tiivistyivät aineiston vuorovaikutussuhteita koskevista havainnoista, ja lopulta kuvioon 1 syntyi 12 erilaista suhdetyyppiä. Nämä olivat sekä lähellä että kaukana asuvat perhe ja suku, ystävät niin lähellä kuin kaukanakin, nykyiset ja entiset työtoverit ja opiskelukaverit, erilaiset viranomaiset, naapurit sekä harrastusten kautta tulleet vuorovaikutussuhteet. Tämän lisäksi kuviossa 1 oli mukana menetetyt vuorovaikutussuhteet omana suhdetyyppinä. Erilaiset suhdetyypit oli sijoitettu nelikenttään, kahden jatkumon avulla. Jatkumoista ensimmäinen kuvasti suhdetyyppien maantieteellistä etäisyyttä tai läheisyyttä ja toinen yhteydenpidon tiiviyyttä.

Kaikkiaan haastateltavien vuorovaikutusverkostoa kuvaavan kuvion avulla olen havainnollistanut pakolaisten vuorovaikutusverkostojen monipuolisuutta. Esille nousee myös se, että heillä kaikilla oli edelleen paljon etäsuhteita ja menetettyjä suhteita. Nämä pakolaisten vuorovaikutusverkostoille tunnusomaiset suhdetyypit, menetetyt suhteet ja etäsuhteet, olivat monellakin tapaa hyvin merkityksellisiä haastattelemini pakolaisille. Myös erilaiset viranomaiset ja muut heikot suhteet, kuten naapurit ovat tulleet näkyviksi kuviossa 1. Usein nämä merkityksettömiltäkin tuntuvat vuorovaikutussuhteet jäävät vähemmälle huomiolle, mutta kuten tässä tutkimuksessa esitetyistä tuloksista voi nähdä, niillä saattoi olla suuri merkitys tutkimukseen osallistuneille esimerkiksi sosiaalisen tuen näkökulmasta.

Osa kuviossa 1 kuvatuista suhdetyypeistä oli mukana vuorovaikutusverkostoissa ainoastaan olosuhteiden niin salliessa. Nämä suhdetyypit olivat luonnollisesti mukana vain niissä tapauksissa, joissa haastateltavat kertoivat olleensa mukana suomalaisessa työelämässä ja käyneensä harrastuksissa ystäviensä ja tuttaviansa kanssa. Työhön ja harrastuksiin liittyvien vuorovaikutussuhteiden lisäksi haastateltavien vuorovaikutusverkostoissa oli muutenkin huomattavia yksilöllisiä eroja. Näitä eroja olen havainnollistanut kuviossa 2, joka kuvaa haastateltujen välistä yksilöllistä vaihtelua vuorovaikutusverkostoissa olleiden suhdetyyppien osalta.

Kuvio 2 osoitti, että haastateltavien vuorovaikutusverkostoissa esiintyvien suhdetyyppien lukumäärä saattoi vaihdella kolmesta yli kymmeneen. Suurimmat erot verkostojen koossa selittyivät henkilöiden työ- ja harrastustilanteella. Niillä haastateltavilla, jotka kertoivat olleensa jo useita vuosia suomalaisessa

työelämässä ja joilla oli useita harrastuksia, oli myös kaikkein laajimmat vuorovaikutusverkostot. Sen sijaan Suomessa vietetty aika ei näyttänyt selittävän vuorovaikutusverkostojen laajuutta. Mukana oli vastaajia, jotka olivat asuneet Suomessa vasta muutamia vuosia ja joiden vuorovaikutusverkostot tuntuivat olevan jo hyvinkin laajoja. Vastaavasti taas joidenkin jo useita vuosia Suomessa asuneiden haastateltavien vuorovaikutusverkostoissa oli ainoastaan muutamia suhdetyyppejä. Laadullisen aineiston avulla ei toki voida tehdä mitään yleistyksiä, eikä se ole tutkimuksen tavoitteena ollutkaan.

Kaikille haastateltaville oli yhteistä se, että he kertoivat vuorovaikutusverkostojensa olevan nykyisellään huomattavasti pienempiä kuin heidän entisessä elämässään. Verkoston pienentyminen oli johtanut siihen, että haastateltavat kertoivat olevansa yksinäisiä ja kaipaavansa sitä tapaa, jolla vuorovaikutussuhteita oli aiemmin ylläpidetty. Verkoston pienentyminen tarkoitti usein myös vähempää sosiaalista tukea. Pahimmillaan se saattoi johtaa jopa identiteetin ja minäkuvan heikkenemiseen. Jotkut aiemmin itsensä tärkeiksi tunteneet ja yhteisössään merkittäviksi henkilöiksi itsensä kokeneet haastateltavat kertoivat pienentyneen vuorovaikutusverkoston vaikuttavan negatiivisesti heidän kokemaansa itsearvostukseen, ja he kertoivat myös vaikutusmahdollisuuksiinsa olevan sen johdosta vähäisiä uudessa ympäristössä. Rogers ja Kincaid (1981) ovatkin todenneet, että vuorovaikutussuhteet antavat yksilölle hänen merkityksensä.

Tämä luku on vastannut tutkimukselleni esittämäni kolmanteen tutkimuskysymykseen. Olen tarkastellut erilaisten vuorovaikutussuhteiden ja niiden muodostamien verkostojen merkitystä uuteen ympäristöön kiinnittymisessä. Tässä tutkimuksessa kiinnittymistä uuteen ympäristöön tarkasteltiin nimenomaan vuorovaikutussuhteiden näkökulmasta. Pohtiessani erilaisten vuorovaikutussuhteiden merkitystä kiinnittymisessä tarkastelin haastateltavien kokemuksia siitä, miksi ja milloin uusi ympäristö oli tuntunut heistä kodilta tai kodikkaalta. Tämä lisäksi kiinnittymisen tarkasteluun nivoutuivat haastateltavien kokemukset siitä, milloin ja missä suhteissa he olivat saaneet tarvitsemaansa sosiaalista tukea, tai jääneet siitä paitsi, ja mitä he kertoivat erilaisissa suhteissa kokemastaan hyväksytyksi tulemisen tunteesta.

Läheisissä vuorovaikutussuhteissa, kuten perheenjäsenten välisissä suhteissa, sukulaisten kesken ja ystävyysuhteissa, toteutunut sosiaalinen tuki näytti olevan edellytys kokemuksille siitä, että jokin tietty paikka ja uusi sosiaalinen ympäristö koettiin *kodiksi*. Tämän lisäksi heikot suhteet ja niissä toteutunut vuorovaikutus, kuten naapurin tervehtiminen, tulkittiin usein omasta kulttuurisesta lähtökohdasta käsin, ja sen perustella moni haastateltava oli tehnyt johtopäätöksiä hyväksytyksi tulemisesta. Myös työkavereiden ja opettajien suhtautumisesta ja heiltä saadusta sosiaalisesta tuesta syntyi käsitys hyväksytyksi tulemisesta.

Haastattelemistani pakolaisista monet tulivat oloista, joista pois pääseminen oli ollut heidän päämääränsä usein jo vuosien ajan. Asiat joita he pakenivat, saattoivat liittyä monentasoiseen väkivaltaan, psyykkiseen ja fyysiseen sortoon, tai muunlaiseen ihmisarvon alentamiseen. Päästyään Suomeen pakolaisten en-

simmäinen reaktio oli yleensä helpotus ja ilo siitä, että nyt heidän ei tarvinnut pelätä henkensä puolesta, tai etteivät he olleet jatkuvan fyysisen ja psyykkisen väkivallan kohteina. Ajan mittaan nämä tekijät kuitenkin saattoivat väistyä ja akuutin selviämisprosessin sijaan elämän hyvinvointia alettiin usein rakentaa läheisten vuorovaikutussuhteiden kautta.

Osa haastatteluista kertoi olevansa tottunut uuteen elämäänsä Suomessa ja Jyväskylässä ja he kertoivat kokevansa tyytyväisyyttä ja kiinnittyneensä uuteen ympäristöönsä. Suurin osa haastatteluista toivoi itselleen kuitenkin lisää vuorovaikutussuhteita, jotta he olisivat kokeneet vahvemmin kiinnittyvänsä ja pystyvänsä vaikuttamaan haluamallaan tavalla tässä sosiaalisessa ympäristössään ja yhteiskunnassa. Jos heillä olisi ollut enemmän vuorovaikutussuhteita Suomessa, olisivatko he sitten kokeneet kiinnittyvänsä niiden avulla paremmin? Vuorovaikutussuhteiden määrän ei koettu ainakaan suoraan korvaavan laatua, sillä suuri osa haastattelemistani aikuisista olisi kaivannut tiettyjä läheisiä suhteita. Toisaalta samaan aikaan moni myös kaipasi, ei niinkään yksittäisiä vuorovaikutussuhteita, vaan koko vuorovaikutusverkostoaan ja tapaa, jolla verkostossa erilaisia suhteita oli aiemmin ylläpidetty. Moni osallistujista myös kertoi määrällisesti laajasta vuorovaikutusverkostostaan huolimatta olevansa yksinäinen.

Etäsuhteet olivat kaikkien tutkimuksen osallistuneiden pakolaisten arkea riippumatta heidän Suomessa viettämästään ajasta. Aineisto osoitti, että pakolaisten ylirajaiset vuorovaikutussuhteet säilyvät maantieteellisestä välimatkasta huolimatta hyvinkin aktiivisina. Tässä tutkimuksessa ylirajaisuudella on viitattu vuorovaikutussuhteiden maantieteelliseen välimatkaan, mutta myös siihen kuulumattomuuden tunteeseen, jota useat ylirajaiset suhteet voivat myös osaltaan vahvistaa tai aiheuttaa. Ylirajaisuus oli joillekin positiivinen ja vapaaehtoisena pidetty ratkaisu, mutta suurimmalle osalle kuulumattomuuden tunne ja lukumääräisesti monet läheisinä pidetyt etäsuhteet aiheuttivat ikävää ja kaipuusta jonnekin muualle. Kaikkiaan pakolaiset neuvottelivatkin jatkuvasti kiinnittymisen ja ylirajaisuuden välillä, ja tätä dialektista prosessia olen kuvannut kuviossa 3. Kuvio 3 havainnollistaa hyvin pelkistetysti erilaisten suhdetyyppien merkityksen uuteen ympäristöön kiinnittymisessä ja ylirajaisuuden kokemisessä.

Kaikkiaan mielestäni olisi tärkeä huolehtia siitä, että uuteen maahan muuttavilla pakolaisilla olisi mahdollisuus solmia mahdollisimman monipuolisia sosiaalista tukea antavia vuorovaikutussuhteita. Olivatpa nämä suhteet siten suhteita suomalaisiin, samaa etnistä taustaa edustaviin henkilöihin, tai perheenjäseniin, tai olivatpa suhteet etäsuhteita tai maantieteellisesti lähellä olevia, niillä kaikilla näyttäisi olevan merkitystä uuteen paikkaan kiinnittymisessä.

9 PÄÄTÄNTÖ

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on rakentaa ymmärrystä Suomeen tulleiden pakolaisten vuorovaikutussuhteista. Tutkimuksessa on haettu vastauksia kolmeen tutkimuskysymykseen, jotka ovat 1) millaisia vuorovaikutussuhteita Suomeen tulleilla pakolaisilla on, 2) millaisia kokemuksia ja käsityksiä Suomeen tulleilla pakolaisilla on vuorovaikutussuhteidensa luomisesta ja ylläpitämisestä, sekä 3) millainen merkitys vuorovaikutussuhteilla ja niiden muodostamilla verkostoilla on pakolaisten kiinnittymisessä uuteen ympäristöönsä. Esitettyihin tutkimuskysymyksiin haettiin vastauksia teemahaastattelujen ja päiväkirjaaineiston avulla. Tutkimukseen osallistui yhteensä 48 Suomeen pakolaisena tullutta henkilöä, joista teemahaastatteluihin osallistui 27 ja päiväkirjoja täytti puolestaan 21 henkilöä. Tässä luvussa esitän tulosten pohjalta syntyneet keskeisimmät päätelmät ja tarkastelen tuloksia suhteessa aikaisempaan maahanmuuttajatutkimukseen ja puheviestinnän teoriakenttään. Luku etenee pääpiirteissään esittämiäni tutkimuskysymysten mukaisesti. Tutkimukseni pohjalta nousseet jatkotutkimustarpeet esittelen ennen luvun lopussa olevaa tutkimuksen arviointia, jossa myös pohdin tutkimukseeni liittyviä eettisiä kysymyksiä.

9.1 Pakolaisten vuorovaikutussuhteet

Vastatakseni ensimmäiseen tutkimuskysymykseen pakolaisten vuorovaikutussuhteista tarkastelin sekä yksittäisiä vuorovaikutussuhteita että suhteista muodostuvia vuorovaikutusverkostoja. Yksittäisinä vuorovaikutussuhteina tarkastelin pakolaisten läheisinä pitämiä suhteita, kuten perheenjäsenten välisiä suhteita, sukulaisuussuhteita ja ystävien välisiä suhteita. Yksittäisten suhdetyyppien lisäksi halusin tarkastella pakolaisten suhteita ja niiden merkitystä myös vuorovaikutusverkostojen näkökulmasta. Tutkimukseen osallistuneille pakolaisille tyypillinen vuorovaikutusverkosto on esitetty kuviossa 1, jossa vuorovaikutussuhteet on kategorisoitu suhdetyypeiksi. Osallistujien vuorovaikutusverkostoissa esiintyneitä suhdetyyppejä olivat perheenjäsenet ja sukulaiset, ystävät

sekä kaukana että lähellä, nykyiset ja entiset kurssikaverit, työtoverit ja naapurit, erilaiset viranomaiset ja menetetyt suhteet.

Kuviossa 1 esitetty tyypillinen vuorovaikutusverkosto ei vastaa kenenkään osallistujan henkilökohtaista verkostoa, vaan se on koottu kaikkien osallistujien haastatteluista ja osin kuviossa on hyödynnetty myös päiväkirja-aineistoa. Kuvio ei ole myöskään matemaattisesti ajateltuna *tyypillinen*, sillä siinä on mukana suhdetyyppejä, jotka esiintyivät ainoastaan joidenkin haastateltujen vuorovaikutusverkostoissa. Tuloksia tarkasteltaessa onkin pidettävä mielessä, että haastateltavien välillä oli eroja siinä, mitä ja kuinka monia suhdetyyppejä heidän vuorovaikutusverkostonsa sisälsivät. Tästä syystä kuviossa 2 on kuvattu vuorovaikutusverkostojen yksilöllisiä eroja. Kuviot 1 ja 2 muodostavat yhdessä kuvan haastateltujen vuorovaikutusverkostoista niin yhtäläisyyksineen kuin eroineenkin.

Pakolaisten vuorovaikutusverkostoille tyypillisenä erityispiirteenä voitaneen pitää menetettyjen suhteiden suurta osuutta. Aineisto osoitti, että menetetyillä suhteilla oli merkitystä haastattelemilleni pakolaisille ensinnäkin siinä mielessä, että heillä oli paljon suhteita, joiden menettämisestä heidän oli toivuttava ja menetyistä oli käsiteltävä tavalla tai toisella. Tämän lisäksi menetetyt suhteet näyttivät vaikuttavan uusien suhteiden solmimiseen. Aineistossa oli tapauksia, joissa menetyksistä toipuminen ja sureminen vievät niin paljon energiaa, etteivät haastateltavat siinä tilanteessa kokeneet uusien suhteiden solmimista mielekkääksi.

Kim (2001) on esittänyt, että maahanmuuttajien vuorovaikutusverkostoissa olevien valtaväestöä edustavien vuorovaikutussuhteiden määrä kasvaa vähitellen. Tämä perustuu ajatukseen, että ajan mittaan vuorovaikutusverkostot laajentuvat ja mitä pidempään henkilö on asunut uudessa ympäristössään, sitä enemmän hän myös solmii vuorovaikutussuhteita paikallisen väestön kanssa. Tähän tutkimukseen osallistuneiden pakolaisten vuorovaikutusverkostossa esiintyneiden suhdetyyppien lukumäärä ei ollut suoraan peilattavissa heidän Suomessa asumaansa aikaan. Tässä aineistossa mukana olleista kaikkein eniten erilaisia suhdetyyppejä verkostoissaan kuvailleet pakolaiset olivat asuneet Suomessa kolmesta yli kymmeneen vuotta. Toisaalta henkilöt, joiden vuorovaikutusverkostot olivat huomattavasti pienempiä, olivat samoin saattaneet asua Suomessa jo yli kymmenen vuotta. Aineisto osoittikin selkeästi, että pakolaisten vuorovaikutusverkostoissa oli suuria eroja heidän elämäntilanteestaan, kuten työ- tai opiskelutilanteesta riippuen.

Tukea-antavat ja kaivatut perheenjäsenten väliset vuorovaikutussuhteet

Haastateltavien perheissä oli sekä yksinhuoltajia että ydinperheisiin kuuluvia henkilöitä, lisäksi mukana oli kolme yksin elävää henkilöä sekä yksi henkilö, joka asui vaimonsa kanssa kahden. Tämän tutkimuksen osallistujat nimesivät perheekseen iästään ja elämäntilanteestaan riippuen joko oman puolisonsa ja lapsensa, tai omat vanhemmat ja sisarukset. Perheen sisäiset vuorovaikutussuhteet olivat joutuneet kohtaamaan monenlaisia haasteita perheiden ja perheen-

jäsenten muutettaessa maasta toiseen, mutta huomattavan moni perheenjäsenen välinen vuorovaikutussuhde oli myös vahvistunut kohdattujen haasteiden ja ongelmien myötä.

Perhe, erityisesti omat lapset näyttivät olevan niitä suhteita, joiden perusteella haastateltavat olivat tehneet päätöksiä lähtemisestä ja jäämisestä. Haastateltavista monet kertoivat valinneensa kohdemaakseen Suomen ja ylipäänsä Pohjoismaat siitä syystä, että he arvelivat tänne muuttamisella takaavansa lapsilleen paremmat koulutusmahdollisuudet ja turvallisemman kasvuympäristön. Moni haastateltava olisi halunnut itse palata entiseen kotimaahansa, mutta he kokivat lastensa kiinnittyneet jo uuteen ympäristöönsä, jolloin muutto olisi lapsille merkinnyt irrottautumista heille jo tutuksi käyneestä ympäristöstä. Vanhempien omien toiveiden ja toisaalta lasten hyvinvoinnin välinen ristiriita ajateltiin ratkaista niin, että vanhemmat toivoivat voivansa viettää osan vuodesta entisessä kotimaassaan ja osan vuodesta Suomessa, johon he kuvittelivat lastensa jäävän asumaan. Kaikkiaan tämän tutkimuksen aineisto vahvistaa Huttusen (2002) tekemää havaintoa siitä, että hyvin usein uuteen maahan muuttamiseen, jäämiseen tai lähtemiseen liittyvät ratkaisut tehdään ennen kaikkea perheen ehdoilla. Odotukset lasten menestymisestä ja kiinnittymisestä uuteen ympäristöön eivät kuitenkaan olleet aivan ongelmattomia. Toisaalta toivottiin menestystä esimerkiksi koulussa ja opinnoissa, mutta samaan aikaan oltiin huolissaan lasten omaksumista ”liian suomalaisista” arvoista ja normeista, kuten jotkut haastateltavat asian ilmaisivat. Erityisesti lasten tapakasvatuksesta oltiin huolissaan.

Vuonna 2009 julkaistussa maahanmuuttajien integroitumista suomalaiseseen yhteiskuntaan tarkastelevassa selvitysraportissa perheen ja lasten elinoloja käsittelevässä luvussa todettiin, että maahanmuutto muuttaa usein sukupolvien välisiä suhteita perheissä. Tämän lisäksi sukupuolten välinen vuorovaikutus muuttuu, ja kaikki tämä omalta osaltaan vaikuttaa sekä vanhempien kotoutumiseen että lasten ja vanhempien välisiin vuorovaikutussuhteisiin. (Väänänen, Toivanen, Aalto, Bergbom, Härkäpää, Jaakkola, ym. 2009.) Tässä tutkimuksessa haastattelut paljastivat, että lähes poikkeuksetta lapset omaksuivat uuden kielen huomattavasti vanhempiaan nopeammin, ja juuri tästä johtuen lapset myös toimivat erilaisissa tilanteissa vanhempiansa tulkkeina. Vaikka haastatteluissa ei käynyt ilmi, koettiin tätä ongelmallisena vai ei, on oletettavaa, että monissa perheissä perheenjäsenten roolit ja valtdynamiikka muuttuivat aiemmasta (ks. Rosseau, Rufagari, Bafilishya & Measham 2004; Yeh 2003). Lasten toimiminen tulkkina maahanmuuttajaperheissä on useimmiten nähty ongelmallisena ja lapsille liian suurta vastuuta kasaavana. Vanhempien avuttomuus uudessa ympäristössä voi lapsista näyttäytyä huolestuttavana ja herättää ahdistuneisuutta. Erityisesti aiemmin hyvin hierarkkisesti toimineissa perheissä perheenjäsenten roolien muuttuminen saatetaan kokea vaikeaksi. (Bartley & Spoonley 2008.)

Toisaalta Bartley ja Spoonley (2008) ovat todenneet, että juuri siksi, että maahanmuuttajalapset oppivat kielen vanhempiaan nopeammin ja joutuvat huolehtimaan perheen yhteisistä asioista, he myös oppivat kantamaan vastuuta ja omaksuvat näin jo hyvissä ajoin yhteiskunnassa tarvittavia selviytymiskeino-

ja ja vaikuttamisen taitoja (ks. myös Candappa & Igbinigie nee Egharevba 2003). Usita ja Blieszner (2002) ovat myös osoittaneet, että itse asiassa lasten vahvempi kielitaito voi myös edistää vanhempien sopeutumista uuteen elämäntilanteeseen ja antaa mahdollisuuksia vaikuttaa omaan elämään uudessa ympäristössä. Vaikka tässä tutkimuksessa ei tullut esille suoranaisia etuja ja hyötyä, joita haastateltavat olisivat kokeneet lasten nopeammasta kielenoppimisesta koituvan, yksi konkreettinen hyöty oli se, että erilaiset keskustelut mahdollistuivat sellaisissakin tilanteissa, joissa tulkkia ei ollut saatavilla.

Nopeamman kielen oppimisen lisäksi monissa tutkimukseen osallistuneiden perheissä lapset tuntuivat myös tutustuvan uusiin ihmisiin vanhempiaan nopeammin. Osa vanhemmista selitti omien lähellä olevien vuorovaikutussuhteidensa vähyyttä kielitaidon puuttumisella, mutta osa totesi, ettei heillä ollut samanlaisia mahdollisuuksia solmia uusia vuorovaikutussuhteita kuin heidän koulussa tai päiväkodissa olevilla lapsillaan. Uuden kielen oppimisessa ei usein olekaan kysymys erilaisesta oppimiskyvystä, vaan juuri siitä, että maahanmuuttajien lapset ovat yleensä vanhempiaan enemmän yhteydessä ympäröivän yhteiskunnan edustajien kanssa, ja lapsilla on myös paremmin mahdollisuuksia harjoittaa kielitaitoaan kuin enemmän kotona aikaansa viettävillä vanhemmilla. (Nguyen & Williams 1989; Portes 1997.)

Ylivoimaisesti suurimmaksi ongelmaksi pakolaisten läheisissä vuorovaikutussuhteissa muodostuivat perheenjäsenten väliset etäsuhteet. Vaikka lähestulkoon kaikilla haastattelemillani pakolaisilla oli perheenjäseniä ja sukulaisia lähellään, kaikilla oli perheessään myös niitä, jotka olivat jääneet satojen, jopa tuhansien kilometrien päähän. Erityisesti päiväkirja-aineistosta kävi ilmi etäsuhteiden suuri määrä ja yhteydenpidon tiiviys näissä suhteissa. Päiväkirjoja täyttäneiden yleensä puhelimitse tapahtunut yhteydenpito oli viikoittaista, joskus jopa päivittäistä, esimerkiksi Euroopan eri maissa ja Pohjois-Amerikassa asuvien perheenjäsenten ja sukulaisten kanssa.

Kaikki haastateltavat kertoivat tavalla tai toisella kaipaavansa etäsuhteitaan. Usein kaivattiin tiettyä henkilöä, kuten aviopuolisoa, lasta tai omia vanhempia. Ikävä ja huoli omaisten hyvinvoinnista tuli ilmi lähes kaikissa haastatteluissa, ja joissain tapauksissa haastateltavat itkivät kertoessaan kaukana olevista sukulaisistaan. Seikka, johon moni haastateltava ei ollut ennalta varautunut, olivat myös koko vuorovaikutusverkostoa koskeneet muutokset. Yksittäisten suhteiden lisäksi kaivattiinkin vuorovaikutusverkostoa kokonaisuudessaan ja sitä tapaa, jolla erilaisia vuorovaikutussuhteita oli aiemmin ylläpidetty. Useat tutkimukseen osallistuneet tulivat kylistä ja kaupungeista, joissa he olivat asuneet lähellä sukulaisiaan ja perheenjäseniään. Vuorovaikutussuhteiden ensisijainen ylläpitämisen keino olivat olleet kasvokkaiset tapaamiset. Monelle oli vaikeaa sopeutua etäsuhteisiin ja siihen, ettei ollutkaan läheisiä vuorovaikutussuhteita jatkuvasti ympärillä. Etäsuhteista saatiin kuitenkin paljon myös tukea ja apua.

Pakolaisten ja maahanmuuttajien vuorovaikutusverkostoja on tarkasteltu yhä enenevässä määrin ylirajaisuuden käsitteen avulla. Tutkimustietoa on karttunut runsaasti esimerkiksi ylirajaisista perhesuhteista (esim. Bartley & Spoon-

ley 2008; Ho 2008; Singla 2008; Usita 2007). Valtosen (1994; 1998) tutkimukset mutta myös useat 2000-luvulla tehdyt tutkimukset (esim. Singla 2008; Zechner 2006) ovat osoittaneet, että ylläpitäviä perhe- ja sukulaisuussuhteita ylläpidetään aktiivisesti. Tutkimusten mukaan esimerkiksi sosiaalista tukea annetaan ja vastaanotetaan pitkistä maantieteellisistä välimatkoista huolimatta (Usita 2007; Zechner 2006).

Vaikka on olemassa tutkimustietoa siitä, että maahanmuuttajaperheissä perheenjäsenet ja sukulaiset tarjoavat paljon tukea ja apua toisilleen, julkisuudessa käyty keskustelu on usein keskittynyt lähinnä niihin ongelmiin, joita maahanmuuttajaperheet voivat uudessa maassa kohdata. Niin mediassa kuin muillakin foorumeilla on käyty keskustelua esimerkiksi maahanmuuttajien perheissä tapahtuneista pakkoavioliitoista ja kunniamurhista. Myös monissa tutkimuksissa on raportoitu ongelmista, joita maasta toiseen muuttaminen voi aiheuttaa tai laukaista maahanmuuttajien perhesuhteissa (esim. Pentikäinen 2005; Rosseau, Rufagari, Bagilishya & Measham 2004; Sourander 2003).

Pakolaisten perhesuhteisiin ja erityisesti parisuhteeseen liittyen keskustelu kääntyy usein niin kutsuttuun kunniaväkivaltaan. Kunniaväkivallalla (eng. honour related violence) viitataan sekä fyysiseen että psyykkiseen väkivaltaan perheenjäsenten tai sukulaisten kesken, ja joka tavalla tai toisella liittyy perheen tai sen jäsenten kunniaan. Usein kunniaväkivallalla kuvataan tilannetta, jossa tavoitteena on perheen naisten alistaminen miehen, tai suvun miesten, tahtoon esimerkiksi avioliittoa solmittaessa. Ruotsalaisen naistenfoorum (Kvinnoforum) koordinoiman projektin raportin mukaan naisiin, tyttöihin tai poikiin kohdistuvaa väkivaltaa voidaan nimittää kunniaväkivallaksi tilanteissa, joissa väkivallan tekijä selittää tekoaan kulttuurisilla seikoilla. Kunniaväkivaltaan liittyy usein myös ajatus, että väkivallan teko on yhteisön näkökulmasta hyväksyttyä. (Kvinnoforum 2005.)

Useissa Euroopan maissa kunniaväkivaltaan on viime aikoina kiinnitetty huomiota erityisesti vähemmistöön kuuluvien yhteisöjen osalta. Ongelmia näyttäisi tulevan tilanteissa, joissa esimerkiksi maahanmuuttajaperheet kohtaavat ympäröivässä yhteiskunnassa hyvin erilaisia arvoja. Esimerkiksi patriarkaaliseen yhteisöön lähtöisin oleva perhe joutuu länsimaisessa ympäristössä neuvottelemaan naisen ja miehen välisestä suhteesta ympäristössä, joka korostaa miehen ja naisen välistä tasa-arvoa ja yksilöllisyyttä. (Kvinnoforum 2005.)

Tutkimukset osoittavat, että muutokset ympäristössä, uuteen maahan muuttavan pariskunnan odotuksissa ja keskinäisissä suhteissa eivät aina heijastu parisuhteeseen positiivisella tavalla. Grahamin ja Khosravin (1997) tutkimuksessa kävi ilmi, että Ruotsiin muuttaneiden iranilaisten pakolaisten perinteiset käsitykset ja odotukset naisen ja miehen parisuhteesta oikeuksineen ja velvolluuksineen olivat joutuneet kohtamaan uusia haasteita perheiden muutettua erilaiseen kulttuuriseen ympäristöön. Tutkijoiden mukaan monet iranilaiset naiset olivat Ruotsiin muutettuaan tulleet itsenäisemmiksi ja kyseenalaisivat perinteistä parisuhteen valtdynamiikkaa. Avioeroluvut olivat suhteellisen korkeita Ruotsissa elävien iranilaisten pakolaisten keskuudessa, ja tutkijat arvelivat uusien kulttuuristen näkemysten ja valtakäsitysten vaikuttaneen irani-

laisten parisuhteisiin. Myös erimielisyydet lasten kasvattamisessa olivat tutkimuksen mukaan johtaneet osallistujien avioeroihin. Syitä osallistujien avioeroihin oli muiden muassa se, etteivät vanhemmat olleet päässeet yksimielisyyteen siitä, pitäisikö tyttären taipua esimerkiksi sukujen kesken sovittuun avioliittoon vai voiko hän itse valita aviopuolisokseen kumppanin, johon oli rakastunut ennen avioliiton solmimista.

Tähän tutkimukseen osallistuneet naiset antoivat yhtä poikkeusta lukuun ottamatta hyvin positiivisen kuvan parisuhteistaan. Moni haastateltava tuli Iranista, josta edellä referoidun Grahamin ja Khosravin (1997) tutkimuksen osallistujatkin tulivat, mutta tähän tutkimukseen osallistuneet naiset raportoivat lähinnä parisuhteessa saamastaan sosiaalisesta tuesta. Yksi haastateltava kertoi ongelmista parisuhteessaan, jotka myös tuntuivat vaikuttavan haastateltavan hyvinvointiin ja jaksamiseen. Tutkimushaastatteluissa ei tämän yhden tapauksen lisäksi noussut esille negatiivisia kokemuksia tai tapauksia parisuhteessa. Toki on myös muistettava, että joukossa oli henkilöitä, jotka olivat eronneet puolisostaan Suomeen muuttamisensa jälkeen, mutta kuten todettua, heidän kanssaan emme keskustelleet juurikaan eroon johtaneista syistä.

Ongelmista puhumattomuus saattoi osaltaan johtua myös siitä, ettei haastatteluja koettu tarpeeksi luottamuksellisiksi kyseisten asioiden esille tuomiseen. Voi myös olla, että haastattelemani naiset eivät ehkä aina tunnistanee tai olleet tottuneet puhumaan kokemastaan väkivallasta. Kvinnoformin (2005) kunniaväkivaltaa koskevan raportin Suomen osuus kunniaväkivallasta osoitti, että käsite oli vielä 2000-luvun alussa suhteellisen tuntematon Suomessa asuvien maahanmuuttajien keskuudessa. Raportista käy ilmi, että naisiin kohdistuvasta väkivallasta oltiin kyllä tietoisia, mutta usein tekijänä oli ollut naisten suomalainen puoliso. Samalla raportissa todetaan, että useat haastateltavat olivat sitä mieltä, että aiheesta tulisi keskustella avoimesti. Toisaalta esimerkiksi suomalaisen kurdiyhdistyksen edustajat olivat huomauttaneet, että maahanmuuttajien olisi ehkä helpompi käydä kunniaväkivaltaan liittyvää keskustelua nimenomaan omien organisaatioidensa kautta.

Kvinnoforumin raportissa todetaan, että useat haastateltavat pitivät kunniaväkivallasta puhumista vaikeana siitäkin syystä, että he pelkäsivät esille tulevien tapausten leimaavan koko yhteisön negatiivisella tavalla. Erityisesti Suomea koskevassa osuudessa todettiin, että tutkimusta varten haastatellut maahanmuuttajat halusivat korostaa, ettei kunniaväkivalta heidän mielestään liity olennaisena osana tiettyihin kulttuureihin, eikä kunniaväkivaltaan voitu ylittää heidän mielestään pitää kulttuurista johtuvana. (Kvinnoforum 2005.) Myös Kasturirangan, Krishnan ja Riger (2004) ovat todenneet, että maahanmuuttajanaiset voivat olla haluttomia kertomaan kohtaamastaan perheväkivaltaa siinä pelossa, että heidän kertomustensa perusteella koko perhe ja heidän edustamansa yhteisö voivat joutua huonoon valoon ympäristön silmissä. Myös negatiivisten stereotyyppien vahvistamista voidaan pelätä, ja ehkä tästäkin johtuen etnistä vähemmistöä edustavat naiset apua hakiessaan voivat haluta korostaa sukupuoltaan, eivät etnistä taustaansa (Kasturirangan, Krishnan ja Riger 2004).

On hyvä, että mahdollisesta perheissä tapahtuvasta väkivallasta ja henkisesti alistamisesta keskustellaan. Mielestäni pakolaisten ja maahanmuuttajien perhesuhteista keskusteltaessa voitaisiin kuitenkin myös muistaa ne positiiviset ja rakentavat ilmiöt, joita monissa perheenjäsenten välisissä vuorovaikutussuhteissa ainakin tämän tutkimuksen aineiston mukaan ilmeni. Tämän tutkimuksen osalta ei käynyt ilmi, että haastattelemani naiset olisivat kokeneet uhkaa tai väkivaltaa sukunsa miesten taholta. Suhteellisen lyhyessä haastattelussa on omat haasteensa, mutta tästä huolimatta en voi myöskään ohittaa niitä kertomuksia, jotka haastateltavat halusivat kertoa minulle. Kertomuksen parisuhteen molemminpuolisesta tuesta ja avusta osoittivat, että parisuhde voi tarjota korvaamattoman tärkeää tukea stressaavassa elämäntilanteessa. Haastatelluista useat myös totesivat, että parisuhde voi jopa vahvistua tilanteessa, jossa haasteet kohdataan ja selvitetään yhdessä. Todettakoon myös, että ne haastateltavat joiden puoliset olivat maantieteellisesti etäällä, kaipasivat puolisoitaan jakamaan arkeaan ja antamaan tukeaan.

Parisuhteessa elävien haastateltavien puoliset edustivat yhtä poikkeusta lukuun ottamatta haastateltavan kanssa samaa etnistä tai kansallista ryhmää. Suurin osa haastatelluista oli tullut Suomeen puolisonsa kanssa. Ympäristön koettu erilaisuus oli joillakin ehkä johtanut siihen, että omassa parisuhteessa haettiin ja arvostettiin tuttuutta, kuten perinteisiä arvoja ja yhteisiä kokemuksia. Haastateltaville näytti olevan tärkeää, että puolisollla oli käsitys niistä ongelmista ja koettelemuksista, joita he olivat pakenemista ennen ja pakenemisensa aikana kokeneet. Myös uudemmat yhteiset kokemukset esimerkiksi uuden kielen oppimisesta toimivat monille osallistujista yhdistävänä tekijänä parisuhteessa.

Eastmond (1998) sekä Lalonde kumppaneineen (2004) ovat todenneet, että vaikka maahanmuuttajaperheissä saattaa olla ongelmia, usein uudessa kulttuurisessa ympäristössä syntyneet ja kasvaneet maahanmuuttajanuoret haluavat kuitenkin kumppanikseen perinteisiä arvoja edustavan, mahdollisesti samaa kulttuuriperintöä kunnioittavan ja noudattavan henkilön. Tämä on ymmärrettävää, sillä ylipäätään vuorovaikutussuhteissa samankaltaisuuden nähdään olevan vuorovaikutusta helpottava tekijä. Samankaltaisten seurassa vuorovaikutuksen koetaan vaativan vähemmän vaivannäköä, ja se koetaan mukavammaksi, helpommaksi ja tehokkaaksi (Baxter & West 2003). Ei siis ollut yllättävää, että myös tähän tutkimukseen osallistuneiden mielestä henkilön, jonka kanssa jokapäiväinen arki olisi ollut tarkoitus jakaa, toivottiin ymmärtävän sitä taustaa ja elämäntilannetta, jossa he elivät.

Etäsuhteet aiheuttivat selkeästi eniten harmia ja pahaa mieltä osallistujien perhesuhteissa, mutta toisaalta ylirajaisuus on ilmiö, joka on tämän päivän globaalissa maailmassa yhä yleisempi tapa olla ja elää. Singla (2008) sekä Ho ja Bedford (2008) ovat tarkastelleet ylirajaisia perhesuhteita pitkätaimaineiston avulla, ja nämä tutkimukset ovat syventäneet ymmärrystä siitä, kuinka ylirajaiset perhesuhteet muuttuvat ajan kuluessa. Oman tutkimukseni aineisto ei kerro, kuinka lasten ja heidän vanhempiansa väliset suhteet muuttuivat ajan kuluessa tai esimerkiksi tilanteessa, jossa vanhemmat päätyivät asumaan kahdessa eri maassa suunnitelmiansa mukaisesti. Aihetta olisi mielenkiintoista tarkastella

lähemmin, sillä Hon ja Bedfordin tutkimus esimerkiksi paljasti, että vanhempiensä kanssa Hongkongista Uuteen Seelantiin muuttaneet ja siellä kasvaneet nuoret suhtautuivat maasta toiseen muuttamiseen positiivisesti ja olivat tyytyväisiä vanhempiansa päätökseen muuttaa. Perhesuhteet joutuvat koetukselle ja kohtaavat monia haasteita, mutta aineisto osoitti, että niissä voi olla myös paljon positiivisia ja voimauttavia asioita. Myös tässä tutkimuksessa oli mukana osallistujia, jotka kokivat yllärajaiset perhesuhteet mahdollisuutena ja järjesteltävissä olevana asiana silloin, kun liikkuminen paikasta toiseen oli mahdollista. Miten näitä suhteita voitaisiin tukea positiiviseen kehitykseen, on kuitenkin vielä avoin kysymys.

Ystävyyssuhteiden neuvotteluja meidän ja muiden välillä

Haastateltavien välillä oli suuria eroja siinä, millaisia ystävä- ja tuttavaverkostoja he kuvailivat. Muutama haastateltava totesi, ettei heillä ollut kuin yksi hyvä ystävä ja muutamia tuttavuuksia. Toiset puolestaan kertoivat, että heidän ystävä- ja tuttavaverkostossaan oli useita kymmeniä, jopa satoja henkilöitä. Tutkimuksen osallistujilla oli keskimäärin muutamia hyviä ystäviä ja hieman enemmän kavereiksi kutsuttuja vuorovaikutussuhteita, sekä useita tuttavuuksia esimerkiksi opintojen, työn tai naapureiden kautta. Ystäväistä ja tuttavista huolimatta moni kertoi olevansa yksinäinen ja kaipaavansa suurempaa ystäväpiiriä. Osin tämä varmasti johtui siitä, että osallistujat olivat tottuneet aiemmassa elämässään vielä suurempiin vuorovaikutussuhdeverkostoihin, joita oli ylläpidetty pääasiallisesti kasvokkaisen vuorovaikutuksen avulla.

Suurin osa haastateltavista kertoi, että heidän ystävänsä olivat pääosin muita ulkomaalaisia ja edustivat usein samaa etnistä tai kansallista ryhmää. Poikkeuksena olivat kolme haastateltavaa kertoessaan, että enemmistö heidän ystäviksi ja kavereiksi luokittelemistaan vuorovaikutussuhteista oli syntyperäisiä suomalaisia. Tutkimuksen tulokset eivät tältä osin olleet yllättäviä tai aiemmista tutkimustuloksista poikkeavia. Esimerkiksi Ekholm (1994), Pohjanpää (2003) ja Salminen (1997) ovat todenneet, että suurin osa maahanmuuttajien ystävinä pitämistä henkilöistä edustaa samaa kansallista tai etnistä ryhmää kuin henkilö itse.

Ystävien kansallinen ja etninen tausta herätti hyvin ristiriitaisia mielipiteitä haastateltavien joukossa. Toisaalta haastateltavat halusivat korostaa omaa avointa suhtautumistaan erilaisiin ihmisiin ja ystäviinsä, eikä kansallisella tai etnisellä taustalla koettu olevan juurikaan merkitystä. Toisaalta samaa etnistä tai kansallista ryhmää edustavilla ystävillä ja tuttavilla oli monille suuri merkitys nimenomaan siksi, että näissä vuorovaikutussuhteissa haastateltavat kokivat voivansa vahvistaa omaa kulttuurista identiteettiään yhteisen äidinkielen, uskonnon, käyttäytymisnormien tai vaikka yhdessä valmistetun ja nautitun perinteisen ruuan avulla. Osa haastateltavista oli sitä mieltä, ettei ystävien ja kavereiden kansallisuudella ollut väliä ja he kertoivat olevansa jopa hieman narkästyneitä siitä, että vuorovaikutussuhteita usein määriteltiin juuri henkilön kansallisuuden tai etnisen taustan perusteella. Nämä haastateltavat halusivat

korostaa vuorovaikutussuhteissaan muita ominaisuuksia, kuten yhteisiä arvoja, elämän asennetta tai persoonallisuuden piirteitä.

Vaikeasti tutustuttavat suomalaiset

Suomalaisia ystäviä olisi toivottu enemmän lähinnä siitä syystä, että heidän avullaan pakolaiset olisivat voineet harjoitella kielitaitoaan. Toinen syy suomalaisten ystävien ja tuttavien kaipuuseen oli se, että ilman suomalaisia ystäviä osa haastatelluista koki jäävänsä paitsi niin kutsutusta hiljaisesta tiedosta, tai puskaradiosta, kuten eräs haastateltava asian ilmaisi. Haastateltavat kokivat, että ilman laajaa vuorovaikutusverkostoa monet yhteiskuntaa ja sen toimintaa koskevat tiedot jäivät heiltä saamatta. Useat haastateltavat eivät olisi periaatteessa halunneet kiinnittää ystäviensä tai tuttaviansa kansalliseen taustaan huomiota, mutta jos osallistujilla käytännössä olisi ollut suomalaisia ystäviä, he olisivat päässeet todennäköisemmin paremmin käsiksi myös tietoon ja resursseihin, joiden avulla oman elämänhallinnan tunne olisi voinut kasvaa. On luontevaa ajatella, että maahanmuuttaja voisi hyötyä esimerkiksi ystävästä ja tuttavista, joilla olisi paljon tietoa työllistymisestä ja työvoimapolitiitisesta järjestelmästä. Tietoa esimerkiksi työllistymiseen vaikuttavista tekijöistä voisi tällöin saada ystävien välisissä epävirallisissa keskusteluissa vapaa-aikaa vietettäessä. Itse asiassa aiemmat tutkimukset osoittavatkin, että nimenomaan vuorovaikutussuhteet ovat yksi tärkeimmistä maahanmuuttajien työllistymiseen liittyvistä tekijöistä (Ahmad 2005; Forsander 2002; Hondagneu-Sotelo 2001; Ramirez & Hondagneu-Sotelo 2009).

Paikallisen väestön ja maahanmuuttajien välisiä suhteita on pitkään pidetty edellytyksenä uuteen ympäristöön integroitumiselle tai sopeutumiselle (ks. Berry 1997; Kim 2001). Suomalaisten ja maahanmuuttajien välisiä suhteita on yritetty järjestää muiden muassa erilaisten tilaisuuksien ja yhdistystoiminnan avulla. Esimerkiksi Suomen Punainen Risti on järjestänyt ystäväperhetoimintaa, jonka tarkoituksena on saattaa yhteen suomalaisia ja tänne muuttaneita maahanmuuttajia. Tutkimuksessa tuli esille kahdensuuntaisia mielipiteitä näistä organisoiduista tapahtumista ja ystäväperhetoiminnasta. Muutamit haastateltavat kertoivat, että he olivat solmineet hyvin merkityksellisiä vuorovaikutussuhteita juuri tällaisissa järjestetyissä tilaisuuksissa. Haastatteluissa kävi myös ilmi, että erityisesti vasta muutamia vuosia Suomessa asuneet halusivat tuoda esille nämä järjestetyt ystävyysuhteet, kun he listasivat ystäviään ja tuttaviaan. Oli selvää, että kyseisille haastateltaville suhteet olivat tavalla tai toisella hyvin merkityksellisiä ja ne haluttiin mainita haastatteluissa, vaikka yhteydenpito saattoi olla kerran kuussa lähetettävä tekstiviesti, kun haastateltavat muuten raportoivat pitävänsä hyvin tiiviisti yhteyttä muiden ystäviensä ja kavereidensa kanssa.

Joidenkin haastateltavien ajatukset järjestettyjen ystäväperheiden ja tilaisuuksien merkityksestä pakolaisten vuorovaikutussuhteiden solmimisen kannalta olivat kriittisiä. Muutama haastateltava totesi, etteivät tällaiset järjestetyt suhteet heidän mielestään kestäneet ajan kuluessa, eivätkä ne tarjonneet sellais-

ta sosiaalista tukea, jota he kokivat pakolaisten pidemmällä aikavälillä tarvitsevan.

Järjestetyt suhteet eivät ehkä pitkällä aikavälillä olleetkaan niin merkityksellisiä esimerkiksi sosiaalisen tuen näkökulmasta kuin muuten syntyneet vuorovaikutussuhteet. Näiden vuorovaikutussuhteiden olemassaolo oli kuitenkin niin haastateltaville itselleen kuin heidän näkökulmastaan myös suomalaisille osoitus siitä, että he olivat ainakin jollain tasolla ja jonkin suhteen kautta kiinnittyneitä uuteen ympäristöönsä. Vaikka järjestettyjä tapaamisia suomalaisten ja maahanmuuttajien välillä saatettiin pitää turhina tai vaikutuksiltaan vähäisinä, työn saamisesta tai muista onnistumisista haluttiin usein kertoa ensimmäisenä nimenomaan suomalaisille ystäville. Suomalaisia ystäviä voitiin pitää omalta osaltaan yhteiskuntakelpoisuuden tai sosiaalisen menestyksen mittareina, mutta heistä oli ollut pakolaisille myös käytännössä apua ja hyötyä esimerkiksi kielien oppimisessa tai toivotunkaltaisen asunnon löytymisessä.

Kaikkiaan koko aineiston osalta on todettava, että mitä laajempi vuorovaikutusverkosto henkilöllä oli, sen todennäköisempää myös oli, että haastateltava koki itse voivansa vaikuttaa omaan elämäänsä näiden vuorovaikutussuhteiden kautta. Sinänsä vuorovaikutusverkostossa olevien ystävien ja tuttavien kansallisuudella tai etnisellä taustalla ei ollut väliä, mutta käytännössä merkityksellistä oli suhteiden tarjoama tieto ja keinot, joiden avulla henkilö kykeni vaikuttamaan asemaansa yhteiskunnassa. Moni olisi toivonut itselleen suomalaisia ystäviä nimenomaan juuri siksi, että heidän odotettiin tarjoavan mahdollisuuksia omaan elämään vaikuttamiseen. Samaan aikaan omaa etnistä tai kansallista ryhmää edustavat henkilöt tai muut ulkomaalaiset näyttäytyivät ehkä samankaltaisuudessaan attraktiivisempina. Tutustuminen muiden maahanmuuttajien kanssa koettiin helpommaksi jo siitäkin syystä, että osallistujat viettivät suurimmaksi osaksi aikaansa opiskellen muiden muualta Suomeen muuttaneiden kanssa tai työskennellen hyvin monikulttuurisissa työyhteisöissä.

Heikkojen suhteiden suuri merkitys sosiaalisen tuen lähteinä

Heikkoja suhteita ei useinkaan pidetä kovin merkityksellisinä, eivätkä ne ole kiinnostaneet tutkijoita samassa määrin, kuin läheisinä pidetyt vuorovaikutussuhteet. Tämä tutkimus on kuitenkin osoittanut, että heikot suhteet voivat olla hyvinkin merkityksellisiä niistä saatavan sosiaalisen tuen kannalta, sekä ajattelun uuteen ympäristöön kiinnittymistä. Kaikki tutkimukseen osallistuneet olivat osallistuneet maahanmuutto-opetukseen ja suurin osa oli edelleen joko kielikursseilla tai muussa koulutuksessa. Eri alan opettajat olivat siis niitä henkilöitä, joita kaikki tutkimuksen osallistujat olivat Suomessa olonsa aikana kohdanneet. Heikkojen suhteiden painoarvoa ei vähennä se havainto, että monille tutkimukseen osallistuneista opettaja oli ollut lähes ainut suomalainen, jonka kanssa he olivat olleet vuorovaikutuksessa ensimmäisten Suomessa asumiensa vuosien aikana.

Aineiston perusteella opettajilta ja tulkeilta saatiin paljon sosiaalista tukea. Opettajat ja tulkit olivat antaneet haastateltaville apua monissa käytännön asi-

oissa, jotka liittyvät uuteen ympäristöön ja yhteiskuntaan ja sen toimintaan. Usein apua ja tukea oli annettu jopa virka-ajan ulkopuolella ja asioissa, jotka eivät periaatteessa olisi kuuluneet opettajien tai tulkkien työhön. Useat viranomaiset joutuivat siis varmasti kohtaamaan työssään monia heihin, ja heidän edustamaansa yhteisöön tai organisaatioon kohdistuvia odotuksia ja tarpeita, joihin he eivät ehkä aina ole valmistautuneet vastaamaan, eivätkä periaatteessa edes työnsä puolesta velvoitettuja. Haastatteluissa tuli esille myös tapauksia, joissa tarvittavaa apua ja tukea ei ollut eri viranomaisilta syystä tai toisesta saatu. Nämä kokemukset olivat jääneet haastateltavien mieleen ja joissain tapauksissa avun puuttumista selitettiin viranomaisten ennakkoluuloisuudella ulkomaalaisia kohtaan.

Opettajien ja tulkkien lisäksi haastateltavien tyypillisiä heikkoja suhteita edustavia suhdetyyppejä olivat nykyiset ja entiset kurssikaverit, työtoverit, muut viranomaiset sekä naapurit. Haastateltavien mukaan naapureiden ja työtovereiden käyttäytymisessä oli suuri ero siihen, mihin he olivat ennen Suomeen tuloaan tottuneet ja suomalaisia pidettiin lähes kaikissa haastatteluissa vähemmän tuttavallisina kuin muiden kansallisuuksien edustajia.

Tutkimuksen osallistujat kertoivat kohdanneensa ennakkoluuloista ja suorastaan rasistista kohtelua Suomessa asuessaan. Useimmat esimerkit henkilöiden kokemasta ennakkoluuloisesta tai rasistisesta kohtelusta olivat naapureiden välisiä vuorovaikutustilanteita, työnhakuun liittyviä tapauksia, tai täysin tuntemattomien ihmisten kommentteja esimerkiksi haastateltavien ihonväristä tai vaatetuksesta. Moni haastatelluista totesi, etteivät he halunneet yleistää negatiivisia kokemuksiaan esimerkiksi suomalaisten naapureiden tai virkailijoiden kanssa. Heikoissa suhteissa kohdatut pettymykset ja muilta kuullut tarinat näyttivät kuitenkin vaikuttavan haastateltavien mielikuviin ja käsityksiin suomalaisista yleensä. Negatiiviset kokemukset esimerkiksi suomalaisista naapureista olivat johtaneet jopa päätökseen olla solmimatta vuorovaikutussuhteita suomalaisten kanssa. Myös Ekholm (1994) on todennut, että jos henkilö on kohdannut rasistista kohtelua esimerkiksi suomalaisilta viranomaisilta tai naapureilta, ajatus suomalaisista ystäväistä saattaa tuntua hyvinkin vieraalta.

Tämän tutkimuksen aineistossa ei ollut esimerkkejä tiettyjen viranomaisten, kuten poliisin, haastateltaviin kohdistamasta ennakkoluuloisesta kohtelusta. Sen sijaan haastateltavat kertoivat monia esimerkkejä heidän ystävilleen ja tuttavilleen sattuneista tapauksista, joissa suomalaiset poliisit olivat kohdelleen maahanmuuttajia epäoikeudenmukaisesti ja jopa rasistisesti. Omakohtaisista positiivisista tai neutraaleista kokemuksista huolimatta useiden haastateltavien mielikuvat suomalaisista poliiseista olivat negatiivisesti värittyneitä. Onkin hyvä muistaa, että heikoilla suhteilla on vaikutusta pakolaisten suhtautumiseen ja käsityksiin suomalaisista viranomaisista myös välillisesti, toisen käden kautta. Tieto ennakkoluuloisista viranomaisista leviää usein nopeasti (Alitolppa-Niitamo 1994), ja tämän tutkimuksen aineiston mukaan omaa käsitystä ennakkoluuloisista viranomaisista vahvistettiin usein muiden kertomuksilla ja kokemuksilla.

Aiempien tutkimusten perusteella tiedämme, että suomalaisten viranomaisten asenteissa maahanmuuttajia kohtaan voisi olla parantamisen varaa (esim. Jaakkola, M. 2009; Pitkänen 2006; Pitkänen & Kouki 2002). Tämä tutkimus puolestaan osoitti, että myös pakolaisilla saattoi olla suomalaisista viranomaisista vahvoja negatiivisia käsityksiä, jotka perustuivat omiin kokemuksiin ja tuttavien kertomuksiin. Tieto muiden ennakkoluuloisesta suhtautumisesta aiheuttaa stressiä ja negatiivisia tunteita ryhmien välisiä vuorovaikutustilanteita kohtaan, jolloin vuorovaikutustilanteita ehkä pelätään ja jopa vältellään (Miller & Major 2000). Vuorovaikutus pakolaisen ja viranomaisen välillä voikin pahimmassa tapauksessa muodostua ahdistusta ja epävarmuutta herättäväksi kahden stereotyyppiin sinnikkäästi uskovan henkilön tapaamiseksi, jossa ei jää tilaa yksilölliselle kohtaamiselle.

Kaikkiaan tutkimukseni tulokset vuorovaikutusverkostoista tukevat hyvin pitkälti aiempia tuloksia Suomessa asuneiden maahanmuuttajien vuorovaikutussuhteista (esim. Alitolppa-Niitamo 1994; Ekholm 1994; Valtonen 1994; 1998). Aiemmistä tutkimuksista esimerkiksi Alitolppa-Niitamon (1994) ja Valtosen (1994) tutkimukset ovat tarkastelleet nimenomaan pakolaisten vuorovaikutusverkostoja, kun useimmat muut tutkimukset taas ovat ainoastaan sivunneet vuorovaikutussuhteita. Vuorovaikutusverkostoja tarkastelevista tutkimuksista Valtosen tutkimus oli rajattu koskemaan niin kutsuttuja elettyjä suhteita (lived relationships) ja tässä tutkimuksessa taas mukaan on otettu myös menetetyt suhteet. Omalta osaltaan tämä tutkimuksen voidaan ajatella täydentävän aiempaa tutkimusta.

9.2 Vuorovaikutussuhteiden kehittyminen

Toinen tutkimuskysymykseni liittyi vuorovaikutussuhteiden syntymiseen ja kehittymiseen. Jotta vuorovaikutussuhde pääsee kehittymään, tarvitaan osapuolien välillä vuorovaikutusta ja paikka, jossa tuo vuorovaikutus on mahdollista. Toisaalta pelkkä kohtaaminen ja yhdessä vietetty aika eivät kuitenkaan vielä takaa attraktiivisuutta eli sitä, että osapuolet pitävät toisistaan ja haluavat tutustua toisiinsa paremmin (Dovidio, Gaertner & Kawakami 2003). Tässä tutkimuksessa vuorovaikutussuhteiden kehittymisen yhteydessä esille nousivat erilaisten ryhmien välinen vuorovaikutus, samankaltaisuuden kokeminen, epävarmuus ja luottamus.

Keskustellessamme vuorovaikutussuhteiden syntymisestä ja tutustumisesta osa tähän tutkimukseen osallistuneista kertoi, etteivät henkilön kansallisuus tai etninen tausta olleet heille tärkeitä seikkoja ystävyysuhteita solmittaessa. Käytännössä kuitenkin, aivan muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta, haastateltavien parhaat ystävät ja suurin osa kavereista sekä tuttavista olivat muita maahanmuuttajia. Tulos ei sinänsä ole yllättävä, sillä ovathan jo aiemmat tutkimukset osoittaneet, että usein maahanmuuttajien lähelle muodostunut vuorovaikutusverkosto koostuu lähinnä muista ulkomaalaisista (Alitolppa-

Niitamo 1994; Ekholm 1994; Forsander 2002; Hyttinen & Tikkanen 1997; Romakkaniemi 1997; Salminen 1997; Valtonen 1994; 1998).

Luvun 7 alussa esittelin lyhyesti muutamia vuorovaikutussuhteiden kehittymistä kuvaavia teorioita. Näistä läheisyyden kehittymistä suhteissa kuvaava sosiaalisen läpäisyn teoria (Altman & Taylor 1973) auttaa omalta osaltaan hahmottamaan suhteiden kehittymistä ajassa etenevänä vuorovaikutuksellisenä ilmiönä. Jotta koettu läheisyys suhteissa syvenee, tarvitaan aikaa ja mahdollisuus vuorovaikutukseen suhteen toisen osapuolen kanssa. Tältä pohjalta onkin loogista todeta, että ne ihmiset, joiden kanssa tutkimukseen osallistuneet olivat säännöllisessä vuorovaikutussuhteessa, valikoituivat usein myös niiksi, joista ajan mittaan kehittyi ystävyyssuhteiksi nimitettäviä suhteita. Useimmat pakolaiset olivat päivittäin kursseilla muiden maahanmuuttajien kanssa, joten on luonnollista, että luottamusta ja sosiaalista tukea tarjotessaan näistä kurssilla uusinnettavista suhteista myös kehittyi ystävyyssuhteita.

Sisä- ja ulkoryhmien välinen vuorovaikutus

Tajfel (1981) on sitä mieltä, että tarve kuulua johonkin ryhmään on universaali ilmiö. Erilaisten ryhmien, kuten erilaisten etnisten ryhmien, tai enemmistöjen ja vähemmistöjen välistä vuorovaikutusta onkin tarkasteltu laajalti niin kutsuttujen sisä- ja ulkoryhmien välisenä vuorovaikutuksena (esim. Dovidio, Gaertner & Kawakami 2003). Ne ryhmät, joihin henkilö kokee kuuluvansa, voivat perustua erilaisiin rooleihin kuten opettajan, oppilaan tai vanhemman rooliin. Sosiaalinen identiteetti, joka siis määrittää niitä ryhmiä joihin koemme kuuluvamme, voi perustua myös demografisiin kategorioihin kuten asuinpaikkaan, etniseen taustaan, kansallisuuteen, ikään, sukupuoleen tai sosiaaliseen luokkaan. Lisäksi sosiaalinen identiteetti voi liittyä erilaisiin jäsenyyksiin tai organisaatioihin, joissa ollaan mukana. Henkilön sosiaalisen identiteetin kannalta voi olla merkityksellistä kuulua esimerkiksi tiettyyn uskonnolliseen ryhmään, yhteiskunnalliseen järjestöön tai tietyn urheiluseuran jäseneksi. Myös esimerkiksi vammaisuus, työttömyys tai pakolaisuus voi vaikuttaa henkilön sosiaalisen identiteetin muodostumiseen. (ks. Tajfel 1981.) Tämä tutkimuksen kannalta aihe on kiintoisaa, sillä kuuluminen erilaisiin ryhmiin voidaan nähdä tarpeena, jota toteutetaan vuorovaikutussuhteiden kautta (ks. Henderson 1977).

Kun henkilö kokee kuuluvansa tiiviisti johonkin ryhmään tai yhteisöön, siitä tulee niin kutsuttu sisäryhmä. Sisäryhmät ovat kaikkein tärkeimpinä pidettyjä ryhmiä, joihin yksilö voimakkaimmin identifioituu ja joiden vuoksi hän on valmis tekemään uhrauksia. Ulkoryhmät sen sijaan ovat muiden ryhmiä, sellaisia joihin henkilö ei itse koe kuuluvansa. Sosiaalisella luokittelulla, jossa ihmiset identifioidaan kuuluviksi joko sisä- tai ulkoryhmään, on puolestaan vaikutusta ihmisten affektiivisiin ja kognitiivisiin reaktioihin sekä käyttäytymiseen muita kohtaan. (Dovidio, Gaertner & Kawakami 2003.) Tutkijat ovat todenneet, että henkilön sosiaalinen representaatio eli hänen edustamansa ryhmät näkyvät toiminnassa esimerkiksi niin, että ihmiset ovat auttavaisempia sisäryhmäläisiään kohtaan (Dovidio, Gaertner, Validzic, Matoska, Johnson & Frazier 1997) ja

työskentelevät ahkerammin niiden ryhmien puolesta, joita pitävät sisäryhminään (Worchel, Rothgerber, Day, Hart & Butemeyer 1998).

Minkä perusteella sitten valitaan ne vuorovaikutussuhteet, joissa halutaan olla ja ne ryhmät, joihin halutaan vapaaehtoisesti kuulua? Useat tutkijat ovat vakaasti sitä mieltä, että koettu samankaltaisuus synnyttää attraktiota (esim. Cappella & Palmer 1990; Montoya, Horton & Kirchner 2008). Samankaltaisuuden ja attraktiivisuuden kokemisella nähdään puolestaan yhteys siihen, kenen kanssa tutustutaan ja ystävystytään. Koettu attraktiivisuus näyttäisi Gaylen ja Preissin (2002 b) mukaan vaikuttavan sekä suhteen syntymiseen että sen ylläpitämiseen.

Samankaltaisuutta tai erilaisuutta voidaan nähdä monessa asiassa. Asenteiden samankaltaisuutta ja attraktiivisuutta on tutkittu paljon (ks. AhYun 2002; Singh & Teoh 1999), mutta tutkimusten tulokset ovat Woodin (2000) mukaan hyvinkin ristiriitaisia. Yhtäältä voidaan ajatella, että pelkkä oletus asenteiden samankaltaisuudesta lisää attraktiivisuutta (Bochner, Kreuger & Chmielewski 1982). Toisaalta taas, kuten Marks ja Miller (1982) huomauttavat, kun pidämme henkilöä attraktiivisena, kuvittelemme hänellä olevan samankaltaisia asenteita ja arvoja kuin itsellämme. Usein sisäryhmäläisiksi valikoituu sellaisia henkilöitä, joiden asenteet, arvot ja toimintatavat ovat hyvin samankaltaisia tai ainakin ne halutaan nähdä samankaltaisina (Baldwin & Hunt 2002).

Tätä taustaa vasten ei ole lainkaan yllättävää, että suurin osa osallistujien ystäväistä ja tuttavista edustivat joko samaa etnistä tai kansallista ryhmää. Usein näistä suhteista myös muodostui niin kutsuttu sisäryhmä. Tässä tutkimuksessa omaksi sisäryhmäksi olivat usein valikoituneet joko samasta maasta, etnisestä ryhmästä tai muista ulkomaalaisista koostuneet ryhmät. Tämän lisäksi jotkut haastateltavat kertoivat kuuluvansa kirkkoon, josta oli tullut heille niin kutsuttu sisäryhmä. Näissä ryhmissä ja yhteisöissä annettiin ja vastaanotettiin paljon sosiaalista tukea. Osallistujat kertoivat esimerkiksi auttavansa samasta maasta tulleita muita pakolaisia ilman, että he entuudestaan tunsivat toisiaan. Yhteiset kokemukset ja pitkä yhteinen historia auttoivat haastateltavien mukaan sekä antamaan että myös vastaanottamaan sosiaalista tukea sisäryhmään kuuluvien henkilöiden kesken. Samalla, kun osallistujat saivat ryhmästä tukea, heidän sitoutumisensa kyseiseen ryhmään vahvistui. Erityisesti pakenemiseen liittyvien kokemusten ymmärtäminen edellytti haastateltavien mukaan omakohtaisia kokemuksia vastaavista elämänmuutoksista. Pakenemista edeltävistä ja paon aikana tapahtuneista traumaattisista tapahtumista huolimatta ainoastaan yksi haastateltava mainitsi saaneensa tai hakeneensa apua esimerkiksi psykologeilta tai muilta ammattiauttajilta. Ystävien, perheenjäsenten ja sukulaisten tuki traumojen käsittelyssä oli siis ehdottoman tärkeää. Tämän lisäksi, vaikka yhteinen historia ja kieli koettiin tärkeinä yhdistävinä tekijöinä vuorovaikutussuhteissa, haastateltavat olivat löytäneet myös monia muita yhteisiä arvoja, asenteita ja tapoja tai harrastuksia, jotka heitä ja heidän ystäviään yhdistivät.

Omasta sisäryhmästä ja muista ystäväistä ja tuttavista huolimatta moni tutkimukseen osallistunut pakolainen kertoi olevansa yksinäinen ja kaipaavansa lisää vuorovaikutussuhteita. Vuorovaikutussuhteita olisi useimmissa tapauk-

sissa toivottu määrällisesti lisää riippumatta lopulta henkilön kansallisesta tai etnisestä taustasta.

Vuorovaikutussuhteiden kehittyminen on neuvottelua epävarmuudesta ja luottamuksesta

Vuorovaikutussuhteiden kehittymisen kannalta epävarmuuden tarkastelua on pidetty puheviestinnässä yhtenä keskeisenä ilmiönä (Brashers 2001; Goldsmith 2001). Pakolaisten näkökulmasta epävarmuus liittyy monellakin tapaa heidän vuorovaikutussuhteisiinsa ja niiden kehittymiseen. Sen lisäksi, että maasta toiseen muuttamista voidaan sinänsä pitää epävarmuutta herättävänä kokemukseksi (esim. Gudykunst 1995), epävarmuus nousi esille tutkimuksessa esimerkiksi selittävänä tekijänä sille, miksi suomalaisiin tutustumista pidettiin vaikeana. Useat haastateltavat kertoivat, että he eivät halunneet tutustua suomalaisiin, koska pelkäsivät tulevansa väärinymmärretyiksi heikon kielitaitonsa vuoksi.

Aiemmissä tutkimuksissa on osoitettu, että esimerkiksi etnosentrismi, psykosomaattiset oireet, kuten päänsäryt ja vatsakivut, toisten syyllistäminen omasta ahdistuneisuudesta, väsymys ja kulttuurienvälisen tilanteiden välttely ovat mahdollisia tapoja reagoida voimakkaita tunteita, kuten epävarmuutta herättäviin tilanteisiin (Spencer-Rodgers & McGovern 2002). Liiallinen epävarmuus suhteessa voi siis johtaa siihen, että suhteiden syntymistä pidetään työlläänä ja tutkimuksen osallistujat kertoivatkin, että heidän kokemustensa mukaan uusien suhteiden syntymiseen meni paljon energiaa.

Aineistosta esille nousutta suhteiden syntymiseen ja kehittymiseen liittyvää epävarmuutta saattoivat omalta osaltaan lisätä erilaisista kulttuuritaustoista kotoisin olevien henkilöiden toisistaan poikkeavat näkemykset vuorovaikutussuhteen kehittymisestä. Haastateltavat raportoivat eroja muiden muassa siinä, miten läheisyyttä, sitoutuneisuutta tai luottamusta vuorovaikutussuhteissa ilmaistiin tai tulisi heidän mielestään ilmaista. Erilaiset käsitykset esimerkiksi ystävyystyöstä ja ystävyysuhteen ylläpitämisestä olivat johtaneet myös pettymyksiin. Pakolaisena Suomeen tulleet osallistujat olivat usein tottuneet hyvin tiiviiseen yhteyden pitämiseen ystävien kesken ja esimerkiksi suomalaisten ystävien tapa pitää yhteyttä kerran kuukaudessa tekstiviestillä herätti hämmennystä.

Riippumatta niistä tekijöistä, joita pidettiin samankaltaisena ja attraktiivisena suhteen toisessa osapuolella, ystävyysuhteen syntyminen ja syveneminen edellyttävät osallistujien mukaan luottamusta ja varmuutta siitä, että sosiaalista tukea olisi saatavilla myös ongelmatilanteissa. Pakolaisten kokemukset saatavilla olevasta ja puuttuvasta sosiaalisesta tuesta olivat selvästikin muokanneet heidän käsityksiään ystävyysuhteista. Osin suomalaisiin tutustumisen problemaattisuutta voidaan myös selittää niillä lukuisilla pettymyksillä ja väärinkäsityksillä, joista haastateltavat kertoivat liittyneen tutustumisyhteyksiinsä suomalaisten kanssa. Vaikeuteen tutustua suomalaisiin oli usein selityksenä suomalaisten ennakkoluuloisuus maahanmuuttajia kohtaan tai oma heikko kie-

litaito, mutta usein haastateltavat viittasivat myös siihen, etteivät he olleet saaneet suomalaisilta viranomaisilta tai naapureilta tarvitsemaansa apua ja tukea.

Kaikkiaan näytti siltä, että sellaiset henkilöt, joilta oli saatu sosiaalista tukea ja jotka olivat osoittaneet olevansa luotettavia myös surujen ja murheiden käsittelyssä, olivat valikoituneet osallistujien ystäviksi. Luottamuksen ja läheisyyden syntymisen katsottiin vaativan aikaa, ja tästä syystä moni piti tiiviisti edelleen yhteyttä etäsuhteisiinsa, joissa luottamus oli rakentunut vuosien varrella ja joista sosiaalista tukea oli saatavilla elämäntilanteesta riippumatta. Toisaalta etäsuhteiden ylläpitäminen aiheutti osallistujille sekä taloudellisia että henkisiä kustannuksia. Moni kertoi puhelinlaskujensa olevan valtavia ja päiväkirjojen perusteella voisi olettaa, että puhelinsoitot ulkomaille olivat viikoittaisia, joskus jopa päivittäisiä. Henkisiä kustannuksia etäsuhteista olivat puolestaan ikävä, suru ja jopa masentuneisuus.

Odotukset ja pettymykset vuorovaikutussuhteissa

Maasta toiseen muuttaminen on aina suuri muutos, joten myös muutokseen kohdistuvat odotukset voivat olla suuria. Suomeen muutto voi merkitä sosioekonomisen aseman laskua maahanmuuttajille, jotka ovat aiemmin opiskelleet ja toimineet ammatissa. Suomalaisten oppilaitosten ja työelämän eksplisiittiset ja implisiittiset vaatimukset maahanmuuttajia kohtaan tulevat usein yllätyksenä, kun muualla suoritettuja tutkintoja ja ammattitaitoa ei hyväksytä ja arvosteta samalla tavalla kuin henkilön lähtömaassa. (Forsander 2002.) Pakolaisten tilanne on usein se, että jo lähtökohtaisesti heidän taloudellinen tilanteensa ja tulonlähteensä ovat olleet olemattomia (Kinzie ym. 1990; Mollica ym. 1999).

Pakolaisten odotukset ja pettymykset eivät kohdistuneet ainoastaan taloudellisiin seikkoihin, vaan useissa tämän tutkimuksen haastatteluisa kävi ilmi, että heillä oli Suomeen tullessaan ollut odotuksia myös vuorovaikutussuhteista. Heille muuttaminen maasta toiseen ei merkinnyt taloudellisen aseman huononemista, mutta sen sijaan sosiaalisen ympäristön ja vuorovaikutusverkoston muuttuminen saattoi aiheuttaa pettymyksiä. Monikaan tämän tutkimuksen osallistujista ei ollut varautunut siihen, että heidän vuorovaikutusverkostonsa tulisivat useista Suomessa asutuista vuosista huolimatta jäämään huomattavasti pienemmiksi, kuin mihin he olivat aiemmassa elämässään tottuneet. Haastateltavista moni kaipasi työhön parantaakseen taloudellista tilannettaan ja tullakseen riippumattomaksi valtion tukijärjestelmistä, mutta myös siksi, että työssä ollessaan he olisivat voineet omien sanojensa mukaan solmia uusia vuorovaikutussuhteita. Toisaalta myös työelämässä mukana olleet kertoivat pettymyksistään, jotka liittyivät nimenomaan työtovereiden ystävystymishalukkuuteen ja kollegoiden välisten suhteiden ylläpitämisen tapoihin.

Vuorovaikutussuhteiden puuttuminen, uusien tuttavuuksien vähäisyys ja totutusta poikkeavat, erilaiset tavat ylläpitää vuorovaikutussuhteita heijastuivat pakolaisten kokemuksissa omasta asemastaan ja roolistaan yhteisön jäsenenä. Aiemmin omassa yhteisössään aktiivisena ja yhteiskunnan kannalta tärkeänä toimijana itseään pitänyt henkilö saattoi kokea olevansa masentunut ja yksinäi-

nen pienentyneestä vuorovaikutusverkostostaan ja uusiin ihmisiin tutustumisen vaikeudesta johtuen. Aiemmin iso ja aktiivisesti yhteydessä ollut vuorovaikutusverkosto oli antanut yksilölle tunteen tärkeydestä, ja vaikuttaminen omiin ja yhteiskunnallisiin asioihin oli tuntunut mahdolliselta olemassa olevien vuorovaikutussuhteiden johdosta.

Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että valmistautuminen tulevaan muutokseen maasta toiseen muutettaessa ja realistiset odotukset elämästä uudessa maassa ja vieraassa ympäristössä auttavat henkilöä sopeutumaan näihin muutoksiin (esim. Black & Gregersen 1990; Searle & Ward 1990). Myös ympäristö asettaa odotuksia pakolaisten sopeutumiselle, kuten kielen oppimiselle. Tutkimukset ovat osoittaneet, että kun maahanmuuttajan ja ympäristön odotukset esimerkiksi juuri kielenoppimisesta ja oman kulttuurisen taustan säilyttämisestä ovat samansuuntaiset, maahanmuuttajien kokema stressi on huomattavasti vähäisempää, kuin niiden maahanmuuttajien, joiden odotukset ovat erisuuntaisia ympäristön odotusten kanssa (esim. Jasinskaja-Lahti, Liebkind, Horenczyk & Shmitz 2003). Tämä tutkimus on omalta osaltaan osoittanut, että pakolaisten odotukset esimerkiksi naapureiden välisestä tai työpaikalla solmittavista vuorovaikutussuhteista voivat olla epärealistisia. Aiempien tutkimusten ja teoreettisten mallien (ks. Berry 1997; Kim 2001) odotukset siitä, että maahanmuuttaja ajan mittaan solmisi suunnilleen yhtä paljon tai jopa enemmän lähellä olevia vuorovaikutussuhteita niin enemmistöön kuin omaan kulttuuriseen ryhmäänsäkin, näyttää utopialta jonka saavuttamattomuus voi pahimmillaan aiheuttaa epäonnistumisen ja turhautuneisuuden tunteita. Aineiston valossa näyttäisi siltä, että kun henkilön odotukset eivät ole aina realistisia, pettymykset vuorovaikutussuhteissa voivat johtaa luottamuspulaan ylipäätään suomalaisia kohtaan ja epävarmuuden lisääntymiseen oltaessa vuorovaikutuksessa heidän kanssaan.

9.3 Suru, ikävä ja toipuminen menetetyistä vuorovaikutussuhteista

Kaikki tähän tutkimukseen osallistuneet pakolaiset olivat menettäneet heille merkityksellisiä vuorovaikutussuhteita. Sen lisäksi, että moni oli menettänyt läheisinä pitämiään vuorovaikutussuhteita, kuten perheenjäseniä ja sukulaisia, kaikki olivat menettäneet useita heikkoja suhteita. Moni haastateltavista kertoi olevansa yksinäinen ja ikävissään, tai ainakin he olisivat kaivanneet Suomessa asuessaan laajempia ystävä- ja tuttavaverkostoja.

Haastateltavat kertoivat erilaisista tavoistaan selvitä surusta ja ikävästä, jota etäsuhteet ja menetetyt vuorovaikutussuhteet aiheuttivat. Suurimmalle osalle itsensä kiireisenä pitäminen oli parasta lääkettä ikävään. Haastateltavat kertoivat opiskelevansa ja tekevänsä töitä niin aktiivisesti, ettei heille jäänyt aikaa surra. Toisaalta jotkut kertoivat keskittyvänsä senhetkisiin huoliin ja murheisiin samalla hukuttaen kaipauksen ja ikävän, jota menetetyt suhteet heille aiheutti-

vat. Kaikkein eniten ikävää ja surua raportoivat tässä tutkimuksessa sellaiset henkilöt, jotka haastatteluhetkellä olivat asuneet Suomessa kahdesta neljään vuotta. Tämän on ehkä selitettävissä sillä, että uuteen maahan muuttamisen jälkeen uusi elämä kaiken uuden opettelemisineen ja omaksumisineen vaatii niin paljon energiaa, ettei menetettyjen suhteiden suremiselle jäänyt välttämättä energiaa tai aikaakaan. Myöhemmin kun elämä oli asettunut uomiinsa tai kun elämässä tapahtui uusia odottamattomia muutoksia, saattoivat ikävä ja suru aktivoitua.

Pakolaisten Suomeen muuttamisen jälkeistä aikaa koskevat säädökset on määritelty maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetussa laissa (493/99) ja asetuksessa (511/99). Vuonna 2010 tuohon lakiin ollaan tekemässä muutoksia, mutta tutkimuksen aineistonkeruun aikaan Suomeen tulevat työttömäksi ilmoittautuneet pakolaiset kuuluivat kotouttamislain piiriin. Kotouttamislain mukaan kotoutumisella tarkoitettiin maahanmuuttajan yksilöllistä kehitystä suomalaisen yhteiskunnan jäsenyyteen ja tasavertaiseen osallistumiseen yhteiskunnan taloudelliseen, poliittiseen ja sosiaaliseen elämään omaa kieltään ja kulttuuriaan säilyttäen. Käytännössä edellä mainittu tarkoitti sitä, että työttömällä maahanmuuttajalla oli oikeus kotouttamissuunnitelmaan, joka oli maahanmuuttajan, tässä tapauksessa pakolaisen, kunnan ja työvoimaviranomaisten laatima sopimus niistä toimenpiteistä, jotka tukivat maahanmuuttajaa ja hänen mahdollista perhettään yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavien tietojen ja taitojen hankkimisessa. Tuolloin työttömällä maahanmuuttajalla oli oikeus kotouttamissuunnitelmaan enintään kolmen vuoden ajan Suomeen muutosta. Opetushallituksen (2001) mukaan tuon kolmen vuoden aikana kotoutumiskoulutuksen tehtävänä oli antaa aikuiselle maahanmuuttajalle sellaiset kielelliset, yhteiskunnalliset, kulttuuriset ja elämänhallintaan liittyvät valmiudet, joiden avulla hän pystyisi selviytymään jokapäiväisen elämän tilanteissa uudessa ympäristössään, toimimaan työelämässä, hakeutumaan jatko-opintoihin sekä toimimaan suomalaisen kansalaisyhteiskunnan aktiivisena, täysivaltaisena ja tasa-arvoisena jäsenenä.

Tämän tutkimuksen aineiston valossa kotouttamissuunnitelman kolmen vuoden raja tukitoimenpiteille oli haasteellinen. Aineiston mukaan näyttäisi nimittäin siltä, että menetettyjen vuorovaikutussuhteiden merkitys konkretisoitui pakolaisille suunnilleen tuon kolmen vuoden kuluttua uuteen maahan saapumisesta. Mitään yleistystä ei tämän aineiston perusteella voida tehdä, mutta jo silloin nousi esille, että tuota kolmen vuoden rajapyykkiä olisi kuitenkin syytä pohtia. Kaikkiaan aineisto näyttäisi viittaavan siihen, että muutaman vuoden tai alle vuoden Suomessa asuneet pakolaiset eivät välttämättä vielä olleet ehtineet surra ja käsitellä menetyksiään, kun suurin osa energiasta meni vielä päivittäisistä askareista ja esimerkiksi opinnoista selviämiseen. Sisäasianministeriön verkkosivujen mukaan kotouttamislain kokonaisuudistuksen jälkeen ”kaikki maahanmuuttajat saivat jatkossa perustietoa suomalaisesta yhteiskunnasta, oikeuksista ja velvollisuuksista oleskeluluvan saamisen yhteydessä. Lisäksi heille annettaisiin tietoa palveluista ja kotouttamisjärjestelmästä. Maahanmuuttaja olisi myös oikeutettu alkukartoitukseen, jossa arvioitaisiin kielikoulutus-

tarpeet ja selvitettäisiin tarvitseeko maahanmuuttaja kotoutumissuunnitelman. Kotoutumissuunnitelman pituus määräytyisi yksilöllisesti ja ensimmäisen suunnitelman pituus olisi enintään vuosi. Tavoitteena on, että kotoutuminen ja työllistyminen nopeutuisivat ja kotouttamistoimenpiteet olisivat nykyistä paremmin maahanmuuttajan henkilökohtaisen tarpeen huomioivia.” (Sisäasiainministeriö 2010).

Vaikka kotouttamislain tavoitteena onkin nimenomaan päivittäisestä elämästä selviytymisessä tarvittavien taitojen kartuttaminen, kuten kielitaito, laissa ja asetuksessa puhutaan myös yhteiskuntaan osaksi tulemisesta ja osallistumisesta. Aiempi kolmen vuoden rajapyykki lainsäädännössä saattoi ohjata pakolaisia itseäänkin ajattelemaan, että kolmen vuoden kuluessa heidän olisi pitänyt löytää paikkansa tässä yhteiskunnassa. Vuorovaikutussuhteiden näkökulmasta kolmen vuoden kuluessa pakolaiset olivat ehkä olettaneet myös saavuttaneensa tietynlaisen ja tarpeellista sosiaalista tukea tarjoavan vuorovaikutusverkoston lähellä olevista henkilöistä. Todellisuudessa moni oli pettynyt esimerkiksi heikoissa suhteissaan ja ystävyysuhteiden syntyminen oli osoittautunut odotettua hankalammaksi. Tällaisessa tilanteessa esimerkiksi menetetyt vuorovaikutussuhteet saattoivat nousta aiempaa merkityksellisemmiksi pahimmassa tapauksessa juuri siinä vaiheessa, kun pakolaiset olivat vaarassa pudota lain edellyttämien tukitoimenpiteiden ja koulutuksen ulkopuolelle. Koulutus ja yhteinen tekeminen opintojen parissa olivat juuri se ympäristö, jossa tutkimukseen osallistuneet kaikkein eniten solmivat ja ylläpitivät lähellä olevia vuorovaikutussuhteitaan.

9.4 Uuteen ympäristöön kiinnittyminen

Omalta osaltaan tutkimukseni liittyy laajempaan keskusteluun maahanmuutosta ja maahanmuuttajista. Vaikka tutkimuksen tarkoituksena ei ole ollut tarkastella pakolaisten integroitumista tai sopeutumista uuteen ympäristöönsä, on kiinnittyminen uuteen ympäristöön usein liitetty näihin käsitteisiin. Englanninkielinen termi *integration* viittaa kiinnittymiseen, mutta suomalaisessa maahanmuuttokeskustelussa sanalla integraatio on merkitys, joka ei vastaa sitä, mihin tässä tutkimuksessa kiinnittymisen tarkastelussa on pyritty.

Termiä integraatio on käytetty monikulttuuristen yhteiskuntien maahanmuutto- ja vähemmistöpoliittisessa keskustelussa sekä maahanmuuttotutkimuksessa. Termillä tarkoitetaan yleisesti tilaa tai prosessia, jossa vähemmistökulttuurien jäsenet ovat vuorovaikutuksessa enemmistökulttuuriin säilyttäen kuitenkin omaa kulttuurista identiteettiään. (Forsander 2000; Lepola 2002). Integraatiopolitiikkaa ja -käsitteitä on kuitenkin kritisoitu siitä, että ne olettavat vähemmistöjen sopeutuvan enemmistöön (Forsander 2000). Perinteisesti uuteen maahan muuttamisen yhteydessä onkin ajateltu, että integroituminen tapahtuu ympäröivään yhteiskuntaan ja sen traditionaalisiin toimintatapoihin, mutta Berryn (1997) mukaan integroitua voi myös tiettyyn etniseen vähemmistöryhmään tai alakulttuuriin.

Integroitumista tarkastelevissa tutkimuksissa kulttuuri, johon sopeudutaan, niin enemmistökulttuuri kuin alakulttuuritkin, nähdään usein ikään kuin selvärajaisena ja muuttumattomana kokonaisuutena. Kritiikiksi voidaan nostaa kysymys siitä, kuka oikeastaan edustaa tiettyä kulttuuria puhtaimmillaan ja mikä on se kulttuuri, johon pakolaiset Suomeen tullessaan oikeastaan integroituisivat. Pakolaisten tilannetta voidaan havainnollistaa kuvitteellisella esimerkillä Afganistanista Suomeen saapuneista pakolaisista. Afganistanista saapuvat pakolaiset ovat ennen Suomeen tuloaan usein asuneet vuosia, jopa kymmeniä vuosia pakolaisleirillä esimerkiksi Pakistanissa. Pakolaisleirillä on syntynyt vuorovaikutussuhteita, jotka edustavat jo uudenlaista kulttuurista perinnettä. Pakolaisleireillä syntyy usein suhteita paikallisen väestön, eli tässä esimerkkitapauksessa pakistanilaisten kanssa. Perheiden lapset saattavat olla syntyneet pakolaisleirillä, jolloin heidän kosketuksensa vanhempiensa kotimaan Afganistanin kulttuuriin on perheen ja pakolaisleirillä asuvien muiden samalta alueelta lähtöisin olevien tuottamaa kulttuurista perinnettä. Saavuttuaan Suomeen pakolaiset solmivat vuorovaikutussuhteita usein muihin maahanmuuttajiin. Sama etninen tausta tai yhteinen kieli tuntuvat helpottavan vuorovaikutusta niin, että ihmisiin tutustutaan mielellään ja ystävyysuhteita syntyy esimerkiksi kurdien kesken riippumatta siitä, ovatko he lähtöisin Iranista, Irakista vai Afganistanista. Niinpä ystäväpiiri voi koostua lähinnä muista kurdeista, joista osa on kotoisin Afganistanista, mutta osa voi olla kotoisin Iranista tai Irakistakin. Suomessa asuessaan afganistanilainen pakolainen voi asioida venäläissyntyisen lääkärin vastaanotolla ja opiskella Suomen yhteiskuntaoppia Somaliasta kotoisin olevan opettajan avustuksella. Tässä kuvitteellisessa tilanteessa olisikin syytä kysyä, minkä kulttuurin edustajien siis ajatellaan integroituvan mihin kulttuuriin tai kulttuuriseen ympäristöön?

Integraatiota tai sopeutumista tarkastelevia tutkimuksia on paljon ja tutkimusten lähestymistavat ovat moninaisia. Tutkimusten lähestymistavat voivat poiketa toisistaan siinä, mitkä ja millaiset ovat sopeutumisprosessin tavoitteet ja päämäärät, mitä ovat ne keinot, joilla tavoitteet on ajateltu saavutettaviksi, millaisia teoreettisia malleja kustakin näkökulmasta on sovellettu, minkä tekijöiden nähdään kussakin näkökulmassa vaikuttavan sopeutumisprosessiin ja millainen tehtävä ja merkitys vuorovaikutuksella nähdään sopeutumisprosessissa olevan. Näitä näkökulmia olen avannut muualla, joten en käsittele aihetta tässä yhteydessä laajemmalti (ks. Kokkonen 2006).

Maahanmuuttotutkimuksessa ja monikulttuurisessa tutkimuksessa on yhä enenevässä määrin sovellettu myös transnationalismin tai ylijärjestyksen käsitteitä. Tutkimukset ovat osoittaneet, etteivät maahanmuuttajien vuorovaikutussuhteet muodostukaan yhden valtion rajojen sisälle, eikä vuorovaikutussuhteiden tarkastelu ainoastaan paikallisella tasolla tarjoa kokonaisvaltaista ja todennukaista kuvaa esimerkiksi juuri pakolaisten vuorovaikutusverkostoista (esim. Martikainen 2006; Valtonen 1994; 1998). Keskusteluun integraatiosta ja sopeutumista ylijärjestyksen liittyä hyvin tiiviisti ja se on nähty esimerkiksi assimilaation vaihtoehtona tai jopa vastakohtana (ks. Portes, Guarnizo & Landolt 1999). Assimilaatiolla on tässä yhteydessä viitattu siihen, että maahanmuuttaja pyrki

assimiloituessaan sulautumaan valtaväestön normeihin, tapoihin ja toimintamalleihin mahdollisimman puhdasoppisesti unohtaen samalla oman kulttuurisen taustansa, arvonsa ja toimintatapansa (ks. Laroche, Kim, Hui & Joy 1996).

Ylirajaisuus on käsite, jolla usein kuvataan henkilön vuorovaikutussuhteita ja niiden maantieteellistä sijoittumista. Ylirajaisuus kuvaa siis sitä, kuinka maahanmuuttajien vuorovaikutusverkostot ovat usein eri maihin ja maanosiin ulottuvia laajoja verkostoja, joissa vuorovaikutussuhteita ylläpidetään pitkistä maantieteellisistä välimatkoista huolimatta. Tämän lisäksi ylirajaisuudella viitataan usein myös henkilön käsityksiin kuulumisesta tai kuulumattomuudesta, jäsenyydestä tai jäsenyyksistä (esim. Harinen 2003). Ylirajaisuudella on viitattu olotilaan, jossa henkilö ei koe olevansa kotonaan oikein missään siitä syystä, että hänen vuorovaikutussuhteensa ovat jossain muualla kuin senhetkisessä välittömässä läheisyydessä. Ylirajaisuus on olemista 'ei siellä, eikä täällä', jonkin rajalla tai esimerkiksi kahden kulttuurin välissä (ks. Wiles 2008). Mitä ylirajaisuus käsityksenä tai kokemuksena on, kaipaisi mielestäni kuitenkin vielä lisää perusteellisempää analysointia ja käsitteen suhdetta esimerkiksi perinteisempiin integraation tai sopeutumisen käsitteisiin tulisi vielä avata.

Tässä tutkimuksessa ei ole tutkittu ylirajaisuutta sinänsä tai niitä sosiaalisia tiloja, joita ylirajaisuus synnyttää (vrt. esim. Huttunen 2006), vaan ylirajaisuudella viitataan tilanteeseen, jossa henkilöllä on huomattavan paljon etäsuhteita. Tämä tutkimus on keskittynyt nimenomaan noihin ylirajaisiin vuorovaikutussuhteisiin ja ylirajaisuuden pohtiminen on keskeistä tutkimuksessani siksi, että tutkimukseni kolmas tutkimuskysymys liittyi vuorovaikutussuhteiden merkitykseen uuteen ympäristöön kiinnittymisessä. Ympäristöllä viitattiin tässä yhteydessä välittömässä läheisyydessä olevaan sosiaaliseen ympäristöön, ei niinkään maantieteelliseen paikkaan tai tilaan. Keskeistä tulosten kannalta oli, että nämä kaksi ilmiötä, kiinnittyminen ja ylirajaisuus näyttivät olevan yhtäaikaisesti pakolaisten elämään vaikuttavia, sekä myös toisistaan riippuvaisia ilmiöitä.

Tarkastellessani kiinnittymistä uuteen ympäristöön olen käyttänyt luvussa 1 esiteltyä Pörhölän (2008; 2009) määritelmää ja kuvausta yksilön vertaisyhteisöön kiinnittymisestä. Pörhölä toteaa, että kiinnittymisellä viitataan tilanteeseen, jossa henkilö kokee olevansa yhteisössä hyväksytty, pidetty ja arvostettu. Vastaavasti hän itse osoittaa hyväksyntää, välittämistä ja arvostusta vertaisilleen. Tällaisessa tilanteessa henkilö kokisi Pörhölän mukaan olevansa yhteisön täysivaltainen ja tasa-arvoinen jäsen.

Vaikka Pörhölä (2008; 2009) omassa tutkimuksessaan tarkastelee koulua ja koulukiusaamista, tämän tutkimuksen aineistosta nousseet tulokset nivoutuvat hänen määritelmänsä yhteisöön kiinnittymisestä selkeästi siten, että läheiset suhteet näyttivät tarjoavan haastattelemilleni pakolaisille tunteen pitämisestä ja arvostuksesta. Aineisto selvästi osoittaa, että läheisinä pidetyt vuorovaikutussuhteet, kuten perheenjäsenten väliset suhteet, tarjosivat monille mahdollisuuden välittämisen ja arvostuksen osoittamiseen ja kokemiseen. Vastaavasti taas heidän heikot suhteensa, ja erityisesti suhteensa suomalaisiin, toimivat usein peilinä sille, kuinka hyväksytyiksi he itsensä uudessa ympäristössään kokivat.

Tarkastelemalla erilaisia vuorovaikutussuhteita yhdessä voimme siis saada kattavamman kuvan vuorovaikutussuhteiden merkityksestä uuteen ympäristöön kiinnittymisestä.

Olen tässä tutkimuksessani vastannut uuteen ympäristöön kiinnittymiseen liittyvään tutkimuskysymykseen sekä läheisinä pidettyjen että heikkojen suhteiden osalta. Tutkimukseni tulokset tältä osin ovat tiivistyneet kuvioon 3, jossa kuvaan pelkistetysti vuorovaikutussuhteiden merkitystä ympäristöön kiinnittymisessä. Kuviossa 3 keskeistä on pakolaisten uuteen ympäristöön kiinnittymisen ja ylirajaisien vuorovaikutussuhteiden välinen neuvottelu ja dialektinen prosessi, johon läheiset, heikot ja menetetyt vuorovaikutussuhteet kaikki omalta osaltaan vaikuttavat. Kiinnittyminen ei siis ole lineaarinen prosessi ylirajaisuudesta kiinnittymiseen, vaan nämä käsitteet ovat läsnä prosessissa, joka elää ja muuttuu jatkuvasti. Kaikilla osallistujilla oli etäsuhteita, joita he kaipaivat ja joita he ikävöivät. Samaan aikaan tutkimukseen osallistuneet myös pohtivat kiinnittymiseen liittyviä kysymyksiä esimerkiksi miettiessään, miksi senhetkinen sosiaalinen ympäristö tuntui tai ei tuntunut kodilta. Tämä tutkimuksen aineisto osoittaa, että erityisesti läheiset suhteet tarjosivat pakolaisille mahdollisuuden vastaanottaa ja osoittaa rakkautta ja välittämistä, sekä arvostusta. Tällöin nämä suhteet tarjosivat kiinnittymisen kannalta oleellisia kokemuksia siitä, kuinka tärkeänä henkilö saattoi itseään muiden silmissä pitää ja kuinka rakastettu ja arvostettu hän koki olevansa.

Kun henkilöllä oli läheisinä pitämiään vuorovaikutussuhteita, erityisesti perheen jäsenten välisiä vuorovaikutussuhteita myös konkreettisesti lähellään, uusi ympäristö näyttäisi helpommin muodostuvat paikaksi, jota voitiin myös pitää kotina. Perheen ja sukulaisten väliset etäsuhteet puolestaan saattoivat vahvistaa henkilön kokemusta vieraudesta ja kuulumattomuudesta uudessa ympäristössään. Tilanteessa, jossa esimerkiksi oma puoliso oli tuhansien kilometrien päässä ja yhteydenpito oli kallista ja muutenkin hankalaa, kaipaus ja ikävä täyttivät joidenkin haastateltavien arjen, eivätkä he juurikaan kokeneet olevansa kiinnittyneitä uuteen ympäristöönsä.

Ylirajaiset perhesuhteet, eli maantieteellisesti useiden valtioiden ja mantoireiden yli ulottuvat perheenjäsenten väliset etäsuhteet, voivat olla strateginen valinta, jolla pyritään vahvistamaan perheen taloudellista ja sosiaalista pääomaa (esim. Ho & Bedford 2008). Tähän tutkimukseen osallistuneet olivat kieltämättä valinneet kohdemaansa usein sen perusteella, missä he kuvittelivat mahdollisuuksiensa ja erityisesti lastensa mahdollisuuksien esimerkiksi koulutuksen kannalta olevan aiempaa paremmat. Kuitenkin on huomioitava, että tutkimuksen osallistujat olivat pakolaisia, eli he olivat pakosta joutuneet jättämään kotimaansa, ja usein maasta toiseen muuttamisen oli alun perin pitänyt olla väliaikainen ratkaisu. Monet haastatelluista haaveilivatkin palaavansa entiseen kotimaahansa tai vähintään käyvänsä siellä.

Ylirajaisuutta ei siis aina pidetty vapaaehtoisena valintana ja erityisesti ne haastateltavat, joilla ei ollut syystä tai toisesta mahdollisuutta matkustaa tapaamaan etäällä asuvia sukulaisiaan ja perheenjäseniään, pitivät ylirajaisuutta lähinnä ongelmana. Kaipaus ja ikävä etäsuhteiden toisia osapuolia kohtaan vai-

kutti jopa osallistujien päivittäiseen elämään ja esimerkiksi opiskelumotivaatioon. Välimatkan ajateltiin myös vaikuttavan omien lasten ja sukulaisten välisiin suhteisiin. Muutama haastateltava totesi olevansa huolissaan tai surullinen huomattavasti, etteivät esimerkiksi lasten ja heidän isovanhempiensa väliset suhteet näyttäneet pitkästä välimatkasta ja harvoista tapaamisista johtuen muodostuvan niin läheisiksi, kuin haastateltava olisi toivonut.

Vaikka yllirajaiset perhesuhteet olivat vähintäänkin taloudellisesti kuormittavia, osa haastateltavista oli myös omalla tavallaan sopeutunut ajatukseen yllirajaisista perhesuhteista. Muutamat haastatelluista suhtautuivat perheen ja sukulaisten eri maissa asumiseen jopa itselleen positiivisena mahdollisuutena muuttaa ja liikkua paikasta toiseen kulloisenkin elämäntilanteen mukaan. Toki nämäkin haastateltavat kertoivat välillä ikävöivänsä esimerkiksi omia ikääntyviä vanhempiaan ja olevansa pahoillaan, etteivät he kyenneet tapaamaan sukulaisiaan niin usein kuin olisivat halunneet.

Tilanteessa, jossa perheenjäsenet toimivat joko uuteen ympäristöön kiinnittävinä tekijöinä tai joissain tapauksissa saivat suuntautumaan kohti yllirajaisia olemista ja kuulumattomuutta, ystävyysuhteet saattoivat täydentää tai paikata perheen ja suvun vuorovaikutussuhteita. Toisaalta silloin kun perheen vuorovaikutussuhteet olivat maantieteellisesti lähellä, ystävyysuhteet saattoivat tarjota omanlaistaan apua ja tukea esimerkiksi, jos vanhemmat eivät halunneet jakaa surujaan ja murheitaan lastensa kanssa peläten huolestuttavansa heitä. Sen sijaan nämä vanhemmat keskustelivat ongelmistaan ja suruistaan nimenomaan ystäviensä kanssa, jotka olivat ehkä kokeneet samoja asioita kuin he itse. Jos siis henkilöllä oli läheisiä ystävyysuhteita lähellä, ne vahvistivat myös hänen kokemustaan kiinnittymisestä uuteen ympäristöönsä.

Heikkojen suhteiden merkitys uuteen ympäristöön kiinnittymisessä oli nimenomaan hyväksytyksi tulemisen tunteen syntymisessä ja säilyttämisessä. Kaikki erilaiset vuorovaikutussuhteet yhdessä siis vaikuttivat siihen, miten kiinnittynyt henkilö kullakin hetkellä koki olevansa ja kuinka paljon hän puolestaan orientoitui etäsuhteisiinsa ja koki yllirajaisuutta. Aineistosta nousi lukematon määrä esimerkkejä siitä, kuinka naapurin tervehdykset tai tervehtimättä jättämiset, ystävän löytyminen tai sisaren saapuminen paikkakunnalle vaikuttivat hyvin merkittävästi haastateltujen kokemuksiin uuteen ympäristöönsä kiinnittymiseen. Vastaavasti taas aiemmin itseään uuteen ympäristöönsä jopa kiinnittyneenä pitänyt henkilö saattoi kertoa kokevansa vahvaa vieraantuneisuutta ja yllirajaisuutta, koska kauan odotettu puoliso ei vuosien odotuksen jälkeen pääsytäkään saapumaan Suomeen. Erilaiset muutokset vuorovaikutussuhteissa vaikuttavat siis henkilön uuteen ympäristöön kiinnittymiseen ja yllirajaisuuden kokemuksiin.

Suomen lainsäädäntö ja esimerkiksi kotouttamistoimet tähtäävät siihen, että pakolaisilla olisi mahdollisimman hyvät mahdollisuudet kiinnittyä uuteen ympäristöönsä ja suomalaisen yhteiskuntaan sen tasavertaisena jäsenenä. Jos tarkastelemme kiinnittymistä sopeutumisen tai integraation näkökulmista, olisi tietysti hyvä, jos täällä asuvat pakolaiset myös kokisivat viihtyvänsä siinä sosiaalisessa ympäristössään, joka sijoittuu maantieteellisesti heitä lähelle. Mikäli

pakolaisten halutaan kiinnittyvän uuteen ympäristöönsä, läheisinä pidettyihin vuorovaikutussuhteisiin tulisi panostaa, sillä aineisto osoittaa, että perheen hyvinvointi ja läheisyys näyttäisivät olevan pakolaisille erittäin vahva tekijä siinä, koettiinko Jyväskylä tai ylipäätään Suomi kodiksi ja kiinnittymisen arvoiseksi paikaksi. Toisaalta tulisi pohtia, miten yllirajaisia suhteita esimerkiksi omiin ikääntyviin vanhempiin voitaisiin tukea tavalla, joka mahdollistaisi myös kiinnittyminen uuteen ympäristöön.

Tutkimus osoittaa myös, että heikkojen suhteiden merkitys uuteen ympäristöön kiinnittymisessä voi olla suuri. Kaikkiaan voidaankin todeta, että vuorovaikutussuhteiden näkökulmasta ajateltuna määrä ei korvaa laatua, mutta tiettyyn rajaan saakka myös laajasta vuorovaikutusverkostosta on apua. Kuten eräs haastateltava totesi, yksikään ihminen ei ole täydellinen, vaan erilaisissa tilanteissa tarvitaan erilaisia ihmisiä tarjoamaan sitä tukea, mitä kulloinkin tarvitaan. Merkityksellistä ei siis useinkaan ollut se, mikä oli henkilön etninen tai kansallinen tausta, vaan tuki, jota suhde pystyi tarjoamaan.

Näyttäisi siltä, että usein neuvottelut kiinnittymisestä ja yllirajaisuudesta liittyvät kiinteästi toisiinsa. Mielestäni näiden kahden käsitteen tarkastelu yhdessä voidaan pitää perusteltuna sekä tämän tutkimuksen tulosten valossa, että aiempien tutkimusten perusteella. Tässä tutkimuksessa uuteen ympäristöön kiinnittyminen ja yllirajaisuus eivät ole toistensa vastakohtia, vaikka ne kuviossa onkin sijoitettu vastakkain. Sen sijaan käsitteet ikään kuin täydentävät toisiaan ja ovat molemmat erittäin olennaisia osasia pakolaisten vuorovaikutussuhteiden ymmärtämisen kannalta. Ajatus pakolaisten kiinnittymisestä ja yllirajaisuudesta ei ole tarkoitettu korvaamaan pakolaisten integraatiota tai sopeutumista tarkastelevia malleja tai teoreettisia viitekehyksiä. Kuvio voisi toimia työvälineenä vuorovaikutussuhteiden merkitystä sopeutumisen viitekehyksessä tarkasteltaessa, jolloin se omalta osaltaan täydentää nykyistä maahanmuuttotutkimuksen teoriakenttää.

9.5 Jatkotutkimustarpeet

Tässä tutkimuksessa vuorovaikutussuhteita on tarkasteltu pakolaisten kokemusten ja käsitysten näkökulmasta. Koska vuorovaikutussuhteet nähdään ontologiselta luonteeltaan viestinnällisiksi ja vastavuoroisiksi, olisi mielenkiintoista tarkastella myös tutkimukseen osallistuneiden pakolaisten kanssa vuorovaikutussuhteessa olevien suhteen toisen osapuolen kokemuksia ja käsityksiä vuorovaikutussuhteesta, sen syntymisestä ja ylläpitämisestä. Pakolaisten heikkojen suhteiden, eli erilaisten viranomaisten, opettajien ja naapureiden kokemuksista ja käsityksistä on jonkin verran tutkimusta.

Erilaisten heikkojen suhteiden, kuten suomalaisten viranomaisten ja maahanmuuttajien välisiin vuorovaikutussuhteisiin liittyvää tai niitä sivuavaa tietoa on saatavilla tutkimuksista, joissa on kartoitettu suomalaisten asenteita maahanmuuttajiin (esim. Pitkänen 2008; Pitkänen & Kouki 2002; Suurpää 2002). Jaakkola (2000; 2009) on julkaissut 1990-luvulta lähtien useita raportteja suoma-

laisten asenteista ulkomaalaisia kohtaan. Euroopan komissio (European Commission against Racism and Intolerance, ECRI) (2002) on julkaissut raportteja rasismista ja suvaitsemattomuudesta koko Euroopan tasolla. Tämän lisäksi esimerkiksi The European Network Against Racism (ENAR) on julkaissut sekä koko Eurooppaa koskevia varjoraportteja että maakohtaisia raportteja. Nämä varjoraportit eli Shadow Reports ovat kunkin EU-maan kansalaisjärjestöjen kirjoittamia, ja ne tarkastelevat omien sanojensa mukaan maahanmuuttajien työllistymistä, koulutusta, asumista, terveys- ja sosiaalipalveluita hieman eri näkökulmasta kuin viralliset rasismia ja syrjintää käsittelevät raportit. (ENAR Shadow Report 2007.) Näiden raporttien ja julkaisujen lisäksi tutkimusta on tehty suomalaisten viranomaisten kokemuksista monikulttuurisesta asiakastyöstä (Brewis 2008) ja esimerkiksi Söderqvist (2006) on tarkastellut työnantajien näkemyksiä ulkomaalaisista työpaikoilla. Niin ikään naapureiden välisiä suhteita on tarkasteltu muutamissa tutkimuksissa ja projektiraporteissa (Kerckänen 2009; Spicer 2008).

Aiemmissa tutkimuksissa on todettu Suomessa asuvien maahanmuuttajien ja valtaväestön välillä olevien suhteiden rajoittuvan usein nimenomaan heikkoihin suhteisiin (esim. Forsander 2002; Valtonen 1998). Vaikka myös kaikki edellä mainitut suomalaisten asenteita ja maahanmuuttajien syrjintäkokemuksia koskevat, naapurisuhteita tarkastelevat ja asiakastyöhön keskittyneet tutkimukset ja raportit ovat sivunneet maahanmuuttajien heikkoja vuorovaikutussuhteita, harvoin tutkimuksen keskiöön on kuitenkin nostettu vuorovaikutussuhteita ja niiden kehittymistä. Heikot suhteet olivat juuri niitä, joita myös tähän tutkimukseen osallistuneilla pakolaisilla oli niin suomalaisten kuin täällä asuvien maahanmuuttajienkin kanssa. Heikoille suhteille, kuten suhteille naapureihin, lääkäreihin tai opettajiin onkin yhteistä se, että vaikka niitä ei pidetä kovin läheisinä tai merkityksellisinä, niillä on kuitenkin merkitystä ihmisten elämässä (Cappella 1987).

Vuorovaikutussuhteiden kehittymisen kannalta erityisesti luottamus ja epävarmuus nousivat esille tässä tutkimuksessa. Sekä epävarmuus että sen hallinta mutta myös luottamus onkin nähty tärkeäksi elementiksi vuorovaikutussuhteissa ja niiden kehittymisessä myös tätä tutkimusta edeltävissä tutkimuksissa (esim. Berger & Calabrese 1975; Holmes & Rempel 1989; Rempel, Holmes & Zanna 1985). Luottamus ei synny hetkessä, vaan siihen vaikuttavat vahvasti aiemmat kokemukset, ja sen katsotaan olevan tärkeä osa läheisyyttä pidempään kestäneissä vuorovaikutussuhteissa (Larzelere & Huston 1980). Monikulttuurisessa kontekstissa luottamuksen merkitystä on tarkasteltu esimerkiksi maahanmuuttajien työllistymisessä (Forsander 2002), mutta Suomessa asuvien pakolaisten vuorovaikutussuhteiden kehittymisen yhteydessä luottamusta ei juuri ole tutkittu. Osaltaan tämä voi johtua siitä, että luottamuksen määrittely ja kuvaaminen ylipäätään on vaikeaa (Iivonen & Harisalo 1997). Tämä ei kuitenkaan saisi nousta tutkimuksen esteeksi, vaan päinvastoin se mielestäni osoittaa, että kysymyksessä on moneen asiaan vaikuttava merkityksellinen ilmiö, jonka tutkiminen ja tarkastelu empiirisesti olisi erittäin ajankohtaista ja tarpeellista. Tutkimuksessa tulisi etsiä vastausta muiden muassa siihen, mikä pakolaisten nä-

kökulmasta herättää luottamusta ja mikä puolestaan heikentää sitä. Voisi myös olettaa, että luottamuksen ilmaisemisessa ja määrittelyssä on eroja riippuen siitä, millaisesta kulttuurisesta traditiosta käsin sitä tarkastellaan.

Luottamuksen ja epävarmuuden hallinnan käsitteitä on joissain tutkimuksissa käsitelty yhdessä, usein ikään kuin toistensa vastakohtina. Esimerkiksi Holmesin ja Rempelin (1989) näkemyksen mukaan epävarmuuden hallinnassa on kysymys kumppanin kiintymyksen tasoon perustuvasta todennetusta turvallisuuden ja varmuuden tunteesta suhteessa, eli heidän mukaansa, luottamuksen rakentumisesta. Myös Anderson ja Emmer-Sommer (2006) ovat käsitelleet luottamusta ja epävarmuuden hallintaa toisiinsa liittyneinä käsitteinä tarkastellessaan ystävyysuhteiden kehittymistä. Yleensä luottamusta ja epävarmuutta on kuitenkin käsitelty erillisinä, toisistaan riippumattomina käsitteinä. Jatkotutkimuksessa tulisikin tarkastella näiden kahden käsitteen välistä suhdetta nimenomaan vuorovaikutuksellisesta ja vuorovaikutussuhteen kehittymisen näkökulmista kontekstissa, jossa epävarmuus leimaa elämää uudessa, kulttuurisesti usein hyvin erilaisessa ympäristössä. Etäsuhteissa koettua epävarmuutta tutkinut Maguire (2007) toteaa myös, että tulevaisuudessa tarvittaisiin tutkimusta koetun epävarmuuden ja vuorovaikutussuhteiden ylläpitämisen yhteyden selvittämiseksi. Kaikkiaan luottamuksen ja epävarmuuden käsitteiden välinen suhde kaipaa mielestäni täsmennystä ja avaamista, sekä näiden yhteyttä vuorovaikutussuhteen kehittymiseen ja ylläpitämiseen olisi erittäin hedelmällistä tarkastella juuri ylläraja- ja ylirajaisessa kontekstissa.

Tässä yhteydessä nostan esille suhteiden jännitteiden teorian, joka teoriaa kehittäneiden Baxterin ja Montgomeryn (1997) mukaan ei ole teoria sen perinteisessä merkityksessä, sillä se ei esitä mitään yksittäistä väittämää tai yleistettäviä ennustuksia. Tutkijoiden mukaan suhteiden kehittyminen ei välttämättä tapahdu lineaarisesti läheisempään ja intiimimpään suuntaan, eivätkä suhteen molemmat osapuolet välttämättä koe suhdetta samanlaisena. Kun vuorovaikutussuhteet nähdään luonteeltaan dialektisina (ks. Baxter & Montgomery 1997) tarkoituksenmukaista olisikin tarkastella pakolaisten ja esimerkiksi erilaisten viranomaisten välisiä suhteita ikään kuin prosessina, jossa jatkuvasti neuvotellaan koetusta epävarmuudesta ja toisaalta luottamuksesta.

Jännitteiden teoria on mielenkiintoinen siksikin, että Baxter ja Montgomery (1997) pohdiskelevat esimerkiksi varmuutta ja sen vastakohtaa vuorovaikutussuhteen kehittymisessä. Varmuuden vastakohtana voidaan pitää epävarmuutta, uutuutta, mysteeriä tai jännitystä riippuen siitä, kuka sitä määrittelee tai missä tilanteessa sitä määritellään. Koko ikänsä Suomessa elänyt 35-vuotias työvoimatoimistossa työskentelevä kahden lapsen äiti voi käsittää epävarmuuden ja varmuuden hyvinkin eri tavalla, kuin Afganistanista paennut, miehensä ja lapsensa menettänyt 35-vuotias nainen. Jatkotutkimuksissa tulisi selvittää, miten eri tavoin epävarmuus koetaan ja ymmärretään. Tämän lisäksi tulisi selvittää, miten epävarmuutta pyritään hallitsemaan ja mikä puolestaan voi lisätä epävarmuutta pakolaisten heikoissa vuorovaikutussuhteissa. Vastakohtana tai vastakkaisena voimana epävarmuudelle voidaan nähdä luottamus ja sen syntyminen. Tutkimuksessa tulisi hakea vastauksia myös kysymyksiin siitä, mikä

herättää luottamusta ja mikä puolestaan heikentää sitä pakolaisten heikoissa vuorovaikutussuhteissa. Ennen kaikkea olisi mielenkiintoista selvittää, miten erilaisista kulttuurisista taustoista kotoisin olevat henkilöt neuvottelevat suhteessaan luottamuksesta ja epävarmuudesta, ja millaisiin käytäntöihin suhteessa lopulta päädytään.

Vaikka aiemmin totesin, että läheisenä pidettyjä suhteita on ylipäätään tutkittu enemmän, olisi pakolaisten perheenjäsenten välisissä vuorovaikutussuhteissa vielä paljon mielenkiintoisia tutkimusaiheita. Tutkimusta erilaisista perheistä ja perheistä erilaisten kulttuurien kohtaamispaikoissa kaivattaisiinkin lisää. Jasinskaja-Lahti ja Liebkind (2000) totesivat jo kymmenen vuotta sitten, että tiedämme liian vähän esimerkiksi niistä edellytyksistä, joiden vallitessa maahanmuuttajien olisi helpointa yhdistää perheensä ja valtakulttuurin perhearvot toisiinsa tavalla, joka parhaiten edistäisi heidän hyvinvointiaan. Tämä pitää edelleen paikkansa ja aihetta tulisi edelleen tutkia. On myös muistettava, että perheiden yhdistämisistä huolimatta pakolaisten perheet ovat usein vajaita, joko siitä syystä, etteivät kaikki perheenjäsenet ole löytyneet tai siksi, että he ovat kuolleet. Lisäksi perheenyhdistämistoimet koskevat ainoastaan osaa perheenjäseniksi koetuista henkilöistä, ja esimerkiksi tässä tutkimuksessa omat ikääntyvät vanhemmat ja huoli heidän terveydestään ja hyvinvoinnistaan nousivat voimakkaasti esille. Täysi-ikäiset omat lapset, jotka yhä olivat pakolaisleireillä, tai pahimmissa tapauksissa kadoksissa, aiheuttivat ikävää ja huoli heidän hyvinvoinnistaan esti haastateltavia keskittymästä opintoihinsa ja työn tekemiseen.

On totta, että maasta toiseen muutettaessa perhe joutuu järjestämään vuorovaikutussuhteensa uudelleen, niin keskinäiset suhteensa kuin suhteensa kodin ulkopuoliseen maailmaankin. Muuttaminen uuteen, mahdollisesti kulttuurisesti hyvinkin erilaiseen ympäristöön on monitahoinen ilmiö, joka vaikuttaa myös perheen arkeen ja yhdessä olemiseen (ks. Abouguendia & Noels 2001; Neufeld ym. 2002; Usita & Blieszner 2002). Pakolaisuus ja sitä edeltäneet traumaattiset tapahtumat voivat osaltaan vaikuttaa perheenjäsenten väliseen vuorovaikutukseen ja vuorovaikutussuhteisiin (esim. Sourander 2003). Tässäkin tutkimuksessa tuli ilmi ongelmia perheen vuorovaikutussuhteissa ja esimerkiksi perinteisistä arvoista ja normeista neuvoteltiin nimenomaan vanhempien ja heidän lastensa välisissä suhteissa.

Aiemmat tutkimukset osoittavat, että ensimmäisen polven maahanmuuttajat ovat kasvaneet erilaisiin kulttuurisiin arvoihin kuin lapsensa, ja usein vanhemmat haluavat pitää kiinni vanhoista, perinteisistä arvoista ja tavoista tiukemmin kuin uuteen kulttuuriseen ympäristöönsä sosiaalistuneet lapset (Liebkind 1992; Rosenthal, Ranieri & Klimidis 1996). Maahanmuuttajavanhemmat voivat kokea olevansa oman kulttuurinsa vaalijoita ja pyrkivät tiukentamaan omaa auktoriteettiaan kokiessaan, ettei ympäröivästä yhteiskunnasta ja yhteisöstä ole tukea lasten kasvatuksessa (Marjeta 1998). Useat tutkijat ovat todenneet, ettei nuorten identifiointuminen ympäröivään yhteiskuntaan välttämättä heijastu heidän perhearvoissaan (Hutnik 1991). Jasinskaja-Lahti ja Liebkind (2000) ovat lisäksi todenneet, että perinteisten perhearvojen hyväksyminen liitt-

tyy nuorten ja heidän vanhempiansa välisen suhteen laatuun. Tämän tutkimuksen aineisto ei anna aihetta puhua vakavista ongelmista vanhempien ja lasten välisissä suhteissa, mutta oli aivan selvää, että niissä neuvoteltiin erilaisista kulttuurisista normeista ja arvoista.

Tämä tutkimus nosti esille aiempien tutkimusten lailla pakolaisten perhesuhteiden yllirajaisuuden. Tämä piirre tai ilmiö tulisi mielestäni myös huomioida tutkimuksessa ja ennen kaikkea pakolaisten elämää ohjaavassa päätöksenteossa. Tutkimuksen avulla tulisi tuoda näkyväksi niitä keinoja ja tapoja, joilla yllirajaiset perheet pysyvät tarjoamaan jäsenilleen huolenpitoa, arvostusta ja kunnioitusta välimatkoista huolimatta. Tutkimuksessa tulisi tarkastella sitä, miten myös etäsuhteita voitaisiin vahvistaa niin, että henkilöt kokisivat saavansa tukea ja apua ilman, että kaipaus ja ikävä muodostuisivat ahdistavaksi, kaiken energian vieväksi kokemukseksi. Kaikkiaan tulisi vielä tarkemmin selvittää, miten perheet ja perheenjäsenet neuvottelevat erilaisista arvoista ja normeista ja ennen kaikkea, millaisia ratkaisuja neuvotteluista syntyy.

9.6 Tutkimuksen arviointi

Lincoln ja Guba (1985) ovat nimenneet laadullisen tutkimuksen arviointikriteeriksi uskottavuuden ja vastaavuuden, siirrettävyyden, vahvistettavuuden sekä varmuuden kriteerit. Mason (1996) puolestaan listaa, että laadullisen tutkimuksen tulisi olla systemaattisesti, tinkimättömästi ja strategisesti suunniteltu ja toteutettu. Lisäksi laadullisen tutkimuksen tulisi olla sensitiivinen mahdollisille muutoksille kontekstissa ja ympäristössä, jossa tutkimusta toteutetaan. Tutkijan tulisi Masonin mukaan olla itsekritiittinen ja hänen tulisi jatkuvasti tarkastella toimiaan ja rooliaan tutkimusprosessissa, sekä huomioida oma vaikutuksensa tutkimuksen aineistoon. Masonin mukaan laadullisen tutkimuksen tekijän tulisi huomioida, että hän tuottaa sosiaalisia selityksiä, jolloin hänen tulisi myös eksplikoida se logiikka, jonka mukaan selitykset on rakennettu. Selitysten tulisi myös olla sellaisia, jotka ovat tavalla tai toisella yleistettäviä tai joilla on laajempaa merkitystä. Mason (1996) toteaa vielä, että tutkimuksen pitäisi tapahtua hyviä eettisiä tapoja noudattaen ja huomioiden se poliittinen konteksti, jossa tutkimusta toteutetaan.

Tässä luvussa arvioin tekemääni tutkimusta. Arvioin koko tutkimusta, sen ongelmanasettelusta aina empiirisestä aineistosta tekemiini johtopäätöksiin pohtimalla tutkimukseni uskottavuutta ja vastaavuutta, siirrettävyyttä, vahvistettavuutta sekä varmuutta. Luvun lopussa pohdin vielä tutkimukseeni liittyviä eettisiä kysymyksiä.

Tutkimuksen uskottavuus

Mason (1996) on todennut, että laadullisen tutkimuksen tulisi jo suunnitteluvaiheessa, toteutuksesta puhumattakaan, olla systemaattisesti ja tinkimättömästi tehtyä. Tutkimuksen lähtökohtien ja suunnittelun, tutkimustehtävän sekä

lähestymistavan arvioinnissa voidaan edetä esimerkiksi pohtimalla, onko tutki- ja onnistunut löytämään tarkasteltavaan ilmiöön relevantin ja kiinnostavan näkökulman (Lincoln & Guba 1985).

Tässä tutkimuksessa tutkimustehtävä pohjautui kirjallisuudesta ja aiemmasta tutkimuksesta nousseeseen kysymykseen vuorovaikutussuhteiden merkityksestä pakolaisten muuttaessa maasta toiseen. Vuorovaikutussuhteet tuotiin useissa lähteissä esille, mutta tarkempaa tutkimusta pakolaisten vuorovaikutussuhteista oli niukalti saatavilla. 2000-luvulla ylipäätään pakolaisista tehtyä tutkimusta on huomasti enemmän, mutta tästä huolimatta heidän vuorovaikutussuhteitaan tarkastelevaa tutkimusta on edelleen vähän. Laadulliselle lähtökohdalle tyypillisesti tutkimukselleni asettamani kysymykset ovat muotoutuneet prosessin edetessä, mutta tutkimustehtävä ja -tavoite ovat säilyneet suunnilleen samankaltaisina alusta loppuun. Tutkimustehtävää ja ongelmanasettelua voitaneen näiltä osin pitää perusteltuna ja loogisena.

Tutkimukseni ongelmanasettelu on laaja ja siksi haasteellinen. Laaja näkökulma ja ongelmanasettelu on ollut perusteltu sikäli, että tutkimus, jossa pakolaisten vuorovaikutussuhteet on nostettu tutkimuksen keskiöön, on ollut vähäistä. Ilmiötä laaja-alaisesti ymmärtämään pyrkivä tavoite on ollut perusteltu myös siksi, että esimerkiksi vuorovaikutussuhteiden kehittymistä ja ylläpitämistä maasta toiseen muuttamisen jälkeen on harvemmin tarkasteltu samassa tutkimuksessa. Aineisto on mielestäni lisännyt ymmärrystä pakolaisten vuorovaikutussuhteiden syntymisestä mutta myös niiden ylläpitämisestä. Olen lisäksi saanut tietoa vuorovaikutussuhteiden merkityksestä ylipäätään uudessa elämäntilanteessa oltaessa mutta myös uuteen ympäristöön kiinnittymisessä. Toisaalta rajatumpi ja selkeärajainen ongelmanasettelu olisi mahdollisesti tuottanut syvällisempää tietoa. Jos tutkimuksen fokus ja ongelmanasettelu olisi ollut tarkemmin rajattu esimerkiksi heikkoihin suhteisiin, olisi tutkimus tuottanut varmasti vielä syvällisempää ja seikkaperäisempää tietoa nimenomaan heikoista suhteista. Samaan aikaan olisi tutkimuksen rikas läheisiä suhteita käsittelevä aineisto jäänyt kuitenkin saamatta. Tuloksia ei olisi silloin voitu tarkastella huomioiden eri vuorovaikutussuhteet ja niiden mahdolliset yhteen punoutuvat merkitykset esimerkiksi uuteen ympäristöön kiinnittymisessä, kuten nyt on tehty.

Laadullinen lähestymistapa oli looginen seuraus laajasta ymmärtämään pyrkivästä tutkimustehtävästä. Tutkimusprosessia ohjasivat omat taustaoletukseni, jotka olen avannut luvussa 2. Vaikka tutkimustani voidaan pitää tulkinnalliseen paradigmaan vahvasti nojaavana, eivät tutkimusta koskevia valintojani ole ohjanneet yhden tarkkarajaisen metodin asettamat kriteerit. Pyrin luvussa 2 ilmaisemaan tätä tutkimusta koskevan oman kantani ja näkemykseni lukijalle niin, että hän pystyy sijoittamaan tutkimukseni tuloksineen tieteelliseen keskusteluun pakolaisten vuorovaikutussuhteista. Toisaalta toivon, että esiin tuodut tutkimukseni taustaoletukset omalta osaltaan auttavat lukijaa seuraamaan tekemieni analyysin ja johtopäätelmien logiikkaa. Lähtökohtanani on ollut toimia luvussa 2 esitettyjen taustaoletusten ja filosofisten näkökulmien mukaisesti kautta koko tutkimuksen, mutta on todettava, että ensisijaisesti tutkimustani

ovat ohjanneet tutkimukselleni asettaman tutkimustehtävä, ja -tavoite sekä käytettävissä olevat resurssit.

Aineistot ja uskottavuus

Kaikkiaan tämän tutkimuksen tavoite oli ymmärtää tarkasteltavana olevaa ilmiötä ja niitä merkityksiä, joita tutkimukseen osallistuvat henkilöt olivat tutkitavasta ilmiöstä rakentaneet. Tutkimukseni sijoittuu teoria- ja aineistolähtöisen tutkimuksen välimaastoon, jolloin aineiston analyysi ei suoraan perustu teoriaan, mutta kytkennät siihen ovat havaittavissa. Olen siis etsinyt aineistosta tehdyille löydöksille ja tulkintojeni tueksi selityksiä tai vahvistusta useista puheviestinnän teorioista. Tämän lisäksi tutkimukseni teoreettinen tarkastelu ulottuu muilla tieteenaloilla tehtyyn maahanmuuttotutkimukseen ja kulttuurienvälisen viestinnän teoriakenttään. Aineisto on kerätty teemahaastatteluin ja pakolaisilta kerättyin päiväkirjoin. Hirsjärvi ja Hurme (2000) toteavat, että kun tutkimuksen tavoitteena on pyrkiä ymmärtämään tarkasteltavana olevaa ilmiötä, haastattelu soveltuu tutkimusmenetelmäksi hyvin. Tutkimukselle asettamiani tavoitteita ja pyrkimyksiä silmällä pitäen haastattelemalla saatu tietoa voidaan pitää relevanttina ja sopivana. Teemahaastattelujen lisäksi keräämäni päiväkirja-aineisto täydensi mielestäni tehtyjä haastatteluja.

Erilaisten tutkimusmenetelmien yhdistämisellä, eli triangulaatiolla, on toki omat haasteensa. Tämän tutkimuksen yhteydessä tarkoitan triangulaatiolla lähinnä erilaisten menetelmien yhdistämistä, mutta tutkimuksessa on toki käytetty myös erilaisia teorioita, joiden avulla tutkittavaa ilmiötä, pakolaisten vuorovaikutussuhteita, on analysoitu ja selitetty. Erilaisten menetelmien ja teorioiden mukana tulevat tietysti ne mahdollisesti erilaiset näkökulmat ja paradigmat, joita menetelmät ja teoriat edustavat. Tuomen ja Sarajärven (2002) mukaan tutkijoiden käyttämät eri tutkimusmenetelmät tai näkökulmat mahdollistavat sen, että tarkasteltavasta ilmiöstä voi olla voimassa samanaikaisesti keskenään ristiriitaisia tutkimustuloksia. Heidän mukaansa triangulaation avulla on mahdollista lisätä tutkimuksen luotettavuutta, mutta tällöin tutkijan on oltava hyvin tietoinen erilaisten menetelmien ja teorioiden taustaoletuksista.

Menetelmätriangulaatiota on kritisoitu siitä, että eri tutkimusmenetelmien taustafilosofiat sisältävät erilaisia ihmiskäsityksiä ja ovat siten yhteen sovittamattomat. Näin ajateltuna triangulaatio voi Eskolan ja Suorannan (1998) mukaan johtaa jopa käsitteellisiin sekaannuksiin ja ristiriitojen hyväksymiseen. Menetelmällisen triangulaation voi heidän mukaansa kuitenkin hyvin ajatella soveltuvan tutkimukseen, jossa kerätään tietoa ihmisen toiminnasta ja sen vaikuttamista. Useamman kuin yhden menetelmän käyttö tiedon keruussa voi paljastaa siten ristiriitaisuuksia, jotka muuten jäävät huomioimatta. Tässä tutkimuksessa päiväkirja-aineisto auttoi mielestäni täsmentämään ja selkeyttämään, sekä rikastuttamaan ja monipuolistamaan haastatteluaineiston avulla kerättyä tietämystä. Esimerkiksi etäsuhteiden kustannuksista päiväkirjat tarjosivat yksityiskohtaisempaa ja kyseistä ilmiötä konkretisoivaa tietoa haastatteluihin verrattuna. Toki päiväkirjat kattoivat ainoastaan viikon osallistujien elämästä, joten

tarkasteluni lyhyt aikaväli tuo luonnollisesti omat rajoituksensa kyseisen aineiston käsittelyyn ja siitä tehtyihin johtopäätöksiin.

Tutkimuksen aineisto kerättiin Jyväskylässä asuneilta pakolaisilta, mikä sinänsä poikkesi senhetkisestä tilanteesta, jossa suurin osa Suomeen tulleita maahanmuuttajia koskevasta tutkimuksesta toteutettiin pääosin pääkaupunkiseudulla tai esimerkiksi Turun seudulla. Jyväskylän seudulla asui muuta maata vähemmän maahanmuuttajia, ja tällä saattoi olla merkitystä esimerkiksi tutustumismahdollisuuksien ja oman sisäryhmän muodostumisen kannalta. Myös työnsaantimahdollisuudet olivat muuta maata rajatummat. Tilanne ei liene juurikaan muuttunut, sillä 8.10.2010 sanomalehti Keskisuomalainen uutisoi, kuinka Jyväskylään tulleista pakolaisista kolmannes on muuttanut pois. Useimmat lähteneet pakolaiset ovat lehden haastatteleminen pakolaisten ja maahanmuuttoviranomaisten mukaan muuttaneet nimenomaan työn perässä. Yhtäällä voidaan ajatella, että osin oma aineistoni ja tutkimukseni täydentää muualla Suomessa tehtyä maahanmuuttajatutkimusta. Toisaalta Jyväskylän tilanteesta johtuen, aineistossa saattoivat painottua tietyt teemat tai kokemukset esimerkiksi yksinäisyydestä ja kuulumattomuudesta.

Strateginen valinta oli ottaa mukaan eri maista ja erilaisista taustoista kotoisin olevia haastateltavia. Aineistossa painottuvat huomattavasti tietyt kansallisuudet, vaikka tutkijan tavoitteena oli saada mukaan sellainen joukko haastateltavia, jotka olisivat suunnilleen edustaneet sen hetkistä pakolaistilannetta Keski-Suomessa. Tutkimusjoukko ei edustanut sillä hetkellä Suomessa asuneita pakolaisryhmiä. Tämän tutkimuksen aineistosta puuttuivat esimerkiksi somalialaiset, jotka kuitenkin muodostivat suurimman pakolaisryhmän Suomessa. Tutkimuksen aineistosta nousseita johtopäätöksiä ei siis voida yleistää Suomessa asuviin pakolaisiin, eikä edes kaikkiin Keski-Suomessa asuneisiin pakolaisiin. Tässä yhteydessä onkin syytä muistaa, ettei tämän tutkimuksen tarkoituksena ole lähtökohtaisesti ollut luoda yleistyksiä koskien edes Jyväskylässä asuvia pakolaisia. Tutkimuksen lähtökohtana ei myöskään ollut kulttuurien tutkimus, tai kulttuureja vertailevan aineiston kerääminen, vaan mukaan haluttiin nimenomaan erilaisista lähtökohdista kotoisin olevia pakolaisia.

Ajatus päiväkirjoista syntyi vasta haastattelujen edetessä ja kaikkien haastateltavien kutsuminen uudelleen tapaamiseen, jossa heille olisi annettu ohjeet päiväkirjojen täyttämistä, oli käytännössä mahdoton. Koska keräsin tutkimusaineistoa yksin, olivat päiväkirjoja täyttäneet henkilöt eri henkilöitä kuin haastatteluihin osallistuneet pakolaiset. Kaikkien haastateltujen ohjeistaminen päiväkirjojen täyttämiseen olisi ollut yhdelle tutkijalle ajallisesti mahdoton tehtävä. Lisäksi tulkkien käyttäminen näissä tapauksissa olisi ollut sekä taloudellisesti että Jyväskylässä toimivien tulkkien vähäisestä määrästä johtuen mahdotonta. Kokonaisuudelle ryhmälle suunnattu tulkkkaus olikin taloudellisesti ja ajallisesti ainut mahdollinen ratkaisu. Ideaalitulanteessa tutkimuksen aineistoa olisi voitu laajentaa niin, että myös haastatteluihin osallistuneet pakolaiset olisivat täyttäneet päiväkirjoja omista vuorovaikutussuhteistaan. Lisäksi päiväkirjoja täyttäneiden osallistujien syvällisemmät haastattelut ja pidempi päiväkirjojen täyttöjakso olisivat lisänneet tutkimuksen luotettavuutta. Kaikkiaan päiväkirja-

aineistossa ja sen tulkinnassa oli omat haasteensa. Päiväkirja-aineiston kerääminen ja suunnitelmallisempi toteutus heti tutkimuksen alusta olisivat vankentaneet kyseisen aineiston asemaa tutkimuksessa ja lisänneet omalta osaltaan myös koko tutkimuksen luotettavuutta.

Aineiston koon arvioimisessa voidaan käyttää aineiston kylläntymisen tarkastelua. Eskolan ja Suorannan (1998) mukaan aineiston koon arvioinnissa ei ole oleellista sen määrä vaan laatu. Tämän tutkimuksen aineistosta pystyttiin osoittamaan teoreettisia yhtäläisyyksiä ja yleistyksiä ilman, että erilaiset näkemykset olisivat hukkuneet kokonaisuuteen. Teemahaastatteluissa kävi ilmi, että keskusteluissa ilmenevät asiat ja teemat alkoivat viimeksi tehdyissä haastatteluissa toistua, eikä niissä tullut esiin täysin uusia sisältöjä. Aineiston kylläntymisen voidaan todeta myös sen kautta, että aineistosta oli suhteellisen helppo tiivistää kategorioita ja tehdä sen perusteella johtopäätöksiä. Joidenkin sisällöllisten ristiriitaisuuksien ja ilmiöiden kokonaisvaltaiseen tarkasteluun aineisto saattoi kuitenkin olla suppeahko. Esimerkiksi ylijärjestyksen ja uuteen ympäristöön kiinnittymisen dialektista prosessia tulisi tarkastella vielä laajemman empiirisen aineiston valossa, jotta sitä voitaisiin teoretisoida ja tarkastella syvällisemmin sekä riittävän kriittisesti. Kaikkiaan aineiston kylläntymistä arvioitaessa voitaneen kuitenkin todeta, että haastatteluaineistoa voidaan pitää kyllin suurena ja rikkaana tutkimukselle asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi. Päiväkirja-aineiston osalta on jo todettu, että se oli suppea, mutta omalta osaltaan kyseinen aineisto kuitenkin toi täydennystä tiettyihin tutkimuksessa tarkastelemiini teemoihin.

Tutkimuksen aineistoa arvioitaessa on todettava, että se on kerätty jo vuosina 2002 ja 2003. Kuluneista vuosista huolimatta saatuja tuloksia ei mielestäni voida kuitenkaan pitää vanhentuneina tai selitysarvoltaan heikkoina. Pakolaisten määrä ei Suomessa ole kuluneina vuosina lisääntynyt räjähdysmäisesti, vaikka aineiston keräämisen aikoihin keskusteltiin tarpeesta nostaa Suomen vuosittain vastaanottamien pakolaisten määrää. Myöskään suomalainen yhteiskunta ei ole radikaalisti muuttunut näinä vuosina. Omat vaikutuksensa pakolaisten vuorovaikutussuhteisiin voivat toki tuoda hieman muuttuneet turvapaikkahakumenettelyt ja maailmanlaajuinen taloudellinen taantuma, jonka on otaksuttu vaikuttavan esimerkiksi suomalaisten asenteisiin ulkomaalaisia kohtaan. Jotta tutkimukseni täyttäisi tieteelliselle tutkimukselle asetetut kriteerit puhtaimmillaan, tulisi nämä taloudelliset ja poliittiset muutokset tietysti huomioida vielä paremmin myös tutkimustuloksia käsiteltäessä.

Valitettavasti yhä edelleen hyvin moni joutuu jättämään kotinsa ja tärkeät vuorovaikutussuhteensa pakon edessä, sillä maailman pakolaistilanne ei sekään ole näinä kuluneina vuosina helpottunut. Suomen yleisradio uutisoi helmikuussa 2009, että pakolaistilanne esimerkiksi Itä- ja Keski-Afrikassa oli pahe-nemassa aiemmasta. Aiheena pakolaisten vuorovaikutussuhteet ei siis ole vanhentunut vaan tietoa päinvastoin tarvittaisiin yhä enemmän yleisen ymmärryksen lisäämiseksi. Tämä lisäksi pakolaisten vuorovaikutussuhteita koskevasta tiedosta voisi olla hyötyä päättäjille sekä pakolaisten ja heitä kohtaavien viranomaisten koulutuksesta vastaaville tahoille.

Tutkimustulosten siirrettävyys

Siirrettävyydellä Lincolnin & Guban (1985) mukaan tarkoitetaan sitä, missä määrin tutkimuksen tulokset ovat siirrettävissä toiseen kontekstiin tai tilanteeseen. Mason (1996) puolestaan toteaa, että tutkijan tuottamien selitysten tulisi olla tavalla tai toisella yleistettäviä tai niillä tulisi olla laajempaa merkitystä.

Tutkimukseni tulokset vahvistavat aiempia tutkimustuloksia, sillä esimerkiksi pakolaisten yllärajaiset vuorovaikutussuhteet ja niiden tiiviys ovat tulleet jo useissa tutkimuksissa esille (esim. Ho 2008; Singla 2008; Valtonen 1994; 1998; Zechner 2006). Tutkimukseni tuloksia voidaan pitää teemoiltaan ja aihealueiltaan yhä ajankohtaisina, sillä uusimmat tutkimukset näyttäisivät käsittelevän samoja teemoja, kuten yllärajaisuutta (esim. Martikainen 2006) ja pakolaisten työllistymiseen liittyviä kysymyksiä (esim. Ahmad 2005; Arajärvi 2009; Forsander 2007), sekä esimerkiksi naapurisuhteita (esim. Kerkkänen 2009). Tutkimusaineisto on kerätty Suomessa asuneilta pakolaisilta, jolloin tulokset eivät suoraan ole verrattavissa esimerkiksi Australiassa tai Uudessa Seelannissa tehtyjen tutkimusten tulosten kanssa. Olen peilannut tuloksiani esimerkiksi Iso-Britanniassa (Ho 2008) ja Uudessa Seelannissa tehtyjen tutkimusten kanssa (esim. Ho & Bedford 2008), mutta on hyvä pitää mielessä, että sekä yhteiskunnallinen että sosiaalinen ympäristö ovat Suomessa, Iso-Britanniassa ja Uudessa Seelannissa monilta osin erilaiset. Kaikkiaan voitaneen kuitenkin todeta, että tutkimukseni tulokset ovat osin mukana laajemmassa tieteelliseen tutkimustyöhön perustuvassa pakolaisten elämää ja vuorovaikutussuhteita koskevassa keskustelussa.

Uutta tutkimusta esimerkiksi maahanmuuttajien elinoloista, hyvinvoinnista ja tilanteesta uuden asuinmaan työmarkkinoilla on tullut viimeksi kuluneen vuosikymmenen aikana ilahduttavan paljon. Tutkimusta on jopa siinä määrin, että en varmastikaan ole kyennyt hyödyntämään kaikkea pakolaisia koskevaa tutkimusta ja kirjallisuutta sitoessani oman tutkimukseni tuloksia olemassa olevaan tutkimus- ja teoriakenttään. Toisaalta, vaikka tutkimusta pakolaisista ja heidän elämästään on tehty jopa runsaasti, tutkimuksissa ei useinkaan ole keskitytty vuorovaikutussuhteiden syntymisen ja ylläpitämisen problematiikkaan. Tämän tutkimuksen keskiössä ovat olleet vuorovaikutussuhteet. Osaltaan tämä tutkimus siis tuo puheviestinnällisen näkökulman ja puheenvuoron keskusteluun pakolaisista, heidän elämästään ja asemastaan uudessa ympäristössä.

Voidaan ajatella, että kaikki maasta toiseen muuttavat henkilöt kohtaavat suuria muutoksia vuorovaikutussuhteissaan, jolloin tutkimuksen tuloksia voidaan joiltain osin peilata kenen tahansa paikasta toiseen muuttavan näkökulmasta. Kiinnittymistä uuteen ympäristöön tai yhteisöön voidaankin mielestäni tarkastella kontekstissa kuin kontekstissa yhteisöön kiinnittävien ja siitä pois päin orientoivien, yllärajaisten, suhteiden dialektisena prosessina. Pakolaiset toki ovat eri asemassa muihin maahanmuuttajiin verrattuna usein siksi, etteivät he kaikki voi pitää yhteyttä etäsuhteissaan ja että he ovat menettäneet niin monia vuorovaikutussuhteitaan. Tästä huolimatta uskon, että tutkimukseni lisää ym-

määrystä kenen tahansa uuteen elämäntilanteeseen siirtyvän henkilön vuorovaikutussuhteissa tapahtuvista muutoksista.

Tutkittaessa eri maista ja kulttuureista kotoisin olevien henkilöiden vuorovaikutussuhteita on toki syytä myös pohtia sitä, onko valituilla metodeilla ja teoreettisilla käsitteillä edes pystytty kuvaamaan tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden käsityksiä ja kokemuksia omista vuorovaikutussuhteistaan. Puheviestinnässä käytetyt ja sovelletut teoriat ovat pitkälti yhdysvaltalaista perua. Suurin osa vuorovaikutussuhteiden kehittymiseen liittyvää tutkimuskirjallisuutta on myös vahvasti edustanut tuota samaa perinnettä. Tiedämme, että esimerkiksi japanilaiset ja yhdysvaltalaiset voivat suhtautua lapsen ja hänen vanhempiana välisen suhteen kehittymiseen eri tavoin, vaikka keinot ja toiveet lapsen tulevaisuudesta voivat olla silti hyvin samankaltaisia (ks. Rothbaum, Pott, Azuma, Miyake, Weisz 2000). Toisaalta puheviestinnän tutkimusta tehdään ympäri maailmaa, eivätkä kaikki englannin kielellä julkaisevat tutkijat suinkaan ole itse yhdysvaltalaisia. Olen pyrkinyt ottamaan mukaan mahdollisimman paljon Suomessa tehtyä maahanmuuttotutkimusta, ja kaikkiaan kulttuurienvälisen viestinnän kirjallisuus, ainakin teoriassa, pyrkii toki huomioimaan mahdolliset ennakoasetelmat ja kulttuuriset taustaoletukset tutkimuksen tekemisessä. Laadullisessa tutkimuksessa on toki aina väärintulkinnan tai tulosten vinoutumisen mahdollisuus tutkimustradition ja -metodien kulttuurisidonnaisuudesta johtuen. Näin myös tässä tutkimuksessa. Olen kuitenkin pyrkinyt tutkijana reflektoidaan vähintään omaa toimintaani ja mahdollisesti kulttuurisidonnaisia tulkintojani, ja seuraavaksi tarkastelenkin aihetta pohtimalla tutkimukseni vahvistettavuutta ja varmuutta.

Tutkimuksen vahvistettavuus ja varmuus

Vahvistettavuudella voidaan laadullisessa tutkimuksessa viitata tutkijan kykyyn hahmottaa omaa tutkimuskohdettaan ja tunnistaa omia tulkintojaan. Se merkitsee Lincolnin ja Guban (1985) mukaan subjektiivisuuden tunnistamista ja eksplikoimista. Mason (1996) puolestaan toteaa, että laadullisessa tutkimuksessa tutkijan tulisi olla itsekriittinen ja hänen tulisi jatkuvasti tarkastella toimiaan ja rooliaan tutkimusprosessissa, sekä huomioida oma vaikutuksensa tutkimuksen aineistoon.

Oma vaikutukseni aineistoon ja sen käsittelyyn sekä siitä tehtäviin tulkintoihin oli ilmeinen. Otan esimerkiksi pakolaisten tyypillistä vuorovaikutusverkostoa kuvaavan kuvion (kuvio 1). Sekä hahmottelemani kuvio että sen pohjana käytetyt kunkin tutkimukseen osallistuneen henkilön vuorovaikutusverkostoa kuvaavat piirrookset perustuvat omiin tulkintoihini, eikä kaikilta haastateltavilta ole suoraan kysytty, millaisena tai miten he vuorovaikutusverkostoaan itse kuvaisivat. On syytä olettaa, että vuorovaikutusverkostojen kuvaaminen kuvion 1 kaltaisesti voi olla sidoksissa tutkijan omaan tapaan hahmottaa maailmaa, eikä se kaikilta osin vastaa tutkimukseen osallistuneiden pakolaisten näkemyksiä vuorovaikutusverkostosta. Tieteellisessä tutkimuksessa tavoitteena on kuitenkin löytää teoreettisia selityksiä arkipäiväisille ilmiöille, ja toivon että

kuvio 1 omalta osaltaan toimii teoreettista ymmärrystä lisäävänä tehtyjen tulkintojen ja analyysin pohjalta syntyneenä johtopäätelmänä.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa keskeistä on analyysin onnistumisen arviointi. Lähtökohtaisesti on todettava, että tässä tutkimuksessa olen kuvannut omia tulkintojani siitä, millaisia kokemuksia ja käsityksiä tutkimukseen osallistuneilla pakolaisilla on ollut ja millaisia merkityksiä he vuorovaikutussuhteilleen antoivat. Olen pyrkinyt kuvaamaan tekemäni analyysin tarkasti ja samoin olen kuvannut sen, miten analyysissä on edetty. Analyysin haasteena on aina päästä tiivistämään ilmiöt teoreettiselle tasolle kuitenkin niin, että tehdyt kategorisoinnit ovat alkuperäisestä aineistosta edelleen nähtävissä. Olen pyrkinyt tuomaan esille yleispäteviä tulkintoja unohtamatta aineistoa rikastuttavia poikkeuksia ja erilaisia näkemyksiä. Tekstiin tuodut autenttiset lainaukset auttavat osaltaan lukijaa arvioimaan tehtyä analyysyä ja johtopäätelmiä. Toivon, että kaikki tämä on tehty tavalla, josta myös tutkimuksessa mukana olleet henkilöt voivat tunnistaa oman äänensä, käsityksensä ja tulkintansa. Omaa rooliani tutkijana on syytä pohtia vielä hieman tarkemmin sekä tutkimustilanteeseen vaikuttavana aineiston kerääjänä että omaan taustaansa ja kokemusmaailmaansa sidottuna analyysin tekijänä.

Varmuus on tutkimuksen käyttövarmuuden tai pysyvyyden arvioimista ja sitä voidaan tehdä arvioimalla tutkimustilannetta ja siihen liittyviä tekijöitä (Lincoln & Guba 1985). Mason (1996) toteaa, että laadullisen tutkimuksen tulisi olla sensitiivinen mahdollisille muutoksille kontekstissa ja ympäristössä, jossa tutkimusta toteutetaan. Tätä tutkimusta ajatellen tutkimustilanteeseen ja kontekstiin vaikuttava ja tutkimuksen varmuuteen liittyvä asia oli haastateltavan ja haastattelijan välinen suhde ja siihen liittyvät ilmiöt.

Joidenkin tutkijoiden mukaan tutkimushaastattelussa keskustelun ensisijaisena tavoitteena ei ole niinkään vuorovaikutussuhteen luominen ja ylläpitäminen vaan tiedonvälitys (Rubin H. J. & Rubin I. 1995). Toisaalta tutkimusmenetelmiä, ja erityisesti haastattelua, ei ole pidetty neutraalina työkaluna ja välineenä aineiston keräämisessä, vaan enneminkin se on nähty aktiivisena vuorovaikutuksena tutkimukseen osallistuvien ja tutkijan välillä. Haastatteluja voidaan pitää vuorovaikutuksessa syntyneinä, yhdessä neuvoteltuina ja kontekstisidonnaisina tuloksina (Fontana & Frey 2000; Eskola & Suoranta 1998). Lisäksi useissa tapauksissa mukana oli tulkki, jolloin neuvottelu tapahtui myös hänen kanssaan.

Vielä yksi tätä tutkimusta koskeva varmuuteen vaikuttava tekijä on kieli. Kieli, jota tutkija tutkimuksessaan ja esimerkiksi haastatteluissa käyttää, vaikuttaa siihen, kuinka hän ja haastateltavat sanottua tulkitsevat. Alkuperäistä kokemusta käsitellään ja muokataan uudelleen useilla eri tasoilla tutkimuksen kuluessa. (Miller & Glassner 1997.) Kun aineiston keräämisessä käytetään apuna tulkkia, mukana ovat myös kielen kääntämisen eri tasot ja tulkinnat, joita tulkki tai tekstin kääntänyt henkilö on kerrotusta tehnyt. Kun tutkimuksessa käytetään tulkkeja, on otettava huomioon mahdolliset lisätulkinnat, erilaiset merkitykset eri asioille ja puolueellisuus, jotka kaikki saattavat johtaa myös väärinymmärryksiin. Oli ilmeistä, että eri kielillä ja tulkin välityksellä toteutu-

neet haastattelut olivat mielenkiintoisia, mutta myös haaste tutkimuksen luotettavuuden kannalta.

Muutamissa haastattelutilanteissa huomasin, että oma kielenkäyttöni oli liian moniselitteistä ja tilanteeseen sopimatonta, jolloin sekä tulkin että vastaajan oli vaikea pysyä mukana. Oman kokemattomuuteni ja ajattelemattomuuteni johdosta joidenkin haastateltavien käsitys tutkimushaastattelusta, sen tavoitteista ja päämääristä jäi ehkä epäselväksi. Muutamissa tilanteissa puolestaan tulkki ei ollut selvästikään tottunut toimimaan tutkimushaastattelun kielenkääntäjänä. Tämän tutkimuksen osalta onkin aiheellista pohtia Bowlerin (1997) näkemystä siitä, että jos haastattelija ja haastateltava eivät löydä samaa kieltä tai käytä käsitteitä samalla tavoin, saati jos heillä ei ole yhteistä käsitystä siitä, mitä tutkimuksen tekeminen on (shared notion of the process of research), haastattelu voi epäonnistua. On ilmeistä, että tutkimusprosessissa on ollut haasteita ja tutkimuksella on selvät heikkoutensa, mutta toisaalta tutkijan on joskus mukauduttava vallitseviin oloihin ja olemassa oleviin resursseihin, mikäli tutkimusta halutaan tehdä esimerkiksi uusilla alueilla ja uusista näkökulmista. Suomessa on vielä vähän tutkimusta pakolaisten vuorovaikutussuhteista, joten aihe sinänsä on suhteellisen uusi ja näin perusteltu.

Tutkimuseettinen pohdinta

Tutkijan työtä ohjaavat eettiset periaatteet. Perinteisesti lääketieteessä tutkimuseettiset ohjeistukset ja käytänteet ovat tarkkaan säädeltyjä ja ohjeistettuja, mutta myös yhteiskunnallisen tutkimuksen (social research) yhteisistä eettisistä periaatteista ja käytänteistä on käyty keskustelua (ks. Alderson & Morrow 2006). Tässä tutkimuksessa eettisyydestä huolehtiminen on ollut tutkijan vastuulla. Kuten Alderson ja Morrow (2006) ovat todenneet, eettisen toimikunnan tai verkoston ylläpitäminen on kallista ja aikaa vievää ja vielä perin harvinaista yhteiskuntatieteissä. Tutkijana olen noudattanut tutkijayhteisön eettisiä periaatteita ja olen pyrkinyt siihen, että tutkimuksen osallistujat eivät joudu tutkimuksesta, kuten käytetyistä metodeista johtuen, kokemaan tuskaa, kärsimystä tai ahdistusta, eikä tutkimuksesta aiheudu heille tai heidän edustamilleen yhteisöille haittaa tai mielipahaa. Lisäksi tutkimuksen kaikissa vaiheissa on pyritty huolehtimaan osallistujien anonyymisyydestä ja tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuuden toteutumisesta.

Tutkimuksen eettisyydestä huolehtiminen konkretisoitui miettiessäni aineiston keruuta ja kun aloin pohtia sitä, miten lähestyisin tutkimukseni mahdollisia haastateltavia. Mahdollisilla osallistujilla on oltava mahdollisuus kieltäytyä osallistumisesta ja senkin jälkeen heillä tulisi olla mahdollisuus keskeyttää tutkimus milloin tahansa ilman seurauksia. Tutkimuksesta saattoi kieltäytyä jo siinä vaiheessa, kun sitä ensimmäisen kerran esiteltiin. Tämän jälkeen yhteyttä otettaessa korostettiin vielä, että kysymyksessä on täysin vapaaehtoinen tutkimushaastattelu, josta voi myös kieltäytyä ilman selityksiä. On epäselvää, kuinka moni mahdollinen haastateltava oli kieltäytynyt tutkimukseen osallistumisesta jo siinä vaiheessa, kun tutkimuksesta heille ensimmäisen kerran kerrottiin.

Puhelinsoittojen yhteydessä muutama henkilö perui osallistumisensa. Päiväkirjojen osalta molemmissa luokissa oli henkilöitä, jotka eivät halunneet osallistua tutkimukseen, eivätkä he näin ollen täyttäneet tutkimuspäiväkirjoja. Luokkahuonetilanteissa sosiaalinen paine osallistua saattoi toki olla suurempi, kuin yksittäisen haastateltavan kohdalla, mutta osallistujille korostettiin, että he saattoivat myös keskeyttää päiväkirjojensa täyttämisen milloin tahansa.

Seuraava tutkimuksen vaihe, jota on myös syytä tarkastella eettisyyden näkökulmasta, oli itse aineiston kerääminen. Haastateltavien osalta halusin varmistaa, että haastattelut toteutuisivat mahdollisimman luontevassa ympäristössä, jossa he kokisivat voivansa vastata mahdollisimman avoimesti esittämiini kysymyksiin. Haastateltavat saivat siis itse valita haastattelupaikan, ja tästä syystä haastattelut tapahtuivatkin erilaisissa paikoissa aina työpaikan taukotilasta perheen olohuoneeseen.

Aineiston keruuseen liittyy myös tutkijan ja tutkittavien suhde, jota sitäkin on myös syytä lyhyesti pohtia. Suhdetta on tarpeen tarkastella erityisesti tilanteessa, jossa tutkija ja tutkittavat voivat useista syistä johtuen kokea edustavansa eri yhteisöjä ryhmiä. Tutkijan ja tutkittavan välisessä suhteessa on aina myös vallan ulottuvuus. Eettisesti toimiva tutkija ymmärtää tämän ja pystyy toimimaan niin, ettei valta-asetelma vaikuta tutkimukseen tai tutkittavien osallistumiseen. Kuten Alderson ja Morrow (2006) huomauttavat, selkeiden ohjeiden ja suostumusprosessien lisäksi tutkijan tulisi kiinnittää huomiotaan siihen, että tutkittavat uskaltavat todella keskeyttää tutkimuksen tai kieltäytyä osallistumasta, jos heistä siltä tuntuu. Heidän mukaansa tutkijan tulisi huomata myös hyvin hienovaraiset viittaukset siitä, jos osallistujat eivät uskalla kieltäytyä tutkimuksesta tai keskeyttää sitä. Tässä tutkimuksessa haasteena olivat haastattelutilanteissa mukana olleet tulkit ja mahdolliset perheenjäsenet. Esimerkiksi vastakkaista sukupuolta olevan tulkin läsnäolo olisi mahdollisesti voinut vaikuttaa siihen, kuinka avoimesti haastateltavat kertoivat parisuhteestaan. Käytännössä haastateltavat kieltäytyivät muutamaa otteeseen vastaamasta esittämäni kysymykseen, jolloin siirryin seuraavaan aiheeseen ja noudattelin osallistujan toivetta tai tavoitetta olla vastaamatta.

Haastattelijan ja haastateltavan välinen suhde on herättänyt keskustelua. Haastattelijan osuus haastattelun lopputuloksen kannalta on haluttu tehdä näkyväksi. Feministisestä koulukunnasta lähtöisin oleva sukupuolinen haastattelu (gendered interviews) nousi myös kritisoimaan aineiston keräämistä kasvotomilta informanteilta. Lähestymistavan mukaan sekä haastateltavalla mutta myös haastattelijalla on oma taustansa, lähtökohtansa ja toimintatapansa ja feministisen koulukunnan edustajien mukaan onnistunut haastattelu edellyttää osapuolten ainakin joiltain osin jakavan samoja kulttuurisia arvoja, normeja, traditioita ja uskomuksia (Gluck & Patai 1991; Miller & Glassner 1997).

Oli ilmeistä, että haastattelemieni henkilöiden ja itseni välillä oli useita kulttuurisia eroja. Haastattelutilanteessa olin tietoinen, että esimerkiksi sukupuoleni, ikäni, etninen taustani, edustamani instituutio, kansalaisuuteni, koulutustaustani sekä ammattini saattoivat vaikuttaa siihen, miten haastateltavat reagoivat minuun ja esittämiini kysymyksiin. Kuten Freeman (1983) on toden-

nut, erityisesti sosiaalisen välimatkan ollessa kyseessä haastateltavat eivät välttämättä luota haastatteliijaan, he eivät ymmärrä kysymyksiä samalla tavoin kuin haastattelijalla on ne tarkoittanut, ja he voivat vastata tietoisesti harhaan johtaen.

Pakolaisten vuorovaikutussuhteita tutkittaessa ja heidän käsityksiään ja kokemuksiaan tarkasteltaessa haasteena oli se, että haastateltavilleni edustin suomalaista valtakulttuuria ja yhteiskuntaa. En ole itse kokenut pakolaisuutta, enkä siksi pysty samastumaan tutkimuksen osallistujiin ja heidän maailmaansa. Tämä voi osaltaan heikentää tutkimuksen luotettavuutta, sillä havaintoni ja tulokintani ovat saattaneet jäädä puutteellisiksi niiltä osin, mikä näyttäisi pakolaisille itselleen olevan tilanteessa ilmeistä. Pysin kuitenkin välttämään uskaliaita päätelmiä osallistujien intentioista ja tavoitteista. Kuten Alderson ja Morrow (2006) toteavat, eettisesti toimiva tutkija pyrkii kunnioittamaan osallistujien näkökulmia ja näkemyksiä riippumatta omasta näkökulmastaan tai lähtökohdistaan.

Tätä tutkimusta arvioitaessa on syytä myös pohtia, mitä haastateltavat ja päiväkirjojen kirjoittajat halusivat itsestään tutkijalle paljastaa, kenelle he mielestään vastasivat ja millaisia rajoituksia valitut menetelmät toivat aineiston tarkasteluun. Omalta osaltaan haastattelijan ja haastateltavan positiot vaikuttavat siihen, miten ja mistä tutkittavat kokevat voivansa keskustella.

Etukäteen ajattelin, että tutkimuksessa tarkasteltavat kysymykset vuorovaikutussuhteista saattaisivat olla luonteeltaan sellaisia, joista tutkimukseen osallistuneet pakolaiset eivät ehkä olisi mielellään keskustelleet itselleen vieraan ja tuntemattoman henkilön kanssa. Haastateltavat kertoivat mielestäni kuitenkin avoimesti vuorovaikutussuhteistaan, toiset avoimemmin kuin toiset. Jotkin haastattelutilanteet tulkitsin niin, että haastateltava saattoi pyrkiä arvaamaan, mitä haastattelijalla haluaisi kuulla. Pyrkimys miellyttää haastattelijaa tai tarve osoittaa, että haastateltava suhtautui hyvin positiivisesti edustamaani organisaatioon tai ylipäättään suomalaisiin, tuli esille myös haastattelujen ulkopuolella käymissäni keskusteluissa esimerkiksi tulkkina toimineiden henkilöiden kanssa. Toisaalta mukana oli haastateltavia, jotka kertoivat hyvin avoimesti käsityksistään suomalaisista ja olivat hyvinkin kriittisiä mielipiteissään. Uskon, että kokonaisuudessaan tähän raporttiin tuomani tulokset ja johtopäätökset vastaavat kattavasti haastateltujen näkemyksiä ja kokemuksia. Sanomattakin on selvää, että joitain mielenkiintoisia ja ennalta arvaamattomia ajatuksia olisi voinut vielä nousta esille, jos kuulumiseni tai kuulumattomuuteni tiettyihin kansallisiin tai etnisiin ryhmiin suhteessa haastateltaviini ei olisi ollut niin ilmeistä.

Kuinka lähelle tutkijan tulisi sitten päästä tutkimukseen osallistujia ja heidän arkielämäänsä? Niin sanottu romanttinen näkemys etnografiassa ei ole yhtä tiukka samaan kulttuuriseen ryhmään kuulumisesta kuin feministinen koulukunta, vaan se lähtee ajatuksesta, että mitä lähemmäksi tutkija ja haastattelijalla pääsevät tutkittaviaan, sitä lähempänä he ovat tutkittavien todellista miinaa. Useat tutkijat toteavat kuitenkin, ettei tällöin huomioida minuuden muuttuvaa luonnetta ja ihmisen identiteettiä, joka on jatkuvassa prosessissa ja vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa (ks. Fontana & Frey 2000; Dingwall 1997). Rubin, H. J. ja Rubin, I. (1995) ovat sitä mieltä, että haastateltavien ja haastatteli-

jan ei aina tarvitse olla samaa sukupuolta, tai sumopainijoiden haastattelijana ei tarvitse toimia toisen sumopainijan, mutta rajoja ylitettäessä haastattelijan on oltava tietoinen niistä kulttuurisista haasteista, joita hän voi kohdata tutkimusta tehdessään.

Fontana ja Frey (2000) ovat todenneet, että liian läheinen suhde haastateltavien kanssa voi johtaa tutkijan puolueettomuuden hämärtymiseen. Haastateltavat voivat kokea, että tutkija on heidän ystävänsä, edustajansa ja asianajajansa, jolloin tutkijan objektiivisuus joutuu koetukselle. Tässä tutkimuksessa oli mukana muutama haastattelu, joissa käytimme suhteellisen paljon aikaa keskusteluun pakolaisten oikeuksista, heidän kohtaamistaan epäoikeudenmukaisuuksista ja ennakkoluuloista. Vaikka suhdettani haastateltaviin ei voida pitää läheisenä, muutamien haastateltavien havaitsin joko implisiittisesti tai eksplisiittisesti ilmaisevan odotuksia tutkimustani tai itseäni kohtaan. Henkilökohtaisten palvelusten tai pakolaisten koulutustilanteeseen puuttumisen odotukset koin erityisesti sellaisina, joihin en ollut varautunut vastaamaan tätä tutkimusta tehdessäni. Toisaalta omien kokemusten kertomisella voi olla terapeuttinen vaikutus (Maynard 1994) ja siihen olin varautunut, että haastateltavat kokisivat haastattelut mahdollisuutena kertoa traumaattisista kokemuksistaan ulkopuoliselle tutkijalle. Muutamat haastateltavat itkivät ja jotkut kertoivat, kuinka tärkeää heille oli päästä puhumaan asioistaan edes tutkimushaastattelijan kanssa. Koska tutkimuksen kohteena olivat nimenomaan pakolaisten kokemukset, käsitykset ja merkitykset, joita he vuorovaikutussuhteilleen antoivat, en kuitenkaan nähnyt tätä ongelmana, vaan päinvastoin luottamuksen osoituksena haastateltajaa kohtaan.

Miller ja Glassner (1997) ovat todenneet, että liian lähellä mutta myös liian etäällä oleva tutkija voi päätyä toistamaan olemassa olevia kulttuurisia ja stereotyyppioihin perustuvia tarinoita. Laadullisen haastattelun vahvuudeksi onkin nähty juuri sen kyky päästä käsiksi toisenlaisten, monimuotoisten kulttuuristen tarinoiden kerrontaan. Haastattelijat voivat löytää yleisenä pidetystä mielipiteestä poikkeavia näkemyksiä ja monimerkityksisyyttä, johon ei aiemmin ole kiinnitetty huomiota (Kleinman, Stenross & McMahon 1994.) Koska kulttuurinen välimatka haastatteleminen henkilöiden ja itseni välillä oli ilmeinen ja tietoni osallistujien edustamista kulttuureista on puutteellinen, myös tässä tutkimuksessa on voitu sortua toistamaan stereotyyppisiä kulttuurisina pidettäviä tarinoita. Tässä tutkimuksessa on kuitenkin pyritty yleistysten ja aineistosta saatujen sisältöjen tiivistämisen lisäksi nostamaan esille myös aineistosta nousseita poikkeuksia ja erilaisia näkemyksiä, kokemuksia ja tapoja merkityksentää vuorovaikutussuhteita.

Haastattelijan ja haastateltavan kuuluminen eri ryhmiin on nähty vahvuutenakin. Millerin ja Glassnerin (1997) mukaan sosiaaliset erot voivat jopa tarjota yksilöille mahdollisuuden kertoa omista kokemuksistaan, ja haastattelut voivat täydentyä uudella tavalla. Laadullinen haastattelu voi olla nimenomaan se keino, jolla pystymme selvittämään, mitä muut tuntevat ja ajattelevat omasta maailmastaan. Laadullisen haastattelun kautta voimme ymmärtää kokemuksia ja uudelleen konstruoida tapahtumia, joissa emme ole itse olleet mukana. Sen

kautta mitä kuulemme, voimme ulottaa älyllistä ja emotionaalista kokemustamme sekä ymmärrystämme riippumatta ajasta, sosiaaliluokasta, rodusta, sukupuolesta tai maantieteellisistä eroista. (Rubin H. J. & Rubin I. 1995.) Harvalla Suomessa syntyneellä on henkilökohtaisia kokemuksia pakolaisuudesta, ja toivon että mahdollisimman harva niitä joutuisi elämässään kokemaankaan. Tämä tutkimus on omalta osaltaan kuitenkin valottanut pakolaisten kokemuksia vuorovaikutussuhteista ja toivon sen näin lisäävän tietoa, ehkä ymmärrystäkin, aiheesta.

Etiikan kannalta tutkimuksen raportoinnissa on vielä seikkoja, joihin tutkijan tulisi kiinnittää huomiotaan. Anonyymisyyden varmistamiseksi tutkimusraportista on autenttisista lainauksista poistettu kaikki sellaiset tiedot, joiden avulla tutkimukseen osallistuneita voitaisiin tunnistaa. Eettisesti tarkasteltuna tutkimuksen heikkous on kuitenkin se, ettei kaikilla osallistujilla ole ollut mahdollisuutta tarkastaa heidän haastatteluistaan käyttämiäni lainauksia. Osallistujien yhteystiedot olivat joiltain osin hieman epätarkkoja ja vuosien saatossa moni on muuttanut jättämättä uusia yhteystietojaan. Käytännössäkin tämän on harmillista, sillä olisin halunnut tutkimuksen jälkeen vielä kiittää kaikkia tutkimukseeni osallistuneita pakolaisia.

Alderson & Morrow (2006) huomauttavat, että tutkijan tulisi niin yhteiskunnallisessa kuin lääketieteenkin tutkimuksessa huomioida sen poliittiset vaikutukset. Heidän mukaansa tutkijan tulisi arvioida, mitä vaikutuksia loppuraportilla voi olla ei ainoastaan osallistujien kannalta, vaan myös heidän edustamansa ryhmän tai yhteisön hyvinvoinnin ja maineen näkökulmasta. Pitäisikö tutkijan yrittää estää tulosten yksinkertaistamista tai soveltamista tavalla, joka voi olla stigmatisoivaa? Tätä raporttia kirjoittaessani en vielä tiedä, millaisia reaktioita raportti herättää, mutta nykyisessä poliittisessa maahanmuuttokeskustelussa näyttää olevan tapa yksinkertaistaa ja polarisoida. Pyrin kaikin keinoin huolehtimaan myös raportin valmistumisen jälkeen siitä, ettei tämän tutkimuksen tuloksista tehdä sensaatiohakuksia yksinkertaistavia ja epäoikeudenmukaisia johtopäätöksiä. Tutkijana olen pyrkinyt siihen, että raportti itsessään on kirjoitettu niin, ettei se provosoi lukijaa tekemään yksinkertaistavia ja harhaanjohtavia päätelmiä.

Lopuksi on muistettava, että tutkimuksen tekemiseen liittyvät myös tunteet ja empatian käsite. Empatia korostuu Pattonin (2002) mukaan fenomenologisessa lähestymistavassa käytetyssä *Verstehen* - käsitteessä. Hänen mukaansa *Verstehen* sisältää paljon laadullisen tutkimuksen olemuksesta, jonka mukaan ihmisiä on tarkasteltava eri tavoin kuin muita asioita tai esineitä. Tämä siitä syystä, että ihmisillä on tunteet. Myös Alderson ja Morrow (2006) ovat nostaneet tutkijan tunteet yhtenä tutkimuseettisenä huomionarvoisana seikkana esille. Tutkijan tunteet, kuten toiveet ja pelot työhön liittyen, virheiden pelko, stressi siitä, ettei ole tarpeeksi aikaa tai resursseja, jaettu ilo uudesta aineistosta ja teorioista, mutta myös osallistujien tunteet tulisi huomioida. Alderson ja Morrow ovat todenneet, että vaikka tutkijan tunteet voivat johtaa harhaan ja heikentää arviointikykyä, tutkimuksen eettisyys voi olla vaarassa, jos tutkija unohtaa empatian ja säälän.

Vaikka tutkimukseen osallistuviin ihmisiin suhtaudutaan empaattisesti, se ei silti tarkoita, että tulokset välttämättä vääristyisivät. Patton (2002) toteaa-kin, että empaattisen neutralismin mukaisesti ihmisiin tulisi suhtautua empaattisesti, mutta tuloksiin neutraalisti. Neutraalius puolestaan viittaa siihen, ettei laadullista tutkimusta tulisi tehdä tietyn teorian tai näkökulman todistamiseksi, eikä aineistoa tulisi manipuloida ennalta määrättyihin tuloksiin sopiviksi. Tässä tehtävässäni olen mielestäni onnistunut hyvin. Tätä tutkimusta ei ole toteutettu ennalta valitun teorian pohjalta tai sen todistamiseksi. Vaikka tutkimukseni on noudatellut tulkinnallista paradigmaa, olen pyrkinyt etenemään tutkimukseni aineiston kanssa avoimin mielin. Haastattelujen teemat ja näin ollen myös analyysin pääteemat nousivat toki osin kirjallisuuden pohjalta, mutta ilokseni voin todeta, että aineistosta nousi esille myös aivan uusia kategorioita, kuten menetettyt suhteet ja niiden merkitys pakolaisille.

Tutkimuksen heikkouksista ja rajoituksista huolimatta ja pitkäksi venyneestä kirjoitustyöstä puhumattakaan oppimisprosessi tämän tutkimuksen parissa on ollut erittäin antoisa. Tutkimustulokset ja johtopäätökset keskustelevat aiempien tutkimustulosten kanssa ja tutkimukseni tarjoaa täydentävän, henkilökohtaisten vuorovaikutussuhteiden mikrotason näkökulman keskusteluun maahanmuutosta, ylirajaisuudesta ja uuteen ympäristöön kiinnittymisestä. Tutkimusprosessi ja erityisesti tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden kohtaaminen ovat olleet työn tekijälle erittäin rikastuttava ja opettavainen kokemus. Huomaan, että myös omalla kohdallani tutkimusprosessiin on liittynyt paljon tunteita ja koen syvää myötätuntoa kaikkia niitä kohtaan, jotka vastoin tahtoaan joutuvat jättämään läheisensä ja tutut ja turvalliset heikot suhteensa. Kaikkiaan tietämykseni pakolaisten vuorovaikutussuhteiden problematiikasta on kasvanut huomasti, ja toivon sen myös kartuttavan kykyäni ymmärtää tarkasteltuja ilmiötä sekä ihmisten arkipäivään liittyvinä mutta myös teoreettisten käsitteiden tasolla. Toivon, että tämä tutkimusraportti on myös omalta osaltaan täyttänyt tutkimukselle asettamani tavoitteet tavalla, joka myös hyödyttää tämän raportin lukijoita.

SUMMARY

Introduction and background

Throughout history people have left their homes behind when they have moved to new geographical locations. Some people have had to do so against their will, often due to traumatic experiences and events. For refugees¹, having to move and emigrate involuntarily – and often with no time to prepare for the changes to come – is difficult. In 2008, the United Nations refugee agency (UNHCR) estimated that there are more than 31.7 million displaced individuals who have been forced to leave their homes for one reason or another. Refugees are people who have faced considerable changes in their lives when having to flee from their original home countries and settle in new, often culturally different environments.

The process of adapting to and coping with a new environment, whether through a voluntary or involuntary move, is often difficult, even quite stressful. Because of this, people's general well-being may be negatively affected (Kim 2001; Ward, Bochner & Furnham 2001). Lack of well-being, manifested as lower self-esteem, social passivity, guilt and sorrow, as well as psychosomatic symptoms such as aches and pains and even depression, are well documented in contemporary research on refugees' adaptation to life in a new environment (Berry, Kim, Minde, & Mok, 1987; Sourander, 2003).

Interpersonal relationships are seen as one factor contributing to the ways in which refugees adapt to new environments and cope with the stress to which immigration clearly gives rise (Berry 1980; 2006; Jasinskaja-Lahti, Liebkind, Horenczyk & Shmitz 2003; Kealey 1989). Interpersonal relationships provide social support to immigrants within their new environment. In situations where immigrants' language skills have not been sufficient, when they have needed transportation, someone to talk to, or help with employment, assistance and support have often been found through interpersonal relationships (e.g. Ahmad 2005; Forsander 2002; Hautaniemi; Valtonen 1994; 1998). It is through these communication relationships that immigrants tend to cope with the loneliness, stress and difficulties that they encounter. Moreover, interpersonal relationships offer opportunities to become acquainted with the new culture and language and provide feedback on what people are learning in the new environment (Moos & Mitchell, 1982.) Most studies in which immigrants' interpersonal relationships are discussed are descriptive in nature, and the relationships as such have seldom been the main focus of research. The present

¹ According to the 1951 United Nations Convention Relating to the Status of Refugees, a refugee is a person who, "owing to well founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion, is outside the country of his nationality and is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail himself of the protection of that country; or who, not having a nationality and being outside the country of his former habitual residence as a result of such events, is unable or, owing to such fear, is unwilling to return to it."

study focuses on this aspect of interpersonal relationships and aims at building understanding on how refugees actually experience and see their relationships while living in a new social environment. In this study the term social environment refers to the social context in which refugees find themselves when entering a new country and region, not to a geographical place or location.

Today's global world makes the study of individuals' and groups' integration in, or adaptation to, different cultural and social environments highly relevant. Studies have shown that adaptation is a complex phenomenon, and concepts such as "cosmopolitan ways of being", "global identity", and "transnational relationships" are widely acknowledged and explored in contemporary research (e.g. see Glick-Schiller & Basch 1995; Ho & Bedford 2008; Ong 1999; Wiles 2008) However, even though such concepts as cosmopolitan belonging and transnational relations challenge the traditional views on geographical places and national cultures as the target of one's integration, locality and a need to belong to a community are still considered relevant when seeking to understand human behavior within the globalized world (e.g. Hurh & Kim 1990; Reicher & Haslam 2006).

Integration or adaptation to a new social environment is also often referred to as developing a sense of belonging or finding one's place within the new environment (e.g. Bhimji 2008). Sense of belonging could be looked at as a sense of home (e.g. Graham & Khosravi 1997; Hyvönen 2007; Wiles 2008). For example Huttunen (2002) collected immigrants' biographies and noticed that respondents tended to combine meaningful relationships with the concept of home. She concluded that the stories of the immigrants who had participated in her study clearly showed how geographical places become homes through the mediation of relationships and social networks. According to Huttunen, relationships tie individuals to a particular physical place and to new environments. In the present study the main interest was to explore what the significance of interpersonal relationships might be when developing a sense of belonging within a new social environment.

Research framework and procedure

The aim of the study has been to explore and describe the interpersonal relationships of refugees living in Central Finland. The main focus is on building an understanding of refugee experiences and interpretations of such relationships by studying what refugees say about creating, maintaining and enhancing the interpersonal relationships that are both geographically close and further away. Through this exploration, the study has aimed at discovering the significance of these relationships when developing and negotiating a sense of belonging within one's new social environment. The following three research questions are addressed in the study:

- 1) What kinds of interpersonal relationships do refugees living in Central Finland have?

- 2) What kinds of experiences and interpretations do these refugees have about creating and maintaining their interpersonal relationships?
- 3) What is the significance of interpersonal relationships when negotiating the sense of belonging in one's new social environment?

The study was conducted in Central Finland, in the City of Jyväskylä, during 2002 and 2003. It is qualitative in nature and the data was collected by means of thematic interviews. The research material consisted of 21 interviews of refugees, 17 of which were individual interviews and four included more than one participant, usually several family members. The interviewees were 15 women and 12 men. The age range among the refugees participating in the study varied from 18 to 55 years, and the participants had lived in Finland between six months and 13 years. A snowball sampling was used to identify the interviewees.

In addition to the interview data, a small scale sample of diaries was collected from 21 refugees, including 11 women and 10 men who filled in a diary about their interpersonal contacts during a one-week period. On average, these refugees had lived in Finland for two years (from less than a year to three years). The refugees writing the diaries were contacted through Finnish language courses.

There were altogether 48 participants to the study and they came from Afghanistan, Armenia, Burma/Myanmar, Iran, Iraq, Philippines, Republic of Congo, former Yugoslavia, and Turkey. Interpreters were used for most of the interviews and for informing the respondents about the diaries. Interpreters were also used when the refugees who filled in the diaries were briefly interviewed at the time when they handed in their diaries to the researcher.

Analysis

The data was analyzed using qualitative methods that enabled the researcher to examine the content of the texts and to locate and recognize meanings within them (Frey, Botan, & Kreps 2000). The aim of the study was not to establish the "truth", but to understand the realities that these participants were living with and negotiating about within their interpersonal relationships.

Before analysis the data drawn from the interviews was transcribed. For organizing and managing the data, the text and data management programme ATLAS.ti was used. The analysis proceeded gradually so that at first, the data was coded openly. The open coding influenced the labelling of the phenomena and extraction of potential categories by addressing various questions about the data. Secondly, the categories were divided into sub-categories where similarities and differences as well as systematic associations between the cases were analysed in order to draw conclusions.

Results

General findings

Most of the refugees participating in the study had family members within reach, in fact, many of them lived with some of their family members. However, all respondents had lost some close family relationships due to death or lack of possibilities to keep in touch. Moreover, some family members were missing, or they were on a refugee camp in Turkey or Thailand.

Families had faced various challenges in their interpersonal relationships. Parents were concerned about their children conforming too much to the Finnish culture and behavioural norms, although they saw the advantages of learning the new language by way of their own children. Parents also reported that their children had more local friends, and because of this they also seemed to have more opportunities to practise their skills in Finnish.

In addition to family members, friends were mentioned as a group of relationships that were defined as 'close' by the participants. In most cases, friends represented the same national or ethnic minorities as the respondents. However, there were three interviewees who reported that most of their friends were native Finns.

The refugees interviewed in the study had all faced difficult times and traumatic experiences before their flight and during their journeys from their countries of origin to Finland. Close relationships, such as friends and family members, seemed to provide social support in the form of emotional and functional help for most of the respondents. Family members were the ones with whom sorrows and joys were shared, and from whom advice was requested. When asked about interpersonal relationships in which the participants could feel loved and appreciated, the answers in most cases included family members, such as a spouse and children. This was also the case when family members were long distance relationships, meaning that they could not see each other on a daily basis since they lived in geographically separate locations.

Some of the refugees interviewed did not have family members within reach. In most of these cases friends, and sometimes other communities, for example the one provided by a church, played an important role in providing a network that the refugees could turn to when seeking social support.

The data showed that family members and friends provided the relationships which generated the strongest sense of belonging. If family members and good friends were close by and shared the same social environment, the interviewees reported to have developed a sense of belonging to one's new social environment. Inversely, if a person had many lost or long distance close relationships, developing a sense of belonging to one's new social environment seemed to be more challenging.

In general, closeness was defined by received social support, and also by the trustworthiness of the other. A real friend, or a best friend, was one whose

behaviour could be considered reliable and who provided social support. Finnish friends were mentioned in many interviews, but it was also stated that relationships with Finns were not easy to develop.

Weak ties

All participants mentioned weak ties, such as acquaintances, teachers, other officials, and neighbours as part of their communication networks. Since most of the participants were either at vocational schools or were participating in integration training, their daily contacts naturally included teachers and other officials working in those contexts. Not surprisingly, then, the Finnish teachers of the refugees were often mentioned as providers of instrumental help. For example, help with translating, explaining local policies, and help with different applications and forms were the kind of assistance that teachers provided to the refugees on a daily basis. Furthermore, the teachers were often considered as cultural interpreters, and questions relating to Finnish culture and customs were often directed at them. Another group of people who seemed to have an important role as provider of social support for these refugees were interpreters. Many participants in the study relied heavily on the interpreters in many other matters than just interpreting.

Weak ties had an important role in developing the refugees' sense of belonging. Received, and even more, absent social support from the different officials, such as teachers, doctors, and immigration officials was often mentioned when the interviewees were describing their notions and experiences of home and belonging. A smile from a neighbour or a happy greeting at the bus stop was interpreted as a sign of being accepted in one's social environment: the refugee was no longer a stranger within that environment.

When discussing the social support provided by weak ties, the comments of the participants interviewed in the study were two-fold. On the one hand, Finnish teachers and co-workers seemed to have a strong role as providers of social support for the refugees. On the other hand, discussions often revealed needs that were not met, and expectations of social support that were not fulfilled. Very often during the interviews, social support came up as a topic when participants described the lack of it. In seven out of 21 interviews it became evident that interviewees had had certain expectations from Finnish officials but had been let down.

The interviewees in the study felt that it had been, or still was at the time of the interview, quite confusing to build a relationship with Finns. One reason given for why Finns were said to be difficult to make friends with was poor or insufficient skills in the Finnish language.

It has been shown that people tend to help more easily those who they imagine to have similar experiences to their own (Albrecht & Adelman, 1987). Albrecht and Adelman further suggest that social support is often sought from those who are considered to be familiar in one way or another, and whose

behaviour is thus to a large extent predictable. Thus it was not surprising that long distance relationships with friends and relatives were actively maintained, and new interpersonal relationships were sought among those who seemed to be able to provide social support.

Lost relationships

The lost relationships of refugees are often overlooked in research as a fundamental part of refugees' interpersonal networks. To the participants of the present study, however, lost relationships were highly influential. Some respondents missed their lost relationships to such a degree that there was no energy left for other interpersonal relationships. There were also some, who said that in the middle of mourning it seemed irrelevant to start developing new relationships. Furthermore, these refugees had often lost meaningful relationships that used to provide social support to them. Several of them were in a situation where they had to cope with many lost relationships while attempting at the same time to manage a substantial life change with many novel situations and a new social environment.

What was striking was that everyone interviewed for the study said that they missed someone who was relationally close. Even if nearly all of the refugees participating in this study had had some face-to-face and telephone contacts with their family members, they still described themselves as lonely, with nobody to talk to.

The refugees were also often in a situation where they had lost much of the support provided by weak ties. Many reported to be missing their whole communication networks, and not only some particular relationships. It was also evident that the ways that the communication networks were conducted and the ways that the relationships within the networks were maintained had changed. To many these changes caused feelings of alienation and distress.

Conclusion

The study shows that refugees' interpersonal relationships have an important role in refugees' feelings of belonging. Interpersonal relationships also provide the kind of social support that enables refugees to face life stressors related to the new life situations (e.g. living in a new social environment).

The findings of this study indicated that the refugees did not have many Finnish friends, at least the kinds of friends that they would call a close friend. However, so-called weak ties seemed to play an important role in these refugees' lives. For example, teachers were important informants on various matters. In some cases social workers and officials at the office for immigrant services seemed to be the only Finns some of these refugees met on a regular basis. All the officials listed above, and some others too, such as doctors and the police, were mentioned as providers of social support. However, at the same

time, these were also the relationships that were mentioned in the various occasions where the topic of discussion was the experience of a lack of support.

According to Kim (2001), limiting one's communication relationships to only the same ethnic or national group has an impact on immigrants' education and their socioeconomic mobility. The results of this study show that most of the refugees who took part in the study had very limited contacts with other Finns than those representing weak ties. Kim states that immigrants and sojourners tend to be drawn to co-ethnic groups for social activities shortly after their arrival. However, Kim goes on to say that over time, immigrants tend to create more ties with local people, thus replacing some of the ethnic ties. In the data collected from the refugees living in Central Finland, the time spent in Finland did not, in most cases, seem to lead to more inter-ethnic social contacts. However, it has to be kept in mind that at the time of the interviews the longest time for any of the participating refugees to have stayed in Finland was only 13 years, and that most of the interviewed refugees had lived in Finland for a considerably shorter time.

The present study shows that weak ties have an important role in developing a sense of belonging in one's new social environment. Everyday informal discussions with friends and acquaintances were seen to provide the individual with the feeling that social support is available if needed. Informal chatting, greetings and non verbal communication, such as a smile seemed to play an important role when refugees were looking for messages of acceptance or rejection. In addition, giving and receiving social support from people representing weak ties provides a person with a feeling of importance and a possibility to influence one's own life through a network of relationships. The actual topic of this kind of a conversation does not in itself seem to be particularly relevant – rather, it is the emotional and psychological bonds created in the course of chatting with one another that reinforce the feeling of belonging and seem to be essential in creating an impression that social support is potentially available. It is also important to remember that social support is linked to overall well-being (e.g. Albrecht & Goldsmith 2003; B. Sarason, I. Sarason & Gurung, 1997).

There was a clear need for the refugees to build new relationships that could provide social support, but it should be remembered that it takes time to build the kind of a relationship that one can really rely on for support. This kind of trust is not developed in the course of a single discussion or a single event. According to Cutrona, Suhr, and MacFarlane (1990), for instance, it takes long-term interaction, measured in years or months rather than in days, for partners to build such a relationship.

When criticizing refugees for limiting their relationships to include only individuals from the same ethnic, national, or cultural group, we should also remember that refugees have lost many of the interpersonal relationships that could have provided the social support much needed in their situation. Moving to another country also often means losing daily interpersonal contacts with family members, friends, and acquaintances. If one flees from a country or

region that is struggling with disorder and extreme aggression, interpersonal contacts can be lost forever.

All the participants had many long distance relationships that they maintained actively. Nevertheless, the interviews showed that many of the refugees were lonely and actively missing close relationships that were either geographically far away or lost altogether. It is, therefore, not surprising that after having lost several meaningful relationships, many of these refugees said that they were lonely in the new environment.

This study on refugees' interpersonal relationships also confirms that there seems to be a tension, or a dialectic process, between the local and the global that is still highly relevant. The study brings together a theoretical discussion from the fields of intercultural communication, social psychology, sociology, ethnography, and speech communication. More traditional approaches to immigration research are combined here with a micro level investigation aiming at an understanding of refugees' interpersonal relationships and their significance for the immigration experience. In this way the study contributes to the ongoing immigration discussions with an approach and perspective which is at present less common.

KIRJALLISUUS

- Abouguendia, M. & Noels, K. A. 2001. General and acculturation-related daily hassles and psychological adjustment in first- and second-generation South Asian immigrants to Canada. *International Journal of Psychology*, 36, 163-173.
- Afifi, T. D. & Schrodt, P. 2003. Uncertainty and the avoidance of the state of one's family in step families, postdivorce single-parent families, and first marriage families. *Human Communication Research*, 29, 516-532.
- Ahmad, A. 2005. Getting a job in Finland: the social networks of immigrants from the Indian subcontinent in the Helsinki metropolitan labour market. Helsinki: Helsingin yliopisto. Research Reports No. 247.
- AhYun, K. 2002. Similarity and attraction. In M. Allen, R. W. Preiss, B. M. Gayle & N. A. Burrell (Eds.) *Interpersonal communication research: Advances through meta-analysis*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 145-167.
- Alasuutari, P. 1994. *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Albrecht, T. L. & Adelman, M. L. 1984. Social support and life stress. New directions for communication research. *Human Communication Research*, 11, 3-32.
- Albrecht, T. L. & Adelman, M. L. 1987. Communicating social support: A theoretical perspective. In T. L. Albrecht & M. L. Adelman (Eds.) *Communicating social support*. Newbury Park, CA: Sage, 18-39.
- Albrecht, T. L., Burleson, B. R. & Goldsmith, D. J. 1994. Supportive communication. In M. L. Knapp & G. R. Miller (Eds.) *Handbook of interpersonal communication* (2nd ed.) Thousand Oaks, CA: Sage, 419-449.
- Albrecht, T. L. & Goldsmith, D. J. 2003. Social support, social networks, and health. In T. L. Thompson, A. M. Dorsey, K. I. Miller & R. Parrot (Eds.) *Handbook of health communication*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 263-284.
- Albrecht S. L. & Travaglione, T. 2003. Trust in public sector senior management. *International Journal of Human Resource Management*, 14, 1-17.
- Alderson, P. & Morrow, V. 2006. Multidisciplinary research ethics review: is it feasible? *International Journal of Social Research Methodology*, 9, 405-417.
- Ali, A., Van der Zee, K. & Sanders, G. 2003. Determinants of intercultural adjustment among expatriate spouses. *International Journal of Intercultural Relations*, 27, 563-580.
- Alitolppa-Niitamo, A. 1994. *Somalipakolaiset Helsingissä: Sosiaaliset verkostot ja klaanijäsenyyden merkitys*. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Alitolppa-Niitamo, A. 2003. *Liminaalista jäsenyyteen. Somalinkielisten nuorten siirtymien haasteita*. Teoksessa P. Harinen (toim.), *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 38, 17-32.
- Al-Sharmani, M. 2006. Living transnationally: Somali diasporic women in Cairo. *International Migration*, 44, 55-77.

- Altman, I. & Taylor, D. A. 1973. *Social penetration: The development of interpersonal relationships*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Anderson, T. & Emmers-Sommer, T. 2006. Predictors of relationship satisfaction in online romantic relationships. *Communication Studies*, 57, 153-172.
- Arajärvi, P. 2009. Maahanmuuttajien työllistyminen ja kannustinloukut. Sisäasiainministeriön julkaisu 2/2009. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
<<http://www.intermin.fi/julkaisu>> (viitattu 14.8.2009).
- Archer, J. 1999. *The nature of grief: The evolution and psychology of reactions to loss*. London: Routledge.
- Aron, A. & Mashek, D. 2004. Conclusion. In D. Mashek & A. Aron (Eds.) *Handbook of closeness and intimacy*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 415-428.
- Aylor, B. A. & Dainton, M. 2002. Patterns of communication channel use in the maintenance of long-distance relationships. *Communication Research Reports*, 19, 118-129.
- Baldwin, J. R. & Hunt, S. K. 2002. Information-seeking behavior in intercultural and intergroup communication. *Human Communication Research*, 28, 272-286.
- Barabasi, A-L. 2002. *Linked. The new science of networks*. Cambridge: Perseus.
- Bartley, A. & Spoonley, P. 2008. Intergenerational transnationalism: 1,5 generation Asian migrants in New Zealand. *International Migration*, 46, 63-84.
- Bastani, S. 2007. Family comes first: Men's and women's personal networks in Teheran. *Social Networks* 29, 357-374.
- Baxter, L. A. & Montgomery, B. M. 1996. *Relating: Dialogues and dialectics*. New York: Guilford.
- Baxter, L. A. & Montgomery, B. M. 1997. Rethinking communication in personal relationships from a dialectical perspective. In S. Duck (Ed.) *Handbook of personal relationships*. (2nd ed.) Chichester: John Wiley, 325-349.
- Baxter, L. A. & Pittman, G. 2001. Communicatively remembering turning points of relationship development in heterosexual romantic relationships. *Communication Reports*, 14, 1-17.
- Baxter, L. A. & West, L. 2003. Couple's perceptions of their similarities and differences: A dialectical perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 20, 491-514.
- Beaudoin, C. E. & Thorson, E. 2006. The social capital of Blacks and Whites: Differing effects of the mass media in the United States. *Human Communication Research*, 32, 157-177.
- Beiser, M., Turner, J. & Ganesan, S. 1989. Catastrophic stress and factors affecting its consequences among Southeast Asian refugees. *Social Science and Medicine*, 28, 183-195.
- Berger, C. R. 2002. Meta-analysis in context: A proto-theory of interpersonal communication. In M. Allen, R. W. Preiss, B. M. Gayle & N. A. Burrell (Eds.) *Interpersonal communication research: Advances through meta-analysis*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 13-41.
- Berger, C. R. & Bradac, J. J. 1995. Uncertainty reduction and the generation of social knowledge. In M. V. Redmond (Ed.) *Interpersonal communication*.

- readings in theory and research. Forth Worth: Harcourt Brace College Publisher, 78-108.
- Berger, C. R. & Calabrese, R. J. 1975. Some explorations in initial interactions and beyond: Toward a development theory of interpersonal communication. *Human Communication Research*, 1, 99-112.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. 1967. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Doubleday.
- Berry, J. W. 1997. Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46, 5-68.
- Berry, J. W. 2006. Stress perspective on acculturation. In D. L. Sam & J. W. Berry (Eds.) *The Cambridge handbook of acculturation psychology*. New York: Cambridge University Press, 43-57.
- Berry, J. W., Kim, U., Minde, T. & Mok, D. 1987. Communication studies of acculturative stress. *International Migration Review*, 21, 491-511.
- Bhimji, F. 2008. Cosmopolitan belonging and diaspora: second-generation British Muslim women travelling to South Asia. *Citizenship Studies*, 12, 413-427.
- Black, J. & Gregersen, H. 1990. Expectations, satisfaction, and intention to leave of American expatriate managers in Japan. *International Journal of Intercultural Relations*, 14, 485-506.
- Black, J. S. & Stevens, G. K. 1989. The influence of the spouse on American expatriate adjustment and intent to stay in Pacific Rim overseas assignment. *Journal of Management*, 15, 529-544.
- Blieszner, R. & Adams, R. G. 1992. *Adult friendship*. Newbury Park, CA: Sage.
- Bochner, A. P., Kreuger, D. L. & Chmielewski, T. L. 1982. Interpersonal perceptions and marital adjustment. *Journal of Communication*, 32, 135-147.
- Bowler, I. 1997. Problems with interviewing: Experiences with service providers and clients. In G. Miller & R. Dingwall (Eds.) *Context and method in qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage, 66-76.
- Boyd, D. & Ellison, N. B. 2007. Social network sites: Definition, history and scholarship. *Journal of Computer Mediated Communication* 13 (1). <<http://jcmc.indiana.edu/vol13/issue1/boyd.ellison.html>> (viitattu 8.5.2010)
- Bradac, J. J. 2001. Theory comparison: Uncertainty reduction, problematic integration, uncertainty management, and other curious constructs. *Journal of Communication*, 51, 456-476.
- Brashners, D. E. 2001. Communication and uncertainty management. *Journal of Communication*, 51, 477-497.
- Brehm, J. & Rahn, W. 1997. Individual-level evidence for the causes and consequences of social capital. *American Journal of Political Science*, 41, 999-1023.
- Brewis, K. 2008. Stress in the multi-ethnic customer contacts of the Finnish civil servants: developing critical pragmatic intercultural professionals. University of Jyväskylä. Jyväskylä Studies in Humanities 103.

- Canary, D. J., Stafford, L., Hause, K. S. & Wallace, L. A. 1993. An inductive analysis of relational maintenance strategies: Comparison among lovers, relatives, friends, and others. *Communication Research Reports*, 10, 5-14.
- Candappa, M. & Igbini nee Egharevba, I. 2003. Everyday worlds of young refugees in London. *Feminist Review*, 73, 54-65.
- Cappella, J. N. 1987. Interpersonal communication: Definitions and fundamental questions. In C. R. Berger & S. H. Chaffee (Eds.) *Handbook of communication science*. Newbury Park, CA: Sage, 184-238.
- Cappella, J. N. & Palmer, M. T. 1990. Attitude similarity, relational history, and attraction: The mediating effects of kinesic and vocalic behaviors. *Communication Monographs*, 57, 161-183.
- Clandinin, D. J. & Connelly, F. M. 1994. Personal experience method. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.) *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage, 413-427.
- Coffey, A. 2005. "Toisen" kohtaaminen ja vieraan monimerkityksellisyys. Teoksessa R. Mietola, E. Lahelma, S. Lappalainen & T. Palmu (toim.) *Kohtaamista kasvatuksen ja koulutuksen kentillä: erontekoa ja yhdessä tekemistä*. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 213-223.
- Cobb, S. 1976. Social support as a moderator of life stress. *Psychosomatic Medicine*, 38, 300-314.
- Cohler, B. & Greyer, S. 1983. Psychological autonomy and interdependence within the family. In F. Walsh (Ed.) *Normal family processes*. New York: Guidion, 186-228.
- Conrath, D. W., Higgins, C. A. & McClean, R. J. 1983. A comparison of the reliability of questionnaire versus diary data. *Social Networks*, 5, 315-322.
- Cutrona, C. E., Suhr, J. A. & MacFarlane, R. 1990. Interpersonal transactions and the psychological sense of support. In S. Duck (Eds.) *Personal relationships and social support*. London: Sage, 30-45.
- Dainton, M. & Aylor, B. 2001. A relational uncertainty analysis of jealousy, trust, and maintenance in long-distance versus geographically close relationships. *Communication Quarterly*, 49, 172-199.
- Dainton, M., Zelle, E. & Langan, E. 2003. Maintaining friendships through the lifespan. In D. J. Canary & M. Dainton (Eds.) *Maintaining relationships through communication. Relational, contextual, and cultural variations*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 79-102.
- Dindia, K. 2003. Definitions and perspectives on relational maintenance communication. In D. J. Canary & M. Dainton (Eds.) *Maintaining relationships through communication. Relational, contextual, and cultural variations*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 1-28.
- Dingwall, R. 1997. Accounts, interviews, and observations. In G. Miller & R. Dingwall (Eds.) *Context and method in qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage, 51-65.
- Dovidio, J. F., Gaertner, S. L. & Kawakami, K. 2003. Intergroup contact: The past, present, and the future. *Group Processes & Intergroup Relations*, 6, 5-21.

- Dovidio, J. F., Gaertner, S. L., Validzic, A., Matoska, K., Johnson, B. & Frazier, S. 1997. Extending the benefits of re-categorization: Evaluations, self-disclosure and helping. *Journal of Experimental Social Psychology* 33, 401-420.
- Duck, S. 1983. *Friends for life: The psychology of close relationships*. Brighton: Harvester Press.
- Duck, S. 1994. Steady as (s)he goes: Relational maintenance as a shared meaning system. In D. Canary & L. Stafford (Eds.) *Communication and relational maintenance*. New York: Academic Press, 45-60.
- Eastmond, M. 1998. Nationalist discourses and the construction of difference: Bosnian Muslim refugees in Sweden. *Journal of Refugee Studies*, 11, 161-181.
- European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) 2002. *Second report on Finland*. Strasbourg, Council of Europe.
- Ekholm, E. 1994. Syrjäytyä vai selviytyä - pakolaisten elämää Suomessa. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, selvityksiä 1994: 9.
- Ekholm, E. 1999. Monikulttuurisia yrittäjiä. Kokemuksia maahanmuuttajien osuuskunnista. Vantaa: Helsingin yliopiston Vantaan täydennyskoulutuslaitoksen julkaisuja 21.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Faist, T. 2000. *The volume and dynamics of international migration and transnational social spaces*. Guilford and King's Lynn: Oxford University Press.
- Fehr, B. 1996. *Friendship processes*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Fincham, T. D. 2005. Keeping the ball in the air: contact in long-distance friendships. *Journal of Women and Aging*, 17, 91-106.
- Fitch, K. L. & Sanders, R. E. 1994. Culture, communication, and preferences for directness in expression of directives. *Communication Theory*, 3, 219-245.
- Fitzpartrick, M. A. & Badzinski, D. M. 1994. All in the family: Interpersonal communication in kin relationships. In M. L. Knapp & G. R. Miller (Eds.) *Handbook of interpersonal communication*. Thousand Oaks, CA: Sage, 726-771.
- Fontana, A. & Frey, J. H. 2000. The interview. From structured questions to negotiated text. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.) *Handbook on qualitative research*. (2nd ed.) Thousand Oaks, CA: Sage, 645-672
- Forsander, A. 2000. Maahanmuuttajien integraatio. Etnisten ryhmien ja yhteiskunnallisen keskiön suhteista eri aikoina. Teoksessa M. Mäkikalli & K. Siivonen (toim.) *Muuttuvat asemat. Kompassi integraation arkeen*. Turku: Kirja-Aurora, 69-100.
- Forsander, A. 2002. Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla. Helsinki: Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 39/2002.
- Forsander, A. 2007. Kotoutuminen sukupuolittuneille työmarkkinoille? Maahanmuuttajien työmarkkina-asema yli vuosikymmenen Suomeen muuton jälkeen. Teoksessa T. Martikainen & M. Tiilikainen (toim.) *Maahanmuutta-*

- janaiset: kotoutuminen, perhe ja työ. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos, 312-334.
- Forsander, A., Ekholm, E. & Hautaniemi, P. (toim.) (2001). *Monietnisyyys, yhteiskunta ja työ*. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Freeman, D. 1983. *Margaret Mead and Samoa: The making and unmaking of an anthropological myth*. Cambridge: Harvard University Press.
- Frey, L. R., Botan, C. H. & Kreps, G. L. 2000. *Investigating communication: an introduction to research methods*. (2nd ed.) Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Garcia Coll, C., Lamberty, G., Jenkins, R., McAdoo, H., Crnic, K., Wasik, B. & Garcia, H. 1996. An integrative model for the study of developmental competencies in minority children. *Child Development*, 67, 1891-1914.
- Gayle, B. M. & Preiss, R. W. 2002a. An overview of interactional processes in interpersonal communication. In M. Allen, R. W. Preiss, B. M. Gayle & N. A. Burrell (Eds.) *Interpersonal communication research: Advances through meta-analysis*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 213-226.
- Gayle, B. M. & Preiss, R. W. 2002 b. An overview of dyadic processes in interpersonal communication. In M. Allen, R. W. Preiss, B. M. Gayle & N. A. Burrell (Eds.) *Interpersonal communication research: Advances through meta-analysis*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 111-123.
- Gerlander, M. 2003. Jännitteet lääkärin ja potilaan välisessä viestintäsuhteessa. *Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä Studies in Humanities* 3.
- Ghazinour, M., Richter, J., Emami, H. & Eisemann, M. 2003. Do parental rearing and personality characteristics have a buffering effect against psychopathological manifestations among Iranian refugees in Sweden? *Nordic Journal of Psychiatry*, 57, 419-428.
- Glick-Schiller, N. & Basch, L. 1995. From immigrant to transmigrant: Theorising transnational migration. *Anthropological Quarterly*, 68, 48-63.
- Gluck, S. B. & Patai, D. 1991. (Eds.) *Women's words: The feminist practice of oral history*. New York: Routledge.
- Goenjian, A. K., Steinberg, A. M., Najarian, L. M., Fairbanks, L. A., Tashjian, M. & Pynoos, R. S. 2000. Prospective study of posttraumatic stress, anxiety, and depressive reactions after earthquake and political violence. *American Journal of Psychiatry* 157, 911-895.
- Goldsmith, D. J. 2001. A normative approach to the study of uncertainty and communication. *Journal of Communication*, 51, 514-533.
- Goldsmith, D. J., McDermott, V. M. & Alexander, S. C. 2000. Helpful, supportive, and sensitive: measuring the evaluation of enacted social support in personal relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 17, 369-392.
- Gottlieb, B. H. 1990. The contingent nature of social support. In J. Eckenrode (Ed.) *Social contexts of stress*. New York: Plenum, 175-182.
- Graham, M. & Khosravi, S. 1997. Home is where you make it: Repatriation and diaspora culture among Iranians in Sweden. *Journal of Refugee Studies*, 10, 115-133.

- Granovetter M. S. 1973. The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78, 1360-1380.
- Grauman, R. A. 1951. *Methods of studying the cultural assimilation of immigrants*. London: University of London.
- Gudykunst, W. B. 1995. Anxiety and uncertainty management (AUM) theory: Current status. In R. L. Wiseman (Ed.) *Intercultural communication theory*. Thousand Oaks, CA: Sage, 8-58.
- Gudykunst, W. B. 2005. An anxiety/uncertainty management (AUM) theory of effective communication: Making the mesh of the net finer. In W. B. Gudykunst (Ed.) *Theorizing about intercultural communication*. Thousand Oaks, CA: Sage, 419-457.
- Gudykunst, W. B. & Kim, Y. Y. 1992. *Communication with strangers. An approach to intercultural communication*. New York: McGraw-Hill.
- Gudykunst, W. B. & Ting-Toomey, S. 1996. Communication in personal relationships across cultures. An introduction. In W. B. Gudykunst, S. Ting-Toomey & T. Nishida (Eds.) *Communication in personal relationships across cultures*. Thousand Oaks, CA: Sage, 3-16.
- Guerrero, L. K., Andersen, P. A. & Afifi, W. A. 2007. *Close encounters: Communication in relationships (2nd ed.)* Los Angeles: Sage.
- Guldner, G. & Swensen, C. 1995. Time spent together and relationship quality: Long-distance relationships as a test case. *Journal of Social and Personal Relationships*, 12, 313-320.
- Hall, S. 2003. Kulttuuri, paikka ja identiteetti. Teoksessa M. Lehtonen & O. Löytty (toim.) *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 85-128.
- Harisalo, R. & Stenvall, J. 2001. *Luottamus johtamiseen ministeriössä*. Helsinki: Valitovarainministeriö.
- Harvey, J. H. & Weber, A. L. 2002. *Odyssey of the heart. Close relationships in the 21st century. (2nd ed.)* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Hatfield, E. & Rapson, R. L. 1996. *Love and sex: Cross-cultural perspectives*. Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Harinen, P. 2003. (toim.) *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 38.
- Harinen, P. & Suurpää, L. 2003. Johdanto. Nuoret kulttuurisessa välimaastossa. Teoksessa P. Harinen (toim.) *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 38, 5-14.
- Hautaniemi, P. 2004. *Pojat! Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 41.
- Hays, R. B. 1988. Friendships. In S. W. Duck (Ed.) *Handbook of personal relationships: theory, research, and interventions*. Chichester: Wiley, 391-408.
- Henderson, A. S. 1977. The social network, support and neurosis: the function of attachment in adult life. *British Journal of Psychiatry*, 136, 574-83.
- Henderson, A. S. 1992. Social support and depression. In H. O. Veiel & U. Bauman (Eds.) *The meaning and measurement of social support*. New York: Hemisphere, 85-92.

- Herman, S. & Schild, E. 1961. The stranger group in cross-cultural interaction. *Sociometry* 24, 165-176.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2007. Tutki ja kirjoita. (13. painos). Helsinki: Tammi.
- Ho, E. & Bedford, R. 2008. Asian transnational families in New Zealand: Dynamics and challenges. *International Migration*, 46, 41-62.
- Ho, L.-E. 2008. "Flexible citizenship" or familial ties that bind? Singaporean transmigrants in London. *International Migration*, 46, 145-175.
- Hobfoll, S. E. & Stephens, M. A. 1990. Social support during extreme stress: Consequences and interventions. In B. Sarason, I. G. Sarason & G. R. Pierce (Eds.) *Social support: An interactional view*. New York: John Wiley, 454-481.
- Holmes, J. G. & Rempel, J. K. 1989. Trust in close relationships. In C. Hendrick (Ed.) *Close relationships: Review of personality and social psychology*, 10. Newbury Park, CA: Sage, 187-220.
- Hondagneu-Sotelo, P. 2001. *Domestica: Cleaning and Caring in the Shadows of Affluence*. Berkeley: University of California Press.
- Huang, S., Yeoh, B. S. & Lam, T. 2008. Asian transnational families in transition: The liminality of simultaneity. *International Migration*, 46, 3-13.
- Hurh, W. & Kim, K. C. 1990. Adaptation stages and mental health of Korean male immigrants in the United States. *International Migration Review*, 24, 456-479.
- Hussler, E. 1970. *The crisis of European science and transcendental phenomenology*. D. Carr (Trans.) Evanston, IL: Northwestern University Press.
- Hutnik, N. 1991. *Ethnic minority identity. A social psychological perspective*. Oxford: Clarendon Press.
- Huttunen, L. 1999. Koti, paikka ja identiteetti maahanmuuttajien omaelämäkerroissa. *Siirtolaisuus*, 26, 16-22.
- Huttunen, L. 2002. Kotona, maanpaossa, matkalla: kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Huttunen, L. 2006. Bosnialainen diaspora ja transnationaali eletty tila. Teoksessa T. Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 212, 55-82.
- Huttunen, L., Löytty, O. & Rastas, A. 2005. Suomalainen monikulttuurisuus. Paikallisia ja ylirajaisia suhteita. Teoksessa L. Huttunen, O. Löytty & A. Rastas (toim.) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino, 16-40.
- Hyttinen, R. & Tikkanen, A. 1997. The elderly ingrian remigrants in Helsinki. In M. Pitkäinen & A. Jaakkola (Eds.) *Ingrians in municipalities*. Helsinki: The association of Finnish local Authorities, 77-93.
- Hyvönen, H. 2007. "Koti on Suomessa mutta kotimaa on Viro". Suomessa asuvien virolaisäitien transnationaaliset sosiaaliset tilat. Teoksessa T. Marti-

- kainen & M. Tiilikainen (toim.) Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe ja työ. Helsinki: Väestöliitto, 191-217.
- Iivonen, M. & Harisalo, R. 1997. Luottamus työyhteisön turvaverkkona yleisissä kirjastoissa. Oulun Yliopisto: Finnish Information Studies 8.
- Jaakkola, M. 2000. Asenneilmasto Suomessa vuosina 1987 - 1999. Teoksessa K. Liebkind (toim.) Monikulttuurinen Suomi, etniset suhteet tutkimuksen valossa. Helsinki: Gaudeamus, 28-55.
- Jaakkola, M. 2009. Maahanmuuttajat suomalaisten näkökulmasta. Asennemuutokset 1987-2007. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus. Tutkimuksia 2009/1.
- Jaakkola, T. 2000. Maahanmuuttajat ja etniset vähemmistöt työhönotossa ja työelämässä. Työpoliittinen tutkimus 218. Helsinki: Työministeriö.
- Jasinskaja-Lahti, I. & Liebkind, K. 2000. Venäjänkielisten maahanmuuttajanuorten perhearvot ja identiteetti. Teoksessa K. Liebkind (toim.) Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Helsinki: Gaudeamus, 124-137.
- Jasinskaja-Lahti, I., Liebkind, K., Horenczyk, G. & Shmitz, P. 2003. The interactive nature of acculturation: perceived discrimination, acculturation attitudes, and stress among young ethnic repatriates in Finland, Israel and Germany. *International Journal of Intercultural Relations*, 27, 79-97.
- Jasinskaja-Lahti, I., Liebkind, K. & Vesala, T. 2002. Rasismi ja syrjintä Suomessa. Maahanmuuttajien kokemuksia. Helsinki: Gaudeamus.
- Jibeen, T. & Khalid, R. 2010. Predictors of psychological well-being of Pakistani immigrants Toronto, Canada. *International Journal of Intercultural Relations*, 34, 452-464.
- Johnson, A. J., Wittenberg, E., Villagran, M. M., Mazur, M., & Villagran, P. 2003. Relational progression as a dialectic: Examining turning points in communication among friends. *Communication Monographs*, 70, 230-249.
- Johnson-George, C. & Swap, W. C. 1982. Measurement of specific international trust: Construction and validation of a scale to assess trust in a specific other. *Journal of Personality and Social Psychology*, 43, 1306-1317.
- Junkkari, K. M. & Junkkari, L. 2003. Nykyajan paimentolaiset. Työ ja koti maailmalla. Keuruu: Otava.
- Juuti, P. 2005 Monikulttuurisuus voimavaraksi: valtaväestö ja maahanmuuttajat työyhteisössä: monikulttuurisuus voimavarana työyhteisössä ETMO -hankkeen tutkimusraportti. Kiljava: Kiljavan opisto.
- Jyväskylän kaupungin ulkomaalaistoimisto (2002). Henkilökohtainen tiedonanto 9.9.2002.
- Kaplan, R. M. & Toshima, M. T. 1990. The functional effects of social relationships on chronic illnesses and disability. In B. Sarason, I. G. Sarason & G. R. Pierce (Eds.) *Social support: An interactional view*. New York: John Wiley, 427-453.
- Kasturirangan, A., Krishnan, S. & Riger, S. 2004. The Impact of Culture and Minority Status on Women's Experience of Domestic Violence. *Trauma, Violence, & Abuse* 5, 318-332.

- Kealey, D. 1989. A study of cross-cultural effectiveness: Theoretical issues, practical applications. *International Journal of Intercultural Relations*, 13, 387-428.
- Kelley, H. H., Berschied, E., Christensen, A., Harvey, J. H., Huston, T. L., Levinger, G., et al. 1983. *Close relationships*. New York: Freeman.
- Kerkkänen, H. 2009. KOTILO- asumisneuvonta sekä konfliktien ehkäisy- ja sovitteilytö maahanmuuttajavaltaisissa taloissa 2006-2008. Ulkoisen arvioinnin raportti. <http://users.jyu.fi/~hemakerk/Kotilo_evaluaatio.pdf> (viitattu 1.6.2009).
- Kim, Y. Y. 2001. *Becoming intercultural. An integrative theory of communication and cross-cultural adaptation*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kiviniemi, K. 2001. Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin*. Jyväskylä: PS-kustannus, 68-84.
- Kinzie, J. D., Boehnlein, J. K., Leung, P. K., Moore, L. J., Riley, C. & Smith, D. 1990. The prevalence of posttraumatic stress disorder and its clinical significance among Southeast Asian refugees. *American Journal of Psychiatry*, 147, 913-917.
- Kleinman, S., Stenross, B. & McMahon, M. 1994. Privileging fieldwork over interviews: Consequences for identity and practice. *Symbolic Interaction*, 17, 37-50.
- Knapp, M. L. & Vangelisti, A. L. 2005. *Interpersonal communication and human relationships* (5th ed.) Boston: Allyn and Bacon.
- Knobloch, L. K., Miller, L. E., Bond, B. J. & Mannone, S. E. 2007. Relational uncertainty and message processing in marriage. *Communication Monographs*, 74, 154-180.
- Knobloch, L. K. & Solomon, D. H. 1999. Measuring the sources and content of relational uncertainty. *Communication Studies*, 50, 261-278.
- Knobloch, L. K. & Solomon, D. H. 2003. Responses to changes in relational uncertainty within dating relationships: Emotions and communication strategies. *Communication Studies*, 54, 282-305.
- Kokkonen, L. 2006. Maahanmuuttajien vuorovaikutussuhteet. Vuorovaikutuksen näkökulma sopeutumisprosessiin, *Proligi Puheviestinnän vuosikirja 2006*, 42-71.
- Korinek, K., Entwisle, B. & Jampaklay, A. 2005. Through thick and thin: Layers of social ties and urban settlement among Thai migrants. *American Sociological Review* 70, 779-800.
- Kotouttamislaki (493/99)
- Kroll, J., Habenicht, M., Mackenzie, T., Yang, M., Chan, S., Vang, T., et al. 1989. Depression and posttraumatic stress disorder in Southeast Asian refugees. *American Journal of Psychiatry*, 146, 1592-1597.
- Kvale, S. 1996. *InterViews. An introduction to qualitative research interviewing*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kvinnoforum 2005. Honour related violence. *European Resource Book and Good Practice Based on the European project of Prevention of violence*

- against women and girls in patriarchal families. Stockholm, Sweden: Kvinnoforum.
<<http://www.kvinnoforum.se/Documents/Literature/Pdf/HRV2005.pdf>>
(viitattu 10.6.2010).
- Lahey, B. & Cassady, P. B. 1990. Cognitive processes in perceived social support. *Journal of Personality and Social Psychology* 59, 337-343.
- Lalonde, R. N., Hynie, M., Pannu, M. & Tatla, S. 2004. The role of culture in interpersonal relationships. Do second generation South Asian Canadians want a traditional partner? *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35, 503-524.
- Lampe, P. E. 1982. Interethnic dating. Reasons for and against. *International Journal of Intercultural Relations*, 6, 115-126.
- Laroche, M., Kim, C., Hui, M. & Joy, A. 1996. An empirical study of multidimensional ethnic change: The case of the French Canadians in Quebec. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 27, 114-131.
- Larzelere, R. E. & Huston, T. L. 1980. The dyadic trust scale: Toward understanding interpersonal trust in close relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 42, 595-604.
- Lepola, O. 2002. Johdanto. Teoksessa O. Lepola (toim.) *Koto-maana Suomi. Kerromuksia maahanmuutosta 1999-2001*. Helsinki: Työministeriö, Edita, 1-17.
- Leatham, G. & Duck, S. 1990. Conversations with friends and the dynamics of social support. In S. Duck & R. C. Silver (Eds.) *Personal relationships and social support*. London: Sage, 1-29.
- Levine, D. 1979. Simmel at a distance. In W. Shack & E. Skinner (Eds.) *Strangers in African societies*. Berkeley, CA: University of California Press, 21-36.
- Liebkind, K. 1992. Refugee mental health and cultural identity. *Psychiatria Fennica*, 23, 47-58
- Liebkind, K. 2000. Kun kulttuurit kohtaavat. Teoksessa Liebkind, K. (toim.) *Monikulttuurinen Suomi, etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Helsinki: Gaudeamus, 13-27.
- Liebkind, K. & Jasinskaja-Lahti, I. 2000. Syrjintäkokemusten vaikutus maahanmuuttajiin. Teoksessa K. Liebkind (toim.) *Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Helsinki: Gaudeamus, 80-92.
- Lindlof, T. R. & Taylor, B. C. 2002. *Qualitative communication research methods*. (2nd ed.) Thousand Oaks, CA: Sage.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. 1985. *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills: Sage.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. 2000. Pragmatic controversies, contradiction, and emerging confluences. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.) *Handbook of qualitative research*. (2nd ed.) Thousand Oaks, CA: Sage, 163-188.
- Littlejohn, S. W. 2002. *Theories of human communication*. (7th ed.) Belmont: Wadsworth.
- Lopes Cardozo, B., Talley, L., Burton, A. & Crawford, C. 2004. Karenni refugees living in Thai-Burmese border camps: traumatic experiences, mental health outcomes, and social functioning. *Social Science & Medicine* 58, 2637-2644.

- Maahanmuuttovirasto 2009. Maahanmuuttoviraston Suomeen tulevia turvapaikanhakijoita ja pakolaisia koskevat verkkosivut. <<http://www.migri.fi/>> (viitattu 24.3.2009).
- Maasilta, M., Simola, A. & af Heurlin, H. 2008. Maahanmuuttaja mediankäyttäjänä. Tampereen yliopisto: Tiedotusopin laitos. Julkaisuja sarja A 107/2008. <<http://tampub.uta.fi/>> (viitattu 20.7.2009).
- Maeda, E. & Ritchie, L. D. 2003. The concept of shinyuu in Japan: A replication of and comparison to Cole and Bradac's study on U. S. friendship. *Journal of Social and Personal Relationships*, 29, 579-598.
- Maguire, K. C. 2007. "Will it ever end?": A (Re)examination of uncertainty in college student long-distance dating relationships. *Communication Quarterly*, 55, 415-432.
- Marjeta, M. 1998. Kotimaassa tiedettiin kuka minä olen. Selvitys maahanmuuttajien kotoutumisesta. Helsinki: Opetushallitus.
- Marks, G. & Miller, N. 1982. Target attractiveness as a mediator of assumed attitude similarity. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 8, 728-735.
- Martikainen, T. (toim.) 2006. Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 212.
- Martikainen, T., Sintonen, T. & Pitkänen, P. 2006. Ylirajainen liikkuvuus ja etniset vähemmistöt. Teoksessa T. Martikainen (toim.) Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 212, 9-41.
- Martikainen, T. & Tiilikainen, M. 2007. Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe ja työ. Helsinki: Väestöliitto.
- Marton, F. 1996. Cognosco ergo sum – Reflections on reflections. In G. Dall'Alba & B. Hasselgren (Eds.) *Reflections on phenomenography. Toward a methodology?* Göteborg: Sweden. *Studies in Educational Sciences* 109, 163-187.
- Marton, F. & Booth, S. 1997. *Learning and awareness*. Mahwah, N: Lawrence Erlbaum.
- Mason, J. 1996. *Qualitative Researching*. London: Sage.
- Maynard, M. 1994. Methods, practice and epistemology: The debate about feminism and research. In M. Maynard & J. Purvis (Eds.) *Researching women's lives from feminist perspective*. London: Taylor & Francis, 10-26.
- McKenna, K. Y., Green, A. S. & Gleason, M. E. 2002. Relationship formation on the Internet: What's the big attraction. *Journal of Social Issues*, 58, 9-31.
- Mghir, R., Freed, W., Raskin, A. & Katon, W. 1995. Depression and post-traumatic stress disorder among a community sample of adolescent and young adult Afghan refugees. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 183, 24-30.
- Mikkola, L. 2006. Tuen merkitykset potilaan ja hoitajan vuorovaikutuksessa Jyväskylän yliopisto: *Jyväskylä Studies in Humanities*, 66.
- Milardo, R. M. 1989. Theoretical and methodological issues in identifying the social networks of spouses. *Journal of Marriage and the Family*, 51, 165-74.

- Miller, J. & Glassner, B. 1997. The 'Inside' and the 'outside'. Finding realities in interviews. In D. Silverman (Eds.) *Qualitative research. Theory, method and practice*. London: Sage, 99-112.
- Miller, C. T. & Major, B. 2000. Coping with stigma and prejudice. In T. F. Hearherton, R. E. Kleck, M. R. Hebl & J. G. Hull (Eds.) *The social psychology of stigma*. New York: Guilford, 243-272.
- Mitchell, R. E. & Trickett, E. J. 1980. Social networks as mediators of social support: An analysis of the effects and determinants of social networks. *Community Mental Health Journal*, 16, 27-44
- Mollica, R. F., McInnes, K., Sarajlic, N., Lavelle, J., Sarajlic, I. & Massagli, M. 1999. Disability associated with psychiatric comorbidity and health status in Bosnian refugees living in Croatia. *Journal of the American Medical Association*, 282, 433-439.
- Mollica, R. F., Wyshak, G. & Lavelle, J. 1987. The psychosocial impact of war trauma and torture on Southeast Asian refugees. *American Journal of Psychiatry*, 144, 1567-1572.
- Monge, P. R. & Contractor, N. S. 1988. Communication networks: Measurement techniques. In C. H. Tardy (Ed.) *A handbook for the study of human communication: Methods and instruments for observing, measuring, and assessing communication processes*. Norwood: Ablex, 107-138
- Montgomery, E. 2004. Tortured families: A coordinated management of meaning analysis. *Family Process*, 43, 349-371.
- Montgomery, J. D. 1994. Weak ties, employment, and inequality: An equilibrium analysis. *American Journal of Sociology*, 99, 1212-1236.
- Montoya, R. M., Horton, R. S. & Kirchner, J. 2008. Is actual similarity necessary for attraction? A meta-analysis of actual and perceived similarity. *Journal of Social and Personal Relationships*, 25, 889-922.
- Moos, R. H. & Mitchell, R. E. 1982. Social network resources and adaptation: A conceptual framework. In T. A. Wills (Ed.) *Basic processes in helping relationships*. New York: Academic Press, 213-232.
- Myllykangas M. 1986. Päiväkirjamenetelmä koettujen oireiden ja lääkkeiden käytön tutkimisessa. Kuopion yliopisto: Alkuperäistutkimukset 2/1986.
- Mäkelä, K. 1990. Kvalitatiivisen aineiston arviointiperusteet. Teoksessa K. Mäkelä (toim.) *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudemus, 42-61.
- Nguyen, N. & Williams, H. 1989. Transition from East to West: Vietnamese adolescents and their parents. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 28, 505-515.
- Neufeld, A., Harrison, M. J., Steward, M. J., Huges, K. D. & Spitzer, D. 2002. Immigrant women: Making connections to community resources for support in family caregiving. *Qualitative Health Research*, 12, 751-768.
- Neuliep, J. W. 1996. *Human communication theory. Applications and case studies*. Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Newman, M., Barabási, A-L. & Watts, D. J. (Eds.) 2006. *The structure and dynamics of networks*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

- Niemelä, H. 2003. Erottumista ja ystävyyttä. Somalityttöjen käsityksiä ja kokemuksia suomalaisista tytöistä. Teoksessa P. Harinen (toim.) *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 38, 91-121.
- Niikko, A. 2003. Fenomenografia kasvatustieteellisessä tutkimuksessa. Joensuu yliopisto. Kasvatustieteellisen tiedekunnan tutkimuksia, 85.
- Ong, A. 1999. *Flexible citizenship: The cultural logics of transnationality*. Durham: Duke University Press.
- Opetushallitus 2001. Suositus aikuisten maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksesta. Helsinki: Opetushallitus: MONISTE 9/2001
<<http://www.edu.fi/julkaisut/maaraykset/suosituksset/maahanmuuttaja.pdf>> (viitattu 14.4.2009)
- Paananen, S. 2003. Koulutus ja kielitaito. Teoksessa K. Pohjanpää, S. Paananen & M. Nieminen (toim.) *Maahanmuuttajien elinolot. Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elämää Suomessa 2002*. Helsinki: Tilastokeskus, 83-90.
- Palinkas, L. A. 2000. Social, cultural, and clinical dimensions of traumatic experiences of primary care patients. *Archives of Family Medicine*, 8, 812-813.
- Patton, M. Q. 2002. *Qualitative evaluation and research methods*. (3rd ed.) Thousand Oaks, CA: Sage.
- Pentikäinen, M. 2005. Loputon matka. Vietnamiläisten ja somalialaisten kertomuksia pakolaisuudesta. Helsinki: Työministeriö.
- Perheet 2008. Väestö- ja kuolemansyytilastot. Tilastokeskus.
<<http://www.stat.fi/til/perh/2008/>> (viitattu 14.5.2010).
- Perreault, S. & Bourhis, R. Y. 1998. Social identification, interdependence and discrimination. *Group Processes and Intergroup Relations*, 1, 49-66.
- Phillips, G. & Wood, J. 1983. *Communication and human relationships: The study of interpersonal relationships*. New York: Macmillan.
- Pitkänen, M. 1999. Matkalla menestykseen? Maahanmuuttajien työ- ja koulutusprojektin loppuraportti. Helsinki: Työhallinnon julkaisu Nro 233.
- Pitkänen, P. 2006. Etninen ja kulttuurinen monimuotoisuus viranomaistyössä. Helsinki: Edita.
- Pitkänen, P. 2008. Ethnic and cultural diversity in public sector work in Finland. *Finnish Journal of Ethnicity and Migration*, 3, 32-41.
- Pitkänen, P. & Kouki, S. 2002. Meeting foreign cultures: a survey of the attitudes of Finnish authorities toward immigrants and immigration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28, 103-118.
- Pohjanpää, K. 2003. Sosiaaliset suhteet. Teoksessa K. Pohjanpää, S. Paananen & M. Nieminen (toim.) *Maahanmuuttajien elinolot. Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elämää Suomessa 2002*. Helsinki: Tilastokeskus, 128-136.
- Pohjanpää, K., Paananen, S. & Nieminen, M. 2003. *Maahanmuuttajien elinolot. Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elämää Suomessa 2002*. Helsinki: Tilastokeskus.

- Portes, A. 1997. Immigration theory for a new century: Some problems and opportunities. *International Migration Review*, 31, 799-825.
- Portes, A., Guarnizo, L. & Landolt, P. 1999. The study of transnationalism: pitfalls and promise of emergent research field. *Ethnic and Racial Studies*, 22, 217-236.
- Potter, W. J. 1996. An analysis of thinking and research about qualitative methods. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Preston, S. D. & de Waal, F. B. 2002. Empathy: Its ultimate and proximate bases. *Behavioral and Brain Sciences*, 25, 1-72.
- Pries, L. 2001 (ed.) *New transnational social spaces: International migration and transnational companies in the early twenty-first century*. London: Routledge.
- Pylvänäinen, H. 1989. Pakolaiset Suomen työelämässä. Suomeen vuosina 1979 - 86 saapuneiden Kaakkois-Aasian pakolaisten sijoittuminen työmarkkinoille. Helsinki: Sosiaalihuollon raporttisarja 17.
- Pyykkönen, M. 2003. Ristissä kaiken aikaa. Jäsenyydet nuorten maahanmuuttajien yhdistystoiminnassa. Teoksessa P. Harinen (toim.) *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 38, 193-237.
- Pyykkönen, M. 2007. Järjestäytyvät diasporat. Etnisyys, kansalaisuus, integraatio ja hallinta maahanmuuttajien yhdistystoiminnassa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 306.
- Pälli, P. & Latomaa, S. 1997. *Aikuisten maahanmuuttajien suomen kielen taito*. Helsinki: Opetushallitus.
- Pörhölä, M. 2008. Koulukiusaaminen nuoren hyvinvointia uhkaavana tekijänä - miten käy kiusatun ja kiusaajan vertaissuhteelle? M. Autio, K. Eräranta & S. Myllyniemi (toim.) *Polarisoitua nuoruus? Nuorten elinolot -vuosikirja 2008*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 84, 94-104.
- Pörhölä, M. 2009. Psychosocial well-being of victimized students. In T. A. Kinney & M. Pörhölä (Eds.) *Anti and pro-social communication: Theories, methods, and applications*. New York: Peter Lang, 83-93.
- Racism in Europe - ENAR Shadow Report 2007. <<http://www.enar-eu.org/>> (viitattu 24.8.2009).
- Ramirez, H. & Hondagneu-Sotelo, P. 2009. Mexican Immigrant Gardeners: Entrepreneurs or Exploited Workers? *Social Problems*, 56, 70-88.
- Rasismi ja etniset suhteet. Tutkimuksen kehittämistarpeet. 1999. Suomen Akatemian julkaisu 1/00. Helsinki: Edita.
- Rastas, A. 2007. Rasismi lasten ja nuorten arjessa. *Transnationaalit juuret ja monikulttuuristuva Suomi*. Tampere: Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 78.
- Rawlins, W. K. 1992. *Friendship matters: Communication, dialectics, and the life-course*. Hawthorne, NY: Aldine de Gruyter.
- Redfield, R., Linton, R. & Herskovits, M. 1936. Memorandum on the study of acculturation. *American Anthropologist* 38, 149-152.

- Redmond, M. V. 1995. Interpersonal communication: Definitions and conceptual approaches. In M. V. Redmond (Eds.) *Interpersonal communication. Readings in theory and research*. Forth Worth: Harcourt Brace, 4-27.
- Reicher, S. D. & Haslam, S. A. 2006. Tyranny revisited: Groups, psychological well-being and the health of societies. *The Psychologist*, 19, 46-50.
- Rempel, J. K., Holmes, J. G. & Zanna, M. D. 1985. Trust in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 95-112.
- Rintel, E. S. & Pittam, J. 1997. Strangers in a strange land: Interaction management on internet relay chat. *Human Communication Research*, 23, 507-534.
- Rofling, M. 1995. "Doesn't anybody stay in one place anymore?" An exploration of the under-studied phenomenon of long-distance relationships. In J. Wood & S. Duck (Eds.) *Under-studied relationships: Off the beaten track*. Thousand Oaks, CA: Sage, 173-196.
- Rogers, L. E. 1998. The meaning of relationships in relational communication. In R. L. Conville & L. E. Rogers (Eds.) *The meaning of "relationship" in interpersonal communication*. Westport, Connecticut: Praeger, 69-82.
- Rogers, E. M. & Kincaid, D. L. 1981. *Communication networks. Toward a new paradigm for research*. New York: Free Press.
- Rogler, L. J., Cortes, D. E. & Malgady, R. G. 1991. Acculturation and psychological functioning status among Hispanic: Convergence and new directions for research. *American Psychologist*, 46, 585-597.
- Rommakkaniemi, H. 1997. Ingrian remigrant youth in the capital city Helsinki. In M. Pitkänen & A. Jaakkola (Eds.) *Ingrians in municipalities*. Helsinki: The association of Finnish local authorities, 64-76.
- Rosenthal, D., Ranieri, N. & Klimidis, S. 1996. Vietnamese adolescents in Australia: Relationships between perceptions of self and parental values, intergenerational conflict, and gender dissatisfaction. *International Journal of Psychology*, 31, 81-91.
- Rosseau, C. C., Rufagari, M-C., Bafilishya, D. & Measham. T. 2004. Remaking family life: strategies for re-establishing continuity among Congolese refugees during the family reunification process. *Social Science & Medicine*, 59, 1095-1108.
- Rothbaum, F., Pott, M., Azuma, H., Miyake, K. & Weisz, J. 2000. The development of close relationships in Japan and the United States: paths of symbiotic harmony and generative tension. *Child Development*, 71, 1121-1142.
- Rothe, E. M., Lewis, J., Castillo-Matos, H., Martinez, O., Busquets, R. & Martinez, I. 2002. Posttraumatic stress disorder among Cuban children and adolescents after release from a refugee camp. *Psychiatric Services*, 53, 970-976.
- Rubin, H. J. & Rubin, I. 1995. *Qualitative interviewing. The art of hearing data*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Rudmin, F. 2009. Constructs, measurements and models of acculturation and acculturative stress. *International Journal of Intercultural Relations*, 33, 106-123.
- Sakaraho, T. & Pesonen, H. (toim.) 1999. *Muslimit Suomessa*. Helsinki: Yliopistopaino.

- Salminen, O. 1997. Entisestä Jugoslaviasta tulleiden pakolaisten kotoutuminen. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1997:9.
- Samarasinghe, K. & Arvidsson, B. 2002. 'It is a different war to fight here in Sweden'- the impact of involuntary migration on the health of refugee families in transition. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 16, 292-301.
- Samochowiec, J. & Florack, A. 2010. Intercultural contact under uncertainty: The impact of predictability and anxiety on the willingness to interact with a member from an unknown cultural group. *International Journal of Intercultural Relations*, 34, 507-515.
- Sarason, B. R., Sarason, I. G. & Gurung, R. A. 1997. Close personal relationships and health outcomes: a key to the role of social support. In S. Duck (Ed.) *Handbook of personal relationships*. (2nd ed.) Chichester: John Wiley, 548-274.
- Schutz, A. 1980. *The phenomenology of the social world*. G. Walsh & F. L. Evanston (Trans.) Northwestern University Press.
- Schwandt, T. 1994. Constructivist, interpretivist approaches to human inquiry. In Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (Eds.) *Handbook of qualitative research*, 105-117.
- Schwandt, T. A. 2007. *The Sage dictionary of qualitative inquiry*. (3rd ed.) Thousand Oaks, CA: Sage
- Searle, W. & Ward, C. 1990. The prediction of psychological and sociocultural adjustment during cross cultural transitions. *International Journal of Intercultural Relations*, 14, 449-464.
- Shuval, J. T. 2000. Diaspora migration: Definitional ambiguities and a theoretical paradigm. *International Migration*, 38, 41-57.
- Sigman, S. J. 1995. Order and continuity in human relationships. A social communication approach to defining "relationships". In W. Leeds-Hurwitz (Ed.) *Social approaches to communication*. New York: Guilford Press, 188-200.
- Sigman, S. J. 1998. Relationships and communication: A social communication and strongly consequential view. In R. L. Conville & L. E. Rogers (Eds.) *The meaning of "relationship" in interpersonal communication*. Westport, Connecticut: Praeger, 41-82.
- Siljander, P. 1992. Metodologisen eklektismin ongelma kasvatustieteessä. *Kasvatus* 23, 14-21.
- Sillars, A. L. 1995. Communication and family culture. In M. A. Fitzpatrick & A. Vangelisti (Eds.) *Explaining family interactions*. Thousand Oaks, CA: Sage, 375-399.
- Singh, R. & Teoh, J. B. 1999. Attitudes and attraction: A test of two hypotheses for the similarity-dissimilarity asymmetry. *British Journal of Social Psychology*, 38, 427-443.
- Singla, R. 2008. Now and then. Life trajectories, family relationships, and diasporic identities: A follow-up study of young adults. University of Copenhagen: Copenhagen Studies in Bilingualism, Bind 46.

- Sisäasianministeriö 2010. "Kotouttamislain kokonaisuudistus lausuntokierrokselle". Tiedote 25.5.2010. <<http://www.intermin.fi/intermin/bulletin.nsf/>> (viitattu 8.10.2010)
- Sourander, A. 2003. Refugee families during asylum seeking. *Nordic Journal of Psychiatry*, 57, 203-207.
- Spencer-Rodgers, J. & McGovern, T. 2002. Attitudes towards the culturally different: the role of intercultural communication barriers, affective responses, consensual stereotypes, and perceived threat. *International Journal of Intercultural Relations*, 26, 609-631.
- Spicer, N. 2008. Places of exclusion and inclusion: Asylum-seeker and refugee experiences of neighbourhoods in the UK. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34, 491-510.
- Stafford, L. & Canary, D. J. 1991. Maintenance strategies and romantic relationship type, gender, and relational characteristics. *Journal of Social and Personal Relationships*, 8, 217-242.
- Stafford, L., Kline, S. L. & Rankin, C. T. 2004. Married individuals, cohabiters, and cohabiters who marry: A longitudinal study of relational and individual well-being. *Journal of Social and Personal Relationships*, 21, 231-248.
- Stafford, L. & Reske, J. 1990. Idealization and communication in long-distance premarital relationships. *Family Relations*, 39, 274-279.
- Stewart, A. J. 1982. The course of individual adaptation to life changes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42, 1100-1113.
- Stewart, J. 1998. Historical frames of relational perspectives. In R. L. Conville & L. E. Rogers (Eds.) *The meaning of "relationship" in interpersonal communication*. Westport, Connecticut: Praeger, 23-46.
- Suomen yleisradio. <<http://yle.fi/uutiset/ulkomaat/2009/02/>> (viitattu 12.8.2009).
- Sundquist, J. 1994. Refugees. Labour migrants and psychological distress: A population-based study of 338 Latin American refugees, 161 South European and 396 Finnish labour migrants, and 996 Swedish age-, sex- and education-matched controls. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 29, 20-24.
- Sunnafrank, M. 1986. Predicted outcome value during initial interactions: A reformulation on uncertainty reduction theory. *Human Communication Research*, 13, 3-33.
- Suurpää, L. 2002. Erilaisuuden hierarkiat. Suomalaisia käsityksiä maahanmuuttajista, suvaitsevaisuudesta ja rasismista. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 28.
- Söderqvist, M. 2006. Työnantajien näkemyksiä ulkomaalaisista työpaikoilla. Teoksessa T. Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 212, 278-295.
- Tajfel, H. 1981. *Human groups and social categories*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Taifel, H. & Turner, J. C. 1979. An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.) *The social psychology of intergroup relations*. Monterey, CA: Brooks/Cole, 33-48.
- Talib, M-T. 1999. Toiseuden kohtaaminen koulussa. Opettajien uskomuksia maahanmuuttajaoppilaista. Helsinki: Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos, Tutkimuksia 207.
- Taylor, D. A. & Altman, I. 1987. Communication in interpersonal relationships: Social penetration processes. In M. E. Roloff & G. R. Miller (Eds.) *Interpersonal processes: New directions in communication research*. Newbury Park, CA; Sage, 257-277.
- Tiilikainen, M. 2000. Somalinaiset ja maahanmuuton kokemukset. Teoksessa K. Liebkind (toim.) *Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Helsinki: Gaudeamus, 93-111.
- Tiilikainen, M. 2007. Somaliäidit ja transnationaalinen perhe. Teoksessa T. Martikainen & M. Tiilikainen (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe ja työ*. Helsinki: Väestöliitto, 268-284.
- Ting-Toomey, S. 1994. Managing conflict in intimate intercultural relationships. In D. D. Chan (Eds.) *Conflict in personal relationships*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 47-77.
- Tran, T. 1991. Family living arrangement and social adjustment among three ethnic groups of elderly Indochinese refugees. *The International Journal of Aging and Human Development* 32, 91-102.
- Triandis, H. C. 1997. Where is culture in the acculturation model? Commentary on "Immigration, acculturation, and adaptation" by John W. Berry. *Applied Psychology: An International Review*, 46, 55-58.
- Trickett, E. J. & Buchanan, R. M. 1997. The role of personal relationships in transitions: Contributions of an ecological perspective. In S. Duck (Ed.) *Handbook of personal relationships. Theory, research and interventions*. (2nd ed.) Chichester: John Wiley, 575-593.
- Truog, R. D., Christ, G., Browning, D. M. & Meyer, E. C. 2006. Sudden traumatic death in children: "we did everything, but your child didn't survive". *The Journal of the American Medical Association*, 295, 2646-2654.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Turner, J. C. 1982. Towards a cognitive redefinition of the social group. In H. Tajfel (Ed.) *Social identity and intergroup relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 15-40.
- Työhallinnon julkaisu 243. 2000. Kotoutumislain seuranta- ja arviointijärjestelmä. Projektiraportti 31.12.1999. Helsinki: Työministeriö.
- Työministeriö 2004. *Maahanmuutto ja työlupa-asiat*. Tilastoja 3/2003. <<http://www.mol.fi/migration/>> (viitattu 25.5.2004)
- Uljens, M. 1996. On the philosophical foundations of phenomenography. In G. Dall'Alba & B. Hasselgren (Eds.) *Reflections on Phenomenography: toward a methodology*. Göteborg: Acta Universtatis Gothoburgensis, 103-128.

- Ulkomaalaislaki 2004. 301/30.4.2004
- UNHCR 1993. Käsikirja pakolaisaseman määrittämisen menettelyistä ja perusteista. Pakolaisten oikeudellista asemaa koskevan vuoden 1951 yleissopimuksen ja vuoden 1967 pöytäkirjan mukaisesti. Geneve: Yhdistyneiden Kansakuntien pakolaisasian päävaltuutetun virasto.
- UNHCR 2004. YK:n pakolaiskomission verkkosivut. < <http://refugees.org/>> Viitattu 10.12.2004.
- UNHCR 2008. UNHCR Statistical Yearbook 2007. Trends in Displacement, Protection and Solutions. < <http://www.unhcr.org/>> (viitattu 15.4.2009).
- Usita, P. M. & Blieszner, R. 2002. Immigrant family strengths. Meeting communication challenges. *Journal of Family Issues*, 23, 266-286.
- Usita, P. 2007. Parent-child ties of culturally diverse aging families. In B. Sherif-Trask & R. R. Hamon (Eds.) *Cultural diversity and families*. New Delhi: Sage, 154-172.
- Valtonen, K. 1994. The adaptation of Vietnamese refugees in Finland. *Journal of Refugee Studies*, 7, 63-78.
- Valtonen, K. 1998. Resettlement of Middle Eastern refugees in Finland: The elusiveness of integration. *Journal of Refugee Studies*, 11, 38-60.
- Valtonen, K. 1999. Pakolaisten integroituminen Suomeen 1990-luvulla. Helsinki: Työhallinnon julkaisu, 228.
- Valtonen, K. 2001. Cracking monopoly: Immigrants and employment in Finland. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27, 421-438.
- van Oudenhoven, J. & Eisses, A. 1998. Integration and assimilation of Moroccan immigrants in Israel and the Netherlands. *International Journal of Intercultural Relations*, 22, 293-307.
- Vertovec, S. 1999. Conceiving and researching transnationalism. *Ethnic and Racial Studies*, 22, 447-462.
- Virrankoski, O. 2001. Maa kallis isien. tutkimus peruskoulun päättävien oppilaiden isänmaallisuudesta, suvaitsevuudesta ja etnisistä ennakkoluuloista. Turku: Kirja-Aurora.
- Vuorinen, P. 2003. Family in transition: Transnational family ties and identity negotiation. *Pro Ethnologia*, 15. Multiethnic communities in the past and present. Tartu: Estonian National Museum, 67-94.
- Väänänen, A., Toivanen, M., Aalto, A-M., Bergbom, B., Härkäpää, K., Jaakkola, M., Koponen, P., Koskinen, S., Kuusio, H., Lindström, K., Malin, M., Markkula, H., Mertaniemi, R., Peltola, U., Seppälä, U., Tiitinen, E., Vartiavaanänen, M., Vuorenmaa, M., Vuorento, M., & Wahlbäck, K. 2009. Maa-han-muuttajien integroituminen suomalaiseen yhteiskuntaan eri osaluilla. Helsinki: Opetusministeriö, Sektoritutkimuksen neuvottelukunnan julkaisu 9:2009.
<<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/>> (viitattu 10.5.2010).
- Wahlbeck, Ö. 1999. Kurdish diasporas. A comparative study of Kurdish refugee communities. London: MacMillan Press.

- Wahlbeck, Ö. 2002. The concept of diaspora as an analytical tool in the study of reugee communities. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28, 221-238.
- Walther, J. B. 1996. Group and interpersonal effects in interpersonal computer-mediated collaboration. *Human Communication Research*, 23, 342-369.
- Ward, C., Bochner, S. & Furnham, A. 2001. *The psychology of culture shock*. (2nd ed.) Hove: Routledge.
- Ward, C. & Chang, W. C. 1997. "Cultural fit": A new perspective on personality and sojourner adjustment. *International Journal of Intercultural Relations*, 21, 525-533.
- Ward, C., Okura, Y., Kennedy, A. & Kojima, T. 1998. The U-curve on trial: A longitudinal study of psychological and sociocultural adjustment during cross-cultural transition. *International Journal of Intercultural Relations*, 22, 277-291.
- Way, N. & Chen, L. 2000. General and close friendships among African American, Latino, and Asian American adolescents from low-income families. *Journal of Adolescent Research*, 15, 274-301.
- Way, N., Cowal, K., Gingold, R., Pahl, K. & Bissessar, N. 2001. Friendship patterns among African American, Asian American, and Latino adolescents from low-income families. *Journal of Social and Personal Relationships*, 18, 29-53.
- Weine, S., Muzurovic, N., Kulauzovic, Y., Besic, S., Lezic, A., Mujagic, A., Muzurovic, J., Spahovic, D., Feetham, S., Ware, N., Knafl, K. & Pavkovic, I. 2004. Family consequences of refugee trauma. *Family Process*, 43, 147-160.
- Weine, S. M., Vojvoda, D., Becker, D. F., McGlashan, T. H., Hodzic, E., Laub, D., et al. 1998. PTSD symptoms in Bosnian refugees 1 year after resettlement in the United States. *The American Journal of Psychiatry* 155, 562-564.
- Weiss, L. 1998. A taxonomy of relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 15, 671-68.
- Wellman, B. 1985. Domestic work, paid work and net work. In S. Duck & D. Perlman (Eds.) *Understanding personal relationships. An interdisciplinary approach*. London: Sage, 159-191.
- Wellman, B. 2007. Editorial. The network is personal: Introduction to a special issue of *Social Networks*. *Social Networks*, 29, 349-356.
- Wellman, B., Salaff, J., Dimitrova, D., Garton, L., Gulia, M. & Haytronite, C. 1996. Computer networks as social networks: Collaborative work, telework, and virtual community. *Annual Review of Sociology*, 22, 213-238.
- Wiles, J. 2008. Sense of home in a transnational social space: New Zealanders in London. *Global Networks*, 8, 116-137.
- Willemyns, M., Gallois, C. & Callan, V. J. 2003. Trust me, I'm your boss: Trust and power in supervisor-supervisee communication. *International Journal of Human Resource Management*, 14, 117-127.
- Williams, C. L. & Westermeyer, J. 1983. Psychiatric problems among adolescent Southeast Asian refugees: A descriptive study. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 171, 79-85.
- Wilmot, W. W. 1987. *Dyadic communication*. New York: Random House.

- Wilmot, W. W. 1996. The relational perspective. In K. M. Galvin & P. Cooper (Eds.) *Making connections. Readings in relational communication*. Los Angeles, CA: Roxbury, 16-24.
- Wood, J. T. 2000. *Relational communication. Continuity and change in personal relationships*. (2nd ed.) Belmont, CA: Wadsworth
- Worchel, S., Rothgerber, H., Day, E. A., Hart, D. & Butemeyer, J. 1998. Social identity and individual productivity with groups. *British Journal of Social Psychology*, 37, 389-413.
- Yeh, C. 2003. Age, acculturation, cultural adjustment, and mental health symptoms of Chinese, Korean, and Japanese immigrant youths. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 9, 34-48.
- Yeoh, B. S., Huang, S. & Lam, T. 2005. Transnationalizing the 'Asian' family: imaginaries, intimacies and strategic intents. *Global Networks*, 5, 307-315.
- Zechner, M. 2006. Hoivan paikat transnationaalisissa perheissä. Teoksessa T. Martikainen (toim.) *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 212, 83-103.

- 1 KOSTIAINEN, EMMA, Viestintä ammattiosaamisen ulottuvuutena. - Communication as a dimension of vocational competence. 305 p. Summary 4 p. 2003.
- 2 SEPPÄLÄ, ANTTI, Todellisuutta kuvaamassa - todellisuutta tuottamassa. Työ ja koti television ja vähän radionkin uutisissa. - Describing reality - producing reality. Discourses of work and home in television and on a small scale in radio news. 211 p. Summary 3 p. 2003.
- 3 GERLANDER, MAIJA, Jännitteet lääkärin ja potilaan välisessä viestintäsuhteessa. - Tensions in the doctor-patient communication and relationship. 228 p. Summary 6 p. 2003.
- 4 LEHIKONEN, TAISTO, Religious media theory - Understanding mediated faith and christian applications of modern media. - Uskonnollinen mediateoria: Modernin median kristilliset sovellukset. 341 p. Summary 5 p. 2003.
- 5 JARVA, VESA, Venäläisperäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteiden sanastossa. - Russian influence and expressivity in the lexicon of Finnish dialects. 215 p. 6 p. 2003.
- 6 USKALI, TURO, "Älä kirjoita itseäsi ulos" Suomalaisen Moskovan-kirjeenvaihtajuuden alkutaival 1957-1975. - "Do not write yourself out" The beginning of the Finnish Moscow-correspondency in 1957-1975. 484 p. Summary 4 p. 2003.
- 7 VALKONEN, TARJA, Puheviestintätaitojen arviointi. Näkökulmia lukioikäisten esiintymis- ja ryhmätaitoihin. - Assessing speech communication skills. Perspectives on presentation and group communication skills among upper secondary school students. 310 p. Summary 7 p. 2003.
- 8 TAMPERE, KAJA, Public relations in a transition society 1989-2002. Using a stakeholder approach in organisational communications and relation analyses. 137 p. 2003.
- 9 EEROLA, TUOMAS, The dynamics of musical expectancy. Cross-cultural and statistical approaches to melodic expectations. - Musiikillisten odotusten tarkastelu kulttuurien välisen vertailujen ja tilastollisten mallien avulla. 84 p. (277 p.) Yhteenveto 2 p. 2003.
- 10 PAAANANEN, PIIRKKO, Monta polkua musiikkiin. Tonaalisen musiikin perusrakenteiden kehittyminen musiikin tuottamis- ja improvisaatio-tehtävissä ikävuosina 6-11. - Many paths to music. The development of basic structures of tonal music in music production and improvisation at the age of 6-11 years. 235 p. Summary 4 p. 2003.
- 11 LAAKSAMO, JOUKO, Musiikillisten karakterien metamorfoosi. Transformaatio- ja metamorfoosiprosessit Usko Meriläisen tuotannossa vuosina 1963-86. - "Metamorphosis of musical characters". Transformation and metamorphosis processes in the works of Usko Meriläinen during 1963-86. 307 p. Summary 3 p. 2004.
- 12 RAUTIO, RIITTA, *Fortspinnungstypus* Revisited. Schemata and prototypical features in J. S. Bach's Minor-Key Cantata Aria Introductions. - Uusi katsaus kehitysmuotoon. Skeemat ja prototyyppiset piirteet J. S. Bachin kantaattien molliarioiden alkusoitoissa. 238 p. Yhteenveto 3 p. 2004.
- 13 MÄNTYLÄ, KATJA, Idioms and language users: the effect of the characteristics of idioms on their recognition and interpretation by native and non-native speakers of English. - Idiomien ominaisuuksien vaikutus englannin idiomien ymmärtämiseen ja tulkintaan syntyperäisten ja suomea äidinkielenään puhuvien näkökulmasta. 239 p. Yhteenveto 3 p. 2004.
- 14 MIKKONEN, YRJÖ, On conceptualization of music. Applying systemic approach to musicological concepts, with practical examples of music theory and analysis. - Musiikin käsitteellistämistä. Systemisen tarkastelutavan soveltaminen musikologisiin käsitteisiin sekä käytännön esimerkkejä musiikin teoriasta ja analyysistä. 294 p. Yhteenveto 10 p. 2004.
- 15 HOLM, JAN-MARKUS, Virtual violin in the digital domain. Physical modeling and model-based sound synthesis of violin and its interactive application in virtual environment. - Virtuaalinen viulu digitaalisella alueella. Viulun fyysikaalinen mallintaminen ja mallipohjainen äänisynteesi sekä sen vuorovaikutteinen soveltaminen virtuaalitodellisuus ympäristössä. 74 p. (123 p.) Yhteenveto 1 p. 2004.
- 16 KEMP, CHRIS, Towards the holistic interpretation of musical genre classification. - Kohti musiikin genreluokituksen kokonaisvaltaista tulkintaa. 302 p. Yhteenveto 1 p. 2004.
- 17 LEINONEN, KARI, Finlandssvenskt sje-, tje- och s-ljud i kontrastiv belysning. 274 p. Yhteenveto 4 p. 2004.
- 18 MÄKINEN, EEVA, Pianisti cembalistina. Cembalotekniikka cembalonsoittoa aloittavan pianistin ongelmana. - The Pianist as cembalist. Adapting to harpsichord technique as a problem for pianists beginning on the harpsichord. 189 p. Summary 4 p. 2004.
- 19 KINNUNEN, MAURI, Herätysliike kahden kulttuurin rajalla. Lestadiolaisuus Karjalassa 1870-1939. - The Conviction on the boundary of two cultures. Laestadianism in Karelia in 1870-1939. 591 p. Summary 9 p. 2004.
- 20 Лилия Сибберг, "БЕЛЫЕ ЛИЛИИ". ГЕНЕЗИС ФИНСКОГО МИФА В БОЛГАРИИ. РОЛЬ РУССКОГО ФЕННОИЛЬСТВА. ФИНСКО-БОЛГАРСКИЕ КОНТАКТЫ И ПОСРЕДНИКИ С КОНЦА XIX ДО КОНЦА XX ВЕКА. 284 с. - "Belye lilii". Genezis finskogo mifa v Bolgarii. Rol' russkogo fennoil'stva. Finsko-bolgarskie kontakty i posredniki s konca XIX do konca XX veka. 284 p. Yhteenveto 2 p. 2004.

- 21 FUCHS, BERTOLD, Phonetische Aspekte einer Didaktik der Finnischen Gebärdensprache als Fremdsprache. - Suomalainen viittomakieli vieraana kielenä. Didaktinen fonetiikka. 476 p. Yhteenveto 14 p. 2004.
- 22 JÄÄSKELÄINEN, PETRI, Instrumentatiivisuus ja nyky-suomen verbinjohto. Semanttinen tutkimus. - Instrumentality and verb derivation in Finnish. A semantic study. 504 p. Summary 5 p. 2004.
- 23 MERTANEN TOMI, Kahdentoista markan kapi-na? Vuoden 1956 yleislakko Suomessa. - A Rebellion for Twelve Marks? - The General Strike of 1956 in Finland. 399 p. Summary 10 p. 2004.
- 24 MALHERBE, JEAN-YVES, L'œuvre de fiction en prose de Marcel Thiry : une lecture d'inaboutissements. 353 p. Yhteenveto 1 p. 2004.
- 25 KUHNA, MATTI, Kahden maailman välissä. Marko Tapion *Arktinen hysteria* Väinö Linnan haastajana. - Between two worlds. Marko Tapio's *Arktinen hysteria* as a challenger to Väinö Linna. 307p. Summary 2 p. 2004.
- 26 VALTONEN, HELI, Minäkuvat, arvot ja mentaliteetit. Tutkimus 1900-luvun alussa syntyneiden toimihenkilönaisten omaelämäkertoista. - Self-images, values and mentalities. An autobiographical study of white collar women in twentieth century Finland. 272 p. Summary 6 p. 2004.
- 27 PUSZTAL, BERTALAN, Religious tourists. Constructing authentic experiences in late modern hungarian catholicism. - Uskontotutritit. Autenttisen elämyksen rakentaminen myöhäismodernissa unkarilaisessa katoli-suudessa. 256 p. Yhteenveto 9 p. Summary in Hungarian 9 p. 2004.
- 28 PÄÄJOKI, TARJA, Taide kulttuurisena kohtaamispaikkana taidekavatuksessa. - The arts as a place of cultural encounters in arts education. 125 p. Summary 3 p. 2004.
- 29 JUPPI, PIRITA, "Keitä me olemme? Mitä me haluamme?" Eläinoikeusliike määrittely-kamppailun, marginalisoinnin ja moraalisen paniikin kohteena suomalaisessa sanomalehdistössä. - "Who are we? What do we want?" The animal rights movement as an object of discursive struggle, marginalization and moral panic in Finnish newspapers. 315 p. Summary 6 p. 2004.
- 30 HOLMBERG, JUKKA, Etusivun politiikkaa. Yhteiskunnallisten toimijoiden representointi suomalaisissa sanomalehti uutisissa 1987-2003. - Front page politics. Representation of societal actors in Finnish newspapers' news articles in 1987-2003. 291 p. Summary 2 p. 2004.
- 31 LAGERBLOM, KIMMO, Kaukana Kainuussa, valtavyylän varrella. Etnologinen tutkimus Kontiomäen rautatieläisyhteisön elinkaaresta 1950 - 1972. - Far, far away, nearby a main passage. An ethnological study of the life spans of Kontiomäki railtown 1950 - 1972. 407 p. Summary 2 p. 2004.
- 32 HAKAMÄKI, LEENA, Scaffolded assistance provided by an EFL teacher during whole-class interaction. - Vieraan kielen opettajan antama oikea-aikainen tuki luokkahuoneessa. 331 p. Yhteenveto 7 p. 2005.
- 33 VIERGUTZ, GUDRUN, Beiträge zur Geschichte des Musikunterrichts an den Gelehrtschulen der östlichen Ostseeregion im 16. und 17. Jahrhundert. - Latinankoulujen musiikinopetuksen historiasta itäisen Itämeren rannikkokaupungeissa 1500- ja 1600-luvuilla. 211 p. Yhteenveto 9 p. 2005.
- 34 NIKULA, KAISU, Zur Umsetzung deutscher Lyrik in finnische Musik am Beispiel Rainer Maria Rilke und Einjuhani Rautavaara. - Saksalainen runous suomalaisessa musiikissa, esimerkkinä Rainer Maria Rilke ja Einjuhani Rautavaara. 304 p. Yhteenveto 6 p. 2005.
- 35 SYVÄNEN, KARI, Vastatunteiden dynamiikka musiikkiterapiassa. - Counter emotions dynamics in music therapy. 186 p. Summary 4 p. 2005.
- 36 ELORANTA, JARI & OJALA, JARI (eds), East-West trade and the cold war. 235 p. 2005.
- 37 HILTUNEN, KAISA, Images of time, thought and emotions: Narration and the spectator's experience in Krzysztof Kieslowski 's late fiction films. - Ajan, ajattelun ja tunteiden kuvia. Kerronta ja katsojan kokemus Krzysztof Kieslowskin myöhäisfiktiossa. 203 p. Yhteenveto 5 p. 2005.
- 38 AHONEN, KALEVI, From sugar triangle to cotton triangle. Trade and shipping between America and Baltic Russia, 1783-1860. 572 p. Yhteenveto 9 p. 2005.
- 39 UTRIAINEN, JAANA, A gestalt music analysis. Philosophical theory, method, and analysis of Iégor Reznikoff's compositions. - Hahmope-rustainen musiikkianalyysi. Hahmofilosofin teoria, metodi ja musiikkianalyysi Iégor Reznikoffin sävellyksistä. 222 p. Yhteenveto 3 p. 2005.
- 40 MURTORINNE, ANNAMARI, *Tuskan hauskaa!* Tavoitteena tiedostava kirjoittaminen. Kirjoittamisprosessi peruskoulun yhdeksännellä luokalla. - Painfully fun! Towards reflective writing process. 338 p. 2005.
- 41 TUNTURI, ANNA-RIITTA, Der Pikareske Roman als Katalysator in Geschichtlichen Abläufen. Erzählerische Kommunikationsmodelle in *Das Leben des Lazarillo von Tormes*, bei Thomas Mann und in Einigen Finnischen Romanen. 183 p. 2005.
- 42 LUOMA-AHO, VILMA, Faith-holders as Social Capital of Finnish Public Organisations. - Luottojoukot - Suomalaisten julkisten organisaatioiden sosiaalista pääomaa. 368 p. Yhteenveto 8 p. 2005.

- 43 PENTTINEN, ESA MARTTI, Kielioppi virheiden varjossa. Kielitiedon merkitys lukion saksan kieliopin opetuksessa. - Grammar in the shadow of mistakes. The role of linguistic knowledge in general upper secondary school German grammar instruction. 153 p. Summary 2 p. Zusammenfassung 3 p. 2005.
- 44 KAIVAPALU, ANNEKATRIN, Lähdekieli kielenoppimisen apuna. - Contribution of L1 to foreign language acquisition. 348 p. Summary 7 p. 2005.
- 45 SALAVUO, MIikka, Verkkoavusteinen opiskelu yliopiston musiikkikasvatuksen opiskelukulttuurissa - Network-assisted learning in the learning culture of university music education. 317 p. Summary 5 p. 2005.
- 46 MAIJALA, JUHA, Maaseutuyhteisön kriisi-1930-luvun pula ja pakkohuutokaupat paikallisena ilmiönä Kalajokilaaksossa. - Agricultural society in crisis - the depression of the 1930s and compulsory sales as a local phenomenon in the basin of the Kalajoki-river. 242 p. Summary 4 p. 2005.
- 47 JOUHKI, JUUKA, Imagining the Other. Orientalism and occidentalism in Tamil-European relations in South India. -Tulkintoja Toiseudesta. Orientalismi ja oksidentalismi tamileiden ja eurooppalaisten välisissä suhteissa Etelä-Intiassa. 233 p. Yhteenveto 2 p. 2006.
- 48 LEHTO, KEIJO, Aatteista arkeen. Suomalaisten seitsenpäiväisten sanomalehtien linjapaperien synty ja muutos 1971-2005. - From ideologies to everyday life. Editorial principles of Finnish newspapers, 1971-2005. 499 p. Summary 3 p. 2006.
- 49 VALTONEN, HANNU, Tavallisesta kuriositeetiksi. Kahden Keski-Suomen Ilmailumuseon Messerschmitt Bf 109 -lentokoneen museoarvo. - From Commonplace to curiosity - The Museum value of two Messerschmitt Bf 109 -aircraft at the Central Finland Aviation Museum. 104 p. 2006.
- 50 KALLINEN, KARI, Towards a comprehensive theory of musical emotions. A multi-dimensional research approach and some empirical findings. - Kohti kokonaisvaltaista teoriaa musiikillisista emootioista. Moniulotteinen tutkimuslähestymistapa ja empiirisiä havain- toja. 71 p. (200 p.) Yhteenveto 2 p. 2006.
- 51 ISKANUIS, SANNA, Venäjänkielisten maahan- muuttajapiskelijöiden kieli-identiteetti. - Language and identity of Russian-speaking students in Finland. 264 p. Summary 5 p. Реферат 6 с. 2006.
- 52 HEINÄNEN, SEIJA, Käsityö - taide - teollisuus. Näkemyksiä käsityöstä taideiteollisuuteen 1900-luvun alun ammatti- ja aikakausleh- dissä. - Craft - Art - Industry: From craft to industrial art in the views of magazines and trade publications of the early 20th Century. 403 p. Summary 7 p. 2006.
- 53 KAIVAPALU, ANNEKATRIN & PRUULLI, KÜLVI (eds), Lähivertailuja 17. - Close comparisons. 254 p. 2006.
- 54 ALATALO, PIRJO, Directive functions in intra- corporate cross-border email interaction. - Direktiiviset funktiot monikansallisen yrityksen englanninkielisessä sisäisessä sähköpostiviestinnässä. 471 p. Yhteenveto 3 p. 2006.
- 55 KISANTAL, TAMÁS, „...egy tömegmészárlásról mi értelmes dolgot lehetne elmondani?” Az ábrázolásmód mint történelemkonceptió a holokauszt-irodalomban. - „...there is nothing intelligent to say about a massacre”. The representational method as a conception of history in the holocaust-literature. 203 p. Summary 4 p. 2006.
- 56 MATIKAINEN, SATU, Great Britain, British Jews, and the international protection of Romanian Jews, 1900-1914: A study of Jewish diplomacy and minority rights. - Britannia, Britannian juutalaiset ja Romanian juutalaisten kansain- välinen suojele, 1900-1914: Tutkimus juuta- laisesta diplomatiasta ja vähemmistöoikeuk- sista. 237 p. Yhteenveto 7 p. 2006.
- 57 HÄNNINEN, KIRSI, Visiosta toimintaan. Museoi- den ympäristökasvatus sosiokulttuurisena jatkumona, säätelymekanismina ja innovatiivisena viestintänä. - From vision to action. Environmental education in museums as a socio-cultural continuum, regulating mechanism, and as innovative communication 278 p. Summary 6 p. 2006.
- 58 JOENSUU, SANNA, Kaksi kuvaa työntekijästä. Sisäisen viestinnän opit ja postmoderni näkö- kulma. - Two images of an employee; internal communication doctrines from a postmodern perspective. 225 p. Summary 9 p. 2006.
- 59 KOSKIMÄKI, JOUNI, Happiness is... a good transcription - Reconsidering the Beatles sheet music publications. - Onni on... hyvä transkriptio - Beatles-nuottijulkaisut uudelleen arvioituna. 55 p. (320 p. + CD). Yhteenveto 2 p. 2006.
- 60 HIETAHARJU, MIKKO, Valokuvan voi repiä. Valokuvan rakenne-elementit, käyttöym- päristöt sekä valokuvatulkinnan syntyminen. - Tearing a photograph. Compositional elements, contexts and the birth of the interpretation. 255 p. Summary 5 p. 2006.
- 61 JÄMSÄNEN, AULI, Matrikkeliteilijaksi valikoituminen. Suomen Kuvaamataiteilijat -hakuteoksen (1943) kriteerit. - Prerequisites for being listed in a biographical encyclopedia criteria for the Finnish Artists Encyclopedia of 1943. 285 p. Summary 4 p. 2006.
- 62 HOKKANEN, MARKKU, Quests for Health in Colonial Society. Scottish missionaries and medical culture in the Northern Malawi region, 1875-1930. 519 p. Yhteenveto 9 p. 2006.

- 63 RUUSKANEN, ESA, Viholliskuviin ja viranomaisiin vetoamalla vaiennetut työväentalot. Kuinka Pohjois-Savon Lapuan liike sai nimismiehet ja maaherran sulkemaan 59 kommunistista työväentaloa Pohjois-Savossa vuosina 1930-1932. - The workers' halls closed by scare-mongering and the use of special powers by the authorities. 248 p. Summary 5 p. 2006.
- 64 VARDJA, MERIKE, Tegelaskategoriat ja tegelase kujutamise vahendid Väinö Linna romaanis "Tundmatu sõdur". - Character categories and the means of character representation in Väinö Linna's Novel *The Unknown Soldier*. 208 p. Summary 3 p. 2006.
- 65 TAKÁTS, JÓZSEF, Módszertani berek. Írások az irodalomtörténet-írásról. - The Grove of Methodology. Writings on Literary Historiography. 164 p. Summary 3 p. 2006.
- 66 MIKKOLA, LEENA, Tuen merkitykset potilaan ja hoitajan vuorovaikutuksessa. - Meanings of social support in patient-nurse interaction. 260 p. Summary 3 p. 2006.
- 67 SAARIKALLIO, SUVI, Music as mood regulation in adolescence. - Musiikki nuorten tunteiden säätelynä. 46 p. (119 p.) Yhteenveto 2 p. 2007.
- 68 HUJANEN, ERKKI, Lukijakunnan rajamailla. Sanomalehden muuttuvat merkitykset arjessa. - On the fringes of readership. The changing meanings of newspaper in everyday life. 296 p. Summary 4 p. 2007.
- 69 TUOKKO, Eeva, Mille tasolle perusopetuksen englannin opiskelussa päästään? Perusopetuksen päättövaiheen kansallisen arvioinnin 1999 eurooppalaisen viitekehyksen taitotasoihin linkitetyt tulokset. - What level do pupils reach in English at the end of the comprehensive school? National assessment results linked to the common European framework. 338 p. Summary 7 p. Sammanfattning 1 p. Tiivistelmä 1 p. 2007.
- 70 TUUKKA, TIMO, "Kekkonen konstit". Urho Kekkonen historia- ja politiikkakäsitykset teoriasta käytäntöön 1933-1981. - "Kekkonen's way". Urho Kekkonen's conceptions of history and politics from theory to practice, 1933-1981. 413 p. Summary 3 p. 2007.
- 71 Humanistista kirjoja. 145 s. 2007.
- 72 NIEMINEN, LEA, A complex case: a morphosyntactic approach to complexity in early child language. 296 p. Tiivistelmä 7 p. 2007.
- 73 TORVELAINEN, PÄIVI, Kaksivuotiaiden lasten fonologisen kehityksen variaatio. Puheen ymmärrettävyyden sekä sananmuotojen tavoittelun ja tuottamisen tarkastelu. - Variation in phonological development of two-year-old Finnish children. A study of speech intelligibility and attempting and production of words. 220 p. Summary 10 p. 2007.
- 74 SIITONEN, MARKO, Social interaction in online multiplayer communities. - Vuorovaikutus verkkopeliyhteisöissä. 235 p. Yhteenveto 5 p. 2007.
- 75 STJERNVALL-JÄRVI, BIRGITTA, Kartanoarkkitehtuuri osana Tandefelt-suvun elämäntapaa. - Manor house architecture as part of the Tandefelt family's lifestyle. 231 p. 2007.
- 76 SULKUNEN, SARI, Text authenticity in international reading literacy assessment. Focusing on PISA 2000. - Tekstien autenttisuus kansainvälisissä lukutaidon arviointitutkimuksissa: PISA 2000. 227 p. Tiivistelmä 6 p. 2007.
- 77 KÖSZEGHY, PÉTER, Magyar Alcibiadés. Balassi Bálint élete. - The Hungarian Alcibiades. The life of Bálint Balass. 270 p. Summary 6 p. 2007.
- 78 MIKKONEN, SIMO, State composers and the red courtiers - Music, ideology, and politics in the Soviet 1930s - Valtion säveltäjiä ja punaisia hoviherroja. Musiikki, ideologia ja politiikka 1930-luvun Neuvostoliitossa. 336 p. Yhteenveto 4 p. 2007.
- 79 SIVUNEN, ANU, Vuorovaikutus, viestintä-tekniologia ja identifiointuminen hajautetuissa tiimeissä. - Social interaction, communication technology and identification in virtual teams. 251 p. Summary 6 p. 2007.
- 80 LAPPI, TIINA-RIITTA, Neuvottelu tilan tulkinnoista. Etnologinen tutkimus sosiaalisen ja materiaalisesta ympäristön vuorovaikutuksesta jyvaskyläläisissä kaupunkipuhunnoissa. - Negotiating urban spatiality. An ethnological study on the interplay of social and material environment in urban narrations on Jyväskylä. 231 p. Summary 4 p. 2007.
- 81 HUHTAMÄKI, ÜLLA, "Heittäydä vapauteen". Avantgarde ja Kauko Lehtisen taiteen murros 1961-1965. - "Fling yourself into freedom!" The Avant-Garde and the artistic transition of Kauko Lehtinen over the period 1961-1965. 287 p. Summary 4 p. 2007.
- 82 KELA, MARIA, Jumalan kasvot suomeksi. Metaforisaatio ja erään uskonnollisen ilmauksen synty. - God's face in Finnish. Metaphorisation and the emergence of a religious expression. 275 p. Summary 5 p. 2007.
- 83 SAAKINEN, TAINA, Quality on the move. Discursive construction of higher education policy from the perspective of quality. - Laatu liikkeessä. Korkeakoulupolitiikan diskursiivinen rakentuminen laadun näkökulmasta. 90 p. (176 p.) Yhteenveto 4 p. 2007.
- 84 MÄKILÄ, KIMMO, Tuhoa, tehoa ja tuhlausta. Helsingin Sanomien ja New York Timesin ydinaseutisoinnin tarkastelua diskurssi-analyttisestä näkökulmasta 1945-1998.

- "Powerful, Useful and Wasteful". Discourses of Nuclear Weapons in the New York Times and Helsingin Sanomat 1945-1998. 337 p. Summary 7 p. 2007.
- 85 KANTANEN, HELENA, Stakeholder dialogue and regional engagement in the context of higher education. - Yliopistojen sidosryhmävuoropuhelu ja alueellinen sitoutuminen. 209 p. Yhteenveto 8 p. 2007.
- 86 ALMONKARI, MERJA, Jännittäminen opiskelun puheviestintätilanteissa. - Social anxiety in study-related communication situations. 204 p. Summary 4 p. 2007.
- 87 VALENTINI, CHIARA, Promoting the European Union. Comparative analysis of EU communication strategies in Finland and in Italy. 159 p. (282 p.) 2008.
- 88 PULKKINEN, HANNU, Uutisten arkkitehtuuri - Sanomalehden ulkoasun rakenteiden järjestys ja jousto. - The Architecture of news. Order and flexibility of newspaper design structures. 280 p. Yhteenveto 5 p. 2008.
- 89 MERILÄINEN, MERJA, Monenlaiset oppijat englanninkielisessä kielikylpyopetuksessa - rakennusaineita opetusjärjestelyjen tueksi. - Diverse Children in English Immersion: Tools for Supporting Teaching Arrangements. 197 p. 2008.
- 90 VARES, MARI, The question of Western Hungary/Burgenland, 1918-1923. A territorial question in the context of national and international policy. - Länsi-Unkarin/Burgenlandin kysymys 1918-1923. Aluekysymys kansallisen ja kansainvälisen politiikan kontekstissa. 328 p. Yhteenveto 8 p. 2008.
- 91 ALA-RUONA, ESA, Alkuarviointi kliinisenä käytäntönä psyykkisesti oireilevien asiakkaiden musiikkiterapiassa - strategioita, menetelmiä ja apukeinoja. - Initial assessment as a clinical procedure in music therapy of clients with mental health problems - strategies, methods and tools. 155 p. 2008.
- 92 ORAVALA, JUHA, Kohti elokuvallista ajattelua. Virtuaalisen todellisen ontologia Gilles Deleuzen ja Jean-Luc Godardin elokuvakäsityksissä. - Towards cinematic thinking. The ontology of the virtually real in Gilles Deleuze's and Jean-Luc Godard's conceptions of cinema. 184 p. Summary 6 p. 2008.
- 93 KECSKEMÉTI, ISTVÁN, Papyrusesta megabitteihin. Arkisto- ja valokuvakokoelmien konservoinnin prosessin hallinta. - From papyrus to megabytes: Conservation management of archival and photographic collections. 277 p. 2008.
- 94 SUNI, MINNA, Toista kieltä vuorovaikutuksessa. Kielellisten resurssien jakaminen toisen kielen omaksumisen alkuvaiheessa. - Second language in interaction: sharing linguistic resources in the early stage of second language acquisition. 251 p. Summary 9 p. 2008.
- 95 N. PÁL, JÓZSEF, Modernség, progresszió, Ady Endre és az Ady-Rákosi vita. Egy konfliktusos eszmetörténeti pozíció természetete és következményei. 203 p. Summary 3 p. 2008.
- 96 BARTIS, IMRE, „Az igazság ismérve az, hogy igaz”. Etika és nemzeti identitás Sütő András Anyám könnyű álmot ígér című művében és annak recepciójában. 173 p. Summary 4 p. 2008.
- 97 RANTA-MEYER, TUIRE, Nulla dies sine linea. Avauksia Erkki Melartinin vaikutteisiin, verkostoihin ja vastaanottoon henkilö- ja reseptiohistoriallisena tutkimuksena. - *Nulla dies sine linea*: A biographical and reception-historical approach to Finnish composer Erkki Melartin. 68 p. Summary 6 p. 2008.
- 98 KOIVISTO, KEIJO, Itsenäisen Suomen kanta-aliupseeriston synty, koulutus, rekrytointitausta ja palvelusehdot. - The rise, education, the background of recruitment and conditions of service of the non-commissioned officers in independent Finland. 300 p. Summary 7 p. 2008.
- 99 KISS, MIKLÓS, Between narrative and cognitive approaches. Film theory of non-linearity applied to Hungarian movies. 198 p. 2008.
- 100 RUUSUNEN, AIMO, Todeksi uskottua. Kansandemokraattinen Neuvostoliitto-journalismi rajapinnan tulkina vuosina 1964-1973. - Believed to be true. Reporting on the USSR as interpretation of a boundary surface in pro-communist partisan journalism 1964-1973. 311 p. Summary 4 p. 2008.
- 101 HÄRMÄLÄ, MARITA, Riittääkö *Ett ögonblick* näytöksi merkonomilta edellytetystä kielitaidosta? Kielitaidon arviointi aikuisten näytötutkinnoissa. - Is *Ett ögonblick* a sufficient demonstration of the language skills required in the qualification of business and administration? Language assessment in competence-based qualifications for adults. 318 p. Summary 4 p. 2008.
- 102 COELHO, JACQUES, The vision of the cyclops. From painting to video ways of seeing in the 20th century and through the eyes of Man Ray. 538 p. 2008.
- 103 BREWIS, KIELO, Stress in the multi-ethnic customer contacts of the Finnish civil servants: Developing critical pragmatic intercultural professionals. - Stressin kokemus suomalaisen viranomaisten monietnisissä asiakaskontaktteissa: kriittis-pragmaattisen kulttuurien välisen ammattitaidon kehittäminen. 299 p. Yhteenveto 4 p. 2008.
- 104 BELIK, ZHANNA, The Peshekhonovs' Workshop: The Heritage in Icon Painting. 239 p. [Russian]. Summary 7 p. 2008.
- 105 MOILANEN, LAURA-KRISTINA, Talonpoikaisuus, säädyllisyys ja suomalaisuus 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomenkielisen proosan kertomana. - Peasant values, estate society and the Finnish in late nineteenth- and early

- and early twentieth-century narrative literature. 208 p. Summary 3 p. 2008.
- 106 PÄÄRNILÄ, OSSI, Hengen hehkusta tietostrategioihin. Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan viisi vuosikymmentä. 110 p. 2008.
- 107 KANGASNIEMI, JUKKA, Yksinäisyyden kokemuksen avainkomponentit Yleisradion tekstitelevisiion Nuorten palstan kirjoituksissa. - The key components of the experience of loneliness on the Finnish Broadcasting Company's (YLE) teletext forum for adolescents. 388 p. 2008.
- 108 GAJDÓ, TAMÁS, Színháztörténeti metszetek a 19. század végétől a 20. század közepéig. - Segments of theatre history from the end of the 19th century to the middle of the 20th century. 246 p. Summary 2 p. 2008.
- 109 CATANI, JOHANNA, Yritystapahtuma kontekstina ja kulttuurisena kokemuksena. - Corporate event as context and cultural experience. 140 p. Summary 3 p. 2008.
- 110 MAHLAMÄKI-KAISTINEN, RIIKKA, Mätänevän velhon taidejulistus. Intertekstuaalisen ja -figuraalisen aineiston asema Apollinairen L'Enchanteur pourrissant teoksen tematikassa ja symboliikassa. - Pamphlet of the rotten sorcerer. The themes and symbols that intertextuality and interfigurality raise in Apollinaire's prose work L'Enchanteur pourrissant. 235 p. Résumé 4 p. 2008.
- 111 PIETILÄ, JYRKI, Kirjoitus, juttu, tekstilementti. Suomalainen sanomalehtijournalismi juttutyypin kehityksen valossa printtimedian vuosina 1771-2000. - Written Item, Story, Text Element. Finnish print journalism in the light of the development of journalistic genres during the period 1771-2000. 779 p. Summary 2 p. 2008.
- 112 SAUKKO, PÄIVI, Musiikkiterapian tavoitteet lapsen kuntoutusprosessissa. - The goals of music therapy in the child's rehabilitation process. 215 p. Summary 2 p. 2008.
- 113 LASSILA-MERISALO, MARIA, Faktan ja fiktion rajamailla. Kaunokirjallisen journalismin poetiikka suomalaisissa aikakauslehdissä. - On the borderline of fact and fiction. The poetics of literary journalism in Finnish magazines. 238 p. Summary 3 p. 2009.
- 114 KNUUTINEN, ULLA, Kulttuurihistoriallisten materiaalien menneisyys ja tulevaisuus. Konservoinnin materiaalitutkimuksen heritologiset funktiot. - The heritological functions of materials research of conservation. 157 p. (208 p.) 2009.
- 115 NIIRANEN, SUSANNA, «Miroir de mérite». Valeurs sociales, rôles et image de la femme dans les textes médiévaux des *troubairitz*. - "Arvokkuuden peili". Sosiaaliset arvot, roolit ja naiskuva keskiaikaisissa *troubairitz*-teksteissä. 267 p. Yhteenveto 4 p. 2009.
- 116 ARO, MARI, Speakers and doers. Polyphony and agency in children's beliefs about language learning. - Puhujat ja tekijät. Polyfonia ja agenttiivisuus lasten kielenoppimiskäsityksissä. 184 p. Yhteenveto 5 p. 2009.
- 117 JANTUNEN, TOMMI, Tavu ja lause. Tutkimuksia kahden sekventiaalisen perusyksikön olemuksesta suomalaisessa viittomakielessä. - Syllable and sentence. Studies on the nature of two sequential basic units in Finnish Sign Language. 64 p. 2009.
- 118 SÄRKKÄ, TIMO, Hobson's Imperialism. A Study in Late-Victorian political thought. - J. A. Hobsonin imperialismi. 211 p. Yhteenveto 11 p. 2009.
- 119 LAIHONEN, PETTERI, Language ideologies in the Romanian Banat. Analysis of interviews and academic writings among the Hungarians and Germans. 51 p. (180 p) Yhteenveto 3 p. 2009.
- 120 MÁTYÁS, EMESE, Sprachlernspiele im DaF-Unterricht. Einblick in die Spielpraxis des finnischen und ungarischen Deutsch-als-Fremdsprache-Unterrichts in der gymnasialen Oberstufe sowie in die subjektiven Theorien der Lehrenden über den Einsatz von Sprachlernspielen. 399 p. 2009.
- 121 PARACZKY, ÁGNES, Näkeekö taitava muusikko sen minkä kuulee? Melodiadiktaatin ongelmat suomalaisessa ja unkarilaisessa taidemuusiikin ammattikoulutuksessa. - Do accomplished musicians see what they hear? 164 p. Magyar nyelvű összefoglaló 15 p. Summary 4 p. 2009.
- 122 ELOMAA, EEVA, Oppikirja eläköön! Teoreettisia ja käytännön näkökohtia kielten oppimateriaalien uudistamiseen. - Cheers to the textbook! Theoretical and practical considerations on enhancing foreign language textbook design. 307 p. Zusammenfassung 1 p. 2009.
- 123 HELLE, ANNA, Jäljet sanoissa. Jälkistrukturalistisen kirjallisuuskäsityksen tulo 1980-luvun Suomeen. - Traces in the words. The advent of the poststructuralist conception of literature to Finland in the 1980s. 272 p. Summary 2 p. 2009.
- 124 PIMIÄ, TENHO ILARI, Tähtäin idässä. Suomalainen sukukansojen tutkimus toisessa maailmansodassa. - Setting sights on East Karelia: Finnish ethnology during the Second World War. 275 p. Summary 2 p. 2009.
- 125 VUORIO, KAIJA, Sanoma, lähettäjä, kulttuuri. Lehdistöhistorian tutkimustraditiot Suomessa ja median rakennemuutos. - Message, sender, culture. Traditions of research into the history of the press in Finland and structural change in the media. 107 p. 2009.
- 126 BENE, ADRIÁN, Egyén és közösség. Jean-Paul Sartre *Critique de la raison dialectique* című műve a magyar recepció tükrében. - Individual and community. Jean-Paul Sartre's

- Critique of dialectical reason* in the mirror of the Hungarian reception. 230 p. Summary 5 p. 2009.
- 127 DRAKE, MERJA, Terveysviestinnän kipupisteitä. Terveystiedon tuottajat ja hankkijat Internetissä. - At the interstices of health communication. Producers and seekers of health information on the Internet. 206 p. Summary 9 p. 2009.
- 128 ROUHIAINEN-NEUNHÄUSERER, MAIJASTIINA, Johtajan vuorovaikutusosaaminen ja sen kehittyminen. Johtamisen viestintähaasteet tietoperustaisessa organisaatiossa. - The interpersonal communication competence of leaders and its development. Leadership communication challenges in a knowledge-based organization. 215 p. Summary 9 p. 2009.
- 129 VAARALA, HEIDI, Oudosta omaksi. Miten suomenoppijat keskustelevat nykynovelista? - From strange to familiar: how do learners of Finnish discuss the modern short story? 317 p. Summary 10 p. 2009.
- 130 MARJANEN, KAARINA, The Belly-Button Chord. Connections of pre-and postnatal music education with early mother-child interaction. - Napasointu. Pre- ja postnataalin musiikkikasvatuksen ja varhaisen äiti-vauva-vuorovaikutuksen yhteydet. 189 p. Yhteenveto 4 p. 2009.
- 131 BÖHM, GÁBOR, Önéletírás, emlékezet, elbeszélés. Az emlékező próza hermeneutikai aspektusai az önéletírás-kutatás újabb eredményei tükrében. - Autobiography, remembrance, narrative. The hermeneutical aspects of the literature of remembrance in the mirror of recent research on autobiography. 171 p. Summary 5 p. 2009.
- 132 LEPPÄNEN, SIRPA, PITKÄNEN-HUHTA, ANNE, NIKULA, TARJA, KYTÖLÄ, SAMU, TÖRMÄKANGAS, TIMO, NISSINEN, KARI, KÄÄNTÄ, LEILA, VIRKKULA, TIINA, LAITINEN, MIKKO, PAHTA, PÄIVI, KOSKELA, HEIDI, LÄHDESMÄKI, SALLA & JOUSMÄKI, HENNA, Kansallinen kyselytutkimus englannin kielestä Suomessa: Käyttö, merkitys ja asenteet. - National survey on the English language in Finland: Uses, meanings and attitudes. 365 p. 2009.
- 133 HEIKKINEN, OLLI, Äänitemoodi. Äänite musiikillisessa kommunikaatiossa. - Recording Mode. Recordings in Musical Communication. 149 p. 2010.
- 134 LÄHDESMÄKI, TUULI (ED.), Gender, Nation, Narration. Critical Readings of Cultural Phenomena. 105 p. 2010.
- 135 MIKKONEN, INKA, "Olen sitä mieltä, että". Lukiolaisten yleisönosastotekstien rakenne ja argumentointi. - "In my opinion..." Structure and argumentation of letters to the editor written by upper secondary school students. 242 p. Summary 7 p. 2010.
- 136 NIEMINEN, TOMMI, Lajien synty. Tekstilaji kielitieteen semioottisessa metateoriassa. - Origin of genres: Genre in the semiotic metatheory of linguistics. 303 p. Summary 6 p. 2010.
- 137 KÄÄNTÄ, LEILA, Teacher turn allocation and repair practices in classroom interaction. A multisemiotic perspective. - Opettajan vuoronanto- ja korjauskäytännöt luokkahuonevuorovaikutuksessa: multisemioottinen näkökulma. 295 p. Yhteenveto 4 p. 2010. HUOM: vain verkkoversiona.
- 138 SAARIMÄKI, PASI, Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit. Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla. - The norms, practices and conflicts of sex and marriage. Premarital and marital sexual activity in rural Central Finland in the late nineteenth century. 275 p. Summary 12 p. 2010.
- 139 KUUVA, SARI, Symbol, Munch and creativity: Metabolism of visual symbols. - Symboli, Munch ja luovuus - Visuaalisten symbolien metabolismi. 296 p. Yhteenveto 4 p. 2010.
- 140 SKANIAKOS, TERHI, Discoursing Finnish rock. Articulations of identities in the Saimaailmiö rock documentary. - Suomi-rockin diskursseja. Identiteettien artikulaatioita Saimaailmiö rockdokumenttielokuvassa. 229 p. 2010.
- 141 KAUPPINEN, MERJA, Lukemisen linjaukset - lukutaito ja sen opetus perusopetuksen äidinkielen ja kirjallisuuden opetussuunnitelmassa. - Literacy delineated - reading literacy and its instruction in the curricula for the mother tongue in basic education. 338 p. Summary 8 p. 2010.
- 142 PEKKOLA, MIKA, Prophet of radicalism. Erich Fromm and the figurative constitution of the crisis of modernity. - Radikalismmin profeetta. Erich Fromm ja modernisaation kriisin figuratiivinen rakentuminen. 271 p. Yhteenveto 2 p. 2010.
- 143 KOKKONEN, LOTTA, Pakolaisten vuorovaikutussuhteet. Keski-Suomeen muuttaneiden pakolaisten kokemuksia vuorovaikutussuhteistaan ja kiinnittymisestäään uuteen sosiaaliseen ympäristöön. - Interpersonal relationships of refugees in Central Finland: perceptions of relationship development and attachment to a new social environment. 260 p. Summary 8 p. 2010.